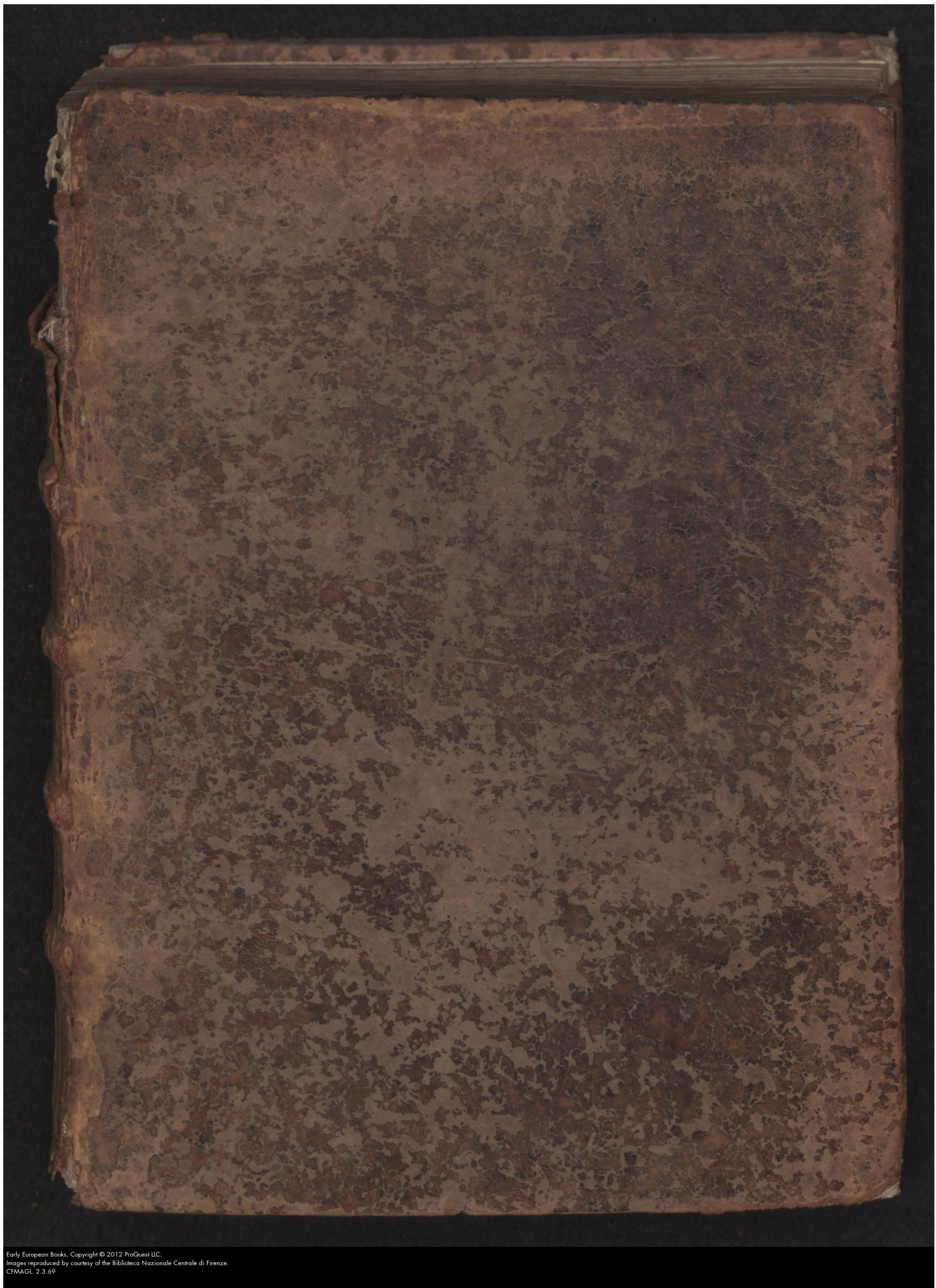
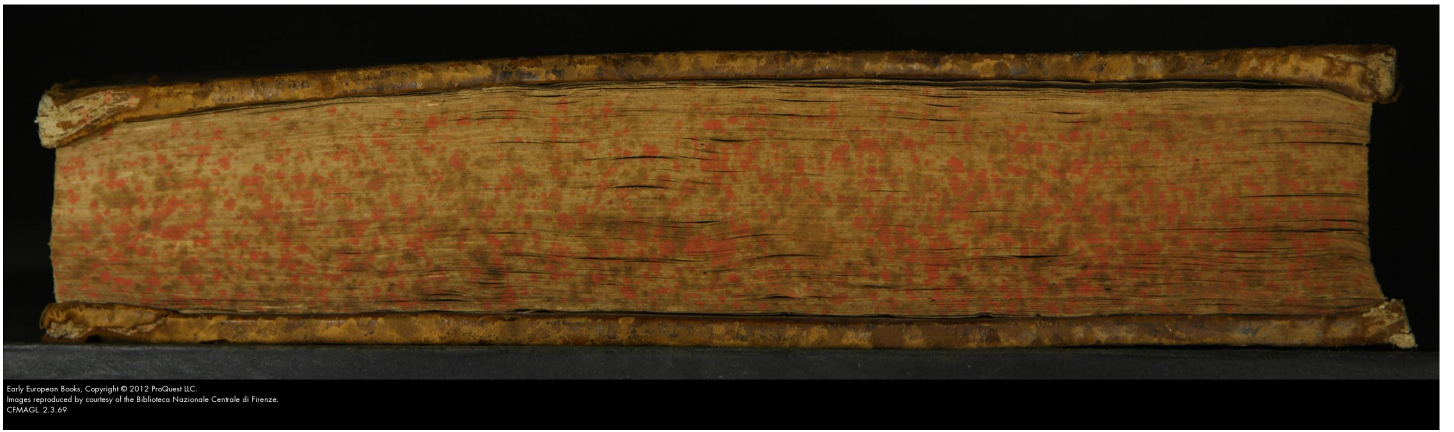

MARCVLFI
FORMVLÆ

XXIX
MARCULF
C. n. BIGN.
&c. 4

MARCULFI MONACHI

ALIORUMQUE AUCTORUM FORMULÆ VETERES,

EDITÆ AB ILLUSTRISSIMO VIRO HIERONYMO BIGNONIO Advocato Regio,

CUM NOTIS EIUS AUCTIORIBUS ET EMENDATIORIBUS.

ACCESSIT

LIBER LEGIS SALICÆ

Olim editus à Clarissimo Viro Francisco Pithœo: nunc verò notis ejusdem Illustrissimi BIGNONII *illustratus.*

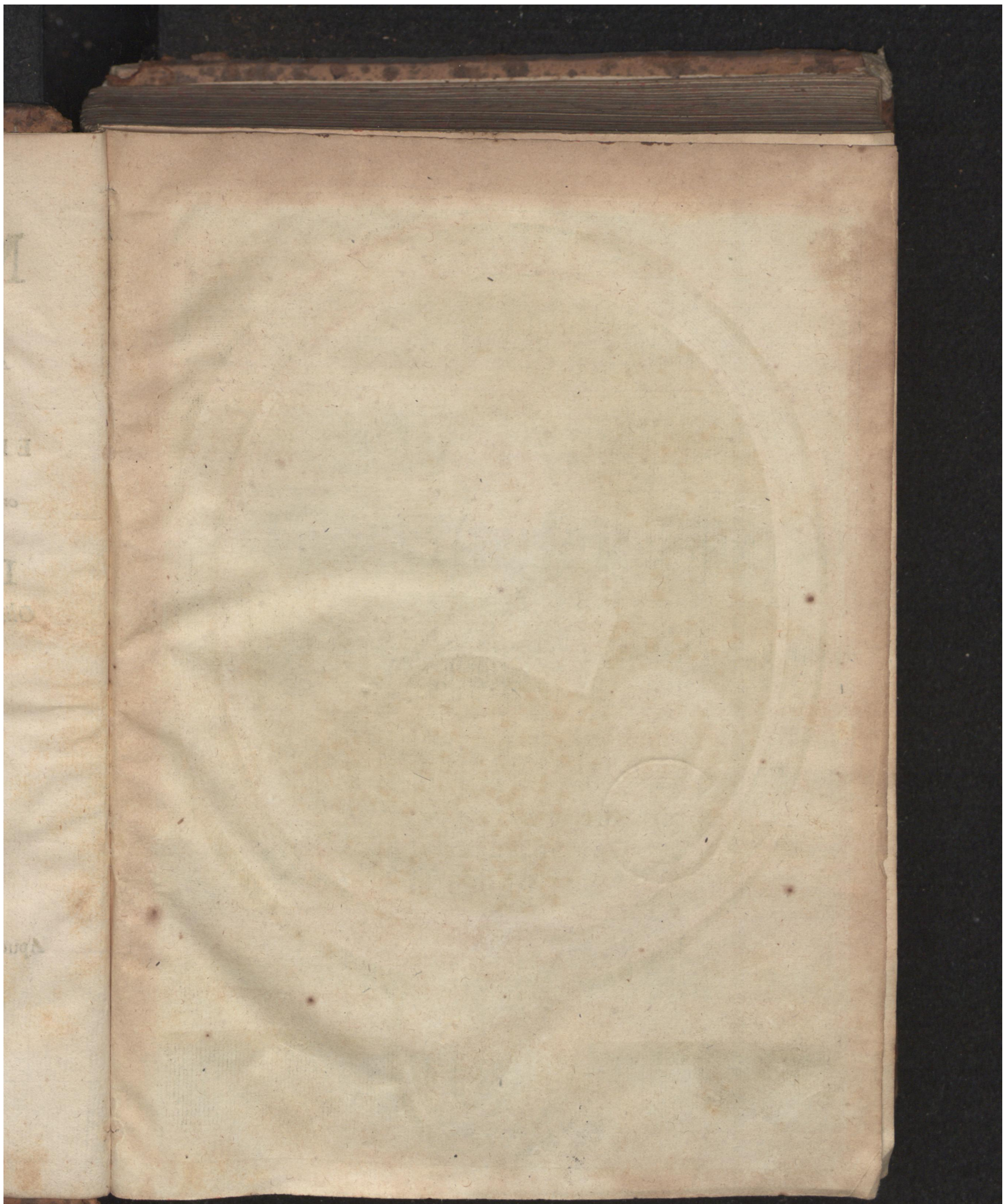

PARISIIS,
Apud SEBASTIANUM CRAMOISY, & SEBASTIANUM MABRE-CRAMOISY, Regis Typographos, viâ Iacobæâ, sub Ciconiis.

M. DC. LXVI.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

HIER. BIGNONIVS COMES CONSISTORIANVS ET IN SVPREMO GALLIÆ SENATV ADVOCATVS CATHOLICVS.
R. Lochon ad viuum deli. 1655 et sculpebat 1664

ELOGIVM
SEV
BREVIARIVM VITÆ HIERONYMI BIGNONII
REGI A SANCTIORIBVS CONSILIIS ET IN SVPREMA GALLIÆ CVRIA ADVOCATI REGII, AC BIBLIOTHECÆ REGIÆ PRÆFECTI.

IERONYMVS BIGNONIVS patrem habuit Rolandum Bignonium in ſuprema Regni Curia cauſarum Patronum, tunc temporis clariſſimum ſeu in perorando, ſeu in reſpondendo, & inter maximos illius ætatis Iuriſconſultos nume-

randum ; matrem verò Ogieriam : natus est anno S. H. 1590. dum Gallia vndique bellorum ciuilium æstuante motu conflagraret, sub tempus obsidionis Paris. mater enixa est ipsum, qui patriæ calamitatibus multùm ingemiscere adultus seniórque deberet, quique maximo semper illius amore per omnem vitæ cursum teneretur.

Statim à pueritia mirifica indoles animi & morum apparuit, mirus in literas, literatósque ardor ; adeò præter ætatem scintillæ illius ingenii in publicum exierunt. Libros enim haud vulgares neque contemnendos adhuc puer, vix adolescens edidit ; inter quos libellum de summi Pontificis electione, paruum quidem mole, sed rerum eruditione multum & grandem ; Marculfum verò primò excusum, notísque adeò eruditis locupletatum, vt vix longo interuallo aliud opus antiquitate ciuili & ecclesiastica doctius fuerit ; ideóque etiam apud extraneos, qui in operibus illud multoties laudant, & cum honoris nota proferunt, nomen auctoris citò clarum & celebre reddidit. Nec tamen primis adolescentiæ annis bonarum artium studium à rebus gerendis, ab vrbanioris vitæ societate, denique etiam

ab aulæ tunc florentiſſimæ ſub feliciſſimo & clementiſſimo Principe Henrico IV. conuentu & caſtis deliciis auocauit. Adeò etiam hac ætate charus fuit optimo Regi, vt eum inter ſodales qui tanquam comites aſſiſterent, Ludouico deinceps Galliarum Regi & ſucceſſori eligeret, atque in turmam regiam allegaret; ita vt ſi fas ſit dicere vno eodémque doctore Princeps & Bignonius vterentur, videlicet Nicolao Fabro viro pietate, bonis artibus & multa eruditione maximè probato, cujus fama magna apud literatos adhuc remanet, ſi tamen Bignonius tunc temporis doctorem & magiſtrum habuit, qui omnes diſciplinas per ſe acceperat ſolâ patris optimi curâ & inſtitutione, qui eum ſic voluit edocere, quò citiùs fœcundiſſimi ingenii vis exſurgeret: ſiue poterat præceptore vti, qui quot erant, id temporis, docti & literati, tot familiares notos & doctores habebat. Henrico Rege mortuo forum aggreſſus eſt, ſequutus togatam militiam & patris vitam, in qua multùm legum & judiciorum peritiâ profecit, multáſque cauſas egregiè ac feliciter perorauit. Sed ejus viri virtus & induſtria non debuerant magis priuato munere patrocinii occupari; decebat eum qui

natus erat patriæ & publico, publicis quoque muneribus incumbere. Itaque procurante patre & amicis ſuadentibus, in Magno quod vocant Conſilio munus Aduocati Regii amplexus eſt; & vt ad hanc dignitatem promoueretur, publico examine & de jure reſpondendi legibus ſolutus eſt; quod peculiare priuilegium, nonniſi rarò tribui ſolet. In eo munere non alius ab eo, qui antè fuerat, viſus eſt, imò famam de ſe priùs conceptam facilè ſuperauit.

Creuerat cum ætate virtus & ſcientia Bignonii, ſimúlque exiſtimatio publica. Quamobrem Rex Chriſtianiſſimus eum ad Regiam ſupremi Galliarum Senatus Aduocationem, ínque illum nobiliſſimum triumuiratum cooptauit in locum Seruini, cum omnium plauſu & conſenſu, præcipuè ordinis Eccleſiaſtici qui ſupplicationes decretas ad Regem pro altero munere Aduocationis Regiæ, quondam vni Clericorum reſeruato, in gratias commutauit, quòd Bignonium jura Eccleſiæ vindicaturum non ſecùs ac hominem fori Eccleſiaſtici ſperarent & crederent. Sed quantus fuit in illo ejus publico officio labor, quantæ vigiliæ, quantus ordini ſummo decor, honor dignitáſque Regi extiterit, populis

pulis ſubſidium , cunctis ſalus , nemo non nouit. Quantùm enituit in illo theatro totius orbis clariſſimo, in publicis priuatíſque rebus; in illis fides, integritas, modeſtia & priſca conſtantia; in his incorruptus animus, perſpicacia, & antiquæ ſeueritatis rigor ſimul cum comitate clementiáque conjunctus; ſed in vtriſque mens recti tenax, judicium ſolers, eloquens facundáque lingua, & quam meritò Neſtoreo flumini haud imparem dicas. Tandem abſtinuit à laboribus aſſuetis, renuntiato munere genero Briquetio ſub auſpiciis & conſenſu Regis Chriſtianiſſimi, & Conſiliis regiis ſanctioribúſque ſedit, non minùs eo quoque loco vtilis Regi & populo.

Verùm haud ita multò pòſt genero qui aliquot annis Aduocationem Regiam non ſine magna eruditionis, integritatíſque famâ exercuerat, immaturâ morte rapto, vt denuò publico prodeſſet, quamuis jam annis vigiliíſque ferè conſumptus, vtque familiæ & liberis, fructum ſaltem eum laborum ſuorum relinquere poſſet, recepit iterum officii publici munus, & ſecundus voluit eſſe ſub Talæo, cujus ſenior collega priùs fuerat.

Ac demum poſt vndecim annos ſuperſtes, fato functus eſt ætate LXVI. anno S. H. M. DC. LVI. poſt longam ab autumno præcedente intemperiem morbúmque δυσπνοίας, quamuis non deſineret obire ſolita munera, non ſine grauiſſimo valetudinis ſuæ periculo, ita vt officio incumbens mortuus ſit.

De eo ſanè dici poteſt, quòd quidem ſeu naturæ ſeu gloriæ multùm diúque vixerat, cùm ad eam ætatem peruenerit, quæ licèt non caduca nec extrema ſenectus vocetur; tamen non immatura mors poterat videri, (præſertim his diebus ætatis de quibus Sapiens dicit quòd mali ſint, quod & ipſe ſub finem vitæ ſæpiſſime in ore habere ſolebat) ſed verò patriæ & ſuis parum nimis; imò videbatur nunquam mori debuiſſe.

Eccleſiaſt. cap. 12. ait, *antequam veniant dies, de quibus dicas, non mihi placent.*

Placidiſſimè mortuus eſt morte juſtorum, ſicut votum ejus fuit, ſine vllo mortis præſentis metu, vtpote qui meliore ſui parte obierat; totius ciuitatis publico luctu elatus, mœrore & deſiderio ſupremi Senatus, cunctæ Galliæ lachrymis defletus; & meritò, nemo enim pridem tantam de ſe famam virtutis, integritatis & ſcientiæ reliquerat.

Moribus fuit antiquis, grauitate vitæ &

victus ſeueritate commendatus : vita priuata iit qui virtutes illius penitus cognouerunt, non minùs præclara, imò admirabilior videtur quò ſecretior ; nihil enim ad famam, omnia ad conſcientiam referebat : nihil illo ſeuerius in ſe ſuóſque, nihil penatibus laribúſque domeſticis ſanctius, virtutem veram germanámque vidiſſes, non fucatam ſpecie & fuco ; in alios verò nihil comius, nihil humanius & indulgentius. Denique quidquid in priſcis temporibus heroïcum vel grande fuerat, quidquid in Chriſtianis pium, in vnam eandémque perſonam Deus contulerat : doctrina propè infinita quâ vniuerſum genus ſcientiarum comprehenderat, eum modeſtiorem, magíſque moderatè de ſe ipſo ſentientem præſtitit ; vno verbo dicam, nulla virtus magis coronari meruit laudibus encomiíſque publicis.

Optandum foret vt plura illius hominis verè diuini opera exiſterent, quippe haud forent antiquis inferiora, & vigiliarum illius aliquod monumentum ſaluum haberemus ; verùm feliciſſimæ memoriæ, cui parum ſcripto opus fuerat ; ingenij morúmque ſummæ moderationi, quæ nihil ſui habere in pretio didicerat, nec vllo vnquam

gloriæ mortalis faſtigio inſuperbire; demum muneri publico, quod omnes vigilias lucubrationéſque ſibi vindicauerat, debemus hanc jacturam referre. Itaque propè nihil editum ab illo, nihil liberi præter memoriam & exiſtimationem virtutis conſeruare potuerunt, & quod aut in foro, aut in domeſticis penatibus ex ore ipſius collegerunt.

Verùm ne tanti viri nomen & laus ſileatur apud poſteros, non eſt deſperandum quin citò illius vitæ ſumma quomodo poterit diligentiſſimè atque exactiſſimè dabitur, & ſi quæ ex illius monumentis aut commentariis poterunt excipi, ſine vlla prorſus inuidia publico communicabuntur.

Si quis exemplar illius vitæ viuum voluerit cernere, Epiſtolam 22. lib. 1. Plinij Iunioris Cattilio Seuero adeat & legat.

Καὶ μὴν ἔμοιγε ζῶντι μὲν καθ' ἡμέραν
Κ'εἰ σμικρ' ἔχοιμι, πάντ' ἂν ἀρκούντως ἔχοι
Τύμβον δὲ βουλοίμην ἂν ἀξιούμενον
Τὸν ἐμὸν ὁρᾶσθαι· διὰ μακροῦ γὰρ ἡ χάρις.

Euripides in Ecuba.

Εν τῶδε κάμνουσιν αἱ πόλλαι πόλεις
Οταν τις ἐσθλὸς, καὶ πρόθυμος ὢν ἀνὴρ
Μηδὲν φέρηται τῶν κακιόνων πλέον.

Euripides in Ecuba.

LECTORI ERVDITO.

FORMVLARVM *librum hîc commendare haud necesse videtur, quandoquidem priori editione id abunde præstitum fuit, & quantum Historiæ nostræ formularum cognitio esset profutura, luculenter ostensum. Ecquid amabò verbis opus, cùm & suum meritum & pretium satis ille præ se ferat liber? At nihilominus si quis Marculfi originem, seu natiuum solum & tempus quo vixerit, rudem quoque ejus ac penè agrestem scribendi rationem & modum nosse voluerit, & quàm multa, quámque recondita è mediis Historiæ jurisque antiqui tenebris eruerit, ad veteres majorum nostrorum consuetudines enucleandas admodum vtilia, legat Auctorem ipsummet, præsertim Illustrißimum* BIGNONIVM *consulat, qui primus omnium nobile istud opus in Bibliotheca Regiæ puluere delitescens, vnà cum aliis incertorum Auctorum formulis è* MSS. *codicibus depromptis, in lucem protulit, ac notis & obseruationibus non minùs doctè quàm feliciter adornauit & illustrauit.* Anno S. H. M. DC. XIII.

Porro recentiores BIGNONIVM *ſequuti ſcriptores, formulas iſtas non ſecùs ac pretioſum theſaurum exceperunt: atque inter alios legum collectores & antiqui juris interpretes, Federicus Lindenbrogius qui permultas legum antiquarum ſyluas, quarum lex Salica portio non minima eſt, & formulas veteres ſub vnum corpus antiqui & barbari juris ad Romani diſtinctionem typis mandari curavit: & Iohan. Seldenus etiam in Tractatu de vxore Hebraïca, non mediocrem diuortiis apud Hebræos vſurpari ſolitis ex formula quadam libelli Marculfiani lucem attulit.*

Anno S. H. M. DC. XIII.

Quantum autem vtilitatis in literas literatóſque viros ex ejuſmodi formulis redundarit, quantóque vſui fuerint in diſceptationibus juris Pontificii ad Eccleſiarum priuilegia & ſacras conſuetudines pertinentibus, docent Iohan. Launoius vir adeò antiquitatis callens & peritus, præſertim in oppugnandis B. Germani Pariſienſis, ac S. Medardi Sueſſionenſis; & Domnus Rob. Quatremaire eruditus & diſertus Monachus Benedictinus in propugnandis iiſdem Priuilegiis, apud quem omnibus ferme paginis citatur tanquam ejus interpres vir æternæ memoriæ BIGNONIVS.

Enimverò ſi judiciarium forum ingredi

lubet, ERVDITE LECTOR, *audies proculdubio illis in causis perorandis, quæ Lutetiæ majori concursu & celebritate frequentantur, quàm centumuirales apud Romanos, & in appellationibus vulgò* ab abusu *vocitatis, quæ in augustissimo tribunali dijudicantur, Marculfi nomen & formulas quotidie resonari. Denique Marculfianum codicem si aperias reuoluásque, innumeras propemodum rerum & tam diuersarum inter se consuetudinum Galliæ origines, vetustiorum vocabulorum etymologias, ac præcipuorum Magistratuum munia & nomina, non è priscis modò primæ Regum nostrorum dynastiæ temporibus, verùm etiam è Romanis & barbaris moribus longè repetita videbis; exempli gratia*, Seniscallus, Cubicularius, Comes Palatii, *& qui nunc sunt libellorum supplicum* Magistri, *sacris Regum lateribus adhærentes, sub nomine Referendariorum exprimuntur, qui scilicet præ cæteris præcipuo munere libellos supplices & diplomata subscribenda Regibus offerebant.* Vide Bignon. in notis ad cap. 25. l. I.

Sedenim Marculfum cum ejus interprete BIGNONIO *siliceat componere, profectò vtri plus debeamus haud facilè aduertemus. Ille siquidem de majoribus nostris bene est meritus, cùm velut alter Gnæus Flauius formulas literarum,*

immunitatum, priuilegiorum, diplomatum, sæculo planè rudi conscribere & tradere in animum induxit: hic verò plurimùm viros quoscumque literatos sibi deuinxit, qui non eas tantùm formulas è tenebris vbi tot seculis fuerant sepultæ, vindicauit, & in lucem protulit, sed & res propè infinitas prorsus obscuras & abstrusas elucidauit, & variis difficultatum nodis inuolutas sua perspicuitate ac eruditione singulari expediuit. Ille complura Gallicanæ Historiæ fuerat complexus, sed tam insolito & obsoleto dicendi genere, vt cùm ea perdiscendi cupiditatem accenderent, statim eadem intelligendi spem auferrent. Verbo dixerim, sibi mutuò ad famam comparandam profuerunt. Per BIGNONIVM, *Marculfus innotuit; Marculfus effecit vt* BIGNONIVM *adhuc adolescentem tanquam sidus oriens Gallia & cæteræ nationes suspicerent & amplecterentur.*

Ecquis demum doctus non fateatur cùm nobili huic Monacho plurimùm se debere, tum præsertim illustri ejus explanatori, à quo tam rara támque erudita acceperit, quibus difficillima quæque scriptorum Ecclesiasticorum & profanorum, ac Conciliorum etiam loca exponuntur? Etenim cum BIGNONIO *vel ori-*

ginum

ginum nostrarum scientiâ, vel cæterarum disciplinarum eruditione quem conferret Gallia, immo & Europa, habuit neminem. Fuit profectò in illo viro felicitas memoriæ, quæ in miraculum vsque procederet; *judicii grauitas singularis, modestia verò incredibilis.* Ejus quippe fuit facultatis, vt posset ea quæ senserat explicare; ejus porro probitatis & humilitatis vt mereretur vera sentire.

Seneca pater in præfat. controuers. lib. 1.

August. epist. 222

At ipse BIGNONIVS *illâ quâ prælucebat modestiâ singulari & Christiana animi demissione ingenuè & palam profitetur, plerisque in locis difficilioribus se virorum eruditorum consilio & operâ vsum fuisse, sed præ cæteris V. C.* ROLANDI BIGNONII *I. C. Patris optimi, cui & eximium grati animi testimonium exhibuit, & pietatis maximæ monumentum longè splendidum, & marmoribus, si fari ita licet, parenti gloriosius erexit.*

In fine notar. ad Marculf.

Operæ nunc pretium est Te, LECTOR ERVDITE, *præmonere quid nouæ huic editioni, quæ multis abhinc annis tantopere exoptatur, accesserit.* BIGNONIVS *dum in humanis esset aliquandiu protelauerat librum typis iterum mandare, victus tandem amicorum precibus parabat alteram editionem proferre auctiorem multò atque emendatiorem;*

quin & in ea quædam immutare ; nam maturior ætas, & vberior ac multiplex diuerſorum auctorum lectio ſæpe maximos viros ad retractandam mutandámve ſententiam impulere. Variis itaque dum Aduocationis Regiæ, in qua omne tempus ætatis gloriosè dicendo conſumpſit, diſtraheretur negotiis, & ingraueſcente jam ætate ægrum & languidum traheret corpus, non valuit ea quæ omnino ſtatuerat complere : quod equidem maximam rei literariæ attulit perniciem: haud dubiè enim & Formularum & Legis Salicæ libros prolixioribus obſeruationibus doctè exornaſſet.

Gregor. Nazianz. Orat. funebr. in D. Baſilium ait vitam oratoris dicendo conſumi. οἷς βιὸς ὁ λόγος.

Liberis porrò ejus non licuit ob publica priuatáque negotia ſtatim poſt piiſſimi parentis mortem huic operæ incumbere, nec pretioſas reliquias, ſcilicet nouas obſeruationes & notas in codicibus ſparſim tenuioribus characteribus exaratas colligere & auctorum ab illo citatorum loca conferre ; quod ſanè non minimam animi contentionem & temporis multum, vt norunt qui in hiſce ſtudiis verſantur viri eruditi, exigebat. Eamobrem Germanus Niuartius I. C. Andegauenſis in exſcribendis ex autographo notis lubentiſſimè operam collocauit ſuam.

Habes igitur, LECTOR, *Marculfum multò quàm antea locupletiorem ; ſed habes & Le-*

gem Salicam à Francisco Pithœo I. C. cum glossario prius editam, in hac verò editione BIGNONII *doctis obseruationibus notísque illustratam. Recognosces autem si duo hæc opuscula ex industriâ & studiis eruditissimorum hominum profecta attentè perlegeris, & intelliges quantum prior posterioris lucubrationibus addiderit & quid emendauerit. Cumpluribus locis videre licet F. Pithœum notatum à* BIGNONIO *discrepante & diuersam sententiam proferente, tum etiam alios velut Sauarronem in summâ Claromonti Subsidiorum Curiâ Præsidem, qui Sidonium Apollinarem cum commentariis publici iuris fecit, in Ep. 12. l. 3. de quo quidem fuerat pridem à* BIGNONIO *adolescente monitus Sauarro nonnihil ab eo minus cautè obseruatum, quod vir eruditus grauiter non tulit, imò & testabatur gratissimum sibi illud accidisse, vt exceptum est ex Bignonii ore viri alioqui modestissimi. Partim autem sumus in hac re Auctoris consilium sequuti, qui Gregorii Turonensis historiam, Codicem Legum antiquarum, & Marculfi formulas emendatas, & notis exornatas, vno volumine comprehensas tanquam vnum corpus prisci iuris edere decreuerat; atque vt id præstaret, duo eiusdem Turonensis peruetusta M. SS. à Cl. V. Ant. Vione d'Herouual Regiorum*

anno S. H. M. DC. VI.

Vide notas Hier. Bignon. ad lib. leg. Salicæ in præfat. p. 141. 143. tit. 2. 145. tit. 6. 159. tit. 32. 161. tit. 34. 163. tit. 39. 177. tit. 69.

Vide easd. notas ad lib. leg. Salicæ p. 172. tit. 57.

ANTOINE LOISEL en ses Memoires de Beauuais imprimez en 1617. expliquant le mot, *Vidame. M.* HIEROSME BIGNON, *Aduocat, docte & judicieux outre son âge, rapporte vne permission du Roy Lotaire en ses Notes sur les Formules de Marculfe, page* 154.

ANTONIVS MORNACVS in Pandectarum librum 1. tit. 3. lege 31. de legibus & Senatusconsultis edit. Parisiens. 1616. pag. 29. Carta autem vetus cuius fecit mihi copiam HIERONYMVS BIGNONIVS, ROLANDI BIGNONII patroni in Senatu doctissimi filius, cuius ætas omni literaturæ politioris elegantia suprà quàm credi potest eminet, ipsa hæc Caroli verba complectitur.

Idem eodem lib. 2. tit. 5. de statu hominum l. 17. in orbe Romano, page 37. Orbis propè vniuersus Romanum nomen vel collapso in cineres versóque Imperio diutissimè retinuit, ciuésque eiusmodi Romanos in Gallia fuisse etiam constitutis jampridem Regibus Gregorius Turonensis, Cassiodorus, aliique complures commonstrant, quos accurato studio componunt notæ ad Marculfum lib. 1. cap. 4.

Idem MORNACVS lib. 2. digest. tit. 4. de in jus vocando lege 2. p. 102. in hac verba: NEC EOS QVI PROPTER LOCI RELIGIONEM, referri huc potest quod de regia quarumdam nostræ Galliæ Ecclesiarum tutela seruamus tam in hac ratione, & ea quæ eodem sensu traditur in l. generaliter Cod. de Episcopis & Clericis, quamquam ex eo cujus gratia legitur apud Marculfum Monachum lib. 1. cap. 24. datum fuisse Mundeburdium, id est tuitionem ac defensionem Ecclesiis & Monasteriis Gallicis, nempe ob vexationes eis fieri solitas, atque vt quieti nec infestati darent rebus diuinis operam. Mundeburdium dictio est Germanica, quæ tuitionem ex ipsamet Marculfi formula significat. Dicimus hodie ejusmodi rescripta *Lettres de garde gardienne,* quod accuratissimè discussit HIERONYMVS BIGNONIVS ex variis ex euerso Imperio scriptoribus. *Vide eumdem lib. 2. l. 3. q. de pactis, pag.* 144.

BARTHOLOMÆVS GRAMMONDVS in sacro Regis Christianissimi Consistorio Senator, & in suprema Curia Tolosana Præses, (in historia Galliæ lib. 15. edit. Tolosæ pag. 647.) Substitutus est Seruino BIGNONIVS tantâ virtutis famâ eloquentiæ, & doctrinæ tantâ vi, vt pro superstite in tanto successore Seruinus haud immeritò haberetur. Probitate hunc virum Gallicum (si ferret ætas nostra) Catonem in tempus memorabimus.

PRICÆVS in Acta Apostolorum cap. 19. *vers.* 38. Quintilianus declamat. 13. *Damnum accepisti? erat lex, forum nisi si nos jure vindicari pudet.* Quæ cùm in sermone recitarem Amplissimo BIGNONIO, adjecit pro diuini ingenij sui acumine (quod nihil tantum, nil tantulum fugit, videri hunc modum loquendi prouerbialem fuisse, vt & hodie inter suos dicitur, *En France il y a bonne Iustice.*

Idem in fine notarum ad Apuleii Metamorphosim. Pristinus noster vigor elanguit, fértque animus quod vitæ superest alii libro illustrando.

Ea parte tentata nobis nec olim magno Grotio improbata, nec nunc omnimodis displicere HIERONYMO BIGNONIO, cujus immensam doctrinam vt stupeo, honorémque amicitiæ veneror, ita faxit Deus, vt ad sanctissimæ eius exemplum, quod semper, quod vbique imaginor me formem componámque.

PETRVS GASSENDVS Mathem. Professor Reg. in Academia Parisiensi: in vita Peyreskii pag. 295. *edit. Lugd. lib.* 4. Præterea felicitatem cui vertit habere simul Claudii Salmasii, Petri Puteani, HIERONYMI BIGNONII magni bonarum literarum, & arcis legum ac justitiæ apud Senatum luminis.

Idem eod. lib. p. 297. *vbi citat verba Spelmanni in præfatione sui Archæologi.* Si ad exteros abeam, non me leniter inuitarunt nobilissimus apud Gallos Nicol. Fabricius Peyreskius Regiæ Maiestatis à Consiliis in Senatu Aquensi, HIERONYMVS BIGNONIVS, &c. *Pergit Gassendus.* Vbi notandum est BIGNONIVM, & quos præterea ille citat excitatos fuisse à Peyreskio, vt Spelmannum ad operis editionem sollicitarent.

Idem eodem lib. 6. *pag.* 341. Sic cum BIGNONIO egit eximio illo, quem huius æui Scæuolam ac Varronem dicere liceat, de auctoritate Romanarum legum per Galliam propter edicta Alarici, Caroli Magni, aliorúmque Principum, qui visi sunt leges Theodosiani Codicis cæterásque ratas habere.

Idem HENRICVS SPELMANNVS in præfat. sui Glossarii Archæologici. Viri hi omnes (scilicet Nicol. Fabr. Peyreschius, HIERONYMVS BIGNONIVS, Gilb. Gaulminus, Nicol. Rigaltius, & Claudius Salmasius, Iohan. Meursius, Fred. Lindébrogius) nomine & eruditione spectatissimi, suis aut ad me ipsum incitationibus, aut ad alios de me sententiis, plerique etiam copiosis

literis incœpta hæc nostra humanissimè approbarunt, progressum suadent, expetúntque manus vltimæ accessionem. Nec tantùm suadent, sed ex operibus suis re antiquâ splendidis sæpe mihi ramum aureum ad Tartareas istas regiones peragrandas porrexerunt BIGNONIVS, Meursius, Lindenbrogius, &c.

CAROLVS SPELMANNVS nepos Henrici, in nouæ edit. præfatione, ejusdem rei meminit.

Notandum est autem in Glossario vbique Marculfi formularum & Interpretis mentionem honorificam fieri, inter cætera pag. 6. *in verbo* abuttare: *p.* 7. *in verbo* adjectire: *p.* 8. accola. 11. *verbo* actio: *p.* 18. *verbo* admallare: *pag.* 19. *verbo* adrhamire: 21. *verbo* adsallire. 35. *verbo* æqualentia. 50. *verbo* atturnatus. 97. *verbo* cadinus. 115. capella: *pag.* 481. & alibi.

GOTTEFRIDVS VVENDELINVS I. C. Canonicus Cantadensis in leg. Salicis illustratis, & glossar. Salico vocum aduaticarum edit. Antuerp. 1649. *frequenter in opere ad interpretanda vocabula barbara & antiqua, adque illustrandas origines, Marculfi formulas & notas* BIGNONII *profert pag.* 127. *in verbo* alode, 131. *&* 132. *in voce* antrustio: 159. *verbo* jactiuus: 162. *verbo jurare*: 172. *in voce* Rachimburgius: 182. *&* 183. *verbo* salica terra: 188. *in verbo* solsatire, *&c.*

CHRISTOPHORVS IVSTELLVS in codicem canonum Ecclesiæ Africanæ pag. 73. edit. 1614. & pag. 431. col. 1. edit. Paris. 1661 tom. 1. Biblioth. Iuris Canonici. Extant etiam acta manumissionis in Ecclesia celebrata, inter veteres formulas à doctissimo BIGNONIO nuper editas. *Deinde duas profert Marculfi formulas.*

SALMASIVS in Epistol. 23. *Hug. Grotio.* Vnus aut alter saltem efficitis vt ne ἀποκαρτέρειν optare libeat, vt tu & amplissimus BIGNONIVS noster, quibus tertium vix inuenio quem adnumerem.

Idem SALMASIVS multis aliis locis.

CLAVDIVS SARRAVIVS in suprema Parisiensi Curia Senator in litteris ad Claud. Salmasium Lutetiâ 21. *Aprilis* 1645. Eminentissimus quondam Richelius ingeniorum acerrimus æstimator, tres tantùm sæculi sui summa eruditione insignes viros magni faciebat, te, Grotium & BIGNONIVM, cæteros in ordinem cogebat,

bat, velut plebem sine nomine. Quis ausit hanc conuellere sententiam, vt hunc triplicem funiculum rumpat, vel vt quartus vobis accedat.

IOHANNES DE LAVNOY Theologus Parisiensis ad HIERONYMVM BIGNONIVM *in Epistola dedicatoria de veteri ciborum delectu in jejuniis Christianorum, primùm edit. an.* 1649. Non commemoro quoque tuas ad Marculfum notas, quarum pleræque integris aliorum voluminibus antecellunt; non præclara tandem illa quæ meditaris opera meminisse oportet.

Vide eumdem eodem loco fusiùs disserentem.

Idem in Tractatu de commentitio Lazari, Maximini, & Magdalenæ in Prouinciam appulsu, in epistola dedicatoria ad HIERONYMVM *filium, & Aduocationis Regiæ successorem.* Tandem aliquando perfectum est quod ante annos quatuor parens tuus optimus, sed ὁ μακαρίτης fieri cupiit, melius dicerem voluit, apud me auctoritatis erat tantæ & venerationis tam justæ, vt quidquid expetebat de me, id modis omnibus imperatum mihi crederem. Ergo recusi sunt tractatus duo quos de Lazari, Marthæ, & Magdalenæ aduentu in Prouinciam olim edideram &c. Intelligebat vir egregiè prudens & bene Christianus, factum iri operæ pretium si tollerentur è medio, commenta illa quibus Gallicanæ Ecclesiæ primordia deformata sunt annis abhinc plus minus quingentis.

Vide IOHAN. SELDENI in tractatu de vxore Hebraïca edito Londini 1648. de Marculfo & interprete eius BIGNONIO testimonium, & quæ ille exinde ad suum incœptum & materiam profert.

Extrait d'vne lettre écrite par Mre PIERRE DE MARCA, pour lors Archevesque de Thoulouse, à Monseigneur le Cardinal Barberin, le 22. Aoust 1653.

Vostre Eminence connoist la reputation de Monsieur de BIGNON, *Aduocat du Roy au Parlement, auquel j'ay communiqué ce discours. Il m'a dit, que jamais le Clergé n'auoit esté soustenu si puissamment, ni auec tant de doctrine bien menagée auec prudence, &c.*

Illustrissimus Vir PETRVS DE MARCA, *Archiepiscopus Parisiensis meminit Illustrissimi viri* HIERONYMI BIGNONII, *non sine graui elogio, in libro 3. de Concordia Sacerdotij & Imperij, cap. 16. §. 3. & lib. 4. cap. 7. §. 3.*

TESTIMONIA.

Extrait d'vne lettre écrite par Mr BIGNON, à Mre Pierre de Marca, pour lors Archeuesque de Toulouse, le 14. Auril 1655.

MONSIEVR,

Ie repute à singuliere faueur, comme certes j'en ay eû grand' joye, de voir qu'il vous ait pleû auoir mon aduis de chose qui vous touche & vostre dignité. C'est vn témoignage d'estime que je ne merite point, & vne preuue asseurée de l'honneur de vostre amitié, & d'vne parfaite confiance. Ie reçois cette-cy en grace, & vous supplie de me la continuer. Mais l'autre me donne tant de confusion, que je m'en plains à vous de vous-mesme, au lieu de vous en remercier. Et s'il m'est permis de passer plus outre sans blesser par trop de familiarité le respect que je vous ay voüé, je vous dirois volontiers que vous vous raillez, quand vous feignez demander conseil à vne personne telle que je suis; vous, dis-je, qui est vn fonds inépuisable de tout ce qui se peut sçauoir, & qui enseignerez toute la posterité par vos doctes écrits. Pour le mieux & plus doucement interpreter, je croy que voulant me conseruer l'honneur de vos bonnes graces, & m'en donner de nouuelles asseurances, vous auez pris cette occasion pour ne me faire pas vn simple compliment; mais vous seruir de cette maniere de mystere, ou de figure, comme dans les choses sacrées, pour representer vostre disposition interieure, & seruir de gage de vostre amitié. C'est de ce chef que je vous remercie tres-humblement, comme de chose dont je fais capital, & que je souhaitte auec plus de passion, & j'ose dire auec ambition; parce que je vous confesse que je feray tousjours vanité d'estre creû aimé de vous; & ne refuseray jamais pour mon aduantage les témoignages que vous en rendez, quoy qu'ils soient plus charitables que veritables. Mais de plus je souhaitterois que vous y fussiez trompé le premier, par ce principe de charité qui croit tout, afin d'estre tousjours mieux aimé. Apres cela, j'ose vous dire que ie me réjouïs de vous voir en cette disposition de paix & d'accommodement, comme vne personne qui soûtient courageusement sa dignité, mais par necessité de charge, sans chercher noise, ni s'amuser à toutes ces pointiles de ceremonies qui

diuisent les corps, & aigrissent les esprits. Au fonds je tiens vostre pretention toute bonne, &c.

Mais reuenons au prouerbe, sus Mineruam, *pour me renfermer dans le neant de mon ignoranse, & en mesme temps dans ce profond respect qui me fait estre & dire pour jamais,*

MONSIEVR, &c.

Dom. LVCAS D'ACHERY Congregationis S. Mauri Benedictinus in tota Spicilegij tom. I. Epist. dedicatoria, miris BIGNONIVM *laudibus extollit, atque inter alia sic illum alloquitur:* Qui familiam sapienter adeò & religiosè ordinas ac moderaris, eam vt quisquis adierit, non vani splendoris domicilium, sed genuinum pietatis templum, palæstram scientiarum, virtutum senatum mirabundus agnoscat ac veneretur, &c.

Et infrà: Per te, inquam, Patrum præsertim veterum, Conciliorúmve lectione exercitatissimum; rei Ecclesiasticæ peritissimum, solertissimum Ecclesiæ immunitatum propugnatorem, ac Sacerdotum Religiosorúmque defensorem constantissimum; vt meritò proinde queas vsurpare, etsi ratione dispari, quod olim Arnulfus Imperator Patribus Concilij Triburiensis de se profitebatur: *Habetis me omnibus Ecclesiæ Christi aduersantibus, & vestro Sacerdotali ministerio renitentibus oppositissimum bellatorem.* Quippe cùm in sermone quotidiano, tum in Senatu palam, &c. sepultas propè leges reuocas, quantum potes, ruenti in peius sæculo temet opponis.

Et paucis interjectis: Cui omnium scientiarum disciplinarúmque inest cognitio; quas & acutè concipis, & appositè profers, & sapienter illustras: quem hujus æui Varonem alterum, veriù HIERONYMVM consulunt Galli, suspiciunt Itali, Germani demirantur, venerantur & Hispani. Exorsus sanè es, sapientissime BIGNONI, vbi desinunt eruditiores; *in dolio figularem artem didicisti*, vt fert adagium, quando antiquitatis nobile monumentum, Marculfi Monachi veterum formularum lib. II. aliásque veteres formulas in flore juuentutis edidisti, notis adornasti. Tuæ hæc aurora literaturæ ad lucem meridianam, nempe ad perfectam vsque scientiarum notitiam, nulla inertiæ nube interposita, continuato cursu peruenit. *Ante finem Epistolæ*: Vltro nuncupantes tibi literarum gloriæ, diuini atque humani juris custodi, Regiæ dignitatis, legúmque Regni & linguâ facundissimâ & scriptis non vulgari eruditione refertis acerrimo propugnatori.

Meminerunt quoque HIERONYMI BIGNONII *IOHAN. GRANGERIVS, pr. R. in Oratione funebri in laudem Ludouici Seruini.*

ROBERTVS QVATREMAIRE Benedictinus Congregationis S. Mauri in priuilegio S. Germani propugnato, p. 307. & 311. Et aliàs.

Dans les Opuſcules de M. ANTOINE LOYSEL, recueillis par M. IOLY, Chanoine de l'Egliſe de Paris, imprimez en 1656. pag. 582. où l'Autheur parlant de Chriſtofle d'Ogier, que Bodin en ſa Methode Hiſtorique, chap. 9. appelle, *hiſtoriarum & iuris peritiſſimum*, pourſuit en ces termes:

Il eut le bon-heur d'eſtre le beau-pere de feu Me ROLAND BIGNON, *Aduocat en Parlement, qui fut receu à la S. Martin de l'année 1585. & qui n'a pas deû eſtre obmis dans l'occaſion qui s'eſt preſentée de l'Epithete honorable de ſon beau-pere, ayant eſté d'vne ſuffiſance ſi grande, qu'eſtant encore diſciple de M*[rs] *Roaldes & Maran fameux Iuriſconſultes, qui ont fait leçon en l'Vniuerſité de Toulouſe, lors que le premier ſe retira en celle de Cahors, il laiſſa en ſa chaire de Docteur Regent M*[e] ROLAND BIGNON, *lequel, comme c'eſtoit alors choſe honnorable, y enſeigna publiquement pendant vne année, & dicta des excellens Paratitles ſur les cinq liures des Decretales, qui ſont encore à preſent entre les mains de M*[r] BIGNON, *Aduocat General au Parlement. Et depuis il a paru dans le Barreau, & enſuite dans les conſultations auec tel éclat de ſuffiſance & de probité, qu'il a acquis vn nom tres-celebre parmi ſes Confreres; mais pour enfermer en peu de mots tout ce qu'on pourroit dire non ſeulement de ſa doctrine en toutes ſortes de lettres, mais auſſi de ſa pieté & de toutes ſes autres vertus Chreſtiennes & morales, il n'y a qu'à conſiderer qu'il a eſté le ſeul precepteur de M*[r] BIGNON, *Aduocat General, ſon fils, que tout le monde ſçait eſtre doüé de toutes ces belles qualitez, leſquelles il poſſede en vn degré ſi eminent & auec vne humilité ſi rare & ſi extraordinaire, que l'on peut dire auec verité que le pere par ce chef-d'œuure s'eſt ſurpaſſé luy-meſme.*

TESTIMONIA.

CHRISTOPHORVS FORSTNERVS Sereniss. Ducis Vuirtemberg Consiliarius Ordinis D. Marci Eques, & Cancellarius Principatus Montbelgardens. in literis ad Ioh. Albertum Portnerum datis Montebeligardi v. *Kal. Octobris* 1655. Ab illustrissimo BIGNONIO literas nuper accepi amoris erga me planè singularis vberrimos testes: certè in ruborem me dederunt; adeò meritum omne meum summi viri æstimatio excedit, neque quo famam istam tuear in me quicquam inuenio.

Idem ad eundem Montebeligardi prid. Kal. Iun. 1656.

BIGNONIVM emeritæ permensum tempora vitæ
Secreti pars orbis habet, mundúsque piorum.
Quare age si qua tibi BIGNONI gratia viuit,
Dicat honoratos tua dulcis tibia manes.

Prosequere, nobilissime Portnere, carminibus tuis summi viri memoriam; illíque impende officium quale nuper Gassendo.

HERMANNVS CORINGIVS Consiliarius Regius & Ost-Frisius, ac in illustri Academia Iulia Professor, in literis ad eundem Helmestadio 22. *Augusti* 1655. Illustrissimum Dom. BIGNONIVM jam à pluribus annis suspexi Ludouici Seruini τοῦ πάνυ dignissimum successorem, præsertim postquam accessit Hug. Grotij commendatio.

Idem ad eundem Helmestadio 14. *Decemb.* 1655. Quæ de BIGNONIO retulisti perfuere grata, & quidni gaudeam placere me viro tanto? Consilio tuo obsequutus literas ad illum exaraui, quas inobsignatas mitto, vt legi abs te queant priusquàm in Galliam mittantur. Librorum tamen nihil addo, quòd vel desint mihi illi quos vir summus expetit, vel commoditas mittendi.

Idem ad eundem Helmestadio 26. *Maij* 1656. Illustrissimum BIGNONIVM defunctum cartæ publicæ nuntiarunt: abs te expecto de obitu magni sanè viri plura & certiora, vt & de eius filio aliquid, quem intelligo paternæ dignitatis factum successorem.

IOHAN. HENRICVS BOECLERVS Consiliarius & Historiographus Regius, & in Academia Argentoratensi Professor, in literis ad eundem Argentorato 19. *Maij* 1653. HIERONYMI BIGNONII, inter clarissimos Galliæ viros antiqua laude eminentis, admirationi omnibus fuit libertas.

Idem ad eundem de eodem loco 5. *Maij* 1656. In BIGNONII illius morte incredibilem fecit jacturam elegantia & felicitas sæculi.

Idem in compluribus historiæ suæ Cæsarum Germanicorum locis honorificentissimè BIGNONII *meminit.*

ISMAEL BVLIALDVS ad eundem Portnerum Lutetiæ 26. Martij 1655. Illustrissimus & sapientissimus BIGNÔNIVS, modestè sed generosè, vt bonum ciuem virúmque probum decet, ad Regem verba fecit.

Idem ad eundem Lutetiæ 28. *Aprilis* 1656. Senatus die huius mensis 26. Mercurialem conuentum de septimanæ die Mercurij denominatum habuit, Senatúsque Princeps eleganti oratione patres alloquutus est, BIGNONIVM defunctum laudauit, jacturam illius defleuit, & filium patri cui successit parem fore prædixit. Excepit illum BIGNONIVS, elegantissimísque verbis, quæ omnes suis suffragiis probarunt & laudarunt, ad Senatum orationem habuit.

Monsieur CHAPPELAIN, Conseiller & Historiographe de S. A. de Longueuille, au mesme & du mesme lieu & datte. *Mais que vous auez eû de douleur d'apprendre la mort de M.* BIGNON? *Pour nous, nous ne nous en pouuons consoler, & nous ne voyons rien qui puisse reparer vn si grand dommage. M.* BIGNON *ne fut pas seulement sans égal, mais encore sans second, & si quelqu'vn pretend le suiure, on peut dire que bien qu'il luy soit* proximus, *ce ne sera jamais que* magno sed proximus interuallo.

EMERICVS BIGOTIVS eidem Lutetiæ 15. *Kal. Iun. eod. anno.* Viris optimis omnibus dolentibus & æternùm lugentibus ereptus est HIERONYMVS BIGNONIVS, cujus mortis dolorem ad te pertinere scio, qui cum eo tui studiosissimo frequens & suauissimum literarum commercium habuisti. Literæ Conrigii, quas ad ipsum curaras, datæ ipsi non fuerunt, animam jam agenti cùm Parisiis redditæ sunt, eas penes se habere nobilissimus filius paternæ doctrinæ & humanitatis non minùs quàm bonorum & dignitatum hæres mihi dixit, & suum erga te amorem maximum esse significauit. Ille jam pluribus orationibus Senatum allocutus est his temporibus difficillimis, quæ omnium plausu & approbatione exceptæ sunt.

IOHAN. DE LAVNOY Theologus Parisiens. in literis ad eundem Lutet. prid. Kal. Octob. 1655. Id judicatum est nuper, cùm aderam apud HIERONYMVM BIGNONIVM in Senatu Aduocatum Regium, & juris ac sapientiæ totius antistitem, vbi lecta fuit epistola quam ad illius filium proximè misisti; & sanè id certum jux-

tà existimo, ac si veteres illi centum viri judicassent.

Monsieur ISSALY dans l'Epistre dedicatoire des Plaidoyers de M. le Maistre à M. le Premier President de Bellievre.

Ie vous cite vn témoin également illustre & irreprochable, c'est feu M. l'Aduocat General BIGNON, *à qui j'ay veû faire il y a plusieurs années vn portrait de vostre esprit, mais vn portrait tout acheué, qui n'auoit rien que de noble & de vif en tous ses traits. Certes il appartenoit à ce grand Homme de releuer les vertus extraordinaires. Sa main qui estoit aussi fidelle & aussi sincere que son cœur, ne flatoit iamais ce qu'elle peignoit, &c.* Et plus bas.

Ce grand personnage, dont vous sçauez M. que l'ame estoit toute remplie de lumieres, dont la vaste & profonde suffisance a passé pour vn prodige dans nostre siecle, & qui dans le concert merueilleux de tant de vertus morales, politiques & Chrestiennes, auoit vn amour tendre & vn zele passionné pour son Roy & pour sa Patrie, conceut de grandes esperances pour la fortune publique, lors qu'il vous mit en ce haut rang où vous estes. Cét insigne present que le Roy fit à ses Peuples par vostre éleuation, & qui estoit comme vn bien general pour tout le Royaume, fut vne grace particuliere pour cét ardent amateur de l'ordre & de la tranquilité de cét Estat. Il regarda ce choix que S. M. fit de vostre personne, pour presider dans la Cour des Pairs de France, comme vn gage de la reconciliation des esprits, & comme vn retour de la felicité qu'il auroit encore plus goustée, si feu Monsieur vostre pere (disoit-il en ces propres paroles) en eut peû estre le témoin.

Personne n'ignore l'amitié tres-estroite qui l'auoit vny auec ce grand Homme, qui vous a donné la naissance, & vous auez souuent fait voir que l'amour & l'estime que vous auiez pour luy, alloient iusqu'à la tendresse & iusqu'à la veneration. Aussi le public dans l'affliction veritable qu'il ressentit de sa perte, receut vne consolation particuliere, quand il sceut l'honneur que vous rendites à ses cendres & à sa memoire, d'estre venu à la teste du Parlement, verser des larmes sur son tombeau, & d'auoir releué ses vertus par vn Eloge aduantageux, dans la Mercuriale de cét auguste Senat; honneur que j'estime plus grand & plus precieux

à ceux de son nom, que si on luy auoit erigé des statuës, ainsi que Rome en éleuoit autrefois à ceux, qui auoient esté comme luy l'appuy des Loix & de la Iustice, & les ornemens de leur Patrie. Mais aprés que le Barreau a perdu par la mort de ce celebre Aduocat General l'obiet de ses plus tendres affections, l'oracle qu'il consultoit dans ses doutes, le parfait modele de sa conduite & le Iuge fauorable de ses trauaux, apres que le Parlement a perdu l'vne de ses plus éclatantes lumieres, le Roy vn de ses plus fideles Officiers, & le public vn de ses plus genereux Defenseurs, vous nous restez M. pour nous consoler, dans la perte de cette sagesse éprouuée, de cette suffisance si extraordinaire, & de cette équité si vniuerselle.

Le mesme dans la Preface, où parlant des raisons qui auoient engagé M. le Maistre à consentir la publication de ce liure, & le jugement que M. BIGNON, cét homme si judicieux & si éclairé faisoit de cét Autheur, & comme M. le Maistre l'auoit prié de consulter M. BIGNON, il poursuit en ces termes:

Les témoignages particuliers & publics qu'il auoit receus de ce grand Magistrat durant dix années, luy ayant laissé dans le cœur vne si profonde reconnoissance, que ses rares & eminentes vertus luy auoient imprimé dans l'esprit vne profonde veneration; & ce qui le porta dauantage d'auoir son aduis, fut qu'il sçauoit qu'estant tres-desabusé de la vanité des loüanges & de la reputation du monde par sa pieté sincere & son humilité toute chrestienne; il estoit aussi tres-esloigné de desirer la publication des Ouurages d'vn de ses amis, sans autre suiet que de luy faire acquerir de l'estime parmy les hommes. Et plus bas.

Ce furent les sentimens de ce celebre Aduocat General, non moins affectionné pour les deuoirs du Christianisme, qu'esclairé dans ceux de la prudence ciuile. Monsieur le Maistre qui a tousjours eû vne grande deference pour ses conseils en plusieurs occasions importantes, lors qu'il estoit au Palais, a creû deuoir enfin se rendre à sa lumiere en celle-cy.

Et à la fin aprés auoir rapporté le jugement que M. l'Aduocat General BIGNON faisoit de ce volume incomparable de Plaidoyers, dont il estimoit l'érudition & l'éloquence puisée dans les anciens Autheurs, dans la Philosophie de Platon & d'Aristote, & dans l'Hi-

stoire

ſtoire Eccleſiaſtique des Peres & des Conciles, que le Lecteur curieux peut voir comme l'abregé de tout ce qui ſe peut dire de plus aduantageux pour faire l'eloge d'vn homme de Lettres, dont les lumieres ſurpaſſoient celles du commun. Il conclut par ces paroles.

Ce ſont-là les pensées & le iugement de cét illuſtre Aduocat General, qui n'a pas eſté ſeulement reueré dans le plus auguſte Parlement du monde, comme vn oracle des Loix & de la Iuſtice, mais qui a eſté encore conſideré par les plus ſçauans hommes de ſon ſiecle, comme l'vn des plus éclairez & des plus équitables iuges du merite des perſonnes habiles, & de la ſolidité de leurs Ouurages. I'ay creû les deuoir rapporter en cette rencontre, non ſeulement par ce que le témoignage de ce grand Homme vaut celuy de toute vne aſſemblée de Sages & de Sçauants, mais encore parce que c'eſt luy dont le iugement & l'autorité, ont obligé l'Autheur de ces Plaidoyers à en ſouffrir l'edition.

ÆGIDIVS MENAGIVS in lib. cui titulus, Iuris ciuilis amœnitates, *cap.* 28. *vbi de iudicibus qui ſedere debent habita ratione temporis quo Magiſtratum adepti ſunt, ſub finem poſt recenſita acta Senatus Pariſienſis & Toloſani, quibus conſtaret Nicolaum de Baia, & Guillelmum Bekium iure matriculæ inſuper habito, ſtatim vt electi ſunt in magnâ camerâ ſediſſe & ſententiam dixiſſe, perſequitur vir eruditiſſimus & omnibus virtutibus politus Menagius :* Sed cùm id contra rationem iuris receptum ſit, non eſt producendum ad conſequentias. Et profectò ſi eximiæ dotes tale priuilegium mereri poſſent, cui potiùs, quæſo, quàm HIERONYMO BIGNONIO indultum id fuiſſet? HIERONYMO BIGNONIO, inquam, viro incomparabili, & de quo dum viueret hæc Plinij junioris de Ariſtone verba meritò vſurpari poterant, & nos ſæpe vſurpauimus. *Nihil eſt illo viro grauius, ſanctius doctius, vt mihi non vnus homo. ſed literæ ipſæ, omnéſque bonæ artes in vno homine ſummum periculum adire videantur. Quàm peritus ille & priuati juris & publici? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenet? nihil eſt quod diſcere velis quod ille docere non poßit. Mihi certè quoties aliquid abditum quæro, ille theſaurus eſt. Iam quanta ſermonibus eius fides? quanta auctoritas? quàm preſſa & decora cunctatio? quid eſt quod non ſtatim ſciat? & tamen plerunque hæſitat, dubitat, diuerſitate rationum, quas acri magnóque judicio ab origine causiſque primis repetit, diſcernit, expendit. Ad hæc quàm parcus in victu! quàm modicus in vultu! ſoleo ipſum cubicu-*

lum illius, ipsúmque lectum vt imaginem quandam priscæ frugalitatis aspicere. Ornat hæc magnitudo animi, quæ nihil ad ostentationem refert, rectéque facti non ex populi sermone mercedem, sed ex facto petit. Eum tamen postquam ex supremo Regis consilio in senatum Parisiensem rediit, post Audomarum Talonium Aduocatum itidem Regium & stantem & sedentem vidimus, quem ante eum per plures annos vt pote antiquiorem Regis Aduocatum & stantem videramus & sedentem.

Veruntamen visum est non ingratum fore Lectori, si appendicis loco quæ Hug. Grotij incomparabilis viri & BIGNONIO amicissimi extant in Epistolis & aliàs, de eodem testimonia honorifica adderemus.

Et quidem quinque locos excerperat nobilis & eruditiss. vir IOHAN. ALBERT. PORTNERVS initio poëmatis sui cui titulus : Lachrymæ seu ominosum somnium. *Sed extat & aliud eiusdem viri testimonium in limine aurei operis* de Veritate Religionis Christianæ BIGNONIO *dicati, atque Epistola tota Grotij anteposita nouæ editioni ejusdem codicis* de Veritate Religionis Christianæ. *Subjungentur excepta trium Epistolarum* HIERONYMI BIGNONII *Gallicè scriptarum eidem Grotio super illo opere & Tractatu* de Iure Belli & Pacis, *& aliis rebus. Denique veluti corona addetur* Epistola Latina *eiusdem Bignonij ad Hug. Grotium elegantissimè scripta super tribus Tertulliani locis difficillimis. Quæ additamenta Lectori erudito non erunt ingrata, quasi quæ gustum leuiter irritent & reficiant animum antequàm accedat ad formularum & legum antiquarum obsoleta nomina & reconditas origines. Et sanè ex eo non mediocriter laus vtriusque crescet, & quam de se viri tanti mutuò opinionem & existimationem conceperunt innotescet. Et cùm viro nobili laudari ab omnibus sit honos, tum magis ab eo qui tam rectè de omnibus sentiebat, cuius in ore solemne effatum nunquam à Bignonio nisi doctiorem & locupletiorem discessisse, & hos quidem viros fertur primo congressu mutuâ admiratione inuicem raptos fuisse. Verùm de Grotio maximum judicium semper fecit Bignonius, nec vnquam de laudibus ipsius tacere poterat.* Qui, *inquiebat*, erat incertum, vtrum mirabilior multitudine & mole librorum, an multitudine rerum ; in quo (*quod de Thucydide & de Tacito*) tot verba tot sententiæ ; in quo grauitas sententiarum pondere verborum exæquatur. De quo, *itidem aiebat*, incertum, vtrum clarior in literis humanis, in Iure Ciuili, an in Historia Vniuersali, & Iure Ecclesiastico, vtrum illustrior in latebris & secessu musarum, an in rerum ciuilium & legationum negotiis. Denique nemo ferebatur à BIGNONIO inter nouarum Religionum sectatores vt doctior, ita

& æquior, & qui per se propiùs veritatem attigisset.

HVGO GROTIVS epist. ad Claud. Salmas. VI. *Kal. Mart.* 1631. *Lutetiæ, in editione Lugduno-Batava* 1650. 121. Planè qui te indefensum Lutetiæ velit, ei opus est, vt BIGNONIVM & me occidat. Et de me facile quidem est à meis fastidito, ab externis recepto variè, vt sunt tempora. At BIGNONIVM si quis interfecerit, eum spondeo in funere eius non appariturum, vel vmbra satis est. Non possum tibi dicere, quantum in dies gliscat auctoritas viri haud dubiè eruditissimi eorum, quos toga complectitur, nec in alio certius literis & literas amantibus præsidium.

Idem in Epist. ad Iohan. Cordesium Canonic. Lemouic. data 26. *Mart.* 1633. *editar.* 143. Amplissimo BIGNONIO, si precari velim quantum meretur, animo id concipere non possum, ne dum verbis exprimere.

Idem ad Iohan. Cordesium Canonicum Lemouicensem in Epistola data Hamburgi Kal. Iun. ann. 1633. *in edit. Lugd. Batau.* 148. Viro extra omnem comparationis aleam posito BIGNONIO si memoriam mei tuo auxilio expergefieri poscerem, injuriam fecerim constantiæ ipsius, in qua ille velut sede solida virtutes cæteras collocauit. Patietur vir maximus hoc me solatium multis aduersis opponere, quòd in illius animo viuere me confido, quem ego supra sæculum hoc, supráque omnem quamuis ingeniorum feracissimam Galliam pono.

Idem ad Iacobum Puteanum in epistola data eodem die & loco, editarum 150. Inter amicos scis quem locum apud me obtineant BIGNONIVS & Thuanus. Hunc per majorum suorum incedere vestigia, illum per sua, cúmque sui ordinis omnes diu vicerit, secum certare, eadem voluptate, qua spectare solebam, intelligo.

Idem ad Iohan. Cordesium die XV. *Octob.* 1633. *in epistola editarum* 154. Ad virum omni laude superiorem HIERONYMVM BIGNONIVM, cujus amicitia vbique me vendito, scriberem nunc quoque, sed cùm epistola ipsius aurea sanè, & animi vnde profecta est puritatem præferens, sententiam meam de Clementis epistola, quæ in Anglia prodiit expetat; eam autem nondum acceperim, sed expectem in dies; malui quod illi debeo, responsum differre, quàm otiosis vocibus sanctissimas illius occupationes interstrepere.

Idem ad ipsum HIERONYMVM BIGNONIVM *Francofurto* 17. *Iulij* 1634. *in epistola edition. Batauæ* 162. Hæc quæ mihi visa, eadem libertate qua colloqui tecum concesseras, ad exactissimum de rebus omnibus judicium tuum vir omni ex parte incomparabilis defero; planéque mihi credas velim, virtutum tuarum imaginem semper mihi ob animum versari, quas si vel longo interuallo detur sub-

ſequi, ſatis mihi felix in quâuis fortunâ videar.

Idem Hugo Grotius in præfat. de Veritate Relig. Chriſt. Vocat BIGNONIVM virum de patriâ ſuâ, de literis, & de ſe quoque optimè meritum, tum addit vt qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris.

Idem in Epiſtola dedicatoria eiuſdem libri, in edit. Lugd. Batau. 195. Peccem in juſtitiam ipſam ſi tempora ei in auguſtiſſimo loco exercendæ debita aliò diuertam. Sed audacem me facit Religionis Chriſtianæ tutela, pars juſtitiæ, tuique muneris magna, neque juſtitia ſinit vt acceſſio hæc ad quemquam priùs perueniat, quàm ad eum ex cujus nomine magnam tituli ſuperbiam liber præfert. Non dicam me partem poſcere de otio tuo, quod tibi tam latè diffuſa muneris functio non concedit; ſed cùm occupatis pro otio ſit negotiorum mutatio, rogo vt forenſes curas harum cartarum lectione diſtinguas, nec ſic quidem longè abibis ab actibus ſolitis, audies teſtes, vim teſtimoniorum expendes, judicium feres, ego judicatum faciam. Vale, Vir maxime, Lutet. 27. Auguſti anno 1639.

Monſieur BIGNON dans ſa lettre à M. Grotius du 5. Mars 1632.

Pour moy comme c'eſt vn honneur ſingulier d'auoir part en vos bonnes graces, & qui eſt capable de me faire croire autre que ie ne ſuis par la participation de voſtre ſplendeur, i'eſtime que ie vous ſuis en recompenſe vn ſuiet de gloire, eſtant occaſion de faire connoiſtre que vous obligez & affectionnez ceux qui ne le meritent pas, cela ne fait pas tort à voſtre iugement, mais donne de l'admiration à cauſe de voſtre bonté. Voſtre liure de la Verité de la Religion Chreſtienne *en ſera vn monument perpetuel, & i'oſerai dire, que pour condeſcendre à mon deſir, ayant pris la peine de le donner au public, vous auez voulu que l'on m'en ſceuſt quelque gré. Ie ſuis réioüy qu'on en renouuelle l'edition, & voudrois que cela vous inuitaſt d'y adiouſter encore quelque choſe. Ie ne ſçay ſi vous approuueriez ce dont nous auons ſouuent parlé, qu'on y miſt les preuues des Autheurs Payens, qui dans l'erreur ont ſeruy de teſmoignage à la verité; mais i'oublie de vous remercier de l'exemplaire de voſtre livre* de Iure belli, *qui eſt autant bien imprimé que le ſuiet le merite. I'apprens qu'vn grand Roy le tient touſiours deuant luy, & ſuis tres-aiſe que cela ſoit,*

parce qu'il n'en peut arriuer que du bien infiny, ce liure mettant la raison & la iustice en vne matiere qu'on croit ne consister qu'en confusion & iniustice. Ceux qui se plairont en cette lecture y apprendront les vrayes maximes de la Politique Chrestienne, qui sont les fondements solides de tout gouuernement. Ie l'ay releû auec vn merueilleux plaisir.

Le mesme dans vne autre lettre à M. Grotius du 6. Iuin 1632.

Ie voudrois qu'on eut mieux conneû par deçà l'aduantage de vous auoir, & que nous eussions sceû conseruer vn thresor qui ne s'est troué depuis tant de siecles, & que ie ne croy pas qu'il en puisse arriuer vn semblable à l'aduenir, &c.

Le mesme en vne autre Lettre à M. Grotius du 9. Nou. 1638. dit *Que les paroles de M. Grotius sont le suc & le consommé de science encore toute épurée & excellemment ordonnée.*

Le mesme dans vne autre Lettre écrite à M. Grotius du 7. Aoust 1633.

Ie ne sçaurois durer si long temps sans chercher l'occasion de vous entretenir. Et quoy que la distance des lieux & l'interualle du temps qui se passe deuant qu'on puisse s'entrecommuniquer, rende enfin negligens ceux qui sont éloignez les vns des autres, si ne puis-je en effet me tenir que ie ne surmonte cette paresse & ces empeschements pour vous visiter par lettres, puisque i'ay perdu l'aduantage & la douceur de la presence. I'en conserue tousiours le souuenir si vif, que ie m'afflige de cette perte qui me doit estre d'autant plus sensible que i'en honore parfaitement le suiet, & que i'y suis estroitement obligé. Pourueu que vous vous portiez bien il suffit, & faut que vos amis acquiescent à ce que vous auez iugé le meilleur. Ie prie Dieu qu'il vous donne tout ce qui se peut & se doit souhaiter à vn homme de vostre merite par vne personne qui pardessus les raisons publiques qui forcent tout le monde a vous venerer à toutes sortes d'obligations pour se porter auec passion en vostre endroit. Ie voudrois seulement auoir en main le moyen & l'occasion de le pouuoir témoigner. Ie vous remercie de tout mon cœur du souuenir continu que vous auez de moy, & que vous montrez par celles que vous écriuez par deçà. Ie suis si glorieux de cette faueur que i'en souhaitte la continuation, dont

ie vous supplie instament. Vous verrez par les Lettres que Monsieur de Cordes vous enuoye, la contestation qui s'est muë entre le Pere Sirmond & Petrus Aurelius de duplici Chrismatione. *Il me semble que l'on le prend au pied leué & que l'on veut reduire l'antiquité aux regles posterieures. Ie voudrois bien sçauoir quel est vostre iugement de l'Epistre de S. Clement imprimée en Angleterre: la foy du Manuscrit que l'on dit venu de Leuant & donné au Roy de la grand' Bretagne, la sincerité de Patricius Iunius qui l'a publié, les lieux & tesmoignages des Anciens qui en ont cité des passages qui se trouuent en ce liure me l'ont premierement confirmé: puis ie ne sçay quel air & esprit du temps m'a semblé y paroistre si bien, qu'il n'y a pas lieu d'en douter: & toutefois ie confesse qu'en la considerant i'y trouue des choses qui me semblent aucunement alienes du style Apostolique, i'y pense voir des epithetes plus frequens, & des termes d'amplification qui sentent la maniere d'escrire qui a esté depuis, & comme celle des Liturgies & Euchologies des Grecs. L'argument & description du Phœnix me paroist aliene d'vn S. Clement premier aprés les Apostres, quoy que ceux qui ont suiuy depuis s'en soient seruis, mais contre les Gentils & Philosophes, & en des écrits, autres qu'vne Epistre adressée à vne Eglise Apostolique que l'on a reputée pour vn temps comme Canonique. I'y trouue aussi vn lieu où il veut que les oblations se fassent par ordre & dans le temps & l'heure, pag. 52. & 53. où est aussi le mot de Laïque qui m'est suspect. Et en la pag. 62. il appelle l'Eglise de Corinthe* ἀρχαίαν, *ce qui ne conuient guere à Saint Clement. Enfin, comme ie croy la piece vraye, i'estime neantmoins qu'elle peut contenir plusieurs clauses & mots adioustez par ceux qui l'ont depuis transcrite, ainsi qu'il est arriué à plusieurs écrits de cette antiquité, & à S. Clement mesme: ie souhaitterois bien d'en sçauoir vostre sentiment, qui seul auez le goust de telles choses, & à qui il seroit mal-aisé d'imposer. Encore faut-il qu'à ce propos ie vous inuite, s'il estoit possible que vous nous donnassiez & au public vos Notes sur le Nouueau Testament, ie croy que vous estes en lieu où la commodité & la liberté de l'impression se trouue. Vous obligeriez fort le public si vous preniez cette resolution, &c. Ie suis.*

La Response de M. GROTIVS à cette Lettre se trouue la 162. dans le volume de ses Lettres, imprimées en 1650. elle est du 17. Iuillet 1634. que le Lecteur curieux peut voir aussi-bien que celle du mesme M. Grotius écrite à M. des Cordes, du 15. Octobre 1633. qui est la 154. de cette edition.

Lettre écrite à M. Grotius par M. BIGNON, du 28. Aoust 1634.

I'estois tout rauy d'aise & de contentement, sçachant que vous estiez approché de nous, & par vne vocation honorable digne du soin & du iugement d'vn Seigneur, dont l'on admire tous les iours le courage & la conduite, comme de celuy qui estoit le Conseil & le grand Chancelier d'vn Monarque conquerant, mais qui de plus se trouue auiourd'huy le genie merueilleux qui conserue & augmente les conquestes du nom & du party Suedois. Ie pensois à vous écrire pour m'en réjouïr auec vous, & vous salüer par mes lettres quand les vostres du 17. du passé me furent renduës auant-hier. Ie ioins donc à present plusieurs offices ensemble & le compliment à vostre arriuée prés de nos frontieres, & la felicitation de vostre employ, auec tous les sentiments que vous pouuez croire de la part d'vne personne qui vous a tousjours parfaitement honoré, qui vous a beaucoup d'obligation & dont l'absence d'vn tel objet augmente infiniment le desir. I'y adjouste les vœux de tout ce que vous pouuez desirer, mais plustost de ce que tout le monde vous doit procurer & souhaitter. Ie mesle encore en celle-cy le remerciment tres-humble d'vne si belle & obligeante lettre, & du jugement docte & solide que vous faites de l'Epistre de Clement : il n'y a que vous aujourd'huy qui puisse decider d'vn clin d'œil ces matieres, & rendre à chaque siecle & chaque Autheur ce qu'il merite, & le fruit que l'on en peut tirer. Vos raisons sont sans contredit, & l'authorité de vostre decision doit estre souueraine ; i'aduouë que i'auois tenuë pour vraye cette piece, sans difficulté, mais ie me defiois de quelques termes ou periodes adioustées par la licence des transcriueurs : vous me leuez ce doubte, & i'acquiesce, sinon que la narration du Phœnix me pique encore, comme plus ample & plus sophiste que le stile Apostolique ne sembloit permettre, outre que cette fable quoy que

depuis employée par les Autheurs Chrestiens, peut aussi estre considerée comme aucunement aliene des escrits du premier Successeur des Apostres, & principalement en la façon qu'elle est estenduë: car autrement il n'y auroit rien de si extraordinaire de voir qu'il se fust simplement seruy du tesmoignage d'vne chose qui estoit lors creuë, pour inuiter les Gentils à receuoir plus auant la verité de la doctrine Chrestienne, comme S. Paul s'est seruy de l'occasion de l'inscription du Dieu inconnu, mais par transport & application en autre sens que celuy de l'opinion commune & de ce que vouloit dire la baze de cét autel profane. Ie croyois donc cette description adioustée à vne simple mention qu'il eust pû faire du Phœnix, mais ie me rends à vostre meilleur aduis, & il ne m'appartient pas de le contester. Ie vous remercie encore vn coup de cette faueur & de tant d'amitié & de bien-veillance que vous ne cessez de me porter, tout mon regret estant qu'il faille que ie viue & que ie meure ingrat en vostre endroit, mais si c'est à la reconnoissance interieure qu'il faut mesurer la gratitude, & si cette disposition d'esprit se remarque par les paroles & autres actions; ie vous supplie de croire que vous n'auez jamais obligé personne qui en professe plus de sentiment ny qui en conserue la memoire plus viue. C'est ce qui m'enhardit à vous supplier de continuer, & que ny la distance des lieux ny la longueur du temps ne vous fassent oublier vne personne qui n'a rien pour cela de recommandable que l'honneur de l'amitié que vous luy auez portée. Si ie sçay que vous faisiez encore quelque seiour par delà, ie prendray la liberté de vous entretenir, ou plustost importuner dauantage, & sur l'esperance que l'on m'a donnée de me faire recouurer l'Epistre de S. Barnabé, i'oseray vous promettre à propos de celle de S. Clement, de vous en faire part. Cependant ie vous baise mille fois les mains, & suis.

HIERONYMVS BIGNONIVS,
HVGONI GROTIO salutem.

Cùm à studiis grauioribus stomachi morbus me retraheret, dúmque aptissimam huic vitio medicinam, & corpori alimenta pauca & optima ingererem, fuit interim cura animum quoque breui

mi aliqua ſed vtili ſimúlque jucunda lectione reficere. Itaque né inani prorſus otio torpeſcerem, Tertulliani Apologeticum ſæpe jam lectum in manus ſumpſi, quem librum cùm non ſæculi omnem modò contineat diſciplinam, quod olim à HIERONYMO notatum, ſed Eccleſiæ primam illam verámque effigiem ſatis exactè repræſentet, nobis ediſcendum, non modò in manibus cottidie habendum optimè omnium noſti, Virorum Maxime. Certè licèt Africani ſtyli durities, & menda non pauca, quibus adhuc horret, legentem aliquantum detineant, & attentum omnino diligentémque deſiderent, ad ſingula tamen penè verba reſtitiſſe, omnéſque clauſulas expendiſſe, eſt quod dici poſſit id in tantæ eruditionis ſcriptore, vſui magis & voluptati, quàm vlli moleſtiæ imputandum. Et quamuis difficiliora quæque ſola ferè interpunctione, vel obſcurioris tantùm locutionis obſeruatione laborare, magni viri iam monuerint, reſtant nihilominus loci aliquot iamdudum depoſiti, in quibus planè hærere, & tantum auctorem mutilum lacerúmque ſpectare nimis porro acerbum & luctuoſum videri debet: vt ferè difficiles nugas ſibi quærere amat humanus animus, in his præcipuè me nuper exercui, & medicinam aliquam facere auſus ſum, ratus per Hippocratis leges id cuicumque licere. An aliquid fuerim aſſequutus tu æſtimabis, humaniſſime GROTI, cui ceu præſtantiſſimo ſummóque Muſarum Sacerdoti recténe an ſecus curata ſint malitioſa iſta vlcera, ius eſt poteſtáſque pronuntiandi.

Ex pleriſque igitur quæ attigi tres locos tibi nunc offero, non tam à te probandos, quàm de nouo curandos. Fortiora enim remedia poſcunt, & planè χεῖρας θεῶν, hoc eſt opem à te auxiliúmque implorant. His certè optimè conſuluiſſe videbor, ſi cùm ab aliis ſint deſperati & deplorati, eos ego in auguſtiſſimæ mentis diuiníque ingenij tui ſacrario depoſuerim, vnde valentes & ſani reuerterentur.

Locus in emendatioribus quibuſque libris ita conceptus legitur: *ſed noua jam Dei noſtri in iſta ciuitate proximè editio publicata eſt, ex quo quidam in fruſtrandis beſtiis mercenarius noxius picturam propoſuit cum eiuſmodi inſcriptione:* DEVS CHRISTIANORVM ONONYCHITES: (Puteani codex habet onocho eteſtis, Vaticanus onochorſitis) *is erat auribus aſininis altero pede vngulatus librum geſtans & togatus. Riſimus & nomen & formam.* Fr. Zephyrus qui primus Apologetici interpretationem tentauit rudi ſæculo, de homine mercenario gladiatore noxio accipit, qui ſuâ noxâ ad beſtias damnandus, cùm illas à ſui corporis paſtu vel corporis robore vel iniquitate iudicum defraudaret, velut glorioſus miles tabulam propoſuerat in qua quòd eſſet monſtrum depictum Chriſtum diceret. Pamelius,

hoc Catone contentus solam ononychitis vocem vt vulgò concepta legitur tueri voluit, reiectis Vaticani & Puteani librorum variis lectionibus. Iunius ad meridianos refert, *qui mercede*, inquit, *in frustrandis bestiis, id est deludendis aut debellandis & trucidandis occupantur*. Idémque paulò antè dixerat suauiùs, *meridianos dici gladiatores mercenarios, qui sub meridiem pugnabant, vt prandium quod sibi deerat scelere gladiatorio compararent*. Vnde istud hauserit nescio, sed si Senecam consuluisset, poterat hac diuinatione abstinere.

Optimè Des. Heraldus locum obscurum confessus est; neque fortasse, inquit, satis sanum. *Quorsum enim*, ait, *noxius*? *Quid sibi vult mercenarius noxius?* sed cùm τὸ noxius glossema putat, & de Psyllis & Marsis circulatoribus loqui Tertullianum credit, qui bestias siue serpentes populo innocenter attrectandos præberent. Nec is longiùs, meo judicio, à Tertulliani mente aberrauit, quàm Iunius quem notat; qui dum meridianorum crudelitatem, quam antè exagitauerat Septimius, huc referri posse opinatus est: non in alio saltem genere quæsiit loci explicationem, quàm in ea ipsa re de qua agere Tertullianum, hoc est de spectaculorum editione dubitari non posset. Miror tamen tantos viros adeò hîc cæcutisse, vt ex illorum qualicumque interpretatione nihil sani, & quod ad rem vel sensum authoris faciat, haurire queas. Quod non eo animo à me dici optimè intelligis, mi Groti, vt eorum laboribus & diligentiæ obtrectem aut inuideam. Non enim is sum qui soleam spiritus mihi sumere & arrogantiam, satis quippe propriæ imperitiæ conscius. Neminem sanè literatorum sua laude fraudatum vellem, vel vbi labi illorum aliquem contingeret. Noui etiam vada eiusmodi priuatorum periculo, bono publico tentari, hísque erroribus lumen aliquod accendi, quò viam commodiùs munire valeant qui sequuntur.

Deprauatum autem locum vt credam non sanè Oedipo opus, ita manifestè mendosa lectio se prodit; quam si leui aliqua mutatione sanemus ducta ex vestigio litterarum, & alterius loci collatione coniectura, forsan aliquid inde confici poterit. Certè tutior & aliquatenus modestior is videtur veteres scriptores emendandi, quàm singula quæ non placent audacter expungere, quiduis pro libitu rescribere, & probationis loco propriam auctoritatem, solámque diuinationem adferre. Eum ergo locum emendatum sic lego: *Ex quo quidam in frustrandis bestiis munerarius noxij picturam proposuit*. Vt sit sensus, Carthagine munerarium aliquem in spectaculorum editione noxij picturam proposuisse, hoc est, non nocentem & damnatum hominem, sed hominis effigiem induxisse pilam (vt in eo genere diceba-

tur) quæ beſtias eam adorientes ementita figura fruſtraretur & eluderet. Sic pro carne humana quam feræ adpetebant, vimen, tomentum, ſtramen vel quid ſimile, quo conſtrui & inferciri eiuſmodi pilæ ſolerent, exhibita ſunt, & cædis loco ſpectata factitij hominis laceratio, qui Deum Chriſtianorum ridiculo modo expreſſerat. Nam in capite aſinino quid intellexerit impius ille, ſatis ex Tacito patet, qui cùm id Iudæis objectum narret, mirum non eſt ſi Chriſtiani primis temporibus Iudæi ab Ethnicis dicti, eodem calumniarum genere ſimilibúſque penè mendaciis peterentur. Libri geſtatio, ſacrarum Scripturarum apud Chriſtianos aſſiduam lectionem, & vbique prædicatam auctoritatem, denotare videtur, eodem modo quo Iuuenalis arcanum Moſis volumen traducit. At cur toga, quæ veſtis propriè Romana non Iudaïca, ne Græcanica quidem, appoſita ſit non video.

Iam munerarij vocem fuiſſe illo ſæculo vſitatiſſimam, ex quo Auguſtus eam primus, Fabio auctore, vſurpauit, notius eſt quàm vt probandum ſit. Vnicum tamen afferam Senecæ patris teſtimonium, quod huic Tertullianeo illuſtrando aliquid faciat. *Quod munerarij ſolent facere ad expectationem populi detinendam, vt ſit quod populum & delectet & reuocet, hoc ego facio ſemel.* Muneratorem dixit Filorus vbi de Spartaco, quem priſtinum dedecus obliteraturum ſperaſſe ait, ſi captiuos in ducum ſuorum obſequiis committendo *ſic ex gladiatore munerator fieret.* Vbi tamen nuperus quidam interpres noſtrâ linguâ diſertus liberalem & munificum alieniſſimo ſenſu vertere non dubitauit. Ludit hîc ergo ſuo more Tertullianus ſpectaculorum iſtum editorem, qui deridendos Chriſtianos propoſuerat, quaſi parum ſui nominis officio reſpondiſſet. Munerarij quippe eſſe beſtias paſcere non figmentis fruſtrari, noxiorum pœnam ſub aliquo argumento exhibere non ſola pictura & ſtramentitiis pilis noxios fingendo frigido prorſus ludo (vt erant tempora) ſpectantium oculos detinere. *In fruſtandis beſtiis munerarius*, egregius ſcilicet munerarius, inquit, noxij tantùm picturam propoſuit, cùm potiùs in more eſſet editoribus ſi ſplendidi, elegantes, planéque munifici eſſe velent, & ne cædes & homicidia mera ſpectarentur, quod de meridianis queritur Seneca epiſt. VII. ſceleratorum pœnas quodam fabulæ apparatu velare idem Tertullianus Apolog. cap. XV. *Religioſiores eſtis in cauea, vbi ſuper ſanguinem humanum, ſuper inquinamenta pœnarum proinde ſaltant Dij veſtri argumenta & hiſtorias noxiis miniſtrantes, niſi quod & ipſos Deos veſtros ſæpe noxij induant.* Vidimus aliquando caſtratum Atyn illum Deum ex Peſſinunte, & qui viuus *ardebat Herculem induerat.* Sic de Laureoli pœna Martialis :

Nuda Caledonio ſic pectora præbuit vrſo.

Non falsa pendens in cruce Laureolus;
Vicerat antiquæ sceleratus crimina famæ.

Idémque de Orphei laniatione in amphitheatro exhibita:

Ipse sed ingrato iacuit laceratus ab vrso.

Hæc tamen vt res est facta, ita ficta alia est. Et quemadmodum Domitianum laudat Martialis, quòd in pœna nocentium scenæ speciem arena præbuerit, hîc contrà Tertullianus editorem arguit, qui atrocitate arenæ, vt ipse alibi loquitur, in theatrum versa bestias sola noxij pictura pauerit. Vt verò conjecturam firmem pleniùs, *munerarij* vocem minùs à descriptore non satis sanè antiquario intellectam, aut malè lectam, in τὸ mercenarius degenerasse, ex ductu & similitudine litterarum syllabarúmque numero suspicari non difficile est. Sed vt ita Tertullianum scripsisse crederem fecit insignis ejusdem auctoris in hoc ipso libro locus cap. XLIV. *De vestris semper metalla suspirant, de vestris semper bestiæ saginantur, de vestris semper munerarij noxiorum greges pascunt. Nemo illic Christianus, nisi planè tantùm Christianus, aut si & aliud, jam non Christianus.* Item illi qui munere in arena noxiorum sanguinem recentem de iugulo decurrentem exceptum auida siti comitiali morbo medentes sumpserunt.

Locus alter quem medicandum sumpsimus, extat ejusdem Apologetici cap. XLVIII. *Age jam si qui Philosophus affirmet, vt ait Laberius de sententia Pythagoræ, hominem fieri ex mulo, colubrum ex muliere, &c. Nonne consensum mouebit, &c. Atenim Christianus si de homine hominem, ipsúmque de Caio Caium reducem repromittat, lapidibus magis ne saltem cestibus à populo exigetur. Si quæcumque ratio præest animarum humanarum reciprocandarum in corpora, cur non in eamdem substantiam redeant, cùm hoc sit restitui id esse quod fuerat?*

Præclarè omnino fecit Iunius quòd variarum lectionum siluam ex Fuluij Vrsini codice jam peractæ editioni suæ adiecerit. Nam ex optimo codice descriptæ sunt, & veram ferè vbique Tertulliani mentem aperiunt: hîc certè reponenda docent quæ vulgò leguntur decurtata: *Si de homine hominem, ipsúmque de Caio Caium reducem repromittat, statim illic vesica quæritur, & lapidibus magis nec saltem copiis à populo exigetur: quasi non quæcumque ratio præest* (lego præeat) *animarum humanarum in corpora reciprocandarum* (lego iterum recipiendarum) *ipsa exigat illas in eadem corpora reuocari; quia hoc sit reuocari, id esse quod fuerant.* Sic planiùs leguntur hæc pura puta Tertullianica, & expositione tantùm indigent. Paulò antè Tertullianus dixerat Christianorum dogma ab Ethnicis irrideri: *Itaque*, inquit, *& ridemur Deum prædicantes judicaturum: sic enim & Poëtæ & Philo-*

sophi tribunal apud inferos ponunt. Si gehennam comminemur, quæ est ignis arcani subterraneus ad pœnam thesaurus, proinde decachinnamur. Nunc addit: *si Pythagoreus aliquis* μετεμψύχωσι *doceat, cum assensu audietur. At Christianus si resurrectionis fidem prædicet, statim vesica quæritur,* hoc est irridetur ab omnibus, *& in illius contumeliam vesica super caput eius displodenda quæritur: lapidibus denique caput eius petet fugabitque populus, nec furenti illi satis erit intra verba peccare.* Tangit hunc morem Seneca natural. quæst. l. II. cap. XXVII. *Aliud genus est quod crepitum magis dixerim quàm sonum, qualem audire solemus cùm super caput alicujus dirupta vesica est.* Vnde Sidonius lib. II. Epist. XIII. parasitum, quòd videlicet has contumelias ventris causa pateretur, *vesicarum ruptorem & ferularum fractorem* vocat.

Sed quæ sequuntur difficiliora sunt, neque fortasse omnino sana: *Lapidibus magis, nec saltem cædibus à populo exigetur.* Pessimè sic in vulgatis, *cædibus*, quasi morte affici minus sit, quàm lapidibus peti, cùm hæ particulæ, *nec saltem*, manifestè minuant quæ præcedunt. Item cædibus pluralis locutio non conuenit, cùm singulari dictione Christianus, de quo agitur, Ful. Vrsini codex, teste Iunio, habuit *lapidibus magis nec saltem copiis à populo exigetur.* Itaque diuinabam legendum, *cachinnis*, ex suprà allato Tertulliani loco. Tentabam præterea num *cottabis* legi posset, cùm is sit conuiuialis lusus species; vbi sonus editur, testibus Athenæo & Polluce; ideóque vesicæ ruptæ aut rumpendæ poterat conuenire; vt interim omittam hanc etiam vocem indistinctè pro ludo alicubi ab Euripide vsurpatam. Simpliciùs quoque *contumeliis* id sensu postulante rescribi poterat. Denique plura eiusmodi satis probabiliter fingi certè vulgata lectione meliora, in vetusti codicis eiusdémque optimi scriptura, dum adeò iuuamur ex ea, aliquid immutare religio esset.

Et quia apud amicum audaciùs aliquid tentare licet, cùm de sensu & mente auctoris constet, dicerem omnino *copiis* retinendum, & ita verè scriptum fuisse ab ipso Tertulliano mihi facilè persuadeo. Extat enim ea vox Græca quamuis alio sensu, sed vnde illius origo sit in Nouo Testamento, vt Matth. VI. & Ioannis IV, & apud alios sæpe etiam occurrit. Et vt à labore & fatigatione corporis facetiarum & salium amari lusus, fatigationes dictæ, quòd audientibus illa sint onerosa & ingrata, χαλεπὸν ἀκρόαμα ϗ φορτικόν: vnde & Pythagoras dicitur abstinuisse σκωμμάτων ϗ διηγημάτων φορτικῶν, cur non itidem dici possit ipsam vocem Græcam *copiæ* in eam quoque significationem translatam, & in Africa, alibíque etiam in partibus Occidentis Tertulliani æuo vsurpatam, vt copiæ dicerentur quasi sannæ & fatigationes. Quamquam & ipse Tertullianus Græcis passim phra-

ſibus & peregrinis vocibus loqui ſolet, & fortaſſe nouis etiam locutionibus vti non dubitat. Sic *copiatæ* poſtea dicti, qui in Eccleſia humandis cadaueribus darent operam, longè quidem alio ſenſu, ſed ab eadem origine *recenti vſu*, vt dicitur à Conſtantio Imp. in l. xv. C. Theod. de Epiſcopis & Clericis: ſanè fatigationes pro ſalibus dici notiſſimum eſt. Seuerus Sulpitius Dial. I. *Tum ille ſicut eſt verecundiſsimus aliquantulum erubeſcens dum fatigationem meam accepit: facis, inquit, Sulpiti, tuo more, qui nullam occaſionem ſi qua tibi porrecta fuerit omittis, quin nos edacitatis fatiges.* Cæterùm eius quod Tertullianus dixit reſurrectionis dogma ab Ethnicis irrideri, & cachinnis excipi, inſigne extat in Apoſtolica etiam hiſtoria exemplum, Act. XVII. 32. de Pauli apud Athenienſes prædicatione, ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου.

Tertius locus legitur Apologetici cap. IX. *In primis filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua prætereunte miſericordia extranea, vel adoptandos melioribus parentibus emancipatis.* Num hoc, vt credo, voluit Tertullianus exponi, ab Ethnicis liberos ſuſcipiendos ab aliquo tranſeunte, abdicatis melioribus veríſque parentibus: ſed potiùs hoc tantùm exponi liberos ſuſcipiendos ab aliis, quod Iuriſconſulti noſtri dicunt, alienæ miſericordiæ exponi quam ipſi non habent. Itaque ſic lego: *in primis filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua prætereunte miſericordia*: quod ſequitur, *extranea*, expungo. Abundat enim & videtur irrepſiſſe ex eo quòd qui ignorarunt elegantiam horum verborum ab aliqua *prætereunte miſericordia*: ex *miſericordia* fecerunt *matre extranea*; vt in Rhenani & aliorum editionibus videre eſt. Sed vbi τὸ *miſericordia* ex fide veterum librorum repoſitum eſt: τὸ *extranea* manſit ſupervacuè. Eſſet enim inelegans omnino pleonaſmus à Tertulliani ſtylo alieniſſimus: *vel adoptandos melioribus, à parentibus mancipatos.* Sic enim diſtinguo & emendo mutatâ vnâ literulâ, additâ alterâ. Alioqui meo iudicio ſenſus non conſtat, locúſque ita conceptus non vulgatam (vt quidem exiſtimo) exhibet elegantiam. Eſt enim lepida Ethnicorum inſectatio, qui ſæuum hunc & inhumanum liberos exponendi morem prætextu inopiæ excuſare ſoliti, meliores infantibus expoſitis ſic ſæpe parentes contingere dicebant. Hos igitur Tertullianus non Italico ſed potiùs Africano aceto perfundit, dum eleganter innuit liberorum expoſitionem non iam crimen dici poſſe (ita peſſimus mos inualuerat) ſed in adoptionis modum frequentari, cùm ſic verus pater jus patriæ poteſtatis amittere videretur, & meliori, hoc eſt educatori, quodammodo in adoptionem dare; quæ ſanè frequentior fuit olim adoptionum cauſa, vt ſic liberis pauperiores conſulerent. Vnde apparet Tertullianum Iuris Romani

peritiſſimum, quíque aliàs ſæpe petitis è Iure verbis vti libenter ſolet, ad ius moréṁque ſui temporis alluſiſſe, & mancipationis vocabulo vſum, quia ſic ſolemnis adoptio apud Prætorem cæteróſque Magiſtratus celebrabatur, apud quos lege agi poterat: nec enim patria poteſtas niſi trina mancipatione tollebatur, vt ex Halicarnaſſæo, præter noſtri Iuris auctores, notiſſimum eſt. Gellius lib. 5. cap. XIX. *Adoptantur cùm à parente in cuius poteſtate ſunt tertia mancipatione in iure ceduntur.* Parentes etiam qui exponerent ius patriæ poteſtatis tantiſper amittere ex leg. II. Cod. de infantibus expoſitis: & Quintiliano colligitur: ſic enim iſte Declam. CCLXXVIII. *Vis ſcire quàm pater non fueris, recipere illum niſi ſolutis alimentis non potuiſti. Lex tibi dicit: Alienus eſt, & tibi vt pater eſſe incipias emendus.*

Sed me iam nimis diu tua humanitate abuſum video, qui leuia hæc neque ſatis tanto iudice digna, tamen ſcribere tibique offerre auſus ſim. Rogo te ergo, virorum amiciſſime, vt oblectamentum otij noſtri, quod per valetudinem rectiùs ponere non licuit, benignè, vt ſoles omnia, interpreteris. Et ſi hæc vt ægri ſomnia tandem rideas (quid enim aliud nugæ eiuſmodi dici poſſunt) per me ſanè licet, dum meliora doceas, tenebríſque noſtris lucem tuam affundas. Vale XVII. Kal. Decemb. CIϽIϽCXXX.

LINDENBROGIVS in Præfatione ad Codicem legum antiquarum. de Marculpho.

Marculphus Monachus qui formularum librum compoſuit, quis fuerit non facilè dixerim. In veteribus bibliothecis Marculphi cujuſdam Abbatis vitam extare ſcio, ſed cujus tanti non intereſt hic prolixiùs meminiſſe, ſufficit quòd librum hunc nobis reliquit, quem profectò ſummi noſtræ ætatis Iuriſconſulti, Cujacius, Briſſonius, Pithœus, &c. tanti fecerunt, vt non faſtidierint ex eo formulas quaſdam eruditiſſimis ſuis ſcriptis interſerere.

IN MARCVLPHVM NOTIS INSIGNIBVS illuſtratum à ſummo quondam viro Domino
HIERONYMO BIGNONO, &c.

Vt bene fulgenti nequeunt ſine lampade cerni
Corpora in obſcuro conſpicienda loco,
Nec ſine BIGNONI penetranti luce paterent
Edita nunc Francis jura vetuſta ſuis.

TESTIMONIA.

Huic si tanta dari potuissent otia quantis
  Præditus ingenij dotibus ipse fuit,
Vix foret in terris regio non plena laborum,
  Quos valuit tanti mens peperisse viri.
Fato dempta suo patriæ benefacta repensant
  Pignora tam charo sanguine creta duo,
Patria primæuo cesserunt munera fratri,
  Quæ solet in summo clarus obire foro.
Consiliis alter sublimi floret in aula
  Supplicibus validam ferre suëtus opem.
Cultores ambo famæ memorésque paternæ
  Certant hanc studio spargere quisque pari.
Iam priscos adeò non jactet Roma Latinos,
  Vt nihil eloquio par velit esse suo,
Gallia Romanæ potis est non cedere genti,
  Nec minor est hujus laúsque decúsque domus.

EMVNDVS MERCIERVS.

MAR-

MARCVLFI
FORMVLÆ.

Illustrissimo Amplissimoque Viro NICOLAO BRVLARTO SILERIO, Franciæ Cancellario, HIERONYMVS BIGNONIVS S. D.

PVBLICORVM *priuatorúmque negotiorum vetustissimas formulas à Marculfo & aliis eiusdem fere ætatis scriptoribus concinnatas alterius, quàm tui nominis auspiciis*, VIR ILLVSTRISSIME, *in publicum proferre nolui, nec sanè debui. Principalium namque exempla litterarum & Regum nostrorum diplomata, amplissima dignitas iure quodam suo sibi vindicabat: alioqui enim in leges commisisse meritò putarer, quæ anuli & imaginis Principum cui præpositus es rationem omnem tibi reddi sanxerunt. Iudiciorum quoque antiquissimum ordinem, negotiorum omnium gerendorum formam, quæ apud maiores nostros frequentabantur, non alium præter te patronum quærere par erat: te inquam quem togæ summum decus, legum sacraiissimarum custodem & gloriam litterarum non tam illustrissimi muneris auctoritate quàm meritis omnes agnoscunt. Doleo sanè Marculfum nostrum, tritâ, obsoletâ & omnino rusticâ veste, amplitudinem tuam salutare; sed senex est & septuaginta iam annos natum se scripsisse testatur: nunc certè nongentis aut mille annis maior est, sæculúmque sine fuco repræsentat. Erunt fortasse qui specie magis quàm veritate capti horridam*

illius canitiem aspernabuntur. Tu verò, AMPLISSIME BRVLARTE, *omnium minimè ignoras historiam, & quæ ad eam pertinent, non tantùm delectare, sed & omnino necessariam esse quomodocumque illa scripta sit, atque etiam vndique exquirendam. Tum à maioribus nostris sermonis elegantiam & extranei eloquij peritiam exigere frustra ac forsitan inhumanum esset, quando inest omnibus rebus velut quidam orbis, adeò vt ipsi quoque Romani non modò moribus sed eloquio à patribus degenerarint, vt disertissimus ille Afer Tertullianus testatur. Vnum illud spondere ausim plura hunc librum in recessu præstare quàm in fronte polliceatur. Rerum siquidem nostrarum infinitas origines aperit, & permulta antiquitatis nostræ arcana recludit, quæ antea latuerant, denique omnino ad historiæ & Iuris Francorum illustrationem confert. Quo etiam nomine tibi hoc opus deberi nemo negauerit, qui & omnis generis disciplinas apprime calles, & horum studiorum scientissimus existis. Prætereo præstantissimas ingenij dotes, felicissimè obitas legationes, maxima regni negotia à te gesta olim, hodiéque geri: quin & altæ pacis quâ fruimur præcipuum auctorem, adiutorem, & ministrum fuisse, ei conseruandæ sub maximi regis auspiciis diu elaborasse, ac tandem veluti clauo reipublicæ dies noctésque incumbere. Quæquidem latiùs persequenda pòst essent, nî & laudum tuarum copia & ingenij nostri tenuitas obstaret. Accipe igitur hoc munusculum suâ quidem naturâ tibi debitum, ab illo autem oblatum, qui & virtutum admiratione & beneficij memoriâ se tibi deuinctum esse profitetur. Me quippe memini cùm principi incomparabili Henrico Magno munusculum litterarium de regum nostrorum dignita-*

te salutaturus adferrem, memini inquam me à te illi commendatum, tantáque comitate exceptum fuisse, vt planè ingratus sim nî perpetuò meminerim. Sit ergo exiguum hoc donum mei in te obsequij & obseruantiæ pignus, dum possim maiora, quæque te magis deceant exequi. Vale, VIR AMPLISSIME. *Lutetiæ Parisiorum Kal. Decembris* CIϽIϽCXII.

LECTORI
HIERONYMVS BIGNONIVS.

ARCVLFI quem nunc damus, ERVDITE LECTOR, plures docti viri meminerunt. Sed quis fuerit & quo tempore vixerit, nihil certi ab illis proditum est. Quidam verò in vniuersum circa primam regum nostrorum familiam illius tempora conjecerunt. Adhuc tamen dubium remanebat ex librorum varietate, quibus permulta posterioris ætatis scriptores infarcierant. Verùm exemplar quod nacti sumus omnium facilè optimum nos ampliùs dubitare non sinit. Præfixa siquidem ab auctore ipso Epistola docet professione monachum & septuaginta annos natum cùm hæc scriberet fuisse. Deinde cùm Landerico Papæ opus inscribat, facilè apparet Landericum illum Parisiorum Episcopum fuisse, qui Chlodoueo Dagoberti filio rege claruit, circa an. æræ Christianæ DCLX. Nulli quippe alij Galliarum Episcopi hoc nomine reperiuntur, neque Landerici Parisiensis tempore, neque multis pòst annis. Tum Papæ nomen omnibus Episcopis passim tribui solitum sub primâ Regum Francorum dynastiâ notum est. Quod licèt sub secundâ aliquatenus continuatum sit, rariùs certè vsurpatum reperitur. Accedunt & aliæ certissimæ conjecturæ ex totius libri lectione, quibus permulta occurrunt, quæ vix possunt ad aliud tempus referri, & planè Merouingorum sæculum redolent. Quis enim cùm Maiorum domus non semel repetitam mentionem aduerterit, non continuò deprehendat eo tempore Marculfum

ſcripſiſſe, quo Maiores domus, vice Regia omnia regni negotia pertractabant, imò verè ſub alieni nominis ſpecie imperabant? quod à Dagoberto cœpiſſe ſcriptores notant. Omitto patritios ſæpius nominatos, quos ſub Carolinis rarò aut nuſquam reperiri à doctis obſeruatum eſt. Alia ſunt infinita indicia quæ cordatus lector facilè animaduertet. In quâ autem ciuitate Marculfus vixerit, ex qua ſit oriundus, aut cuius cœnobij Monachus extiterit, nobis planè incompertum eſt. Quòd ſi diuinare liceret, ſuſpicarer eum in aliquo Pariſienſis Diœceſis monaſterio regulariter vixiſſe cùm Landerico Pariſiorum antiſtiti librum ſuum inſcribat. Quicquid ſit vtiliſſimus certè auctor eſt, & à doctis non fruſtra expetitus. Nam vt omittam eo ſeculo ſcripſiſſe cuius pauca nobis hodie ſuperſunt monumenta, ſanè permultas docet rerum noſtrarum origines, magiſtratuum & dignitatum munia, iuris dicendi formam, quæ tum recepta erat. Ius denique ipſum quo maiores noſtri vtebantur, clarè oſtendit, quando non aliud certius iuris obſeruati indicium requiri poteſt, quàm cuius vſum ex formulis tum vſitatis deprehendimus. Quæ pars noſtræ antiquitatis vt inter cæteras fructuoſa, ita obſcuriſſima & intacta ferè remanſit: quo nomine doctis omnibus & noſtri iuris peritis acceptiorem Marculfum fore confido. Leges quoque veteres, Salica ſcilicet, Ribuaria, Alamannica, Saxonica, Baiuuarica & cæteræ eiuſmodi quæ à Germanicis gentibus tot ſeculis obſeruatæ ſunt, non alium meliorem habent interpretem. Idipſum de Caroli Magni, Ludouici Pij, & Caroli Calui conſtitutionibus, ſeu vt tum dicebant capitulis, dici poteſt. Ipſe etiam Gregorius Turonenſis, quo digniorem hiſtoricum non habemus, multis locis à Marculfo lucem accipit & omnino illuſtratur. Idem & in pleriſque medii æui ſcriptoribus obtinet. Quinimò & ad Iuris Romani pleniorem cognitionem non parum conferre adſeuerare auſim. Sed commendatitiis in publicum prodíturus non eget, qui tot præſtantiſſimorum virorum ingeniis ſæpe iam commendatus eſt: Cuiacium dico, Briſſonium, & Pithœos fratres clariſſima lumina, qui ex eo perplura immortalibus ſuis ſcriptis inſerendo non leuem eius auctoris guſtum cæteris dederũt. Defuturos tamen non dubito qui ſermonis duritiam & ineptam planè ruſticitatem exhorreſcant. Facilis verò defenſio eſt, nam ab eo de Latini ſermonis peritia edoceri non petimus. Mores illorum temporum etiam ſermonis inculta ruſticitas penitius oſtendit. Seculo ſanè infeliciſſimo vixit, quo omnes diſciplinæ & litteræ penitus obrutæ & ſepultæ erant: adeò quidem vt qui melioris doctrinæ quid attigiſſent, veluti nouæ alicuius & prauæ opinionis auctores, aut vt magi & malefici damnarentur. Quâ occaſione lectorem monitum velim,

ne variis solœcismis qui sæpius occurrunt offendatur, nec operarum Typographicorum vitio imputet, quamquam optimè emendatum esse non equidem præstiterim. Sed meminerit prout in authentico exemplari scriptum est, ita editum esse: nam si ea omnia immutanda fuissent, non iam Marculfus sed alius proditurus auctor videretur. Dubitaui certè vtrum Marculfo an potiùs scriptori vitia eiusmodi adscriberem, & verò à scriptoribus permulta in eo deprauata facilè crediderim, sed ita ferè Marculfum scripsisse haud dubium est, cùm id ipsum in reliquis eiusdem æui monimentis deprehendatur. Atque adeò plura in Gregorio Turonensi occurrunt, & infinita propè in manuscriptis codicibus, quæ ab iis qui ediderunt immutata sunt, neque aliter eum scripsisse dubitari potest, cùm historici operis initio id deprecetur: *Priùs*, inquit, *veniam legentibus precor si aut in litteris aut in syllabis Grammaticam artem excessero, de qua plenè sum imbutus.* Eadem excusatione vtitur & Benedictus Leuita in collectionis suæ præfatione. Quo fit vt existimem de eo sermonis genere sensisse Patres synodi Turonensis III. sub Carolo Magno, cùm vnumquemque Episcopum decreuerunt curam habere, vt homiliæ Sanctorum in rusticam Romanam linguam transferrentur, quò faciliùs possent intelligi. Nam & rustico sermone de miraculis B. Martini libros Gregorium Turonensem scripsisse ipsemet testatur historiar. lib. v. eandémque excusationem repetit initio libri primi de gloria Confessorum: *Qui nullum argumentum*, inquit, *in litteris habes, qui nomina discernere nescis, sæpius pro masculinis fœminina, pro fœmininis neutra, & pro neutris, masculina commutas, qui ipsas quoque præpositiones quas nobilium dictatorum obseruare sanxit auctoritas, loco debito plerumque non locas: nam pro ablatiuis accusatiua, & rursum pro accusatiuis ablatiua ponis.* Quæ verba ideo adscripsi, quòd quis fuerit rusticus sermo graphicè exprimant, & vt faciliùs Marculfo ignoscatur qui adhuc infeliciore sæculo vixit, nec vt ille fuit melioribus disciplinis eruditus. Nec tamen dubito hoc opus priscis illis sæculis non minore in pretio habitum fuisse quàm Gnæi Flauij scribæ apud Romanos legis actiones: adeò rari erant qui de negotiis quamquam suis scripta conficere & quæ vellent possent facilè litteris mandare. Igitur in huius auctoris editione non parum laboris in perpurgando, nec minùs curando ne quid temere immutaretur: ea siquidem quæ scriptorum incuria manifestò irrepserant emendauimus, dubia reliquimus, conjecturas tamen nostras & emendationes in notis apposuimus. Vnum quidem Marculfi exemplar nacti sumus, quod ex ditissima Regum nostrorum bibliothecâ suppeditauit nobis eruditissimi viri Nicolai Rigaltij humanitas, sed illud opti-

mum & præstantissimum; cùm Marculfi ad Landericum dedicatoriam Epistolam contineat & duorum librorum indices seu capitula ab auctore ipso prænotata. Vt planum sit cæteras formulas quæ illis non continentur Marculfi non esse: quod incognitum doctissimis viris imposuit, qui librorum vitio, quibus omnes formulæ permixtæ erant pleraque laudauerunt. In eo quoque recensendo vsus sum excerptis quibusdam codicis Pithœani, quæ à doctissimo viro Ioanne Sauarone Aruernorum Præside ad me missa sunt, cui multis nominibus me deuinctum nunquam dubitabo profiteri. Secundum porro Marculfi librum in regio exemplari excipiebant formularum capita quædam absque numeris, tum eiusdem voluminis initio aliæ plures formulæ, quarum hæc erat epigraphe, CARTAS SENICAS, quas hîc vsurpari monuit me Ioan. Sauaro quasi formulas veteres. Senicæ enim quasi senes. Igitur eas etiam formulas in vnum colligaui & incerti authoris veteres formulas inscripsi: ex quibus quædam sunt eiusdem æui cum Marculfo, quædam verò Carolo Magno imperante proculdubio scriptæ apparent. Adjunximus & alias quæ XLVI. Capita continent, quas ex vetustissimo codice descripserat, & mihi iampridem communicauerat Iacobus Sirmondus, cuius viri singularis eruditio cum pari humanitate certat. His vt facilius à cæteris discernerentur titulus præfixus est: FORMVLÆ VETERES SECVNDVM LEGEM ROMANAM: quod ideo fecimus, quia fere omnes iis scriptæ sint, qui lege Romanâ vterentur, cùm in his sæpissime reperias, *Lex Romana exposcit*, & *secundùm legem Romanam*: saltem Romana est obseruatio, quibus tamen nonnulla Barbarici moris admixta videre est. Denique cùm beneficio doctissimi viri, Caroli Labæi in manus nostras incidisset vetus codex, in quo veteres quædam formulæ continebantur, qui olim P. Danielis ac demum Iac. Bongarsij fuerat, eas quoque adiicere visum est, ne quid formularum desiderari posset. Vtere his, Lector, & fruere. Vale.

MARCVLFI MONACHI FORMVLARVM LIBRI DVO.

DOMINO *sancto, meritis beatissimo, & Apostolico semper honore suscipiendo, omnique præconio laudis celebrando, Domino ac reuerentissimo Papæ* * LANDERICO, MARCVLFVS *vltimus ac vilissimus omnium monachorum.* Vtinam, sancte pater, iussioni vestræ tam efficaciter quàm spontaneè obtemperare valuissem, quia iam supra vires meæ possibilitatis conatus sum iniunctum à vobis subire negotium, cùm fere septuaginta aut ampliùs annos expleam viuendi: nec iam tremula ad scribendum manus est apta, nec ad videndum mihi oculi sufficiunt caligantes, nec ad cogitandum sufficit ebetudo. Quia iuxta dictum

* *MS. Pith.* Glidulfo,

vobis cuiusdam prudentissimi viri : in pueris crescit sensus, in iuuenibus viget, in senibus minuitur. Propterea eleganter facere non potui vt volui, feci tamen ordinatè vt potui, non solùm ea quæ iussistis, verùm etiam multa alia in hac scedola, tam præceptiones regales, quàm cartas pagenses, iuxta simplicitatis & rusticitatis meæ naturam intimare curaui. Scio enim multos fore, & vos & alios prudentissimos viros & eloquentissimos ac rhetores, & ad dictandum peritos, qui ista si legerint pro minima & velut deliramenta, eorum comparata sapientiæ reputabunt, vel certè legere dedignabuntur. Sed ego non pro talibus viris, sed ad exercenda initia puerorum vt potui apertè & simpliciter scripsi, vt cui libuerit, is exinde aliqua exemplando faciat. Si verò displicet, nemo cogit inuitum, nec præiudicat mea rusticitas eruditorum & rhetorum floribus verborum & eloquenti facundiæ. Sunt propterea nonnulla negotia hominum, tam in palatio quàm in pago, quæ scribi non queunt antequam inuicem conferantur, & iuxta propositiones vel responsiones eloquia eorum tunc scribantur & gesta. Ego verò hæc quæ apud maiores meos, iuxta consuetudinem loci quo * degimus, didici, vel ex sensu proprio cogitaui, vt potui coaceruare in vnum curaui, & capitula prænotaui, vt faciliùs quod voluerit à quærenti inanteà scripto reperiatur.

* vterque & Landericus, & Marculfus.

INCIPIVNT CAPITVLA scedolæ operis huius.

MARCVLFI
MONACHI
FORMVLARVM
LIBER I.
Qui est de chartis Regalibus.

I. De Priuilegio.

DOMINO sancto & in Christo venerabili fratri illi Abati, vel cunctæ congregationi monasterij illius in honore Beatorum illorum in pago illo constructi, ille Episcopus. Compellit nos affectio charitatis vestræ, radio inflammante diuino, illa pro vestra quiete prouidere, quæ nobis maneant ad mercedem, & ea recto tramite, inconuulso limite terminari, quæ perennem deinceps propitiante Domino obtineant firmitatem: quia non minor à Domino retributio speratur futura pro succiduis contemplante temporibus, quàm ad præsens munera pauperibus offerente. Et ne nobis aliquis detrahendo æstimet in id noua

decernere carmina, dum ab antiquitus iuxta constitutionem Pontificum, per Regalem sanctionem monasteria sanctorum Lirinensis, Agaunensis, Luxouiensis, vel modo innumerabilia per omne regnum Francorum sub libertatis priuilegium videntur consistere, sed pro reuerentia sanctorum, beatorúmque omnium fratrum implendo iussa, custodiendo præcepta, obedientiam propalabo. Quid verò vos, vel successores vestri, sancto suadente Spiritu deinceps custodiatis, immo sanctæ illius Ecclesiæ Episcopus debeat adimplere, huic paginæ credidimus inserendum. Hoc est, vt de vestra congregatione, qui in vestro monasterio sancta debeant baiulare officia, quum Abas cum omni congregatione poposcerit, à nobis vel à successoribus nostris sacros percipiat gradus. Nullum pro ipsorum honore præmium percepturus, altare in ipso monasterio prædictus Episcopus benedicat, & sanctum chrisma annis singulis, si voluerint postulare, pro reuerentia loci sine pretio concedat, & iuxta dispensationem diuinam cùm Abas de ipso monasterio à Domino migrauerit, quem vnanimiter omnis congregatio illa monachorum ex semetipsis, optimæ regulæ comparatum, & vitæ meritis congruentem, similiter sine præmio memoratæ vrbis Episcopus ipse promoueat Abatem. Nullam penitùs aliam potestatem in monasterio, neque in rebus, neque in ordinandis personis, neque in villabus, ibidem iam conlatis, aut deinceps regio

munere, aut priuatorum * conlaturis, vel in reliqua ſubſtantia monaſterij, nos ſucceſſoréſque noſtri Epiſcopi, aut archidiaconi, ſeu cæteri ordinatores, aut quælibet alia perſona prædictæ ciuitatis habere non præſumat: aut quodcumque de eodem monaſterio, ſicut de parochiis aut cæteris monaſteriis, muneris cauſa audeat ſperare, aut ferre. Nec de hoc quod à Dominum timentibus hominibus tranſmiſſum, aut in altario offertum fuerit, aut in ſacris voluminibus vel quibuſcumque ſpeciebus ad ornatum diuini cultus pertinet, aut præſens conlata vel deinceps conlatura fuerint, auferre præſumat. Et niſi rogatus à congregatione illa, vel Abate, pro oratione lucranda, nulli noſtrûm liceat monaſterij adire ſecreta, aut finium ingredi ſepta: & ſi ab eis illuc Pontifex poſtulatus, pro lucranda oratione vel eorum vtilitate, acceſſerit, celebrato ac peracto diuino myſterio, ſimplici ac ſobria benedictione percepta, abſque vllo requiſitu domo ſtudeat habere regreſſum. Vt quatenus monachi, qui ſolitarij nuncupantur, de perfecta quiete valeant duce Domino per tempora exultare, & ſub ſancta regula viuentes, & beatorum Patrum vitam ſectantes, pro ſtatu Eccleſiæ, & ſalute Regis, vel patriæ, valeant pleniùs Dominum exorare. Et ſi aliquid ipſi monachi, de eorum religione tepidi, aut ſecùs egerint, ſecundùm eorum regulam ab eorum Abate, ſi præualet, corrigantur. Sin autem, Pontifex de ipſa ciuitate coërcere debet,

* conferendis,

quia nihil de canonica auctoritate conuellitur, quicquid domesticis fidei pro quietis tranquillitate tribuitur. Si quis autem ex nobis, quod Deus auertat, calliditate commotus, aut cupiditate præuentus, ea quæ sunt superiùs comprehensa, temerario spiritu violare præsumpserit, à diuina vltione prostratus, reatu anathematis subiaceat, & tribus annis à communione omnium fratrum se nouerit alienum. Et nihilominus hoc priuilegium perpetim maneat incorruptum. Quam constitutionem nostram, vt firmis subsistat vigoribus, & nos & fratres nostri domini Episcopi subscriptione & manibus nostris decreuimus roborari. Actum ibi, sub die illo, anno illo.

II. Concessio Regis ad hoc priuilegium.

ILLE Rex, viris Apostolicis, patribus nostris, nec non & inlustribus viris, illi Comiti, vel omnibus Agentibus, præsentibus & futuris. Oportet enim clementiam principalem, vt inter cæterorum petitiones sacerdotibus debeat benignum accommodare auditum, & quod pro timore diuini nominis postulatur, ponatur proculdubio ad effectum, vt fiat in mercedem coniunctio, dum pro quiete seruorum Dei congrua impertitur portio, quia fides perfecta non dubitat ad Altissimi gratiam pertinere, quod secundùm sacra elogia præcipuè domesticis fidei deuota mente impenditur, quia scriptum est: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum*

ipsorum est regnum cælorum. Ergo dum & ille Episcopus, aut Abas, aut inluster vir, monasterium in honore illius, in pago illo, aut super proprietate, aut super fisco, noscitur ædificasse, vbi ad præsens ille Abas, vel turba plurima monachorum adunata esse noscuntur: ad petitionem illius clementia nostra, pro quiete ipsorum seruorum Dei, præceptionem vigoris nostri placuit propalare, sub quo tranquillitatis ordine, Domino protegente ipsi monachi iuxta religionis normam perpetìm valeant residere, elegimus, vt & hac serie debeat pleniùs declarari, quia nihil de canonica institutione conuellitur, quicquid domesticis fidei, per tranquillitatis pacem conceditur. Nec nobis aliquis detrahendo æstimet in id noua decernere carmina, dum ab antiquis iuxta constitutionem Pontificum, per Regalem sanctionem monasteria sanctorum illorum, vel cætera in regno nostro sub libertatis priuilegium videntur consistere, ita & præsens valeat Deo adiutore constare. Ergo, si quid in villabus, mancipiis, vel reliquis quibuscumque rebus, atque corporibus, aut regio munere, aut supra scripti illius, vel à quibuslibet est delegatum, aut deinceps fuerit additum, iuxta quod ab illo Pontifice vel cæteris domnis Episcopis ad præfatum monasterium iuxta quod eorum continet priuilegium, quod nobis præfatus ille protulit recensendum, sancitum esse cognouimus, nullus Episcoporum, vt diximus, nec præsens, neque si fuerint successores, seu archidiaconi, vel co-

rum ordinatores, vel quælibet persona, possit quocumque ordine de loco ipso auferre, aut aliquam potestatem sibi in ipso monasterio, præter id quod scriptum est adaptare, vel aliquid per commutationis titulum minuere, aut de ministerij ornamentis, vel de altari, vel de offertione in altario inlata abstollere, nec ad ipsum monasterium vel cellulas eius, nisi tantùm pro lucranda oratione (illud ipsum, si fuerit, cum voluntate Abatis, vel eius congregationis) absque dispendio eorum, aliter accedere penitus non præsumat. Quò faciliùs secundùm delegationis votum, vel huius seriei auctoritatem, ad ipsum monasterium absque vllius inquietudine, ibidem cuncta proficiant in augmentis. Adiicientes, vt nulli penitus iudicum, vel cuilibet hominum licentia sit, de rebus præfati monasterij, absque voluntate eorum seruorum Dei, in aliquo iniquiter defraudari, aut temerario spiritu suis vsibus vsurpare. Ne, quod primitùs est, & Dei iram incurrat, & nostram offensam, vel à fisco graue damnum sustineat. Illud nobis pro integra mercede nostra placuit addendum, vt tam quod ex nostra largitate, quàm delegatione ipsius, vel cæterorum, aut cuiuslibet, ibidem est aut fuerit deuoluta possessio, quóque tempore, nulla iudiciaria potestas, nec præsens, nec succidia, aut ad causas audiendum, aut aliquid exactandum, ibidem non præsumat ingredi, sed sub omni emunitate hoc ipsum monasterium vel congregatio sua, sibimet omnia

freda concessa debeant possidere: Et quicquid exinde fiscus noster, forsitan de eorum hominibus, aut de ingenuis, aut de seruientibus in eorum agris commanentibus, vel vndecumque poterat sperare, ex indulgentia nostra, in luminaribus ipsius sancti loci, vel stipendiis sanctorum Dei, tam nobis in Dei nomine viuentibus, quàm per tempora succidentibus Regibus, & pro mercedis compendio, debeant cuncta proficere, vt pro æterna salute, vel felicitate patriæ seu Regis, constanter delectet ipsis monachis, immensam Domini pietatem iugiter implorare. Quod præceptum decreti nostri, Christo in omnibus suffraganti, vt firmior habeatur, & perenniter confirmetur, subscriptione manus nostræ, infrà studuimus confirmari.

III. *Emunitas Regia.*

Edit. Lindembrogii VI.

MAXIMVM regni nostri augere credimus munimentum, si beneficia opportuna locis Ecclesiarum, * *aut cui volueris dicere*, beneuola deliberatione concedimus, ac Domino protegente stabiliter perdurare conscribimus. Igitur nouerit solertia vestra quòd nos ad petitionem Apostolici viri domini illius, illius vrbis Episcopi, tale pro æterna retributione beneficium visi fuimus indulsisse, vt in villabus Ecclesiæ, quas moderno tempore aut nostro, aut cuiuslibet munere habere videtur, vel quas deinceps in iure ipsius sancti loci voluerit diuina pietas ampliare, nullus * iudex pu-

*Nam & sæcularibus viris tum immunitas plena concedebatur. *vide infrà cap. XVII.*

* Liberat à iustitia sua & suorum officialium.

blicus, ad caufas audiendas, aut freda vndique exigendum, quocumque tempore non præfumat ingredi. Sed hoc ipfe Pontifex, vel fucceffores eius, propter nomen Dei, fub integro emunitatis nomine valeant dominari iubemus. Statuentes ergo vt neque vos, neque iuniores, neque fucceffores veftri, nec vlla publica iudiciaria poteftas, quocumque tempore in villis vbicumque in regno noftro, ipfi Ecclefiæ aut regia, aut priuatorum largitate conlatis, aut qui inanteà fuerint conlaturis, aut ad audiendas altercationes ingredi, aut freda de quibuflibet caufis exigere, nec manfiones, aut paratas, vel fideiuffores tollere non præfumatis; fed quicquid exinde, aut de ingenuis, aut de feruientibus, cæterifque nationibus, quæ funt infra agros, vel fines, feu fupra terras prædictæ Ecclefiæ commanentes, fifcus aut de fredis, aut vndecumque potuerat fperare, ex noftra indulgentia pro futura falute in luminaribus ipfius Ecclefiæ, per manum agentium eorum, proficiat in perpetuum. Et quod nos propter nomen Domini, & animæ noftræ remedium, feu noftra profequenti progenie plena deuotione indulfimus, nec regalis fublimitas, nec cuiuflibet iudicum fæua cupiditas refragare tentet. Et vt præfens auctoritas, tam præfentibus quàm futuris temporibus, inuiolata Deo adiutore permaneat, manus noftræ fubfcriptionibus infrà roborare decreuimus.

IV. Confirmatio de emunitate.

PRINCIPALEM quidem clementiam cunctis decet accommodare aurem benignam: præcipuè quæ pro compendio animarum à præcedentibus Regibus, parentibus nostris, ad loca Ecclesiarum probantur esse indulta, deuota debemus mente perpendere, & congrua beneficia, vt mereamur in mercedem esse participes, non negare, sed robustissimo iure per nostra oracula conferre. Igitur Apostolicus vir ille, illius ciuitatis Episcopus, clementiæ regni nostri suggessit, eo quòd ille Rex per suam auctoritatem, sua manu subscriptam, de villis Ecclesiæ suæ illius, quas ad præsens possidebat, vel de eo quod à Deum timentibus hominibus ibidem inanteà delegaretur, integram emunitatem concessisset, vt nullus iudex publicus ad causas audiendum, vel freda exigendum, nec mansiones, aut paratas faciendum, nec fideiussores tollendum, nec homines ipsius Ecclesiæ de quibuslibet causis distringendum, nec ad vllas redhibitiones requirendum, ibidem ingredi non debeant. Vnde & ipsam præceptionem iam dicti Principis, seu & confirmationem illorum Regum, eorum manibus roboratas, antedictus Pontifex nobis ostendit relegendas, & ipse beneficium circa eumdem, vel memoratam Ecclesiam suam, sicut à supradictis Principibus fuit indultum, moderno tempore asserit esse conseruatum. Sed pro firmita-

tis ſtudio, petit celſitudinem noſtram, vt hoc denuò circa eodem, vel memorata Eccleſia ſancti illius, noſtra deberet auctoritas generaliter confirmare. Cuius petitioni, pro reuerentia ipſius ſancti loci, vt mereamur in mercedem ſociari, pleniſſimam voluntatem præſtitiſſe, vel confirmaſſe cognoſcite. Præcipientes ergo iubemus, vt ſicut conſtat ab antedictis Principibus de villis præfatæ Eccleſiæ domni illius integram emunitatem abſque introitu iudicum fuiſſe conceſſam; ita & inanteà auxiliante Domino inſpectæ priorum Principum auctoritates omnimodò conſeruentur: & neque vos, neque iuniores, neque ſucceſſores veſtri, vel quiſlibet de iudiciaria poteſtate, in villas antedictæ Eccleſiæ, quas moderno tempore vbicumque in regno noſtro poſſidere noſcuntur, vel quæ inanteà à Deum timentibus hominibus fuerunt conlatæ, tam de ingenuis, quàm de ſeruientibus vel quibuſlibet nationibus hominum, in prædictis ipſius Eccleſiæ villis commanentibus, nec ad agendum, nec freda exigendum, nec fideiuſſores tollendum, nec manſiones, aut paratas faciendum, nec eos de quibuſlibet cauſis diſtringendum, nec vllas redhibitiones requirendum, ibidem ingredi non præſumatis; ſed ſicut ipſum beneficium à iam dictis Principibus iam dictæ Eccleſiæ fuit indultum, & vſque modò conſeruatum, ita & deinceps per hanc noſtram auctoritatem generaliter confirmatum, in Dei nomine perenniter maneat inconuulſum; & quicquid exinde fiſcus noſter po-

terat ſperare in luminaribus Eccleſiæ ipſius in perpetuum proficiat. Et vt hæc auctoritas tam præſentibus quàm futuris temporibus inuiolata Deo adiutore poſſit conſtare, ſubtus eam propria manu deſcribimus roboraſſe.

V. Præceptum de Epiſcopatu.

Lind. I.

ILLE Rex, viro Apoſtolico illi Epiſcopo, quamuis* nos ad adminiſtrandum gubernandúmque rerum ſtatus præcelſis occupationibus regiæ ſollicitudinis cauſa* conſtringat, nihil tamen tam principali quàm Principi dignum eſt, vt cùm paſtorali paululum plebs deſtituta eſt præſidio, pro ſalute animarum, huiuſmodi perſonis, locis celſioribus Pontificalem proſpiciat committere dignitatem, in quibus maneat* dupliciter ſermo, vt populus magiſtrum actus Chriſti imitetur: qui plebem non minùs pietate quàm ſeueritate conſtringat: qui ſciat commiſſa ſibi talenta aſſiduæ prædicationis ſermonibus expolire, & acquiſita multiplicatáque gregis ſui ſalute, ad ouile Dominicum nullis maculis ſordidatum valeat præſentare. Et quia cognouimus ſanctæ recordationis domnum illum, vrbis illius Antiſtitem, euocatione diuina ab hac luce migraſſe: de cuius ſucceſſore ſollicitudine congrua, vnà cum Pontificibus vel proceribus noſtris pleniùs tractantes, decreuimus inluſtri viro aut venerabili illi, in ipſa vrbe Pontificalem in Dei nomine committere dignitatem.

v. c. liber

i. e. cura

* Id eſt ſermo operibus animatus, qui plus prodeſt.

Quem plerumque apud animos nostros, & actio probata commendat, & nobilitatis ordo sublimat, ac morum probitas, vel mansuetudinis & prudentiæ honestas exornat. Qua de re, statuta præsentibus ordinamus, vt cum adunatorum caterua Pontificum, ad quos tamen nostræ serenitatis deuotio scripta peruenit, ipsum vt ordo postulat benedici, vestra industria studeat voluntatis nostræ deliberationem reseratis oraculis publicare, atque effectum Domino annuente sortiri. Quatenus dum Ecclesiam sibi à dispensatione diuina commissam, strenuè regere atque gubernare videtur, nobis apud æternum retributorem mercedem suffragia largiantur: & ille pro peccatorum nostrorum mole, indesinenter immensum Dominum debeat deprecari.

Lind. II.

VI. Indiculus Regis ad Episcopum vt alium benedicat.

DOMINO sancto, Sedis Apostolicæ dignitate colendo, in Christo patri illi Episcopo, ille Rex. Credimus iam ad vestram reuerentiam peruenisse, sanctæ recordationis illius vrbis Antistitem euocatione diuina de præsentis sæculi luce migrasse. De cuius successore sollicitudine integra, cum Pontificibus, vel primatibus populi nostri pertractantes, decreuimus inlustri viro illi, aut venerabili viro illi, ad præfatam vrbem Pontificalem regulariter Christo auspice committere dignitatem.

tatem. Et ideo ſalutationum iura digno debita honore ſoluentes, petimus vt cùm ad vos peruenerit, ipſum vt ordo poſtulat benedici veſtra ſanctitas non moretur, & iunctis vobis cum veſtris comprouincialibus, ipſum in ſuprà ſcripta vrbe conſecrare Chriſto auſpice debeatis. Agat ergo almitas veſtra, vt & noſtræ voluntatem deuotionis incunctanter debeatis implere, & tam vos, quàm ipſe, pro ſtabilitate regni noſtri iugi inuigilatione pleniùs exoretis.

VII. Conceſſio ciuium pro Epiſcopatu. *Lind. III.*

SVGGERENDO piiſſimo, ac præcellentiſſimo domino, illi Regi, vel Seniori commune illius, à ſeruis veſtris, quorum ſubſcriptiones vel ſignacula ſubtus tenentur inſertæ. Principalitatis veſtræ circumſpecta clementia nouit iuſta petentibus adnuere, ſuo moderaminis iudicio ponderante præſertim, cùm illa depoſcuntur generali prece, cunctorum voce, communiter quod proficiat, conſtat illud ad Eccleſiæ regimen pullulare, quod & ipſum regalis clementiæ proſit ſaluti, pariter ac mercedi. Quoniam ſanctæ memoriæ vir Apoſtolicus ille, illius vrbis Epiſcopus, fine adpropinquante ab hac luce migrauit, tempore naturæ complenti, ne deſtitutæ ſint, quod abſit, oues decedente paſtore, in loco eiuſdem ſuppliciter poſtulamus, vt* inſtruere dignemini inluſtrem virum illum, aut venerabilem illum cathedræ illius ſuc- **ſ. inſtituere*

C

cessorem, in quo est præspicuitas sublimis, ingenuitas nationis, elegantia refulgens, diligentia castitatis, charitatis locuples, voluntatis irrefragabiliter. Manu nostra hunc consensum decreuimus roborare.

Lind. XXXII.

VIII. Charta de Ducatu, Patritiatu, vel Comitatu.

PRÆCIPVE regalis in hoc perfecta conlaudatur clementia, vt inter cunctum populum bonitas & vigilantia requiratur personarum. Nec facilè cuilibet iudiciariam conuenit committere dignitatem, nisi priùs fides seu strenuitas videntur esse probatæ. Ergo dum & fidem & vtilitatem tuam videmur habere compertam, ideo tibi actionem Comitatus, Ducatus, Patritiatus in pago illo, quem antecessor tuus ille vsque nunc visus est egisse, tibi ad agendum regendúmque commisimus. Ita vt semper erga regimen nostrum fidem inlibatam custodias, & omnes populi ibidem commanentes, tam Franci, Romani, Burgundiones, vel reliquæ nationes sub tuo regimine & gubernatione degant, & moderentur, & eos recto tramite secundùm legem & consuetudinem eorum regas: viduis & pupillis maximus defensor appareas: latronum & malefactorum scelera à te seuerissimè reprimantur: vt populi bene viuentes sub tuo regimine gaudentes debeant consistere quieti: & quicquid de ipsa actione in fisci ditionibus spe-

ratur, per vosmetipsos annis singulis nostris æra-riis inferatur.

IX. Indiculus ad alium Regem, cùm legatio dirigitur & verbis suggeritur commendatitiis.

DOMINO glorioso, atque præcellentissimo fratri, illi Regi, in Dei nomine ille Rex. Desideratus euentus fidelissimam nobis obtulit facultatem, qua vestræ serenitati salutationis honorificentiam præbeamus: Eo videlicet dilectionis affectu proprietatem vestræ celsitudinis cognoscere cupientes, quo vestram gloriam erga nos fraternitatis indiuiduam arbitramur. Proinde præsentes viros inlustres, illum & illum, ad præsentiam fraternitatis vestræ dereximus, quibus vt vestram gloriam condecet, benignissima tranquillitate susceptis, petimus vt dum officium legationis iniunctæ peragerent, responsis vestræ clementiæ præmoniti, ad referendum salutis indicium sacris vestris litteris honorentur.

X. Rescriptio ad Regem.

DOMINO gloriosissimo, atque præcellentissimo, & à nobis cum summo charitatis vinculo in amore Christi amplectendo, illi Regi, ille Rex. Apices vestræ celsitudinis, per magnificos & inlustres viros illos, summa cum auiditate nos ac-

cepiſſe comperite, per quos veſtræ celſitudinis ſalutationum munera, vt condecet præmittentes, ea quæ circa vos ſunt proſpera cognoſcentes, gauiſi, ipſos in veſtro amore, tales vt condecet viros, deuotione benigniſſima ſuſcepimus, & officium legationis ſibi à vobis iniunctum noſtris auribus pandiderunt. Sed omnia à nobis in reſponſis accepta, quid cùm feliciter in Dei nomine remeauerint, celſitudinis veſtræ auribus debeant enarrare.

Lind. XXXV.

* *v.c.* legatariorum

* *cod. Pith.* inſtius, *leg.* iſtius.

*XI. Tractoria * Legatorum vel minima facienda ad * iuſtius inſtar.*

ILLE Rex, omnibus agentibus. Dum & nos in Dei nomine Apoſtolicum virum illum, necnon & inluſtrem virum illum partibus illis legationis cauſa direximus, ideo iubemus, vt locis conuenientibus eiſdem à vobis euectio ſimul, & humanitas miniſtretur, hoc eſt veredos, ſeu parauerdos tantos, panis nitidi modios tantos, vini modios tantos, ceruiſæ modios tantos, lardi libras tantas, carnis libras tantas, porcos tantos, porcellos tantos, verueces tantos, agnellos tantos, aucas tantas, faſianos tantos, pullos tantos, oua tanta, olei libras tantas, gari libras tantas, mellis tantas, aceti tantas, cumini libras tantas, piperis tantas, coſti tantas, garioſli tantas, ſpici tantas, cinamomi tantas, granimaſtice tantas, dactylas tantas, piſtacias tantas, amandolas tantas, cereorum libras tantas, ſalis tantas, olerum, leguminum carra tanta,

faculas tantas, itémque victum ad caballos eorum, fœni carra tanta, suffusi modios tantos. hæc omnia diebus * tam ad ambulandum, quàm ad nos in Dei nomine reuertendum vnusquisque vestrûm locis consuetudinariis, eisdem ministrare & adimplere procuretis, qualiter nec moram habeant, nec iniuriam perferant, si gratiam nostram optatis habere.

deest vox tot

XII. Præceptum donationis.

Lind. XLVIII.

SI Dominus omnipotens, creator cæli & terræ permisit in principio, masculum & feminam copulæ sociari consortio dicens, *Relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna.* Si aliquid pro amore dilectionis inter se inuicem donare decreuerint, hoc nostra serenitas in idipsis non renuit confirmare. Igitur venientes ille & illa in palatio nostro, pro eo quod filiorum procreationem inter se minimè habere videntur, omnes res eorum inter se, per manum nostram visi sunt condonasse, * & (si ita conuenit) villas aliquas inter se visi sunt condonasse. Dedit igitur prædictus vir ille per manum nostram, iam dictæ coniugi suæ illi, villas nuncupatas illas, sitas in pago illo, quas aut munere regio, aut de alode parentum, vel vndecumque ad præsens tenere videtur, cum terris, domibus & *cætera.* Similiter in compensationem rerum, dedit prædicta femina antedicto iugali suo illi, villas nuncupatas illas,

id. aut

ſitas in pago illo, cum terris *& cætera*, ſeu præſidiis domus eorum, argento & auro, fabricaturis, drappis, veſtimentis vel omni ſupellectile eorum, pars parti per manum noſtram viſi ſunt condonaſſe. Ita vt dum pariter aduixerint in hoc ſæculum, omnes res ſuper ſcriptas, ab vtraque parte pariter debeant poſſidere, vel ſi pro animabus eorum aliquid exinde ad loca ſanctorum dare decreuerint, voluntatis eorum liberum maneat arbitrium: & qui pari ſuo ex ipſis in hoc ſæculum ſuperſtes extiterit, ambobus rebus, quamdiu aduixerit vſufructuario ordine debeat poſſidere: & poſt amborum de hac luce diſceſſum, ſicut eorum delegationibus continebitur, tam ad loca ſanctorum, quàm benemeritis, vel eorum propinquis debeant reuerti hæredibus, tam ſuprà ſcriptæ villæ, quàm & de præſidio eorum quicquid morientes reliquerint. Propterea per præſens præceptum decernimus, & iubemus, vt dum taliter ſuper ſcriptis illis decreuit voluntas, & per manum noſtram inuicem condonatum eſſe dignoſcitur, per hoc præceptum, robuſtiſſimo iure ſuffultum, atque firmatum, quicquid ſuperiùs continetur (auxiliante Domino, & noſtra gratia) debeat perdurare. Ita vt nulla refragatio nec de parte fiſci noſtri, nec à parentibus eorum propinquis, nec à quocumque poſſit conuelli, ſed omni tempore maneat inconuulſum. Quam verò auctoritatem, vt firmior habeatur, vel per tempus conſeruetur, manu propria ſubtus eam decreuimus roborari.

XIII. *Præceptum de læsiuuerpo per manum Regis.*

Lind. XLIII.

QVICQVID enim præsentia nostra agitur, vel per manum nostram videtur esse transuulsum, volumus ac iubemus vt maneat in posterum * robustissimo iure firmissimum. Ideóque veniens ille fidelis noster, ibi in palatio nostro, in nostra vel procerum nostrorum præsentia, villas nuncupatas illas, sitas in pago illo, sua spontanea voluntate nobis per fistucam visus est vuerpisse, vel condonasse, in ea ratione si ita conuenit, vt dum vixerit sub vestro beneficio debeat possidere, & post suum discessum, sicut eius adfuit petitio, nos ipsas villas fideli nostro illi plena gratia visi fuimus concessisse. Quapropter per præsens decernimus præceptum, quod perpetualiter mansurum esse iubemus, vt dummodo taliter ipsius illius decreuit voluntas, quod ipsas villas in suprà scriptis locis nobis voluntario ordine visus est læsouuerpisse, vel condonasse: & nos prædicto viro illi ex nostro munere largitatis, sicut ipsius illius decreuit voluntas, concessimus: hoc est tam in terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, siluis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, ad integrum quicquid ibidem ipsius illius portio fuit, dum aduixerit absque aliqua deminutione, de qualibet re vsufructuario ordine debeat possidere: & post eius discessum memoratus ille

Donatio Regi facta retento vsufructu, vt ille alij concedat qui à donante electus est.

*Solemnior videlicet videtur esse donatio, & firmior per Regis interpositionem.

hoc habeat, teneat & possideat, & suis posteris, aut cui voluerit ad possidendum relinquat. Et vt hæc auctoritas, &c.

Lind. XLIV.

XIV. *Prologi cessionum Regalium.*

Donatio facta in proprietatem, non in beneficium. cum emunitate integra, emendis, iustitia.

MERITO largitatis nostræ munere subleuantur, qui parentibus nostris vel nobis, ab adolescentia ætatis eorum, instanti famulantur officio. ITEM ALIA. Præcipuè compendiis regalibus illud adscribitur, quod pro contemplatione seruitutis, fidelibus suis concedente Domino consultissimè muneratur. ITEM ALIA AD LOCVM SANCTVM. Nihil, vt ait Apostolus, in hoc mundo intulimus, nec quicquam ex eo auferre nobiscum poterimus, nisi quod ob animæ salutem, locis sanctorum deuotè Domino offerentes impertire videmur. Ergo cognoscat magnitudo, seu strenuitas vestra, nos inlustri viro illi promptissima voluntate, villam nuncupatam illam, sitam in pago illo, cum omni merito * ex termino suo, in integritate, sicut ab illo, aut à fisco nostro fuit possessa, vel moderno tempore possidetur, visi fuimus concessisse. Quapropter præsentem auctoritatem nostram decernimus, quam perpetualiter mansuram esse iubemus, vt ipsam villam illam antedictus vir ille, vt diximus, in omni integritate, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, siluis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, farinariis, adiacentiis, appenditiis,

Lind. XIV. Cessio ad Laicos.

* Is. &c

penditiis, vel quolibet genere hominum ditioni fisci nostri subditorum, qui ibidem commanent, in integra emunitate, absque vllius introitu iudicum, de quibuslibet causis ad freda exigendum, perpetualiter habeat concessam. Ita vt eam iure proprietario, absque vllius expectata iudicum traditione, habeat, teneat atque possideat, & suis posteris, Domino adiuuante, ex nostra largitate, aut cui voluerit ad possidendum relinquat, vel quicquid exinde facere voluerit, ex nostro permissu in omnibus habeat potestatem. Et vt hæc auctoritas, &c.

XV. Cessio ad locum sanctum.

COGNOSCAT magnitudo seu vtilitas vestra, nos propter nomen Domini ad basilicam illam, vel Ecclesiam illam, vbi Apostolicus Pater noster ille, aut venerabilis vir ille Abas, præesse videtur, villam nuncupatam illam, sitam in pago illo, quam vsque nunc fiscus noster ille tenuit, promptissima deuotione cum omni integritate visi fuimus concessisse. Quapropter per præsentem auctoritatem nostram decernimus, quam perpetualiter mansuram esse iubemus, vt ipsam villam, memorata Ecclesia illa, vel antedictus Pontifex, aut ille Abas, vt diximus, in omni integritate cum terris, *& cætera quæ superiùs sunt*, ita vt eam & ipsi & successores sui habeant, teneant & possideant, vel quicquid exinde ad profectum Ecclesiæ illius

aut basilicæ facere voluerint, ex permissu nostro in omnibus habeant potestatem. Et vt hæc auctoritas firmior habeatur, vel per tempora conseruetur, manus nostræ subscriptionibus subtus eam decreuimus roborare.

XVI. Confirmatio.

QVEM diuina pietas sublimat ad Regnum, condecet facta conseruare parentum, præcipue quod pro compendiis Ecclesiarum, aut locis sanctorum, à regali clementia pro æterna retributione probatur esse indultum, oportet conseruare eum. Igitur Apostolicus vir, pater in Christo noster, illius vrbis Episcopus, clementiæ Regni nostri detulit in notitia, quasi ille Rex per suam præceptionem, sua manu subscriptam, ad Ecclesiam illius, cui præesse dignoscitur, villam nuncupatam illam, sitam in pago illo, cum integritate sua, sub omni emunitate, absque vllo introitu iudicum, de quibuslibet causis ad freda exigendum, propter nomen Domini concessisset: & ipsam præceptionem se præ manibus habere adfirmat, & memoratam villam ipse Pontifex, sub eodem modo ad partem Ecclesiæ possidere videatur, petit ad celsitudinem nostram, vt hoc circa eodem, vel memorata Ecclesia domni illius, per nostra deberemus confirmare oracula. Quod nos propter nomen Dei, & reuerentia ipsius sancti loci, vel merito præfati Pontificis, gratante animo præstitisse,

& confirmaſſe cognoſcite. Præcipientes enim, vt ſicut conſtat præfatam villam, à iam dicto Principe, memoratæ Eccleſiæ illius, cum integritate, ſub omni emunitate fuiſſe conceſſam, & eam ad præſens poſſidere videtur, inſpecta ipſa ceſſione, per hoc præceptum pleniùs in Dei nomine confirmatam, ſub eo ordine, & ipſe & ſucceſſores eorum, vel memorata Eccleſia domini illius, illam teneant, & poſſideant, & eorum ſucceſſoribus ad poſſidendum relinquant, vel quicquid exinde pro opportunitate ipſius ſancti loci faciendum decreuerint, ex noſtro permiſſu liberam habeant poteſtatem. Et vt hæc auctoritas, &c.

XVII. Confirmatio pro ſecularibus viris.

Lind. XLVI.

REGIAM conſuetudinem exercemus, & fidelium noſtrorum animos adhortamur, ſi petitionibus noſtrorum fidelium libenter annuimus, & eas in Dei nomine effectui mancipamus. Igitur inluſtris vir ille clementiæ Regni noſtri ſuggeſſit, eo quòd ante hos annos ille quondam Rex parens noſter, villam aliquam, nuncupatam, ſitam in pago illo, quæ antea ad fiſcum ſuum adſpexerat, & ille tenuerat, pro fide ſua recta, eius meritis compellentibus, cum omni integritate, & ipſam villam aſpicientem per ſuam præceptionem, ſua manu roboratam, in integra emunitate, abſque vllius introitu iudicum de quibuſlibet cauſis ad freda exigendum, eidem conceſſiſſet. Vnde & ipſam præ-

ceptionem antedicti Principis, nobis ostendit relegendam, & memoratam villam ad præsens sub eodem modo possidere videtur; petiit vt hoc circa eodem nostra pleniùs deberet auctoritas generaliter confirmare. Cuius petitionem pro respectu fidei suæ, sicut vnicuique de fidelibus nostris, iusta petentibus nequiuimus denegare, sed gratante animo præstitisse, & confirmasse cognoscite. Præcipientes ergo vt sicut constat antedictam villam illam, cum omni integritate sua, ab ipso Principe illo memorato illi fuisse concessam, & eam ad præsens iure proprietario possidere videtur, per hoc præceptum pleniùs in Dei nomine confirmatum inspecta ipsa præceptione, & ipse, & posteritas eius eam teneant & possideant, & cui voluerint ad possidendum relinquant, vel quicquid exinde facere decreuerint, ex nostro permissu libero perfruantur arbitrio. Quam verò auctoritatem, vt firmior habeatur, & per tempora conseruetur, propria manu subtus eam decreuimus roborare.

Lind. XLVII.

XVIII. De Regis antrustione.

RECTVM est, vt qui nobis fidem pollicentur inlæsam, nostro tueantur auxilio. Et quia ille fidelis, Deo propitio, noster, veniens ibi, in palatio nostro, vnà cum * arimania sua in manu nostra trustem & fidelitatem nobis visus est coniurasse. Propterea per præsens præceptum decernimus ac iubemus, vt deinceps memoratus ille in

*id est familia, inde *megnie.*

numero antrustionum computetur. Et si quis fortasse eum interficere præsumpserit, nouerit se vuirgildo suo sol. DC. esse culpabilem, iudicetur.

XIX. *Præceptum de clericatu.*

Lind. XXXI.

SI eis qui se ad onus clericatus transferre deliberant, licentiam non negamus, retributorem Dominum exinde habere confidimus, quia scriptum est, *Noli prohibere benefacere ei qui potest, si vales & ipse benefac.* Ille ad nostram veniens præsentiam, petiit serenitati nostræ, vt ei licentiam tribuere deberemus, qualiter comam capitis sui ad onus clericatus deponere deberet, & ad basilicam illam aut monasterium deseruire deberet. Quod nos propter nomen Domini hoc eidem gratante animo præstitisse cognoscite. Præcipientes ergo iubemus, vt si memoratus ille de capite suo bene ingenuus esse videtur, & in puletico publico censitus non est, licentiam habeat comam capitis sui tonsurare, & ad suprà scriptam basilicam, vel monasterium deseruire, vel pro nobis Domini misericordiam adtentiùs exorare.

XX. *De diuisione, vbi Regis accesserit missus.*

Lind. CXIV.

DVM & diuisio, vel exequatio, inter illum & illum, seu consortes eorum, de alode lui, aut de agro illo celebrari debet; & quatenus petitio illorum adfuit, vt missus de palatio nostro ad

hoc inter eos diuidendum, vel exequandum, accedere deberet. Ideo cognoſcite, quòd nos miſſum noſtrum inluſtrem virum illum ad hoc inter eos exequandum viſi fuimus direxiſſe. Propterea per præſens decernimus præceptum, vt ipſum in hoc vos recipere faciatis, & vnicuique ex ipſis iuſtè debita portio terminetur, * [& decima illius ſumptus litis,] quod exinde in fiſci ditionibus, tam de terra, vineis, mancipiis, vel vndecumque re debetur, ipſe vir ille habeat ex noſtra indulgentia conceſſum, vel quicquid exinde facere voluerit liberam habeat poteſtatem.

* *Deſunt in Pith. Cod. & Lindemb.*

Lind. CXV.

XXI. De cauſis alterius recipiendis.

FIDELIS Deo propitio ille, ad noſtram veniens præſentiam ſuggeſſit nobis, eo quòd propter ſimplicitatem ſuam, cauſas ſuas minimè poſſit proſequi, vel admallare, clementiæ Regni noſtri petiit, vt inluſtris vir ille omnes cauſas ſuas in vice ipſius, tam in pago, quàm in palatio noſtro admallandum proſequendúmque recipere deberet, quod in præſenti per fiſtucam eas eidem viſus eſt commendaſſe. Propterea iubemus, vt dum taliter vtriuſque decreuit voluntas, memoratus ille vir omnes cauſas lui, vbicumque proſequi vel admallare deberet, vt vnicuique pro ipſo, vel hominibus ſuis, reputatis conditionibus, & directum faciat, & ab aliis ſimiliter in veritate recipiat. Sic tamen quamdiu amborum decreuit voluntas.

XXII. *Præceptum denariale.* Lind. C I I.

ET quia Apostolicus, aut inlustris vir ille seruum suum nomine illum, per manum illius ad nostram præsentiam iactante denario secundùm legem Salicam dimisit ingenuum, eius quoque absolutionem per præsentem auctoritatem firmamus: præcipientes enim vt sicut & reliqui mansoarij, qui per talem titulum à iugo seruitutis in præsentia Principum noscuntur esse relaxati ingenui, ita & à modo memoratus ille per nostrum præceptum pleniùs in Dei nomine confirmatum nullo inquietante, perennisque temporibus, cum Dei & nostra gratia valeat permanere bene ingenuus atque securus.

XXIII. *Charta de causa suspensa.* Lind. XXXVI.

COGNOSCAT magnitudo seu vtilitas vestra, dum & nos ad præsens Apostolicum virum, aut inlustrem virum pro nostris vtilitatibus, ibi ambulare præcepimus, ideo iubemus vt dum illis partibus fuerit demoratus, omnes causæ suæ, suorúmque amicorum, aut gasindorum, seu vndecumque ipsi legitimo redibit mittio, in suspenso debeant residere. Propterea per præsens decernimus ac iubemus præceptum, vt interim quòd de illis partibus reuertitur, omnes causæ eius, aut amicorum suorum, tam illorum qui cum illo per-

gunt, quàm qui ad propria eorum resident, vel vndecumque ipse legitimo redibit mittio, in suspenso resideant, & postea vnicuique pro ipsis de reputatis conditionibus, & iustitiam reddat, & ab aliis simili modo recipiat.

Lind. XXXVII.

XXIV. Charta de mundeburde Regis & Principis.

RECTVM est vt Regalis potestas illis tuitionem impertiat, quorum necessitas comprobatur. Igitur cognoscat magnitudo seu vtilitas vestra, quòd nos Apostolicum, & venerabilem illum Episcopum, aut Abatem Ecclesiæ, vel monasterij in honore illius Sancti constructi, cum omnibus rebus vel hominibus aut gasindis, vel amicis, seu vndecumque ipse legitimo reddibit mittio, iuxta eius petitionem, propter malorum hominum inlicitas infestationes, sub sermonem tuitionis nostræ visi fuimus recepisse, vt sub mundeburde vel defensione inlustris viri illius maioris domus nostri, cum omnibus rebus præfatæ Ecclesiæ aut monasterij, quietus debeat residere, & sub ipso viro illo, inlustris vir ille, causas ipsius Pontificis, aut Abatis, vel Ecclesiæ aut monasterij, vel qui per eum sperare videntur, vel vndecumque legitimo reddibit mittio, tantum in palatio nostro, sequi deberet. Propterea per præsens decernimus ac iubemus præceptum, vt memoratus Pontifex, aut Aba sub nostro sermone, & mundeburde antedicti

tedicti viri quietus resideat: & nec vos, nec iuniores aut successores vestri, vel quislibet eum de inquisitis occasionibus iniuriare, nec inquietare præsumatis. Et si aliquæ causæ aduersus eum, vel suo mittio surrexerint, quas in pago absque eius graui dispendio definitæ non fuerint, in nostri præsentia reseruentur. Quam præceptionem, vt firmior habeatur, propria manu subscripsimus.

XXV. Prologus de Regis iudicio cùm de magna re duo causantur simul. *Lind. CIX.*

CVi Dominus regendi curam committit, cunctorum iurgia diligenti examinatione eum rimari oportet, vt iuxta propositionum, vel responsionum alloquia, inter alterutrum salubris donetur sententia. Quo fiat, vt & nodos causarum viuacis mentis acumen coërceat, & vbi prælucet iustitia, illuc gressum deliberationis imponat. Ergo nos in Dei nomine, ibi in palatio nostro, ad vniuersorum causas recto iudicio terminandas, vna cum domnis & patribus nostris Episcopis, vel cum pluribus optimatibus nostris illis, patribus illis, referendariis illis, domesticis illis, vel seniscalcis illis, cubiculariis, & illo comite palatij, vel reliquis quampluribus nostris fidelibus resideremus: ibique veniens ille illum interpellauit, cùm diceret, &c.

Lind. CX.

XXVI. *Indiculus commonitorius ad Episcopum.*

DOMINO sancto & Apostolica Sede colendo, domno & in Christo Patri illi Episcopo, ille Rex. Fidelis Deo propitio noster ille ad præsentiam nostram veniens, suggessit nobis, eo quòd villam aliquam nuncupatam illam, quæ ad eundem de parte illius peruenire debuerat, post vos retineatis indebitè, & nullam iustitiam vobiscum possit consequi. Propterea præsentem indiculum ad coronam beatitudinis vestræ direximus, vt & pro nobis orare debeatis, & si taliter agetur antedictum illum de suprascripta villa legibus reuestire faciatis. Certè si nolueritis, & aliquid contra hoc habueritis, quod opponere, vosmetipsi per hunc indiculum commoniti, aut missus in persona vestra instructus, nunc ad nostram veniatis præsentiam, ipsi lui ad hoc dandum responsum.

Lind. CXII.

XXVII. *Item indiculus ad Episcopum pro aliis distringendis.*

DOMINO sancto & Apostolico, domno & patri illi Episcopo, ille Rex. Ille veniens ad præsentiam nostram suggessit, quasi Aba vester, aut clericus, vel homo vester ille, eidem seruo suo per fortiam tulisse, vel post se retineat iniustè, & nullam iustitiam cum eodem ex hoc consequi pos-

ſit. Propterea præſentem indiculum ad ſanctitatem veſtram direximus, per quem petimus, vt & pro nobis orare dignemini, & ſi taliter agetur, ipſum Abatem veſtrum, aut clericum, præſentaliter conſtringatis, qualiter ſi ita agetur hanc cauſam contra iam dictum illum legibus ſtudeat emendare. Certè ſi noluerit, & aliquid contra hoc habuerit quod opponere, ipſum illum per fideiuſſores poſitos, tunc ad noſtram dirigere ſtudeatis præſentiam.

XXVIII. Charta audientialis.

Lind. CXIII.

ILLE Rex viro illi inluſtri illi Comiti, Fidelis Domino propitio noſter ille, ad præſentiam noſtram veniens, clementiæ Regni noſtri ſuggeſſit, eo quòd pagenſis veſter ille, eidem terram ſuam in loco nuncupante illo, per fortiam tuliſſet, & poſt ſe retineat iniuſtè, & nullam iuſtitiam ex hoc apud ipſum conſequi poſſit: Propterea ordinationem præſentem ad vos direximus, per quam omnino iubemus, vt ipſum illum taliter conſtringatis, qualiter ſi ita agetur, hanc cauſam contra iam dictum illum legibus ſtudeat emendare. Certè ſi noluerit, & ante vos rectè non finitur, memoratum illum, tultis fideiuſſoribus, KL. illis, ad noſtram eum cum omnimodis dirigere ſtudeatis præſentiam.

Lind. CXI.

XXIX. *Indiculus ad Laïcum.*

ILLE Rex vir inluster, illi fideli nostro, ille ad præsentiam nostram veniens nobis suggerit, quasi vos nulla manente causa, in via adsallissetis, & grauiter liuorassetis, & raupa sua in solidos tantos eidem tulissetis, vel post vos retineatis indebitè, & nullam iustitiam ex hoc apud vos consequi posse. Propterea præsentem indiculum ad vos direximus, per quem omninò iubemus, vt si taliter agitur de præsente hoc, contra iam dictum illum legibus studeatis emendare. Certè si nolueritis, & aliquid contra hoc habueritis quod opponere, non aliter fiat nisi vosmetipsi per hunc indiculum commoniti, KL. illis proximis ad nostram veniatis præsentiam, eidem ab hoc integrum & legale dare responsum.

Lind. XLI.

XXX. *Commutatio cum Rege.*

ILLE Rex illi Regi. Nihil sibi quisque cernitur minuendo, quicquid è contra recipitur in augmento. Dum inter nos & inlustrem virum illum vnanimiter conuenit, vt loca aliqua inter nos commutare deberemus, nos dedimus ei locellum nuncupantem illum in pago illo, cum colonicis illis, vel omnibus adiacentiis eorum, & merito suo, tam domibus, mancipiis, vineis, syluis, campis, pratis, pascuis, vel reliquis quibuscumque beneficiis,

quodcumque ille, vel fiſcus noſter, in ipſis locis tenuiſſe noſcitur: & ipſe hæc contra dedit nobis omnem portionem ſuam, quam in villa illa, in pago illo, habuiſſe viſus eſt, cum itémque domibus, mancipiis, vineis, ſyluis, vel reliquis quibuſcumque beneficiis, quæcumque ibidem habuit & nos pro animæ noſtræ remedio ibi dedimus. Quapropter hoc præceptum commodum commutationis ipſius, verè fieri decreuimus, vt à præſenti die ipſa locella cum omnibus ſuperiùs ſcriptis, vel omni integritate ſua, quicquid, vt diximus, ille, vel fiſcus noſter ibidem tenuit, ipſe ille hoc habeat, teneat, atque poſſideat, & ſuis poſteris ad poſſidendum relinquat, vel quicquid exinde facere voluerit, ex noſtra commutatione liberam habeat poteſtatem: & vnaquæque pars quòd in concambio bonæ pacis placuit accepiſſe, exinde per tempora debeat Deo permittente gratulari. Et vt hæc præceptio, &c.

XXXI. *Confirmatio Regis de omni corpore facultatis.* *Lind. XLII.*

MERITO regalis clementia in illos conlata munera, vel proprietates parentum noſtrorum, confirmare deliberat, quos cognoſcit anterioribus Regibus, parentibus noſtris, vel nobis fidem integram conſeruaſſe inlæſam. Idcirco inluſter vir ille, chartas præcedentium Regum nobis protulit recenſendas, qualiter parentibus ſuis loca aliqua fuerunt conceſſa; Petiit vt cùm de omni

corpore facultatis suæ tam quod Regio munere, ipse vel parentes sui, promeruerunt, quàm quod per venditionis, cessionis, donationis, commutationisque titulum ad præsens iustè, & rationabiliter est conquisitum, & ad præsens possidere videtur, per nostrum in ipso deberemus generaliter confirmare præceptum. Quod nos pro diuino intuitu, vel eius meritis compellentibus, integra deuotione magnitudo vestra præstitisse cognoscat. Præcipientes enim vt quicquid ex successione parentum, vel eius voluntate, tam munere regio, vel per quælibet instrumenta chartarum ad eundem iustè peruenit, tam in villabus, mancipiis, ædificiis, accolabus, auro, argento, speciebus, ornamentis, mobili aut immobili, aut quodcumque in quibuslibet rebus, per instrumenta chartarum, tempore præsenti cum rationis ordine dominare videtur, per hanc auctoritatem firmatum cum Dei & nostra gratia, in integritate hoc valeat possidere, & suis posteris auctore Domino derelinquere. Et vt hæc auctoritas, &c.

Lind. CXXVI.

XXXII. Si aliquis contra Regis voluntatem egerit, securitas cui eum persequi iusserit.

QVI Regiæ obtemperant iussioni, experiri malum in posterum à quolibet non debent. Igitur cum & ille cum reliquis paribus suis, qui eum secuti fuerint, facientem reuello illum interfecit, aut quaslibet alias causas contra Regem commisit,

vel de regno nostro se transtulit, quod nobis satis fuit molestum; & vnà cum consilio fidelium nostrorum, omnes res eius sub fisci titulum inlustribus viris illis præcipimus reuocare, quia si se non distulisset, non solùm res perdere, sed pro tali reuello in vita ordinaueramus insequi. Propterea præsentem præceptionem dedimus, vt dum prædicti viri illi, vel reliqui pares, aut gasindi, non ex sua præsumptione, nisi per nostram ordinationem, vnà cum consilio seniorum fidelium nostrorum, ipsas res sub fisco nostro positas habuerint, & nostris ditionibus vbi iussimus, vel reliquorum qui cum eodem mixti fuerunt, nec heredes eorum exinde quamlibet calumniam, aut repetitionem vllam habere penitus non debeant, sed tam ipsi illi, quàm pares, gasindi, vel amici, quicquid de rebus prædicti illius erat, & ablatum fuit, dum per eius culpas, & nostra ordinatione factum est, omni tempore exinde deducti, & absoluti permaneant: & vt diximus calumniam aut repetitionem, vel damnietatem, quando quidem, exinde suprà scripti viri, vel fideles nostri, non pertimescant habere. Et vt hæc præceptio, &c.

XXXIII. Præceptum quorum ab hostibus, vel alio modo fuerint instrumenta incensa. Lind. CV.

A REGALI necesse est releuentur clementia, qui damnietatem ab hostibus, vel passi sunt violentiam. Igitur fidelis Deo propitio noster ille,

clementiæ regni nostri suggessit, eo quòd ante hos annos, aut anno superiori, exercitus noster, aut illius Regis, domus suas incendio cremassent, vel res suæ quamplures vnà cum instrumentis chartarum, tam per quod regio munere perceperat, quàm & quod per venditionis, donationis, cessionis, commutationis titulum, vel de alode parentum in quocumque loco in regno nostro aliquid possidebat, ibidem concrematæ fuissent. Vnde relationem bonorum hominum manibus roboratam, qualiter ipsis ita cognitum sit, suggessit nobis, & protulit recensendam: & omnes res suas vnde ipsa instrumenta perierant, absque vllius inquietudine, sicut & antea fecit quietus possidere videtur. Sed pro firmitatis studio petiit memoratus ille, vt per nostram auctoritatem omnes res suas, tam quod regio munere, quàm quod per venditionis, cessionis, commutationisque titulum, vel reliquam alodem, ad præsens cum æquitatis ordine quietus possedit, deinceps in iure & dominatione eius confirmare deberemus. Cuius petitioni gratante animo præstitisse, vel confirmasse cognoscite. Præcipientes ergo iubemus, vt quicquid memoratus ille tam in terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, syluis, campis, pratis, aquis, aquarumve decursibus, vel reliquis quibuscumque beneficiis (quod per relationem suprà scriptorum virorum cognouimus) iustitia rationabiliter vsque nunc vbicumque in regno nostro possidere videtur, dum eius instrumenta cremata esse cognouimus, per

hoc

hoc præceptum pleniùs in Dei nomine circa eum suffultum, atque firmatum, absque vllius inquietudine, vel refragatione teneat & possideat, & suis posteris, aut cui voluerit in Dei nomine ad possidendum relinquat. Quam verò auctoritatem, perpetuis temporibus valituram propria manu subter roborare decreuimus.

XXXIV. Relatio pagensium ad Regem directa. Lind. CIV.

SVGGERENDO piissimo atque præcellentissimo domno illi Regi, & Maiori domus illius, à seruis vestris pagensibus illis, quorum subscriptiones, vel signacula subtus tenentur inserta: Principalis vestri circumspecta clementia, nouit iusta petentibus dignanter annuere, & necessitatem patientibus subuenire clementer. Penè omnibus patet, regionem nostram ab hostibus depopulatam esse, & domus multorum igne crematas, vel rebus ablatis. Inter quos seruus vester ille non modicum ibidem perpessus est damnum, & de rebus suis dispendium, vel omnia instrumenta chartarum, quæ ipse vel parentes sui habuerunt, tam quod & munificentia Regum possedit, quàm quod per venditionis, cessionis, donationis, commutationisque titulum habuit, vnà cum domo sua incendio concremata esse noscuntur, vnde nostras paruitates petiit, quod veraciter exinde cognouimus, per hanc nostram suggestionem vestræ innotescere clementiæ, quod & facere serui vestri de-

creuimus. Veſtra pietas iubeat, quod vſque modò in regno veſtro quietus poſſedit, circa eodem per veſtro munere præceptum, vt inantea valeat, dum ſua perdidit inſtrumenta poſſidere quietus & ſecurus. Nos ſerui veſtri quod exinde veracius ſcimus, innoteſcere præſumpſimus, veſtrum eſt neceſſitatem patientibus ſubuenire.

Lind. VIII.

XXXV. Confirmatio de omni corpore facultatis monaſterij.

ILLE Rex illi Patricio, atque omnibus agentibus. Rectum eſſe cenſemus, vt petitiones ſacerdotum quæ ad profectum pertinent locorum ſanctorum, ad effectum Chriſto præſide perducamus. Igitur venerabilis vir ille ſancti monaſterij Abas, gloriæ regni noſtri petiit, vt dum ipſum ſanctum monaſterium de conlatione parentum noſtrorum, Deo adiutore videtur eſſe conſtructum, nos omne corpus facultatis eius, tam quod anteceſſores Abates ibidem laborauerunt, vel ille domnus Abas, qui ibidem fuiſſe dignoſcitur de re monaſterij ibidem viſus eſt augmentaſſe, aut comparaſſe, quod ab ipſo ſancto loco moderno tempore poſſidetur, per noſtrum deberemus generaliter confirmare præceptum. Quod nos pro diuino reſpectu, vel mercedis noſtræ augmentum præſtitiſſe veſtra non dubitet magnitudo. Etiam & priuilegium ipſius monaſterij quod inſtitutionem Sedis Apoſtolicæ, ſeu reliquorum Epiſcoporum viſi ſunt meruiſſe, & per aucto-

ritatem domni illius, ſeu à reliquis ſucceſſoribus parentibus noſtris adumbratum fuiſſe dinoſcitur, iuxta quod etiam propriorem præceptionem noſtram erga ſe perhibentes, ſemonitum propriam ſtabilitatem decreuimus roborare. Præcipientes ergo, vt omnes facultates ipſius monaſterij, quicquid aut Regia conlatione, aut priuatorum munere, vel ab anteceſſoribus Abatibus, ſeu & à domno lui ibidem eſt legaliter adquiſitum aut comparatum, immo de quibuſcumque rebus rectè adtractum, quodcumque dominatio ipſius ſancti loci vndique moderno tempore in villabus, domibus, mancipiis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, aut quibuſlibet beneficiis, cernitur cum æquitatis ordine poſſidere, per hanc auctoritatem ſuffultum, abſque cuiuſlibet inlicitis controuerſiis, mihi tam præſenti quàm futuro tempore, Chriſto præſule proficiat in augmentum; Adiicientes vt & priuilegium tam de Abatum ingreſſu ipſa congregatio, poſtquam alius migrauerit ex ſe inſtituendo, quàm & de reliquis omnibus quæ per inſtitutionem Pontificum, de tempore illo vſque nunc ipſum monaſterium habuit conceſſa, & vſque hactenus conſeruata, vel per deceſſores Reges circa ſe firmata: ita & inanteà reſecatis quarumcumque ſuperfluis inquietudinibus ſub eo ordine valeant in noſtro ſermone, auxiliante Domino per tempora permanere. Et vos & ſucceſſores veſtri, vbi neceſſitas fuerit, in conditionibus ipſius monaſterij, pro ſalute noſtra crebriùs exorare, & vobis ob hoc ad gra-

tiam nostram debeat pertinere. Et vt hæc præceptio firma stabilitate subsistat, propria manu infrà decreuimus roborare.

Lind. IX. *XXXVI. Vt causas auctorum adsumendi suorum aliquis licentiam habeat.*

MALORVM necesse est tergiuersationem Regali coërcere censura. Igitur Apostolicus vir ille, illius vrbis Episcopus, aut venerabilis ille Abas, aut Deo sacrata illa Abatissa de monasterio illo, vel quilibet fidelium domnorum, missa petitione, aut ipse nobis innotuit, eo quòd à diuersis hominibus eorum spontanea voluntate, tam ipse quàm antecessores eorum, data pecunia, infra regnum nostrum plurima in terris, aut mancipia comparassent, vel reliqui homines ad ipsam Ecclesiam vel monasterium pro animæ eorum remedio, nonnulla per eorum instrumenta delegassent; & hoc ad præsens cum æquitatis ordine possidere videntur; Petiit vt pro tempore futuro, vel
* malorum * maiorum hominum iniurias coërcendo, dum plures benefactores, vel venditores pro clade quæ grassatur in populo, vel complente fine naturæ, absque heredibus de hac luce discesserunt: si aliquis per quodlibet ingenium de ipsis rebus eum inquietare voluerit, licentiam haberet in vice auctorum suorum ipse, vel aduocatus suus eorum causas adsumere. Quod nos propter nomen Dei, & reuerentiam ipsius sancti loci præstitisse cognoscite. Præ-

cipientes ergo iubemus, vt memoratus Pontifex aut Abas, vel Abatiſſa, vel aduocatus eius, in vice auctorum ſuorum, cauſas ipſius licentiam habeat adſumendi, vel homallandi, & per eorum inſtrumenta aut de annis ipſius rei, vnde tunc à quibuſlibet inquietari videbuntur, partibus Eccleſiæ, vel monaſterij ſui, cum æquitatis ordine reſpondendi, vel homallandi, ſuper annis contra quemcumque ſanciendi.

XXXVII. *Iudicium euinditale.*

Lind. CLVIII.

VENIENS ille, in noſtri vel procerum noſtrorum præſentia, ſuggeſſit, quaſi homo nomine ille pagenſis veſter, eum in villa nulla manente cauſa adſalliſſet, & eum grauiter liuoraſſet, vel raupa ſua in ſolidos tantos eidem tuliſſet, & ob hoc vobis per noſtram ordinationem tales datos habuiſſet fideiuſſores, vt KL. illis ex hoc in noſtri præſentia debuiſſent adſtare cauſantes.* A quo placito veniens memoratus ille, ibi in palatio noſtro, & per triduum, ſeu amplius, vt lex habuit, placitum ſuum cuſtodiſſet, & memoratus ille abiectus ſit, vel ſolſatis ſit, ipſe nec veniſſet ad placitum, nec nulla ſunnia nuntiaſſet, adfirmat. Proinde nos taliter vnà cum noſtris proceribus conſtitit decreuiſſe, vt ſi euidenter memoratus ille pro hac cauſa tales vobis datos habuit fideiuſſores, & placitum ſuum minimè cuſtodiuit. Dum & inluſtris vir ille Comes palatij noſtri teſtimoniauit,

** l'r. Ad quod placitum*

quòd antedictus ille placitum suum legibus custodiuit, & eum adiectiuit, vel solsatiuit, & ipse ille placitum custodire neglexit; iubemus vt quicquid lex loci vestri de tali causa edocet, vobis distringentibus, antedictus ille partibus illius componere, & satisfacere non recuset.

Lind. CLVII.

XXXVIII. *Charta paricla.*

CVM in nostra vel procerum nostrorum præsentia, homo nomine ille itémque hominem nomine illum interpellasset, quasi seruo suo nomine illo, vnà cum raupa sua in solidos tantos, post se fugitiuos pedes recepisset, vel post se retineat indebitè: aut hæc præfatus ille omnia fortiter visus est denegasse, quod nec ipse ipso seruo fugitiuos pedes, nec raupa sua post se nunquam recepisset: Sed dum inter se intenderent, sic eisdem à proceribus nostris, in quantum inlustris vir ille Comes palatij nostri testimoniauit, fuit iudicatum, vt de quinque denominatis, idem ille apud tres & alios tres, sua manu septima, tunc in palatio nostro, super capellam domni Martini, vbi reliqua sacramenta percurrunt, debeant coniurare, quòd suprà scripto seruo illo memoratus ille pedes fugitiuos, vnà cum raupa sua in solidos tantos, post se nunquam recepisset; Si hoc coniurare potuerit, de hac causa ductus sedeat, sin autem non potuerit, ipsum seruum vnà cum raupa sua in solidos tantos cum legis beneficio, partibus antedi-

cti illius reddere studeat. Interim verò vsque in ipso placito, quia nec vtra pars ex ipsis victa sit apparet, * vnde æquales præceptiones eis fieri, & accipere iussimus. *is. inde

XXXIX. Vt pro natiuitate Regis ingenui relaxentur. *Lind. XXCIX.*

ILLE Rex Francorum viro inlustri illi Comiti. Dum & nobis diuina pietas, iuxta votum fidelium, & procerum nostrorum, de natiuitate filij nostri illius, magnum gaudium habere concessit, vt misericordia Dei vitam eidem concedere dignetur; iubemus vt per omnes villas nostras, quæ in vestra, vel in cuncto regno nostro aliorum domesticorum sunt actionibus, tres homines seruientes in vtroque sexu, in vnaquaque villa ex nostra indulgentia, per vestras epistolas, ingenuos relaxare faciatis.

XL. Vt leude samio promittantur Regi. *Lind. XXXIX.*

ILLE Rex illi Comiti. Dum & nos vnà cum consensu procerum nostrorum, in regno nostro illo gloriosum filium nostrum illum regnare præcepimus; ideo iubemus vt omnes pagenses vestros, tam Francos, Romanos, vel reliquas nationes degentes bannire, & locis congruis per ciuitates, vicos & castella congregare faciatis. Quatenus præsente misso nostro, inlustri viro illo, quem ex no-

ſtro latere illuc pro hoc direximus, fidelitatem præcelſo filio noſtro, vel nobis, & leode, & ſamio, per loca Sanctorum, vel pignora quæ illuc pro eodem direximus, debeant promittere & coniurare.

INCIPIVNT CAPITVLA de chartis pagenſibus.

& de sua proprietate aliquid donet.

XL. *Præstaria de re Ecclesiæ ab Episcopis facta.*

XLI. *Precaria.*

XLII. *Indiculus, cùm Episcopus ad alium in resurrectione Domini eulogias dirigit.*

XLIII. *Rescriptum ad Episcopum de visitatione.*

XLIV. *Quomodo ad Regem, Reginam, vel Episcopum pro Natiuitate Domini, visitatione directa scribatur.*

XLV. *Item alia de Natiuitate Domini.*

XLVI. *Commendatitiæ litteræ, ad Episcopum iam cognitum.*

XLVII. *Item commendatitiæ litteræ ad Abatem notum.*

XLVIII. *Suplicaturium pro eo qui de monasterio regreditur, aut illo, qui ingredi voluerit.*

XLIX. *Indiculus generalis ad omnes homines.*

L. *Indiculus commendatarius ad viros illustres Laïcos.*

LI. *Indiculus ad omnes potentes palatinos, maximè ad cognitos sibi.*

LII. *Qualiter pro natiuitate filij Regis, ex ordinatione Dominica, Domesticus de villis regiis, ingenuitates facere debeat.*

MARCVLFI MONACHI FORMVLARVM LIBER II.

Seu de chartis pagensibus.

I. De magna re qui vult xenodochium aut monasterium construere. Lind. V.

DOMINO verè sancto, atque sedula ostensione, patentibus virtutum miraculis, Christi remuneratione, fulgenti, oratorio, ac cellulæ, in honore sanctæ, ac semper virginis, genitricis Domini nostri Iesu Christi, aut in alterius Sancti constructæ, Ille, seu quidam, meritis flagitiis, quoque sceleribus, præ lasciuis

actibus, ac nimia fœditate pollutus, vel opere omnium bonorum Christianorum longè satis extremus * optat, penè sanctarum scripturarum series,
* ſſ. hoc tota
Christianis fidelibus pia exhortatione pronunciat, hoc etiam tonitrualis illa Euangelistarum vox, suggerente spiritu, sua potestate concelebrat, vt faciat in pauperes eleemosynam, qui vult tartari euadere supplicia: vnde & Dominus in Euangelio dicit, Vende omnia quæ habes, da pauperibus & habebis thesaurum in cælum. Pensemus ergo omnes Christiani quanta sit pietas, & largitio redemptoris, vt eleemosynis pauperum promittantur nobis thesauri regni cælorum. Procuremus igitur, sicut Dominus & saluator noster præcepit, & ac si non quantum habemus, saltem in quantum possumus, eleemosynam faciamus. Nemo itaque dubitet, nemo tardet, quia si nos facimus quæ Dominus & saluator noster præcepit, ille sine dubio facturus est quæ promisit. Ait enim scriptura, abscondite eleemosynam in corde pauperis, & ipse pro te deprecabitur Domino. Abscondamus ergo eleemosynam in corde pauperis, vt proueniat nobis deprecatio pauperum in remissionem peccatorum. Multa quidem & alia pro eleemosynis faciendis testimonia, in scripturis sanctis reperimus. In quibus vel ex quibus illam ego existimo portionem, quæ ait, sicut aqua extinguit ignem, &c. Quid ergo verius potest credi, quid confidentius quidue expressius, quia sicut aqua extinguit ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum. Iustè ergo extinguitur, qui

peccatorum incendia eleemosynis, iuxta pollicitationem diuinam, extinguere non festinat. Faciant quippe cæteri quod voluerint, agant quod ipsi maluerint, idcirco quoniam omnis homo suo sensu ducitur: ego tamen eius rei exemplum secutus, elegi ad præfatum oratorium, vel cellulam, iuxta Apostolorum numerum, duodecim, ad præsens pauperum, pro remissione peccatorum meorum, vel pro diluenda meorum mole peccaminum, Christo præsule conlocare; vbi etiam per præsentem epistolam donationis meæ, dono ad præsentem diem quod in luminaribus ipsius oratorij, vel in alimonia & substantiali victu, vestitu quoque & sustentatione ipsorum pauperum, vel clericorum ibidem seruientium, Deo gubernante & opitulante, proficiat, donatúmque in perpetuum esse volo, atque de meo iure in eorum dominationem, & potestatem trado, lego, transmitto, atque transfundo; hoc est agros, quorum vocabula sunt illa, & illa, quæ ponuntur in territorio illo: pari modo, & quicquid in illo territorio ponitur, in omni soliditate portionem meam, vnà cum mancipiis, ædificiis, vineis, terris, pratis, syluis, omnique iure eorum, vnà cum colonicis adiunctis, adiacentiis eorum, in omni soliditate earum, sicut à me noscitur fuisse possessum, aut mihi ex legitima successione, aut vndecumque aliquid mihi ibidem euenit, cum omni soliditate, vel opportunitate earum, ad integrum; Ea scilicet ratione atque prætextu, vt remota Pontificum, simúlque Ecclesiasticorum officialium, seu

publicorum omnium poteſtate, nullas functiones, vel exactiones, neque exquiſita & lauta conuiuia, neque gratioſa, vel inſidioſa munuſcula, neque etiam caballorum preſtus, parauereda, vel cæteras angarias, aut quocumque functionis titulo dici poteſt, de ipſa facultate penitus non requiratur, ſed ſub integra emunitate facultaticula ipſa, ſicut à me huc vſque poſſeſſa eſt, in iure oratorij ſanctæ Mariæ & prædictorum pauperum debeant Deo protegente & opitulante perſiſtere: Niſi tantum ſancti & Apoſtolici illius vrbis Epiſcopi, in cuius oppido Xenodochium ipſum ponitur, pro tradendis benedictionibus, vel ſubſtituendis Abatibus, Preſbyteris quoque & diaconibus, abſque vlla pecuniarum adeptione: amplius verò donandi, exigendi, vel minuendi cauſam, nullam habeat poteſtatem. Sed nec per commutationis locum, quicquam ex hoc auferendi, nullo tempore occaſio, vel aditus tribuatur, ſed perpetualiter in poteſtate præfati oratorij illius, ipſorum pauperum, Chriſto fauente permaneat. Hoc etiam ipſis Pontificibus obſecro, vel committo, vt illos, per ſuccedentes temporibus, cum caſus mortis extiterit, Abates aut clericos, & clericorum gradus, in eodem loco dignentur, vel debeant inſtituere, quos ſapientia & eruditio ſcripturarum clarificat, vel quos vita ſancta, & actio bona, aut conuerſatio honeſta commendat. Vnde obſecro clementiſſimis Regibus tam præſentibus quàm futuris, & omnibus in Deo Epiſcopis, omnibúſque poteſtatibus & primatibus,

omnibus etiam ſenioribus, quoſcumque iudices eſſe conſtiterit, per ineffabilem Dei omnipotentiam, per inſeparabilem Patri & Filio & Spiritui ſancto trinitatem, vt hanc voluntatem meam pro nullis occaſionibus, ſicut exiſtente ſine Deo cupiditate res exigi ſolet, nulla ratione nullóque tempore conuellere permittatis, ſed per ſollicitudinem & curam Epiſcopi conſtare potiùs, pro reuerentia Trinitatis immenſæ, veſtro tempore, & ſtudio, vel opere iubeatis. Quatenus, vt ille vobis mercedem reſtituat in futuro, qui ſcit me eleemoſynas ipſas ſancti Dei pauperibus per amorem Domini noſtri Ieſu Chriſti ardenti deſiderio tribuiſſe. Si quis hanc voluntatem meam per quaſlibet adinuentiones, ſeu propoſitiones, ſicut mundus cottidie * & iniuriis expolio obuius, vel repetitor, conuulſor etiam, aut tergiuerſator extiterit, anathema ſit, & tam qui fecerit quam qui faciendo conſenſerit, anathema ſit: & ſicut Dathan & Abiron hiatu terræ abſorpti ſunt, viuens in infernum deſcendat, & * Geziæ fraudis mercatorem, & in præſenti, & in futuro ſæculo partem damnationis excipiat: & tunc veniam conſequatur, quando conſecuturus eſt, & diabolus, qui ſe fallendo ætheria ſede deiectus, cruenta adinuentione, bonis operibus ſemper vigilari peruigilat. Inſuper etiam inferat ſocietati quoque & fiſco, vel ſanctis Epiſcopis Eccleſiæ illius, auri libras C. Nihilominus præſens epiſtola, quæ à me pro timore Dei, & amore pauperum, conſcripta eſt, firma, incorrupta, inte-

* ἴσ. artibus & ingeniis expolitur

* Gieſi

merata, inuiolatáque permaneat. Ego namque de conlatis ac ſuperiùs prænotatis rebus, omnia ad curam & ſollicitudinem, aut defenſionem eorum, vel gubernationem ipſorum pauperum, ſancto ac prænotato domni illius, Epiſcopo, vel ſucceſſoribus ſuis, Deo ſibi teſte committo: & inſtrumenta per quæ res ipſæ auxiliante Deo per eorum ſollicitudinem defenſentur ſuper ſcripto Domino lui Epiſcopo præ manibus tradidi, & qualiter ibidem prouidè, piè, rectène an ſecus ageret Chriſto Domino in ſe iudicio recognoſcat. Mihi autem nihil exinde proprietatis titulo penitus non reſeruaui, quia facilè contemnit omnia, qui cupit ab inferni faucibus erui, vel ille qui peccatorum remiſſionem Deo remunerante deſiderat, aut ille, qui ſemper cogitat, cùm velit nolit, eſſe moriturum: ſtipulatione, &c.

II. Prologus, qui de grandi cauſa facit donationem.

QVANTVM intellectus, ſenſúſque humanus poteſt mente ſagaci penſare, atque ſolerti indagatione perpendere, nihil ampliùs valet in huius ſæculi luce gaudia fugitiua lucrari, quàm quod de rebus ſuis, locis venerabilibus, in alimoniis pauperum curetur impendere: Quatenus fragilitatem naturæ quam omnes generaliter patiuntur, priuſquam ſubitanea tranſpoſitio eueniat, oportet pro ſalute animæ vigilare, vt non inueniat quemquam impa-

imparatum, & ſine aliquo reſpectu diſcedat à ſæculo. Quin potiùs dum proprio libertatis iure ſubſiſtit, ex caducis ſubſtantiis in æterna tabernacula vitam quærat mercari æternam: Vt inter iuſtorum conſortium deſiderabilem valeat adipiſci locum, & retributorem ſibi præparet Deum, vt de fructu indeficienti paradiſi mereatur foueri. De cuius viuo fonte, perfecta fide poſcente, nec ſubtrahitur poculum, nec minuitur alueus, ſed potiùs vti quiſque hauſerit, inrigatus dulcedine cælitùs, atque ſuauis ei flagratur odor balſami paradiſi.

Item alius Prologus.

IN nomine ſanctæ Trinitatis. Proſperum ac ſalubre conſilium immóque ſatis iocundum eſſe dinoſcitur, vt homo de mundanis rebus comparet paradiſum, & de terrenis transferatur in cæleſtia. Sic Dominus in ſancto Euangelio præclaram intonat vocem dicens, Theſaurizate vobis theſauros in cælo, vbi nec fur effodit, nec tinea ſulcat.

Prologus de Clerico, qui in monaſterio tonſoratur, & ſuam rem ad ipſum locum donat.

DEBET vnuſquiſque largiente Domino, dum verſatur in corpore futura tractare, & de caducis rebus mercari æterna, vt quando quidem iubente Deo, de corpore egredi contigerit, de mammona iniquitatis manſionem ſibi reperiat compa-

ratam in cælis. Idcirco ego ille cedo ad monasterium illum, vbi Aba ille custos præesse videtur, & comam capitis mei ibidem deposui, & in ipso monasterio sub norma Sanctorum viuere cupio, cessúmque in perpetuum esse volo.

Item Prologus.

OPPORTVNVM est vnumquemque dum terrena munera possidet pro anima sua frequentiùs cogitare, vt terrenam beatitudinem possidere mereatur. Ego inluster vir ille, sentio me infra corpus meum infirmum esse, & infra animam meam nimis esse peccatorem. Admonet me diuina potentia, vel compunctio cordis mei mihi obuenit, vt pro peccatorum meorum remedio, aliquid de rebus meis locis Sanctorum delegare debeam. Ideo cedo, &c.

Jtem Prologus.

IN nomine sanctæ Trinitatis. Prosperum, salubre & satis iocundum censuimus, vt homo de caduca quapiam re sæculi ad peccata sua redimendum valeat offerre, aut quid promptiore consilio, vt homo de mundanis rebus sæculi comparet paradisum, & de terrena substantia se transferat in cælestia: Itaque ego ille pro diuino intuitu, & mei mercede compendij, vt mihi Dominus in futurum veniam concedere dignetur, vel vt nomen meum

in libro vitæ adſcribatur, dono ad iam dictum monaſterium, in luminaribus Eccleſiæ, vel in ſtipendiis pauperum, aut monachorum, donatumque iure legitimo eſſe volo, &c.

Item Prologus.

DVM huius exempli in quodam noſcitur cecidiſſe, patimur ærumnam, & diem mortis quotidie ante oculos ſuſpicamur eſſe propinquam: oportet vnumquemque ob amorem cæleſtis patriæ deuotionis lucra complecti, & res ſibi datas, Sanctorum vel etiam indigentium vſibus alegatas relinquere, vt peccatorum pondera, quæ pontificium pœnitendi non valent laxare, eorum interceſſione pleniùs ad veniam debeant peruenire. Idcirco ego ille, &c.

III. Item alius Prologus cum ipſa donatione ad hoc opus. Lind. XIII.

MVNDI terminum ruinis crebreſcentibus adpropinquantem indicia certa manifeſtant, experimenta liquida declarare noſcuntur, & ad diſcutiendas infidelium mentes illa dudum in Euangeliis à Domino dicta oracula incumbere noſcuntur: Ergo operæpretium arbitror futurum, tempus viciſſitudine præoccupans anticipare, & incertum humanæ conditionis euentum, ſagaci mentis intuitu prouidere. Quatenus ex hoc inflictis facinorum

vulneribus, indulta pietate, remedia merear adipiſci. Ergo ego in Dei nomine ille, & coniux mea illa, conſiderantes, qua grauamur ſarcina peccatorum, & reminiſcentes bonitatem Dei dicentis, Date eleemoſynam, & omnia munda fiunt vobis; De tanta igitur miſeratione & pietate Domini confiſi, idcirco per hanc epiſtolam donationis, donamus, donatúmque in perpetuum eſſe volumus, atque de iure noſtro in poteſtatem, & dominationem monaſterij illius, in honore illius, Abatis illius, in pago illo conſtructi, vbi præeſt venerabilis ille Aba, vel turma plurima monachorum adunata, tranſmittimus atque transfundimus villas nuncupantes illas, ſitas in pago illo, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, ſyluis, campis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, adiunctis, adiacentiis, appenditiis, peculio vtriuſque ſexus, mobilibus & immobilibus, ſicut à nobis moderno tempore poſſidetur, vel ſi inanteà ibi vndecumque aliquid augmentare, vel meliorare poterimus, ad præfatum monaſterium in alimoniis, vel ſubſtantiis monachorum, ibidem habitantium, Chriſto protegente proficiat. Ea ſcilicet ratione, vt dum pariter aduiuimus, antedictas villas ſub veſtro beneficio tantummodo, abſque vllo præiudicio, vel diminutione aliqua ipſius monaſterij poſſideamus. Niſi tantùm, ſi aliquem ex ſeruientibus noſtris à iugo ſeruitutis pro communi mercede relaxare voluerimus; Poſt obitum verò, quandoquidem Deus voluerit, noſtrum, abſque vl-

lius iudicis, vel heredum nostrorum expectata traditione, cum omni re emeliorata, quicquid in suprà scriptis villis in quibuslibet rebus, vel corporibus augmentatum, vel melioratum fuerit, de præsenti hoc pars antedicti monasterij, vel memoratus Abas, suique successores in Dei nomine perpetualiter recipiant possidendum: Tanquam si ad præsens absque vsu nostro eorum fuisset subsecuta possessio. Ita vt, quicquid de prædictis villis propter opportunitatem ipsius monasterij facere decreuerint, libero in omnibus potiantur arbitrio. Præsentem verò donationem, ne quicquam * auri talium vilitate, gestis municipalibus alligari curauimus, & omnino decernimus, ne aliquando in eam ob hoc causam quisquam valeat reperire. Quòd si instrumenta de ipsis villis de nomine nostro in aduersitate prædicti monasterij, quolibet ordine comprehensa, aut anterius, aut posterius prænotata, quod nos nec fecimus, nec facere rogauimus, à quocumque præter istum quem firmissimum volumus esse quoque tempore ostensum, nullum sortiatur effectum, nisi vacuum & inane appareat: auctorem verò criminis, vel falsarium, nec inultum tunc temporis patiatur iudiciaria abire potestas. Si quis verò, quod futurum esse non credimus, huic voluntati nostræ pro quibuslibet adinuentionibus, aliquis de heredibus nostris, aut iudicum sæua cupiditas, vel quælibet persona, obuius repetitor extiterit, à conuentu omnium Christianorum, vel limitibus Ecclesiarum, extraneus habeatur, & Iudæ

* *Lind.* Curialium vilitate, *id est* auferri tandem valeat,

traditoris Domini nostri Iesu Christi perfruatur consortio: insuper etiam inferat partibus ipsius monasterij, vel fratrum ibidem consistentium, socio quoque, tam in actibus, quàm in prosecutione, sacratissimo fisco, auri libras tantas, argenti pondo tan. & ne id quoque quod repetit valeat vindicare, nihilominus præsens donatio, quæ à nobis pro timore Dei & amore pauperum Christi conscripta est, firma & inlibata omni tempore debeat permanere, stipulatione subnixa. Actum ibi, sub die illo.

Lind.XVI. *IV. Ceßio à die præsente ad Ecclesiam.*

DVM fragilitatem humani generis pertimescit, vltimum vitæ temporis subitanea transpositione ventura, oportet vt non inueniat vnumquemque imparatum, ne sine aliquo boni operis respectu migret de sæculo: nisi dum suo iure & potestate consistit, præparet viam salutis, per quam ad æternam valeat beatitudinem peruenire. Ideóque ego in Dei nomine ille, & coniux mea illa, pro remedio animæ nostræ, & remissione peccatorum nostrorum, vt veniam in futurum consequi mereamur, cedimus à præsente die cessúmque in perpetuum esse volumus, atque de iure nostro in iure & dominatione sanctæ Ecclesiæ illius, in honore illius constructæ, villam nuncupatam illam, sitam in pago illo, quæ ex alode parentum, aut vndecumque ad nostram peruenit dominationem, & ad præsens possidere videmur, cum omni merito &

termino ſuo, cum adiacentiis, adiunctis, appenditiis, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, ſyluis, campis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, farinariis, cum paſtoribus gregis, peculio vtriuſque ſexus maiore, vel minore, mobilibus, & immobilibus, vel quicquid dici aut nominari poteſt, & tempore præſenti noſtra videtur eſſe poſſeſſio, ad præſens Eccleſiæ volumus eſſe conceſſum. Ita vt ab hac die, memoratam villam pars antedictæ Eccleſiæ, vel Pontifex ciuitatis illius, aut actores Eccleſiarum, eam habendi, tenendi, poſſidendi, vel quicquid exinde pro opportunitate ipſius elegerint faciendi, libero in omnibus perfruantur arbitrio. Ita vt nomen noſtrum in libro vitæ conſcribatur, vel pro nobis vtrumque ſacrificium poſt obitum noſtrum pio Domino offeratur. Licèt in ceſſionibus pœnam adnecti non ſit neceſſe, ſed nobis pro omni firmitate placuit inſerendum. Si quis verò, quod futurum eſſe non credimus, nos ipſe, quod abſit, aut aliquis de heredibus, vel pro heredibus noſtris, vel quælibet perſona, calliditate commotus, aut cupiditate præuentus, vllo vnquam tempore contra præſentem epiſtolam ceſſionis noſtræ, quam propter nomen Domini, & venerationem ſancti ipſius loci, ſpontanea voluntate fieri decreuimus, venire aut aliquid agere voluerit, aut tergiuerſator extiterit, anathema ſit, & cum ſuprà ſcripto domino illo, ante tribunal Chriſti, deducat rationes: inſuper inferat iuxta pœnam ſæculi, cùm cogente fiſco,

partibus ipſius Eccleſiæ, aut auri libras tantas, aut argenti pondo tant. & quod repetit nullatenus valeat vindicare, ſed præſens ceſſio omni tempore inlibata permaneat, cum ſtipulatione ſubnixa.

V. Precaria de ipſa villa, dum viuit.

DOMINO ſancto, & Apoſtolica Sede colendo, domno & in Chriſto patri, illi Epiſcopo, ille & coniux mea illa. Pluribus non eſt incognitum, qualiter propter nomen Domini ad Eccleſiam illam, in honore Sancti illius, villam noſtram nuncupatam illam, ſitam in pago illo, quicquid ibidem vndecumque noſtra poſſeſſio in integritate, per epiſtolam ceſſionis noſtræ viſi fuimus conceſſiſſe, & eam vos ad partem ſubſcriptæ Eccleſiæ recepiſtis; ſed dum poſtea noſtra fuit petitio, & veſtra beneuolentia, & pietas habuit, vt ipſam villam dum aduiuimus, aut qui pari ſuo ex nobis ſubperſtes fuerit, dum aduiuit, nobis ad beneficium vſufructuario ordine excolendum tenere permiſiſtis. Ea ſcilicet ratione, vt nihil exinde penitus de qualibet re alienandi, aut minuendi pontificium non habeamus, ſed abſque vllo præiudicio, ſupraſcriptæ Eccleſiæ, vel veſtro, eam tantummodo excolere debeamus. Ideo hanc precariam vobis emittimus, vt nullo vnquam tempore noſtra poſſeſſio etiamſi ſpatium vitæ nobis Dominus prolongauerit, nullum præiudicium aut deminutionem aliquam de ipſa villa vobis generare non debeat, niſi vſu tantum

tantum dum aduiuimus habere debeamus, & post nostrum ambobus discessum, cum omni re meliorata, quicquid ibidem vndique adtrahere aut meliorare poterimus, per hanc precaturiam, ac si semper per quinquennium renouata fuisset, absque vllius iudicis, aut heredum nostrorum expectata traditione, vos vel successores vestri, aut agentes Ecclesiæ, in vestram eam faciatis dominationem reuocare perpetualiter possidendum, vel quicquid exinde facere legeritis, sicut nostra continet epistola, ad profectum præfatæ Ecclesiæ Domini illius liberum habeatis arbitrium. Facta precaria ibi.

VI. Donatio de parua re ad Ecclesiam. *Lind. XV.*

SI aliquid de rebus nostris, locis Sanctorum, vel in substantia pauperum, conferimus, hoc nobis proculdubio in æterna beatitudine retribuere confidimus. Ergo ego in Dei nomine ille, in amore Domini nostri Iesu Christi, & remissione peccatorum meorum, vt veniam delictis meis consequi merear, in futurum dono donatúmque in perpetuum esse volo, ad basilicam illam in honore Sancti illius constructam, portionem meam in villa nuncupante illa, in pago illo, quicquid ibidem ad præsens tam de alode parentum, vel de quolibet adtractu, possidere videor, totum & ad integrum, ad præfatam basilicam volo esse donatum. Ea videlicet ratione, vt dum aduixero sub vsu beneficij tantùm eam, absque vllo præiudicio, vel diminu-

tione aliqua de qualibet re antedictæ basilicæ, excolere debeam. Post meum quoque, quandoquidem Deus de hac luce voluerit, discessum, de præsenti, absque cuiuslibet iudicum, aut heredum meorum expectata traditione, aut contrarietate, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, campis, vineis, syluis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, vel reliquis quibuscumque beneficiis, Aba de ipsa basilica, vel agentes eius, in eorum debeant dominationem reuocare perpetualiter possidendum: habendi, tenendi, vel quicquid exinde pro opportunitate antedictæ Ecclesiæ elegerint faciendi, liberam in omnibus habeant potestatem. Si quis verò, quod futurum esse non credimus, nos ipse, quod absit, aut aliquis de heredibus nostris, seu quælibet opposita persona, calliditate commotus, aut cupiditate præuentus contra hanc epistolam donationis nostræ, quam spontanea voluntate propter nomen Dei, fieri decreuimus, venire aut eam infrangere conatus fuerit, iram trinæ maiestatis incurrat, & cum superscripto Sancto illo ante tribunal Christi deducat rationes: Insuper inferat partibus ipsius basilicæ, cum cogente fisco auri tant. argenti tant. & quod repetit vindicare non valeat; sed præsens epistola omni tempore firma & inuiolata permaneat, stipulatione subnixa.

VII. Charta donationis inter virum & fœminam de eorum rebus. Lind. XLIX.

QVICQVID enim inter coniugatos, de propria facultate, manente caritate, pro amore dilectionis, in inuicem condonare placuerit, scripturarum necesse est titulis alligare, ne in posterum ab heredibus eorum, vel à quocumque possit conuelli. Igitur ego in Dei nomine ille, & tu dulcissima coniux mea illa, dum & inter nos procreatio filiorum minimè esse videtur, ideo conuenit nobis, vt omne corpus facultatis nostræ, inuicem vsufructuario ordine condonare debeamus, quod ita & fecimus. Proinde dono tibi dulcissima coniux mea, si mihi in hoc sæculo superstes fueris, omne corpus facultatis meæ, tam de alode, aut de comparato, vel de quolibet adtractu, vbicumque habere videor, & quod pariter in coniugio positi laborauimus, tam terris, villabus, domibus cum omni præsidio, accolabus, mancipiis, vineis, campis, pratis, aquis, aquarumve decursibus, auro, argento, vestimentis, peculio vtriusque sexus, maiore vel minore; ita vt dum vixeris vsufructuario ordine valeas possidere, vel dominare; excepto quod pro animæ remedio ad loca Sanctorum condonauimus, vt inspecta nostra delegatione in omnibus conseruetur, & quantumcumque de alode nostra post meum discessum, pro communi mercede, ad loca Sanctorum legaliter condonare, & delegare volueris,

hoc licentiam habeas faciendi, & inſpecta delegatione inconuulſum permaneat; in reliquum verò omnes res ipſæ, quantum poſt tuum diſceſſum inteſtatum remanſerit, ad noſtros legitimos reuertatur heredes. Similiter & ego illa, dulciſſime iugalis meus ille, commonet me dulcitudo tua, in compenſationem rerum tuarum quas in me viſus es contuliſſe, ſi mihi in hunc ſæculum ſuperſtes fueris, dono tibi omne corpus facultatis meæ, vbicumque, vndecumque, tam de hereditate parentum, quàm de comparato, vel quod pariter laborauimus, totum & ad integrum, tam in villabus, domibus, &c. excepto quod pro animæ remedio ad loca Sanctorum delegauimus, vt inſpectis ipſis inſtrumentis, in omnibus conſeruetur, & quod de ipſa alode mea, poſt meum diſceſſum, pro communi mercede ad loca Sanctorum relinquere, vel ingenuos relaxare volueris, licentiam habeas, & inſpectis ipſis inſtrumentis, in omnibus conſeruetur; Poſt tuum quoque diſceſſum, quicquid inteſtatum remanſerit, ad noſtros heredes, qui tunc propinquiores fuerint, reuertatur. Si verò, quod futurum eſſe non credimus, aliqui de heredibus noſtris, vel quicumque contra hanc interdonationem, vnde inter nos charas vno tenore conſcriptas firmauimus, venire aut infrangere voluerit, nullatenus valeat vindicare, ſed inferat partibus veſtris cum cogente fiſco, auri libras tantas, argenti tantas. Præſens verò epiſtola in nullo poſſit conuelli, ſed firma & inlibata permaneat.

VIII. Item alia ſine aliqua minuatione.

ISTA *alia à capite inſtar prioris vſque* dum aduixeris vſufructuario ordine debeas poſſidere, poſt tuum quoque diſceſſum ad legitimos noſtros reuertatur heredes, & nullum pontificium quicquam exinde alienandi, aut minuendi habere non debeas. Similiter & ego illa; dulciſſime iugalis meus ille: commonet me dulcitudo tua, in compenſationem rerum tuarum, quas in me viſus es contuliſſe, ſi mihi in hoc ſæculum ſuperſtes fueris, omnes res meas quaſcumque, aut vbicumque, tam in terris, *& reliqua*, ſub vſu beneficij debeas poſſidere, & nullum pontificium quicquam exinde alienandi, aut minuendi, præter vſum tantum non habeas, & poſt tuum diſceſſum ad legitimos noſtros reuertatur heredes.

IX. Charta obnoxiationis à patre in filiis facta. Lind. L I.

DVLCISSIMIS filiis meis illis. Omnibus non habetur incognitum qualiter ante hos annos villas aliquas nuncupatas illas, ſitas ibi, genitrix veſtra antequam meo ſociaſſem coniugio, per epiſtolam ceſſionis, aut libellum dotis viſus ſum condonare. Sed dum & ipſa, peccatis meis facientibus, ab hac luce diſceſſit, & vos omnem alodem ipſius genitricis veſtræ illius iuxta quod & ratio præſtitit, mecum exinde in præſentia bonorum hominum,

aut Regis, altercatis, per ipſam epiſtolam, quam in eam fecerimus, contra nos euindicaſtis, & in veſtram poteſtatem omnem alodem ipſius recepiſtis. Sed dum & noſtra fuit petitio, & vos vt condecet bonis filiis, voluntati noſtræ obtemperantes, ipſas villas, vel res quæ fuerunt genitricis veſtræ, quas ego ei dedi vel condonaueram, mihi ad vſum beneficij tenere & excolere, abſque vllo veſtro præiudicio, permiſiſtis. Ideo nobis complacuit, alias villas noſtras illas, pro beneuolentia veſtra, & ſuprà ſcripto vſu, de villis veſtris per hanc epiſtolam obnoxiationis vobis obnoxiaſſe. Ita vt deinceps tam ſupraſcriptas villas, quàm etiam & illas quas ſuprà ſcriptæ genitrici veſtræ, per meam epiſtolam contuleram, per veſtrum beneficium excolere debeamus, & nullum pontificium de omnibus ſuprà ſcriptis nec vendere, nec alienare, nec concamiare, nec pro quolibet ingenio minuere, habere non debeam, niſi tantum vſum, ſed per hanc epiſtolam obnoxiationis meæ, in veſtro ſint arbitrio & poteſtate, & quandocumque volueritis, & vobis placuerit, abſque vlla mea contrarietate, aut repetitione omnia ſuperiùs prænotata, tam quod veſtrum anteà, de parte genitricis veſtræ fuit alode, quàm & illas alias nuncupatas ſic, quas vobis pro ipſo vſu viſus ſum obnoxiaſſe, in veſtram debeatis reuocare dominationem perpetualiter poſſidendum, vel quicquid exinde facere volueritis, liberam inde habeatis poteſtatem, abſque alia aliqua intercedente precaria, ſed per hanc obnoxiationem, ac ſi ſem-

per per quinquennium renouata fuisset, perpetim valeat obtinere vigorem, stipulatione subnexa.

X. *Epistola cùm in loco filiorum nepotes instituuntur ab auo.* Lind. LIV.

DVLCISSIMIS nepotibus meis illis ille. Dum & peccatis meis facientibus genitrix vestra filia mea illa, quod non optaueram, tempore naturæ suæ complente ab hac luce discessit. Ego verò pensans consanguinitatis casum dum & per legem cum cæteris filiis meis auunculis vestris in alode meo accedere minimè potueratis, ideo per hanc epistolam, vos dulcissimi nepotes mei, volo vt in omni alode mea, post meum discessum, si mihi superstites fueritis, hoc est, tam terris, domibus, accolabus mancipiis, vineis, syluis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus immobilibus, peculio vtriusque sexus maiore, vel minore, omnique supellectile domus, & quodcumque dici potest, quicquid supradicta genitrix vestra, si mihi superstes fuisset, de alode mea recipere potuerat, vos * contra auunculos vestros filios * cum meos, præfatam portionem recipere faciatis, & dum ipsi filiæ meæ genitrici vestræ quando eam nuptam tradidi in aliquid de rebus meis, mobilibus, drappis, fabricaturis, vel aliqua mancipia, in sol. tan. dedi, vobis hoc in parte vestra supputare, contrà filiis meis faciatis: & si amplius vobis insuper de præsidio nostro obuenerit, tunc cum filiis

meis auunculis veſtris, portionem vobis ex hoc debitam recipiatis, & quicquid exinde de omnibus ſuperiùs conſcriptis, facere volueritis, liberam in omnibus habeatis poteſtatem. Si quis verò, quod futurum eſſe non credimus, aliquis de heredibus, vel pro heredibus meis, vel quælibet perſona, contra hanc epiſtolam venire tentauerit, aut eam infrangere voluerit, inferat vobis tan. & quod repetit nullatenus vindicare valeat; ſed præſens epiſtola omni tempore firma permaneat, cum ſtipulatione ſubnexa. Actum illo, &c.

XI. Charta qui ſuo nepote aliquid meliorare voluerit.

DVLCISSIMO nepoti meo illi ille. Dum & iam ſenectus adgrauat, & neceſſitates meas, vt oportet procurare non valeam, & tu mihi in neceſſitatibus meis ſolatium præbere non deſiiſti, & die noctuque deſeruire non ceſſas. Ideo pro bonitate, & pro reſpectu ſeruitutis tuæ, qua circa me deſudas, cedo tibi ceſſúmque in perpetuum eſſe volo, & de meo iure in tuam transfundo dominationem & poteſtatem, abſque conſortio fratrum tuorum, vel filiorum meorum locum nuncupantem illum, quicquid ibidem nunc tam de alode parentum, quàm de reliquo adtractu, viſus ſum tenuiſſe, vnà cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, ſyluis, campis, pratis, paſcuis, aquis, aquarúmve decurſibus, vel reliquis quibuſcumque

cumque beneficiis, tibi vt diximus à die præsente volo esse concessum. Ita vt ab hac die, sicut superiùs diximus, eum cum omni integritate sua habeas, teneas, possideas, vel quicquid exinde facere volueris, absque consortio fratrum tuorum, vel filiorum meorum, liberam in omnibus habeas potestatem. Si quis verò, quod futurum esse non credo, aliquis de heredibus, vel pro heredibus meis, seu quælibet persona, contra hanc cessionem meam quoque tempore venire, aut eam infringere voluerit, inferat tibi cum cogente fisco auri tantum, & quod repetit vindicare non valeat; sed præsens epistola firma permaneat stipulatione subnexa. Actum, &c.

XII. Vt filia cum fratribus in paterna succedat alode.

Lind. LXVI.

DVLCISSIMÆ filiæ meæ illi, ille. Diuturna, sed impia, inter nos consuetudo tenetur, vt de terra paterna sorores cum fratribus portionem non habeant, sed ego perpendens hanc impietatem, sicut mihi à Domino æqualiter donati estis filij, ita & à me sitis æqualiter diligendi, & de rebus meis post meum discessum æqualiter gratulemini; ideóque per hanc epistolam te, dulcissima filia mea, contra germanos tuos, filios meos illos, in omni hereditate mea, æqualem & legitimam esse constituo heredem, vt tam de alode paterna, quàm de comparato, vel mancipiis, aut præsidio nostro,

vel quodcumque morientes reliquerimus, æqua lance cum filiis meis, germanis tuis, diuidere, vel exæquare debeas, & in nullo penitus portionem minorem quàm ipsi, non accipies, sed omnia inter vos diuidere, vel exæquare æqualiter debeatis. Si quis verò, *& quod sequitur.*

Lind. LVIII.

XIII. Si quis extraneum hominem in loco filiorum adoptauerit.

DOMINO fratri illi, ille. Dum peccatis meis facientibus, diu orbatus à filiis, & me paupertas, & infirmitas afficere videtur, & te, iuxta quod inter nos bonæ pacis placuit atque conuenit, in loco filiorum meorum visus sum adoptasse. Ita vt dum aduixero, victum & vestitum, tam in dorso, quàm in lecto, seu calciamento mihi in omnibus sufficienter impertias, & procures, & omnes res meas, quascumque habere videor, tam manso, vinea, prato, peculio, seu reliqua supellectile domus meæ, saluo iure illo, me viuente in tua potestate recipere debeas. Propterea tibi hanc epistolam fieri decreui, vt neque ego, nec nullus de heredibus meis, aut quicumque hanc conuenientiam, inter nos factam, emutare non possit, sed sicut superiùs continetur, meas necessitates dum aduixero debeas procurare; & omnes res meæ, & ad præsens, & post meum discessum, in tua potestate permaneant, & quod tibi exinde placuerit faciendi liberam habeas potestatem. Quòd si aliquis

hoc, quoque tempore emutare voluerit, inferat tibi tantum, & quod repetit vindicare non valeat; ſed præſens epiſtola omni tempore firma permaneat.

XIV. Pactum inter parentes de eorum hereditate. *Lind. LXVII.*

QVICQVID enim inter propinquos, de alode parentum, non à iudiciaria poteſtate coacti, ſed ſpontè manente charitate iuſtè debita vnicuique portio terminatur, non de rebus detrimentum, ſed augmentum potiùs poteſt eſſe cenſendum. Et ideo neceſſe eſt inter ſe eorum facta ſcripturarum ſerie alligari, ne ab aliquibus in poſterum valeat refragari. Ideo dum inter illum & germanum ſuum illum de alode genitorum eorum illius & illius, bonæ pacis placuit, atque conuenit, vt eam inter ſe manente charitate diuidere, vel exæquare deberent, quod ita & fecerunt. Accepit itaque ille villas nuncupatas illas, ſitas ibi, cum mancipiis tantis illis ſimiliter. De præſidio verò, drappis, fabricaturis, vel omni ſupellectile domus, quicquid dici aut nominari poteſt æqua lance inter ſe viſi ſunt diuiſiſſe, vel exæquaſſe, & hoc inuicem pars parti tradidiſſe, & per fiſtucam omnia partium eſſe dixiſſe. Propterea præſentes epiſtolas duas, vno tenore conſcriptas loco pactionis inter ſe viſi ſunt conſcripſiſſe: vt nullus deinceps contra parem ſuum, niſi quod ad præſens accepit, de ipſa alode genito-

ris eorum ampliùs requirendi pontificium habere non debeat. Quòd ſi aliquando aliquis ex ipſis, aut heredes eorum hoc mutare voluerint, aut ampliùs requirere quàm accepit, voluerit aut adſumere, inferat pari ſuo (iſta tuta ſeruata) auri lib. tan. argenti pondo tan. & quod repetit vindicare non valeat; ſed præſens pactio, omni tempore firma permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum, &c.

Lind. LXXVI.

XV. Libellus dotis.

QVOD bonum, fauſtum, felix proſperumve eueniat. De diſponſandis maritandiſque ordinibus, ac procreationi liberorum, cauſis quæ ſunt neceſſariæ, vt omnis etiam donatio, per ſcripturarum ſeriem, pleniorem obtineat firmitatem. Donat igitur ille honeſtæ puellæ, nurui ſuæ illi, ſponſæ filij ſui illius, ante diem nuptiarum, donationiſque animo transfert, aut tranſcribit, hoc eſt in tanto, dono villam nuncupatam illam, ſitam ibi, cum domo condigna ad habitandum, vel omnem integritatem ibidem aſpicientem; Similiter & in dotis titulum alias villas nuncupatas illas, ſitas ibi, mancipia tanta illa & illa, inter aurum & argentum, fabricaturas in ſolidos tantos, caballos tantos, boues tantos, gregem equorum, gregem armentorum gregem porcorum, gregem ouium; ita vt hæc omnia per manum ſuam ad ſuprà ſcriptam puellam nurum ſuam illam ante diem nuptiarum debeat peruenire, & in ſua dominatione reuocare, vel quic-

quid exinde facere voluerit liberam habeat poteſtatem. Quòd ſi quis contra hunc libellum dotis venire, & eum infringere conauerit, inferat partibus illorum tantum, *& reliqua.*

XVI. Si aliquis puellam inuitam traxerit.

DVLCISSIMÆ coniugi meæ illi, ille. Dum & te ſine voluntate parentum tuorum, habui deſponſatam, & abſque tua, vel parentum tuorum voluntate, rapto ſcelere meo coniugio ſociaui: id eſt, dum & te * faciente conturno, contra voluntatem parentum tuorum, rapto ſcelere, in coniugio ſociaui, vnde vitæ periculum incurrere debui, ſed interuenientibus ſacerdotibus, vel bonis hominibus vitam obtinui; ſic tamen vt quod tibi in tanto dono, vel in dotis titulum, ante diem nuptiarum ſi te deſponſatam habuiſſem, conferre debueram, per hanc epiſtolam compoſitionalem, aut ſi conuenit ceſſionem, firmare deberem, quod ita & feci. Ideóque dono tibi locellum nuncupantem illum, ſitum in pago illo, cum domibus ad manendum condignis, vel omnibus intrinſecus vtenſilibus neceſſariis, cum terris, accolabus, mancipiis tantis illis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, vel reliquis quibuſcumque beneficiis, caballos tantos, boues tantos, gregem equorum, gregem armentorum, gregem porcorum, gregem ouium, inter aurum & argentum, fabricaturas in ſolidis tantis, drappos, hæc omnia ſuperiùs comprehenſa, à die præſente

in tua tradidi poteſtate & dominatione poſſidendum, habendi, tenendi, vel quicquid exinde elegeris faciendi, liberam habeas poteſtatem. Si quis verò, &c.

Lind. LXXI.

XVII. *Qualiter in vno volumine teſtamentum duarum perſonarum condatur.*

REGNANTE in perpetuum Domino noſtro Ieſu Chriſto, anno illo, regnante illo Rege, ſub die illo, Ego ille & coniux mea illa, ſana mente, integróque conſilio, metuentes caſus humanæ fragilitatis, teſtamentum noſtrum condidimus, quod illi notario ſcribendum commiſimus, vt quo modo dies legitimus poſt tranſitum noſtrum aduenerit, recognitis ſigillis, inciſo lino, vt Romanæ legis decreuit auctoritas, per inluſtres viros illos, quos in hac pagina teſtamenti noſtri legatarios inſtituemus, geſtis Reipublicæ municipalibus, tituliſque eorum, proſecutione, ab ipſis muniatur. Igitur, cùm iubente Domino de iſtius vitæ curſu migrauerimus, tunc quicquid in omnibus pridie quàm moriamur tenere videmur, quicquid & proprietate parentum, vel proprio labore, ſeu ex munificentia à piis Principibus percipere meruimus, vel de quibuſlibet titulis atque contractibus venditionis, ceſſionis, donationis, vel vndique Domino adiuuante ad noſtram peruenit dominationem, tu nunc dulciſſima coniux mea illa, & quos heredes meos vos eſſe volo, hereditatem meam habitote. Reliqui

verò heredes, exheredes ſint. Ergo excepto quod vnicuique per hoc teſtamentum dedero, darique iuſſero, id vt fiat, detur, præſtetur, impleatur, te omnipotens Deus, teſtem committo. Villas verò illas, & illas, ſitas in pago illo, filius noſter ille recipiat. Similiter villas illas, filius meus, vel filia illa, ſitas in pago illo recipiat: Villas illas baſilica illa, vel monaſterium ſita ibi recipiat. Id vt fiat, detur, præſtetur, impleatur, te omnipotens Deus ad defenſandum committo: licèt de omnibus dum aduiuimus noſtrum reſeruauimus vſum. Sed dum in villis quibuſdam, quas ſuperiùs memorauimus, quas ad loca Sanctorum, & heredibus noſtris deputauimus, quas pariter ſtante coniugio adquiſiuimus, prædicta coniux tertiam habere potuerat, propter ipſam tertiam villas nuncupatas illas, ſitas in pagis illis, in integritate, ſi nobis ſuperſtes fuerit in compenſationem recipiat. Et quicquid exinde pro communi mercede, vel in pauperibus, aut benemeritis noſtris, facere decreuerit, licentiam habeat: Et poſt eius diſceſſum ſi aliquid inteſtatum remanſerit, heredes noſtri recipiant. Liberos, liberas, quos quáſque pro animæ remedio fecimus, aut inanteà facere voluerimus, & eis epiſtolas manu noſtra firmatas dederimus,* obſequium filiorum noſtrorum habere cognoſcant, & * oblata, vel luminaria, iuxta quod ipſæ epiſtolæ continent, ad ſepulchra noſtra, tam ipſi quàm proles eorum implere ſtudeant. Et quibus aliquid de facultate noſtra contulimus, ſingulariter in hoc teſtamentum noſtrum inſerere.

* *vide l. 18. §. vlt. ff. de aliment. vel cibariis leg.*

* *vide Auguſtin. confeſſ. lib. 6. cap. 2. de ciuit. Dei lib. vlt. cap. 27.*

curauimus. In reliquo verò, qualeſcumque à quocumque epiſtolæ, de nomine noſtro, manu noſtra firmatæ oſtenſæ fuerint, & ante hoc teſtamentum prænotatæ, quas hîc non commemorauimus, excepto de ingenuitatibus, quas pro animæ noſtræ remedio fecimus, aut adhuc facere voluerimus, vacuæ permaneant: Et qui ex nobis pari ſuo ſuperſtes fuerit, & per qualecumque inſtrumentum de ſuprà ſcripta facultate, in cuiuſlibet perſona, vel bene meritis, noſtri muneris aliquid contulerimus, in quantum lex permittit, firma ſtabilitate debeat perdurare. Reliquæ verò epiſtolæ vacuæ & inaneis permaneant: & ſic nobis pariter conuenit. Si tu mihi dulciſſima coniux ſuperſtes fueris, & ad alium maritum, quod tibi Deus non permittat, tranſire volueris, omnem facultatem meam quam ad vſumfructum poſſidere tibi conceſſimus, vel quam à die præſenti deputauimus, & habere potueras, hoc præſentialiter heredes noſtri recipiant inter ſe diuidendum. Itémque ego illa ancilla tua, domine & iugalis meus ille, in hoc teſtamentum promtiſſima voluntate ſcribere, atque perpetua conſeruatione rogaui, vt ſi tu domne & iugalis meus, mihi ſuperſtes fueris, omne corpus facultatis meæ, quantumcumque ex ſucceſſione parentum habere videor, vel in tuo ſeruitio pariter laborauimus, & quod in tertia mea accepi, in integrum, quicquid exinde facere elegeris, aut pro animæ remedio in pauperes diſpenſare, aut ad vaſſos noſtros, vel benemeritis noſtris, abſque repetitione heredum meorum, quod

tua

tua decreuit voluntas, faciendi liberam habeas potestatem. Et post discessum vestrum, quod non fuerit dispensatum, ad legitimos nostros reuertatur heredes. Hanc paginam testamenti, & manus nostræ propriæ subscriptionibus, quod ex consuetudine habuimus subscripsimus, & per personas reliquas studuimus subscriptionibus roborari. Et vt hæc pagina huius testamenti in disceptationem venire non possit, si quæ lituræ, caraxaturæ, adiectiones, superdictionesve factæ sunt, nos eas fecimus, vel facere iussimus, dum testamentum nostrum sæpiùs recurrimus, vel emendauimus. Si quis nostræ voluntati resistere, aut testamento nostro cuiuslibet calliditas conatus fuerit casu aliquo refragari, id implorantes diuini nominis maiestatem, obtestamur, vt pro nostrorum omnium criminum peccatis obnoxius, in die iudicij expers Ecclesiæ Catholicæ communionis & pacis, ante tribunal Christi pro violata defuncti voluntate compellatur subire negotium: atque eum Dominus sua vltione, quam promisit iniustis, cùm venerit sæculum iudicare per ignem, feriat, & accipiat in conspectu eius damnationem perpetuam, quam suscepit Iudas traditor Domini. Illud namque intimare volumus, vt si aliquis de heredibus, vel proheredibus nostris, seu quælibet persona contra hanc testamenti paginam, quam plena & integra voluntate fieri rogauimus, venire aut aliquid pulsare voluerit, inferat contra quem repetit tantum, & aliud tantum quantum in hoc testamento continetur scriptum, & insuper fa-

ciat fiſco auri lib. tan. argenti tan. & quod repetit vindicare non valeat.

Lind. CXXI.

XVIII. *Securitas pro homicidio facto.*

DOMINO fratri illi, ille. Dum & inſtigante aduerſario, quod non debueras, germanum noſtrum illum viſus es interfeciſſe, & ob hoc vitæ periculum incurrere potueras. Sed interuenientes ſacerdotes, & magnifici viri, quorum nomina ſubtus tenentur adnexa, nos ad pacis concordiam ob hoc viſi fuerunt reuocaſſe. Ita vt pro ipſa cauſa ſolidos tantos, quos in præſentia mihi dare deberes, quos & in præſenti per vuadium tuum viſus es tranſſoluiſſe, & nos ipſe cauſa perſiſtata, contra te viſus ſum vuerpiſſe. Propterea iuxta quod conuenit, hanc epiſtolam ſecuritatis, in te nobis conſcribere complacuit, vt de ipſa morte germani noſtri, nec à me, nec ab heredibus meis, aut ſuis, nec de iudiciaria poteſtate, nec à quolibet, nullo caſu, nec refragationem aliquam, aut damnietatem ampliùs habere non pertimeſcas, ſed in omnibus exinde ductus & abſolutus appareas. Et ſi fortaſſe ego ipſe, aut aliquis de heredibus meis, vel quicunque te ob hoc inquietare voluerit, & à me defenſatum non fuerit, inferamus tibi cum cogente fiſco, duplum, quod nobis dediſti; & quod repetit quis vindicare non valeat, ſed præſens epiſtola ſecuritatis à me facta firma permaneat.

XIX. *Venditio de villa.*

Lind. CXXVIII.

DOMINO fratri illi, ille. Licèt empti venditíque contractus sola pretij adnumeratione, & rei ipsius traditione consistat, vt tabularum aliorúmque documentorum ad hoc tantùm interponatur instructio, vt fide rei, facti & iuris ratio comprobetur. Idcirco vendidisse me tibi constat, & ita vendidi villam iuris mei nuncupantem illam, sitam in pago illo, quam ex legitima successione parentum, *vel de quolibet modo ad eum peruenit*, habere videor, in integritate, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, syluis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, adiacentiis, appenditiis, vel omni merito & termino ibidem aspiciente. Et accepi vobis in pretio, iuxta quod mihi complacuit tantum, & memoratam villam vobis præsentialiter tradidi ad possidendum. Ita vt ab hac die habendi, tenendi, vel quicquid exinde elegeris, faciendï, liberam in omnibus habeas potestatem. Si quis verò, quod futurum esse non credo, si ego ipse, aut aliquis de heredibus vel proheredibus, seu quælibet opposita persona, contra venditionem venire tentauerit, aut me malè vendidisse conuicerit, & à me vel heredibus meis defensatum non fuerit, tunc inferamus vobis heredibúsque vestris duplam pecuniam, quantum à vobis accepi, & quod ipsa villa meliorata valuerit; & quod repetit vindicare non valeat; sed præsens

venditio omni tempore firma permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum, &c.

XX. Venditio de area infra ciuitatem.

DOMINO ſancto & Apoſtolico, domno & patri illi Epiſcopo, ille. Conſtat me nulli coactum imperio, neque imaginario iure, ſed proprio voluntatis arbitrio, vobis vendidiſſe, & ita vendidi, aream iuris mei, infra muros ciuitatis illius, habentem per longum pedes tan. & in lato pedes tantos, quæ ſubiungit ad vnum latus terræ illi, ab alio latere terræ illi, à fronte vno terræ illi, & ab alio fronte terræ illi: & accepi à vobis in pretio, iuxta quod mihi complacuit, auri ſolidos tan. & præfatam aream vobis præſentialiter tradidi poſſidendam, ac habendi, tenendi, vel quicquid exinde elegeritis faciendi, libero perfruamini arbitrio. Si quis verò, quod futurum eſſe non credo, ſi ego ipſe, aut aliquis de heredibus meis, ſeu quælibet perſona, contra hanc venditionem venire tentauerit, aut eam infrangere conatus fuerit, inferat vobis, aut auctoribus veſtris, duplam pecuniæ, vel quantum area ipſa eo tempore melicrata valuerit, &c.

XXI. Venditio de campo.

DOMINO fratri illi, ille. Conſtat me tibi vendidiſſe, & ita vendidi campum iuris mei, ſitum in territorio illo, habentem plus minus tantum, qui ſubiungit à latere vno lui, ab alio latere lui, à fronte vno lui, ab alio verò fronte illius; & accepi à vobis in pretium iuxta quod mihi complacuit auri ſolidos tantos, & ipſum campum vobis præſentialiter tradidi poſſidendum, habendi vel quicquid exinde volueris faciendi liberam habeas poteſtatem. Si quis verò, &c.

XXII. Venditio de ſeruo aut ancilla. Lind. CXXXII.

DOMINO fratri illi, ille. Conſtat me vobis vendidiſſe, & ita vendidi, ſeruum iuris mei, aut ancillam nomine illam, non furem, non fugitiuum, neque cadiuum, ſed mente & omni corpore ſanum. Pro quo accepi à vobis in pretio, iuxta quod mihi complacuit auri ſolidos, probos atque præſentes, numero tantos, & ipſum ſeruum vobis præſentialiter tradidi poſſidendum. Ita vt ab hac die habendi, tenendi, vel quicquid exinde decreueris faciendi, libero potiaris arbitrio. Si quis verò, quod futurum eſſe non credimus, ſi ego ipſe, aut aliquis de heredibus meis, ſeu quælibet perſona, contra hanc venditionem venire tentauerit, aut eam infringere voluerit, inferat tibi cum co-

gente fiſco auri tantum, vel quantum ſeruus ipſe eo tempore melioratus valuerit; & hæc venditio omni tempore firma permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum illo, ſub die illo, anno illo.

Lind. CXXXIX.

XXIII. *Concambium de villis.*

INTER quos charitas inlibata permanſerit pars parti, beneficia opportuna præſtantur. Quia nihil ſibi de rebus propriis cenſet minui, quod è contra recipit in augmentum. Ideo placuit atque conuenit inter venerabilem virum illum ex permiſſu Apoſtolici viri illius, & inluſtrem virum illum, vt locellos aliquos inter ſe concambiare deberent, quod & ita fecerunt. Dedit igitur ille venerabilis vir lui, locellum nuncupatum illum, ſitum ibi, de parte baſilicæ ſanctæ, illi memorato lui, quicquid ibidem ad præſens, de quolibet adtractu, tenere videbatur, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, ſyluis, campis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, vel omnibus ibidem aſpicientibus. Similiter in compenſationem huius meriti, dedit ſuprà ſcriptus ille, ad partem memorati Abatis illius, vel prædictæ baſilicæ alium locellum nuncupatum illum, ſitum ibi, quicquid ibidem ad præſens, de quocumque adtractu, ibidem habere videbatur, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, ſyluis, campis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, vel omnibus ibidem aſpicientibus. Ita vt ab hac die vnuſ-

quiſque memoratos locos quos aceperunt, habendi, tenendi, vel quicquid exinde pro eorum opportunitate & compendio facere elegerint, libero perfruantur arbitrio. Illud verò addi conuenit, vt ſi aliqua pars ex ipſis, aut heredes, vel ſucceſſores eorum, hoc emutare, vel refragare voluerit, rem quam accepit amittat, & inſuper inferat pari ſuo, cui hoc facere præſumpſerit, auri libras tan. argenti pondo tan. & quod repetit vindicare non valeat; ſed præſens, vnde duas inter ſe vno tenore conſcripſerunt, firma & inuiolata permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum illo.

XXIV. Concambium de terra, aut vinea.

IDEÓQVE placuit inter illum & illum, vt terram aliquam, aut pratum, aut vineam, ſeu quodlibet inter ſe commutare deberent, quod ita & fecerunt. Dedit igitur ille illi, illum campum in loco nuncupante illo, habentem tantum, qui ſubiungit à latere vno illi, ab alio latere, aut fronte illi. Simili modo è contra incompenſo dedit ille illi alium campum ibi, aut in alio loco, habentem tantum, qui ſubiungit de lateribus, à frontibus illis. Ita vt ab hac die vnuſquiſque ex ipſis, quod accepit habendi, tenendi, vel quicquid exinde elegerint faciendi, liberam habeant poteſtatem. Si quis verò aliquis ex ipſis, aut heredes eorum, vel quicumque hoc emutare voluerit, quam acceperit pari ſuo amittat, & inſuper inferat cum cogente fiſco

auri tan. & quod repetit vindicare non valeat; sed præsens commutatio, vnde inter se pro firmitatis studio duas vno tenore conscripserunt, omni tempore firma permaneat; stipulatione subnixa. Actum illo.

Lind. CXLII.

XXV. *Cautiones diuerso modo factæ.*

DOMINO mihi propitio illi, ille. Dum & ad meam petitionem, & necessitatem supplendo, vestra bonitas habuit, vt libram de argento, de rebus vestris nobis ad beneficium præstitistis. Ideo per hoc vinculum cautionis, spondeo me KL. illis proximis ipsum argentum vestris partibus esse redditurum. Quod si non fecero, & dies placitus mihi præfinitus transierit, pro duplo in crastinum me, aut heredes meos, vos aut heredes vestri, aut cui hanc cautionem dederitis exigendam, teneatis obnoxium. Facta cautione ibi, sub die illo, anno illo.

Lind. CXLIII.

XXVI. *Item alia.*

DOMINO suo illi, ille. Constat me à vobis accepisse, & accipere debere, & debeo, hoc est solidos tantos, pro quibus solidis quos post me retinuero, annis singulis, per singulos solidos, singulos trientes vestris partibus esse redditurum. Et si hoc facere contempsero, aut exinde negligens apparuero, ad duplum ipso loco vobis reddere spondeo.

ſpondeo. Et quomodo de mea proprietate ipſos ſolidos veſtros reddere potuero, hanc cautionem à vobis recipiam.

XXVII. *Item alia.*

Lind. CXLIV.

DOMINO fratri illi, ille. Quatenus neceſſitati meæ ſupplendo, ſolidos veſtros numero tantum, mihi ad beneficium præſtitiſti. Ideo iuxta quod mihi aptificauit, taliter inter nos conuenit, vt dum ipſos ſolidos de meo proprio reddere potuero, dies tantos in vnaquaque hebdomada ſeruitio veſtro, quale mihi vos, aut agentes veſtri iniunxeritis, facere debeam. Quòd ſi exinde negligens, aut tardus apparuero, licentiam habeatis, ſicut & cæteris ſeruientibus veſtris diſciplinam corporalem imponere. & quomodo ſolidos veſtros, reddere potuero, meam cautionem abſque vllo euacuario intercedente recipiamus.

XXVIII. *Qui ſe in ſeruitio alterius obnoxiat.*

Lind. CXXXV.

DOMINO mihi proprio illi. Dum & inſtigante aduerſario, fragilitatem meam præualente, in caſus graues cecidi, vnde mortis periculum incurrere potueramus. Sed dum veſtra pietas me iam morti adiudicatum, de pecunia veſtra redemiſtis, vel pro meo ſcelere res veſtras quamplures dediſtis: Et ego de rebus meis, vnde veſtra beneficia re-

pendere debuiſſem, non habeo: Ideo pro hoc ſtatum ingenuitatis meæ vobis viſus ſum obnoxiaſſe. Ita vt ab hac die de veſtro ſeruitio penitus non diſcedam. Sed quicquid reliqui faciunt, pro veſtro, aut agentium veſtrorum imperio facere ſpondeo. Quod ſi non fecero, aut me per quodlibet ingenium de ſeruitio veſtro abſtrahere voluero, vel dominium alterius expetere, aut res ſuſcipere voluero, licentiam habeatis mihi qualemcumque volueritis diſciplinam ponere, vel venundare, aut quod vobis placuerit de me facere. Facta obnoxiatione tunc, ſub die illo.

Lind. LXXXV.

XXIX. Charta de agnatione, ſi ſeruus ingenuam trahit.

IGITVR ego in Dei nomine ille, illi fœminæ. Illud non habetur incognitum, qualiter ſeruus meus nomine ille, te abſque parentum vel tua voluntate, rapto ſcelere in coniugium ſociauit, & ob hoc vitæ periculum incurrere potuerat. Sed venientibus & mediantibus amicis, vel bonis hominibus conuenit inter nos, vt ſi aliqua procreatio filiorum orta fuerit inter vos, in integra ingenuitate permaneant. *Et ſi voluntaria ſeruum accipit dicis.* Omnibus non habetur incognitum, qualiter ſeruum meum nomine illum voluntaria ſecuta es, & accepiſti maritum. Sed dum te ipſam & agnationem tuam, in meo inclinare potueram ſeruitio: Sed propter nomen Domini, & remiſſionem peccatorum meo-

rum, propterea præſentem epiſtolam in te mihi complacuit conſcribendam, vt ſi aliqua procreatio filiorum, aut filiarum inter vos orta fuerit, penitus nec nos, nec heredes noſtri, nec quiſlibet, vllo vnquam tempore in ſeruitio inclinare non debeamus. Sed integræ ingenuitatis, tanquam ſi ab vtriſque parentibus ingenuis fuiſſent procreati, omni vita ſua permaneant. Peculiari conceſſo, quocumque labore potuerint, & ſub integra ingenuitate, ſuper terram noſtram, aut filiorum noſtrorum, abſque vllo præiudicio de ſtatu ingenuitatis eorum commanere debeant: & reditus terræ, vt mos eſt, pro ingenuitate annis ſingulis deſoluant, & ſemper in integra ingenuitate permaneant, tam ipſi quàm & poſteritas illorum. Si quis verò, quod futurum eſſe non credimus, nos ipſi, aut aliquis de heredibus, vel quicumque contra hanc chartulam venire tentauerit, aut eam infrangere voluerit, inferat tibi, aut heredibus tuis, auri libras tantas, argenti pondo tan. & quod repetit vindicare non valeat; ſed præſens chartula omni tempore firma permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum illo.

XXX. *Libellus repudij.*

DVM & inter illum & coniugem ſuam illam, non charitas ſecundùm Deum, ſed diſcordia regnat, & ob hoc pariter conuerſare minimè poſſunt: Placuit vtriuſque voluntate, vt ſe à conſortio ſeparare deberent, quod ita & fecerunt. Propterea has

epiſtolas interſe vno tenore conſcriptas fieri, & adfirmare decreuerunt : vt vnuſquiſque ex ipſis, ſiue ad ſeruitium Dei in monaſterio, aut copulæ matrimonij ſociare ſe voluerit, licentiam habeat, & nullam requiſitionem ex hoc de parte proximi ſui habere non debeat. Si quis verò, aut aliqua pars ex ipſis hoc emutare, aut contra parem ſuum repetere voluerit, inferat pari ſuo auri lib. I. & vt decreuerunt à proprio conſortio ſequeſtrati, in ea quam elegerint parte permaneant. Facta epiſtola, ſub die illo, anno illo, regnante illo Rege.

Lind. CLXXVIII.

XXXI. Mandatum.

DOMINO fratri illi, ille. Precor & ſupplico dominationi veſtræ, dum & cauſam pro alode, aut qualicumque, cum homine nomine illo, in palatio, aut vbilibet, habere videor, & ipſam cauſam ſuſcipere admallandam, vel proſequendam in vice mea debeas, & cum ſuprà ſcripto illo ex hoc rationare, vel quicquid exinde cum eo de ipſa cauſa egeris, geſſeriſve, ratum & definitum apud me eſſe cognoſcas. Factum mandatum ſub die illo.

Lind. XCI.

XXXII. Incipiunt ingenuitates diuerſò modo factæ.

Ingenuitas à die præſente.

QVI debitum ſibi nexum relaxat ſeruitium, mercedem in futurum apud Dominum ſibi

retribuere confidat. Igitur ego in Dei nomine ille, & coniux mea illa, pro remedio animæ nostræ, vel retributione æterna, te illum, aut illum, ex familia nostra, à præsente die, ab omni vinculo seruitutis absoluimus. Ita vt deinceps, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisses procreatus, vitam ducas ingenuam, & nulli heredum ac proheredum nostrorum, vel cuicumque seruitium, nec libertinitatis obsequium debeas, nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt: peculiari concesso, quod habes, aut deinceps elaborare potueris. Si tibi necessitas, ad tuam ingenuitatem tuendam, contigerit, absque vllo præiudicio ingenuitatis tuæ, defensionem Ecclesiæ, aut cuiuscumque te eligere placuerit, licentiam habeas, & vitam semper benè & integrè ducas ingenuam. Si quis verò, quod futurum esse non credimus, nos ipsi, quod absit, aut aliquis de heredibus nostris, vel quælibet opposita persona, contra hanc ingenuitatem tuam venire, aut eam infrangere conauerit, aut te in seruitio inclinare voluerit, diuina illum vltio subsequatur, & à liminibus Ecclesiarum, vel à communione extraneus efficiatur. Et insuper inferat tibi cum cogente fisco auri lib. 1. & quod repetit vindicare non valeat, sed præsens ingenuitas omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixa.

Lind. XCIII.

XXXIII. *Item ingenuitas alio modo post discessum.*

DILECTO suo illi, aut illi. Pro respectu fidei ac seruitutis quam mihi famularis, pro remissione peccatorum meorum, te ab omni vinculo seruitutis absoluo. Ea tamen conditione, vt dum aduixero, mihi deseruias: post obitum verò meum si mihi superstes fueris, sis ingenuus, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisses procreatus, & nulli heredum ac proheredum meorum, vel cuicumque seruitium impendas. Peculiare concessum quod habes, aut elaborare potueris, &c.

Lind. XCIV.

XXXIV. *Item alia adhuc alio modo.*

SI aliquos ex seruientibus nostris à iugo seruitutis absoluimus, mercedem in futurum nobis ab hoc retribuere confidimus. Igitur ego ille, propter nomen Domini, & retributionem æternam te illum ab omni vinculo seruitutis absoluimus. Ita vt ab hac die vitam ducas ingenuam, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisses procreatus, & nulli heredum ac proheredum meorum, vel cuicumque seruitium impendas: nisi sub integra ingenuitate defensionem eius quem ex meis heredibus elegeris habere debeas, & oblata mea vbi meum requiescit corpusculum, vel luminaria annis singulis debeas procurare. Peculiari concesso, quod habes,

aut elaborare potueris, aut ſi conuenit defenſionem Eccleſiæ illius, & vitam ſemper ducas ingenuam. Si quis verò, &c.

XXXV. Euacuatoria.

DOMINO fratri illi, ille. Omnibus non habetur incognitum qualiter ante hos annos, aut ante annum, ſolidos noſtros, numero tantos ad beneficium accepiſti, & cautionem nobis pro hoc emiſiſti, vt ipſos ſolidos tunc nobis reddere deberes, quod & ita feciſti. Sed dum illam cautionem, quam nobis emiſeras ad præſens non inuenimus, ideo tibi hanc epiſtolam euacuatoriam fecimus, vt de ipſis ſolidis tant. omni tempore ductus & abſolutus reſideas: & ſi ipſa cautio apparuerit, vel à nobis, aut heredibus noſtris, quoque tempore oſtenſa fuerit, nullum ſortiatur effectum; ſed vacua & inanis permaneat.

XXXVI. Si aliquis ſeruo ſuo gaſindo ſuo aliquid concedere voluerit. *Lind. LXI.*

IVSTISSIME noſtris ſubleuantur muneribus, qui nobis fideliter, & inſtanti famulantur officio. Ego in Dei nomine, nomine illo, fideli noſtro illi. Pro reſpectu fidei & ſeruitutis quam circa nos impendere non deſiſtis, promtiſſima voluntate cedimus tibi à die præſente locellum nuncupantem illum, aut manſum illum infra terminum villæ noſtræ il-

lius cum omni adiacentia ad ipſum locellum, aut manſellum aſpicientem, terris, domibus, mancipiis, vineis, pratellis, ſyluula, vel reliquis beneficiis, ibidem aſpicientibus. Ita vt ab hac die ipſo iure proprietario, ſi ita conuenit, aut reditus terræ in tuam reuoces poteſtatem, & nullam functionem, aut reditus terræ, vel paſcuarium, aut agrarium, aut quodcumque dici poteſt, exinde ſoluere nec tu, nec tua poſteritas, nobis, nec heredibus noſtris, nec cuicumque poſt nos ipſam villam poſſederit, non debeatis, niſi tantum ſi ita vult riga. Sed ipſum omnibus diebus vitæ tuæ, aut heredis tui emuniter debeatis poſſidere, vel quicquid exinde facere volueris liberam habeatis poteſtatem. Si quis verò, quod futurum eſſe non credimus, aliquis de heredibus noſtris, vel quicumque contra hanc ceſſionem noſtram agere, aut ipſam rem tibi auferre conauerit, inferat tibi cum cogente fiſco auri tan. & hæc epiſtola firma permaneat, ſtipulatione ſubnixa.

Lind. LXXIII.

XXXVII. Geſta iuxta conſuetudinem Romanorum, qualiter donationes vel teſtamenta legantur.

ANNO illo, regnante Rege illo, ſub die illo, in ciuitate illa, adſtante viro illo laudabili defenſore, & omni curia illius ciuitatis, vir magnificus ille proſecutor dixit, Peto optime defenſor, vóſque laudabiles curiales atque municipes, vt mihi

mihi codices publicos patere iubeatis: quædam enim in manibus habeo, quæ gestorum cupio alligatione roborari. Defensor & curiales dixerunt, prosequere quæ optas, dicere ne moreris: vir magnificus prosecutor ille dixit; Venerabilis vir, aut inluster vir ille, per chartam mandata sua iniunxit, vt illam donationem testamenti, aut cessionem, quam ad basilicam ad locum sanctum illum, aut inlustri viro illi, ad præsens, aut post discessum delegauit, in vice sua, vt mos est, gestis municipalibus ipsam donationem debeam alligare: vir honestus defensor dixit illi, Mandatum quod in te conscriptum habere dicis nobis ostende, vel in præsenti recitetur.

XXXVIII. *Textus mandati.* *Lind. LXXIII.*

DOMINO magnifico fratri illi, ille. Peto & suplico charitati tuæ, vt in vicem meam epistolam donationis, aut testamenti, seu cessionis, quam de rebus meis illis, ad basilicam illam pro animæ meæ remedio, aut inlustri viro illi, post discessum meum, vel ad præsens delegaui, in ciuitate illa publicè prosequere, & gestis municipalibus, vt mos est, eam debeas alligare. Propterea tibi hoc mandatum conscripsi, vt sicut superiùs continetur, taliter prosequere & firmare debeas; & quicquid exinde egeris, gesserisve, ratum & definitum apud nos esse cognoscas. Factum mandatum tunc, ibi, anno illo. Post recitationem mandati, vir honestus ille defensor dixit, Mandatum quidem recitatum est, sed

ſuprà ſcripta donatio, teſtamentum, aut ceſſio quam præ manibus habere dicis, nobis præſentibus recitetur, & vt poſtulas geſtis publicis firmetur. Quam verò donationem ille profeſſor recitauit. Poſt recitationem verò, vir laudabilis ille defenſor & curiales dixerunt: Epiſtola quæ recitata eſt, geſtis publicis inſeratur, & quod ille proſecutor vult & petit, geſta ei publicè dentur. Ille proſecutor dixit, Sufficit mihi bone defenſor, & donatio quæ recitata eſt, ſi mihi geſta tradere iubeatis. Ille defenſor dixit, Et quia epiſtola donationis, aut ceſſionis, ſeu teſtamenti, & mandatum in te conſcriptum per ordinem condita, & bonorum hominum manibus roborata, atque ſignata, manifeſta eſſe cognouimus, dignum eſt vt geſta ex hoc conſcripta, atque ſubſcripta tibi tradantur, & vt in arcipibus publicis memoranda ſeruentur: Edatur ſuper ordine, & mandatum ſuum in loco, & totus textus, & manumiſſoris epiſtolæ ſcribantur: & poſtea defenſor, & curiales ciuium, & reliqui eam ſubſcribant, atque ſignent.

XXXIX. Epiſtola, ſi aliqui rem Eccleſiæ ad vſum habeant, & eorum proprietatem pro hoc donent.

DOMINO ſancto & Apoſtolico, domino & in Chriſto patri illi Epiſcopo, ille & coniux mea illa. Quatenus ad noſtram petitionem veſtra habuit pietas & beneuolentia, vt locellum aliquem Eccleſiæ veſtræ, nuncupantem illum, ſitum ibi,

quem ille pro animæ suæ remedio ad Ecclesiam vestram illam, in honore sancti illius, delegauit, nobis ad beneficium dum pariter aduiuimus, aut qui ex nobis pari suo superstes fuerit, dum aduixerit excolere permisistis. Et nos pariter, iuxta quod conuenit, tam pro ipso vsu, quàm pro animæ remedio, alium locellum nuncupantem sic, situm ibi, post nostrum ambobus discessum, vobis vel successoribus vestris, ad memoratam Ecclesiam visi fuimus condonasse. Ea tamen conditione, vt dum aduiuimus, suprà scripti loci, tam illi quos nobis præstitistis, quàm eos, quos pro animæ nostræ remedio ad ipsam Ecclesiam delegauimus, absque vllo præiudicio Ecclesiæ vestræ, sine vlla diminutione, de qualibet re vsufructuario ordine possidere debeam. Et post nostrum, vt diximus, ambobus discessum, præfatos locos, absque vlla alia renouata (vt mos est in cæteris) precaria, per hanc epistolam absque vllius heredum nostrorum, aut cuiuscumque contrarietate, vel expectata traditione, vos vel successores aut agentes vestri, in vestram faciatis reuocare dominationem perpetualiter dominandum: & nostra possessio nullo vnquam tempore nullum præiudicium vobis ex hoc generare non debeat. Si quis verò, quod futurum esse non credimus, nos ipsi, aut aliquis de heredibus nostris, vel quælibet persona, contra hanc epistolam venire, aut aliquid de ipsis locellis vobis minuere, aut auferre voluerit, cum suprà scripto domno illo, ante tribunal Christi deducat rationes: & insuper inferat partibus Ec-

clesiæ vestræ tantum, & quod repetit vindicare non valeat; sed præsens epistola firma permaneat stipulatione subnixa. Actum illo.

XL. *Prestaria de re Ecclesiæ ab Episcopo facta.*

IN Christo sanctæ Ecclesiæ filiis, *aut si tales fuerint*, inlustribus viris illis, ille gratia Dei Episcopus. Dum ad petitionem vestram alium locellum nuncupantem sic, situm ibi, de proprietate vestra, tam pro ipso vsu quàm pro animæ vestræ remedio, post amborum discessum ad ipsam Ecclesiam sancti illius, per vestram epistolam delegastis: ideo nobis, cum consensu fratrum nostrorum, conuenit, hanc epistolam prestariam in vobis pariter conscribere, vt dum pariter aduixeritis, aut qui ex vobis pari suo superstes fuerit, & aduixerit, nec nos nec successores nostri, nec quislibet de parte Ecclesiæ nostræ ipsos locellos de vestra potestate pontificium auferendi non habeamus, sed per nostrum beneficium, aut successorum nostrorum, dum aduixeritis, absque vllo præiudicio Ecclesiæ nostræ, vel minuatione aliqua, de qualibet re, in integritate ambos locellos excolere debeatis: Et post vestrum ambobus discessum, sicut & vestra continet epistola, loco precariæ facta, absque vllius expectata traditione, eas nos, aut successores nostri, ad partem Ecclesiæ nostræ reuocare debeamus. Facta epistola, &c.

XLI. Si aliquis rem alterius quam excolit ad proprietatem habere vult, & non poteſt, & poſtea eam precauerit.

DOMNO inluſtri illi, & mihi proprio domno illi. Dum per malorum hominum conſilium, quod non debueram de terra veſtra in loco nuncupante illo, quam excolere video, amaui, & ipſam terram ad proprietatem facere, & non potui: quod nec ratio præſtitit, & vos vel agentes veſtri eam ad partem veſtram reuocaſtis, vel nos exinde eieciſtis: Sed poſtea ad petitionem bonorum hominum, nobis eam ad excolendum reddidiſtis: Propterea hanc precariam dominationi veſtræ emittimus, vt quamdiu vobis placuerit, vt eam teneamus, abſque vllo veſtro præiudicio, quicquid reliqui accolaui veſtri faciunt, nos reddere ſpondimus. Quod ſi non fecerimus, & ob hoc negligentes, tardi aut contumaces fuerimus, publicè per hanc precariam, ac ſi ſemper per quinquennium renouata fuiſſet, condemnati, vt lex præſtat tardis aut negligentibus, & de ipſa terra nos pontificium habeatis eiiciendi. Facta precaria ibi, ſub die illo, anno illo, illo rege.

XLII. Indiculus Epiſcopi, qui ad alium in reſurrectione Domini eulogias dirigit.

DOMINO ſancto, & Apoſtolica veneratione colendo, domno & in Chriſto fratri, illi Epi-

ſcopo, ille gratia Dei, ac ſi peccator Epiſcopus. Dominicæ feſtiuitatis reſurrectioniſque myſteriis, in qua idem Deus Chriſtus tartarum per ſemetipſum decreuit abſoluere, nudus victórque de exſuperato hoſte triumphans captiuitatem, dedit bona hominibus, propterea remeauit ad cælos, anni circulo reuoluente, quæ felicitas, vel proſperitas veſtram conſtitit induſtriam, aut ſanctitatem excepiſſe, ipſóque Deo præſule peregiſſe, cum eulogiis peculiaris patris veſtri ſancti illius, & ſalutationis officia veneratione præcipua mittentes, quæſumus vt noſtram extremitatem affatu dignabili iubeatis ſpecialibus informare.

XLIII. Reſcriptio ad Epiſcopum.

DOMINO ſancto, meritis Apoſtolico, in Chriſto deſiderabili, domino & fratri illi Papæ, ille peccator Epiſcopus; Veſtras ſacras almitatis veſtræ deferente venerabili filio communi illo, vt cælitus donatum, nos accepiſſe prænoſcite, & comperite. De edulio depaſti recreatique ſancto hoc de munere veſtro trepudiantes, gratias multas agimus, &c.

XLIV. Quomodo Epiſcopus in natiuitate Domini, ad Regem, Reginam, vel ad Epiſcopum viſitationis dirigit ſcriptum.

GLORIOSO atque præcelſo, & vniuerſalis Catholicæ ſanctæ Eccleſiæ filio illi Regi, ille

Episcopus: Gloriosæ atque præcelsæ, & vniuersalis Catholicæ, sanctæ Ecclesiæ filiæ illi Reginæ, ille misericordia Dei Episcopus: Domino inclitóque cultori, atque Apostolico, domino & in Christo fratri illi Episcopo, ille peccator Episcopus. Dum generaliter Dominicæ natiuitatis exultamus aduentum, censum debitæ subiectionis desoluere perurgemus: atque ideo salutationum munia cum eulogiis peculiaris patroni vestri sancti illius, *si ad Regem* clementiæ vestræ, *si ad Episcopum* sanctitati vestræ direximus, cum omni humilitatis genere clementissimè dependentes, suggerimus, vt iugi nos præmunientes oratione de vestræ sospitatis integritate trepudiare faciatis, dignabili protinus rescripto.

XLV. Item alia de natiuitate Domini.

IOCVNDITATIS mutuæ gratiam cognoscere cupientes, diuinitus vniuersitate conlata, non desistimus epistolis, præferendam vestram præuenire clementiam, *aut* sanctitatem, cum eulogiis peculiaris patroni vestri illius, honorabili ac deuoto cultu poscentes, vt qua alacritate festiua natiuitatis Dominicæ peregistis insignia, nos doceant vestræ sanctitatis exempla. Erunt enim nobis prouectuum vestræ incrementa salutis, locupletes thesauri facultatis.

XLVI. Commendatitiæ litteræ ad Episcopum notum.

DOMINO reuerentissimo illi Papæ, ille. Reminiscentes vestram affectuosam beatitudinis charitatem, qua tunc ob retributionem æternam, nostræ extremitatis personolam, in intimis visceribus, ac si vnicæ dilectionis vinculo amplectabamini sedulè; Qua fiducia prouocatus, hos apices vilitatis nostræ fidenter ad dignationem vestram, per fratres nostros, filios vestros, gerulos præsentes destinare præsumpsi, per quos vestræ almitati, si præsumptio non offendit, salutationum munia, vt decet, non arroganter, sed humiliter destinare præsumo, quos vt commendentur in omnibus recipere dignetis, quæsumus opportunè. Etenim in tam longinquis regionibus, propter necessitates fratrum comparandas euntes, vestris Christo præsule adminiculis fulciantur, pro quibus beneficiis centuplicato fœnore, à Domino retributore bonorum omnium refertam mercedis sommulam in eum recipiatis dignissimam. Dominus Deus noster piam coronam vestram memorem mei, & præsentibus repleat bonis, & dignam reddat æternis. Domne semper meus.

XLVII. *Item commendatitiæ litteræ ad Abatem notum.*

DOMINO beatissimo, & meritis venerando, patri illi Abati, ille in Domino perpetuam mittit salutem. Multimoda nobis, beniuolo vestro, generare comperite gaudia, quotiens aditus dederit oportunos, vt ad indagandam sospitatem vestram, nostras dirigere debeamus litterulas: idcirco cum salutationum officiis, humili prece almitati vestræ quæsumus, vt pro nobis misericordiarum Dominum, vbi dignas sedulásque funditis preces, exorare non dedignemini, quatenus vestris fulti precibus, olim optatam adire mereamur patriam; Paritérque latores præsentes famulos vestros, fratres in Christo nostros, quos ob necessaria monasterij nostri, illuc vsque destinauimus, vestræ beatitudini plurimum commendare præsumimus, vt eis quod necessarium duxerint solatium præbere, pro diuino intuitu non dedignetis. Vale pro nobis orans, domne & sancte, ac beatissime pater.

XLVIII. *Supplicaturio pro eo qui in monasterio conuersare desiderat.*

DOMINO sancto, Deique cultori & mihi in Christo honorabili fratri, illi Abati, ille salutem optans mitti in Christo. Primum illud tanquam præsens sanctis vestris suggero prouolutus

pedibus, vt meæ extremitatis litterulæ, cum veſtris fuerint ſacris manibus traditæ, pro me meiſque, quos mihi in Chriſto cohærere fecit amor, fratribus, precibus Domino commendetis. Deinde ſubiectus veſtri frater in Chriſto noſter ille, ſuperno inſpiratus munere, veſtræ ſanctitati obedientiæ noſtris ſe petiit litteris almitati veſtræ commendari, per quas ſuppliciter poſtulamus, vt ouis fauce lupi, boni paſtoris Chriſti manu erepta, ad caulas Chriſti gregis, tua ſit diligentia reducta, ac vice patris ac medici pia circa hunc ſit vigilantia ægrum. Quem ſi priſtinæ redditum ſanitati paſtori omnium cum cæteris præſentaueris inlæſum, quæ ſequatur tui merces laboris, optimè diuinis noſti inſtructus oraculis. Vale memor mei venerabilis in Chriſto frater.

XLIX. Indiculus generalis ad omnes homines.

DOMNO noſtro, orthodoxo Romanæ Sedis Apoſtolicæ, à Deo inſtituto, illi Papæ: vel omnibus Apoſtolicis domnis, & patribus, ſeu Abatibus; vel Deo dicatis in cœnobiis degentibus: necnon & inluſtribus viris, Patriciis, Ducibus, Comitibus, vel omnibus Chriſtiani cultus diuinam religionem ſectantibus, ille peccator viliſſimus omnibus in Domino præſumo mittere ſalutem. Quatenus præſens portitor ille, radio inflammante diuino, non (vt pleriſque mos eſt) vacandi cauſa, ſed propter nomen Domini, itinera ardua & laborioſa par-

uipendens, ob lucrandam orationem, limina sanctorum Apostolorum domni Petri & Pauli, adire cupiens, meæ paruitatis se petiit vestræ commendari almitati ac industriæ litterulis. Per quas vilissimus omnium, tanquam vestris prouolutus vestigiis singulorum, supplicare præsumo, vt pro minimo exorari iubeatis, & eundem euntem vel redeuntem, si Dominus permiserit, propter nomen Domini, solida pietate commendatum recipiatis, & quod necesse habuerit impertire tanti habeatis; quatenus ab ipso mereamini mercedem recipere commodam, qui sibi dixit impleri, quantum quis in suis pauperibus visus fuerit erogare.

L. *Indiculus commendatitius ad viros inlustres laïcos.*

DOMINO inlustri, & præ cunctis magnificentissimo, ac nobilitate prosapiæ decorato, atque sublimato, illi, ille peccator in Domino præsumit mittere salutem. Quamquam vestræ excellentiæ mea paruitas minimè sit cognita, tamen multorum relatione didici vestram in Domino maximam deuotionem, & in seruos Dei, vel pauperes eius, ob æternam retributionem sollicitudinem non pigram. Qua fiducia prouocatus, hos apices vilitatis meæ, per latores præsentes, famulos vestros, fratres in Christo nostros, ad dominationem vestram dreximus. per quos vestram industriam, si præsumptio non offendit, plurimum salutare præsumo: & peto

vt eis euntibus vel redeuntibus, in quo necessarium duxerint, propter nomen Domini solita pietate consolari iubeatis.

LI. Indiculus ad homines potentes palatinos, maximè ad cognitos sibi.

DOMINO inlustri, & præ cunctis magnificentissimo viro illi, ille peccator perennem in Domino mittit salutem. Vberem strenuitatis vestræ agapem erga nos potissimo iure flagrantem, litterarum serie non omittimus excitare, quò, auidi facilitatis vestræ quæstus præstolantes, vberes in Domino à vobis fructus semper suscipiamus: & dum præsenti in vita tibi rerum arbiter locum dedit, quo & Ecclesiarum, & amicorum feras suffragia, non pigeat subire laborem, qui in posterum mercedis conferat lucra, & nunc multiplicia ex numero amicorum ferant suffragia & vnde tibi præsentium portitores, sodales mei, famuli vestri suggesserint, piè obaudientes effectui mancipetis. Vale vigor atque tuorum decus amicorum; omnipotens Dominus pietatis, ad Ecclesiarum profectum per multa spatia temporum, vos conseruare & custodire dignetur.

LII. Qualiter ex ordinatione Regis pro natiuitate filij sui, Domesticus de villa Regis per suam epistolam relaxat ingenuos.

EGO in Dei nomine ille Domesticus, ac si indignus gloriosissimi domini illius Regis super

villas ipſius illas, illi ex familia dominica de villa illa. Dum generaliter ad omnes domeſticos Regis ordinatio proceſſit, pro natiuitate domnicelli noſtri illius, vt à Domino meliùs conſeruetur, de vnaquaque villa fiſcali tres homines ex ſeruientibus, ex vtroque ſexu, à ſeruitio laxarentur, & nos ita faciendum ob hoc ordinationem recipimus. Propterea te per hanc epiſtolam, ſicut mihi iuſſum eſt, ab omni vinculo ſeruitutis abſoluo. Ita vt deinceps tanquam ſi ab ingenuis parentibus fuiſſes procreatus vitam ducas ingenuam: & in nullo ſeruitio, nec à nobis, nec à ſucceſſoribus domeſticis, nec à quocumque de parte fiſci penitus in ſeruitio inclinari non poſſis: ſed per hanc epiſtolam ingenuitatis, ſicut nobis iuſſum eſt fieri, benè & integrè ingenuus cunctis diebus vitæ tuæ debeas permanere. Si quis verò te de ſtatu ingenuitatis tuæ impulſare voluerit, inferat tibi cum cogente fiſco auri libram I. & quod repetit vindicare non valeat; ſed præſens epiſtola firma permaneat; ſtipulatione ſubnixa. Actum ibi, ſub die illo, anno illo, Rege illo, ſuprà ſcripto illo domno noſtro Rege.

MARCVLFI FORMVLARVM FINIS.

FORMVLÆ
VETERES
INCERTI AVCTORIS.

FORMVLÆ
VETERES
INCERTI AVCTORIS.

I. *Notitia de colono euindicato..* Lind. CLXV.

NOTITIA qualiter, vel quibus præsentibus, veniens homo aliquis, nomine ille, aduocatus sancti illius de monasterio illo, & illius Abatis, in ciuitate illa, viro illo Comite vel aliis quampluribus personis ibidem residentibus, interpellabat hominem aliquem nomine illum, repetebat ei, dum diceret eo quòd ante hos dies, ipse homo sacramentum intra ipsam casam Dei, vel ipsius Abatis, habuisset adhramitum, ad suam ingenuitatem * tensandum, in ipso mallo in basilica sancti illius ob hoc iurare debuisset; & ipse homo de ipso sacramento iectiuus remansit, &

* *Lind.* defensandum,

ipſe homo nullatenus rationes potuit tradere, per quod ingenuus eſſe deberet, vel ipſum ſacramentum iurare potuiſſet. Et dum hæc cauſa apud ipſum Comitem, vel ipſos racimburgios diligenter fuit inuenta, vel inquiſita, & legibus fuit definita: & ipſe homo in præſenti pro colono ad caſam ſancti illius, vel ipſius Abatis, recognouit vel recredidit; ipſe vicarius per iuſſionem ipſius Comitis ipſum hominem per manus, pro colono ipſius, aduocato illius Abatis, viſus eſt reddidiſſe. Propterea taliter ei fuit iudicatum, de hac cauſa notitiam bonorum hominum manibus roboratam eum accipere debere; quod ita & fecit, vt ipſum hominem ipſa caſa Dei, vel ipſe Aba, ſeu rectores eorum pro colono habeant euindicatum, ne ſit inter ipſos poſtmodum ex hac re ſubita cauſatio. His præſentibus qui ſubter firmauerunt.

Lind. CLXIV.

II. Charta Sacramentalis.

VENIENS aduocatus ſancti illius, de monaſterio illo, ſeu & illius Abatis de prædicto monaſterio illo, caſtro illo, in mallo publico, ante illuſtrem virum illum Comitem, vel alios quamplures, qui ibidem aderant, interpellabat hominem aliquem, nomine illum, repetebat ei dum diceret, eo quòd genitor ſuus, nomine ille colonus ſancti illius de villa illa fuiſſet, & ipſum colonitium de capite ſuo ad ipſam caſam Dei redebeat, & exinde negligens aderat; & ipſe in præſenti hoc fortiter de-

negabat, & taliter dedit in ſuo reſponſo quòd de patre Franco fuiſſet generatus, & de matre Franca fuiſſet natus: vnde tale ſacramentum per ſuam fiſtucam viſus fuit adrhamire, & taliter ei fuit iudicatum, vt hac cauſa apud proximiores parentes ſuos, octo de parte genitoris ſui, & octo de parte genitricis ſuæ, ſi fortè mortui non ſunt, & ſi fortè mortui ſunt, apud XII. Francos, tales qualem ſe eſſe dixit, in illo caſtro, in baſilica ſancti illius, vbi reliqua ſacramenta percurrunt, in L. noctes, in proximo mallo, hoc debeat eiurare.

III. Notitia de ſeruo.

NOTITIA qualiter, vel quibus præſentibus veniens ille in cauſa monaſterij ſancti illius, ciuitatis illius pontifici, ad vicem venerabilis viri illius Abatis de prædicto monaſterio, die illo, illa ciuitate, in mallo publico, ante inluſtrem virum illum Comitem, & ante illum Epiſcopum, vel alios plures magnificos viros, qui ibidem reſedebant, hominem aliquem nomine illum ibidem interpellabat dicens, eo quòd ſeruus monaſterij ſancti illius, de capite ſuo aderat, & colonus ipſius ſancti ille nomine, illum de Franco homine comparaſſet, & malo ordine ipſe ſeruitium partibus monaſterij ſancti illius effugiebat, vel intendebat. Interrogatum fuit ipſi ſeruo, ſi ipſa cauſa vera erat aut non; ſed ipſe ſeruus in omnibus hoc fortiter denegauit, & ipſe Aba vel ſuus aduocatus contra prædictum

ſeruum intendebant, & taliter dixerunt, quòd teſtimonia hominum Francorum præſentare poterant, qui hîc adſtabant, quòd ipſe colonus ipſum comparauerat, & in ſuum ſeruitium eum viderant deſeruire, & per legem ſeruus ſancti illius eſſe debet. Et ipſa hora ipſe Aba, vel pro ſe aduocatus, ſua teſtimonia homines ſeptem, his nominibus ille & ille, adrhamiuit vt in craſtinum die illo ibidem præſentare deberent, quod ita & fecerunt. Et ipſi homines ſic teſtimoniauerunt, quòd per legem ſeruus ſancti illius aderat debitus, & quomodo hoc teſtimoniauerunt tam ſuper altarium ſancti illius, in illa capella, quàm in curte fiſci, vbi reliqua ſacramenta ſoluta ſunt, iurati dixerunt. Denuo ipſe ſeruus fuit interrogatus ſi ipſam cauſam recognoſcebat, ſi ſic erat veritas: ſed ipſe ſeruus in omnibus hanc cauſam recognouit, & ad ſeruitium reuerſus fuit: & ipſe Aba per iudicium ipſarum perſonarum, per iuſſionem illius Comitis de manu illius vicarij exceptum, ibidem pro ſeruo ſancti illius euindicabat, his præſentibus.

IV. Iudicium euindicatum de colono.

CVM reſediſſent venerabilis ille Aba, & inluſtris vir ille in villa illa in pago illo, vbi ille Comes eſſe videtur per iuſſionem domni & glorioſi illius Regis ad vniuerſorum cauſas audiendum, vel recta iudicia in Dei nomine terminandum, ibique veniens ille aduocatus monaſterij illius, vel illius

Abatis, hominem aliquem nomine illum interpellabat, repetebat ei, dum diceret eo quòd legitimum colonitium partibus monasterij sancti illius, vel illius Abatis ad villam illam de parte genitricis suæ redeberet, & negligens & iectiuus exinde adesset, sed ipse homo de præsenti adstabat, & ipsam causam nullatenus potuit denegare, & ad ipsum colonitium se recognouit, & per manus ipsum hominem ipsius Abatis reddidit. Proinde taliter ab ipsis missis dominicis, vel illo Comite, seu & ab ipsis rachimburgiis, ipsius aduocato in causa sancti illius vel ipsius Abatis, pro firmitatis studio fuit iudicatum, vt dum ipsa causa taliter fuit inuenta & legibus definita, vt tale iudicium euindicatum exinde accipere deberet. Quod ita & fecit: vt omni tempore ad ipsum colonitium sancti illius, ad villam illam illum habeat euindicatum, ne sit in postmodum inter eos ex hac re subita causatio. Datum in mense illo, in anno illo.

V. Notitia de colona euindicata.

VENIENS homo aliquis nomine ille, aduocatus sancti illius de monasterio sancti illius, vel illius Abatis de ipso monasterio, die illo, in mallo publico, ante inlustrem virum illum Comitem, vel ante plures personas, quæ ibidem aderant, ad vniuersorum causas audiendum, vel recta iudicia in Dei nomine terminandum, qui subter firmauerunt, fœminam aliquam, nomine illam, ibidem interpel-

labat, repetebat ei dum diceret eo quòd auus ſuus nomine ille quondam, vel genitor ſuus ille quondam, coloni ſancti illius de villa illa fuiſſent, & ipſa fœmina colona eſſe debebat, & ipſum colonitium malo ordine de ipſa cauſa Dei effugeret: ſic ipſa fœmina in præſenti adſtitit, & ab ipſis perſonis interrogata fuit, ſi ipſa cauſa eſſet veritas, aut non. Sed ipſa in omnibus fortiter denegauit, & taliter dixit quòd auus ſuus ille quondam, nec genitor ſuus ille quondam, coloni ſancti illius de villa illa nunquam fuiſſent, nec ipſa colonitium de capite ſuo ad ipſam caſam Dei, ſancti illius, nunquam reddebat, ſed de patre & de matre bene ingenua nata vel procreata fuiſſet. Sic ab ipſis perſonis taliter ei fuit iudicatum, vt apud XII. homines parentes ſuos, octo de patre & quatuor de matre, ſi fortè mortui non ſint, & ſi fortè mortui ſunt, apud XII. homines bene Francos Salicos, in ipſo mallo ſuper altario ſancti illius, in proximo mallo quod ipſe Comes ibidem tenebit, hoc coniurare debeat, quòd auus ſuus ille quondam, nec genitor ſuus ille quondam coloni ſancti illius de monaſterio illo, de villa illa nunquam fuiſſent, nec ipſa colonitium de capite ſuo ad ipſam caſam Dei redebeat. Et ſi hoc in eo placito, ſicut ſuperiùs inſertum eſt, coniurare potuerit, de hac cauſa ducta & ſecura reſideat; ſin autem non potuerit, ad ipſam caſam Dei ſe recognoſcere faciat. Datum ibi.

VI. Notitia de seruo quem colonus comparat. Lind. CLXII.

NOTITIA qualiter vel quibus præsentibus, veniens magnificus vir ille in illa ciuitate, in mallo publico ante inlustrem virum illum Comitem, & ante Apostolicum virum illum, vel præsentibus quampluribus viris venerabilibus rachimburgis, qui ibidem ad vniuersorum causas audiendum, vel recta in Dei nomine iudicia terminandum, dum residebant vel adstabant, quorum nomina subtus tenentur adnexa, hominem aliquem nomine illum interpellabat, dicens eo quòd seruus ad colonum suum nomine illum de capite suo aderat, & venditionem habebat, quomodo ipse colonus ipsum comparauerat, & ipsam venditionem ibidem ostendebat ad relegendum. Relecta epistola sic ipsi viri ipsum interrogauerunt, si aliquid contra ipsam chartam dicere volebat, vel si eam agnoscebat, aut non. Sed ipse seruus ipsam chartam veram & legitimam recognouit: sic ipsi viri tale decreuerunt iudicium, vt ipse ille ipsum ad seruitium recipere deberet, quod ita & fecit, & per manus vicarij per iussionem inlustris viri illius Comitis, & per iudicium ad ipsas personas præsentialiter recepit: his præsentibus. Datum ibi, sub die illo.

VII. Notitia de terra euindicata. Lind. CLXX.

NOTITIA qualiter vel quibus præsentibus, veniens venerabilis vir ille Abas de monasterio

illo, die illo, in illo loco, ante inluſtres viros magnificos illos, & illos miſſos domni & glorioſiſſimi illius Regis, vel alios quamplureis qui ſubter firmauerunt, quorum nomina ſubtus tenentur inſerta, hominem aliquem nomine illum interpellabat, repetebat ei, eo quòd illam terram quam apud hominem illum concambiauit, quæ eſt in pago illo, in grafia illa, in loco qui vocatur ille, poſt ſe malo ordine retineret iniuſtè, & ipſe homo in præſenti adſtabat, & hanc cauſam nullatenus potuit denegare, nec tradere rationes, per quas ipſam terram habere debeat. Sic ipſi homini fuit iudicatum, vt ipſam terram ante ipſos miſſos dominicos, ſecundùm ſuam legem ipſi venerabili viro illi Abati reddere vel reueſtire deberet; quod ita in præſente & fecit. Propterea iubemus vt dum hanc cauſam ſic actam vel perpetratam eſſe cognouimus, vt ipſam terram ipſe Abas habeat euindicatam, atque elidiata ſit poſtmodum ex hac re, omníque tempore ſubita cauſatio. Datum ibi ſub die illo, anno illo, regnante domno noſtro illo glorioſiſſimo Rege.

Lind. XCVII.

VIII. Ingenuitas.

QVONIAM ſanctiſſimi HLudouici Imperatoris pietas, quam habet in Deum, ea quærere & indagare non ceſſat, quæ Domini potiſſimum congruant voluntati. Quibus quoque religionis honor & deuotio, magis ac magis de die in dies creſcat, atque proficiat: & ea quæ ad diuinum cultum

& officium ſanctum pertinent, decoris & honeſtatis ampliùs in diebus eius quàm priùs habuerunt accipiant, & cunctis in futurum temporibus quæ ſecundùm Deum ab eodem inuenta procuratáque ſunt proficiant, & perenni ſtabilitate à ſucceſſoribus eius, & fidelibus ſanctæ Dei Eccleſiæ inuiolabiliter in perpetuum conſeruentur, memor ſemper eius quod dicitur, *Miſericordia & veritas cuſtodiunt Regem, & iuſtitia firmatur thronus eius*, adeò vt veriſſimè & propemodum ſpecialiter de eo dictum videbatur, *Beata terra cuius Rex ſapiens eſt.* Cui etiam illud non inconuenienter poteſt aptari, quod Dominus de Dauid perhibuit, dicens, *Inueni Dauid ſecundùm cor meum, qui faciat omnes voluntates meas.* Huiuſmodi itaque ſtudiis Rex iſte ſapiens & beatus, indeſinenter intentus, & Domini ſemper adhærens voluntati, cupiens, vt præmiſſum eſt, diuinum officium modis omnibus honeſtare, & eos qui Domino Deo ſacrificium ſuper altare ſanctum offerre debent, & corpus & ſanguinem dominicum precum mediatione conſecrare, honori habere, & ampliore gratia circumdare: Statuit vt Epiſcopi & Abates, & quicumque Eccleſiaſticis poſſeſſionibus iure prælati ſunt, ſi aliquos ex familia ad preſbyteratus ordinem promouere velint, priùs eos, permiſſu ipſius, libertate donent; & ſic tandem ad ſacerdotij gradum digniſſimè ſubuehant.

Igitur ego ille minimus ſeruorum Dei famulus Eccleſiæ Senonicæ Archiepiſcopus, tanta sereniſſimi HLudouici Auguſti auctoritate, quæ Senonis

in arcibo Ecclesiæ Episcopij seruatur, fultus, per hunc libellum manumissionis, te fratrem nostrum, quem seruilis conditio hactenus addictum tenuit, inter huius Ecclesiæ familiam, quia fratrum testimonio, inter quos enutritus es, dignus ad sacerdotalem honorem suscipiendum prædicaris, censeo te atque statuo, ante sacri altaris cornu, in conspectu sacerdotum & cleri & populi adstantis, à præsenti die & deinceps, ab omni iugo seruitutis humanæ absolutum fore, ciuémque Romanum appellari. Ita vt nulli hominum pro seruili conditione, quicquam debeas seruitij nec obsequij, nec etiam libertinitatis munus impendere, non mihi, nec successoribus, aut actoribus, quicumque præfuerint huic Ecclesiæ, non iudiciaria præditis potestate; sed soli Domino licentiam & facultatem habeas liberè famulandi, diésque tuos, vitámque ipsi dicandi: vt in ipsius Ecclesia proficias ad honorem, & profectum plebis, pretioso sanguine Christi redemptæ; quatenus hanc pro modulo tuo, monitis instruas, orationibus iuues, exemplis informes, corporis & sanguinis dominici consecratione, propter cuius honorem hanc consecutus es dignitatem, reficias, vt sicut ab humana seruitute liberatus per hanc manumissionem esse cognosceris, ita per diuinam doceas diabolicæ dominationis iugum euadere plebem, quæ tibi à proprio pontifice fuerit commissa. His quoque subnectere placuit, canonicis admoniti constitutionibus, vt si qua deinceps prædia, vel mancipia tui nominis titulo comparaueris, hoc obseruari

ſtudeas, quod in eiſdem decretum eſſe cognoſcitur. Et ſi fortè, quod abſit, à tuo propoſito exorbitaueris, presbyteratus gradum canonico iudicio amittere cogaris. Hanc ingenuitatem manu propria ſubſcripſi, & qui ſubſcriberent rogaui.

IX. Mandatum.

Lind. CXXCII.

LEGIBVS inſtitutum eſt, & conſuetudine per tempora confirmatum, vt quicumque aduocatum inſtruere velit, mandato legaliter dato, atque ſolenniter confirmato, eum inſtruere debeat, vt omnes cauſas quas adgredi vel repellere debet, proſequi & defendere inoffenſè valeat. Igitur ego ille ſanctæ illius Eccleſiæ vocatus Epiſcopus, iniungo, mando, & per has litteras delego tibi illi fideli meo, de rebus ſancti illius, ſitis in pago illo, in locis nuncupatis ſic, cum adiacentiis, vel aſpicientibus ad eas, locis aliis, per omne ius inueſtigare, inquirere, proſequi, & admallare debeas per mallos, vicos, caſtella, oppida, & ciuitates, necnon etiam ſi neceſſitas incubuerit, in palatio, ante vicarios, Comites, miſſos dominicos, Comites palatij, ſiue ante omnes iudices quibus hoc officium delegatum eſt, vt cauſationes & lites definire & terminare iuſtè & rationabiliter debeant; & quicquid legibus cum iuſtitia, vnde proſecutus fueris & definieris, ſcito apud me ratum & acceptum, atque inconuulſum manſurum. Quod mandatum in te conlatum, vt firmum fixúmque permaneat, manu propria ſubterfirmaui, & qui adfirmare deberent rogaui.

Lind. XXXIII.

X. Tracturia pro itinere peragendo.

DOMINIS ſanctis & Apoſtolicis ſedibus, allocatis, Epiſcopis, Abatibus, vel Abatiſſis, & omnibus in Chriſto patribus: Ducibus, Comitibus, Vigariis, Centenariis, & Decanis, vel omnibus in Chriſto credentibus, & Deum timentibus, Ego in Dei nomine ille, ac ſi indignus peccator, vltimus omnium ſeruorum Dei ſeruus, Epiſcopus videlicet, ſiue Abas de ciuitate illa, vel de monaſterio illo, vbi pretioſus ille martyr ſeu confeſſor Chriſti humatus in corpore requieſcit, ſalutem vobis perennem in Domino deſtinare curauimus. Cognoſcatis ſiquidem, domni & ſancti patres, ſeu & ſorores in Chriſto, quia innoteſcimus vobis eo quòd peregrinus iſte, nomen ille, ex genere illo, ad nos venit, & nobis innotuit, atque conſilium quæſiuit, de hoc videlicet facto quod inſtigante aduerſario, peccatis facientibus, proprium filium ſuum, ſiue nepotem nomine illum interfecit: Et nos pro hac cauſa ſecundùm conſuetudinem, vel canonicam inſtitutionem diiudicauimus, vt in lege peregrinorum ipſe præfatus vir annis tot in peregrinatione *permanere* deberet. Propterea cognoſcatis, ſanctiſſimi patres, has litteras, vt quando ad ſanctitatem veſtram venerint, meliùs ei credatis: Et quòd nullatenus pro alia cauſa ambulare dinoſcitur, niſi ſicut ſuperiùs diximus, pro peccatis ſuis redimendis, vt vos eum nullo modo teneatis, niſi tantum quando ad vos

venerit, mansionem ei & focum, panem & aquam, largire dignemini. Et postea sine detentione liceat ei ad loca sanctorum festinare. Sic exinde agite pro amore Dei & reuerentia sancti Petri, sanctissimi patres, vt vos pius Dominus in illa beata seu immortali vita remunerare dignetur, quia in ipso peregrino Christum pauistis seu suscepistis, considerantes videlicet quod ipse Dominus dixit, *Hospes fui, & suscepistis me, Quod vni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis*. Quid plura ad sapientes: sufficit semel loqui. Commendamus nos obnixè in vestris sacris precibus, vt nobis commendari dignemini in Christo feliciter, sanctissimi patres, vt ad æternam angelorum digni habeamini mansionem perpetuam.

XI. Cessio ad ecclesiam à nouo ædificatam.

REGNANTE Domino Iesu Christo in perpetuum, ego ille Episcopus. Omnibus non habetur incognitum, qualiter ego auxiliante Domino, in pago, in villa cuius vocabulum est, ibi basilicam sancti .... atque sancti Stephani, vel in honore cæterorum sanctorum, quorum ibidem reliquiæ quiescunt, construxi, atque KL. Iunij dedicari curaui, consentientibus etiam confratribus, tam canonicis, quàm & monachis, vel cæteris hominibus, qui præsentes fuerunt, vt villæ quarum vocabula sunt, Cadiliaco, Tanculfouilla, Fagido & Barbitione villare, vtibidem aspicere deberent, ad mis-

ſas venire, & ad baptiſmum, vel prædicationem, & vt decimas ſuas ad memoratam baſilicam dare deberent. Propterea pro firmitatis ſtudio hanc conſenſionem ſcribere rogauimus, vt temporibus noſtris atque ſucceſſorum noſtrorum hæc noſtra conſenſio firma & ſtabilis valeat permanere: & ſciant omnes tam præſentes quàm & abſentes ſeu ſucceſſores noſtri, quia dedimus in memoratam illam Cadiliacum duos manſos ad ipſa luminaria prouidenda, vel vnde preſbyter, qui ibidem officio fungi videtur, viuere debeat: & addimus ad hoc inſuper de terra arabili .... & de vinea aripennem vnum, & dimidium: vt æuo tempore in eleimoſynam noſtram, ſeu ſucceſſorum noſtrorum ita valeat perdurare. Actum fuit hoc ſub die memorato KL. Iunij, in anno VIII. Chriſto propitio imperij domni Karoli ſereniſſimi Auguſti, & anno XLIII. regni eius in Francia, atque XXXV. in Italia, Indictione prima in Dei nomine feliciter, Amen. His præſentibus qui adfuerunt.

Lind. CXXCV.

XII. *Litteræ commendatitiæ.*

SANCTO & Deo amabili Magnoni dono Dei Archiepiſcopo ex Senonica vrbe. Ego enim in Dei nomine Ebroinus dono Dei Archiepiſcopus ex Biturige vrbe, in Domino Ieſu ſalutes optamus vobis in perpetuum. De cætero notum facimus ſanctitati veſtræ, quia iſte præſens preſbyter, nomen Dodobertus parochianus noſter, in noſtra dicæceſi

natus, & ſacras litteras edoctus ſit, cúmque ad ordinem ſacrum promoueri iuſſimus. Poſtea verò petiit nobis licentiam, vt in veſtra parochia apud hominem aliquem, nomen Hercambaldum, manere voluiſſet. Nos verò petitionem illius non denegauimus, niſi licentiam illi dediſſemus, quia ſcimus quòd de bene liberis ortus ſit. Vnde has litteras commendatitias more Eccleſiaſtico factas ad ſanctitatem veſtram miſimus, vt ſcire valeat Deo digna charitas veſtra, eum nec fuga lapſum, nec ſua malitia à nobis eiectum, ſed noſtra voluntate deſtinatum. Et vt certiùs credatis, Græca elementa quæ octogenarium quadringenteſimum & primum numerum exprimunt inprimitus adneximus. Π. Petri quoque nominis primam litteram ſumptam in medio adſcribere rogauimus. Nihilominus etiam paruitatis noſtræ nominis primam litteram HE. magnitudinis veſtræ ſecundam litteram A. iſtius fratris nominis tertiam litteram Δ. ciuitatis noſtræ quartam Υ. & indictione quarta adiunximus. Addidimus nonagenarium & nonum numerum, id eſt Φ. & Θ. & inſequenter impreſſione ſigilli noſtri ſubter confirmauimus, & manu propria eam roborauimus, & clericis noſtris roborari iuſſimus. Actum in anno X. imperij domni noſtri Caroli, & anno XLIII. regni eius in Dei nomine feliciter. Amen.

In nomine Π & Υ & A. Reuerentiſſimo ſancto & Deo amabili illi Archiepiſcopo Senonicæ vrbis. Ego enim in Dei nomine ille Cenomanicæ ciuitatis Epiſcopus in Domino Ieſu Chriſto opto vobis

ſalutem in perpetuum. De cætero notum facimus ſanctitati veſtræ, quia iſtum præſentem preſbyterum &c. *quæ ad verbum eadem ſunt cum ſuperiori, ideóque hîc repetita noluimus.*

In Dei nomine ſanctiſſimo ac reuerentiſſimo fratri illi Epiſcopo, ille illius vrbis Epiſcopus, in Domino ſempiternam ſalutem. Cognoſcat fraternitas, ſeu charitas veſtra, quia iſte præſens preſbyter nomine ille, in parochia, & in Eccleſia noſtra ſacris litteris educatus fuit, & ab infantia fuit apud nos ſeu prædeceſſores noſtros bonum habens teſtimonium bonámque continentiam, & innocentem vitam deducens. Vnde placuit illi modò, vt ad aliam Eccleſiam ſe conuerteret, volens ſibi quærere ſeniorem, qui ſe de rebus temporalibus adiuuet, & cui ille ſecundùm miniſterium, quod ſibi iniunctum eſt, obſequium præbeat. Vnde veſtram fraternitatem compertam facimus, vt cuicumque placuerit eum ſuſcipere, abſque vlla ambiguitate hoc faciat: ſciens illum & boni eſſe teſtimonij, & à nobis ſibi ab Eccleſia, quæ nobis ad regendum conceſſa eſt, migrandi licentiam accepiſſe. Et vt hæ litteræ firmiorem obtineant dignitatem, meliúſque eis fides adhibeatur, manu noſtra eas ſubter firmauimus.

Lind.XCV.

XIII. Ingenuitas.

DVM omnipotens Deus nos præcepit in hoc ſæculo ſanum corpus habere, oportet nobis pro ſalute animæ noſtræ frequentiùs cogitare debere,

bere, vt aliquantulum de peccatis noſtris minuere mereamur. Itaque ego ille in Dei nomine pro animæ noſtræ remedio, vel pro meis peccatis minuendis, vt in futurum Dominus veniam mihi præſtare dignetur, ſeruum iuris mei nomine illum, relaxaui ingenuum. Ea verò ratione, vt à die præſente ſis bene ingenuus, tanquam ſi ab ingenuis parentibus fuiſſes procreatus, vel natus. Peculiare verò ſi quid habes, aut inanteà Chriſto propitio laborare potueris, ceſſum habeas. Et nulli heredum, ac proheredum meorum nullum impendas ſeruitium, niſi ſoli Deo, cui omnia ſubiecta ſunt. Teſtamentum etiam faciendi, defenſionem, vel mundeburdem Eccleſiarum, aut bonorum hominum, vbicumque eligere volueris licentiam habeas ad conquirendum. Si quis verò, quod nec fieri credimus, ſi ego ipſe, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet oppoſita perſona, quæ contra hanc ingenuitatem, quam ego pleniſſima voluntate mea, pro amore Domini noſtri Ieſu Chriſti, & pro meis peccatis fieri, & adfirmare rogaui, venire conauerit, inferat tibi, vnà cum ſocio fiſco auri vncias tantas, & præſens ingenuitas omni tempore firma permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum illo.

XIV. Venditio.

DOMINO inluſtri illi, ille. Ratio & conſuetudo expoſcit, vt inter emptorem & venditorem ſcriptura confirmet. Ita vt nec diſtrahendi, ſeu

vlla repetitio, nec comparandi quælibet videatur esse formido. Idcirco nulli cogentis imperio, nec à iudiciaria potestate coactus, sed mea propria & spontanea voluntate, & arbitrio, accepto vero pretio, constat me vendidisse, vel tradidisse, & ita vendidi, vel de præsente tradidi, hoc est res proprietatis meæ in pago illo, quæ dicuntur illæ. Id est tam mansis, domibus, ædificiis, totum & ad integrum re inexquisita. Et accepi à te pretium pro hoc, quod mihi bene complacuit, hoc est tam in argento quàm in fabricato valente solidos tantos. Et superscriptas res per hanc venditionem publicè tibi à die præsente tradidi ad possidendum, vt quicquid exinde à die præsente facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis verò, quod futurum esse non credo, si ego ipse, aut vllus de meis heredibus, vel quælibet vlla opposita persona, quæ contra venditionem istam venire conauerit, & à me vel heredibus meis non fuerit defensatum, tunc inferat tibi, vnà cum socio fisco, duplum tantum, quantum à te accepi, & quantum ipsæ res immelioratæ valuerint; & præsens venditio omni tempore firma permaneat.

Lind. CXLV.

XV. Cautio.

DOMINO fratri illi, ille. Ad petitionem meam mihi non denegasti, nisi vt in summa necessitate mea argenti, vel .... tuum valentem solidos tantos in manu mea ad præstitum beneficium mihi

præstitisti. Et ego pro hoc talem cautionem in te fieri, & adfirmare rogaui, vt vsque ad annos tantos, in quaque hebdomada diebus tantis, opera tua, qualia mihi iniunxeris, & ratio præstat, facere debeam. Quod si minimè fecero, aut negligens, aut tardus exinde apparuero, aut ante ipsum placitum me immutare præsumpsero: tunc spondeo me per huius vinculum cautionis, vbi & vbi me inuenire potueris, sine vlla iudicis interpellatione pro dupli satisfactione me retineri debitorem. Sic quomodo ipsi anni transacti fuerint, debito tuo tibi reddito, cautionem meam per manus recipiam, stipulatione, &c.

XVI. Obnoxiatio.

DOMINO fratri illi, ille. Omnibus non habetur incognitum, qualiter grauis necessitas & infirmitas pessima me oppresserunt, & minimè habeo vnde viuere, vel vestiri debeam. Propterea ad petitionem meam mihi non denegasti, nisi vt in summa necessitate mea argentum vel .... acto tuum valens solidos tot, in manu mea mihi dedisti, & ego minimè habeo vnde ipsos solidos tuos tibi reddere debeam. Propterea obnoxiationem de capite ingenuitatis meæ in te fieri, & adfirmare rogaui: vt quicquid de mancipio tuo, originali vestro, facitis, tam vendendi, commutandi & disciplinam imponendi, ita & de me ab hodierna die liberam, & firmissimam in omnibus potestatem faciendi habeas. Si quis verò, quod nec fieri credo, si ego ipse,

aut vllus de heredibus meis, vel quælibet opposita persona, quæ contra obnoxiationem istam venire conauerit, inferat tibi, vnà cum socio fisco auri vncias tantas, & præsens obnoxiatio firma permaneat, cum stipulatione subnixa. Actum illo.

Lind. CXL.

XVII. *Commutatio de terris.*

INTER quos charitas inlibata permanserit, pars pari suo opportuna & congrua beneficia non denegat. Ideo auxiliante Domino nostro placuit, atque conuenit inter illum, & illum, de commutandis terris eorum, vt pro communi opportunitate inter se commutare deberent, quod ita & fecerunt. Dedit ille de parte sua ad partem ipsius illius, terram proprietatis suæ, in pago illo, in loco qui dicitur ille, habet in longo ..... tantos, & in lato ..... tantos, subiungit de vno latere terræ lui, de vno fronte terræ illius, ex alio verò fronte terræ illius infra ipsam terminationem, & mensuram ad integrum. Econtrà ad vicem dedit ille de parte sua ad partem ipsius lui terram proprietatis suæ, in pago illo, in loco qui dicitur ille, habet in longo ..... tantos, & in lato...... tantos, subiungit de vno latere terræ lui, de alio latere terræ illius, infra ipsam terminationem, & mensuram ad integrum. Ita vt ab hodierna die vnusquisque contra parem suum quod accepit habeat, teneat, atque possideat, vel quicquid exinde à die præsente facere voluerit, liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi. Si quis verò, quod nec fieri credo, si

ego ipſe, aut aliquis de heredibus meis, vel quælibet vlla oppoſita perſona quæ contra hanc commutationem pars contra parem ſuum venire conauerit, inferat pars pari ſuo, iſta tota ſeruata, vnà cum ſocio fiſco auri vncias tantas : & præſentes commutationes duæ vno tenore conſcriptæ, omni tempore firmæ & inuiolatæ permaneant.

XVIII. Charta agnationis.

Lind. XXCVI.

FOEMINÆ illi, ille. Omnibus non habetur incognitum qualiter te per voluntatem tuam ſeruus iuris mei, nomine ille, ad coniugium ſociauit vxorem : vnde te vel procreationem tuam in ſeruitio inclinare potueram. Sed mihi præpatuit voluntas pleniſſima, vt talem epiſtolam donationis in te fieri & adfirmare rogarem : vt ſi aliqua procreatio filiorum, aut filiarum ex te nata, vel procreata fuerit, ſub integra ingenuitate, cum omni peculiari eorum valeant Chriſto propitio laborare, ceſſum habeat, & nulli heredum ac proheredum meorum nullum impendat ſeruitium, nec hominium, vel patronatus obſequium, niſi ſoli Deo cui omnia ſubiecta ſunt. Teſtamentum etiam faciendi, defenſionem verò vel mundeburdem, Eccleſiarum aut bonorum hominum vbicumque eligere voluerit, licentiam habeat ad conquirendum. Si quis verò, quod nec fieri credo, ſi ego ipſe, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet vlla oppoſita perſona, quæ contra hanc epiſtolam agnationis ve-

nire conquerit, inferat ei cui litem intulerit, ista tota seruata, vnà cum socio fisco, auri vncias tantas, & præsens agnatio omni tempore firma permaneat.

Lind. CLIII.

XIX. *Traditoria de terra.*

VENIENS homo aliquis, nomine ille, in pago illo, in loco qui dicitur ille, ante bonos homines, qui subterfirmauerunt, terram illam, id est tam mansis, &c. totum & ad integrum, quam ante hos dies homo aliquis nomine ille, per venditionis titulum, accepto verò pretio visus fuit vendidisse: sed ante ipsos bonos homines, ad integrum, vt quicquid prædicta venditione ei vendidit, per manus, partibus ipsius lui, vel herbam, vel terram visus fuit tradidisse, & per suam fistucam contra ipsum illum exinde exitum fecisse, vt quicquid ipse ille de ipsa terra à die præsente facere voluerit, liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi.

Lind. CLIV.

XX. *Traditoria de Manso vel terra.*

NOTITIA, qualiter & quibus præsentibus, veniens homo aliquis, nomine ille missus inlustris viri illius, super fluuium illum, in loco qui dicitur ille, ad illum mansum, vel terram, quam ille homo ante hos dies, ad casam sancti illius pagensis, per chartam cessionis partibus ipsius illius, per illud ostium de ipsa casa, per herbam vel terram,

ipſum manſum, vel quicquid ad ipſum manſum aſpicit, ſicut in ipſa ceſſione eſt inſertum, ad partem ipſius Eccleſiæ viſus fuit tradidiſſe, vel conſignaſſe. His præſentibus.

XXI. Notitia de ſeruo.

Lind. CLXI.

NOTITIA qualiter & quibus præſentibus, veniens homo aliquis nomine ille, in pago illo, in loco qui dicitur ille, vel in quocumque loco ante bonos homines, qui ſubterfirmauerunt, dato ſuo pretio ad hominem negotiantem, ſolidos tantos, ſeruum ſuum nomine illum viſus eſt comparaſſe. Et ipſe negotians ipſum ſeruum ſuperiùs nominatum, per manus partibus ipſius lui viſus eſt tradidiſſe, nec fraude, ſed in publico: vt quicquid exinde à die præſente facere voluerit, liberam & firmiſſimam in omnibus habeat poteſtatem faciendi.

XXII. Notitia de iactiuis.

NOTITIA qualiter & quibus præſentibus, veniens homo aliquis, nomine ille, in pago illo, in loco qui diciturille, in mallo publico, ante virum illum Comitem, vel reliquos quamplures bonos homines qui ſubterfirmauerunt, repetebat ei, dum diceret, eo quòd hominem aliquem nomine illum, ante ipſum Comitem adrhamitum habuiſſet: ad placitum venit, ipſe ille placitum

ſuum cuſtodiebat, & nec ipſe ille ad id placitum venit, nec miſſum in vicem ſuam direxit, qui vllam ſoniam nuntiaret: & placitum ſuum neglexit, & iactiuus exinde remanſit. His præſentibus.

Lind. CXXII.

XXIII. *Securitas.*

NON minima, ſed maxima vertitur diſcordia inter illos & illos. Venientes ante illum & illum, repetiuit ipſe ille aduerſus ipſum lui, eo quòd genitorem ſuum, aut germanum ſuum illum malo ordine interfeciſſet. Interrogatum fuit ab ipſis viris ipſi lui, ſi hæc cauſa acta vel perpetrata fuiſſet aut non, ſed ipſe in præſenti dicere deberet. Sed ipſe ille minimè hanc cauſam potuit denegare. Sic ab ipſis viris fuit iudicatum, vt illam leudem, vt lex erat, ſoluere deberet: quod ita in præſenti & fecit. Et ego hanc ſecuritatem in ipſo illo fieri & adfirmare rogaui, vt nullo vnquam tempore, de iam dicta morte, nec de ipſa leude, nec ego ipſe, nec vllus de heredibus meis, nec quiſlibet vllas calumnias, nec repetitiones agere, nec repetere non debeamus. Quod quando attentauerimus, nullum obtineat effectum, & inſuper inferamus tibi, vnà cum ſocio fiſco auri vncias tantas: & præſens ſecuritas omni tempore firma permaneat.

XXIV. *Charta denarialis ante Regem.*

ILLE Rex Francorum vir inluſter. Et quia veniens ille ante nos vel procerum noſtrorum præſentiam,

ſentiam, &c. *iiſdem planè verbis cum Marculſi c. 22. lib. 1.*

XXV. Mandatum.

DOMINO magnifico fratri illi, ille. Omnibus non habetur incognitum, qualiter me ſenectus adgrauat, & infirmitas domat, & cauſas meas minimè valeo proſequere, vel admallare: Ideo precor & ſupplico charitati tuæ, vt in vicem meam omnes cauſas meas, tam in pago, quàm & in palatio, vel in quibuſcumque pagis vel territoriis, vbicumque mihi oportet, apud quemlibet hominem, tam ad admallandum, quàm ad reſponſum dandum proſequere facias. Et quicquid exinde egeris, geſſeriſve, apud me in omnibus, & ex omnibus ratum, & aptum, atque tranſactum, in omnibus definitum eſſe cognoſcas. Quia plus amo te quàm me, plus te quàm heredes meos. Et vt hoc mandatum poſt te firmiùs retineas, & taliter obtineat firmitatem, quaſi geſtibus fuiſſet obligatum, manu propria ſubter decreui adfirmare, & qui ſubſcriberent in præſenti rogaui. *Lind. CLXXXI.*

XXVI. Ceßio ad Eccleſiam.

DOMINÆ, ſanctæ ac reuerentiſſimæ Eccleſiæ ſancti illius, quæ eſt conſtructa in pago illo, in loco qui dicitur ille, Ego in Dei nomine ille, pro meis peccatis minuendis, vt in futurum Domi-

nus veniam mihi præstare dignetur, cedo ad lumen, vel sacrificium ad ipsam casam Dei, vel ipsam domum Dei, cessúmque in perpetuum esse volo, & de iure meo in ius, & dominationem ipsius Ecclesiæ transcribo, atque transfundo, hoc est res proprietatis meæ in pago illo, in loco qui dicitur ille, id est tam mansis, domibus, ædificiis totum & ad integrum re inexquisita. Ita vt ab hodierna die, ipsa casa Dei ad altare Domini proferendo, vel ad ipsam domum Dei condirigendo, ipsas res habere debeat. Et si mihi placuit inserendum, vt nullus pontifex, aut quislibet rector, si de ipsa casa Dei, de ipso lumine vel sacrificio ipsas res abstrahere conauerit, aut in beneficium dare præsumpserit, tunc ipsæ res ad me, vel heredes meos perueniant. Si quis verò, quod nec fieri credo, si ego ipse, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet opposita persona, quæ contra hanc cessionem istam, quam ego plenissima voluntate mea pro amore Domini nostri Iesu Christi, fieri & adfirmare rogaui, venire conauerit, inferat tibi, ista tota seruata, vnà cum socio fisco auri vncias tantas: & præsens cessio omni tempore firma permaneat.

XXVII. Precaria.

DOMINÆ sanctæ ac reuerentissimæ Ecclesiæ pagensi, his nominibus, quæ est constructa in pago illo, in loco qui dicitur ille; ego in Dei nomine ille. Omnibus non habetur incognitum, qua-

liter res proprietatis meæ in pago illo, quibus vocabula ſunt illa & illa, in iam dictis locis, id eſt tam manſis, &c. omnia & ex omnibus per meam ceſſionem, ad lumen vel ſacrificium ad ipſam caſam Dei, à die præſente delegaui; poſtea ad petitionem meam mihi non denegaſti, niſi vt ipſas res quamdiu aduiuo, mihi ad vſandum vel condirigendum præſtare debeatis. Quod taliter feciſtis; ſic taliter vt tempore vitæ meæ ipſas res habere & vſare vel condirigere debeam. Et poſt meum quoque diſceſſum, cum omni re immeliorata, agentes ipſius Eccleſiæ, abſque expectata traditione in eorum reuocent dominationem, vel poteſtatem. Propterea talem precariam ad ipſam caſam Dei fieri, & adfirmare rogaui, vt ipſas res nec vendere, nec donare, nec commutare, nec vllis modis, vlliſque ingeniis de ipſa caſa Dei abſtrahere, nec minuere pontificium non habeam: nec mea poſſeſſio vllum præiudicium vobis, nec ad ipſam caſam Dei agere, nec generare non debeat, nec ego ipſe, nec vllus de heredibus meis, nec quælibet oppoſita perſona. Quod ſi attentauerimus, nullum obtineat effectum, & inſuper inferamus partibus ipſius Eccleſiæ, vel ſuis rectoribus, vnà cum ſocio fiſco auri vncias tantas, & vt aliæ precariæ, ac ſi per quinquennium fuerit renouata iſta, per ſe obtineat firmitatem.

XXVIII. Præstaria.

IN Christo filio illi, ille dono Dei rector & custos Ecclesiæ illius, quæ est constructa in pago illo, in loco qui dicitur ille. Omnibus non habetur incognitum, qualiter tu res proprietatis tuæ, tam infra ciuitatem, quàm & foras in ipso pago, in loco cuius vocabulum est ille, & ille, in iam dictis locis omnem rem tuam per tuam cessionem ad ipsam casam vel domum Dei, à die præsente delegasti. Posteà ad petitionem tuam tibi non denegauimus, nisi vt ipsas res ad præstitum beneficium tibi præstare deberemus. Quod ita & fecimus: sic taliter, vt tempore vitæ tuæ ipsas res per nostrum beneficium habere, vel condirigere, siue vsare debeas: & annis singulis in festiuitate sancti illius, censum ad lumen vel sacrificium solidos tantos per temetipsum soluere facias: & nec nos ipsi, nec vllus de successoribus nostris, nec quislibet de parte nostra, ipsas res tempore vitæ tuæ, tibi abstrahere, nec minuere non debeamus. Et vt has litteras firmiùs post te retineas, manu propria subter decreuimus adfirmare.

Lind.CLX.

XXIX. Notitia de homine forbatudo.

NOTITIA qualiter vel quibus præsentibus, veniens homo aliquis, nomine ille, in pago illo, in loco qui dicitur ille, in mallo publico, an-

te ipſum Comitem illum, vel alios bonos homines qui ſubterfirmauerunt, poſita manu ſua ſuper ſacrum altarium ſancti illius ſic iuratus dixit: Hîc iuro per hunc locum ſanctum, & Deum altiſſimum, & virtutes ſancti illius, quòd homo aliquis nomine ille, ita factus, cum armis ſuis ſuper me venit, & colpus ſuper me miſit, & ſic mihi Dominus directum dedit, ego ipſum de armis meis percuſſi, & tales colpus ei dedi, pro quibus ipſe mortuus eſt, & quod feci ſuper me fecit, & ego hodie ipſum facio infra damnum & forbatudum infra noctes XLII. ſicut lex eſt & noſtra conſuetudo, apud tres aloarius, & XII. conlaudantes iurauerunt, & linguas eorum legibus direxerunt.

Lind. CLXXVI.

XXX. Indiculus regalis.

ILLE Rex Francorum vir inluſter, * magnifico fratri illi Comiti. Cognoſcas quòd iſte præſens ille miſſa petitione ſuggeſſit, eo quòd homo aliquis nomine ille, res ſuas in veſtro miniſterio ad ſanctum illum delegaſſet, & dicit quòd ille, vel alij homines ipſas res contendunt malo ordine. Propterea omnino te rogamus, vt ſi veritas eſt, integram iuſtitiam, ſine vlla moratione ei facias exinde. Et ſi ante te minimè definitum fuerit, tunc ipſos homines, qui hoc contendunt malo ordine, per fideiuſſores poſitos, ſuper noctes tantas, poſtquam has litteras recipis, ante nos facias aduenire. Taliter ages, ſi gratiam noſtram velis habere.

* *Greg. Turonenſ. lib. 10. cap. 9.* Coniunctis ſacerdotibus & viris magnificis. *confer cum lib. 9. cap.* 20. cum Sacerdotibus atque proceribus. *idem lib. 6. cap.* 45. erant autem cum ea viri magnifici. Bobo Dux *&c.*

Lind. X.

XXXI. *Item alius indiculus.*

ILLE Rex Francorum vir inluster illi Comiti, seu iunioribus atque successoribus vestris, seu missis nostris discurrentibus. Cognoscatis qualiter in nostra eleemosyna tali isti præsenti, dum & ipse senex esse videtur, taliter ei concessimus, vt de omni hoste vel omnibus bannis, seu & arribannis sit conseruatus, vt neque vos, neque iuniores atque successores vestri ipsum pro hoc inquietare, nec* dismanare non præsumatis, nec facere* dimittatis. Sed liceat ei cum Dei & nostra gratia, quieto ordine ad propria viuere, vel residere. Et vt certiùs credatis manu nostra subterfirmauimus, & de anulo nostro sigillauimus.

* Lind. mannire

* Lind. permittatis.

Lind. CLXIII.

XXXII. *Notitia de colonitio.*

NOTITIA qualiter vel quibus præsentibus, veniens homo aliquis nomine illo, in pago illo, in mallo publico ante virum inlustrem Comitem, vel reliquos quamplures bonos homines qui subterfirmauerunt, hominem aliquem nomine illum interpellabat, repetebat ei eo quòd genitor suus, aut genitrix sua illa coloni sui fuissent, & ipse ille suus colonus esse debebat, & malo ordine de ipso colonatico se abstrahebat, & negligens erat. Interrogatum fuit ab ipsis viris ipsi, si ipse ille colonus ipsius lui esse debebat, aut non, & in præsenti ei dicere deberet. Et ipse ille nullatenus potuit dicere nec

adponere, nec vllam rationem tradere, per quam ipse de ipso colonatico se abstrahere potuisset: & in præsenti pro colono ipsius lui se recredidit, vel recognouit. Sic ab ipsis viris fuit iudicatum, vt ipse ille ipsum illum pro colono habere debeat. Et si iam dictus Comes ipsum illum per manus, partibus lui visus est reddidisse. His præsentibus.

XXXIII. Notitia sacramentalis.

Lind. CLXXIII.

NOTITIA qualiter & quibus præsentibus, veniens homo aliquis nomine ille in pago illo, in basilica sancti illius, vbi plurima sacramenta percurrere videntur, ante virum magnificum illum, vel reliquos quamplures bonos homines, qui subterfirmauerunt, posita manu sua super sacrosanctum altare sancti illius, sic iuratus dixit: Hîc iuro per hunc locum sanctum, & Deum altissimum, & virtutem sancti illius, vnde me homo ille in mallo publico mallabat, quòd ego terram suam, aut ad coniugem suam illam, in pago illo, in loco qui dicitur ille, de eorum potestate per fortiam nunquam prisi, aut peruasi, sed de ista parte triginta & vno anno ferè ampliùs semper exinde fui vestitus, & post me diuisi, & per legem, & iustitiam plus obtineat me habere, quàm ipsi lui, aut coniugi suæ reddere, & quod mihi iudicatum fuit in nullo me debere, nisi istud & vnicum sacramentum, per hunc locum sanctum, & Deum altissimum & virtutes sancti illius. Insequenter verò post ipsum tres

aloariæ & XII. conlaudantes iurauerunt, & de linguis eorum legibus dixerunt.

Lind. CLXXIV.

XXXIV. *Notitia de herbis maleficis.*

NOTITIA qualiter & quibus præsentibus, veniens fœmina aliqua, nomine illa, in pago illo, in mallo publico, in basilica sancti illius, ante illos & illos, & alios quamplures bonos homines, qui subterfirmauerunt, posita manu sua super sacrosanctum altare sancti illius, sic iurata dixit: Hîc iuro per hunc locum sanctum, & Deum altissimum, & virtutes sancti illius, vnde me ille ante virum magnificum illum, vel alios bonos homines mallauit, quòd ego herbas maleficas temperassem, vel bibere ei dedissem, per quod ipse infirmasset, aut vitam suam perdere debuisset, ego herbas maleficas, nec potiones malas nunquam temperaui, nec bibere dedi, per quod ipse infirmus, vel insanus fuisset, aut vitam suam perdere debuisset, & aliud de ista causa in nullo debeo, nisi istud vnicum & idoneum sacramentum, per hunc locum sanctum, & Deum altissimum & virtutes sancti illius. Insequenter verò post ipsam tantæ iurauerunt, & de linguis eorum legibus dixerunt.

XXXV. *Cessio.*

DVLCISSIMO atque in omnibus amantissimo filio meo illi, ille. Ammonuit me amor & dulcitudo

dulcitudo tua, & ex alia parte mihi non cessas deseruire, & in bonum impendis effectum. Propterea mihi præpatuit plenissima voluntas, vt aliquid de rebus propriis meis, extra consortium germanorum tuorum, tibi concedere deberem. Quod ita & feci: propterea cedo tibi post meum quoque discessum de hac luce, à die præsente, cessúmque in perpetuum esse volo, & de iure meo in ius & dominationem tuam transcribo atque transfundo: hoc est seruum iuris mei, nomine illum, vel aliam rem, terris, &c. Ita vt ab hodierno die habeas, teneas atque possideas, vel quicquid à die præsente facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si ego ipse, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet opposita persona, quæ contra hanc cessionem venire conauerit, inferat tibi vnà cum socio fisco auri vncias tantas: & præsens cessio omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixa. Actum.

XXXVI. *Euacuatoria.*

Lind. CXLIX.

FRATRI illi, ille. Omnibus non habetur incognitum, quia ego ad petitionem tuam solidos tantos ad præstitum beneficium in manu tua tibi præstiti, & tu pro hoc talem epistolam cautionis in me adfirmasti, vt vsque ad annos tantos, in quaque hebdomada diebus tantis opera mea facere deberes, quod ita & fecisti, ad placitum ipsum debitum mihi reddere deberes; quod ita & fecisti, &

ego ipſam cautionem minimè inuenire poſſum. Propterea talem epiſtolam euacuatoriam in te fieri & adfirmare rogaui, vt ſi ipſa cautio vllo vnquam tempore inuenta, aut reperta fuerit, nullum obtineat effectum, ſed euacuata & inanis permaneat. Et nec ego ipſe, nec vllus de heredibus meis, vel quiſlibet de parte mea ipſum debitum ſuperiùs nominatum, nec per ipſam cautionem, nec nullis modis vllo vnquam tempore tibi ex hoc nullas calumnias, nec repetitiones agere, nec repetere non debeamus. Quod ſi attentauerimus, iſta tota ſeruata, vnà cum ſocio fiſco, auri vnciis tantis ſimus multandi; & præſens euacuatoria omni tempore firma permaneat.

XXXVII. Libellus dotis.

DVM omnipotens Dominus conceſſit iugale conſortium, vt vnuſquiſque nubat iuxta conſuetudinem anteriorum Chriſtianorum: & iterum legimus, quòd ipſe Dominus noſter cum diſcipulis ſuis ad nuptias inuitatus fuiſſet, & quos Deus coniunxit homo non ſeparet: Quod bonum felix, fauſtúmque ſit. Donat itaque ille honeſtæ puellæ ſponſæ ſuæ, nomine illo, quam ſi Chriſto placuerit, in coniugium ſociare vxorem cupio, donatúmque in perpetuum eſſe volo, & de iure meo in ius & dominationem ipſius puellæ tranſcribo atque transfundo, hoc eſt res proprietatis meæ in pago illo, in loco qui dicitur ille, tam manſis, domibus, ædificiis,

totum & ad integrum re inexquiſita, ſeu mancipia ſtantia, his nominibus ille & ille, ſeu caballos tantos, boues tantos, vaccas cum vitulis tantas, oues, capita tanta ...... tantas, lectarias condignas ad lectos, fabricaturia, aurum, argentum in ſolidos tantos, vtenſilia verò tam ærea quàm ferrea, ſeu & linea, quicquid domo rationabiliter continetur, omnia ſuperiùs nominata, cùm dies feliciſſimus nuptiarum aduenerit, dulciſſima ſponſa mea illa, à die præſente habeas, teneas atque poſſideas, vel quicquid exinde à die præſente facere volueris, liberam & firmiſſimam in omnibus habeas poteſtatem faciendi. Si quis verò, quod nec fieri credo, ſi ego ipſe aut vllus de heredibus meis, vel quælibet vlla oppoſita perſona, quæ contra hunc libellum dotis venire conauerit, inferat tibi, vnà cum ſocio fiſco, auri vncias tantas: & præſens libellus dotis firmus permaneat.

XXXVIII. Jndiculus Regalis.

Lind. CLIX.

ILLE Rex Francorum vir inluſter. Cùm nos in Dei nomine, palatio noſtro, ad vniuerſorum cauſas audiendas, vel recta iudicia terminanda, vnà cum proceribus noſtris reſideremus, ibique veniens homo aliquis nomine ille, ſuggeſſit eo quòd apud noſtrum ſignaculum, hominem aliquem, nomine illum, mannitum habuiſſet, & ſuper noctes tantas ante nos debuiſſet venire in rationes, pro eo quod dixit, quòd res ſuas poſt ſe malo ordine tenebat

iniustè. Ad quod placitum veniens ipſe ille per triduum, ſeu ampliùs placitum ſuum cuſtodiuit; & nec ipſe ille ad id placitum venit, nec miſſum in vicem ſuam direxerit, qui vllam ſoniam nuntiaret. Proinde nos taliter vnà cum fidelibus noſtris, vel Comite palatij noſtri illo, viſi fuimus iudicaſſe, vt dum ipſe ille per triduum, ſeu amplius placitum ſuum legitimè cuſtodiuit, & nec ipſe ille ad illud placitum venit, nec miſſum in vice ſua direxit, qui vllam ſoniam nuntiaret, & placitum ſuum neglexit, & iectiuus exinde remanſit. Propterea iubemus, vt quicquid lex loci veſtri de tali cauſa debuerit, vobis diſtringentibus, ipſe ille partibus ipſius lui hominis componere atque emendare ſtudeat.

Lind. LXIX.

XXXIX. Æqualentia vel pactum.

AVXILIANTE Domino noſtro Ieſu Chriſto, placuit atque conuenit inter illum & germanum ſuum illum de alode quæ fuit genitoris ſui, vt inter ſe æqualentia diuidere, vel exæquare deberent; quod ita & fecerunt. Accepit ille de parte ſua manſum in pago illo, in loco qui dicitur ille, cum omni deſuper poſito, ſeu vineis, oleis, campis, totum & ad integrum re inexquiſita. Econtra ad vicem accepit ille de parte ſua manſum in pago illo, in loco qui dicitur ille, manſum illum vbi accola commanet, id eſt tam manſis, vineis, oleis, totum & ad integrum re inexquiſita, etiam aurum, argentum, drapalia, æramen, peculium, præſidium vtriuſque ſe-

xus, mobile & immobile inter se æqualentia visi fuerunt diuisisse: & pars contra parem suum inuicem tradidit, & per eorum fistucam pars contra parem suum se exinde exutos fecerunt. Ita vt ab hodierna die vnusquisque quod accepit habeat, teneat, atque possideat, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi. Si quis verò, &c.

XL. Donatio ad casam Dei. *Lind. XXI.*

DOMINO verè sancto, ac reuerentissimo monasterio illi, quod est constructum in honore sanctæ Mariæ semper virginis, genitricis Dei & Domini nostri Iesu Christi, vel cæterorum dominorum suorum, quorum reliquiæ ibi conditæ sunt: & inlustri Deo sacratæ Abatissæ illi, vnà cum turba plurimarum ancillarum Dei, ad laudem Christo canendam, cui custos præesse videtur, ego in Dei nomine fœmina aliqua, nomine illa, dono ad præfatum monasterium à die præsente, donatúmque in perpetuum esse volo, & de iure meo in ius & dominationem ipsius monasterij, vel suis rectoribus, trado atque transfundo ad possidendum, pro eo quòd in ipso monasterio sub religione, & sancta conuersatione habitare debeam, hoc est res meas in pago illo in loco nuncupante sic, & in pago illo, in grafia illa, super fluuium illum, quantumcumque à die præsente in iam dictis locis visa sum tenere, vel possidere, quod manente coniugio apud iugalem

meum illum visa sum conquisisse, vel in meam portionem recepi, vel quantumcumque de filij mei illius luctuosa hereditate mihi obuenit, sicut dixi, quantumcumque in his locis à die præsente meæ possessionis & dominationis est, totum & ad integrum ad ipsum monasterium, à die præsente de iure meo in ius ipsius monasterij, & suis rectoribus trado, atque transfundo ad possidendum, hoc est tam terris, mansis, vnà cum superpositis, domibus, ædificiis, vineis, syluis, campis, pratis, pascuis, cultis & incultis, adiacentiisque, aquis, aquarumve decursibus, vnà cum mancipiis tantis, his nominibus, sicut dixi re inexquisita portionem meam ad integrum publicè trado atque transfundo ad possidendum: Vt quicquid ab hac die Abates vel rectores ipsius monasterij ad profectum ipsius exinde facere voluerint, liberam & firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi. Si quis verò, &c.

XLI. Precaria.

DOMINI virtute, atque ostensione crucis patibuli miraculorum remuneratione fulgenti basilicæ, quæ in honore sanctæ Mariæ, & sancti Petri, & sancti Pauli principis Apostolorum, Gaico monasterio constructo in pago Wastinensi, & inlustri Abatissæ illi, quæ inibi custos præesse videtur, vnà cum turba plurima ancillarum Dei ibidem consistentium, ego illa fœmina. Dum non habetur incognitum, sed pluribus est manifestum,

quòd ego res proprietatis meæ, in lòco qui dicitur ille, per epiſtolam donationis ad ipſum monaſterium veſtrum delegaui. Propterea expetiui à vobis, & petitionem meam non denegaſti, vt ipſas res quamdiu aduiuo, ſub vſu beneficij veſtri tenere, & vſare debeam, & alicubi ipſas res alienandi pontificium non habeam, & poſt meum quoque diſceſſum, cum re immeliorata ad ipſum monaſterium, abſque vlla expectata traditione, vos vel rectores ipſius monaſterij in eorum faciant reuocare poteſtatem & dominationem: vt in poſtmodum mea poſſeſſio aliquod præiudicium ex hoc generare non debeat. Propterea hanc precariam vobis, vel ipſi monaſterio veſtro emittendam decreui, vt neque ego, neque vllus de heredibus meis, quamuis per longinqua ſpatia ipſas res ad vſandum habuerim, agere & repetere non debeamus. Quod ſi quis fecerit, inferat vobis, & partibus ipſius monaſterij ſuiſque rectoribus, auri libram vnam, argenti pondo duo: & præſens precaria firma permaneat, & vt aliæ precariæ de quinquennio in quinquennium renouantur, iſtam verò non ſit neceſſe renouandi, ſed per ſemetipſam, omnique tempore obtineat firmitatem, cum ſtipulatione ſubnixa. Actum illo.

XLII. Præſtaria.

DVLCISSIMÆ fœminæ illi, ego illa Abatiſſa. Dum non eſt incognitum, qualiter tu ante hos dies rem proprietatis tuæ, in pago illo, in loco qui

dicitur ille, ad monasterium sanctæ Mariæ adfirmasti, vnde precariam à nobis, vel ab ipso monasterio adpetisti. Propterea has litteras in te adfirmauimus, vt dum aduiuis vsualiter ipsam rem tenere, & dominare debeas: & alicubi ipsam alienandi pontificium non habeas. Et si hoc conaueris facere, ipsam rem à die præsente perdas. Et vt has litteras firmiùs obtineas, manu nostra subterfirmauimus, cum stipulatione subnixa. Actum illo.

Lind. XXIV.

XLIII. Traditoria de terra.

NOTITIA qualiter & quibus præsentibus, veniens homo aliquis aduocatus sancti illius de monasterio illo, ad res illas, in pago illo, in loco cui vocabulum est ille, quas ante hos dies fœmina aliqua, nomine illa, per sua instrumenta ad ipsum monasterium visa fuit delegare cum omni integritate, sicut ex ipsa donatione constat, quæ portio sua est ad integrum à die præsente: missus ipsius fœminæ ille ipsi misso monasterij, nomine illi, per ipsum hostium de ipsa casa per terram vel herbam, sicut lex est, ad partem sancti illius, visus est tradidisse, & per suam fistucam ipsum missum, vel ipsam fœminam de ipsis rebus se exutos ex omnibus esse dixisse.

XLIV. Emunitas sanctorum.

ILLE Rex Francorum, vir inluster. Quotiescumque petitiones sacerdotum, aut ancillarum Dei

ad effectum perducimus, regiam consuetudinem exercemus, & nobis ad mercedem, vel ad stabilitatem regni nostri in Dei nomine permanere confidimus. Ideóque dominis, viris sanctis venerabilibus Apostolicis in Christo patribus, omnibus Episcopis, vel omnibus Abatibus, seu inlustribus, atque magnificis viris, Ducibus, Comitibus, Vigariis, Centenariis, seu hominibus vassis nostris, vel omnibus missis nostris discurrentibus. Cognoscatis quòd inlustris Abatissa illa de monasterio illo, in pago illo, in loco qui dicitur ille, in honore sancti illius constructo, vnà cum monachis, vel Dei ancillis, quæ ad laudem Christo canendam sub religionis norma conuersari videntur, clementiæ regni nostri suggestionem intulit, eo quòd gloriosus domnus & genitor noster ille quondam Rex, per suam præceptionem sua manu roboratam talem emunitatem, ad ipsam casam Dei, seu monasterium illud, vel ipsam Abatissam habuisset concessum atque indultum: Vt nullus Episcopus, aut Archidiaconus, eo loci nisi orationis, aut prædicationis lucrandæ gratia accedat: & vt nullus iudex publicus, vel quislibet iudiciaria potestate accinctus, in curtibus vel villis ipsius monasterij, nullum debuisset habere introitum, nec ad causas audiendas, nec freda exigenda, nec ad fideiussores tollendos, nec mansiones, aut paratas requirendas, nec nullas retributiones exactandas, & quod fiscus noster exinde exhibere poterat, nullatenus ex hac re requiratur. Vnde & confirmationes anteriorum Regum parentúmque

noſtrorum nobis in præſenti protulit relegendas, & petiit celſitudinem noſtram, vt circa ipſum monaſterium, noſtra hoc deberet auctoritas generaliter confirmare. Cui nos hoc beneficium gratanti animo pro mercedis noſtræ augmento non ſolùm confirmaſſe, ſed etiam in nouo ſub emunitatis nomine conceſſiſſe. Denuo per hoc præceptum, ſpecialiùs decernimus ordinandum, atque omnino iubemus, quod in perpetuum abſque vllis obſtaculis, & refragationibus volumus eſſe manſurum, præcipientes, vt ſicut conſtat in ſupradictis titulis ſcriptum eſſe, vt illud monaſterium maneat abſque vllo introitu Epiſcopi, aut archidiaconi niſi orationem, aut prædicationem lucrando, & vt nullus iudex publicus in curtes, vel villas ipſius monaſterij nullum debeat habere introitum; nec ad cauſas audiendas, nec freda exigenda, nec fideiuſſores tollendos, nec manſiones vel paratas, nec vllas retributiones exactandas, & quod fiſcus noſter exinde exhibere poterat, nullatenus ex hac re requiratur, niſi vt diximus pro mercedis noſtræ augmento, ſicut ab anteceſſoribus Regibus parentibus noſtris, ſeu & domno & glorioſo genitore noſtro illo quondam Rege, moderno tempore fuit conceſſum atque indultum, ita per noſtra oracula pleniùs confirmamus, quod in perpetuum volumus eſſe manſurum. Et vt hæc præceptio firmior habeatur, & per tempora meliùs conſeruetur, manu noſtra ſignaculis ſubter decreuimus roborare, & de anulo noſtro ſubterſigillauimus.

XLV. Indiculus Regalis. *Lind. XI.*

KAROLVS Dei gratia Rex Francorum, tam præsentibus quàm futuris, domnis sanctis & Apostolicis, ac venerabilibus in Christo * fratribus (* *Lind.* Patribus): Ducibus, Comitibus, Domesticis, Vicariis, Centenariis, vel omnibus agentibus nostris, & iunioribus & successoribus * nostris (* *Lind.* corum), vel omnibus amicis nostris, seu & * hominibus (* *Lind.* omnibus), & missis nostris discurrentibus. Cognoscat magnitudo, seu almitas vestra, quòd nos isti fideli nostro, merito suo compellente concessimus, vbicumque infra regnum Deo propitio nostrum, homines sui ad negotium exigendum aduenerint, nullus quislibet de iudiciaria potestate vestra, nec missus noster nulla telonea, nec nullas venditas, nec rodaticum, nec foraticum, nec pontaticum, & sicut dixi nullus quælibet telonea, nec venditas eius, in nullo exactare non præsumatis; sed vt diximus, in quoscumque portus ciuitatis, seu mercada nullo contradicente suus venditor, vel commercius quodlibet negotium potestatem habeat vendendi, quia nos taliter ei habemus concessum. In reliquo verò de parte nostra, vel vestra, ex nostra indulgentia visi fuimus concessisse, atque indulsisse, seu & in omnibus confirmasse. Et vt hæc præceptio nostra firmior appareat, & per tempora conseruetur, manu propria subtus eam decreuimus adfirmare.

Lind. CVI.

XLVI. Relatum quod dicitur apennis.

MOs nobilium Romanorum adſueuit, & ratio iuris depoſcit, vt ſi cuiuſcumque domus igne crementur, is per ſeriem ſcripturarum chartulam relationis quæ dicitur apennis recipiat. Quamobrem cùm quadam die inluſter ille Comes, ad multorum cauſas audiendum, vel recta iudicia terminandum, vnà cum pluribus perſonis reſiderent: Ibique veniens homo aliquis nomine ille ſuggeſſit & intulit, eo quòd ante hos dies, caſu faciente, caſa ſua, cum omni mobili, vel intra domum compendio, ſeu & inſtrumentis chartarum, ibidem igne cremata eſſent. Et quia ille iudex vel vicini pagenſes ipſius ad præſens ita dixerunt, & teſtimoniauerunt, quòd ad hoc videndum acceſſerant, ſic verò & actum aderat: Sic ſupradictus ille Comes vel reliqui Franci, chartulam relationis quæ dicitur ei dare decreuerunt, vt quicquid ex ceſſione parentum, aut ex contractu habebat, tam per venditiones, donationes, ceſſiones, iudicia, obnoxiationes, commutationes, ſeu quod per cæteras ſcripturas ad eum peruenit, deinceps permaneat in ſuo iure & dominatione abſque refragatione.

Lind. LXII.

XLVII. Hereditoria.

DVLCISSIMÆ filiæ meæ illi, ille. Dum non eſt incognitum, ſed per populum deuulgatum, & patefactum, quòd ego in ancilla mea no-

mine illa te generaui, & postea ante domnum illum Regem, iactante denario, secundùm legem Salicam te ingenuam dimisi, & tu minimè in hereditate mea sociari poteras. Propterea ego hanc chartulam hereditoriam in te fieri, & adfirmare rogaui, vt si Dominus iusserit, quòd mihi in hoc sæculo superstes appareas, de omnibus rebus meis, tam quod ex alode parentum, quàm ex meo contractu mihi obuenit, in hereditate succedas, tam terris, mansis, domibus, ædificiis, mancipiis, * accolabus, merito accolanarum, vineis, olicis, syluis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, in quibuscumque pagis, aut territoriis, seu agris vel omnibus locis, vbi habere videor: etiam peculium, præsidium vtriusque generis & sexus, aurum, argentum, drapalia, mobile & immobile, quicquid dici aut nominari potest quantumcumque moriens de meo dereliquero, in omnium rerum mearum hereditate apud germanos tuos, filios meos succedas, & æqualentia inter vos exinde diuidere, vel exæquare faciatis: & quòd ad partem tuam exinde recipis, quicquid exinde facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis verò, &c.

Lind. litis, libertis,

XLVIII. Redemptionale.

Lind. XCIX.

DILECTISSIMO mihi, bene merito illi, ille. Omnibus non habetur incognitum, sed patefactum, quòd tu quotidie in bonis partibus fideliter mihi deseruire non cessas, & pro respectu vel

ſeruitio tuo, & pro fidelitate tua, quam circa partes meas impendere non deſiſtis, mihi præpatuit pleniſſima & integra voluntas, propter nomen Domini, vt de ſeruitio tuo temetipſum, vel omne peculiare tuum redimere deberes. Quod ita & feciſti: & dediſti mihi pro hoc pretium, quod mihi bene complacuit, tam in argento, quàm in amicto valente ſolidos tantos. Propterea hanc chartulam redemptionalem in te fieri, & adfirmare rogaui, vt taliter ſis ingenuus, tanquam ſi ab ingenuis parentibus fuiſſes procreatus vel natus, cum omni peculiari tuo, & nec mihi, nec vlli heredum meorum nullum impendas ſeruitium, nec hominium, nec libertaticum, nec vllum obſequium, nec patronaticum: ſed eas, pergas partem quam volueris, liberámque & firmiſſimam in omnibus habeas poteſtatem: & neque ſeruitij, nec libertatici, aut vllius obſequij nomine, nec ego ipſe, nec vllus de heredibus meis, nec quælibet oppoſita perſona, tibi exinde nullas calumnias, nec fatigationes, nec repetitiones agere, nec generare, nec repetere non debeamus. Quod qui tentauerit, & à me vel heredibus meis defenſatum non fuerit, inferamus tibi vnà cum ſocio fiſco auri vncias tantas: & præſens redemptionale omni tempore firmum permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum illo.

XLIX. Hereditoria.

DVLCISSIMÆ atque in omnibus amantiſſimæ filiæ meæ illi, ego vir magnificus ille.

Omnibus non habetur incognitum, quòd ſicut lex Salica continet, de rebus meis, de eo quod mihi ex alode parentum meorum obuenit, apud germanos tuos, filios meos minimè in hereditate ſuccedere poteras. Propterea mihi præpatuit pleniſſima & integra voluntas, vt hanc epiſtolam hereditoriam in te fieri, & adfirmare rogarem, vt ſi mihi in hoc ſæculo ſuperſtes apparueris, in omnes res meas, tam quod ex alode parentum meorum, quàm ex meo contractu mihi obuenit, in pago illo, in loco qui dicitur ille, & in quibuſcumque pagis, aut territoriis, vbicumque habere videor, tam manſis, domibus, ædificiis, vineis, oleis, ſyluis, campis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, quicquid dici aut nominari poteſt, quantumcumque de meo proprio moriens dereliquero, in omnium rerum mearum hereditate apud germanos tuos, filios meos ſuccedas, & æqualentia inter vos exinde diuidere, vel exæquare faciatis. Et quod ad partem tuam exinde recipis, quicquid exinde facere volueris, liberam & firmiſſimam in omnibus habeas poteſtatem faciendi. Si quis verò, &c.

L. Cautio de vinea. *Lind. CXLVII.*

DOMINO fratri illi, ille. Ad petitionem meam mihi non denegaſti, niſi vt in ſumma neceſſitate mea argentum, vel amictum valentem ſolidos tantos in manu mea ad præſtitum beneficium mihi præſtitiſti: Propterea oppignero tibi vineam

proprietatis meæ in pago illo, in loco qui dicitur ille, quæ continet aripennos tantos, subiungit de ambobus lateribus, & ambobus frontibus terræ lui, infra ipsam terminationem, & mensuram ad integrum, & vsque ad annos tantos fructum, quem ibidem Deus dederit, ad partem tuam habere debeas, & ipsam vineam condirigere facias: & quomodo cum ipsis fructibus tantos annos transactos habueris, & debitum tuum tibi reddidero, cautionem meam per manus recipiam, stipulatione subnixa. Actum illo.

Lind. CXXIII.

LI. Securitas.

NON minima, sed maxima vertitur discordia inter illum, & illum. Venientes in loco illo, ante bonos homines, repetebat ipse ille in causa sua, vel coniugis suæ illius, aduersus ipsum lui, dum diceret, eo quòd ipse genua sua impinxerit, & super filiam eorum, nomine illam cessisset, & ipsam ibidem occidit, sed ipse ille hanc causam minimè potuit denegare. Exinde taliter ab ipsis bonis hominibus fuit iudicatum, vt illam leudem, vt lex erat, ipsi lui soluere deberet: quod ita in præsenti fecit, & seruum suum nomine illum, vel aliam raupam ipse ille pro illa leude, ipsi lui, vel coniugi suæ illi, in quod eis bene complacuit, dedit. Propterea iam dictus ille, & coniux sua illa hanc securitatem in ipso illo fieri, & adfirmare rogauerunt, vt nullo vnquam tempore de iam dicta causa, nec illa de morte, nec de

de ipſa leude, nullas calumnias, nec repetitiones, nec fatigationes, nec nos, nec vllus de heredibus noſtris, nec quælibet oppoſita perſona agere, nec generare, nec repetere non debeamus. Quod qui attentauerit, & à nobis vel heredibus noſtris defenſatum non fuerit, inferamus tibi vnà cum ſocio fiſco auri vncias tantas, argenti pondo tan. & præſens ſecuritas omni tempore firma permaneat, ſtipulatione ſubnixa. Actum illo.

LII. Donatio ad filios. *Lind. LX.*

LEx & conſuetudo expoſcit, vt quæcumque perſona naturales filios habuerit, & alios plures non habuerit, ſi eos in ſua voluerit inſtituere hereditate, qualiter voluerit, & ſuo penitùs arbitrio faciendi hoc quod voluerit, liberam habeat poteſtatem. Ideóque ego ille, dum non eſt incognitum, vt fœminam aliquam bene ingenuam ad coniugium ſociaui vxorem, ſed talis cauſa, vel tempora me oppreſſerunt, vt chartulam libelli dotis ad eam, ſicut lex declarat, minimè conceſſit facere, vnde ipſi filij mei ſecundùm legem naturales appellantur, & filios in ea generaui, quibus baptiſmo nomen impoſuimus illos & illas. Propterea volo, vt prædicti filij mei omne corpus facultatis meæ, in pago illo, in locis denominatis illis, in legitimam ſucceſſionem debeatis adire & adprehendere, hoc eſt tam manſis, &c. vnà cum ſuperpoſitis domibus, ædificiis, vtriuſque generis & ſexus peculiis,

mancipiis ibidem commanentibus, tam ibidem, quàm & aliunde translatis, sicut dixi, quod nostra est possessio, & quod successione parentum nobis obuenit, tam de alode, quàm de comparato vel de quolibet adtractu ad nos noscitur peruenisse, & à die præsente nostra est possessio, vel dominatio, cum omni iure & merito, omni re inexquisita quam quidem moriens dereliquero, in vestram debeatis reuocare potestatem, & dominationem, & faciatis exinde iure proprietario quod volueritis: nullúsque vos de omni hereditate mea repudiare non debeat, nec facere possit, stipulatione subnixa.

Lind. LXIII.

LIII. Mandatum.

DVLCISSIMO amico meo illi, ego ille. Rogo atque iniungo charitati tuæ, vt eas ad vicem meam ad ciuitatem illam, ad illum defensorem, & illum professorem, vel curiam publicam ipsius ciuitatis, & hanc epistolam, quam ego in filios meos illos, vt totius hereditatis meæ legitimæ successioni adhæreant, & legitimi filij mei sint, sicut in ipsius epistolæ textu continetur, conscribere, ea gestis municipalibus, vt mos & lex est, alligare, atque firmare facias; ad prosecutionem celebratam, quod te rogo mihi rescribere pigrè non graueris.

Lind. LXIV.

LIV. Gesta.

IN nomine Domini. Anno illo domini nostri illius Regis, mense illo, gesta habita apud lauda-

bilem virum illum defenſorem, & illum profeſſorem, vel curiam publicam illius ciuitatis, ille ait. Quæſo vos, optime defenſor, vt mihi codices publicos patere iubeatis, quia habeo quædam proſequi, & quæ geſtorum alligatione cupio roborari. Memorati defenſor & ordo curiæ dixerunt: Patent tibi codices publici, proſequere quæ optas. Ille dixit, Amicus meus ille mihi iniunxit per ſuum mandatum ſolenniter roboratum, ad laudabilitatem veſtram accedere debere, & hanc epiſtolam, quam ipſe, ſicut lex declarat, in prædictos filios ſuos, pro eo quod in bene ingenua fœmina illa ipſos generauit, & tamen chartulam libelli dotis ei ſecundùm legem non adfirmauit, propterea iam dicti filij ſecundùm legem naturales appellantur, ita antedicto patri eorum complacuit, vt ipſos ſecundùm legem Romanam, in ipſa ciuitate, ante curiam publicam, debeat in legitima totius hereditatis ſuæ instituere hereditate, ita & fecit, dum inprolis fuerit, nec legitimos infantes habuerit, ipſe in legitimam hereditatem, vt legitimos filios, eos in omnes cauſas recepit; vt prædicta epiſtola iuxta morem & conſuetudinem geſtis municipalibus alligari, atque firmari debeat: ſuprà ſcriptus defenſor, vnà cum ſuis curialibus inſtituerunt, & ſignaculis ſubterfirmauerunt. Et hæc geſta quomodo fuerunt conſcripta, manu eorum roborata, ei viſi ſunt tradidiſſe, ſtipulatione ſubnixa. Actum.

LV. Epiſtola.

MAGNIFICO amico meo illi, ego ille. Cognoſcas iuxta iniunctionem tuam, vt per tuum mandatum rogaſti, me ad illam ciuitatem, ad illum defenſorem vel curiam publicam ipſius ciuitatis acceſſiſſe, & hanc chartulam, qua infantes tuos quòd naturales eſſent, in legitimam hereditatem ſecundùm legem inſtituiſti, ſicut in ipſa continetur, geſtis municipalibus, iuxta morem & conſuetudinem alligaſſe atque firmaſſe cognoſcas, & perſecutione celebrata, quod me rogaſti, reſcribere vel proſequi pigrum non fuit.

Lind. XCVIII.

LVI. Geſta manumiſſionis.

QVOD ſecundùm legem Romanam actum eſt nullatenus reuocetur. Itaque ſub die illo, anno illo regni domini noſtri illius Regis, indictione illa, ille vir venerabilis ille diaconus teſtatur eis qui tabulis ſubſcriptis manumittere in Eccleſia illa, vindictaque liberare famulum illum ſuum bene ſibi meritum cupiunt, ſecundùm conſtitutionem bonæ memoriæ Conſtantini faciant, legíſque qua dicitur, vt omnes qui ſub oculis Epiſcoporum, presbyterorum, ſeu diaconorum in Eccleſia manumittuntur, ad ciuitatem pertinere Romanam, & ab Eccleſia defenſantur.* *Deſunt hîc quædam videlicet quæ ad geſta manumiſſionis pertinent*, ea tamen conditione, vt eat vbique, quam voluerit partem pergat, tanquam ſi ab

ingenuis parentibus fuisset natus, vel procreatus, & nulli heredum ac proheredum eorum minimè quicquam debeat seruitutis, nec libertinitatis gratia, nec patronatus obsequij, sed sicut dixi, sub integra & legitima ingenuitate debeat permanere ingenuus atque securus, & semper ad ciuitatem pertineat Romanam : testamentum etiam faciendi liberam in omnibus habeat potestatem.

LVII. Traditoria.

NOTITIA traditionalis, qualiter & quibus præsentibus venit homo aliquis nomine ille, ad illum mansum, quem ante hos dies per chartulam venditionis ad filium suum adfirmauit, per herbam & terram visus fuit tradidisse, vel consignasse, & exitum inde fecisse. His præsentibus.

LVIII. Obnoxiatio. *Lind. CXXXVII*

DOMINO meo semper, ego enim ille. Dum non est incognitum, qualiter instigante parte aduersa, mihi contigit, quod ego caballum ad hominem aliquem nomine illum * subduxi, vnde & pro furto victus apparui, & vitæ periculum exinde incurrere potueram, & ego non habeo vnde ipsum facinus, vel furtum emendare, vel satisfacere debeam, propterea expetij vos, & habuit pietas & dignatio vestra, &c. *plura in MS. non erant.*

* *Lind.* in texaga

SVPERIORVM FORMVLARVM CAPITVLA.

FORMVLÆ
VETERES
SECVNDVM LEGEM ROMANAM.

INCIPIVNT CAPITVLA.

I. *Donatio Ecclesiæ.*
II. *Mandatum.*
III. *Gesta.*
IV. *Ceßio.*
V. *Venditio.*
VI. *Obligatio.*
VII. *Precaria.*
VIII. *Item venditio.*
IX. *Venditio de seruo.*
X. *Venditio de semetipso, qualiter homo liber venundetur.*
XI. *Epistola collectionis.*
XII. *Ingenuitas.*
XIII. *Cautio.*
XIV. *Donatio in sponsa facta.*
XV. *Traditio.*
XVI. *Charta in puellam facta ab eo qui ipsam inuitam traxerit.*
XVII. *Donatio inter virum & vxorem.*
XVIII. *Item alio modo.*
XIX. *Libellus repudij.*
XX. *Mandatum qualiter maritus negotium vxoris prosequatur.*
XXI. *Charta qualiter pater filium, vel nepotem de rebus suis meliorare potest.*
XXII. *Epistola qualiter nepotes in loco filiorum instituuntur ab auo.*

Expliciunt capitula.

FORMVLÆ VETERES SECVNDVM LEGEM ROMANAM.

I. *Donatio Ecclesiæ.*

MVNDI terminum adpropinquantem ruinis crebreſcentibus, iam certa ſigna manifeſtant. Idcirco ego in Dei nomine ille, conſiderans grauitudinem peccatorum meorum, & reminiſcens bonitatem Dei dicentem, Date eleemoſynam & omnia munda fient vobis.

Item alio modo.

SI aliquid de rebus noſtris, locis ſanctorum, vel in ſubſtantia pauperum conferimus, hoc nobis procul dubio in æterna beatitudine retribui conſi-

Lind. XIV. dimus. * Ego quidem de tanta miſericordia, & pietate Domini confiſus, per hanc epiſtolam donationis, dono donatúmque in perpetuum eſſe volo ad Baſilicam S. Martini, vbi ipſe pretioſo corpore requieſcit, vel omni congregationi ibidem conſiſtenti, cui venerabilis vir ille Abas præeſſe videtur, villam iuris mei nuncupantem illam, ſitam illo, in condita illa, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, mobilibus & immobilibus cum omnibus appenditiis, ſuiſque adiacentiis, ſicut à me præſenti tempore videtur eſſe poſſeſſum, totum & ad integrum de iure meo, in veſtrum vel S. Martini, iure proprietario trado, atque transfundo. Ea verò ratione, vt quamdiu aduixero, ſub vſu beneficij veſtri, abſque vllo præiudicio, vel diminutione aliqua prædictas res tenere & vſurpare debeam: & poſt meum quoque diſceſſum, quicquid in iam dicta villa, vel in finibus ſuis additum, adtractum, emelioratum, repertúmque fuerit, & tranſitus meus ibidem dereliquerit, cum omni ſupraposito, rectores ipſius Eccleſiæ, agentéſque illius, abſque vllius expectata traditione, vel iudicum conſignatione, in noſtra eleemoſyna, vel ſubſtantia monachorum ibidem vitam degentium, Chriſto protegente, tanquam ſi ad præſens, abſque vſu noſtro eorum fuiſſet obſecuta poſſeſſio, in eorum faciant reuocare poteſtatem vel dominationem. Ita vt quicquid exinde pro opportunitate monaſterij facere decreuerint, liberam & firmiſſimam

in omnibus habeant poteſtatem. Et ſi fuerit vlla quælibet perſona, quæ præter iſtum alterum inſtrumentum exinde præſentauerit, aut anterius, aut poſterius, quod nos nec fecimus, nec facere rogauimus, nullum ſortiatur effectum, niſi vacuum & inane permaneat. Auctorem verò criminis, vel falſarium iudiciaria poteſtas condemnet. Et ſi fuerit, aut ego ipſe, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet perſona, quæ contra hanc donationem aliquid refragare, vel calumniam generare præſumpſerit, illud quod repetit non vindicet, & inſuper contra cui litem intulerit ſol. quingentos componat, & hæc donatio cum ſtipulatione ſubnixa inlibata permaneat.

II. *Mandatum.* *Lind.* CLXXIX.

MAGNIFICO fratri illi, ego ille, filius illius, rogo, ſupplico, atque tuæ charitati iniungo, vt ad vicem meam ciuitatem illam adeas, & donationem illam, quam ego partibus illius de locis noſtris, nuncupantibus illis, ſitis in pago illo, per mea legitima inſtrumenta, geſtis municipalibus cum curia publica, & defenſore facias alligare, vel proſequere, & de ipſa proſecutione me reddas certiorem. Et quicquid exinde egeris, geſſeriſve, ratum à me in omnibus eſſe cognoſcas. Quod mandatum, vt pleniorem obtineat vigorem, manu propria ſubter firmaui, & bonorum virorum manibus roborandum decreui.

III. *Gesta.*

CVM conuentus, Turonus ciuitate adfuisset, adstante venerabili viro illo defensore, vnà cum honoratis principalibus suis, venerabilis vir ille dixit, Rogo te venerabilis vir ille defensor, vt mihi codices publicos patere iubeatis, quia inluster vir ille per hoc mandatum ad me sperauit, vt donationem illam, quam de rebus suis proprietariis, de locis nuncupantibus illis, sitis in pago illo, partibus illius per sua legitima instrumenta confirmauit, gestis municipalibus cum curia publica, & defensore prosequi, & alligare deberem. Ecce ipsam donationem iubete iam recitari. Venerabilis ille defensor, & ordo curiæ dixerunt: Codices publici te patefaciant; & ille amanuensis hanc donationem accipiat, vel recitetur. Qui statim accipiens, per ordinem eam recitauit. Iam dictus prosecutor dixit: Et quia petitiones meas laudabilitas vestra, per ordinem implere dignata est, rogo vt publica monumenta suscipiat. Et patefactis codicibus, gesta cum à vobis fuerint subscripta, mihi nobilitas vestra, vt mos est, tradi præcipiat. Venerabilis vir ille defensor, & ordo curiæ dixerunt: Gesta cùm à nobis fuerint subscripta, & à venerabili viro illo amanuense edita, tibi tradantur ex more, vt faciliùs quod superiùs insertum est diuturno tempore maneat inconuulsum.

IV. Ceſsio.

Lind. CLI.

LATORES legum ſanxerunt, vt quicquid vnuſquiſque alteri ceſſerit, profiteatur ſe tantùm rem ceſſiſſe, vel concedere, & ſola voluntas illius, aut ſcriptura, aut teſtibus comprobata pro omni firmitate ſufficiat. Igitur ego in Dei nomine ille, fideli noſtro illi: cedo tibi, à die præſente ceſſúmque in perpetuo eſſe volo, hoc eſt villam iuris noſtri nuncupantem illam, ſitam in pago illo, in condita illa, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, mobilibus & immobilibus cum omnibus appenditiis, ſuiſque adiacentiis, cum omni ſuprapoſito, vel quicquid in iam dicto loco à die præſente tenere & poſſidere videor. Ita vt quicquid exinde facere volueris, iure proprietario, liberam & firmiſſimam in omnibus habeas poteſtatem, quia malo hoc te habere quàm me, plus me quàm cæteros heredes meos. Et ſi fuerit, aut ego ipſe, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet perſona, quæ contra hanc ceſſionem aliquid refragare, vel calumniam generare præſumpſerit, illud quod repetit non vindicet, & inſuper contra cui litem intulerit ſol. tantos componat. Et hæc ceſſio meis, vel bonorum hominum manibus roborata, cum ſtipulatione ſubnixa, diuturno tempore maneat inconuulſa.

V. Venditio.

MAGNIFICO fratri illi, ego ille. Constat me tibi vendidisse, & ita vendidi, rem proprietatis meæ, sitam in pago illo, in condita illa, in loco nuncupante illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, syluis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, totum & ad integrum cum omnibus appenditiis suis, vel omni suprapofito, sicut à me præsenti tempore videtur esse possessum, de iure meo in tua trado potestate, vel dominatione: vnde accepi à te pretium, in quod mihi bene complacuit, illis præsentibus qui subtus tenentur inserti, valens solidos tantos. Ita vt ab hodierna die quicquid exinde facere volueris, liberam habeas potestatem. Et si fuerit, aut ego ipse, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet persona, quæ contra hanc venditionem aliquam calumniam, vel repetitionem generare præsumpserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit solidos tantos componat, & hæc venditio firma permaneat.

VI. Obligatio.

DOMINO venerabili illi, Ego in Dei nomine ille. Dum & omnibus habetur percognitum, qualiter vestro accepto pretio, rem proprie-

tatis

tatis meæ ſitam in pago illo, in condita illa, in loco nuncupante illo, cum omni integritate, vel quicquid à me præſenti tempore inibi fuit poſſeſſum, vobis per venditionis titulum diſtraxi. Sed poſtea mea fuit petitio, & veſtra decreuit voluntas, vt mihi ipſam rem vſufructuario ordine conſeruare iuberetis: quod ita & feciſtis. Et ego pro huius merito beneficij, obligo vobis rem proprietatis meæ, ſitam in pago illo, in condita illa, in loco nuncupante illo, cum omni integritate, vel quicquid ibidem præſenti tempore à me videtur eſſe poſſeſſum. Ea verò ratione, vt quandiu in caput aduixero, vtriſque partibus ſub veſtro prætextu tenere & vſurpare debeam, & mihi exinde non liceat aliubi nec vendere, nec donare, nec in nullo modo diſtrahere, nec ipſos vſus in alterius manus transferre. Sed poſt meum quoque diſceſſum, abſque vllius expectata traditione, vel iudicum conſignatione, abſque diminutione rerum, vel mancipiorum, cum omni ſuprapoſito, vel quicquid ad ipſa loca aſpicere, vel pertinere videtur, vos heredéſque veſtri, vel cui à vobis permiſſum fuerit, in eorum faciant reuocare poteſtatem vel dominationem: Et ſi fuerit aut ego ipſe, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet perſona, quæ contra has obligationes aliquam calumniam, vel repetitionem, aut contemptum generare præſumpſerit, illud quod repetit non vindicet, & inſuper contra cui litem intulerit ſolidos CC. componat. Et hæ obligationes vno tenore conſcriptæ firmæ permaneant.

VII. Precaria.

DOMINO venerabili illi rectori Ecclesiæ illius, vel omni congregationi ibidem consistenti. Ego enim ille, ad meam petitionem vestra decreuit voluntas, vt mihi villam vestram, sitam in pago illo, in condita illa, in loco nuncupante illo, cum omni merito ad se pertinente vel aspiciente, vsufructuario ordine mihi conseruare iuberetis: quod ita & fecistis. Ea verò ratione vt mihi exinde non liceat aliubi, nec vendere, nec donare, nec in nullo modo distrahere; sed sub vestro prætextu, quatenus vestrum decretum manserit hoc tenere & vsurpare faciam. Vnde censui me annis singulis ad festiuitatem ipsius sancti, partibus vestris reddere argentum tantum. Et post meum quoque discessum suprascriptam rem, cum omni integritate & soliditate sua, quicquid ibidem aspicere vel pertinere videtur, cum omni supraposito vel quicquid ibidem transitus meus dereliquerit, absque vllius expectata traditione, vel iudicum consignatione, aut heredum meorum repetitione, vos agentésque ipsius Ecclesiæ in eorum faciant reuocare potestatem, vel dominationem. Et si fuerit aut ego ipse, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet persona, quæ contra hanc precariam aliquam calumniam vel repetitionem, aut contemptum generare præsumpserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit solidos c.

componat. Et hæc precaria, quamuis per diuersorum annorum curricula à me fuisset possessa, nullum præiudicium vobis præparetur, sed ita firma permaneat, quasi per quinquennium fuerit renouata, cum stipulatione subnixa, omnique tempore inuiolata permaneat.

VIII. Item venditio.

MAGNIFICO fratri ego ille. Constat me tibi vendidisse, & ita vendidi infra terminum sancti illius, in loco nuncupante illo, campum, vel vineam, iuris mei, habentem aripennos tantos. Est quidem de vno latere & fronte terra illius, de alio latere & fronte terra illius: vnde accepi à te pretium, in quod mihi bene complacuit valens sol. tantos, ita vt ab hodierna die quicquid de supradicta re facere volueris liberam habeas potestatem, saluo iure ipsius sancti. Et si fuerit, aut ego ipse, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet persona, quæ contra hanc venditionem aliquam calumniam, vel repetitionem generare præsumpserit, contra cui litem intulerit sol. XV. componat, & hæc venditio firma permaneat.

IX. Venditio de seruo.

MAGNIFICO fratri illi, ego ille. Constat me tibi vendidisse, & ita vendidi seruum iuris mei nomine illum, non furem, non fugitiuum,

ſed ſano corpore boniſque moribus conſtructum. Vnde accepi à te pretium, in quod mihi bene complacuit valens ſol. tantos. Ita vt ab hodierna die, quicquid de ſupradicto ſeruo facere volueris, liberam habeas poteſtatem. Et ſi fuerit, aut ego ipſe, aut vllus de heredibus meis, vel quælibet perſona quæ contra hanc venditionem aliquam calumniam vel repetitionem generare præſumpſerit, contra cui litem intulerit ſol. LX. componat, & hæc venditio firma permaneat.

Lind. CLIV.

X. Venditio de ſemetipſo, qualiter homo liber venundetur.

DOMINO ſemper meo illi, ego ille. Placuit mihi vt ſtatum ingenuitatis meæ in veſtrum deberem obnoxiare ſeruitium: quod ita & feci. Vnde accepi à te pretium, in quod mihi bene complacuit ſol. tantos, ita vt ab hodierna die, quicquid de me ſeruo tuo, ſicut & de reliquis mancipiis tuis facere volueris, à die præſente liberam habeas poteſtatem. Et quod fieri non credo, ſi fuerit vlla quælibet perſona, quæ contra hanc venditionem, quam ego mea ſpontanea voluntate fieri rogaui, aut qui contra eam aliquid agere, vel calumniam generare conauerit, illud quod repetit non vindicet, & contra cui litem intulerit, auri libram vnam, argenti pondo quinque coactus exſoluat, & hæc venditio firma permaneat.

XI. Epiſtola collectionis.

Lind. CXXXVIII.

NOs quoque in Dei nomine matricularij ſancti illius, dum matutinis horis ad oſtia ipſius Eccleſiæ obſeruanda conueniſſemus, ibique infantulum ſanguinolentum, periculo mortis imminentem, pannis inuolutum inuenimus, & ipſum per triduum, ſeu ampliùs apud plures homines inquiſiuimus, quis ſuum eſſe diceret, & non inuenimus: cui nomen ipſum impoſuimus. Sed poſtea pietate interueniente, & Domini miſericordia opitulante ipſum infantulum homini aliquo, nomine illo ad nutriendum dedimus, vt ſi Deo præſule conualuerit, ipſum in ſuis ſeruitiis ac ſolatiis ſecundùm legis ordinem retineat. Pro quo pretium accepimus, in quod nobis bene complacuit, valens ſol. tantos. Et vt præſens epiſtola firmior ſit, manibus propriis eam ſubterfirmauimus, & bonis hominibus roborandam decreuimus, ſecundùm ſententiam illam, quæ data eſt ex corpore Theodoſiani libri quinti, * dicentem: *Si quis infantem à ſanguine emerit, ſi nutritum dominus, vel pater eum recipere voluerit, aut eiuſdem meriti mancipium, aut pretium nutritor quantum valuerit conſequatur.*

Tit. 8. Anianus ad l. vnic. Cod. Th. de his qui ſanguinol.

XII. Ingenuitas.

Lind. XCI.

QVI debitum ſibi nexum relaxat ſeruitium, in futuro apud Dominum ſibi retribui con-

fidat. Igitur ego in Dei nomine ille pro remedio animæ meæ, vel æterna retributione, ſeruum iuris mei nomine illum ingenuum eſſe præcipio, & in ſacroſancta Eccleſia beatiſſimi ſancti illius, ſub præſentia ſacerdotum ibidem conſiſtentium, ante cornu altaris ab omni vinculo ſeruitutis eum abſoluo, ita vt deinceps, tanquam ſi ab ingenuis parentibus fuiſſet natus, vel procreatus, eat, pergat partem quam maluerit, & ſicut alij ciues Romani vitam ducat ingenuam. Et ſi aliqua procreatio filiorum vel filiarum ex ipſo orta fuerit, ſimiliter viuat ingenua, & nulli heredum meorum, nec cuicumque alij perſonæ quicquam debeat ſeruitutis, nec libertinitatis obſequium, niſi ſoli Deo cui omnia ſubiecta ſunt, vel pro cuius amore ipſum deuotus obtuli: patrocinium & defenſionem cuicumque ſe elegerit, in omnibus illius perfruatur arbitrio. Si quis verò, quod futurum eſſe non credo, ſi fuerit aliquis ex heredibus meis, vel quælibet perſona, quæ contra hanc ingenuitatem venire, aut eam refragare præſumpſerit, illud quod repetit non vindicet, & inſuper contra cui litem intulerit ſol. LX. componat: & præſens ingenuitas meis, vel bonorum hominum manibus roborata cum ſtipulatione ſubnixa, omníque tempore maneat inconuulſa.

Lind. CXLVI.

XIII. Cautio.

MAGNIFICO fratri illi, ego ille. Ad meam petitionem veſtra decreuit voluntas, vt mihi

beneficium de rebus veſtris illis inter annos tantos facere deberetis: quod ita & feciſtis. Et ego pro huius merito beneficij oppignero vobis locellum rem proprietatis meæ nuncupantem illum, ſitum in pago illo, cum omni ſua integritate vel ſoliditate. Ea verò ratione vt quomodo iam dicti anni adimpleti fuerint, & fructus ipſius terræ per quinque annos tantùm exinde collegeris, ego ſupradictum debitum tum tibi deſoluam, & res meas, vnà cum cautione mea manibus tuis recipiam. Et ſi negligens aut tardus exinde apparuero, ſupraſcriptum debitum tuum in duplum, partibus tuis ſim redditurus.

XIV. Donatio in ſponſa facta.

LEX & conſuetudo expoſcit, vt quicquid inter ſponſum, & ſponſam de futuris nuptiis fuerit definitum, vel largitum, aut ex conſenſu parentum, aut ipſorum, ſi ſui iuris ſunt, ſcripturarum ſolennitate firmetur. Idcirco ego in Dei nomine ille, dum multis habetur percognitum, quod ego te illam, vnà cum conſenſu parentum, vel amicorum noſtrorum tua ſpontanea voluntate ſponſaui, mihi placuit, vt aliquid de rebus meis per hunc titulum libelli dotis ante dies nuptiarum tibi confirmare deberem, quod ita & feci. Ergo dono tibi donatumque eſſe volo, locellum, rem proprietatis meæ nuncupantem illum, ſitum in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarúmve de-

cursibus, mobilibus & immobilibus, cum omni suprapositio suisque adiacentiis, tam de alode quàm de comparato, seu de quolibet adtractu, totum & ad integrum, sicut à me præsenti tempore videtur esse possessum, & in fabricaturis aurum tantum, argentum tantum, vestimenta. Hæc omnia superiùs iam dicta, per hunc titulum libelli dotis diebus nuptiarum, tibi sum impleturus vel traditurus, ita vt dum aduixeris secundùm legis ordinem teneas, atque possideas, nostrisque qui ex nobis procreati fuerint filiis, vel filiabus derelinquas. Si quis verò, si ego ipse aut vlla quælibet persona fuerit, quæ contra hanc donationem aliquid agere, vel calumniam generare præsumpserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit sol. C. componat: Et hæc donatio meis, vel bonorum hominum manibus roborata, cum stipulatione subnixa firma permaneat.

Lind. XXCVI.

XV. Traditio ad sponsam.

DVM multis habetur percognitum, qualiter, ego ille puellam aliquam, nomine illam, vnà cum consensu parentum, vel amicorum nostrorum legibus sponsaui, & aliquid de rebus meis ei donare ante dies nuptiarum disposui, ideo placuit mihi, vt de ipsis rebus, misso ipsius puellæ, nomine illo, traditionem vel introductionem locorum secundùm legem Romanam, facere deberem, quod ita & feci. Ergo trado ei & tradidisse me constat, locellum

lum rem proprietatis meæ nuncupantem illum, ſitum in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, *vel cætera quæ ſequuntur*, aurum, argentum, veſtimenta. Hæc omnia ſuperiùs iam dicta ad vicem ſponſæ meæ tibi trado, ita vt tempore nuptiarum ad iam dictæ ſponſæ deueniat poteſtatem; ita vt ſecundùm legis ordinem teneat, atque poſſideat. Et ſi contra hanc traditionem aliquid refragauero, partibus ipſius puellæ ſol. tantos componam. Et hæc traditio firma permaneat.

XVI. Charta in puellam facta ab eo qui illam inuitam traxerit.

Lind. XXCIII.

VIVENTIBVS patribus inter filios familias ſine voluntate eorum matrimonia non legitimè copulantur, ſed contracta non ſoluuntur. Idcirco ego in Dei nomine ille, dulciſſima coniux mea illa, dum & te ſine voluntate parentum tuorum rapto ſcelere in meo ſociaui coniugio, vnde vitæ periculum incurrere debui, ſed interuenientibus ſacerdotibus, vel bonis hominibus vitam obtinui. Ideo placuit mihi vt per hanc epiſtolam compoſitionalem, aut ſi conuenit ceſſionem, aliquid de rebus meis tibi confirmare deberem, quod ita & feci. Hoc eſt locellum nuncupantem illum, ſitum in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, mobilibus & immobilibus, cum omni ſuprapoſito ſuiſque adiacentiis, vel omni in-

Anianus ad Paul. ſent. lib. 2. tit. 24.

tegritate, quicquid inibi præſenti tempore mea videtur eſſe poſſeſſio, de iure meo in tua trado poteſtate, vel dominatione. Ita vt quicquid exinde à die præſente facere volueris, liberam ac firmiſſimam in omnibus habeas poteſtatem. Et ſi fuerit, aut ego ipſe, aut vlla quælibet perſona, quæ contra hanc epiſtolam refragationem aliquam, aut calumniam generare præſumpſerit, illud quod repetit non vindicet, & inſuper contra cui litem intulerit ſol. tantos componat, & hæc epiſtola firma permaneat.

XVII. Donatio inter virum & vxorem quæ geſtis ſit alligata.

QVICQVID enim inter coniugatos de propria facultate, ob amorem dilectionis inuicem condonare placuerit, ſcripturarum neceſſe eſt titulis alligari, ne in poſterum ab heredibus eorum poſſit conuelli, quia ſecundùm legem, ſi manente coniugio vir vxori, vel vxor marito aliquid donauerit, ſi is cui donatum eſt prior mortuus fuerit, apud donatorem ea quæ donata fuerant remanebunt. Igitur ego in Dei nomine ille, dulciſſima coniux mea illa, ſi priùs mortuus fuero quàm tu, dono tibi per hanc epiſtolam donationis, donatúmque in perpetuum eſſe volo, tres partes de omni re facultatis meæ, quantumcumque in pago illo, in villis nuncupantibus illis habere viſus ſum. Hoc eſt tam terris, ædificiis, accolabus,

mancipiis, libertis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, mobilibus & immobilibus, aurum tantum, argentum tantum, æramentum in ſol. tantos; Hæc omnia cum omnibus appenditiis, ſuiſque adiacentiis, vel cum omni ſuprapoſito, tibi dono atque transfundo: quartam verò legitimis heredibus meis reſeruo, quia malo hoc habere te quàm me, plus te quàm cæteros heredes meos. Similiter ego in Dei nomine illa dulciſſimo iugali meo illi, ſi prior mortua fuero, quàm tu, dono tibi per hanc epiſtolam donationis, *ſequitur ſupradictus textus.* Si quis verò, quod fieri non credimus, ſi fuerit vllus de heredibus noſtris, vel quælibet perſona, quæ contra has epiſtolas vno tenore conſcriptas, quas inter nos fieri rogauimus, aliquid agere, vel refragare conauerit, illud quod repetit non vindicet: & inſuper contra cui litem intulerit ſol. tantos coactus exſoluat. Et hæ epiſtolæ contulitionis, cum ſtipulatione Aquiliana, noſtris vel bonorum hominum manibus roboratæ, firmæ permaneant.

XVIII. Item alio modo.

IGITVR ego in Dei nomine ille, dulciſſimæ coniugi meæ illi, dono tibi per hanc epiſtolam contulitionis, donatúmque eſſe volo locellum rem proprietatis meæ nuncupantem illum, ſitum in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis,

aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, cum omnibus appenditiis suis, vel omni suprapo-sito, quicquid inibi præsenti tempore mea videtur esse possessio. Ea verò ratione, vt si tu mihi superstes fueris, vsufructuario ordine, hæc omnia absque repetitione heredum meorum tenere & possidere debeas. Et post tuum quoque discessum, cum omni re meliorata, vel suprapofito, ad legitimos filios nostros, qui ex nobis procreati fuerint reuertantur. Similiter ego in Dei nomine illa dulcissimo iugali meo. *Loquitur supradictum textum.* Et illud inter nos inserere placuit, vt si fuerit vllus de heredibus nostris, vel quælibet persona quæ contra has duas contulitiones, vno tenore conscriptas, aliquid agere, vel refragare præsumpserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit, sol. tantos componat: & hæ contulitiones nostris, vel bonorum hominum manibus roboratæ, cum stipulatione subnixa firmæ permaneant.

Lind. XXCIV.

XIX. Libellus repudij.

Anianus ad l. 1. Cod. Th. de repud.

CERTIS rebus & probatis causis, inter maritum & vxorem repudiandi locus patet. Idcirco quia inter illum & coniugem suam illam non caritas secundùm Deum, sed discordia regnat, & illorum nulla est voluntas pariter conuersandi, placuit vtrisque voluntatibus, vt se à consortio coniugali separare deberent: quod ita & fecerunt. Propterea has epistolas, vno tenore conscriptas, in-

ter ſe fieri & adfirmare decreuerunt : Vt quicquid vnuſquiſque ex ipſis de ſemetipſo facere voluerit, abſque repetitione ſocij ſui, liberam habeat poteſtatem, & nullam requiſitionem neque ipſius in caput, neque vlla quælibet perſona, exinde habere pertimeſcat. Quod qui contra parem ſuum, vel contra alium quemcumque hominem, vllam repetitionem exinde facere conauerit, partibus illius contra cui litem intulerit ſol. tantos componat, & ſua repetitio nullum obtineat effectum; ſed vnus quis ex ipſis, per hunc libellum repudij eorum manibus roboratum, omnique tempore, quieti valeant reſidere.

XX. Mandatum qualiter maritus negotium vxoris proſequatur. Lind. CLXXX.

DVM & humana prodit vtilitas, & lex Romana expoſcit, vt quicumque vxoris ſuæ negotium fuerit proſecutus, quamuis maritus ſit, nihil aliud agat, niſi quod ei agendum per mandatum illa commiſerit. Igitur ego in Dei nomine illa, filia illius, tibi dulciſſimo iugali meo illi. Dum me ſimplicitas dominatur, quod minimè res vel cauſas meas valeo exercere, te in omnibus rebus vel cauſis meis, inſtituo dominum, procuratorem & auctorem: ita vt quicquid exinde egeris, geſſeriſve ratum, vel definitum à me in omnibus eſſe cognoſcas, quia malo hoc habere te, quàm me, plus te quàm cæteros heredes meos. Et adhuc mihi inſerere

placuit, vt hoc mandatum ad ciuitatem illam, cum curia publica, vt mos eſt, geſtis municipalibus facias alligari. Et noſtra voluntas æuis temporibus firmiùs perduret, manu propria ſubterfirmaui, & bonorum virorum roborandum decreui.

XXI. Charta qualiter pater filium, vel nepotem de rebus ſuis meliorare poteſt.

QVICQVID pater vnumquemque ex filiis vel nepotibus habere voluerit, hoc ſibi ſecundùm legis ordinem, ſine conſortis repetitione defendat: nec præſumat aliquis contra voluntatem patris agere. Igitur ego in Dei nomine ille, dulciſſimo filio vel nepoti meo illi. Cedo tibi, ceſſúmque in perpetuum eſſe volo, & de meo iure in tuam trado dominationem, abſque conſortio fratrum tuorum, vel filiorum meorum villam in loco nuncupante illo, cum terris, domibus, accolabus, mancipiis, libertinis, vineis, ſyluis, campis, pratis, paſcuis, aquis, aquarúmve decurſibus, mobilibus & immobilibus, cum omni ſupraposito, ſuiſque adiacentiis, vel quicquid inibi præſenti tempore mea videtur eſſe poſſeſſio, totum & ad integrum, à die præſente tibi volo eſſe conceſſum atque indultum; ita vt quicquid exinde facere volueris, liberam & firmiſſimam in omnibus habeas poteſtatem. Si quis verò, &c.

XXII. Epiſtola qualiter nepotes in loco filiorum inſtituuntur ab auo. Lind. LIV.

QVICQVID filiis, vel nepotibus de facultate patris cognoſcitur ordinaſſe voluntatem eius, in omnibus lex Romana conſtringit adimplere. Ideóque ego in Dei nomine ille, dulciſſimis nepotibus meis illis. Dum peccatis meis facientibus, filia mea genitrix veſtra tempus naturæ ſuæ compleuit, & ego penſans conſanguinitatis cauſam, dum & per legem cum filiis meis, auunculis veſtris, in alode meo ad integrum minimè ſuccedere poteratis, ideo per hanc epiſtolam firmitatis volo, vt in omni alode meo, poſt meum diſceſſum, ſi mihi ſuperſtites fueritis, quicquid moriens dereliquero, ſicut ſupradicta genitrix veſtra, ſi mihi ſuperſtes fuiſſet, ita & vos cum auunculis veſtris ſuccedere faciatis. Ea verò ratione, vt quicquid tempore nuptiarum ei tradidi, vel dedi, hoc in partem veſtram recipiatis, & ſi amplius inſuper de rebus noſtris obuenerit, tunc cum filiis meis matris veſtræ portionem recipiatis: ita vt quicquid exinde facere volueritis liberam habeatis poteſtatem. Si quis verò fuerit, *& reliqua.*

XXIII. Epiſtola qualiter extraneus homo in locum filij adoptetur. Lind. LIX.

EGO enim in Dei nomine ille. Dum peccatis meis facientibus orbatus ſum à filiis, mihi pla-

cuit, vt illum vnà cum consensu patris sui, in ciuitate illa, cum curia publica, de potestate patris naturalis discedentem & in meam potestatem venientem in loco filiorum adoptarem: quod ita & feci. Ea verò ratione, vt quandiu aduixero fideliter mihi præstet solatium, vel adiutorium, & omnes res meas diligenter excolat; & post obitum quoque meum, sicut à me genitus fuisset, ita in omni hereditate mea per hanc epistolam adoptionis sit successurus; vel quicquid de supradictis rebus meis, quantumcumque moriens dereliquero, facere voluerit, iure proprietario, absque repetitione heredum meorum, liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem. Et illud mihi inserere placuit, vt si fuerit vllus ex heredibus meis, vel quælibet persona, quæ contra hanc epistolam adoptionis, aliquid contra te, aut contra eum, cui tu ipsas res dereliqueris, calumniator, aut repetitor accesserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit sol. tantos componat; & hæc adoptio gestis alligata, firma permaneat.

Lind. LXXIV.

XXIV. Epistola qualiter tutores publicè recipiantur.

Anianus ad l. vnic. C. Th. qui petant tut.

LEx Romana constringit, vt qui tutores noluerint esse paruulorum, si fortè cesserit luctuosa hereditas, ab ipsa habeantur extranei. Propterea ego in Dei nomine ille, Iudex prouinciæ illius; Dum & omnibus habetur percognitum, qualiter

liter parentes iſtius præſentis orfanuli, nomine illo, ab hac luce diſceſſerunt, & teſtamentarium tutorem ei non dimiſerunt, & minimè ſuas procurare poteſt neceſſitates; ideo vnà cum conſenſu primatum ciuitatis, conuenit nobis, vt iſtius patruo, vnà cum omnibus bonis ſuis, facto conſcripto rerum inuentarum, ei ſub officium tutoris commendare deberemus: quod ita & fecimus. Ea verò ratione, vt per nullam occaſionem ſupradicti pupilli hereditas, quicquid in pago illo, in villis nuncupantibus illis videtur habere, non minuatur: ſed ipſas res, vel mancipia, atque omnem ſuam ſubſtantiam diligenter excolat, & ipſum pupillum exinde nutrire, vel miniſtrare faciat. Et ſi Deo propitio in perfectam venerit ætatem, omnia ei ſecundùm legis ordinem cum integritate ſeruata reddantur. Vnde conuenit nobis, vt duas epiſtolas vno tenore conſcriptas, exinde conſcribere, vel adfirmare deberemus: quod ita & fecimus. Vnam quidem iam dictus patruus ſuus ſecum retineat, alteram verò aliquis homo, nomine ille, de manu noſtra, vel iam dicti pupilli, ſuſcipiat, vt futuris temporibus, Deo auxiliante, ſub teſtificatione bonorum virorum, qui ſubter tenentur inſerti, per ipſam cum omni integritate omnia ſua exigere debeat.

XXV. Pactum inter parentes.

Lind. LXVIII.

CHARITATIS ſtudium & dilectionis affectus inter propinquos decet, vt quicquid de rebus

corum inter se diuiserint, scripturarum serie alligetur, secundùm Romanam legem ordinantem, vt quicumque in ætate perfecta pactionem, vel definitionem per scripturam fecerit, & hoc quod fecit implere neglexerit, aut contra eam ire præsumpserit, infamis vocetur, & ipsam causam agere non permittatur, atque pœnam statutam cogatur exsoluere. Igitur placuit atque conuenit inter illum, & germanum suum illum, vt hereditatem paternam atque maternam inter se diuidere, vel exæquare deberent, quod ita & fecerunt. Accepit itaque ille in portione sua villas nuncupantes illas, sitas in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, *vel cætera quæ sequuntur.* Similiter contrà, accepit ille, in compensationem portionis suæ, villas nuncupantes illas, sitas in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, *vel cætera quæ sequuntur.* Hæc quidem omnia vnanimiter consentientes, pars parti tradidisse, vel consignasse cognoscite, ita vt quicquid post hunc diem vnusquisque de hoc quod accepit facere voluerit, absque nostris repetitionibus liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem. Et si aliquando aliquis ex nobis, aut heredibus nostris contra has epistolas aliquid agere, vel refragare præsumpserit, eius repetitio nullum obtineat effectum, & insuper contra cui litem intulerit sol. tantos componat, & præsens pactio vel definitio, cum stipulatione subnixa firma permaneat.

Anianus ad l. 6. C. Th. de pactis.

XXVI. Commutatio.

INTER quos charitas inlibata permanſerit, à parte parti beneficia opportuna præſtantur. Ideóque placuit atque conuenit, inter inluſtrem virum illum, & illum, vt loca aliqua inter ſe commutare deberent, quod ita & fecerunt. Dedit igitur vir inluſter ille, partibus illius, locellum nuncupantem illum, ſitum in pago illo, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertinis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, mobilibus & immobilibus, cum omnibus appenditiis ſuiſque adiacentiis, vel omni ſuprapoſito, totum & ad integrum, de iure meo, ſicut præſenti tempore à me videtur eſſe poſſeſſum, in tuam trado poteſtatem, vel dominationem. Similiter in compenſationem huius meriti, dedit iam dictus ille, partibus illius, alium locellum nuncupantem illum, ſitum in pago illo, *vel cætera quæ ſequuntur*: ita vt ab hac die, vnus quis de hoc quod accepit facere voluerit, iure proprietario, liberam & firmiſſimam in omnibus habeat poteſtatem. Et illud inter nos inſerere placuit, vt ſi vllus ex nobis, heredibus ſucceſſoribúſque noſtris fuerit, qui hoc immutare, vel refragare tentauerit, rem quam accepit amittat, & inſuper contra cui litem intulerit ſol. tantos componat, & ſua repetitio nullum obtineat effectum. Et hæ commutationes vno tenore conſcriptæ omnique tempore maneant inconuulſæ.

XXVII. Confirmatio Regis, vel inspecta ista, cuiuscumque principis, in eo qui ab hostibus est deprædatus, vel ab igne concrematus.

MERITO largitate Regis, & munere subleuantur, qui ab hostibus vel incendio passi sunt damna, vel violentiam. Igitur fidelis noster ille, clementiæ regni nostri suggessit, eo quòd ante hos annos exercitus noster, aut illius Regis, vel per negligentiam alicuius hominis in loco nuncupante illo, domus suæ, vel res quamplures vnà cum instrumentis chartarum, tam quod Regio munere perceperat, quàm & de diuersis partibus per venditiones, donationes, cessiones, commutationes, adtraxerat, vel quicquid in pago illo, vel locis nuncupantibus illis possederat, incendio fuisset crematum: vnde relationem sub testificatione bonorum hominum cognouimus recensendam, omnes res suas, vel instrumenta chartarum, perîsse, vel sibi sicut nobis suggessit, damna sustinuisse. Præcipientes ergo iubemus, vt quicquid memoratus ille, sicut vsque nunc tam de terris, domibus, accolabus, mancipiis, libertinis, vineis, pratis, syluis, aquis, aquarumve decursibus, vel reliquis quibuscumque beneficiis, vsque ad præsens cum æquitatis ordine quietus possedit, & ita deinceps in iure & dominatione eius permaneat. Et per hoc præceptum, pleniùs in Dei nomine circa eum suffultum, atque confirmatum, absque vllius inquietudine, teneat &

possideat, suisque posteris, aut cuicumque voluerit ad possidendum derelinquat. Quam verò auctoritatem propria manu subter roborare decreuimus.

XXVIII. Item apennis.

Lind. *CVII.*

CONSVETVDINE huius loci, vel etiam legis terrenæ iustitiæ, constat esse prospectum, vt quicumque ab incendiis, vel hostibus, seu à latronibus fuerit perpessus dispendium, oportet hoc casu in foro publico vel ciuitate, cum curia publica & defensore, vel reliquis ciuibus publicare. Idcirco non habetur percognitum, qualiter homo nomine ille, per timorem illius qui Turonus ciuitatem anno præsente hostiliter venit, & multa mala ibidem perpetrauit, instrumenta sua de locis denominatis illis, vel de diuersis facultatibus suis, subtus terram in villa illa misit, & ibidem computruerunt & perierunt. Propterea ei necesse fuit, vt vnà cum notitia pagensium, qui hoc cognitum bene habebant, Turonus ciuitate apennem exinde deberent adfirmare; vt quantumcumque per ipsa instrumenta, tam in terris, quàm in mancipiis, seu & reliquis rebus, sicut vsque nunc quieto ordine tenuit & possedit, ita & admodum liceat inantea ipsas res quietè tenere & possidere, & cui voluerit, Christo auxiliante, derelinquere. Vnde conuenit, vt duæ epistolæ, vno tenore conscriptæ, exinde fieri vel adfirmari deberent, vt vna in foro publico in ipsa ciuitate sit adfixa, aliam verò ipse secum pro cautela

& temporibus futuris apud ſe retineat, vt ſi ei inanteà neceſſe fuerit, in præſentia Regis, aut principis loci ſit proferenda.

Lind. CXVII.

XXIX. *Editio legibus comprehenſa.*

LEx Romana pro vtilitate humani generis expoſcit, vt ſi quando cuiuſcumque iniuſta appellatio comprobatur, ſumptus quos poſt appellationem aduerſarium ſuum accuſator compulit ſuſtinere, non in ſimplum ei, ſed in quadruplum ab accuſatore cogatur reſtitui. Igitur ego in Dei nomine ille, dum non eſt incognitum, qualiter apud te homo ille, nomine illo, in rationes publicas, ante illuſtrem virum illum, vel reliquos viros, qui ſubter tenentur inſerti, Turonus ciuitatem adſteti, de aliquibus locellis, nuncupantibus illis, ſitis in pago illo, qui mihi per legitimam ſucceſſionem ſunt debiti, & tu præſenti ordine, malo ordine eos poſſidere videris. Vnde apud me in reſponſum introire noluiſti, niſi, ſicut lex edocet, tibi inſcriptionem de ſumptibus & expenſis confirmaſſem. Ideo placuit mihi, vt hanc editionem in te adfirmare deberem, quod ita & feci: vt ſi apud me de ipſis rebus in rationes, vel in iudicium introieris, & ipſa cauſa inter nos legibus definita fuerit, & mea iniuſta fuerit accuſatio comprobata, de eadem cauſatione, omníque tempore quietus reſideas, & ſumptus, vel expenſas ſuperiùs nominatas, quas pro neceſſitatibus tuis me compellente viſus es expendiſſe,

ſecundùm legis ordinem, tranſacto litis tempore partibus tuis cogar reſtitui. Et pro rei totius firmitate hanc editionem manu propria ſubterſirmaui, & bonorum virorum roborandam decreui. *Et ſi de homicidio accuſatio proceſſerit, ſecundùm hanc ſententiam inſcriptio celebretur.* Quicumque alium de homicidij crimine periculoſa, vel capitali obiectione pulſauerit, non priùs à iudicibus audiatur, quàm ſe ſimilem pœnam quam reo intendit conſcripſerit ſubiturum. Et ſi ſeruum alienum accuſandum eſſe crediderit, ſe ſimili inſcriptione conſtringat in futurum, vt ſupplicia innocentium ſeruorum, aut pœna capitis ſui, aut facultatum amiſſione compenſet.

XXX. Relatio cum iudicio. Lind. CXIX.

AVCTORITATE legis præceptum eſt, vt in toto litis termino requiratur, per quem orta eſt contentio. Et ſi quis ad rapinam faciendam adgreditur, aut iter agentem inſidiauerit, aut domum alterius nocturnus ſpoliauerit, mors animæ ipſius ne requiratur. Igitur ego in Dei nomine, ille Iudex, veniens in loco nuncupante illo, ſub die illo, vnà cum bonis hominibus, ad locum acceſſionis, vbi aliquis homo nomine ille quondam interfectus iacebat, requirens pro qua re ibidem interfectus fuiſſet: ſed venientes homines ibidem commanentes, qui in initio litis ibidem fuerunt, vel qui ad ipſos vccos cucurrerunt, quando iamdictus homo

ibidem interfectus fuit, taliter testimonium præbuerunt: Vt dum aliquis homo, nomine ille, solenniter ambulabat, sic iam dictus ille quondam, ipsum adsalliuit, vel ei insidiauit, & res suas ei contradixit, atque violenter super ipsum euaginato gladio venit: vnde liuores vel capulaturæ, atque colaphi manifesti apparent. Ideò etenim, dum sic veritas comprobatur, iam dictus ille, adprehensam manum vel arma prædicti iudicis, sicut mos est, apud homines XII. manu sua tertia decima, distractus vel coniuratus dixit, quòd dum ipse solenniter ambulabat, iam dictus ille quondam, eum malo ordine adsalliuit, & euaginato gladio super eum venit, & super ipsum liuores vel capulationes misit, & res suas illas ei diripere voluit, & postquam istos præsentes liuores recepit necessitate compulsus, ipsum plagauit, per quem mortuus iacet: & in sua orta contentione, vel in sua mouita, atque per suas culpas ibidem interfectus fuit: Et sic est veritas, absque vlla fraude, vel conludio, & in sua culpa secundùm legem ipsum forbatudum fecit. Proinde opportunum fuit ipsi illi, vt hanc notitiam ad instar relationis, exinde accipere deberet: quod ita & fecit. Sed postea taliter in iam dicto loco ipsi illi iudicatum fuit, vt in noctes XL. apud homines XXXVI. manu sua trigesima septima, in Ecclesia illa, in loco nuncupante illo, coniurare debeat apud homines visores & cognitores; eo quòd ille quondam malo ordine super eum venisset, & res suas ei contendisset, vel primitus ipsum plagasset,
vel

vel liuorasset, & ipsum in via adsallisset, vel insidiasset, & in sua mouita vel in sua culpa ibidem interfectus fuisset. Et si hoc facere poterit de ipsa morte quietus valeat residere.

XXXI. Breue sacramenti. Lind. CXX.

BREVE sacramenti, qualiter ingressus est ille in loco nuncupante illo, in Ecclesia illa, sub præsentia illius iudicis vel bonorum virorum, qui subter tenentur inserti, ad placitum suum custodiendum. Vnde retroactis diebus quadraginta, relationem de morte illius, per iudicium bonorum virorum accepit, iuratus dixit: per hunc locum sanctum & Dei reuerentiam, dum ego solenniter inibi ambulabam, iam dictus ille quondam in loco nuncupante illo, me malo ordine adsalliuit, vel liuorauit, & colaphos super me posuit, & ad rapinam, vel ad insidiam super me faciendam adstetit, & res meas mihi malo ordine diripere, vel tollere tentauit. Et ego in sua orta contentione, vel in sua mouita atque per suam culpam in ipso loco ipsum interfeci, per reuerentiam istius sancti & Dei altissimi; Similiter testes sibi similes visores & cognitores, secundùm quod ei iudicatum fuit, post ipsum iurauerunt, vt quicquid iam dictus ille de hac causa iurauit, verum & idoneum sacramentum dedit. Ij sunt qui hoc sacramentum exceperunt, manibúsque eorum subterfirmauerunt.

Lind. XXCI.

XXXII. *Si quando masculus & fœmina pariter raptum consenserint, infra quinquennium litigetur.*

NOTITIA, sub quorum præsentia, vbi veniens ille ante illum, vel eos qui subter tenentur inserti, ibique accusabat aliquem hominem, nomine illum, eo quòd aliquam fœminam nomine illam, iam anno expleto sine diffinitione parentum, vel sine eius clamore, aut vociferatione eam volentem rapuisset, atque in coniugio sibi malo ordine contra legem & iustitiam sociasset: qui iam dictus ille, & præfata illa hoc denegare non potuerunt: sed in omnibus taliter fuerunt professi, quod ambo pariter consentientes, sic apud eosdem actum vel perpetratum fuerat. Tunc ipsi viri qui ibidem aderant, tale dederunt iudicium, vt secundùm legem Romanam, pro hac culpa ambo pariter vitæ periculum incurrissent, vel sententiam mortis ob hoc scelus excepissent. Sed interuenientibus bonis hominibus, taliter eis conuenit, vt iam dicti homines pro redemptione vitæ eorum, vadios suos iam dicto illi vnusquisque pro solidis tantis dare deberent, quod ita & fecerunt, & ad hoc placitum institutum, quod eueniet tunc temporis, hoc debeant desoluere. Vnde & fideiussorem pro ipsis solidis, aliquem hominem illum obligauerunt. Propterea necesse fuit ipsis, vt hanc notitiam exinde accipere deberent: quod ita & fecerunt, vt si ne-

ceſſitas euenerit, omnibus ſit manifeſtum, qualiter ſupradicti homines infra quinquennium ab hoc ſcelere conuicti, vel comprobati apparuerunt.

XXXIII. *Iudicium euindicatum.*

ILLE Rex vir inluſter, illi Comiti. Veniens ille in noſtra, vel procerum noſtrorum præſentia, ſuggeſſit, eo quòd aliquis homo nomine ille pagenſis veſter, eum in via malo ordine adſalliſſet, & res ſuas ei tuliſſet, vel grauiter ipſum liuoraſſet: & ob hoc vobis per noſtram ordinationem iuſſimus, vt datis fideiuſſoribus XL. illis ex hoc in noſtra præſentia debuiſſent adſtare rationantes: ſed memoratus quidem ille per triduum ſuum cuſtodiuit placitum, & iam dictum illum ſecundùm legem adiectiuit, vel ſolſatiuit, qui nec ecſonia nuntiauit, nec ſuum placitum adimpleuit. Propterea omnino tibi iubemus dum tales vobis datos habuit fideiuſſores, & placitum ſuum nullatenus cuſtodiuit, vt quicquid lex loci veſtri de tali cauſa edocet, vobis diſtringentibus, memoratus ille partibus illius componere, & ſatisfacere non recuſet.

XXXIV. *Epiſtola Abatis vel rectoris Eccleſiæ.*

IN Dei nomine ille quamquam peccator Aba, dilecto amico noſtro illi. Dum & omnibus habetur percognitum, qualiter tu rem proprietatis tuæ illam accepta pecunia de theſauro ipſius ſancti per ven-

ditionis titulum distraxisti. Vnde & precariam nobis ex hoc emisisti, & censisti te dare, in luminaribus ad festiuitatem ipsius Sancti, hoc est tantum. Ideo vnà cum consensu fratrum nostrorum, hanc epistolam tibi emittendam decreuimus: Vt ipsum locum cum omni integritate, vnà cum Dei gratia, & nostra voluntate, absque præiudicio Sancti illius, diebus vitæ tuæ vsualiter tibi liceat tenere. Et post tuum quoque discessum ipse locus cum omni integritate, vel re meliorata, vel suprapositio, partibus nostris, vel ipsius Basilicæ reuertatur: quam epistolam manu propria subterfirmauimus.

XXXV. Donatio ad Ecclesiam post obitum.

LVCRVM maximum credimus animarum, si dum vnusquisque corporeis motibus terram inhabitat, pro amore cogitet domus æternæ, vel amore temporalium rerum sperandarum sibi cumulet munimina diuitiarum, aut certè si id quod remanendo perire poterat in sæculo, in alimoniis pauperum, vel locis sanctorum distribuatur Dei. Quamobrem ego in Dei nomine ille, pertractaui tam de Dei parte, quàm & reuerentia Sancti illius, ciuitatis illius, vbi ipse pretiosus domnus in corpore requiescit, seu pro animæ meæ remedio ad sacrosanctam Basilicam Sancti domni illius, eiúsque congregationem, vbi ille Aba, vel rector præesse videtur, dono donatúmque in perpetuum esse volo, hoc est villam rem proprietatis meæ, nuncu-

pantem illam, ſitam in pago illo, ſuper fluuium illum, in condita illa, cum omnibus adiacentiis, vel appenditiis ſuis quantumcumque ad ipſam villam aſpicere, vel pertinere videtur, vel quantumcumque inibi præſenti tempore mea videtur eſſe poſſeſſio, totum & ad integrum per hanc donationem tibi trado, atque transfundo, eo videlicet modo, vt dum ego in caput aduiuo, ipſam villam cum omni integritate vſualiter, ſub prætextu ipſius Baſilicæ tenere & vſurpare faciam. Poſt meum quoque diſceſſum, ipſam villam cum omni integritate, vel ſuprapoſito, hoc eſt cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarúmve decurſibus, mobilibus & immobilibus, pecuniis, peculiis vtriuſque ſexus, præſidiis, vel omni ſupellectile, vel quod ibidem inanteà addere, adtrahere, comparare, aut emeliorare potuero, & tranſitus meus ibidem dereliquerit, pars ipſius Baſilicæ, & eius rectores, abſque vllius expectata traditione, vel iudicum conſignatione, in eorum vel ipſius Baſilicæ faciant reuocare poteſtatem vel dominationem, & ad ipſam ſanctam Baſilicam proficiat in augmentum, quia malo hoc poſt meum diſceſſum ipſam Baſilicam habere, quàm cæteros heredes meos. Si quis verò.

XXXVI. Ceßio à die præſente.

DVM fragilitas ſeu caſus humani generis pertimeſcit vltimum vitæ terminum, ſubita

tranſpoſitione ventura, oportet vt non inueniat vnumquemque imparatum, nec ſine aliquo boni operis fructu migrantem de ſæculo: ſed dum in ſuo iure & poteſtate quiſque conſiſtit præparet ſibi viam ſalutis, per quam ad æternam beatitudinem valeat peruenire. Idcirco ego in Dei nomine ille, pertractans tam de Dei parte, quàm & reuerentia Sancti illius, ſeu animæ meæ remedio, cedo ad ſacroſanctam Eccleſiam Sancti illius, quæ eſt constructa infra vrbem illam, in honore Sancti illius, vbi ille Aba & Rector præeſſe videtur, non occultè, ſed publicè, non priuatim, ſed palàm, ceſſúmque in perpetuum eſſe volo iure legitimo, & de iure meo in ius, & dominationem ipſius Eccleſiæ trado atque transfundo. Hoc eſt locum rem proprietatis meæ illum, ſitum in pago illo, in condita illa, cum omni integritate, vel adiacentiis ſuis, hoc eſt cum terris, manſis, caſis, vineis, ſyluis, campis, pratis, paſcuis, aquis, aquarúmve decurſibus, farinariis, mobilibus & immobilibus, pecuniis, peculiis vtriuſque ſexus, præſidiis, vel omni ſupellectile, quantumcumque ibidem præſenti tempore mea videtur eſſe poſſeſſio, totum & ad integrum rem quæſitam & inquiſitam, per hanc ceſſionem à die præſente ad ipſam ſanctam caſam delego & confirmo. Ita vt ab hodierna die quicquid exinde pars ipſius Eccleſiæ, eiúſque Rectores de ipſa re facere voluerint, liberam & firmiſſimam in omnibus habeant poteſtatem faciendi, quia ipſam ſanctam Eccleſiam plus id habere volo, quàm me vel

cæteros heredes meos. In cessionibus verò licèt pœna non inseratur, mihi tamen pro rei totius firmitate placuit inserendum, vt si ego aut vllus de heredibus meis, *& reliqua.*

XXXVII. Venditio ad Ecclesiam.

DOMINO venerabili & in Christo patri illi, Abati de Basilica Sancti illius, in ciuitate illa, vbi ipse pretiosus dominus in corpore requiescit, vel omni congregationi ibidem consistenti; Ego enim in Dei nomine ille. Constat me vobis, vel partibus ipsius Basilicæ vendidisse, & ita vendidi, hoc est locum rem proprietatis meæ, situm in pago illo, super fluuium illum, in condita illa, in villa illa, cum omni integritate vel adiacentiis, quicquid ad ipsum locum aspicere vel pertinere videtur, vel quantumcumque præsenti tempore mea videtur esse possessio, hoc est tam terris, mansis, casis, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, syluis, pratis, pascuis, aquis, aquarúmve decursibus, libertinis, ministerialibus, mobilibus & immobilibus, pecuniis, peculiis vtriusque sexus, vel omni supellectili totum & ad integrum, rem quæsitam & inquisitam, quicquid dici aut nominari potest, vel quicquid ibidem præsenti tempore mea videtur esse possessio, per hanc venditionem à die præsente trado atque transfundo. Vnde accepi à vobis pretium pro iam dicto loco, de thesauro ipsius Sancti, in quod mihi complacuit, vel ampli-

ficatum fuit, hoc eſt tantum, quod pretium in manus meas accepi: & ipſum locum cum omni integritate, ſicut dixi, per hanc venditionem vobis, vel ad ipſam ſanctam caſam tradidi perpetualiter ad poſſidendum, ita vt ab hodierna die, quicquid exinde vos, aut ſucceſſores veſtri, vel pars ipſius Baſilicæ facere volueritis, liberam & firmiſſimam in omnibus habeatis poteſtatem faciendi. Si quis verò.

XXXVIII. Epiſtola Abatis vel Rectoris ipſius Eccleſiæ.

IN Dei nomine ille Aba, in Chriſto nobis dilecto illi. Ad tuam petitionem noſtra decreuit voluntas, vt tibi res noſtras, vel Sancti illius in pago illo beneficiare vſufructuario ordine deberemus: quod ita & fecimus. Et tu pro huius merito beneficij obligaſti nobis res tuas tam de alode quàm & de comparato, ſeu de quolibet, ſic denominatas, in pago illo, in condita illa, quas præſenti tempore tenere & poſſidere videris: hoc eſt cum terris, vel omnia & in omnibus. Ea verò ratione vt tibi ex ipſis rebus quas nobis obligaſti, & illis quas tibi vſufructuario ordine beneficiauimus, non liceat aliubi, nec vendere, nec donare, nec alienare, nec in nullo modo diſtrahere, nec in naufragium ponere, ſed ſub noſtro, vel Sancti illius prætextu tibi liceat tenere & poſſidere. Et poſt tuum quoque diſceſſum abſque diminutione rerum vel mancipiorum, cum omni

re

re emeliorata, vel ſuprapoſito quicquid in iam dictis rebus inuentum repertúmque fuerit, in noſtram vel ipſius Sancti abſque vllius expectata traditione, vel iudicum conſignatione faciamus reuocare poteſtatem vel dominationem. Vnde cenſiſti te nobis annis ſingulis, ad feſtiuitatem Sancti illius, in luminaribus ipſius Sancti, vel pro mercedis tuæ augmento, argentum ſolidos tantos. Et ſi de ipſo cenſo negligens apparueris, fidem exinde facias, & ipſas res perdere non debeas. Quam epiſtolam manu propria ſubterfirmauimus.

XXXIX. Securitas de homicidio.

FRATRI illi, Ego enim ille. Dum & omnibus habetur percognitum, qualiter tu ante hos dies inſtigante aduerſario germanum meum vel quemlibet parentem interfeciſti. Vnde & poſtea ex hoc comprobatus apparuiſti, & ante me apud illum iudicem, exinde in rationes fuiſti, & pro integra compoſitione pro iam dicto parente meo, pro ipſa morte, ſicut mihi bene complacuit, argentum ſolidos tantos dediſti: Ideo hanc epiſtolam ſecuritatis tibi ex hoc emittendam decreui, vt neque à me, neque ab heredibus meis, neque à qualibet oppoſita vel emiſſa perſona, nullam calumniam neque repetitionem de iam dicto homicidio habere non pertimeſcas, neque tu, neque vllus de parte tua qui tecum commorantur, ſed ducti atque ſecuri in omnibus, exinde valeatis reſidere.

Si quis verò, si fuerit aut ego ipse, aut vllus de heredibus meis, seu quælibet persona, quæ contra hanc securitatem venire, aut agere vel refragare tentauerit, & à me vel ab heredibus meis defensatum non fuerit, sociante fisco qui litem intulerit sol. tantos componat, & sua repetitio nullum obtineat effectum, sed sit inter nos vel ab heredibus nostris ex hac re omnique tempore calcanda causatio; Et hæc securitas meis, vel bonorum hominum manibus roborata, cum stipulatione inserta, diuturno tempore maneat inconuulsa.

XL. Iudicium iuxta quod causa continet.

VENIENS ille, die illo, mense illo, dies tantos, in loco nuncupante illo, ante venerabilem virum illum, suósque auditores, vel reliquos viros, qui ibidem aderant, vel subterfirmauerunt, ibique interpellabat aliquem hominem nomine illum, dum diceret eo quòd hereditatem suam in loco nuncupante illo, quæ ei erat debita, post se retineret, vel ei malo ordine contradiceret iniustè. Interrogatus ille ante ipsos viros, taliter dedit in responsis, quòd ipsam hereditatem, quam ipse contra eum repetebat, genitor suus vel quilibet parens, ipsam ei moriens dereliquerat, & de annis XXX. inter ipsum & parentes suos, qui ipsam ei dereliquerant ipsam tenuisset, & secundùm legem ei sit debita. Dum sic intenderent sic ipsi viri memorato homini decreuerunt iudicium, vt in

noctes tantas, quod euenit die illo, apud homines tantos, sua manu tanta in Basilica Sancti illius, in loco nuncupante illo, taliter debeat coniurare, quòd ipsam hereditatem, quam ipse homo contra ipsum repetebat, per annos XXX. inter ipsum & memoratos parentes suos, qui ipsam hereditatem morientes ei dereliquerant, semper ipsam tenuissent, & per ipsos annos XXX. secundùm legem plus sit ipsa hereditas ei habendi debita, quam ipsi homini reddendi: si hoc ad illud placitum coniurare potuerit, ipsam hereditatem, absque repetitione ipsius hominis, omni tempore habeat elitigatam, atque euindicatam, sin autem non potuerit, hoc legibus emendare studeat. His præsentibus actum fuit.

XLI. Breue sacramenti secundùm ipsum iudicium.

BREVE sacramentorum, qualiter ingressus est ille, die illo, in loco nuncupánte illo, in Basilica Sancti illius, iuxta quod iudicium suum loquitur, apud homines tantos sua manu tanta, positis manibus super sanctum altare iuratus dixit: Per hunc locum sanctum, & reuerentiam istius Sancti, quia vnde me ille interpellauit, quasi hereditatem suam, quæ ei esset debita, in loco nuncupante illo, post me retinerem, vel ei malo ordine contradicerem iniustè, ipsam hereditatem parentes mei mihi morientes dereliquerunt, & inter me vel

ipſos parentes meos de annis xxx. ſemper exinde veſtiti fuimus, & ſecundùm legem plus eſt mihi debita habendi quàm ipſi homini reddenda, per Deum & reuerentiam iſtius Sancti iuro. Similiter venientes teſtes ſui, per ſingula iurati dixerunt, quicquid iſte de hac cauſa iurauit, verum & idoneum ſacramentum exinde iurauit. Hij ſunt qui ſubterfirmauerunt.

XLII. Notitia de alode vindicato.

NOTITIA, qualiter vel in quorum præſentia, veniens ille, die illo, in loco nuncupante illo, ante illum iudicem, vel reliquos viros, qui ibidem aderant, vel ſubterfirmauerunt; Ibique interpellabat aliquem hominem, nomine illum, eo quòd alodem quæ fuerat genitoris ſui nomine illius, in loco nuncupante illo, poſt ſe malo ordine retineret, vel ei contradiceret iniuſtè. Interrogatus ipſe homo ab ipſis viris, ſi ſic erat veritas, an non: ſed ipſe iudicium, vel breue ſacramentorum, ibidem ante ipſos viros protulit ad relegendum, qualiter cum ipſo homine, ante hos dies, exinde ante illum iudicem in rationes fuerat, & qualiter ipſam alodem contra ipſum hominem, vel contra germanos ſuos elitigatam, atque euindicatam legibus habebat. Relecto ipſo iudicio, vel ipſo breui ſacramentorum, ſic ipſi viri ipſum hominem interrogauerunt, ſi aliquid contra ipſum iudicium, vel contra ipſum breuem opponere volebat. Sed ipſe

taliter dixit, quòd nihil habebat quod contra ipſum opponere deberet, & ſe in omnibus recognouit, quòd contra legem ipſum hominem calumniabat, & ſe exinde omni tempore taciturum eſſe ſpopondit. Propterea opportunum fuit ipſi, vt hanc notitiam ex hoc accipere deberet: quod ita & fecit, his præſentibus actum fuit.

XLIII. Venditio de area vel de caſa infra ciuitatem. *Lind. CXXIX.*

MAGNIFICO fratri illi, Ego enim ille. Conſtat me tibi vendidiſſe, & ita vendidi, hoc eſt caſam meam cum ipſa area, vbi poſita eſt, infra ciuitatem vel burgum illum, in ratione illius, in loco illo, quem ego data mea pecunia de aliquo homine nomine illo comparaui. Habet ipſa caſa in atriamento membra in gyro tanta, de lateribus vel frontibus caſæ vel terræ illorum & illorum. Vnde accepi à te pretium in quod mihi bene complacuit, hoc eſt tantum: quod pretium in manu mea accepi, & ipſam caſam vel aream per hanc venditionem tibi tradidi à die præſente perpetualiter ad poſſidendum. Ita vt ab hodierna die quicquid exinde facere volueris liberam & firmiſſimam in omnibus habeas poteſtatem faciendi, ſaluo iure ipſius terræ.

XLIV. *Qui se in alterius potestate commendat.*

DOMINO magnifico illi, Ego enim ille. Dum & omnibus habetur percognitum, qualiter ego minimè habeo, vnde me pascere vel vestire debeam, ideo petij pietati vestræ, & mihi decreuit voluntas, vt me tam de victu quàm de vestimento, iuxta quod vobis seruire & promereri potuero, adiuuare, vel consolare debeas. Et dum ego in caput aduixero, ingenuili ordine, tibi seruitium vel obsequium impendere debeam, & me de vestra potestate, vel mundeburde, tempore vitæ meæ potestatem non habeam subtrahendi, nisi sub vestra potestate, vel defensione diebus vitæ meæ debeam permanere. Vnde conuenit, vt si vnus ex nobis de his conuenientiis se emutare voluerit, sol. tantos pari suo componat, & ipsa conuenientia firma permaneat. Vnde conuenit, vt duas epistolas vno tenore conscriptas ex hoc inter se facere vel adfirmare deberent, quod ita & fecerunt.

Lind. CXLVIII.

XLV. *Euacuatoria.*

DOMINO magnifico fratri illi, Ego enim ille. Dum & omnibus non habetur incognitum, qualiter ante hos annos sol. nostros, numero tantum, ad beneficium accepisti, vt ipsos solidos tantos tu nobis reddere deberes. Quod ita & fecisti. Sed dum illam cautionem, quam nobis emiseras, ad præ-

ſens non habeo, ideo hanc epiſtolam euacuatoriam fecimus, vt de ipſis ſolidis tantis omni tempore ductus & ſecurus reſideas. Et ſi ipſa cautio apparuerit, vel à nobis vel ab heredibus noſtris vllo quoque tempore oſtenſa fuerit, nullum ſortiatur effectum, ſed vacua & inanis permaneat.

XLVI. De cauſis commendatis.

MAGNIFICO fratri illi, Ego enim ille. Rogo, ſupplico, atque publiciter tuæ charitati iniungo, vt omnes cauſas meas, tam in pago quàm & in palatio, aut ante iudices, vel vbicumque mihi neceſſitas euenerit, ipſas cauſas meas ad meam vicem proſequi, & admallare facias, & de ipſa proſecutione me reddas certiorem. Et quicquid exinde egeris, geſſeriſve ratum & bene acceptum à me in omnibus eſſe cognoſcas. Quod mandatum vt pleniorem obtineat firmitatem manu propria ſubterfirmaui, & bonos viros adfirmare rogaui.

FORMVLÆ
QVÆDAM VARIÆ
ET INCERTI AVCTORIS.

Ex Vet. Cod.

INCIPIVNT CHARTÆ REGALES
siue Parensales.

I. Ingenuitas.

OPORTET enim vnumquemque hominem, dum in hac vita viuit, pro animæ suæ remedio cogitare. Idcirco ego in Dei nomine ille, recogitans pro Dei intuitu, vel pro animæ meæ redemptione, vt ab impiorum consortio erui mereamur, dimitto ergo à die præsente vernaculum iuris mei nomine illum, ingenuum: in ea verò ratione, vt ingenuus permaneat, tanquam si de bene ingenuis parentibus fuisset natus vel procreatus.

Peculiare

Peculiare verò ſi aliquid habet, aut inanteà laborare potuerit, in omnibus habeat conceſſum atque indultum, & mundeburdem, vel defenſionem ad Baſilicam ſancti illius ſe habere cognoſcat, non ad affligendum, ſed ad ſe defenſandum, niſi vt diximus bene ingenuus de hoc die valeat reſidere. Si quis verò, quod fieri non credo, ſi fuerit, aut ego ipſe, aut vllus de heredibus, aut vlla emiſſa perſona, quæ contra ingenuitatem iſtam venire, aut eam infrangere tentauerit, fiſco diſcutiente, ſolidos xxx. multæ componat; & quod repetit per nullum ingenium euindicare valeat: præſens ingenuitas, & merces noſtra, firma & ſtabilis permaneat, cum ſtipulatione ſubnixa. Actum in loco illo.

II. Venditio de ſeruo. Lind. CXXXII.

DOMINO magnifico fratri illi emptori, Ego in Dei nomine ille venditor. Conſtat me, non imaginario iure, nec nullo cogentis imperio, ſed proprio voluntatis meæ arbitrio, tibi vendere, quod ita & vendidi, à die præſente, vernaculum iuris mei, nomine illum, non furem, non fugitiuum, nec cadiuum, nec vllum vitium in ſe habentem; ſed in omni corpore ſcimus eum ſanum vſque ad annum & diem. Et accepi à te in pretio pro hoc, iuxta quod mihi bene complacuit, vel conuenit, ſolidos tantos, ita vt ab hac die memoratum vernaculum, ſuperiùs denominatum, quem dato pretio de me legibus comparaſti, habeas, te-

neas, atque possideas, & quicquid exinde facere volueris, liberè & firmissimè, in tua permaneat potestate ad faciendum. Si quis verò, quod fieri non credo, si fuerit, aut egò ipse, aut vllus de heredibus meis, qui contra venditionem istam venire, aut eam infringere tentauerit, fisco discutiente solidos XXX. multæ componat, & quod repetit nihil euindicet: sed præsens, &c.

Lind. CXXX.

III. Venditio de terra.

DOMINO magnifico fratri illi emptori, Ego in Dei nomine ille venditor. Constat me non imaginario iure, nec vllo cogentis imperio, sed proprio voluntatis meæ arbitrio, tibi vendere, quod ita & vendidi, tibi à die præsenti bunnuaria tanta de terra arabili, in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quem de parte parentum meorum, tam & de alode quàm & de comparato ad me legibus obuenit: hoc est de vno latere terræ illius subiungit, de alio latere illi, & de vno fronte terræ illius, de alio verò fronte per viam publicam. Et accepi à te, in pretio taxato, pro hoc iuxta quod mihi bene complacuit, vel conuentum fuit, solidos tantos, tanto ita vt ab hac die memoratam terram superiùs denominatam, quam de me legibus comparasti, ipsam hanc habeas, teneas, possideas, vel quicquid exinde facere volueris, libera in omnibus Christo propitio in tua permaneat potestate ad faciendum.

IV. Venditio de seruo ad Ecclesiam.

BREVE in vicem venditionis. Qualiter vendidit homo aliquis, nomine ille, ad Ecclesiam aliquam, nomine illam, vernaculum suum, nomine illum, à die præsente, non furem, non fugitiuum, non cadiuum, nec vllum vitium in se habentem, sed in omni corpore scimus eum sanum vsque ad annum & diem, *& sicut superiùs factum est.*

V. Donatio ad sponsam.

DVM Dominus ab initio concessit in veteri testamento, & præcepit vt relinquat homo patrem & matrem & adhæreat suæ vxori, vt sint duo in carne vna, & quod Dominus coniunxit homo non separet, Ego enim in Dei nomine ille, dulcissimæ coniugi meæ illi. Dum & ego te per solidum & denarium secundùm legem Salicam visus fui sponsare, ideo in ipsa amoris dulcedine, dabo ergo tibi à die præsente, quod in perpetuum volo esse mansurum, rem pro portione mea in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quæ de parte parentum meorum ad me legibus obuenit, hoc est in ipsa portione, mansis ad commanendum, cum casticiis suprapositis, terris arabilibus, & mancipiis, vel quicquid in ipsa portione est aspectum, tibi dico esse donatum, atque firmatum; vt quando die fœlicissimo nuptiarum insimul nos Deus coniunxerit, ista

omnia ſuperiùs conſcripta in tua permaneant dominatione ad poſſidendum. Si quis verò, &c.

VI. Notitia de mancipio.

CVM reſediſſet ille Vigarius inluſtris viri illius Comitis, in illo mallo publico, vnà cum ipſis Scabinis, qui in ipſo mallo reſedebant, ad cauſas audiendas, vel recta iudicia terminanda, ibique veniens monachus ſancti illius, vel ille Abas nomine illo, de illo monaſterio, vnà cum aduocato ſancti illius, nomine illo, fœminam aliquam nomine illam interpellabat, repetebat ei dum diceret, eo quòd colona eſſet ſancti illius, de curte ſua, quæ dicitur illa, de parte auiæ ſuæ, nomine illius quondam, & ipſa illa, & de ipſo ſeruitio ſancti illius negligens aderat, ſed ipſa fœmina de præſenti adſtare videbatur, & nullatenus habuit quod dicere, nec opponere, nec tradere rationes per quas de ipſo ſeruitio ſancti illius ſe abſtrahere potuiſſet: Sic ei in præſenti fuit iudicatum, vt ipſum ſeruitium ſancti illius, vnde negligens aderat, ipſi aduocato ſancti illius reuuadiare deberet, quod ita & fecit, & ſe ad ipſum ſeruitium ſancti illius, ibi ſe in præſenti recredidit. Exinde opportunum fuit, ipſos monachos ſancti illius, vel ipſum aduocatum ſancti illius, nomine illum, talem notitiam ante ipſas perſonas, quæ in ipſo mallo reſidebant, manibúſque eorum roboratas accipere, quod ita & fecerunt, vt omni tempore ipſe aduocatus, vel caſa ſancta illa,

vel ille Abas, vel successores sui, ipsam fœminam superiùs nominatam, vel agnationem suam ad opus sancti illius habeant euindicatam, atque elitigatam. Præsentibus his quorum præsentia actum fuit. Facta notitia in loco illo publiciter.

VII. Notitia de homicidio.

DVM & per plures homines ponitur in notitia, qualiter veniens homo aliquis, nomine ille, in contubernio, hominem aliquem, nomine illum, ipsum ibidem adsallisset, & ipsum ibidem interfecisset, vel occidisset: sed venientes parentes & amici ipsius hominis interfecti ante inlustrem virum illum Comitem, interpellabant ipsum hominem qui eorum parentem in contubernio adsallisset, vel interfecisset, sed ipse ille in præsenti adstare videbatur, & hanc causam nullatenus potuit denegare, sed taliter fuit professus, quòd instigante inimico, ipsum hominem interfecisset, vel occidisset. Tunc taliter ei iudicauerunt, vt ipsam leudem, vel ipsum homicidium ad ipsos parentes legibus transsoluere deberet, quod ita & fecit: sed postea in ipso placito ei fuit iudicatum, vt ipsi parentes talem epistolam securitatis, manu eorum vel bonorum hominum firmatam, ei fieri vel conscribere deberent, quod ita & fecerunt, vt post hunc diem, nec ipsi illi, nec vllus in causa ipsorum, nec vlla opposita persona de præfata morte illius quondam, nec de ipso homicidio, nec de ipsa

leude nullam reclamationem, nec nullum impedimentum pontificium non habeant ad faciendum. Qui hoc facere voluerit, ipſos ſolidos per manus reddat, & ob hoc ſolidos tantos vnà cum fiſco diſcutientibus multæ componat, & qui repetit nihil euindicet.

Lind. CXXV.

VIII. Securitas de homicidio.

CVM reſediſſet inluſter vir ille Comes in illo mallo publico, ad vniuerſorum cauſas audiendas, vel recta iudicia terminanda, ibique veniens homo aliquis nomine ille repetebat ei, dum diceret eo quòd ipſe ille hominem ſuum nomine illum quondam bene ingenuum in via malo ordine ipſum adſalliſſet, & ipſum ibidem interfeciſſet, vel occidiſſet, & rauba ſua, caballos, aurum & argentum, & drapalia, exinde tuliſſet, vel deportaſſet, vel leudem contra legem ibi buriſſet; ſed ipſe ille de præſenti adſtare videbatur, & hanc cauſam nullatenus potuit denegare, ſed taliter fuit profeſſus, quòd faciente inimico ipſum hominem occidiſſet, vel interfeciſſet; ſed taliter in ipſo mallo ei iudicauerunt, vt ipſum hominem, vel ipſam leudem legibus exinde tranſſoluere deberet, quod ita & fecit; ſed poſtea apud ipſum grafionem, vel apud ipſos bonos homines qui in ipſo mallo reſedebant epiſtolam ſecuritatis manu eorum firmatam accipere deberet, quod ita & fecit: vt poſt hanc diem, nec ipſi illi, nec vllus de heredibus ſuis, nec vllus

in causa ipsorum, & hominis interfecti quondam, nec vlla opposita persona de præsenti die de ipsa morte illius, nec de ipso homicidio, nec de ipsa leude contra ipsum illum nullam reclamationem, nec nullum impedimentum pontificium non habeat ad faciendum: & qui hoc facere præsumpserit, duplum tantum, quantum ipsa leodis continet, & partibus cui hæc facta est, vnà cum socio fisco coactus multæ componat, & quod repetit vindicare non valeat.

IX. Donatio quam pater facit filio suo. Lind. LII.

DVLCISSIMO atque amantissimo filio meo illi, Ego in Dei nomine ille genitor tuus. Dum & ego te dulciter enutriui, & tu mihi fideliliter deseruisti, vel tuum seruitium, vel beneuolentiam, circa partem nostram habemus compertam, ideo in ipso amore dulcedinis, vel tuo seruitio componente, dabo ergo tibi à die præsente quod in perpetuum volo esse mansurum, hoc est mansum ad commanendum, cum casticia superposita, terris arabilibus, & mancipiis, his nominibus illis & illis, vt per hanc epistolam donationis, vel deliberationis nostræ, manu mea vel bonorum firmatam, vt quamdiu aduiuis tam tu ipse quàm hereditas tua, contra tuos germanos & germanas, quieto ordine vel elitigato valeas possidere, vel dominare, propterea hanc epistolam traditionis, vel deliberationis nostræ manu mea firmatam exinde tibi fieri,

vel conſcribere rogaui, vt de præſenti die de ipſo manſo, vel quicquid ad ipſum manſum aſpicit, & ipſa mancipia ſuperiùs denominata hoc habeas, teneas, atque poſſideas.

Lind. LXXXVII.

X. *Conculcaturia quam Abas facit ad hominem ſuum.*

EGO in Dei nomine, ac ſi peccator, venerabilis vir, ille Abas de monaſterio ſancto illo, quod eſt in pago illo conſtructum. Dum & omnibus non eſt incognitum, qualiter filius ſerui noſtri nomine ille, quandam fœminam noſtram nomine illam, bene ingenuam, filiam illius quondam, contra voluntatem parentum ipſius fœminæ ſociauit, ſibi ad coniugium: ſed poſtea ipſis parentibus complacuit & nobis, vt talem epiſtolam conculcaturiam manu noſtra vel à fratribus noſtris firmatam, ipſi fœminæ fieri vel firmare rogaremus, vt de ipſo ſeruitio, ſi agnatio inter ipſos apparuerit, in ſeruitio publico nunquam ſint coinquinati, ſed ſub integra ingenuitate dies eorum debeant perſeuerare. Et precor atque ſupplico ad ſucceſſores noſtros, vel ad Deum timentes homines, vt benefacta noſtra iubeant conſeruari, qualiter ipſi vellent, vt in poſtmodum eorum facta debeant eſſe ſtabilia; Et per malorum hominum infeſtationem, multam in ipſa epiſtola conculcaturia fieri vel conſcribere rogauimus, vt ſi fuerit, quod Deus non permittat, extranea pars, quæ hæc facta noſtra infrangere voluerit,

luerit, imprimis iram Dei, & sancti illius incurrat & ob hoc sol. C. partibus ipsius cui hæc facta est multæ componat, & quod repetit vindicare non valeat.

XI. Donatio quam homo facit ad filium suum. *Lind. LIII.*

EGO in Dei nomine ille. Constat me in amore Domini nostri Iesu Christi, vt veniam delictis meis consequi mereamur, donasse, & dono donatúmque esse volo ad dulcissimum filium meum nomine illum, peciam de terra arabili, in loco qui dicitur ille, qui est in pago illo, per locos designatos vel circuitus: in ea ratione vt post hunc diem iam dictus filiolus meus, cui epistola donationis ista legibus facta fuit, ipsam terram habeat, teneat, atque possideat, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam in omnibus Christo propitio, habeat potestatem. Et si quis, &c.

XII. Notitia de cruce euindicata. *Lind. CLXXII.*

DVM & omnibus non est incognitum, qualiter veniens homo aliquis nomine ille ante Vigarium inlustris viri illius Comitis nomine illo, aduersus hominem aliquem nomine illum, repetebat ei dum diceret, eo quòd terram suam de suo manso, vel de sua potestate malo ordine proprisisset, sed ipse ille de præsenti adstare videbatur, & hanc causam fortiter denegauit, quòd suam terram

de ſuo manſo malo ordine nunquam propriſiſſet, nec poſt ſe nunquam retinuerit: ſed taliter ei fuit iudicatum, in ipſo placito, ante ipſum Vigarium, vel ante ipſos pagenſes, vt ad crucem ad iudicium Dei, pro ipſa terra in noctes XLII. in ipſo placito pro hoc deberent adſtare, quod ita & fecerunt: ſed venientes ad ipſum placitum, ſicut eis fuit iudicatum, ante ipſum Vigarium, vel ante ipſos pagenſes, ad ipſum iudicium, vel ad ipſam crucem viſi fuerunt ſtetiſſe, ſed ipſe illum hominem qui ipſam terram propriſit ad ipſum iudicium, vel ad ipſam crucem, conuicuit: ſed ipſe in ipſo placito, ad ipſam crucem viſus cadiſſe, ſed dum hæc cauſa ſic fuit inuenta, quòd ipſe ille qui ad ipſum iudicium, vel ad ipſam crucem cadiſſet, ſolidos tantos ei tranſſoluere deberet, quod ita & fecit, & de ipſa terra ipſum illum legibus reueſtire deberet, quod ita & fecit. Tunc taliter ei iudicauerunt, vt ipſe ille de præſenti die ipſam terram tam contra ipſum illum, vel heredes ſuos, quàm contra quemlibet hominem, omníque tempore habeat euindicatam atque elitigatam, vt tam ipſe ille quàm & poſteritas ſua poſt hanc diem prædictam terram, quieto ordine valeat poſſidere vel dominare, & ducti & ſecuri exinde valeant reſidere. Factum iudicium in loco illo publiciter.

Lind. CLXXV.

XIII. *Cautio de clauibus.*

DVM & per plures homines eſt patefactum, qualiter in Dei nomine ille, veniens in pla-

cito ante illos, vel quamplures bonos homines, aduersus hominem nomine illum, repetebat ei dum diceret, eo quòd cellaria, vel camara, & granica, quicquid in eis habuit repositum, hoc est aurum, argentum, drapalia, arma, vinum, annonam, vel vitalia sua, per suas claues commendasset, ad custodiendum vel ad saluandum, & ipsam rem in naufragium, vel in damnum posuit. Sed ipse ille de præsenti adstabat, & hanc causam nullatenus potuit denegare: sed taliter ei fuit professus, quòd ipsam rem superiùs denominatam, per suum neglectum, & per suum facinus fuit perdita, vel naurata. Tunc taliter ei iudicauerunt, vt ipsam rem ei transsoluere vel emendare deberet, sed ipse ille nullatenus habuit, vnde ipsam rem transsoluere vel emendare deberet. Sed taliter ei fuit iudicatum, vt talem cautionem de capite suo, manu sua vel bonorum hominum firmata, ei fieri vel conscribere rogaret, quod ita & fecit. Vt dum ipsam rem non habui, nec pretium vnde transsoluere vel emendare debuissem, vt quamdiu aduiuam in seruitio publico, quod mihi iniungitis, vobis deseruire debeam, & si negligens aut tardus de ipso seruitio apparuero, qualemcumque disciplinam ad alios seruos tuos impendis, talem super me potestatem habeas ad faciendum. Et si fuerit aut ego ipse, aut vllus de meis heredibus, qui contra hanc cautionem venire aut reclamare, &c.

Lind. CXLI.

XIV. *Concamiatura inter duos Abates.*

PLACVIT auxiliante Domino, atque conuenit, inter venerabilem virum illum, Abatem de monasterio illo, vel congregationem monasterij sui, necnon & magnificum virum illum, de commutatione locorum, quam inter se facere deberent, quod ita & fecerunt. Per quam accepit venerabilis vir ille Aba ad opus monasterij sui in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, hoc est in ipso loco illo mansus ad commanendum, casticiis superpositis, terris arabilibus, vel quicquid in ipso loco ad præsens cernitur esse possessio, totum & ad integrum re inexquisita in commutatione, vel in concamio. Simili modo vir magnificus ille accepit ad opus suum aliam rem in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, hoc est quod superiùs diximus totum, & ad integrum re inexquisita, in commutatione vel in concamio; Vnde duas epistolas paricolas, vno tenore conscriptas, manu eorum vel bonorum hominum firmatas, inter se fieri, & firmare rogauerunt, vt vnusquisque post hunc diem quod à pari suo in commutatione, vel in concamio accepit, teneat atque possideat, vel quicquid.

Lind. XXXIV.

XV. *Charta tracturia.*

DOMNIS sanctis, & Apostolicis ac venerabilibus in Christo patribus, Regibus, Comiti-

bus, Episcopis, Abatibus, Sacerdotibus, Clericis, vel omni populo Christiano; qui in Romanorum vel Longobardorum prouinciis, Deo seruiunt, tam in monasteriis, quàm & in ciuitate, seu per pagos, vel per vicos, ego in Dei nomine ille Maior domus. Cognoscat magnitudo seu & sanctitas vestra, quòd iste frater noster nomen ille, seruiens vester, petiit nobis vt ad Basilicam S. Petri patris vestri, pro suis culpis, vel pro nostra stabilitate, valeat ambulare ad orationem. Propterea has litteras cum salutatione per ipsum ad vos dreximus, vt in amore Dei, & S. Petri, ipsum ad hospitium recipiatis, ad benefaciendum, vel ad suam consolationem, tam ad ambulandum quàm & ad intrandum, vt per vos saluus eat & saluus reuertatur, interim sicut vestra est consuetudo bona, vel consolationem, vel adiutorium ei impendere iubeatis, lætúmque diem iubeatis habere. Cuius potestas regnat in æternum, ipse vos custodiat in regno suo perpetuo, & salutamus vos omnes salutationes plenissimas.

XVI. Donatio quam homo donat ad suam parentem.

DILECTISSIMÆ atque amabili mihi in Domino consobrinæ meæ nomine illo, Ego in Dei nomine ille. Dum & pluribus est percognitum, eo quòd tu partibus meis amabilia seruitia impendere non desinis, pro tua bonitate, & pro eo quòd dictum est, faciamus bonum ad omnes, maximè

autem ad domesticos fidei, vel ad propinquos nostros. Igitur dono tibi à die præsente per hanc epistolam donationis, quæ in perpetuum sit mansura, & de iure meo in tua dominatione trado atque firmabo, id est mansum ad commanendum, in pago illo, in loco qui dicitur ille, & est ipse mansus per loca designata de latere vno, & de fronte terræ illius, & de alio latere & fronte terræ illius, tanto ita vt ab hac die memorata consobrina mea illa, quicquid de ipso manso facere voluerit, vt absque vniuscuiusque repetitione, liberam in omnibus habeat potestatem ad faciendum.

XVII. Donatio ad casam Dei.

PRVDENS consilium baiulat, qui pro animæ suæ remedio cogitat illi Dominum retribuere, & exinde habere cogitat, & de Dei misericordia non dubitat. Idcirco nos in Dei nomine ille, & coniux mea illa. Admonet nos diuina pietas, & Christi misericordia, vt aliquid de rebus nostris pro redimenda vltione nostrorum peccaminum, Domino offerre deberemus, vt in die iudicij misericors Dominus, vel in aliquantulum de scelere nostro nobis relaxare dignaretur, donamus compuncto corde & deuoto animo ad Basilicam illam, quæ est in honore sancti illius constructa, in loco illo, hoc est rem nostram, in loco nuncupante illo, hoc est in ipsa re mansis ad commanendum, casticiis, superpositis, terris, arabilibus, vt post hunc diem ipsi

custodes qui ad ipsum sanctum locum deseruiunt, ipsam rem superiùs denominatam habeant, teneant atque possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, liberam & firmissimam habeant potestatem ad faciendum. Et si quis.

XVIII. Pactum diuisionis inter fratres. Lind. LXX.

PACTVM diuisionis inter fratres, qui sunt ille & ille, heredes illius & illius quondam, qualiter se de alode eorum diuidere vel exæquare deberent, quod ita & fecerunt. Per quem accepit vir magnificus ille mansum illum, in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, hoc est ipse mansus circumcinctus cum arboribus & casticiis, superpositis, terris arabilibus, *& cætera.* Simili modo vir magnificus ille accepit ad opus suum, alium mansum, in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, in Centena illa, hoc est quod superiùs diximus mansum circumcinctum cum arboribus & casticia superposita, terris arabilibus, *& cætera*, vel quicquid pars contra parem suum per æqualentiam inter se diuiserunt, absque vlla repetitione, vel reclamatione, hoc habeant, teneant, possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, libera in omnibus Christo propitio in sua permaneat potestate ad faciendum. Et si quis verò.

Lind. XXVIII.

XIX. *Venditio ad monasterium.*

VENERABILI in Christo patri illi, Abati de monasterio qui vocatur sancti illius, quod est in pago illo, super fluuium illum constructum, emptori, Ego in Dei nomine ille venditor. Constat me non imaginario iure, nec nullo cogentis imperio, sed proprio voluntatis meæ arbitrio, vobis vel ad monasterium vestrum vendere, quod ita & vendidi vobis à die præsente, rem pro portione mea, in loco nuncupante illo, quod est infra pagum illum, quod de parte parentum meorum ad me legibus obuenit, hoc est tam mansis, casis, casticiis, mancipiis, ingenuis, his nominibus, vel quicquid ibidem præsens est mea dominatio, totum & ad integrum de iure meo in dominatione vestra, per hanc venditionem tradidi vobis ad possidendum; & accepi à vobis in pretio taxato, iuxta quod nobis aptificatum vel conuentum fuit, solidos probos atque pensantes, numero tantos; tanto ita vt ab die memorata omnia, superiùs nominata, quæ de me legibus comparastis, hoc habeatis, teneatis, possideatis, tam vos quàm & successores vestri liberùm & firmissimùm in vestra permaneat potestate ad faciendum. Si quis verò.

Lind. XXIX.

XX. *Precaria.*

IN Christo venerabili patri, & domno illi Abati de monasterio sancti illius, quod est in pago illo

illo super fluuium illum constructum, ego in Dei nomine ille precator. Accessi ad vos vt rem pro portione vestra, in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quam ego ille ante hos dies per venditionis titulum dato pretio, sancto illi, seu vestro monasterio adfirmaui, hoc est in ipsa portione mansum ad commanendum, casticiis, superpositis, terris arabilibus, mancipiis, ingenuis, his nominibus, vineis, pratis, syluis, pascuis, vel quicquid ibidem aspicit vobis delegauimus: sed postea taliter vobis supplicauimus, vt ipsam portionem ad vsum beneficij ad excolendum quandiu aduiuo mihi præstare vel relaxare deberetis, quod ita & fecistis. Propterea hanc precariam, manu mea vel bonorum hominum firmatam, vobis exinde emisimus, vt annis singulis censum denariorum tot ad luminaria sancti illius, & illa decima de omnibus fructibus, quicquid supra ipsam conlaborare potuerimus die illo, quod eueniet festo ipsius sancti illius pro hoc vobis dare, & adimplere faciam. Et si negligens aut tardus de ipso censu ad illud placitum apparuero, fidem exinde vobis legibus faciam, & ipsam rem dum aduiuo per vestrum beneficium tenere & vsufructuare faciam; in ea verò ratione, vt aliubi ipsas res nec vendere, nec donare, nec alienare, nec ad alias casas Dei delegare, nec in naufragium ponere, nec ad proprium facere, nec heredibus meis in alode derelinquere pontificium non habeam ad faciendum, nisi post meum discessum, vnà cum re immeliorata vel superposita

quicquid ibidem inuentum fuerit, absque vllius iudicis contradictione pars monasterij vestri ad vestrum faciat reuocare dominium. Si quis verò.

Lind. XXX.

XXI. Commendatia.

IN Christo filio, Ecclesiæ illi, in Dei nomine ille Abas, de monasterio illo sancti illius, quod est in pago illo, vnà cum consensu fratrum nostrorum. Dum & tua fuit petitio, & nostra decreuit voluntas, vt duas partes darem pro portione nostra in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quem tu ipse ante hos dies per venditionis titulum dato pretio de thesauro sancti illius nobis vendidisti: sed postea taliter nobis supplicasti, vt ipsius portionis duas partes, in prædicto loco illo, ad vsum beneficij ad excolendum, quamdiu aduiuis, tibi præstare deberemus: quod ita & fecimus. Propterea hanc commendatiam manu nostra firmatam tibi pro hoc dedimus, vt annis singulis, censum tantum, & illam decimam de omni fructu, quicquid supra ipsam terram conlaborare potueris, quod eueniet festo sancti illius, pro hoc dare debeas. Et si negligens aut tardus ad id placitum de ipso censu fueris, fidem exinde pro hoc nobis facias, & ipsam rem ad viuentum tuum per nostrum beneficium teneas, in ea tamen ratione vt ipsam rem aliubi, nec vendere, nec donare, nec alienare, nec ad alias casas Dei delegare, nec ad proprium facere, nec heredibus tuis in alode dere-

linquere, nec in naufragium ponere, poteſtatem non habeas ad faciendum, niſi poſt tuum diſceſſum, vnà cum ipſa re immeliorata, vel ſuperpoſita, quicquid ibidem inuentum fuerit, ſine vllius iudicis conſignatione pars monaſterij noſtri elitigato ordine præſentialiter ipſam rem immelioratam in noſtrum faciat reuocare dominium, & hæc commendatia firma ſit. Facta commendatia in ipſo monaſterio ſancti illius, publiciter in anno XII. regni.

XXII. Indiculus precatorius ad Epiſcopum.

DOMINO ſancto & Apoſtolica Sede colendo, in Chriſto venerabili domno & patri illi pontifici, vrbis illius, ciuitatis illius, Ego in Dei nomine ille, bene cupiens veſter, in Domino vobis dirigimus ſalutem, & precamur ſanctitatem veſtram vt pro nobis orare dignemini. Denique cognoſcatis quòd iſte homo veſter, nomine illo, ad nos confugium fecit, & dixit quòd contra vos culpas habeat commiſſas. Propterea has litteras cum ſalutatione ad vos direximus, & precamur vobis, vt vitam & immancationem, & diſciplinam corporalem ei concedere iubeatis, aliam pœnitentiam qualem ei volueritis iudicare in veſtra eſt poteſtate. Qualiter ipſe homo ſecum gaudeat, quòd noſtram ſuggeſtionem ad vos deportaſſet, & vnde nobis reconiungitis vobis remerire cupimus. Quid plura?

XXIII. Indiculus quem præpositus transmittit ad Abatem.

DILIGENDO ad nos domno, & in Christo patri nostro venerabili illi Abati, Ego ille seruiens atque præpositus vester. In primis, illud precamur sanctitatem vestram, vt in vestra sancta oratione pro me esse non dedignemini. Denique domne, cognoscatis de isto seruitio vbi nos transmisistis, per verbum inlustris viri illius Comitis, sui iuniores non exinde fecerunt quomodo eis fuit demandatum. Propterea has litteras ad vos direximus, vt de ipso certiores sitis, & inanteà quomodo vobis est vtile sic compensetis, vt nostram rem non perdamus. Quid plura? salutamus vos vsque ad gaudium.

XXIV. Indiculus quem Abas transmittit ad hominem pagensem.

DVLCISSIMO nostro, & vt credimus amico sancti illius in Dei nomine illi, ille etsi peccator Aba, nos & nostri, seruientes vestri, in Domino vobis dirigimus salutes, & illud precamur Deum vt merearis agere in ista vita quod Deo sit beneplacitum. Precamur vos de illis vestris homunciunculis, qui in vestro ministerio commanent, vel de nostris causis inuicem nostrum bonum certamen exinde mittatis, sicut nos de vestra charitate bene

confidimus, vt ſic exinde perportare faciatis, vſque nos inſimul coniungimus. Quid plura?

XXV. Indiculus quem Epiſcopus tranſmittit ad Abatem.

SANCTORVM meritis beatificato domno atque patri, Deique cultore, & vt confidimus vero amico noſtro illi gratia Dei Abati: nos enim in Dei nomine ille quamuis peccator donum Dei Epiſcopus. Dues ſcit, veſter in omnibus proprius amicus, imprimitus ſalutationem. *Deſunt reliqua.*

XXVI. Cautio de infracturis.

CONTIGIT, quòd cellarium, vel ſpicarium veſtrum infregi, & exinde annonam, vel aliam raupam in ſolidos tantos furaui, dum & vos & aduocatus veſter, exinde ante illum Comitem interpellare feciſtis, & ego hanc cauſam nullatenus potui denegare. Sic ab ipſis Racimburgiis fuit iudicatum, vt per Wadium meum, eam contra vos componere atque ſatisfacere debeam, hoc eſt ſolidos tantos vel *: ſed dum ipſos ſolidos minimè habui vnde tranſſoluere debeam ſic mihi aptificauit, vt brachium in collum poſui & per comam capitis mei coram præſentibus hominibus tradere feci, in ea ratione vt interim quòd ipſos ſolidos veſtros reddere potuero, & ſeruitium ve-

ſtrum, & operam qualemcumque vos vel iuniores veſtri iniunxeritis, facere & adimplere debeam, & ſi exinde negligens, vel iactiuus apparuero, ſpondeo me contra vos, vt talem diſciplinam ſupra dorſum meum facere iubeatis, quam ſuper reliquos ſeruos veſtros.

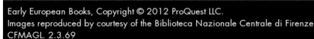
FINIS FORMVLARVM.

TITVLI SEV CAPITVLA superiorum Formularum.

I. *Ingenuitas.*
II. *Venditio de seruo.*
III. *Venditio de terra.*
IV. *Venditio de seruo ad Ecclesiam.*
V. *Donatio ad sponsam.*
VI. *Notitia de mancipio.*
VII. *Notitia de homicidio.*
VIII. *Securitas de homicidio.*
IX. *Donatio quam pater donat filio suo.*
X. *Conculcatoria.*
XI. *Donatio quam homo donat ad filium suum.*
XII. *Notitia de cruce euindicata.*
XIII. *Cautio de clauibus.*
XIV. *Concamiatura inter duos Abates.*
XV. *Charta tracturia.*
XVI. *Donatio quam homo donat ad suam parentem.*
XVII. *Donatio ad casam Dei.*
XVIII. *Pactum diuisionis inter fratres.*
XIX. *Venditio ad monasterium.*
XX. *Precaria.*
XXI. *Commendatia.*
XXII. *Indiculus precatorius ad Episcopum.*
XXIII. *Indiculus quem præpositus transmittit ad Abatem.*
XXIV. *Indiculus quem Aba transmittit ad hominem pagensem.*
XXV. *Indiculus quem Episcopus transmittit ad Abatem.*
XXVI. *Cautio de infracturis.*

HIERONYMI BIGNONII NOTÆ

AD MARCVLFI MONACHI FORMVLARVM LIBROS II. Et cæteros Formularum Auctores.

AD LIB. I.

Reverentissimo papæ Landerico] Auctoris sæculum, ætatem & institutum ex hac epistola discimus, quæ ab alio expectare frustra esset: se enim Marculfum nomine, professione monachum fuisse, & septuaginta annis maiorem disertè testatur. At cùm Landerico, cuius iussu id suscepisse fatetur, opus suum inscribit, tempus certissimè designat. Ille namque Landericus, etsi ciuitatis, cui præfuit, nomen non addatur, alius à Landerico Parisiorum antistite esse non potest: quem Chlodoueo seu Ludouico Dagoberti F. Rege claruisse constat, circa annum Christi DCLX. cuius tandem sanctissimam memoriam Ecclesia Parisiensis IV. Eid. Iunij quotannis recolit. Quòd verò Landericum Papam appellet, sæculi PROOEM.

more loquutus est Marculfus: omnes quippe tum Episcopi Papæ vocabantur. Id ex Sidonio, qui passim omnes Galliæ Episcopos Papas agnominat, palam est: tum ex Gregorio Turonensi, apud quem non semel hæc vox eodem sensu reperitur. & epistolæ Chlodouei Regis ad Synodum Aurelianensem I. hæc legitur epilogus: *Orate pro me domni sancti & Apostolica sede Papæ dignissimi.* Fortunatus quoque Venantius Pictauensis Episcopus, eiusdem æui scriptor, Leuntium Burdegalensem & Gregorium Turonensem Papas passim vocat. Quin & Synodus Turonensis II. sub Chariberto R. c. 21. Epaunenses canones memorans, *à Papa Auito*, qui Viennensis Episcopus fuit, *& cæteris Episcopis*, conscriptos esse ait. Quod à Græca voce, quæ patrem significat deductum, & veteribus vsitatissimum fuisse ex Cypriano, Athanasio, Rufino, Hieronymo & Augustino, iam nemo nescit. Neque verò Iustiniani sæculo, vt quidam putant, aut circa Gregorij Magni tempora vt alij, illud exoleuisse dici potest. Nam & plerique multis pòst annis, præsertim extra Italiam scriptores, Papæ nomen omnibus Episcopis tribuerunt. Extant inter cætera veteres Tortarij Floriacensis versus, ante sexcentos annos conscripti, de translatione B. Mauri, quibus quidam inducitur Britannus Episcopus, dum causam fugæ reddit, dicens melius esse fugere, *quàm me Barbarico Papam contradere ludo.* Donec in Synodo Romana primus, vt à doctissimo Cardinale obseruatum est, Gregorius VII. Pontifex Romanus constituit, vt Papæ nomen vnius esset in orbe Christiano: quod inter eius dictatus li. 2. Registri videre est.

REVERENTISSIMO] Sic MS. vt & apud Sidonium ep. 14. l. 5. *reuerentissimo exemplo*, non reuerendissimo, ne operarum vitium putes.

EBETVDO] Gregorius Turonens. de miracul. lib. 2. cap. 2. *Cùm starent omnes in hebetitate mentis attoniti.*

TAM IN PALATIO QVAM IN PAGO] In palatio, de negotiis scilicet quæ ante Regem expediuntur, & de quibus chartæ Regales fiunt, quæ primo libro traduntur. In pago seu in vnaquaque ciuitate, ante Comitem vel iudicem loci, quæ chartæ pagenses dicuntur & secundo libro proponuntur, qua de re latiùs libro secundo.

INANTEA] id est in posterum, dehinc, veteribus Gallis *en auant*, vnde natum Italicum *inanzi*. Quæ dictio non huius tantùm auctoris propria, qui sexcentis locis ea vtitur, sed & omnium ferè eiusdem æui & sequentium auctorum. Itaque nil frequentius in synodis, capitulis, annalibus & chronicis: quod semel annotasse visum est.

CAP. I. PRIVILEGIVM] Priuilegij nomine heic significatur instrumentum libertatis ab Episcopo monasterio tributæ, quam vulgò exemptionem dicimus, quo sensu hanc vocem à plerisque vsurpatam esse video. Porrò hæc formula testatur, iam tum in vsu fuisse eiusmodi libertates, & ab Episcopis, quorum præcipuè intererat, conscribi & indulgeri soli-

tas. Verè autem priuilegium dicitur: nam iure communi Abates Episcopis suberant, can. 4. Concilij Calchedonensis, Synodi Aurelianensis I. sub Chlodoueo c. 9. c. 21. *Abates pro humilitate religionis in Episcoporum potestate consistant*, ex quo in capitulis Benedicti Leuitæ exscriptum est cap. 136. l. 6. & apud Gratianum can. Abates 18. q. 2. Synodi Epaunensis c. 19. Aurelianensis II. sub Childeberto c. 22. Capitul. Caroli M. lib. 2. cap. 8. can. Monasteria 18. q. 2. Itaque hæc formula exemplis se tuetur Lirinensis, Agaunensis & Luxouiensis cœnobiorum, hoc addito, nihil de canonica institutione conuelli quicquid domesticis fidei pro quietis tranquillitate conceditur: & ideo si Abas neglexerit, aut non potuerit, ad Episcopum monachorum coërcitionem pertinere. Sanè illud in ædificandis monasteriis priuilegium, ab ipsis ædificatoribus anxiè exquisitum, & ab Episcopis concessum fuisse, probant multa quæ adhuc extant exempla. Sed tandem quo firmiùs eiusmodi libertas consisteret, à summis Pontificibus eam confirmari vltro petierunt & impetrarunt. Pleraque etiam cœnobia, directò ab eadem Sede Apostolica, se ab Episcoporum eximi potestate petierunt. Quod vt ab initio ex nimia antistitum in monachos sæuitia ortum est, vt Gregorius VII. lib. 2. ep. 69. testatur, ita negari non potest multos libertatis obtentu fugitasse disciplinam: vnde frequentem exemptionum suo sæculo vsum exagitant Petrus Blesensis ep. 68. & S. Bernardus de Consideratione lib. 3. c. 8. & seqq. qui tamen probat eam exemptionem, quæ pro voluntate fundatorum, quibusdam monasteriis indulta est, vt specialiùs ad Sedem Apostolicam pertinerent. Igitur ex hàc formula patet initiò Episcopos, conuentu aliorum Episcoporum habito, liberationem à sua potestate monasteriis concessisse, rogatu vtplurimum, Regum & procerum ipsorum qui ædificauerant. Cuius rei multa hodie quoque suppetunt exempla. Si quidem, præter illa quæ ab auctore heic afferuntur, & Vincentij martyris in suburbano Lutetiæ Basilicam, à B. Germano Parisiensi Episcopo, à quo nunc nomen habet, simili priuilegio donatam legimus apud Aimoinum lib. 3. c. 2. quod integrè ibidem à Ia. Breulio exscriptum videre est. Rex quoque Guntchrannus, quæ ipse, vxor eius, aut binæ filiæ cœnobia construxerant, multisque possessionibus & donariis instruxerant, eodem pacto ab Episcoporum conuentu confirmari enixè postulauit, & vt fieret obtinuit in Synodo Valentina, quæ anno regni eius XXIV. habita est. Extat etiam Bertefridi Ambianensis Episcopi priuilegium libertatis Corbeiæ veteris, ad petitionem Chlotarij Regis & Bathildis Reginæ conscriptum VIII. Eid. Septemb. anno VII. Chlotarij, quod easdem fermè clausulas ac præsens formula continet. Insigne verò est priuilegium libertatis ab Episcopo Parisiensi B. Dionysij monasterio datæ, quod ob celebritatem nobilissimi cœnobij, & quod à Landerico, Marculfo ætate suppari, indultum sit, & non parum ad huius capitis illustrationem facit, adscribere non graua-

bor. Est verò eiusmodi in cortice scriptum, & heic diligentissimè exscriptum.

DIVINA largiente gratia Landericus Parisiorum Ecclesiæ Episcopus. Quoniam quidem inter ea quæ Dei disponente prouidentia, cursu temporis agimus, si quid rectè actum est, ad illius, qui & dando præmonuit, & posse contulit, gloriam & nostram prosperitatem non est dubium attinere: Decet & præsertim eos qui in sacris ordinibus eminere videntur, priuatæ & publicæ rei ita curam agere, vt & sua peccamina adnullare, & si quid est virtutis hoc semper ad altiora studeant prouehere, & aliorum vel benefacta commendare, vel vitia inuigilent corrigere. Debet etiam esse grata omnium Dei fidelium inter se familiaritas, & in expetendis dandisque beneficiis adeò opportuna propinquitas, vt nulli prorsus digna petenti non modò non abnuat, verùm etiam vt amplius quod dignum est ab altero petere postuletur. Quapropter nouerit omnium Catholicæ Ecclesiæ cultorum generalis vniuersitas, quòd Dominus gloriosissimus Cludouicus Francorum Rex, diuino irradiatus lumine, religiosa petitione humilitatis nostræ extremitatem poposcit, vt & nos & canonicorum nostrorum communis fraternitas, securitatis & incommutabilitatis priuilegium ederemus, pro reuerentia S. Dionysij, sociorúmque eius Rustici & Eleutherij, qui cum eo laurea martyrij sunt redimiti, ad Basilicam ipsorum vbi ipsi corpore requiescunt, & in virtutum miraculis coruscant, & vbi Dagobertus genitor suus quondam Rex, vel genitrix sua Nanthildis Regina sepulturas habere videntur. Quamquam sanctæ Carthaginensis synodus facta à beatæ memoriæ domno Bonifacio eiúsque coepiscopis, non prohibeat monachos sub priuilegio proprio residere, vel sancti Augustini libri de Ecclesiasticis gradibus doceant, monachos sub quiete regula iter viuentes, sua singulari lege debere quiescere, & ab omni infestatione clericorum intrepidos permanere, ne sæcularis strepitus eos lædat, quos districta regula seruitutis Domini moderatur. Quod nos considerantes, dum & canonica institutio nos hac de re non præiudicat, vel ideò quia supradicti domini Cludouici Regis petitio quasi nobis iussio est, cui difficillimum est resisti, vel pro reuerentia tantorum martyrum, quorum patrocinio se ipse commisit, vt ipsis monachis secundùm sanctum ordinem viuere liceat, & vt tam pro nobis, quàm pro omnibus nostræ Ecclesiæ fratribus Deum orent, ipsum priuilegium plena voluntate, vnà cum consensu fratrum meorum, ipsis concessisse visus sum. Per quod decerno atque obtestificatione diuini nominis interdico, vt nec ego deinceps, nec vllus successorum meorum hoc audeat infringere, vel temerario ausu aliquatenus violare, videlicet vt omnis presbyter vel clericus ex his quæ in ipso loco beatissimi Dionysij martyris, vel extra ex loco qui dicitur fons S. Remigij, sicut via distinguit, quæ præbet iter iuxta pratum quod dicitur formosum, vsque ad Ecclesiam S. Quintini martyris, & illinc per regalem stratam donec veniatur ad viuarium in capite triceni pontis, sicut prata fratrum distinguunt, vsque ad præfatum locum fontis B. Remigij, omnes illi qui in hoc circumscripto spatio Ecclesiis seruiunt,

sint liberi & absoluti ab omni debito & redditione circadarum & synodorum. Tamen volumus, & pro reuerentia sancti martyris Dionysij concedimus, vt si necessitas eis fuerit, ex nostro & successorum nostrorum episcopatu sine pretio chrisma & oleum suscipiant. Et si quis eorum presbyterorum vel clericorum forte aut occisus, quod absit, aut vulneratus fuerit, aut ex his omnibus alicuius iniuriæ acclamatio surrexerit, quicquid ex his omnibus ad nos pertinere videatur, hoc totum Abati, qui in ipso sancto loco præfuerit cæterisque fratribus habendum, & disponendum concedimus. Quòd si aliquis calliditate aut cupiditate præuentus fuerit, & ea quæ sunt superiùs comprehensa temerario spiritu violauerit, tribus annis pœnitentiam agat, à communione fratrum sequestratus, & nihilominus hoc priuilegium Christo protegente, qui & adiuuet illud conseruantibus, & dissipet illud destruere cupientibus, perpetuò maneat incorruptum. Quam definitionem constitutionis nostræ, vt nostris & futuris temporibus valitura sit, manus nostræ subscriptionibus roborauimus, & coepiscopis, domnis & fratribus nostris rogauimus, vt ipsum insuper firmare debeant. In Christi nomine Landericus ac si peccator Episcopus vrbis Parisiacæ hoc priuilegium consensi & subscripsi. Munemundus Episcopus consensi & subscripsi. Gouualdus ep. cons. & subs. Vulfolenus ep. cons. & subs. Armentarius ep. cons. & subs. Rauracus ep. cons. & subs. Malchardus ep. cons. & subs. Eligius ep. cons. & subs. Grator ep. cons. & subs. Ioannes ep. cons. & subs. Burgundio ep. cons. & subs. Faro ep. cons. & subs. Richoaldus ep. cons. & subs. Baldomerus ep. cons. & subs. Audoenus ep. cons. & subs. Taurinus ep. cons. & subs. Eustorchius ep. cons. & subs. Laridanus seu Karioendus ep. cons. & subs. Berthefridus ep. cons. & subs. Audebertus ep. cons. & subs. Clarus ep. cons. & subs. Castadius ep. cons. & subs. Litterius ep. cons. & subs. Palladius ep. cons. & subs. Ætherius ep. cons. & subs. Ingoldus ep. cons. & subs. Facto priuilegio sub die KL. Iulij in anno xv. regnante Cludouico gloriosissimo Rege. Austrolenus lector, iubente domno Landerico episcopo hoc priuilegium scripsi & subscripsi. Hunc Episcoporum ea de causa conuentum memorat Aimoin. lib. 4. c. 41. & Clipiaci, quod tum palatium in agro Parisiensi ad Sequanam erat, habitum fuisse ait: *Nostri itaque deuotio hæc extat animi,* (inquit ibidem apud Aimoinum Rex Clodoueus) *vt monasterium patroni nostri domini Dionysij, in quo ipse cum consortibus testimonij veritatis requiescit humatus, & piæ memoriæ genitores nostri, (dominus videlicet Dagobertus, ac domina Nanthildis) se sepelire mandauerunt, ab omni soluamus dominio mortalium: quatenus Abba vel fratres eo loco commanentes possessiones à parentibus nostris, siue ab aliis fidelibus Christianis, sibi traditas, absque vllius dominantis inquietudine possidentes pro salute nostra, ac statu regni nostri liberiùs Deum deprecentur. Huic autem nostræ suggestioni consentit venerabilis vir Landericus Parisiacæ vrbis præsul, in cuius diœcesi cœnobium illud situm est, & cui vsque ad præsens tempus subiectum fuit. Hanc ergo libertatem serui Dei inibi constituti dum fuerint adepti, nulliùsque præter Dei ac sanctorum eius,* nostrúmque,

(*cui etiam tota natio Francorum paret*) *fuerint perpeſſi dominatum, ſcian ſe debito tali genitoribus noſtris & nobis, eiſque &c. fore obnoxios*. Quæ longiùs ideo adſcripſimus, quòd & caput propoſitum, & ſuperiùs inſtrumentum, manifeſtò illuſtrent. Hæc demum libertas, ſeu exemptio, rogatu Pipini R. à Zacharia PP. auctoritate Apoſtolica confirmata eſt, Bulla ſcripta in Lateranis anno V Zachariæ, II. NON. NOVEMB. IMPERANTE DOMINO PIISSIMO AVGVSTO CONSTANTINO A DEO CORONATO ANNO IV. INDICT. VI. quæ itidem in cortice ſcripta, in tabulario celeberrimi illius cœnobij extat, à qua plumbum Zachariæ Pontificis nomine inſcriptum, filo canabino pendet.

Suſpectum eſſe hoc diploma contendit Iac. Sirmondus, nec indictionem appoſitam conuenire.

DOMINO SANCTO] Propria hæc Epiſcoporum προσφώνησις, vt ſuprà in epiſtola Marculfi ad Landericum Epiſcopum, & infrà paſſim. Nec aliter ſcribere ſoliti, vt & *ſanctitas tua* ἁγιοσύνη. Gregorius Thaumaturgus *in epiſtola canonica, can. 7. Vias vel domos neſcientibus barbaris oſtendentes, etiam ab auditione arcere oportet, donec de iis congregatis ſanctis aliquid communiter viſum fuerit, & ante eos ſancto Spiritui*. Balſamon ibi *ſanctos Epiſcopos appellat. Illud autem, ante ipſos ſancto Spiritui, ſubiunxit, oſtendens quòd quæcumque in communi conſideratione ab Epiſcopis diſpenſantur, & ſtatuuntur, Spiritus ſanctus ſuggerit.*

ET NE NOBIS ALIQVIS DETRAHENDO] Priuilegium Corbeiæ à Bertefrido Ambianenſi Epiſcopo indultum, quod proximè huic formulæ accedit, eandem clauſulam ita concipit: *Et ne nos ad hoc propriæ deliberationis inſtinctu poſteritas æſtimet decreuiſſe, cùm etiam antiquiora, vel in nouo tempore monaſteria, propria priuilegia ſunt conſecuta: Ex quibus vt pauca, dum longum eſt omnia euoluere, nominemus, Agaunenſium, quod velut iſtud eſt regio munere ditatum, Lirinenſium, vt Baſilica domni Marcelli, immòque & monaſterium Luxouienſe hoc videntur habere conceſſum, & omnem libertatem ſunt conſecuti, &c.* S. verò Marcelli, quod heic additur, priuilegium à Synodo Valentina confirmatum eſt, quæ à Guntchranno R. ob id præcipuè habita anno regni eius XXIV. eius hodie præter vnicum illud caput nihil extat.

LIRINENSIS, AGAVNENSIS ET LVXOVIENSIS] Lirinenſis quidem inſulæ antiquiſſimum monaſterium, & quod ab Eucherio Lugdunenſi, Sidonio & aliis abundè celebratum eſt. Agaunenſe verò à Sigiſmundo Gundobaldi F. Burgundionum R. conſtructum fuiſſe teſtatur Gregor. Turon. lib. 3. c. 5. In MS. legebatur *Auganenſis*, cuius loco veram lectionem repoſui, quamquam & apud Fauſtum presbyterum eius ſæculi ſcriptorem Agauenſe cœnobium ſcriptum eſt. De Luxouio verò Burgundiæ cœnobio, vetus auctor vitæ S. Eligij Nouiomenſis lib. 1. apud Surium, refert Audoënum, ſeu Dadonem, Rothomagenſem Epiſcopum eius auctorem extitiſſe: quod tamen non omnibus probatur. Illud quidem conſtat non multo ante auctoris noſtri tempora cœpiſſe.

SACROS PERCIPIAT GRADVS] Monachi quippe clerici non ſunt. l. generaliter 40. C. de Epiſcop. & cleric. Nam primis ſæculis monachos extra clerum fuiſſe indubitatum eſt. Ideo can. 4. Synodi Calchedonenſis, eccleſiaſticis, aut ſæcularibus negotiis ſe immiſcere prohibentur, μήτε δὲ ἐκκλησιαστικοῖς, μήτε βιωτικοῖς παρενοχλεῖν πράγμασιν, ἢ ἐπικοινωνεῖν. Vnde & eodem can. & can. 8. in pœnis non depoſitione, vt clerici, ſed excommunicatione cum laicis puniuntur. Adhúcque in Synodo Ticinenſi anni DCCCLXXVIII. in qua Carolus Imperator renunciatus eſt, *Laici & monachi perpetuò anathemate feriantur*, qui locus extat & apud Aimoini continuatorem lib. 5. c. 35. B. Hieronymus ad Heliodorum de laude vitæ ſolitariæ, pluribus aliam docet eſſe cauſam monachorum, aliam clericorum, hos paſcere, illos paſci. Quod infinitis Patrum teſtimoniis probari poſſet, niſi certo certius eſſet monachos clericos non fuiſſe, vſque ad tempus Zozimi & Syricij Romanorum pontificum, quorum hic epiſt. 1. c. 23. ad Himerium, innuere videtur, licentiam ſe præſtare monachis morum grauitate & fidei inſtitutione commendatis, vt poſſint clericorum officiis aggregari. Inter opera Hieronymi legitur Epiphanij ad Ioannem Hieroſolymitanum epiſtola, ab eo Latinè reddita, in qua refertur Epiphanium ordinaſſe presbyterum monachis quibuſdam Syriæ poſcentibus, qui eis dominica ſacramenta conficeret.

QVEM ABAS POPOSCERIT] Priuileg. Berthefridi: *Si quos autem gradus clericorum minores aut maiores, Abas iam dicti monaſterij elegerit, ſiue intra aut extra monaſterium ſine aliqua præmij acceptione conſtituimus conſecrare.*

ALTARE BENEDICAT ET SANCTVM CHRISMA ANNIS SINGVLIS SI VOLVERINT POSTVLARE PRO REVERENTIA LOCI SINE PRETIO CONCEDAT] Priuileg. Berthefridi. *Altaria ad ſæpedictum monaſterium, vel tabulæ ſi defuerint, Epiſcopus Ambianenſis Eccleſiæ in Dei nomine benedicat, & chriſma ſacrum conficiat ſine pretio, & annis ſingulis pro reuerentia ſanctorum ſine vllo pretio, muneris cauſa concedat.* Priuileg. Landerici, *ſi neceſſitas eis fuerit, ex noſtro & ſucceſſorum noſtrorum Epiſcopatu, ſine pretio chriſma & oleum ſuſcipiant.* Et quod de chriſmate ſine pretio dicitur, rectè id & ſecundùm canones: Synodi Barcinonenſis ſub Recaredo R. c. 2. *vt cùm chriſma presbyteris diœceſanis pro neophytis confirmandis datur, nihil pro liquoris pretio accipiatur.* Meldenſis ſeu veriùs Pariſienſis ca. 45. *Vt nemo Epiſcoporum, vel quilibet miniſter Eccleſiaſticus, propter ſacrum chriſma aliquid muneris accipiat, neque denarios vel qualibet munuſcula.* Synodi Cabilonenſis II. ſub Carolo M. can. 16. ex quo Gratian. can. ſtatuimus. 1. qu. 1.

NVLLAM PENITVS ALIAM POTESTATEM IN MONASTERIO, NEQVE IN REBVS, NEQVE IN ORDINANDIS PERSONIS &c.]

Berthefridus, *Vt quicquid prædicti monasterij monachis sub libertate euangelica Regio munere, seu à quibuslibet Christianis in agris, in mancipiis, vineis, syluis, auro, argento, vel vestibus, vel quibuslibet speciebus ad prædictum monasterium pertinentibus, à quibuslibet collatis, aut deinceps collatura sunt, sæpè dictum monasterium, vel monachi ibidem degentes vitæ nostræ temporibus, seu successorum nostrorum, nec ego, nec vllus sibi pontifex, aut aliquis ex ordine clericorum ordinatores Ambianensis Ecclesiæ, suis vsibus vsurpare, aut minorare, aut ad ciuitatem aliquas species deferre præsumat.* Quæ summatim & ad verbum ferè referuntur à Nicolao I. PP. ep. 24. qua illud Ambianensis Episcopi priuilegium confirmat. Illud ipsum cauetur Synodo Valentina, quæ Basilicæ S. Marcelli, & S. Symphoriani rogatu Guntchranni R. libertatem concedit, *Si quid per quascumque auctoritates, aut scripturarum epistolas, præfatus Dominus Rex, vel supra nuncupata iugalis sua, filiæque eorum, siue in ministerio altariorum, siue in quibuscumque speciebus, quæ ad diuinum cultum pertinere noscuntur, contulisse vel adhuc conferre voluerint, neque ab Episcopis locorum, neque potestas Regia quocumque tempore successura, de eorum voluntate quicquam minorare, aut auferre præsumat. Quòd si quis hoc quocumque tempore temerare, aut auferre præsumpserit, veluti necator pauperum, anathemate, &c.*

ARCHIDIACONI] Quippe illi res temporales & Ecclesiæ opes dispensabant. Prudentius Peristephanon, de B. Laurentio, quem Leuitam primum è septem-viris dicit:

Cælestis arcanum domus
Fidis gubernans clauibus
Votásque dispensans opes.

IN ALTARIO OFFERTVM] Solemne tunc temporis erat, res donatas Ecclesiæ vel traditas, aut saltem earum instrumenta altari imponere. Infrà c. 2. *aut de offertione in altario.* Synodi Aurelian. I. can. 16. *Vt de his quæ in altario oblatione fidelium conferuntur, medietatem Episcopus sibi vindicet.* & c. 17. *de his quæ in altario accesserint.* Gregorius Turonens. de mirac. lib. 1. cap. 61. *Homo deuotus balteum ex auro purissimo cum omni apparatu studiosissimè fabricatum, super altare Basilicæ illius, (S. Nazarij) posuit, orans vt in causis suis martyris virtus dignaretur adesse.* Leg. Alaman. tit. 1. vbi de charta donationis ad Ecclesiam, *Coram sacerdote, qui ad eandem Ecclesiam deseruit super altare ponat.* Leg. Baiuuarior. tit. 1. *& tunc ipsam epistolam ponat super altare, & sic tradat pecuniam.* Ideo & Carolus M. R. facta donatione Ecclesiæ Romanæ, eam *super altare S. Petri, & postmodum intus in sancta eius confessione posuit*, inquit Anastasius in Hadriano. Eius rei formula traditur in Capitulis Benedicti Leuitæ lib. 6. c. 285. *Et ipsam scripturam coram altari aut supra tenet, dicens eiusdem loci sacerdotibus atque custodibus, offero Deo atque dedico omnes res, quæ hac in chartula tenentur insertæ.* In vet. instru-

instrumento Maioris Monaster. apud Pithœum, *quod dum de more super altare posuissent.* In tabular. Corbeiæ *factum donum per manus Roberti Flandriæ consulis, necnon Gauffredi Parisiorum præsulis super altare S. Petri imposuit.* Quò referri posset illud, qui altari seruit viuat de altari.

AVFERRE PRÆSVMAT] Illud nominatim cauendum monachis fuit, alioqui iure veteri id omne quod Ecclesiis totius diœcesis offerebatur Episcopo cedebat, Synodi Aurelianensis III. sub Childeberto can. 5. *Si quæ oblationes, in quibuslibet rebus atque corporibus collatæ fuerint Basilicis in ciuitatibus constitutis, ad potestatem Episcopi redigantur, & in eius sit arbitrio, quod ad reparationem Basilicæ, aut obseruantium ibi substantiam deputetur. de facultatibus verò parochiarum, vel Basilicarum in pagis ciuitatum constitutis, singulorum locorum consuetudo seruetur.* Synodus Cabilonensis apud Gratianum, *Decretum est, vt omnes Ecclesiæ cum dotibus suis & decimis, & omnibus suis in Episcopi potestate consistant, & ad eius ordinationem semper pertineant.* Verùm cùm omnia sibi vindicarent Episcopi, canonibus demum prouisum fuit, vt certa parte ab Episcopis præcepta, reliquum immune Ecclesiis seu parochiis superesset: qua de re elegans est constitutio in Concilio Carpentoratensi sub Cæsario Arelatensi: Synodi Aurelianensis I. ca. 16. De monasteriis verò Concilio Ilerdensi can. 3. statutum est *vt quæ in iure monasterij de facultatibus offeruntur, in nullo diœcesana lege ab Episcopis contingantur,* quod quidem an tum in Gallia obtinuerit, nescio, cùm idipsum nominatim in omnibus monasteriorum priuilegiis exactissimè cautum sit, quod alioqui frustra esset. Extat in tabulario Corbeiæ Benedicti III. PP. epistola, qua eius cœnobij priuilegia confirmantur, quæ idipsum statuit: cuius verba, quæ huc faciunt, quòd nondum edita, ac ne quidem vlla illius Pontificis epistola, & non minus piè quàm eleganter scripta sint, exscribere non pigebit. Sic igitur habent: *Cúmque Galliarum permaximè Ecclesias fidelium collationibus à Domino constet esse ditatas, vt nemo sit ferè Episcoporum, cui suæ sumptus Ecclesiæ satis superque non sufficiant, cuius gratia necessitudinis, quæ seruorum Christi sint vsibus collata, in suos committere sumptus præsumant? Si enim clericorum qui de propriis habundant reditibus communicatio prohibetur cum eis quæ conferuntur Ecclesiæ, ne dum illi acceperint, qui de propriis habundant, eorum qui nihil habent inopia non leuetur, qua conscientia Episcopus suæ sumptibus Ecclesiæ sufficiens, quæ seruorum Dei fuerint vsibus collata præsumat contingere? nec veretur quod per prophetam Dominus exprobrat sacerdotibus, dicens, Rapina pauperis in domibus vestris. Pauperes enim Christi esse quis nesciat, qui contemnentes substantiam mundi, saluatoris nostri vestigia sectantes, qui cùm esset diues pro nobis pauper effectus est, sanctæ professionis titulum sibi diuitias arbitrantur? Quisquis igitur aliquid horum, quæ fuerint ad necessitates eorum collata præsumpserit, & suis commodis applicuerit,*

rapinam in domum suam de substantia pauperis congregat. Omnia quæcumque sunt Ecclesiis oblata vel delegata, in pauperum, pupillorum, viduarum, certum est, necessitates destinata. Quare quisquis ex his aliquid in suas vtilitates exigit, rapinam pauperis in domum suam congestam detinet, &c. Scriptum per manum Theodori notarij & scrinarij S. R. E. mense Octobrio indictione IV. *Actum non.* III. *Octob. per manum Theophylacti secundicerij sanctæ Sedis Apostolicæ. Imperante domino piissimo Augusto Hlothario, à Deo coronato magno imp. an.* XXXIX. *sed & Hludouico nouo imperatore eiusdem filio, an.* VII. *indict.* IV.

PONTIFEX DE IPSA CIVITATE COERCERE DEBET] Obserua in casum negligentiæ iurisdictionem & potestatem Episcopo seruatam, ne impunita scilicet essent maleficia, & canonica auctoritas conuelleretur.

DOMESTICIS FIDEI] id est, fidelibus, qui diuino seruitio iugiter incumbunt, & quorum sors Dominus est: infrà c. 2. & alibi passim. Sidon. lib. 6. ep. 10. lib. 9. ep. 8. & alij.

REATV ANATHEMATIS] Frequens tum erat, & etiam postea, anathematis pœnam instrumentorum sanctionibus inserere, vt in Landerici & Berthefridi priuilegiis, & infrà lib. 2. c. 1. 3. 6. & passim in veteribus formulis sacris & profanis, & in Regum quoque diplomatibus. In præcepto Dagoberti, *Si quis hæc non obseruauerit, & hic & in futuro anathema sit.* Sic & in Testamento Leodebodi Abbatis de dotatione & constructione cœnobij Floriacensis. Nec dissimiliter apud Greg. Turon. lib. VII. c. VI. in pactione fratrum ne Parisios vnus inconsulto altero ingrederetur, *essetque Polioctus martyr, cum Hilario atque Martino confessoribus, iudex ac retributor eius.*

ET NOS ET FRATRES NOSTRI DOMINI EPISCOPI] qui heic non tantùm adhibentur vt testes, verùm & quia eiusmodi libertas non nisi magno in conuentu Episcoporum indulgebatur: infrà cap. 2. *iuxta quod ab illo Pontifice, vel cæteris domnis Episcopis &c.* Berthefridus: *Quam definitionem constitutionis nostræ, vt nostris & futuris temporibus valitura sit, manus nostræ subscriptionibus roborauimus, & coepiscopos dominos & fratres nostros rogauimus, vt ipsam in omnibus confirmare debeant.* Iisdem verbis Landericus in libertate S. Dionysij, quæ à magno Episcoporum numero subscripta est. Quam quidem Aimoin. lib. IV. c. XLI. Clypiaci in conuentu Pontificum & procerum totius gentis factam esse testatur, cui interfuere *propè omnes Galliarum Episcopi*, vt ille ait.

CAP. II. CONCESSIO REGIS AD HOC PRIVILEGIVM] Satis ostendit hoc lemma non priuilegio tantùm Episcopi, sed & consensu & confirmatione Regis opus fuisse: quod plenè hæc formula declarat, quæ superioris etiam verba recenset. Chlodouei quoque R. Dagoberti F. litteræ, quibus Landerici priuilegium confirmatur, in illo cœnobio

asseruantur. Hincmarus Richildi Reginæ apud Flodoardum Hist. Rhemens. lib. III. c. XXVII. *Reducit etiam ob memoriam, qualiter præfatus Rex petente Irmintrude Regina de rebus tunc suis per consilium Parduli Laudunensis Episcopi, priuilegium ad idem Oriniacum monasterium à se dictari, & à cæteris Episcopis firmari rogauerit, & ipse Rex confirmauerit.*

VIRIS APOSTOLICIS] Sic tum vocabantur Episcopi, infrà cap. 3. 5. 6. 7. 11. 16. 22. 23. & passim apud Marculfum & veteres formularum auctores, eadémque ratione apud eosdem *Apostolica Sede digni, & Apostolica Sede colendi.* Chlodoueus R. in epist. ad Synodum Aurelian. I. *Orate pro me Domini sancti & Apostolica Sede Papæ dignissimi.* Sic & apud Gregor. Turon. lib. 9. c. 41. & 42. extant duæ epistolæ, quarum hoc est principium, *Domnis sanctis & Apostolica Sede dignissimis.* Ita & *Apostolicam Sedem*, cathedram Tricassinæ vrbis dixit Sidon. lib. 6. ep. 1. & *apostolatum* lib. 6. ep. 4. & 7. & alibi sæpe. quibus locis multa eruditissimè Io. Sauaro, Aruernorum & Præses & decus, quem non exscribo. Ideo autem Apostolicos Episcopos dictos esse apparet, quòd in locum Apostolorum illi successerint. Præter auctores quos ille notauit, Cyprianus ep. XLII. & LXV. Clemens ep. 1. Anacletus ep. 2. & apud Gratianum can. In nouo. dist. 21. & Greg. lib. 6. ep. 27. Hincmar. ep. III. c. IV. Idémque in libro aduersus Hincmarum Laudunen. c. XII. quamquam speciali nota, Romanam Sedem Apostolicam dici Synodi & patres vbique conclament: quod etiam Balsamo agnoscit in præfat. Concilij Carthaginensis. Quæ demum appellatio soli Pontifici Romano data est, adeò vt *apostolicus*, nullo alio adiecto sequentibus sæculis diceretur, nostrisque vernaculis scriptoribus *apostole*.

AVT SVPER PROPRIETATE, AVT SVPER FISCO] His verbis duæ notantur bonorum species, & velut maxima rerum diuisio, quæ eo sæculo recepta erat, quod & ex c. 33. infrà colligi potest. Omnia namque prædia, aut propria erant, aut fiscalia. Propria seu proprietates dicebantur, quæ nullius iuri obnoxia erant, sed optimo maximo iure possidebantur, ideóque ad heredes transibant. Fiscalia verò, beneficia siue fisci vocabantur, quæ à Rege vt plurimùm, posteáque ab aliis ita concedebantur, vt certis legibus, seruitiisque obnoxia, cum vita accipientis finirentur. Rursus proprium, seu proprietas duplex: alia quippe *Alode*, seu *hereditas*, *proprium paternum aut maternum* erat. Alia non à parentibus accepta, sed labore & parsimonia cuiusque comparata, *ex comparato*, aut *ex conquisitu* dicebatur. Sed postea & res comparatas alodij nomine vocauerunt: eóque peruentum vt *alodia* liberi iuris prædia, quæ nec fidem, nec pensitationem deberent, generaliter dicta sint, ad feudi differentiam, quo sensu Alodij vocabulum adhuc hodie iure nostro vsurpatur. Hæc diuisio passim apud medij sæculi scriptores notanda occurrit. infrà c. 12. *Villas illas, sitas in pago illo, quas aut munere regio, aut de alode parentum, vel vndecunque ad præsens tene-*

re videtur, & l. 2. c. 17. Greg. Tur. l. 9. c. 38. *Sunnesigillus & Gallomagnus, priuati à rebus quas à fisco meruerant in exilium retruduntur, &c. quibus nihil aliud est relictum, nisi quod habere proprium videbantur.* Idem lib. VII. c. XL. de vxore Mummoli, *Mulieri nihil amplius quàm ea quæ de parentibus habuerat relinquens.* Capitul. Caroli M. lib. III. c. XIX. *Auditum habemus, qualiter & comites, & alij homines qui nostra beneficia habere videntur, comparant sibi proprietates de ipso nostro beneficio.* & eod. lib. cap. 20. vbi alodis nomen. lib. IV. c. XXVIII. *Quicumque suum beneficium occasione proprij desertum habuerit.* Sic & in testamento Caroli M. c. IV. & in diuisione regni à Ludouico Pio facta c. V. *beneficium* ab *hereditate* separatur. Proprietatem autem, seu *terram propriam* (vt Gregor. Turon. appellat lib. III. c. XV.) aut ex alode, aut ex comparato fuisse, ex formulis suprà prolatis, & li. II. c. VI. & VII. manifestum est. Fisci verò nomen frequenter in eius æui auctoribus, & vetustissimis instrumentis occurrit. Childebertus R. apud Aimoin. l. II. c. XX. Basilicæ S. Vincentij martyris, *fiscum Isciacensem* concedit. Sangallensis lib. I. c. XIV. *Cum illo fisco vel curte, illa Abbatiola vel Ecclesia, tam bonum vel meliorem vasallum, quàm ille Comes est, vel Episcopus fidelem mihi facio.* Caroli Calui pro S. Dionysio præceptum, *fiscus noster vbi fiscalinus Manbertus custos esse videtur.* Sigebertus ad annum DCCCLXXXVI. & DCCCXC. Ex quibus locis, pleniùs autem ex hoc Marculfi loco, declaratur fiscum id appellari quod à fisco profectum, Regis liberalitate alicui in beneficium concessum est, & ideo nomen fisci seu terræ fiscalis retinebat. Capitul. Caroli M. lib. III. c. LXXXII. Synodi Valentinæ sub Lothario Imp. c. X. De alode autem infrà c. XII.

AD PETITIONEM ILLIVS] Hoc enim libertatis priuilegium, vt plurimum rogatu eorum qui construxerant, aut dotauerant concedebatur. Atque adeò plerumque sub ea conditione donationes fieri solitas ex lib. II. cap. I. apparet. *Ea scilicet ratione atque prætextu, vt remota pontificum, simulque ecclesiasticorum officialium, seu publicorum omnium potestate, &c.*

ADIICIENTES] Addit Rex clausulam immunitatis à functionibus publicis, cuius integra cap. seq. traditur formula.

IN LVMINARIBVS] Quorum vsus peruetustus, & à primordio nascentis ecclesiæ, in antelucanis scilicet cœtibus, vt Irenæus, Tertullianus & alij passim testantur. Tandémque pace Christianis data, Ecclesia id ex prisco more retinuit, tum in Dei honorem, tum in signum lætitiæ, vt B. Hieronymi verbis vtar, qui Vigilantium cereorum vsum reprobantem grauiter redarguit. *Nam & absque martyrum reliquiis (inquit) per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est euangelium, accenduntur luminaria, iam sole rutilante, non vtique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum: vnde & virgines illæ euangelicæ, semper habent accensas lampades suas, &c.* Et quidem ignem

honoris gratia non Imperatoribus modò, verùm & aliis prælatum fuisse certum est, qua de re nos, si Deus dederit, aliàs plura. Porro hanc de luminaribus clausulam habet præceptum Caroli R. in continuat. Aimoin. lib. v. c. I. itémque sæpe in Mindensis Ecclesiæ priuilegiis quæ excusa extant, & omnibus pænè diplomatibus adscriptam videre est.

VT FIRMIOR HABEATVR SVBSCRIPTIO MANVS NOSTRÆ] Clausula diplomatibus addi solita. Infrà cap. proximo & 3. & passim appositè ad hunc locum Hincmarus de diuortio HLotarij R. & Thietbergæ, ad XII. interr. *De confirmatione autem suæ scripturæ nihil dixerunt, quia quod firmauerunt, infringere nefas duxerunt, sicut in libro Hesther legitur, quantam valitudinem anuli regij habeat signatio, quantam cautelam signi illius vacuatio, quanto magis Regiæ manus subscriptio. & nec perfunctoriè ducere debet regia dignitas, quod in suis præceptis scribitur. Et vt hoc*, inquit, NOSTRÆ AVTORITATIS PRÆCEPTVM PLENIOREM IN DEI NOMINE OBTINEAT FIRMITATIS VIGOREM, &c. hæc ille.

EMVNITAS REGIA] Immunitatem, quæ & emunitas facili mutatione eo sæculo vocabatur, Modestinus in leg. XV. De excusat. ἀλειτουργησίαν πολιτικῶν ἢ δημοσίων λειτουργιῶν definit: eadémque ἐλευθερία τῶν λειτουργημάτων Iustiniano dicitur. Hanc primi Christiani Imperatores, parcam & modicam Ecclesiis tribuerunt, & initio quidem à ciuilibus & personalibus muneribus tantùm, quod ex lib. XVI. Cod. Theod. facilè perspicitur. Plenissima verò immunitas à Regibus nostris concessa est, vt meritò dici possit, suo exemplo cæteris principibus eandem immunitatem Ecclesiis concedendi auctores fuisse. Eius itaque formulam hoc capite tradit Marculfus, vt nullus scilicet iudex, aut exactor fisci nomine, audeat aliquid in villis & rebus Ecclesiæ exigere, nec iurisdictionem aliámve potestatem ibidem exercere. Meminit huius immunitatis Synodus Aurelianensis I. c. VII. *ipsorum agrorum vel clericorum immunitate concessa*, cuius initio capitis (vt id quoque obiter indicem) non *obligationibus*, sed *oblationibus* legendum esse crediderim, *De obligationibus vel agris, quos Dominus noster Rex Ecclesiæ suo munere conferre dignatus est, &c.* In Synodo Ticinensi à Ludouico Italiæ R. petunt Episcopi, *vt emunitates progenitorum vestrorum ita conseruari præcipiatis, sicut à glorioso genitore vestro constitutum est:* quibus respondet Ludouicus, *Statuimus vt Ecclesiæ Dei per totius regni nostri fundatæ terminos, sub nostræ emunitatis tuitione securæ, cum rebus & familiis permaneant, &c. earúmque rectores propriis vtantur priuilegiis. Similiter & clerus omnis proprio fungatur ministerio, nemine molestante nostri terroris formidine.* Anteriorum Regum constitutiones, quarum meminit, extant apud Ansegisum lib. III. c. XXVI. & Benedictum Leuitam li. V. c. CXLVIII. Hoc autem priuilegium, cuius specimen heic extat, *præceptum immunitatis* à Flodoardo dicitur Histor. Rhemens. lib. II. c. XI. de Rigoberto Episcopo, qui illud à Dagoberto R. suæ impetrauit Ecclesiæ, CAP. III.

ſuggerens qualiter ipſa Eccleſia ſub præcedentibus Regibus, à tempore domni Remigij, & Clodouei regis quem ipſe baptizauit, ab omni functionum publicarum iugo, liberrima ſemper extiterit. Neque verò immunitatis iſtius præceptum, ab amortizatione, quo forenſi verbo hodie vtimur, omnino alienum eſt. Nam & pleraque cœnobiorum tabularia hanc immunitatem, & amortizationis nomine inſcribunt. Quod tamen non eò pertinet, ſi attentiùs ſpectetur, vt à quocunque vectigali, & ſoli tributo vacationem præſtet, ſi fortè cenſualis terra, aut tributaria fuerit, vt apparet ex Capitul. Caroli M. lib. I. cap. XCI. *Vnicuique eccleſiæ vnus manſus integer abſque vllo ſeruitio adtribuatur, &c. & ſi aliquid amplius habuerint, inde ſenioribus ſuis debitum ſeruitium impendant.* Synodi Meldenſis c. LXIII. Quò pertinet & de terra tributaria Capitul. lib. IV. c. XXXVII. Eiuſdem immunitatis, eadem penè formula & conceptione verborum, diplomata extant apud Flodoard. Hiſt. Rhemenſ. lib. II. cap. XI. Sigonium de Regno Italiæ lib. V. Collectanea Camuzatij Trecenſis: in Eccleſiæ Mindenſis priuilegiis, Io. Piſtorij beneficio editis, & in veteribus cœnobiorum ſcriniis. Emunitatem porrò pro immunitate hoc ſæculo, & ſequentibus dictam fuiſſe, iam obſeruauit nunquam ſatis laudatus Fr. Pithœus, in eruditiſſimo ad Capitula gloſſario.

NVLLVS IVDEX PVBLICVS] Sic in immunitate monaſterij Deruenſis, à Childerico R. indulta, quæ in collectaneis Camuzatij extat, *Vt nullus iudex publicus, quolibet modo iudiciaria accinctus poteſtate, in curtes ipſius monaſterij vbicumque ad præſens eorum maneat poſſeſſio vel dominatio, aut quod inanteà vt diximus fuerit additum, vel condonatum, nec ad cauſas audiendum, nec fideiuſſores tollendum, nec freda exigendum, nec manſiones faciendum, nec rotaticum infra vrbes vel in mercatis extorquendum, nec vllas paratas, aut quaſlibet redhibitiones exactare præſumat.* Ita & Flodoardus Hiſt. Rhemenſ. lib. II. cap. IX. de Dagoberti R. præcepto, *Vt nullus iudex publicus in ipſas terras auderet ingredi, vt manſiones intrando faceret, aut quælibet iudicia, vel xenia ibidem exigere vllatenus præſumeret.* Eadem quoque complectitur priuilegium à Carolo M. Gradenſi Eccleſiæ indultum, apud Sigonium de Regno Italiæ lib. IV. & illud quod Eccleſiæ Patauinæ datum eſt, lib. V. Sic denique S. Martini, S. Dionyſij, Corbeiæ & Mindenſis Eccleſiæ priuilegia, quæ eaſdem clauſulas, & Marculfo ſimillimas conceptis penè verbis continent. Ad quid verò *iudicis publici* nomen? An non omnes publici iudices erant? Putaui aliquandiu publicos ad priuatorum diſtinctionem dici, vt publici fuerint qui Regij eſſent, regiámque iuſtitiam exercerent, priuati autem qui priuatorum dominorum loco ius dicerent. Namque tum, aut ſaltem Caroli M. ſæculo, priuatas iuſtitias fuiſſe ex quibuſdam locis non obſcurè colligi poteſt, vt in Capitul. lib. II. c. XLIV. Dagobertus R. in immunitate S. Dionyſij, data Pariſiis

anno x. regni, IV. KL. Augusti: *Et vt ab omnibus optimatibus nostris, & iudicibus publicis ac priuatis, melius ac certius credatur, &c.* quæ etsi non aliena viderentur, mutaui tamen sententiam succurrente altera veraque, ni fallor, interpretatione: Publicus enim iudex ecclesiastico iudici opponitur in Capitul. Caroli M. lib. v. c. XIV. *Vt omnes iustitias faciant, tam publici quàm ecclesiastici*, & lib. VI. c. CVI. *Vt Episcopus iudices publicos commoneat, &c.* S. Leo ad Episcopos per vniuersas prouincias: *Aliquanti malefici qui ita se demerserunt, vt nullum his auxiliantis possit remedium subuenire, subditi legibus secundùm Christianorum principum constituta, ne sanctum gregem sua contagione pollueren, per publicos iudices perpetuo sunt exilio relegati.* Ex Hincmaro de Lothar. ad XVII. interd. Qua voce Anianus vtitur ad leg. XII. De Episcop. & cleric. Cod. TH. *Specialiter prohibetur, ne quis audeat apud iudices publicos Episcopum accusare.* Vnde desumptum videtur cap. CCXXXVII. lib. v. Capitul. Benedicti Leuitæ. Cuius ratio peti potest ex leg. III. De episcopal. audient. Cod. Theod. in qua Valentinianus, Theodosius, & Arcadius Impp. de Episcopis aiunt, *Habent illi iudices suos, nec quidquam his publicis commune cum legibus.*

PRÆSVMAT INGREDI] infrà cap. IV. *Vt sicut constat ab antedictis principibus de villis præfatæ Ecclesiæ domni illius integram emunitatem, absque introitu iudicum fuisse concessam:* & in formula immunitatis Sanctorum, quæ XLIV. inter Anonymi Formulas extat. In cœnobij Deruensis immunitate Childerici R. corrupta est hæc clausula, sed quæ facillimè restitui potest, *In omnibus locis & territoriis vbi aliquid possidere videntur, absque interdictu iudicum.* ex his enim planum est, *absque introitu iudicum* legendum esse.

VALEANT DOMINARE] Vides hanc terrarum ecclesiasticarum immunitatem, præcipuè ad iurisdictionem & iustitiam pertinere, vt scilicet eorum subditi & coloni à nullo iudice distringi possint, vt sæculi verbis vtar; quod & clarè ostendit charta Henrici I. R. anni MLX. quæ inter Martiniana priuilegia excusa est. Quo fit, vt eo nomine in subditos iurisdictio eis concessa videatur, quam illi per Aduocatos & Vicedominos exercebant, qui inter iudices frequenter apud Ansegisum recensentur. Ottho Magnus in priuilegio Mindensis Ecclesiæ anno DCCCCLXI. regni eius XXII. *Hominibus quoque famulatum eius monasterij facientibus, qui Saxonicè Malman dicuntur, prædictum mundeburdum & tuitionem nostram constituimus, vt etiam coram nulla iudiciaria potestate examinentur, nisi coram Episcopo, aut Aduocato, quem eiusdem loci Episcopus elegerit.* Quod & in Henrici, Conradi, Otthonis & aliorum diplomatibus repetitur.

IVNIORES] Carolus R. apud Aimoin. Continuat. lib. v. c. I. *nec vos aut iuniores vel successores nostri.* In diplomatibus Caroli M. HLotharij & Theoderici, in eruditissimi viri Fr. Pithœi Glossario, *Neque*

vos, neque iuniores, seu successores vestri. Marculfus cap. XXIX. *& nec vos, nec iuniores, aut successores vestri:* quæ verba iuniores pro successoribus dici, quasi nepotibus, & postea nascendis, satis apertè demonstrant. Vereor tamen ne hoc loco, & cap. XXIV. iunioris nomen aliud significet, cùm & iuniores, & successores ibidem distinctis verbis & clausulis nominentur. Iuniores enim hoc & sequentibus sæculis non ætatis, sed conditionis nomen est: quod non aliena relatione *seniori* opponitur, quem etiam non ætatis, sed honoris causa dici & pro domino vsurpari, notum est, & postea dicetur. Itaque iuniores essent, subditi, & inferiores. Carolus M. apud Ansegisum lib. I. c. CLXVII. *Vt primo omnium* SENIORES *semetipsos de ebrietate caueant, & eorum* IVNIORIBVS *exemplum bonum sobrietatis ostendant.* lib. III. c. LXIII. *De vulgari populo, & vnusquisque suos iuniores distringat, vt meliùs obediant, ac meliùs consentiant mandatis imperialibus.* Leg. Alamannor. Tit. LXXVIII. 5. *Si coquus qui iuniorem habet occiditur.* Hincmar. ep. III. c. XVII. Formula vetus ex cod. doctissimi viri, nuper magna rei litterariæ iactura fato functi Iac. Bongarsij, quam inter varias XXIII. edidimus, *inlustris viri illius Comitis, sui iuniores non exinde sic fecerunt, quomodo eis fuit demandatum:* vt planè appareat apud Marculfum & aliàs sæpe, pro ministris iuniores dici, quos & hæc ætas, & sequens frequentiùs *seruientes* nominauit. Sic accipio & apud Gregor. Turon. lib. V. cap. XXVI. iuniores Ecclesiæ, *à iunioribus Ecclesiæ iussit bannos exigi, pro eo quòd in exercitu non ambulassent,* & apud Benedictum Leuitam lib. V. cap. CXXI. & lib. VI. c. CLIV.

AD AVDIENDAS ALTERCATIONES] Caroli R. præceptum de S. Martini Basilica, *De rebus ipsius Sancti in regno nostro Austria, Neustria, & Burgundia, Aquitania & Prouincia, &c. vt aliquis iudex publicus fisci nostri, ad agendum vel causas audiendum, seu freda vel inferendas exactandum, vel teloneum tollendum habere non præsumat, sed quicquid exinde ab antiquis temporibus fiscus noster accipere consueuerat, omnia ex nostro fisco reddimus, vt in luminaribus ipsius sancti Martini, vel alimonia pauperum, seu stipendia monachorum proficiat.*

FREDA] Gregor. Turon. De Miracul. S. Martini, lib. IV. c. XXVI. clarè interpretatur. *Affirmauit Rex quosdam ex his qui absoluti fuerant ad se venisse, compositionémque fisco debitam, quam illi fredum vocant, à se indultam.* Carolus M. in Capitul. *Hoc quoque iubemus, vt indices nominati, siue fiscales, de quacumque causa freda non exigant, priusquam facinus componatur, &c. tertiam partem coram testibus fisco tribuat, vt pax perpetua stabilisque permaneat:* ex quibus postremis verbis tentari posset, fredum tertiam esse compositionis quæ parti soluenda erat. Nam in quibusdam causis, quæ legibus expressæ erant, præter compositionem, & fisco fredum soluebatur: quo nil frequentius in veteribus legibus, vt in lege Sal. tit. XIV. & leg. Alaman. tit. I. & III. & passim

passim in aliis. Litis enim expensæ nondum vsu receptæ erant, vt infrà c. xx. dicetur. Fredum verò Ioach. Vadianus, & Amerpachius à Germanica voce *Frid* deducunt, quasi dicas violatæ pacis pœnam: paci namque obseruandæ, & ne quis eam infringere audeat multis ab annis Germani student, legibúsque obligantur. Quod quidem Germanis expendendum relinquo: Dicam tamen pacis conseruandæ leges, quas *treugas* scriptores vocant, à Friderico I. Ænobarbo cœpisse, qui id in expeditione Italica sanxit, ad priuata bella & dissidia, quæ tum nimium inualuerant tollenda, vt Radeuicus lib. III. c. XXVI. testatur. In veteribus autem legibus, fredi vox aliud sonat. Illud ipsum descripsit Tacitus de moribus Germanor. *Leuioribus delictis pro modo pœnarum, equorum, pecorúmque numero conuicti multantur, pars multæ regi vel ciuitati, pars ipsi qui vindicatur, vel propinquis eius exsoluitur.* Non omittendum, fredi verbum & functionem adhuc Friderici II. Imp. temporibus durasse, vt edictis eius palam est.

MANSIONES AVT PARATAS] Meritò hæc duo coniunguntur, vt & cap. seq. *nec mansiones aut paratas faciendum.* Nam apud Sigonium & in antiquis Principalibus litteris paratæ perpetuò mansiones consequuntur: & verò proxima sunt: adeò vt in quibusdam locis vnum pro altero vsurpetur, quamquam diuersa nomina sint, & diuersa etiam iura. Id ius mansiones faciendi, mansionaticum dicebatur. Carolus M. Pipino F. Italiæ R. *Cæteri per singula territoria habitantes ac discurrentes mansionaticos & paraueredos accipiunt.* Ludouicus Pius apud Ansegisum lib. II. c. XVII. *Vbi modò via & mansionatici, à genitore nostro & à nobis per capitulare ordinati sunt*, & alibi sæpè. Quod ius non satis rectè, paci tanti viri dixerim, Sigonius De Regno Italiæ lib. VII. interpretatus est. Diploma Ludouici & Lotharij in Continuat. Aimoin. lib. V. c. X. *expensas ad hospitum susceptiones*, dicit, itidemque Carolus R. c. XXXV. vbi de Abbate S. Germani, *neque seruitia ex eis exactet, vel paraueredos, aut expensas ad suas vel ad hospitum susceptiones recipiat, sine mansionaticos inde exigat.* Atque etiam mansionum nomen hoc ipsum manifestat. Tunc namque solebant subditi hospitio non modò recipere missos & legatos Principis, comites, duces & eorum ministros, verùm & viaticum eis pro vniuscuiusque dignitate præstare. Carolus M. Capitul. lib. III. c. XXXIX. *De missis nostris discurrentibus, vel cæteris propter vtilitatem nostram iter agentibus, vt nullus mansionem contradicere eis præsumat.* & lib. IV. cap. XXX. Ludouicus Italiæ R. in Synodo Ticinensi, *Quando etiam Episcopos, Abates vel Comites, seu fidelium nostrorum quempiam, in propria villa morari contigerit, cum suis, in suis maneant domibus, ne sub obtentu hospitij vicinos opprimant.* In eam rem Tractoria dabatur, cuius formulam infrà cap. XI. videbimus. Regis quoque recipiendi idem onus prouincialibus incumbebat, eiúsque rei cura ad Mansionarium spectabat, cuius officium latè ex

Adalhardo deſcribit Hincmar. ep. III. cap. XXIII. *Inter quos etiam & manſionarius intererat, ſuper cuius miniſterium incumbebat, ſicut & nomen eius indicat, vt in hoc maximè ſollicitudo eius intenta eſſet, vt tam ſupradicti actores, quámque & ſuſceptores, quo tempore ad eos illo vel illo in loco Rex venturus eſſet, propter manſionum præparationem, vt opportuno tempore præſcire potuiſſent; ne aut inde tardè ſcientes, propter afflictionem familiæ importuno tempore peccatum, aut iſti propter non condignam ſuſceptionem, &c.* Is manſionarius in aula Conſtantinopolitana *δηειγκυομονὸς* vocabatur, vt eruditè obſeruat, & Suidam emendat Io. Meurſius in Gloſſar. Nóſque eum hodie *manſionum mareſcallum* dicimus. Tectum & hoſpitium quidem, ſiue vt illi vocabant *manſionem* præbere, *manſionaticum* vocabatur; *paratarum* verò nomine, quæ pro viatico & alimentis præbebantur. Verùm hæc duo, vt iam diximus, etſi diuerſa nomina nacta ſint, tamen vtplurimùm ſimul exigebantur, ideóque mutuò ſe concomitari ſolent in omnibus veteribus inſtrumentis, atque adeò vnum pro altero non rarò ſumitur. In Præcepto conceſſionis à Ludouico Pio Hiſpanis dato, *Miſſis noſtris, aut filij noſtri, quos pro rerum opportunitate illas in partes miſerimus, aut legatis qui de partibus Hiſpaniæ ad nos tranſmiſſi fuerint, paratas faciant.* Et paulò pòſt de Comite ne illos grauet, *neque eos ſibi vel hominibus ſuis aut manſionaticos parare, aut &c.* Hincmarus, *nec manſionaticos ſuis amicis, aut hominibus à presbyteris parari.* Qui mos origine Romanus eſt, hoſpitúmque ſuſceptionem *metatum* illi appellabant, de quo titulus eſt XLI. li. XII. Cod. & publico ſumptu ali eos qui à Principe cum tractoria alicubi dirigebantur, declarat titulus eiuſdem libri De tractoriis & ſtatiuis. Originem aperit Liuius initio lib. XLII. de L. Poſthumio Albino Cos. qui primus litteras miſit, *vt ſibi magiſtratus obuiam exiret, locum publicè pararet, in quo diuerteretur, iumentáque cùm exiret inde præſto eſſent.*

PARATAS FACERE] Nominis huius interpretatio & notatio à ſuperioribus pendet. Itaque nil amplius de eo dicere ſtatueram, niſi aduertiſſem, ibidem quoque Sigonium impegiſſe, quod non cauſa obtrectandi clariſſ. viri memoriæ, dico, ſed veritatis, & ne alios eius auctoritas in errorem trahat. Ille enim ait ſumptus fuiſſe quos populi *in vias pontéſque fluminum quà tranſiturus, aut quo aditurus Rex erat* impendebant. Quod minus rectè dictum eſſe ex locis ſuprà allatis, atque etiam diplomatibus, quæ apud eum extant apparet. Cl. Falcetus, quem verè Varronem Francicum dixerimus, optimè *paratas* vno Gallico verbo *liurées* interpretatus eſt: ſic enim hodie dicuntur cibi, qui in familia Regia, miniſtris & familiaribus in ſpecie quotidie præbentur. Tunc enim, vt diximus, non hoſpitium modò Regi, aliiſque ab eo miſſis dabatur, verùm & parabantur alimenta, adeò *vt ex omnibus*, inquit Ottho Friſingenſis, De geſtis Friderici lib. II. c. XII. *quæ*

terra producere solet, vsui necessariis, exceptis vix bubus & seminibus, ad excolendam terram idoneis, de cæteris quantum necesse fuerit, militi profuturis, ad regios vsus suppeditare æquum illi arbitrentur. Capitul. Caroli M. lib. IV. c. XXX. c. LXIX. & c. LXXIII. Vet. Formul. apud Pithœum, in Glossar. paratas, *pastus* rectè agnominat. *Non ad mansionaticos vel repastos exigendum*, ibidem, *non pro pasto exigendo, non pro mansionatico requirendo.* Illud addam, paratarum munus non ad hospitis priuati tantum onus pertinuisse, sed videri sumptus illos publicè collectos ab incolis præstitos. Id colligo tum ex verbo *publicè*, quod sæpè titulo De tractoriis, Codd. Theod. & Iustinian. repetitur, tum ex Capitul. lib. IV. c. LXIX. *Vt missi nostri, qui vel Episcopi, vel Abates, vel Comites sunt, quandiu prope suum beneficium fuerint, nihil de aliorum coniecto accipiant. Postquam verò inde longè recesserint, tunc accipiant secundùm quod in sua tractoria continetur. Vassi verò nostri & ministeriales, qui missi sunt vbicumque venerint, coniectum accipiant: coniectum*, hoc est contributionem, symbolum, collectam. Quò pertinet & illud Greg. Turon. lib. VI. c. XLV. de Childeberti R. filia, quæ in Hispaniam nuptura ducebatur: *Adparatus quoque magnus expensæ de diuersis ciuitatibus in itinere congregatus est: in quo nihil de fisco suo Rex dari præcepit, nisi omnia de pauperum coniecturis.* Vbi coniecturæ, quæ superioribus locis coniecta dicuntur.

FIDEIVSSORES TOLLERE] id est cogere, vt subditi Ecclesiæ & in ecclesiastica terra degentes, aut statim ad iudicis audientiam pergant & iudicatum faciant; aut si velint dimitti, fideiussores seu vades iudicio sistendi causa præstent. In summa hoc agitur ne iudex, aut minister regius in terris quibus immunitas concessa est, ius dicat, & iustitiam exerceat. Greg. Turon. lib. IV. c. XLIII. *Albinus de sede exiliens, adprehensum archidiaconum coarctat. Pro quo nunquam obtinere potuerunt, nec Episcopus, nec ciues, nec vllus maior natu, nec ipsa vox totius populi acclamantis, vt datis fideiussoribus diem sanctum archidiacono liceat cum reliquis celebrare, atque accusatio eius in posterum deberet audiri, &c.* Idem lib. VIII. c. XII. *Episcopum vallat, fideiussores requirit, & ad præsentiam Regis Guntchranni direxit.* & lib. VIII. c. VII. & c. XLIII. lib. IX. c. VIII. Capitul. Caroli M. lib. III. c. XXXIV. *De his qui legem seruare contempserint, vt per fideiussores ad præsentiam Regis deducantur.* lib. V. c. CXLVII. & passim. Marculfus infrà lib. I. ca. XXVII. & XXVIII. Hincmarus ep. ad Sigloardum, apud Flodoard. lib. III. ca. XXVIII. Multa diplomata habent *fideiussores requirere.*

MANVS NOSTRÆ SVBSCRIPTIONIBVS] Cæsares olim propria manu libellos, rescripta, edicta subnotasse testantur historiæ Augustæ scriptores, Lampridius in Alexandro, Vopiscus in Carino, & alij sæpè. Et in Valentin. Nouell. Magnus Cuiacius obseruat hæc verba *Diuina manu*, húncque morem apud Constantinopolitanos Impe-

ratores duraſſe notat ad lib. x. Cod. Vnde & Regibus noſtris adhuc hodie propriæ manus adnotatio in vſu eſt. Tunc autem ſubſcriptionis nomine de qua heic Marculfus agit, ſignum illud & caracter continebatur, totius nominis litteras implexas referens, qualia in vetuſtis Regiis & Imperatoriis diplomatibus videre eſt: quod & doctiſſimus Freherus exiſtimauit. Alibi dicitur *manu noſtra firmauimus*. Vnde & in Capitul. Benedicti Leuitæ lib. VI. c. CCXVII. *manufirmationes* dicuntur.

Cap. IV. CONFIRMATIO DE EMVNITATE] quæ à Regibus ſucceſſoribus ſolita peti, ſolita & indulgeri: infrà c. XVI. & XVII.

PER SVAM AVCTORITATEM] Auctoritatis nomine heic & ſuperiori capite intelligitur diploma, pragmaticum, ſeu vt ſæculi etiam verbis vtar, præceptum regium, ea forma deſcriptum qua maiorem auctoritatem habiturum erat, & vt puto, manu propria Regis ſubſcriptum, & anulo ſeu ſigillo Principis munitum, qua in re ab indiculo differt, vt mox adnotabimus. Gregor. Turonenſis lib. IX. c. XXX. *Sed protinus epiſtolam cum auctoritate miſerunt, ne populus Turonicus pro reuerentia S. Martini deſcriberetur.* & cap. XLII. in Radegondis epiſt. *Per auctoritates præcellentiſſimorum domnorum regum Chariberti, Guntchranni, Chilperici & Sygiberti, cum ſacramenti interpoſitione & ſuarum manuum ſubſcriptionibus obtinui confirmari.* Conſtitutio Chlotarij MS. *Vt auctoritates cum iuſtitia & lege competente, in omnibus habeant ſtabilem firmitatem, nec ſubſequentibus auctoritatibus contra legem elicitis euacuentur.* Leges Vviſigot. lib. 7. tit. 5. Edictum Theoderici R. cap. 73. *Auctoritates quorumlibet iudicum &c.* Capitul. lib. I. cap. LXXXVIII. vbi de conſtitutione quadam Ludouici Pij de ordinatione ſeruorum agitur, *In ambone ipſa auctoritas coram populo legatur, & coram ſacerdotibus, vel coram fidelibus laicis ante cornu altaris, ſicut in noſtra auctoritate continetur, &c.* Synodi Pariſienſis an. DCCCXLVI. quæ vulgò Meldenſis dicitur, cap. LXXI. *Vt auctoritatem ſigillo Regio roboratam, more tractoriæ Chriſtianiſſimus princeps donet ſingulis Epiſcopis, &c.* Præceptum Dagoberti de fugitiuis: *Vt autem hæc noſtra auctoritas pleniorem & firmiorem in Dei nomine obtineat vigorem, manu propria nos & ſancta ſynodus noſtra eam ſubter decreuimus roborari.* DATA SVB DIE VII. KL. IVN. ANNO V. REGNI CLIPIACO.

Cap. V. PRÆCEPTVM DE EPISCOPATV] Formula eſt, vt & lemma oſtendit, qua Rex, cùm primùm de obitu alicuius Epiſcopi certior factus eſt, ad Epiſcopum metropolitanum ſcribit, & præcipit vt virum illum à ſe probatum & electum, in Epiſcopum ordinet & benedicat. Id quoque *præceptum de Epiſcopatu*, dicit Gregor. Tur. lib. VI. c. VII. de Vcecenſi Eccleſia: *Iouinus iterum qui quondam prouinciæ rector fuerat* REGIVM *de Epiſcopatu* PRÆCEPTVM *accipit.* & lib. VII. c. XXXI. *præceptionem* vocat: *Nuper in Aquenſi vrbe Epiſcopus obierat. Et Nicetius Comes loci illius, germanus Ructici, vici Iulienſis Epiſcopi*

PRÆCEPTIONEM *ab Chilperico elicuerat, vt tonsuratus ciuitati illi sacerdos daretur.* Quod tum receptum fuisse hæc formula docet, idémque Gregor. Turon. multis locis testatur, lib. III. c. II. *Cùm hæc Theoderico nuntiata essent, iussit inibi sanctum Quintianum Episcopum constitui, & omnem ei potestatem tradi Ecclesiæ. Et statim directi nuntij conuocatis pontificibus & populo eum in cathedram Aruernæ Ecclesiæ locauerunt.* lib. IV. c. XVIII. *Cùm Pientius Episcopus ab hac luce migrasset, apud Parisios ciuitatem, Pascentius ei succedit ex iussu Regis Chariberti.* alibi *Rege ordinante*, & *Rege eligente*, vt lib. VI. c. XV. & lib. VIII. c. XXXIX. Idem refert sanctissimam vocem illam Guntchranni R. lib. VI. c. XXXIX. vbi de Bituricensi Episcopatu: *Post hæc Sulpitius in ipsa vrbe ad sacerdotium Guntchranno Rege fauente præeligitur. Nam cùm multi munera offerrent, hæc Rex Episcopatum quærentibus respondisse fertur: Non est principatus nostri consuetudo sacerdotium venundare sub pretio, sed nec vestrum eum præmiis comparare: ne & nos turpis lucri infamia notemur, & vos mago Simoni comparemini.* Idipsum notat lex Baiuuar. tit. I. cap. X. *Si quis Episcopum quem constituit Rex, vel populus sibi elegit pontificem occiderit, soluat eum Regi vel plebi aut parentibus secundum hoc edictum, &c.* Synodus Aurelianensis V. sub Childeberto R. cap. X. *Vt nullum Episcopatum præmiis, aut comparatione liceat adipisci, sed cum voluntate Regis iuxta electionem cleri & plebis, sicut in antiquis canonibus continetur, consensu cleri ac plebis à Metropolitano, vel quem vice sua miserit à comprouincialibus pontificibus consecretur.* Id à Regibus continuatum declarant cuiusque temporis historici. De Carolo Martello Flodoardus lib. II. c. XII. De Carolo M. Sangallensis lib. I. c. III. vbi Carolus his qui litteris operam dabant, *Nunc*, inquit, *ad perfectum attingere studete, & dabo vobis Episcopia & monasteria permagnifica.* & c. IV. V. & VI. HLudouicus R. ait Chronicon Besuense, *Bictone Episcopo defuncto Albericum virum dignum Episcopatu Ecclesiæ Lingonensi restituit.* & passim de aliis apud historicos. Ex quibus apparet, vt & ex hac formula, non obseruata fuisse Synodi Parisiensis decreta, quæ Childeberti R. tempore, pontificante Germano, habita est. cap. VIII. *Nullus ciuibus inuitis ordinetur Episcopus, nisi quem populi & clericorum electio plenissima quæsierit voluntate, non Principis imperio, neque per quamlibet conditionem contra Metropolis voluntatem, vel Episcoporum prouincialium ingeratur.* Quod quodammodo repetitum extat in Synodo Rhemensi sub Sonnatio Episcopo celebrata apud Flodoardum lib. II. c. V. Nisi dicas synodi mentem fuisse electionem firmare, ius Regis non infringere, sed Metropolitani consensum exquirendum esse: quod probari posset ex Gregor. Turon. lib. IV. cap. XXVI. vbi de Santonensi conuentu agit. Vnde & postea eadem moderatione Hincmar. ep. III. c. IX. *Consensu principis terræ, electione cleri & plebis, & approbatione Episcoporum prouinciæ* Episcopum ordinari debere.

ſcribit. Quò pertinet & eiuſdem clariſſ. Præſulis epiſtola ad Hugonem Abbatem apud Flodoard. l. III. c. XXIV. *Oſtendens quòd non Epiſcopi de palatio præcipiebantur eligi, ſed de propria qualibet Eccleſia: & quòd de ordinando Epiſcopo non regis vel Palatinorum debet eſſe commendatio, ſed cleri & plebis electio, & Metropolitani in electione diiudicatio, deinde terreni principis conſenſio, & Epiſcoporum manus impoſitio.* Anaſtaſius Bibliothecarius de Benedicti III. electione. *His peractis clerici & cuncti proceres decretum componentes propriis manibus roborauerunt, & conſuetudo priſca vt poſcit, inuictiſſimis Lothario ac Ludouico deſtinauerunt Auguſtis.* Sanè hodie abſque controuerſia Reges noſtri nominandorum antiſtitum ius retinent, ex pacto cum Summis Pontificibus & Sede Apoſtolica facto.

ASSIDVÆ PRÆDICATIONIS] Munus id Epiſcopale. S. Auguſtinus Confeſſion. lib. VI. c. III. de B. Ambroſio. *Et eum quidem in populo verbum veritatis rectè tractantem omni die dominico audiebam.* Synod. VI. in Trullo cap. 19. & ibi Balſamon. Poſidius de vita B. Auguſtini cap. 4. *Poteſtatem dedit Valerius coram ſe in Eccleſia euangelium prædicandi, ac frequentiſſimè tractandi, contra vſum quidem, & conſuetudinem Africanarum Eccleſiarum.* Eius rei edictum Caroli M. memorat Sangallenſis lib. I. c. XX. *Præcepit religioſiſſimus Carolus Imperator, vt omnes Epiſcopi per latiſſimum regnum ſuum, aut ante præfinitum diem, quem iſte conſtituerat, in eccleſiaſticæ Sedis Baſilica prædicarent, aut quicumque non faceret, Epiſcopatus honore careret:* quibus feſtiuam narrationem de quodam Epiſcopo ſubiungit.

VNA CVM PONTIFICIBVS VEL PROCERIBVS NOSTRIS PLENIVS TRACTANTES] Videlicet vt magis ritè & ſecundùm canones electus videretur, non Regis tantùm imperio conſtitutus. infrà c. ſeq. *De cuius ſucceſſore ſollicitudine integra cum pontificibus, vel primatibus populi noſtri pertractantes.* Gregor. Turon. lib. IV. cap. VII. de Cautino Aruernenſi Epiſcopo. Carlomannus Dux & Princeps Francorum in Synodo habita anno DCCLII. apud Benedictum Leuitam lib. V. c. II. *Et per conſilium ſacerdotum & optimatum meorum, ordinauimus per ciuitates Epiſcopos, & conſtituimus ſuper eos Archiepiſcopum Bonifacium, qui eſt miſſus ſancti Petri.*

ACTIO PROBATA] id eſt officium. Vide infrà ad cap. XI.

NOBILITATIS ORDO SVBLIMAT] Baſilius ad Ambroſium. ἄνδρα ὑψηλὸν τῷ φρονήματι, γένους λαμπρότητι, περιφανείᾳ βίου, λόγων δυνάμει, πράγμασι τοῖς κατὰ τὸν βίον περίβλεπτον. quæ veriſſima Ambroſij præconia. Gregor. Turon. de gloria Confeſſor. cap. 76. de Simplicio Auguſtodunenſi Epiſcopo. *Fuit de ſtirpe nobili, valde diues in opibus ſæculi, nobiliſſimæ coniugi ſociatus.* Deinde: *Propter illam, vt diximus, ſæculi dignitatem, Simplicius decedente Egemonio à populis eligitur: ſed à Deo pro caſtitatis & ſanctitatis gloria deſtinatur.* Tunc enim non alij

quàm nobiles Episcopi fiebant. Quod passim apud Sidonium & Gregorium Turonensem obseruare licet. Quin & in Abbatibus idem quodammodo exigebatur. Ludouicus Pius de S. Martini cœnobio, *Post illius (Fridegisi) autem decessum fratres habeant facultatem eligendi de ipsis Abatem, quem optimum & nobilitate generis, & probitate morum, & in scripturis eruditum, &c.*

BENEDICI] hoc est consecrari: vtroque enim vocabulo vtebantur. Gregor. Tur. lib. VIII. c. XX. *Ea conditione remouetur, vt eum Bertchrannus, Orestesque seu Palladius qui eum benedixerant, vicibus pascerent.* lib. IV. c. VI. *Veni, consenti nobis, & benedicentes consecremus te ad Episcopatum.* Quamquam postea receptum sit vt *consecrari* dicantur Episcopi, Abbates *benedici*, cap. I. De supplend. negligent. Prælat. cap. Cùm contingat. De ætate & qualit. ordinand. Heic autem apparet Regem ad metropolitanum Episcopum scribere, cuius officij illud erat, vt confirmaret suffraganeos, & cum aliis prouinciæ Episcopis consecraret. Ideóque additur *cum adunatorum caterua pontificum.* & cap. seq. *iunctis vobis cum vestris comprouincialibus, ipsum in supra scripta vrbe consecrare.* Synodi Nicænæ can. IV. τὸ δὲ κῦρος τῶν γινομένων δίδοσθαι καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ. Synodi Antioch. c. XIX. Ἐπίσκοπον μὴ χειροτονεῖσθαι δίχα συνόδου καὶ παρουσίας τοῦ ἐν τῇ μητροπόλει τῆς ἐπαρχίας. Martinus Bracarensis in collect. can. c. III. & IV. Hincmarus aduersus Hincmarum Laudunensem, qui nondum typis editus, sed ex Bibliotheca illustrissimi præsidis Iac. Augusti Thuani, à docto & pio viro breui lucem expectat. Sic igitur ille cap. VI. in quo præclarè metropolitani Episcopi iura summatim recenset: *Si in Rhemensi prouincia præter meam sententiam quis fuerit à quibuscumque & quantiscumque prouinciæ huius Episcopis factus Episcopus, sicut mystica Nicæna Synodus diffiniuit, non oportet eum esse Episcopum. Si autem communi cæterorum decreto Episcoporum rationabili, & secundùm regulam Ecclesiasticam comprobato, tu aut alij duo tui complices tecum propter contentiones proprias contradixeritis, mea cum pluribus ad ordinandum Episcopum obtinebit sententia, & mihi non tibi firmitas eorum quæ geruntur de ordinationibus, vel aliis rebus ecclesiasticis in Rhemensi prouincia tribuetur: in qua si fuerit defunctus Episcopus, ego & non tu visitatorem ipsi viduatæ designabo Ecclesiæ, & electionem cum decreto canonico præcipiam fieri. Et si in partes se eligentium vota diuiserint, meum, & non tuum erit eligere, qui maioribus ad ordinandum studiis iuuetur & meritis: & meum est ordinandum examinare, non tuum: tuum est autem cum aliis mecum ordinare Episcopum, & litteris canonicis, quas ordinatus ab ordinatoribus suis iubetur accipere, post me in tuo loco subscribere.*

INDICVLVS REGIS AD EPISCOPVM VT ALIVM BENEDICAT] Caput hoc eiusdem cum superiore argumenti esse titulus testatur. Verùm hanc inesse puto differentiam, quòd superius *præ-* CAP. VI.

ceptum inscribatur, maioris scilicet auctoritatis diploma, manu propria Principis subscriptum, & annulo fortè munitum, vt suprà de auctoritate diximus. Istud verò *indiculus* dicitur, quem, vt existimo, rectè epistolam absque sigillo dixeris. Id colligo ex Capitul. lib. III. c. LVIII. *Et si consacramentales homines cum ipso venire renuerint, iussione dominica, aut indiculo, aut sigillo ad palatium venire cogantur.* In legibus Vvisigotth. lib. 2. tit. 1. l. 18. *De his qui ammoniti iudicis epistola, vel sigillo, ad iudicium venire contemnunt.* Ergo indiculus & sigillum discreta sunt, & indiculus absque sigillo est. Indiculi verò nomine nil frequentius æuo illo.

Illi Episcopo] Metropolis antistitem *Archiepiscopum* dixisset si sæculi tulisset vsus. Per ea namque tempora, Archiepiscoporum appellatio vixdum in Occidente vsurpari cœperat: solique Patriarchæ ita designabantur, quod postea Metropolitanis communicatum hodie retinemus.

Cap. VII. Concessio civium pro Episcopatu] Ita MS. titulum concipit, magis tamen placet Consensus civium, in quo capitum index, & extrema capitis verba consentiunt: ita etiam P. Pithœi Codex MS. Nisi *consensionem* quis malit. Igitur hac formula plebs pastore destituta, Regem ea de re certiorem facit, & suppliciter postulat, vt virum aliquem in Episcopum illis concedat. Id solitum fieri ex Gregor. Turon. apparet, lib. IV. c. XXVI. vbi de Santonensi conuentu: *Quo eiecto consensum fecerunt in Heraclium tunc Burdegalensis vrbis presbyterum, quem Regi Hariberto subscriptum propriis manibus per nuncupatum presbyterum transmiserunt, qui veniens Turonos rem gestam beato Eufronio pandit, deprecans vt hunc consensum subscribere dignaretur.* Et postea, *Consensum ad te direxerunt, vt alius in loco eius substituatur.* Lib. VIII. c. XXII. *Cum muneribus & consensu ciuium ad Regem properat, sed nihil obtinuit.* Idem de B. Gregorij PP. electione initio lib. X. *Comprehenso disruptis epistolis consensu, quem populus fecerat, Imperatori direxit.* Quò pertinet & Synod. Aurelianensis V. can. XI. *Nullus inuitis detur Episcopus, sed nec per oppressionem potentium personarum ad consensum faciendum ciues aut clerici inclinentur.*

Seniori communi illius] Nullus vt apparet sensus. Itaque minima vel nulla mutatione legendum, *illi Regi vel seniori, commune illius* ciuitatis nempe, τὸ κοῖνον. Populus enim conueniens de electione tractabat, & consensu in aliquem facto, eius relationem scriptam & subscriptam ad Regem dirigebat: vt hæc formula testatur, & Gregor. Turon. Seniorem verò pro domino vsurpari, iam attigimus, & notius est quàm vt probatione egeat.

Cap. VIII. Charta de ducatu, patritiatu aut comitatu] Litteræ sunt Principis, quibus prouinciæ vel ciuitati rectores destinat,

ſtinat, qui, aut Patritij, aut Duces, aut Comites vocantur. Hanc formulam iam edidit eruditiſſimus vir P. Pithœus, flos litteratorum, litterarúmque verè parens, in opere quod de Campaniæ patriæ ſuæ Comitibus edidit. Nos ex archetypo iterum repræſentamus.

ACTIONEM COMITATVS, DVCATVS, PATRITIATVS] Actionem, id eſt, officium: inde agentes, infrà cap. XI. *omnibus agentibus*, id eſt, officialibus, miniſtris, vbi nos plura. De Comitatu verò & Ducatu pauca heic attingere ad Marculfi illuſtrationem non piget. Et quidem de comitatu illud primum occurrit, videri nihil omnino commune habere cum Germanis illis comitibus de quibus agit Tacitus, vt quidam ſcripſere. Comites enim ille dixit, Latini ſermonis proprietate, eos qui officij cauſa maiores comitantur. Itaque hic magiſtratus à Francis vſurpatus merè origine Romanus eſt, non illius quidem veteris reipublicæ, nec initio florentis imperij, ſed poſteriorum temporum: quibus Comitis nomen variis magiſtratibus tributum fuit, atque adeò ciuitatum rectoribus. Vt remota omittam, Comites Maſſiliæ apud Sidonium legimus lib. VII. epiſt. II. & Comitiuæ Syracuſanæ & Neapolitanæ formulas, lib. VI. Variarum Caſſiodorus ſcripſit, quarum ſi munia cum noſtris conferas, eadem prorſus apparebunt. Ille enim *iudices* eos vocat cap. XXII. XXIII. & XXIV. & ciuilia negotia examinare dicit, itidémque eos *exercitum habere*, & prouinciam cuſtodire. Ideóque in formula Comitiuæ prouinciæ lib. VII. *Quamuis omnium* (inquit) *dignitatum officia à manu ſecludantur armata, & ciuilibus veſtibus videantur induti, qui diſtrictionem publicam docentur operari: tua tamen dignitas à terroribus ornatur quæ gladio bellico, rebus etiam pacatis accingitur.* Per ſingulas prouincias, Comites à Theoderico Italiæ R. mitti ſolitos eodem libro docet, qui inter Gotthos, aut Gotthum & Romanum ius dicerent, & iudices etiam vocat: Vt rectè definierit Suidas Comitis verbum, dum populi magiſtratum vocat, Κόμης ὁ λαῶ ἄρχων. nec aliter ſanè Heſychius. Quæ omnia Comitis etiam apud Francos veteres munus deſcribunt. Singulis enim tum ciuitatibus Comites præerant, quorum poteſtas iiſdem quibus Epiſcopi finibus diſtincta erat. Gregor. Turonenſ. lib. VI. cap. XXII. *Rex igitur peruaſis Chilpericus ciuitatibus fratris ſui, nouos Comites ordinat, & cuncta iubet ſibi vrbium tributa deferri.* cap. XLI. *Miſitque ad Duces & Comites ciuitatum nuntios, vt muros componerent vrbium.* Idem ſæpe eos iudices, non Comites, vocat: ſed lib. VII. cap. XLII. ſeipſum interpretatur: *Poſt hæc edictum à iudicibus datum eſt, vt qui in hac expeditione tardi fuerant damnarentur. Biturigum quoque Comes miſit pueros ſuos, vt in domo Beati Martini, &c.* lib. VIII. cap. XVIII. *Gundobaldus comitatum Meldenſem ſuper Guerpinum (inuaſit) ingreſſúſque vrbem, cauſarum actionem agere cœpit. Exinde dum pagum vrbis in hoc officio circumiret, in qua-*

dam villa à Guerpino interficitur. Sic enim locum mutilum, vno verbo restituo. Idem de Gloria Confessor. cap. x. & de Vita Patrum in S. Nicetio, & passim. Synodi Cabilonensis II. sub Carolo M. c. xx. *Comites, qui post Imperialis apicis dignitatem populum Dei regunt.* Hincmarus, epistola pro Episcopis Galliarum & Germaniarum Christianissimo Principi, quæ prima inter Busæi Paralipomena excusa est, cap. III. *Huius gloriosæ domus Dei decorem & locum habitationis gloriæ eius fidelissimè diligere & zelari debent, non solùm Episcopi & sacerdotes in sedibus, sed etiam Reges in regnis & palatiis suis, & Regum Comites in ciuitatibus suis, & Comitum Vicarij in plebibus, & quicumque patresfamilias in domibus suis.* Horum officium & munus *in pace & iustitia facienda* præclarè traditur in Capitul. lib. II. c. VI. & lib. IV. c. V. Qui tandem extremo dominationis Carolinæ stirpis, ex ministris Domini facti latè dominati sunt, donec pristinæ dignitati sensim regnum restitutum. Nec verò omittendum est Comitum officium sub prima Regum nostrorum familia non ad vitam fuisse, vt quidam scripserunt. Ad certum namque tempus eos tum constitutos mihi constat ex multis Gregorij locis, quorum insignis est lib. IV. cap. XXXVI. vnde apud eum frequenter hæc verba leguntur, *ex præfecto, ex comite, ex duce, ex vicario,* & ille remotorum exempla recenset. Quod item à Romanis desumptum dubitari non potest, qui magistratus omnes ad certum tempus designatos habuere. Ideóque in Cassiodori Formulis lib. VI. & VII. omnibus ferè adscribitur, *per indictionem illam.* Duces autem Romani rei bellicæ & exercitibus regendis tantùm præpositi erant, inde Duces Limitum in Notitia Imperij, & Ducis Rhetiarum Formula apud Cassiodor. lib. VII. Apud Francos verò præerant quidem exercitui: verùm & ius quemadmodum Comites dixisse, hæc formula ostendit, & ex Gregorio Turonensi planum est. Comitibus honore & potestate superiores fuisse constat, pluresque Comitatus & Comites eorum curæ committebantur. Gregorius Turon. lib. VIII. c. XVIII. *Nicetius per emissionem Eulalij à comitatu Aruerno submotus, ducatum à Rege expetiit, datis pro eo immensis muneribus. Et sic in vrbe Aruerna, Ruthena atque Vcetica Dux ordinatus est.* cap. XXVI. *Turonicis atque Pictauis Ennodius Dux datus est.* Ex quibus liquet duodecim Comites sub cura Ducis necessariò non fuisse, vt quidam aiunt. Sanè in Annalibus Pipini, qui Aimoino subiuncti sunt, lib. IV. c. LXI. ita scriptum legitur: Pipinus *domum reuersus Grifonem more Ducum duodecim comitatibus donauit.* Quod si verum est, Pipini tantùm æuo id obseruatum dici debet: superiora namque Gregorij exempla aliud notant. Scitè Vualafridus Strabo, peruetustus auctor, qui dominante secunda Regum nostrorum familia claruit, in libro quem ille De rebus ecclesiasticis scripsit, cap. XXXI. vbi sæculi & Ecclesiæ dignitates comparat, Comites Episcopis, Duces Metropolitanis assimilat: *Archiepiscopos, qui*

ipsis Metropolitanis præminent, Regibus conferamus. Metropolitanos autem Ducibus comparemus, quia sicut Duces singularum sunt prouinciarum, ita & illi in singulis prouinciis singuli ponuntur. Vnde in Calchedonensi Concilio iubetur, Ne vna prouincia in duos Metropolitanos diuidatur. Quod Comites vel præfecti in sæculo, hoc Episcopi cæteri in Ecclesia explent. Sic ille. De Patriciis verò c. xxxv. dicetur.

VIDVIS ET PVPILLIS MAXIMVS DEFENSOR] Ita etiam Ludouicus Pius Comites admonet Capitul. lib. II. c. VI. *Pupillorum & viduarum & cæterorum pauperum adiutores & defensores sitis.* Sed præstat caput longius exscribere, huic enim formulæ planè geminum est, & omnino ad illustrationem & explicationem non huius tantùm loci, sed & superiorum, & sequentium clausularum confert. *Proinde monemus vestram fidelitatem, vt memores sitis fidei nobis promissæ, & in parte ministerij nostri vobis commissi, in pace scilicet & iustitia facienda, vosmetipsos coram Deo & coram hominibus tales exhibeatis, vt & nostri veri adiutores, & populi conseruatores iustè dici & vocari possitis: & nulla qualibet causa, aut munerum acceptio, aut amicitia cuiuslibet, vel odium aut timor, vel gratia ab statu rectitudinis vos deuiare compellat, quin inter proximum & proximum semper iustè iudicetis. Pupillorum verò & viduarum & cæterorum pauperum adiutores & defensores, & sanctæ Ecclesiæ vel seruorum illius honoratores, iuxta vestram possibilitatem sitis. Illos quoque qui temeritate & violentia in furtis & latrociniis, siue rapinis communem pacem populi perturbare moliuntur, vestro studio & correctione, sicut decet compescite,* &c. Synodus Ticinensis sub Ludouico Italiæ R. *Vt singuli Comites* (ita lego, non *conuentus*, vt vitiosè editum est) *& exactores Reip. in suis ministeriis legalem procurent facere iustitiam, pupillos & viduas protegant, per loca solita restaurent palatia, quibus cùm iter dictauerit nos legatósque nostros valeant recipere.* Optimè viduarum & pupillorum causa commendatur magistratibus, quos contrà improbus ille certissimam esse prætoribus prædam dicebat. Præclarum etiam illud, vt viduarum, pupillorum, pauperum causæ ante meridiem audiantur & definiantur, & causæ regiæ & potentum post meridiem, Capitul. lib. II. cap. XXXIII. & lib. IV. cap. XVI.

IN FISCI DITIONIBVS SPERATVR] Comites tributa etiam curasse, & ærario intulisse, vel hic locus euincit. Illud quoque confirmat Gregor. Turon. lib. VI. c. XXII. & lib. VII. c. XXIII. & Cassiodor. lib. VI. c. XXI. rectori prouinciæ id muneris adscribit. Leges Ribuarior. tit. 45. *Si quis iudicem fiscalem quem Comitem vocant.* Qua de re eiusdem Gregor. Turon. insignis est locus lib. 10. cap. 21. *Eunte autem Comite, vt debitum fisco seruitium solitè deberet inferre.* Quæ verba cum vltimis Marculfi componenda sunt: *Per vosmetipsos annis singulis nostris ærariis inferatur.* Vnde & tributum, inferenda dicitur, in Capit. Caroli M. addit. 4. cap. 84. Appendix Gregorij cap. 74. Aimoinus lib. 4.

cap. 26. Exemplar V. C. Pithœi *fiſci dicationibus* habuit, cuius loco rectius in Reg. *ditionibus* ſcriptum eſt.

Cap. IX. INDICVLVS AD ALIVM REGEM] Epiſtola eſt à Rege ad alium Regem ſcripta, legatis etiam miſſis.

FRATRI ILLI REGI] Vt hodie, ita tum quoque mutuò ſe Reges fratres dicebant. Alaricus R. ad Chlodoueum R. apud Gregor. Turonenſ. lib. II. cap. XXXV. *ſi frater meus velit.* Choſroes Perſarum R. in epiſt. ad Iuſtinianum, in Menandri Protectoris Excerptis De legationibus Χοσρόης βασιλεὺς βασιλέων, &c. Ιουστινιανῷ Καίσαρι ἀδελφῷ ἡμετέρῳ, & alibi apud eundem ἀδελφότης. Poſſet tamen dici hoc capite Regem fratrem vocari, quòd eo ſæculo vixerit auctor, quo regnum inter fratres diuiſum erat: ſed ſuperior interpretatio verior eſt.

Cap. XI. TRACTORIA LEGATORVM] Tractoriarum vſum à Romanis mutuatum eſſe hæc formula indicat. Sunt autem diplomata, quæ dantur miſſis vel euocatis à Principe, vt curſu publico vti poſſint, quem alioqui abſque diplomate vſurpari fas non erat: adſcriptis etiam locis & manſionibus, quibus ſumptu publico ali debent. Commeatus enim in itinere præſtandus definiri his litteris ſolebat, vt hæc quoque formula exemplo eſt. Diplomata ſimul vocari inſignis locus Plutarchi in Galba oſtendit, καὶ τὰ καλούμενα διπλώματα σεσημασμένα δόντων ἀγνοεῖζοντες οἱ κατὰ πόλιν ἄρχοντες ἐν ταῖς τῶν ὀχημάτων ἀμοιβαῖς, ἐπιταχύνουσι τὰς πομπὰς τῶν γραμματοφόρων: & ille poſtmodum Imperator, qui quòd ſine diplomatibus curſum vſurpaſſet, pedibus iter facere coactus eſt. *De tractoriis & ſtatiuis* titulus extat Cod. Th. & Cod. Iuſtinian. lib. XII. vbi plura Magnus Cuiacius, qui hanc Marculfi formulam integram inſerit, quam tamen puriorem auctore exhibere conatus eſt, nos fide auctoris edidimus. Tractorias igitur à Francis frequentatas Marculfus docet, poſteáque Caroli æuo duraſſe ex Capitul. patet. lib. IV. cap. XXX. *Si quis litteras noſtras deſpexerit, id eſt tractoriam, quæ propter miſſos recipiendos dirigitur*, &c. Quid verò vnicuique in itinere commeatus præſtari deberet, Tractoria ſignabatur. Capitul. lib. IV. cap. LXIX. *Miſſi accipiant ſecundum quod in ſua tractoria continetur.* Idque variè pro dignitate & qualitate (vt Capitula dicunt) perſonarum; vt ecce plus Epiſcopo, quem Rex mittebat, Abbati & Comiti non tantum, minus autem Vaſallo decernebatur, quemadmodum Capitul. comprehenſum eſt. lib. IV. cap. LXXII. *Epiſcopo panes* XL. *friſcingæ tres, de potu modij tres*, &c. quæ huius formulæ ſpeciem referunt. Verùm Marculfi & Caroli M. temporibus non eò pertinuiſſe tractorias arbitror, vt curſus publici vſum concederent, qui nullus tum erat; ſed vt equi, manſiones, ſumptus & viatica miſſis à Principe directis, aut ab eo euocatis à ſubditis & prouincialibus ſuppeditarentur, qui manſionaticorum & paratarum oneri tenebantur, qua de re ſuprà cap. III. Paratas enim pro

ſpeciebus, quæ in hac tractoria recenſentur accipio. De Paratis Capitula Caroli & Ludouici apud Cariſiacum, *Conſtituite Comites & miniſtros Reip. qui non diligant munera, &c. qui illorum friſcinkas non prædentur. Cuſtodiant ſyluas, vnde habeant paſtionem, defendant & excolant prata, vnde habeant pabula: quatenus non ſit neceſſe vobis per quaſcumque occaſiones, quorumcumque hortatibus, circuire loca Epiſcoporum, Abatum, Abatiſſarum, vel Comitum, & maiores quàm ratio poſtulat paratas exquirere, & pauperes eccleſiaſticos, & fidelium veſtrorum manſuarios, in carrucaturis & parauaredis exigendis grauare.* Tractorias olim apud Romanos non tantùm Imperator dabat, ſed & Præfectus prætorio & Magiſter officiorum: leg. IX. De curſu publico, lib. XII. Cod. Hæc verò formula nomine Regis inſcripta probat non ab aliis quàm à Rege Francorum concedi ſolitas. Itaque petierunt Galliæ Epiſcopi à Carolo Caluo R. vt id illis tribueretur. Synodi Meldenſis c. LXXI. *Vt authoritatem ſigillo Regio roboratam, more tractoriæ Chriſtianiſſimus Princeps ſingulis donet Epiſcopis.* Sanè hoc ius ſingulari beneficio quibuſdam conceſſum fuiſſe non negauerim. Tractoriæ autem ſpeciem refert vetus diploma Chilperici R. datum ſub die III. Kal. Maij, anno I. Regni, Compendio. Quo res ab auunculo Clodehario R. & Baldechilde Regina auia ſua Corbiæ monaſterio donatas, & priuilegia conceſſa confirmat. Et inter cætera annonas quaſdam à telonario Foſſatenſe annis ſingulis accipiendas, eáque de cauſa euectionem quoque concedit miſſo monaſterij, cui hæc procuratio committetur. cuius particulam mox exſcribemus. Inter Formulas incerti auctoris vna extat, quæ *Tractuaria pro itinere peragendo* inſcribitur, & ab Epiſcopo cuidam qui Romam orationis cauſa petit traditur: & inter Varias cap. XV. alia eſt peregrinationis item cauſa à Maiore domus conceſſa. Et ambæ quidem precibus conceptæ ſunt, vt religionis cauſa peregrino manſionem, focum, panem & aquam tantùm largiri velint illi per quos iter facturus eſt, Dominúmque eis retributurum. Vna verò etſi eodem ferè ſtylo, à Maiore domus, qui tum Regis vices agebat ſcripta eſt, precibus tamen agit, quia extra ditionem: Ita tractoriæ vocabulum latiùs extenſum eſt. Si quidem Carolus M. in præcepto S. Dionyſij de mercato, quo telonea & omnigeneris tributa ad mercatum venientibus remittit, illud ipſum tractoriam vocat, *per hanc noſtram tractoriam:* Itidémque HLudouici Pij de ipſa re diploma *Tractoria* dicitur.

OMNIBVS AGENTIBVS] Cuiacius adiecit *in illo loco*, quaſi dicas, omnibus qui ibi degunt & habitationem habent. non ſatis conuenienter, & præter auctoris mentem. Nec eſt etiam quod ad Agentes in rebus quis referat, quorum in Romano imperio erant ſcholæ ſub Magiſtri officiorum diſpoſitione, qui variis officiis & miniſteriis deſtinabantur, & in frumentariorum locum ſucceſſiſſe Aurel. Victor teſta-

tur: de quibus titulus est lib. XII. Cod. & ab Ammiano Marcellino & BB. Ambrosio & Augustino sæpiùs memorantur, quod planè alienum est ab Agentibus ad quos hæc formula. Itaque eius vocabuli interpretatio ex eodem sæculo, non aliunde petenda est. Vnicum è S. Dionysij scriniis diploma id præstabit. Præceptum Dagoberti R. de fugitiuis: *Dagobertus Rex Francorum vir illuster, Omnibus Episcopis, Abatibus, Comitibus, Centenariis, Vicariis & cæteris Agentibus nostris.* Idem de mercato: *Dagobertus Rex Francorum vir inluster, Leutone, Vulfione, Raucone Comitibus, & omnibus Agentibus nostris, Vicariis, Centenariis, & cæteris ministris Reip. nostræ.* Vbi palam est agentes non aliud quàm ministros & officiales regios designare. Actionis quippe nomine officium significabatur. Marculfus suprà cap. VIII. *Ideo actionem Comitatus, Ducatus, Patriciatus in pago illo, quam antecessor tuus videtur egisse, tibi ad agendum regendúmque commisimus.* S. Augustin. ep. LXX. *Bonifacio Comiti. Nempe omnes actus publicos quibus occupatus eras relinquere cupiebas.* Idem Sermone de diuers. *qui aut militiæ cingulo detinentur, aut in actu sunt publico constituti.* Victor Vticensis lib. II. *Censet primò tyrannus iussione terribili, vt nemo in eius palatio militaret, neque publicas ageret actiones, nisi se Arianum fecisset.* Inde Actionarij pro officialibus in legib. Longob. lib. I. tit. IX. l. XXVIII. *Damus in mandatis cunctis Episcopis, Abbatibus, seu Actionariis nostris, vt hæc omnia adimpleantur.* Glossæ. *Actionarij, Comites actiones & ima perquirentes.* Sic Synodi Aurel. IV. c. XIII. *publicis actionibus applicare.* Synodi Rhemensis, sub Sonnatio Episcopo apud Flodoard. lib. II. c. V. *Incesti communione priuentur, & neque in palatio militiam, neque agendarum causarum licentiam habeant.* id est, non vt postulare non possint, sed ne officij exercendi facultatem habeant. Nam & Gregor. Turon. lib. VIII. c. XVIII. Comitem *causarum actionem agere* dixit. Eódem pertinet & Gregorij Tur. insignis locus lib. IV. c. XLII. de Mummulo, cuius pater Autisiodorensem Comitatum regebat. *Cúmque*, inquit, *ad renouandam actionem, munera Regi per filium transmisit*, &c. qui locus etiam ostendit quod suprà diximus, Comitatus ad certum tempus tunc datos, muneribúsque continuationem impetratam. Actor autem dominicus, de quo apud Gregor. Tur. lib. IX. c. XXXVIII. & in Capitul. lib. IV. cap. III. & XLI. aliud est, nam pro Rationali, & procuratore fundi alicuius regij accipitur.

EVECTIO] Gregor. Turon. lib. IX. cap. IX. *datis litteris, & pueris destinatis cum euectione publica.* Plura apud Cuiacium ad leg. III. De cursu publico. lib. XII. Cod. Quibus addere visum est quod ex veteri diplomate Chilperici R. exscripsimus, cuius antè mentio facta est. *Ita vt Telonarius qui per teloneum fossense agere videtur, annua illatione hæc omnia ad missos ipsius monasterij qui inde directi fuerunt dare & adimplere teneatur. Imóque & euectionem ad ipsum missum qui ad hoc exi-*

gendum ambularet, perpetualiter absque renouata tracturia annis singulis dare præcipimus. Hoc est veredos seu paraueredos x. *panis nitidi* x. *sequentis* x. *vini mod.* I. *ceruisiæ mod.* I. *lardi lib.* x. *carnis pondo* xx. *casei lib.* XII. *pisorum lib.* xx. *caprum* I. *pullos* II. *oua* x. *olei lib.* II. *gari lib.* I. *piperis vnciam* I. *cumini vncias* II. *sal, acetum, olera, lignum sufficienter. Hæc omnia superiùs commemorata locis conuenientibus, annis singulis, eisdem tam euntibus quàm redeuntibus, absque mora dare & adimplere deberetis, etiam ad reuertendum carra* XII. *de loco in locum per loca consuetudinaria.*

EVECTIO SIMVL ET HVMANITAS MINISTRETVR] Humanitas pro cibo. Optatus lib. V. p. 59. a. *Vindicent sibi & ministri* (id est *diaconi*, sic Commodianus) *qui mensæ dominicæ famulantur, vt pro humanitate exhibita ab inuitatis gratulatio eis referatur.* Cassiodor. lib. VI. cap. III.

VEREDOS SEV PARAVEREDOS] Procopius de bello Persico lib. II. ὁ δὲ ἵπποις δημοσίοις ὀχούμενος, οὓς δὴ βερέδοις καλεῖν νενομίκασιν. Multa Cuiacius ad tit. de cursu publico. & Fr. Pithœus in Capitul. Glossar. ad quos lectorem remitto. Enumerationis verò quæ sequitur non dissimilia sunt Principalia rescripta de annonis singulis diebus certis personis præstandis, apud Trebellium Pollionem & Vopiscum.

AVCAS] Anseres habet Cuiacius, & recta est interpretatio, sed *aucas* sæculi vocabulo scriptum fuisse fides MS. testatur. Leg. Alaman. tit. XCVIII. 18. *si auca fuerit inuolata.* 19. *si accipiter qui aucam mordet.* In Traditione bonorum in villa Hostheim anno DCCCLXXVI. Traditionum Fuldensium lib. II. *Oues* XL. *Aucæ* XVIII. *puluilli* II. *capones* II. quod nomen etiam hodie Aquitani retinent.

GARI] Liquamen Romanis maximè celebratum. Ausonius ad Paulinum ep. XVI.

FACVLAS TANTAS] Ligni scilicet, in epistola Valeriani ad procuratorem Syriæ apud Trebellium Pollionem, *ligni quotidiani pondo mille*, nam & in quibusdam locis vbi rarius est appenditur, vt ibidem eruditissimus Casaubonus obseruauit.

PRÆCEPTVM DONATIONIS] Inter virum & vxorem, vt series ostendit, liberis non extantibus, vsufructus nomine, ei qui superstes fuerit. Eódem pertinet cap. VII. lib. II. cuius si non eadem omnino verba, eadem prorsus mens: verùm differentia in eo est, quòd hæc ante Regem facta sit, ideóque præceptum dicitur, & inter Regales chartas traditur: altera verò, non ante Regem, sed inter chartas pagenses lib. II. refertur. Quæ donationis inter virum & vxorem mutuæ species apud nos obseruatur, easdémque planè ei leges constituit Parisiorum consuetudo c. CCLXXX. CAP. XII.

PRO EO QVOD FILIORVM PROCREATIONEM INTER SE HABERE MINIME VIDENTVR] Hoc casu donationem ita

conceptam permittit lex Ribuariorum. Tit. L. & LI. *Si quis procreationem filiorum vel filiarum non habuerit, omnem facultatem suam in præsentia Regis siue vir mulieri, vel mulier viro, seu cuicumque libet de proximis vel extraneis, adoptare in hereditatem, vel in adfatimi per scripturarum seriem, seu per traditionem & testibus adhibitis secundùm legem Ribuariam licentiam habeat.* Tit. LI. *Quòd si adfatimus* (id est, donatio) *fuerit inter virum & mulierem, post discessum amborum ad legitimos heredes reuertatur, nisi tantum qui parem suum superuixerit, in eleemosyna, vel in sua necessitate expenderit.* Id ex testamento mutuo inter virum & vxorem, Valentiniani Nouella approbato, petitum esse dici potest.

PER MANVM NOSTRAM VISI SVNT CONDONASSE] Sic cap. proximo, *per manum nostram transuulsum.* & paulò pòst, *nobis voluntario ordine visus est læso vuerpisse vel condonasse, & nos prædicto viro illi ex nostro munere largitatis, sicut ipsius illius decreuit voluntas, concessimus.* Leg. Ribuar. tit. L. *in præsentia Regis.* Ideóque & hæc donatio præceptum donationis inscribitur, quòd ante Regem peracta sit. Possessionis enim solenniter transferendæ duo tum modi, aut in iudicio ante Comitem & iudices suos, quos Scabinos dicebant, aut in Regis præsentia in palatio. Quæ causa fuit Marculfo in duos libros opus suum partiendi, vt singillatim horum negotiorum formulas traderet. Capitul. Benedicti Leuitæ lib. VI. c. CCVII. *Qui filios non habuerit, & alium quemlibet heredem sibi facere voluerit, coram Rege, vel coram Comite & Scabinis vel missis dominicis, qui ab eo ad iustitias faciendas in prouincia fuerint ordinati, traditionem faciat.* Testamentum verò viri & vxoris Nouella IV. lib. II. Valentiniani approbatum, in præsentia Principis fiebat, saltem venia impetrata, & relatione facta. *Nam cùm liceat* (inquiunt Impp.) *cunctis iure ciuili atque prætorio, liceat per nuncupationem, liceat municipalibus gestis iudicia suprema componere, proculdubio manebit firmior hæc voluntas quæ testimonio Principis & subscriptione conditoris firmatur*, cui congruit l. Omnium. C. de Testament. Vnde hanc donationis formam fluxisse probabile est.

AVT MVNERE REGIO, AVT DE ALODE PARENTVM, VEL VNDECVMQVE] Eandem heic tangit bonorum diuisionem quam suprà cap. III. notauimus. Beneficium namque, Alode, & comparatum his verbis significantur. *Munere Regio.* id est per beneficium Regis, quod postea Feudum dictum est: licèt non ignorem à Regibus tunc quoque in proprietatem prædia data, vt infrà cap. XVII. Alodi verò rectè parentum nomen subiungitur. Propriè enim Alode illud est quod à parentibus acceptum possidetur. Sic lib. II. cap. IV. VI. & IX. Itaque *comparato* opponitur lib. II. cap. VII. *tam de alode, aut de comparato, vel de quolibet adtractu.* cap. XII. *tam de alode paterna quàm de comparato.* Incerti auctoris formul. XLVII. *tam quod alode parentum,*

rentum, quàm ex meo contractu mihi obuenit, & c. XLIX. Formul. Roman. c. XIV. & XXXVIII. Ioannes VIII. PP. Ludouico R. epist. CXXXIX. de Bosonis filiabus, vt eis bona paterna redderentur: *Et pro nostro amore integriter ipsas proprietates, quas vos alodes dicitis, reddat.* Sic quoque hereditas passim pro alode dicitur, Leg. Salic. tit. LXII. leg. Ribuarior. tit. LVIII. nam quod in titulo *Alodes* dixerant, in dispositione *hereditatem* vocant. Marculf. lib. II. c. VII. *tam de alode quàm de comparato*, eadem postea repetendo, *tam de hereditate parentum quàm de comparato.* Vita Caroli M. apud Adhemarum, *ibique multitudo Saxonum baptizata est, & secundùm morem, omnem ingenuitatem illorum & alodem manibus gurpierunt si ampliùs immutassent*, quæ eadem Reginoni, *vt perderent ingenuitatem & hereditatem* dicuntur. Traditionum Fuldens. lib. II. Abbatissa Emhil donat *propriæ hereditatis suæ terram in diuersis videlicet locis, tam de paterno quàm & de materno iure ad me pertinentem.* Alibi sæpe *paternum aut maternum alodo.* Rhenanus & Vadianus arbitrantur Alodij vocem inde natam, quòd ea bona familiis velut coagmentata & coniuncta essent, à Germanica voce *anlodt*. Tentari posset ab alia Germanica voce originem ducere *Ald*, quæ vetus antiquúmque declarat, auctore Auentino in Glossario. quæ notatio ad hereditatis nomen, & paternam terram proximè accedit. Tandem verò & comparatum alode dictum, & generaliter omnis proprietas hoc censita nomine, vt ad Capitula obseruat sæpe nominatus vir magnus Fr. Pithœus. In Adnuntiatione HLudouici Regis: *Et illorum alodes de hereditate, & de conquisitu, & quod de donatione nostri senioris habuerunt.*

DRAPPIS] Synodi Pistensis anni DCCCLXIII. cap. I. *Et sicut quando solemus de istis frequentibus itineribus reuerti ad mansiones nostras detonsi & decaluati, cum drappis & calceamentis depannatis, & tunc nos reficimus & reparamus.* Variar. Formul. cap. VIII. & XIII. *aurum & argentum & drapalia.* Quod panni seu vestimenti genus, hodie nomen apud nos retinet, *drap.*

PRÆCEPTVM DE LÆSIVVERPO PER MANVM REGIS] Formula est traditionis, per quam possessio in palatio & in Regis præsentia transfertur. CAP. XIII.

FIRMISSIMVM] Quod enim in præsentia Principis actum est omnes solennitates superat. Immo qui *testamentum Regis* (id est instrumentum) *absque contrario testamento falsum clamauerit, non aliunde nisi de vita componat.* Leg. Ribuar. tit. LXII. 7.

PER FISTVCAM] Tradita videlicet festuca in signum translatæ possessionis. Multis quippe tum vtebantur traditionum symbolis, per glebam, siue terram & herbam, vt loquuntur Formulæ incerti auctoris cap. XIX. & XLIII. per virgam aut baculum, Vetus venditionis instrumentum apud Brissonium Form. lib. VI. *Tu pascuti fuste illum*

inueſtito, tu ſegniti fuſtem manu capito, & aliàs ſæpe: per chirotecam, Robertus Comes & Abbas S. Martini anno VII. regni Odonis R. *reddimus Dociacum, admoniti, ad eius ſepulchrum veniens per guantum noſtrum:* per librum, vt ad Goffridum Vindocinenſem obſeruat vir eximiæ eruditionis Iac. Sirmondus, baculóſque & chirothecas, & eiuſmodi traditionum ſymbola multa in tabulario S. Albini hodie quoque extare teſtatur: per anulum Comitis Vet. Form. *Genitor ſuus dimiſit per fiſtucam & anulum ipſius Comitis, ipſi aduocato tradidit in ſua eleemoſyna:* per cultellum cum ceſpite & feſtuca, tabularium S. Benigni Diuionenſis, *Fulchardus per Vvadium ſuum & cultellum ſuum cum feſtuca & ceſpite, coram præſentia bonorum hominum, qui ibidem aderant ſe exutum fecit, & ſecundùm legem ſuam miſſis beati Benigni publicè tradidit, Aldegario videlicet monacho & præpoſito eiuſdem monaſterij, & Godefrido nomine tenus monacho, res quas per pretium Berthiloni chorepiſcopo & Abati, atque monachis eiuſdem loci vendiderat, accepto librarum* VII. *pretio. Anno* XXVIII. *regnante Carolo R.* Fiſtucæ verò frequens in eam rem vſus. Marculfus lib. I. cap. XXI. *quod in præſenti per fiſtucam eas eidem viſus eſt commendaſſe.* lib. II. c. XIV. *pars parti tradidiſſe, & per fiſtucam omnia partitum eſſe dixiſſe.* Leg. Salicæ tit. XLVIII. vbi qui modus donationis faciendæ fuerit, & poſſeſſionis transferendæ traditur, & tit. LII. Frequentia huius traditionis ex facilitate deſcendit, quòd fiſtuca obuiam ſæpe occurrat. Id luculenter deſcribitur in conceſſione Guidonis Comitis Pictauorum, quam ego doctiſſimo viro Ioh. Belio Fontenaienſis apud Pictonas præfecturæ Aduocato Regio, lubens acceptam refero. Dignus profectò, qui in hanc rem exſcribatur, locus. *Vobis & omnibus aliis abhinc inanteà permitto, concedo, & ad integrum reſtituo, terras eaſdem & cætera omnia cum omnibus priſtinis conſuetudinibus, ſicut ipſe & mater mea cum illo tenuerunt, & monaſterio S. Trinitatis dederunt, vt habeatis & teneatis firmiſſimo ſtabilimento vos & poſteri veſtri. Tunc inclinauit ſe Comes, & accepit* VIRIDEM SCIRPVM, *nam domus recenter erat iuncata, ſicut ſolemus facere quando aliquem perſonæ potentis vel Dominum ſuſcipimus, vel amicum. Tunc iunco ipſo, non tam donum faciens quàm reſtaurationem, dedit duobus fratribus qui præſentes aderant, id eſt domno Claro & fratri Dauid, &c. Anno ab Incarnatione Domini* MLXVIII. *Indict.* VII. X. *KL. Iunij. Acta eſt iſta conceſſio à venerabili Comite Pictauorum Vvidone infra terram quæ vocatur Maritima apud Eccleſiam S. Saturnini.*

VVERPISSE] id eſt dimittere, & ſic alium veſtire. Vita Caroli M. apud Adhemarum, *ingenuitatem illorum, & alodem manibus gurpierunt:* quo loco in quibuſdam exemplaribus non *gurpierunt*, ſed *dulgtum fecerunt* ſcriptum eſſe V. C. P. Pithœus notauit, quæ verba eódem recidunt. Chron. S. Benigni Diuionenſis ſub Rodulfo R. Robertus Vicecomes *in ipſo placito, in præſentia principum eoſdem ſeruos vvir-*

piuit & sancto Benigno reddidit. Eò etiam referendum quod in Form. XLIII. incerti auctoris dicitur *de ipsis rebus se exutos esse dixisse*, nam rem dimittendo & se exuendo alium inuestibant. Quo Vverpiendi verbo hodie vtimur, in iure enim dimittere, *desguerpir* dicimus. Inde vidua in veteribus Gallicis scriptis *la guerpie*, quasi relicta dicitur. Frossart. Hist. Vol. I. cap. CCXLII.

LÆSOVVERPISSE] Leg. Salicæ tit. XLVIII. hæc traditur donationis forma quæ à Marculfo non longè recedit, *in mallo, &c. & sic festucam in laicum eius iactet, & ipsi in cuius laisum festucam iactauerit, in casa ipsius manere, & hospites tres suscipere,* &c. Fr. Pithœus ex vet. glossar. *in laisum* in sinum interpretatur, huicque eleganter vulgare forense verbum *tendre le giron* refert. Itaque Læsouuerpisse est rem aliquam dimisisse, & alteri tradidisse festuca in sinum iactata.

ACCOLABVS] Hæc enumeratio omnibus instrumentis adscripta est, vt exempla proferre frustra sit. Accolæ verò qui heic nominantur sunt coloni seu adscriptitij qui simul cum prædiis venîbant, vt & de villicis, saltuariis, & actoribus apud Iurisconsultos exempla extant. Chartul. S. Martini, *cum hominibus ibidem commanentibus, quos colonario ordine viuere constituimus.* Seruorum autem quæ fuerit apud Germanos veteres conditio, apertè declarat Tacitus: *Seruis non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis, vtuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit, frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis vt colono iniungit: & seruus hactenus paret.*

ERGO COGNOSCAT] Si ad proximam præfationem hæc referas, absona & aliena erunt. Nam cùm in superiori præfatione loci sancti fiat mentio, heic de inlustri viro loquitur. Verùm & hæc & quæ sequuntur ad primam & secundam præfationem referenda, quæ de donationibus à Rege fidelibus suis factis scriptæ sunt. CAP. XIV.

FARINARIIS] Farinarium pro pistrino dicit, vt & alij non pauci medij sæculi scriptores. Leg. Salicæ tit. XXIV. 3. *Si quis sclusam de farinario alieno ruperit.* Tit. XXXIII. 3. *si quis viam quæ ad farinarium ducit, clauserit.* Diploma Caroli Simplicis R. de S. Martini cœnobio, *cum vineis, culturis, syluis, pratis, farinariis.* In Traditionibus Fuldensibus lib. II. *totum & integrum, terris, syluis, campis, pratis, pascuis, aquis, molinariis, &c.*

QVICQVID EXINDE FACERE VOLVERIT, EX NOSTRO PERMISSV IN OMNIBVS HABEAT POTESTATEM] Sic cap. præced. & cap. XVII. Gregor. Turonens. lib. X. cap. XXXI. *Cui aliquid de fisci ditionibus est largitus, deditque ei potestatem faciendi de his rebus quæ voluisset.*

CONFIRMATIO] Vide infrà cap. XXXV. Confirmatio est à Rege locis sanctis & venerabilibus indulta, quam solemne erat à Principe impetrari: priuilegia enim & cætera eiusmodi à Principibus CAP. XVI.

indulta, post illos successorum confirmatione opus habent. Cæterum, de confirmationibus eiusmodi rerum Ecclesiarum agit Hincmarus de diuortio Hlotharij & Thietbergæ, pag. 399. & 412. vbi querelam instituit aduersus Reges sui temporis, qui specie confirmationis ab Ecclesiis & locis sanctis petitæ, quam liberaliter indulgebant, bona tamen quæ eâ designabantur, occupabant, & aut sibi retinebant, aut fidelibus largiebantur. Quam in versutiam latè inuehitur.

Cap. XVII. CONFIRMATIO PRO SÆCVLARIBVS VIRIS] Confirmatio est à Rege concessa, eius quod ab anterioribus Regibus, quibusdam personis ex fisco donatum fuerat, non in beneficium seu feudum, (morte quippe accipientis finiebatur) sed in proprium, vt ad successores etiam transiret. Quod ex his verbis manifestum est, *Et ipse & posteritas eius eam teneant & possideant, & cui voluerint ad possidendum relinquant, vel quicquid exinde facere voluerint ex nostro permissu libero perfruantur arbitrio.* Theganus Treuirensis Chorepiscopus De gestis Ludeuuici Imp. c. XIX. eius liberalitatis nomine Ludouicum extollit, *In tantum largus vt villas regias, quæ erant sui & aui & tritaui, fidelibus suis tradidit, eas in possessiones sempiternas, & præcepta construxit* &c. quæ tamen non rectè Falcetus de beneficiis intelligit, & præter auctoris mentem feudorum successionis & proprietatis inde deducit originem, Antiquit. lib. VIII. c. XVIII. In chartular. S. Martini Turonensis extat eius donationis diploma Caroli Simplicis R. Odoni Comiti factæ: *Placuit fidelem nostrum de rebus proprietatis nostræ donare, vt quicquid pro vtilitate, iure proprietario facere decreuerit licentiam habeat, & potestatem faciendi, donandi, vendendi seu commutandi. Anno* X. *regni Indict.* XII. *Narbonæ.* Itémque alia eiusdem Odonis, tum Regis Ebolo Comiti. Sic etiam accipio, *in alodium dare* Synodi Meldensis cap. XLI.

Cap. XVIII. DE REGIS ANTRVSTIONE] Ex hac formula apparet antrustionem dici fidelem Regis, qui se fidem ei seruaturum iuramento spopondit. Quod & nomen indicat: Fidem enim *trevv* hodie quoque Germani vocant, vt & apud Auentinum in glossario *drou* & *dravv*, quæ non nisi pronuntiatione differunt. Itaque antrustiones fideles sunt, leudes vt passim Gregor. Turon. eos vocat, & Auctor Appendicis ad Gregor. siue is Idacius siue Fredegarius sit, aut vt sequens ætas dixit, vassi & vasalli. Inde Trustis leg. Salicæ tit. XLIII. 4. *Si quis eum occiderit, qui in truste dominica est,* XXIV. *denariis, qui faciunt solidos* DC. *culpabilis iudicetur.* Aliter verò in Reg. MS. legis Salicæ, quæ Marculfo nostro præposita est concipitur, quod proximè huic formulæ accedit. *Si quis antruscionem dominicum occisserit malb. malcho,* XXIV. *denariis, qui faciunt solidos* DC. *culpabilis indicetur.*

VNA CVM ARIMANIA SVA] Ita edidi, Fr. Pithœum sequutus, qui ad tit. XLIII. leg. Sal. hanc formulam exscripsit: etsi Reg.

exemplar non *arimania* ſed *arma* habeat. Hæſi certè aliquandiu vtrum eligerem, quòd per arma iuſiurandum olim præſtitum memineram, itémque illud interpretari poſſe putarem, de eo qui armis ornatus, vt par erat, conſpectum Principis adit. Vicit me tandem auctoritas Pithœi, quam etiam ratio ſuadet. *Arimania* ergo heic pro familia vſurpatur. Sanè eo nomine ſeruorum ſeu colonorum ſpeciem ſignificari, multis ex inſtrumentis manifeſtum eſt. Vvido Imp. in legibus Francicis & Longobardicis adiectis tit. v. *Nemo Comes, neque loco eius Præpoſitus, neque ſculdaſius, ab arimannis ſuis aliquid per vim exigat præter quod conſtitutum legibus eſt, ſed neque per ſuam fortunam in manſione arimani ſe applicet, &c.* tit. vi. 2. *Si ex præcepto imperiali Comes loci ad defenſionem patriæ ſuos arimannos hoſtiliter præparare monuerit*, &c. Diploma Conradi Imp. pro Eccleſia Mutinenſi, anno MXXXIX. apud Sigonium De Regno Italiæ lib. VIII. *caſtella, villas, manſos, ſeruos, & ancillas, erimanos & erimanas.*

IN MANV NOSTRA TRVSTEM ET FIDELITATEM VISVS EST CONIVRASSE] Manibus enim datis more Francico, fidelitas promittebatur. Annales Pipini, inſerti Aimoini continuationi lib. IV. c. LXIV. *Illuc & Taſſilo Dux Baioariorum, cum primoribus gentis ſuæ venit: & more Francico, in manu Regis in vaſſaticum manibus ſuis ſemetipſum commendauit: fidelitatémque tam ipſi Regi Pipino, quàm filiis eius Carolo & Carlomanno iureiurando ſupra corpus ſancti Dionyſij promiſit*, qui locus fidelitatis illius morem apertè tradit, & Marculfum omnino illuſtrat. Sacramenti verò formulam, qua conceptis verbis ſuper Sanctorum reliquias iurabatur, ediderunt P. Pithœus vnà cum ſecundæ Regum familiæ hiſtoricis: Fr. Pithœus in Gloſſar. & Falcetus Antiquit. lib. VI. c. V. ideóque non exſcribo. Hominium id poſtea dictum eſt, cuius formulas poſterioribus ſæculis varij variè pro more regionis tradiderunt. Richardi Capuæ Principis fidelitatis iuſiurandum lib. I. Regiſtri Gregor. VII. PP. extat. Videndi Fulbertus apud Iuonem Carnotenſem Decreti par. XII. c. LXXVI. Radeuicus lib. III. c. XIX. lib. II. Feudorum tit. VI. & VII. Gallica verò lingua pleræque Ciuitarum leges & Conſuetudines: liber II. MS. legum, Pariſiorum & Aurelianenſium: Butellerius in Summa Rurali. Sed vt ad Annales Pipini redeam, ſcitè *ſeipſum commendauit* ſcriptum eſt; *ſe* namque *commendare*, pro hominium ſeu fidelitatem facere tunc vſurpabatur. Hincmarus de Villa Nouiliaco (eruditorum etenim coniecturæ, qui huius opuſculi eum auctorem faciunt libens accedo) *Proceſſu denique temporis commendauit Donatus filium ſuum Gozelum Carolo Regi, cui in beneficium dedit Carolus villam Nouilliacum cum appenditiis ſuis.* Nithardus lib. I. *Qui omnes commendati eidem ſacramento fidem firmauerunt.* Conceſſionis præceptum à Ludouico Imp. Hiſpanis datum. *Nouerint tamen iidem Hiſpani ſibi licentiam à nobis eſſe conceſſam, vt ſe in*

vassaticum Comitibus nostris, more solito commendent. Diuisio regni Ludouici Pij, cap. VI. Sic etiam accipienda hæc verba, *se illi committunt*, apud Frodoardum ad an. 912. 924. & 940. Illud postremò obseruandum, fidelitatem hodie quidem feudi causa tantum præstari, tum verò, vt ex hac formula patet, etiam citra beneficium plerique eiusmodi sacramento fidem suam obstringebant, seruitiúmque Principi profitebantur, non tamen fortasse sine spe aliquod beneficium posteà à Principe obtinendi. Solebant enim Reges his fidelibus suis beneficia seu feuda vacantia conferre. Concessionis præceptum Ludouici Imp. pro Hispanis, *si beneficium aliquod quispiam eorum ab eo cui se commendauit, fuerit consecutus, sciat, &c.* Sangallensis De gestis Caroli M. lib. I. cap. XXII. de quodam Episcopo: *Hic habuit vnum vasallum non ignobilem ciuium suorum valde strenuum & industrium, cui tamen ille, ne dicam aliquod beneficium, sed ne vnum quidem aliquando blandum sermonem impendit:* vbi vasallum sine feudo & beneficio nominat. Vid. Capitul. lib. III. cap. LXXIII. Possent & alia non pauca eiusdem rei exempla proferri.

TRVSTEM] id est, fidem. Leg. Sal. tit. XLIII. Decretio Chlotarij R. cap. 3. Vnde *antrustio*, de quo antea.

VVIRGILDO SVO] Vvirgildus tum vocabatur pecunia quæ pro homicidio, aut alio delicto defuncti heredibus & propinquis soluebatur: fredum verò quicquid ex eadem causa fiscus capiebat. Nam apud Germanos veteres certa pecuniæ summa delicta æstimabantur, neque homicidium morte lui lex erat. Leg. Baiuuar. cap. I. tit. VII. 3. *Nulla sit culpa tam grauis vt vita non concedatur.* Cap. II. tit. I. 4. *Vt nullus Baiuuarius alodem aut vitam sine capitali crimine perdat, id est si in necem ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in prouinciam inuitauerit, &c. Cætera verò quæcumque commiserit peccata, quousque habet substantiam componat secundùm legem.* Vides facinorosos nec vita nec bonis priuari. nisi in maiestatis crimine, in cæteris pecuniariam fuisse pœnam quæ *compositio* dicebatur. Idem in reliquis eiusdem æui legibus obtinet. Morem hunc antiquissimum obseruauerat Tacitus: *Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quàm amicitias necesse est. Nec implacabiles durant. luitur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem vniuersa domus.* Ideóque frequenter in vet. legib. & capitulis hæc verba reperias *de vita componat*, & Capitul. lib. III. cap. x. *si quis conuictus fuerit periurij, perdat manum aut redimat.* Vveregildus igitur *compositio* dicitur quæ propinquis præstatur luendi homicidij, aut alterius criminis causa. Præter vett. leg. in quibus sæpius id occurrit Capitul. lib. IV. cap. XIII. c. XV. c. XVIII. *Qui hominem publicam pœnitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat, & vuirgildus eius proximis persoluatur.* Burchardus in lege Familiæ, *Ius erit familiæ, vt de vueregeldo fiscalini ho-*

minis quinque libræ ad cameram reddantur, & duæ libræ & dimidia amicis eius contingant. Item *vueregeldum reddat, & cum proximis pacem faciat.* In Vuillelmi Normanni Angliæ R. Legibus apud Rogerium Houedenum Annal. par. post. in Henrico II. *Vuere suum id est pretium redemptionis suæ soluat.* Inde *triniumgeltum*, & *niungeldum* pro triplici & nona compositione in legib. Baiuuar. tit. II. c. XIII. & tit. VIII. c. I. & II. Leg. Alaman. tit. VII.

SOLID. DC. ESSE CULPABILEM] Quæ Salica & magna est compositio, Leg. Sal. tit. XLIII. & passim. Pragmaticum Regum Lotharij & Ludouici pro Ecclesia Parisiensi. *Si fortè calliditate iudicis, aut alicuius personæ, ipsæ immunitates alicubi inruptæ fuerunt, priscorum lege id est solidis* DC. *multetur.*

PRÆCEPTUM DE CLERICATU] Iam monuimus præceptum apud Gregor. Turon. Marculfum & alios pro diplomate Principis accipi. Præceptum igitur de clericatu heic dicitur Regis epistola qua licentiam alicui concedit vt clericus fieri possit. Nam absque Principis consensu clericos ordinari mos non erat. Quod apertè hæc formula testatur. Adalberonis Remensis Archiepiscopi epistola, quæ LVII est inter Gerberti epistolas: *Perfidiæ ac infidelitatis crimine in regiam maiestatem arguor detineri, eo quòd nepotem meum clericum videlicet meæ ecclesiæ licentia donauerim, quia & palatium adierit, & dono alterius Regis Episcopatum acceperit eius regni, quod senior Lotharius in proprium ius reuocauerat. Quodque gradus ecclesiasticos ei postmodum contulerim absque licentia & authoritate senioris mei.* Synodi Aurelianensis I. c. VI. *De ordinationibus clericorum id obseruandum esse decreuimus, vt nullus sæcularium ad clericatus officium præsumat accedere, nisi aut cum Regis iussione, aut cum iudicis voluntate.* Eius rei ratio redditur à Carolo M. apud Ansegisum lib. I. c. CXX. vbi id quoque renouata constitutione sancitur. *De liberis hominibus, qui ad seruitium Dei se tradere volunt, vt priùs hoc non faciant, quàm à nobis licentiam postulent. hoc ideò quia audiuimus aliquos ex illis non tam causa deuotionis hoc fecisse, quàm pro exercitu, seu alia functione regali fugienda. Quosdam verò cupiditatis causa ab his qui res illorum concupiscunt, circumuentos audiuimus, & hoc ideò fieri prohibemus.* CAP. XIX.

DE CAPITE SUO BENE INGENUUS ESSE VIDETUR] Adnuntiatio apud Pistas an. DCCCLXIV. c. XXVIII. MS. *Vt illi Franci qui censum de suo capite, vel de suis rebus ad partem regiam debent, sine nostra licentia ad casam Dei, aut ad alterius cuiuscumque seruitium sine licentia nostra tradere voluerint, Comites vel Vicarij hoc eis non consentiant, sed ex banno nostro prohibeant.*

IN PULETICO PUBLICO CENSITUS NON EST] Pithœus ad tit. XXVI. Leg. Sal. hanc particulam exscribens *polyptico* legit, rectius sanè & concinnius. MS. tamen libri lectio retinenda videtur,

quamquam barbara, sed quæ linguæ corruptionem prodat, nām polypticum significat, & ab eo deductum esse apparet. Hodie quidem ecclesiasticorum beneficiorum & redituum notitias & catalogos *Poulier* dicimus, itaque nil immutandum. Sensus autem huius loci hic est, Regem licentiam alicui dare clericum fieri, si quidem ingenuus sit, non seruus publicus, aut colonus, siue adscriptitius, qui in publicis rationibus seu polyptychis censitus & inscriptus non sit. Quò pertinet Synodi Rhemensis sub Sonnatio Episcopo decretum, apud Flodoard. Hist. Rhem. lib. II. c. V. *Hi verò quos publicus census spectat, sine permissu Principis vel Iudicis se ad religionem sociare non audeant.* Rationes autem publicæ polyptycha dicuntur. In leg. II. De discussoribus. Cod. Th. quæ initio Impp. *polyptica* dixerant, in fine eadem *ratiocinia publica* vocant, quod ibidem etiam rectè Anianus interpretatur. Vegetius De re militari lib. II. c. XIX. Cassiodor. Variar. lib. V. c. XIV. Plenè autem de polyptychis agit Magnus Cuiacius Obseruat. lib. IV. c. XXVII.

COMAM CAPITIS SVI TONSVRARE] Comam namque clerici ordinandi deponebant. Gregor. Turon. lib. III. c. XVIII. de Chlodoualdo Chlodomeris R. F. *sibi propria manu capillos incidens clericus factus est.* lib. IV. cap. IV. de Macliavo Britanno, *Veneticam vrbem expetiit, ibique tonsuratus & Episcopus ordinatus est. Mortuo autem Chanaone hic apostatauit, & demissis capillis vxorem quam post clericatum reliquerat, cum regno fratris simul accepit.* Hic enim Macliavus cùm clericatui renuntiare vellet, demisit capillos, id est comam nutrire cœpit. Inde plerisque synodis cauetur ne clerici comam nutriant. Lubet heic obiter adnotare, cùm Childebertus & Chlotarius RR. de fratris filiis interficiendis consilium caperent, Clotildæque matri vtrum illos tonderi an interfici mallet, nuntiarent, tonderi non accipi vt clerici, aut monachi fierent, vt plerique intelligunt, sed an vellet eos à regni successione remoueri, incisa cæsarie, quam prolixam, & venustè comptam Reges, Regiique tum principes alebant. Id apparet ex his apud Gregor. Turon. verbis, lib. III. c. XVIII. *vtrum incisa cæsarie, vt reliqua plebs habeantur.*

CAP. XX. DE DIVISIONE VBI REGIS ACCESSERIT MISSVS] Familiæ erciscundæ iudicij formula est, qua Rex diuidendæ hereditatis causa, ad petitionem partium missum suum delegat. Leges Longob. lib. II. tit. XXIX. Flodoardus lib. III. c. XXVII. Huc planè facit Gregor. Turon. locus lib. IX. c. XXXIII. *In qua causa Theutarius presbyter, qui nuper ex referendario Sygiberti Regis conuersus presbyterij honorem acepit, accessit vt hanc diuisionem iuxta regis imperium celebraret.* Illud constat iure

Flodoard. lib. II. c. IV. Romano Prætores coheredibus, aut aliis volentibus à communione discedere, arbitrum dedisse.

ET DECIMA ILLIVS SVMPTVS LITIS] In MS. vitiosè scriptum erat *suntellitis*, cuius loco *sumptus litis* reposui, quod & scri-

pturæ

pturæ vestigium & sensus ipse suadebat. Constitutio Caroli M. MS. cap. VII. *De hereditate inter heredes si contentione egerunt, & Rex missum suum ad illam diuisionem transmiserit, decimum mancipium, & decima virga hereditatis fisco Regis detur.* Qui locus ad huius loci interpretationem omnino facit. Sententia igitur est, Regem decimam illius litis, sumptuum seu expensarum nomine fisco suo quacumque de causa debitam, alicui donare & concedere. Olim namque apud Romanos necessaria erat ex parte actoris cautio decimæ partis litis, calumniæ nomine, quia initio litis cauebat actor ni vicisset reo decimam præstitum iri. Extat in consultatione veteris Iurisconsulti constitutio Diocletiani ex Cod. Hermogeniano (quam inde etiam exscribit Cuiacius Obseruat. VII. c. VI.) quæ eius repromissionis decimæ partis meminit, *quippe si per calumniam hoc eum facere confidis, remedio repromissionis initio postulatæ calumniæ decimæ partis eius quod competit, tibi condemnari eum desiderare potes.* Cuius cautionis specimen præbet cap. XXIX. Formular. Legis Romanæ. Hanc obsoletam sustulit Iustinianus leg. vlt. §. antiqua Cod. De iureiurand. propt. calum. dan. §. Hæc autem Instit. De pœna temerè litigant. eandémque postea reduxit non abolito calumniæ iureiurando Nou. CXII. Decimam igitur litis apud Francos receptam fuisse probat hæc formula, quæ à Romanis accepta in tantum inualuit, vt non aliæ litium expensæ multis sæculis in vsu fuerint præter decimam rei in iudicium deductæ, & pecuniariam mulctam quam emendam dicebant: vt auctor est Petrus Fontanus, qui B. Ludouico R. claruit, cuius ea de re vetus quoque constitutio extat. Tandémque decreuit Carolus IV. R. vbique illud obseruandum, vt victus victori in expensas teneretur, non in prouinciis tantùm vbi ius scriptum pro legibus erat, quod optimus doctissimúsque senex Ant. Gisellus obseruauit Manual. lib. VI. Id porro heic singulare est, decimam litis fisco præstari solitam; verùm sic accipio, vt sportularum & iudicij nomine pars illius decimæ fisco competeret. Sanè vetustissimo Romano iure quidpiam non dissimile obseruatum ex Varrone & Festo elici potest. Sic enim ille De lingua Latina lib. IV. *Ea pecunia quæ in iudicium venit in litibus, sacramentum à sacro. Qui petebat, & qui infíciabatur, de aliis rebus vterque quingentos æris ad pontem deponebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero assium. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum à sacro auferebat, victi ad ærarium redibat.* Valerius Max. lib. VII. cap. VII. *Sacramento cum adolescentulo contendere ausi non sunt.* παρακαταβολὴ apud Pollucem lib. VIII. ἐπὶ μὲν τῶν πρὸς τὸ δημόσιον ἀμφισβητημάτων τὸ πέμπτον. ἐπὶ δὲ τῶν ἰδιωτικῶν τὸ δέκατον. Idem Valer. Max. lib. VII. c. VIII.

DE CAVSIS ALTERIVS RECIPIENDIS] Vetustissimo Romano iure non licebat per procuratorem agere, Instit. De his per quos agere possumus: sed postea receptum est in plerisque causis per pro- CAP. XXI.

curatores etiam experiri. Apud Francos verò illud non licuisse citra Principis rescriptum, docet hæc formula, qua conceditur, vt quidam qui propter simplicitatem rebus suis superesse non potest per alterum possit agere, quod & veteribus Romanis non ignotum. Auctor ad Herennium lib. II. *Ex æquo & bono ius constat, quod ad veritatem & vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus, vt maior annis* LX. *& cui morbus causa est, cognitorem det.* Illud longo pòst tempore apud nos obtinuisse, vt præter Regem nulli procuratoris habendi absque Principis consensu, facultas suppeteret, testantur Io. Faber ad §. Vniuersitatis Instit. De rer. diuis. & Brolius in stylo Parlam. Innocentij quoque III. PP. rescriptum ad scholares Parisienses, qui procuratoris constituendi licentiam ab eo petierant, hanc habet ex more Francico dubitandi causam. cap. Quia in causis De procurator.

CLEMENTIÆ REGNI NOSTRI PETIIT] Eadem ratione & Ecclesiarum aduocati seu defensores à Principe petebantur. Benedictus Leuita Capitul. lib. V. c. XXXI. & lib. VII. c. CCCVIII. Chlotarius R. in Chron. Besuensi, *Vvaldalenus Abbas petiit à nobis, vt inlustris vir Gengolfus omnes causas ipsius monasterij ad prosequendum & redintegrandum deberet recipere. Cui nos hoc beneficium præstitisse cognoscite. Quapropter per præsens hoc præceptum iubemus, vt memoratas omnes causas ipsius monasterij, illustris vir ille ex nostro permissu licentiam habeat prosequi, & vnumquodque vt iustum est restituat. sic tamen quandiu eorum pariter fuerit voluntas. Data* XV. *KL. Sept. Anno* VIII. *regni domni Chlotarij Regis.*

IN VICE IPSIVS] Qui propter simplicitatem, vt dictum est, rebus suis superesse non poterat. Sic accipienda in Legib. Andegauensibus c. XL. *procuration par non puissance.*

ADMALLANDVM PROSEQVENDVMQVE] Admallare, id est ante iudicem vocare litigandi causa. Leg. Salicæ tit. LII. 2. *Si adhuc supradictum debitum soluere noluerit, debet eum sic admallare, Rogo te iudex vt hominem illum, denominatum, gasachionem meum* (id est aduersarium) *qui mihi fidem fecit, de debito tali, denominato, secundum legem Salicam mihi eum adstringas. Tunc iudex dicere debet, Ego gasachium tuum illum in hoc mallo quod lex Salica habet.* & tit. LIII. *Secundum legem habeat admallatum.* Inde *hamallus* leg. Sal. tit. XLIX. *ista omnia vbi suus hamallus est.* Quæ omnia, à *Mallo* seu *placito*, in quo iudicia fiebant, nomen habent, qua de re postea ad incerti auctoris Formulas.

OMNES CAVSAS LVI] Lui corruptè pro illius infinitis locis occurrit, indéque dictio nostra *lui*, eodem omnino sensu, quod semel adnotasse sufficiat.

DIRECTVM FACIAT] nostris *droict*. Gregor. Turon. lib. IV. c. XIV. *Desistite ab hac intentione, verbum enim directum non habemus.* For-

mula sacramenti fidelitatis apud Attiniacum facti, *sicut Francus homo per recte esse debet suo Regi.* Id à *recti* vocabulo mutuatum, vt *Curuo dignoscere rectum* apud Horatium, vnde apud nos eodem sensu, *tort & droict.*

PRÆCEPTVM DENARIALE] Manumissio hæc est per denarium præsente Rege facta. Multis quippe modis apud veteres Francos manumissio procedebat, aut ante regem per denarium, cuius heic editur formula, aut in Ecclesia per chartam seu tabulam, aut etiam per epistolam priuatam, quarum formulas, lib. II. & inter veteres alias videre est. Inde libertorum alij denariales, alij chartularij, seu tabularij dicti. Benedictus Leuita Capitul. lib. VI. cap. CCVIII. ex Pipini Italiæ R. legibus tit. X. *Homo denarialis non antea hereditare in sua agnatione poterit, quàm vsque ad tertiam generationem perueniat. Homo chartularius similiter faciat.* & manumissio quidem per denarium ex lege Salica, Ribuaria, aut alterius aduentitiæ gentis descendebat: per tabulam verò, seu chartam, in Ecclesia secundùm legem Romanam fiebat, & eadem ratione manumissi per chartam, lege Romana vtebantur: illa verò libertatis datio per epistolam priuatam, ex domini manumittentis gente legem sumebat. Leg. Ribuar. tit. LIX. & tit. LX. qui *de tabulariis,* id est per chartam manumissis inscribitur, & tit. LXIII. vbi plura de manumissionibus & earum forma. Apud Longobardos quatuor manumissionum species erant. Leg. Longobard. tit. XCI. Luitprandi R. tit. XXXIV. & Astolfi R. tit. VIII. De manumissione in Ecclesia, aut per epistolam postea agetur: Hæc verò de qua nunc Marculfus, solenniter auctoritate regis, eóque præsente, iactato denario per manum seu domini, seu alterius celebrabatur, vt hæc formula ostendit. Eius etiam in veteribus instrumentis aliquot extant exempla. In veteri charta Ecclesiæ Lugdunensis apud Fr. Pithœum ad Leg. Sal. tit. XXVIII. *Seruum iuris vestri manu propria, & manu illius excutientes denarium, secundum Legem Salicam, liberum, cum omnibus quæ habet vel adquisierit, fecimus.* Quibus addere placuit & aliud exemplum nondum editum ex tabulario S. Martini Turonensis: *Carolus Imperator Augustus &c. Adalgarius Leuita petiit, vt imperiali more præceptum fieri iuberemus. Decernimus vt more prædecessorum nostrorum, Imperatorum & Regum, à manu ipsius Leuthardi denarius excutiatur, vt à præsenti die idem Leuthardus, semper & vbique omnibus locis liberatus valeat vti propria potestate absque alicuius resultatione, aut contradictione, & quoque ei libuerit omnibus modis liber & velut nobili prosapia genitus esset, liberaliter per nostram auctoritatem pergat: Hanc præceptionem manu nostra firmauimus, & annulo nostri imperij sigillauimus. Amalbertus notarius ad vicem Autberti archicancellarij. Data* XV. *KL. Iulij anno Incarnationis Dominicæ* DCCCLXXXVI. *Indictione* V. *Imperij Caroli* VII.

IACTANTE DENARIO] pro *iactato denario*, vt sæpe nuncupan-

Cap. XXII.

te pro *nuncupato*. Igitur excutiebatur nummus de manu ipsius serui qui manumittebatur, vt ex locis suprà exscriptis apparet: qui nummus vel argenteus, vel aureus erat, nullo prorsus discrimine. Id enim pro forma & dicis tantùm causa, vt apud Romanos in mancipatione. Vet. Formul. apud Fr. Pithœum. *Nos verò manu propria excutientes de manu supradicti N. denarium vel nummum, vel argenteum, vel aureum, vel dragmam, vel sestertium, vel minam, &c.*

SECVNDVM LEGEM SALICAM] Caput hoc legis Salicæ non extat, eius tamen mentio fit tit. XXVIII. *Si quis seruum alienum ante Regem per denarium ingenuum dimiserit.* Ex quo & aliis plerisque argumentis coniicere licet multo plura fuisse legis Salicæ capita, quàm quæ ad nostram memoriam peruenerint. Eodem modo in formulis Incerti auctoris cap. XLVII. *Postea ante domnum illum Regem iactato denario secundum Legem Salicam te ingenuam dimisi.* In charta Ecclesiæ Lugdunensis apud Pithœum, *excutientes denarium secundum Legem Salicam.* Ibidem Vet. Formul. *secundùm Legem Salicam eum liberum dimisimus, & ab omni iugo libertatis absoluimus.* De eiusmodi manumissione per denarium ante Regem, est etiam titulus specialis in lege Ribuaria tit. LIX. vnde apparet non Legis Salicæ propriam fuisse, sed & aliarum legum. *Si quis*, inquit, *libertum suum per manum propriam, seu per alienam in præsentia Regis secundùm legem Ribuariam ingenuum dimiserit per denarium, &c.*

SICVT ET RELIQVI MANSOARII] Mansoarij heic dicuntur, qui aliis manentes, siue commanentes, & villici παραμονάριοι, mansi, seu mansarij, coloni denique, totidem namque vocabulis appellantur. Mansuarij in continuat. Aimoini lib. V. c. XXX. vbi de Normannici tributi exactione à Carolo Caluo R. *Vt de mansis indominicatis solidus vnus, de vnoquoque manso ingenuo quatuor denarij de censu dominico, & quatuor de facultate mansuarij: de manso verò seruili, duo denarij de censu dominico, & duo de facultate mansuarij:* quo tamen loco Falcetus non rectè mansum pro homine accipit, disertè enim ibidem cauetur de censu fundi, seu mansi nomine exigendo, & de facultatibus & bonis hominum aliud tantum, hoc est tributum & rei & personæ. Mansus enim villula est coloni vnius habitationi propria, de quo ad Varias Formul. plenior erit dicendi locus. Illud quoque ex hoc continuation. Aimoin. loco aduertendum, mansos & eorum mansuarios seu colonos, alios liberos, alios seruiles esse, vt & in Flodoardi appendice *mansi ingenuiles & vestiti* memorantur: cuiusmodi fuisse illos de quibus nunc sermo est, probat manumissio per denarium, colonariæ tamen conditionis: coloni namque iure Romano liberi sunt & res proprias habent Leg. I. De præd. tami. Leg. XVIII. De agricolis & cens. lib. XI. Cod. terram tamen dimittere non possunt, nec etiam potest prædium vendi receptis colonis, Leg. II. eod. tit. De agricolis. Itaque concessa

non fuit plena libertas, per quam à loco recedendi, & quamlibet partem petendi facultas dabatur. *Massarios* dixit Rotharis Longobardorum R. tit. XLIX. & CVI.

CHARTA DE CAVSA SVSPENSA] Vt dum reipublicæ causa quis abest, lites & negotia aduersus eum conquiescant. Leg. Salicæ tit. I. 4. *Si in iussione Regis fuerit occupatus manniri non potest*, quæ tamen absunt à Reg. MS. In editione Germanica, *si in dominica ambascia fuerit occupatus manniri non potest:* & in Consuet. Hannonensi, *si eum aut infirmitas, aut ambascia dominica detinuerit.* Hæ litteræ hodie quoque ex causa conceduntur, eásque litteras status vulgò nuncupamus. In constitutione Philippi Augusti R. De decimis & crucis expeditione apud Rigordum. *Nullus crucem habentium siue clericus, siue miles, siue alius quilibet alicui respondebit super hoc vnde tenens erat ea die, qua crucem assumpsit, donec ab itinere suscepto redierit.* CAP. XXIII.

SVORVMQVE AMICORVM AVT GASINDORVM] Gasindos pro seruis aut fidelibus accipio, qui dominis suis perpetuò adhærent eisque iugiter ministrant: quod ex Marculfo ipso colligi potest, lib. II. cap. XXVI. in lemmate, *Si aliquis seruo suo gasindo suo aliquid concedere voluerit:* initióque capitis ita scriptum est, *Iustissimè nostris subleuantur muneribus, qui nobis fideliter & instanti famulantur officio.* mox *fideli nostro illi. Pro respectu fidei & seruitutis, quam circa nos impendere non desistis.* Gasindorum porrò vocabulo vtitur Rachis R. in legibus Longobardicis. tit. VI. 4. *Si enim quicumque liber homo, in seruitio de gasindio Regis, aut de eius fidelibus introierit.* In iisdem Legibus Rotharis R. tit. XCI. 13. *si aliquid in gasindio ducis conquisiuit.* In legibus Pipini Italiæ R. tit. XIV. *Si forsitan attenderit ad gasindium, vel ad parentem, aut ad amicum suum.*

SEV VNDECVNQVE IPSI * LEGITIMO REDIBIT MITTIO] Sic scriptum non hoc tantùm loco, sed & bis capite sequenti, corruptè quidem & nullo sensu. Itaque difficilis emendatio, præsertim in eiusmodi auctoribus, vbi cauendum ne menda purgando auctoris faciem immutes, quod in Marculfo agere religio fuit. Lucem verò affert formula quæ sequitur, *si aliquæ causæ aduersus eum vel suo mittio surrexerint:* vbi *mittio* pro *misso* scriptum esse clarum est. Sententia igitur loci hæc est, vndecumque aut ipse vt alterius procurator tenetur, aut ipsius etiam procurator, horum omnium causas donec reuertatur suspensas esse.

* Legitimè *in Pith. & Lindemb. c.* XXXVI.

CHARTA DE MVNDEBVRDE REGIS] Mundeburdium Germanis scriptoribus tutela est seu defensio & tuitio, vnde & hæc formula: qua Princeps Episcopo, aut Abbati tuitionem & defensionem suam impertit, ne à quibuslibet infestentur, atque etiam vt eorum causæ in palatio tantùm decidantur concedit: quibus non admodum dissimilia sunt diplomata, quæ adhuc hodie Ecclesiis dari moris est, eáque dicuntur, CAP. XXIV.

lettres de garde gardienne. Nam & ex hac formula patet, Ecclesiis vt plurimum eiusmodi defensionem tribui. Vnde & Caroli Martelli maioris domus mundeburdij Bonifacio Episcopo dati diploma extat in Pithœi Glossar. in ver. *Missus sancti Petri*, quod huic formulæ planè geminum, iisdemque clausulis constat. Synodi Meldensis c. XLI. *Prouidendum est regiæ maiestati, vt monasteria, quæ ab hominibus Deum timentibus in sua proprietate constructa, prædecessores illius, causa defensionis & mundeburdi susceperunt, vt libera libertate, remota spe hereditaria de illorum propinquitate, ibidem religio obseruaretur, & nunc in allodium sunt data.* Eadem decernuntur in Synodo Ticinensi sub HLothario & HLudouico, an. DCCCL. apud Canisium c. XVI. *Suggerendum est beatissimis Imperatoribus, quia hi qui monasteria & sinodochia sub defensione sacri palatij posuerunt, ideo fecisse probantur, quòd à nullo melius, quàm à summis potestatibus protegenda crediderint, &c.* Quæ Synodus Regiaticina à Canisio inscribitur, & de loco inquirendum censet. Ego Ticinensem dixi, quæ regni Longobardici seu Italici regia erat, quod & initium synodi indicat *in vrbe regia Ticino*, quæ verba distincta nullam dubitationem relinquunt: hæc obiter. Synodus Confluentina an. DCCCLX. quæ Caroli & Ludouici RR. fœdera continet. *Volumus vt Ecclesiæ & casæ Dei, & Episcopi, & Dei homines clerici & monachi & nonnæ, talem mandeburdem & honorem habeant, sicut tempore antecessorum nostrorum habuerunt.* Sanè Gallici Episcopatus in regia tutela & defensione perpetuò fuerunt, adeò vt extremis Carolinæ stirpis temporibus, & initio tertiæ regum familiæ, iure regio ciuilibus bellis imminuto, omnibus occupatis, Episcopatus tamen in tutela & protectione Regum manserint. Chronicon Andegauense de Neustria Hugoni Abbati concessa sub Carolo Simplici R. *Iste itaque tractus cùm ei datus esset ad integrum cum ciuitatibus & comitatibus & abatiis castellisque præter Episcopatus solos, qui in regia dominicata retenti sunt.* Rigordus in Philippi Augusti Vita. *Igitur Reges Francorum prædictas Ecclesias in sua libertate semper custodire cupientes, quibuscumque Principibus terras custodiendas tradidissent, tamen Ecclesias sub potestate sua & protectione retinere decreuerunt, ne principes quibus terra custodienda delegabatur, Ecclesias vel clericos ibidem Domino seruientes aliquibus angariis, talliis, vel aliis exactionibus grauare præsumerent.* Nec verò Ecclesiis tantùm mundiburdium dabatur, sed & aliis personis, vt viduis & orphanis. Capitul. lib. VI. cap. CCXXIII. *Vt viduæ, orphani, & minùs potentes sub Dei defensione & nostro mundeburde pacem habeant, & eorum iustitias acquirant.*

SVB SERMONEM TVITIONIS NOSTRÆ VISI FVIMVS RECEPISSE] Tuitio Eustorgio Mediolanensi Episcopo à Theoderico R. data, extat apud Senatorem lib. II. c. XXIX. quam vide. Sic *in verbo regis* esse, Leg. Sal. tit. XIV. & tit. LIX. *Rex ad quem mannitus est*

extra sermonem suum ponet: Nam in verbo Regis quis recipiebatur, ne ab inimicis lædi aut interfici posset. Gregor. Turon. lib. IX. c. XIX. *Regina Brunichildis in verbo suo posuerat Sicharium & C. Aginnum properans epistolam eius elicuit, vt à nullo contingeretur.* Eodem lib. c. XXVII. de Guntchranno R. qui puellæ quæ Amalonem Ducem vim sibi facientem occiderat *præceptionem tribui iussit, vt in verbo suo posita à nullo vnquam parentum defuncti illius molestiam pateretur.* His respondet tuitionis formula apud Cassiodor. lib. VII. cap. XXXIV. *Diuersorum te quemadmodum quereris, dispendiis sauciatum, in castra defensionis nostræ clementer excipimus, &c.*

SVB MVNDEBVRDE VEL DEFENSIONE] Mundeburdium, vt diximus, tutela est, & Longobardicis legibus fœminarum tutor *mundoaldus* & *mundius* dicitur: veteribus Francis *mainbour* & *mainbournie* pro tutela vel cura: apud Frossartem vol. I. cap. CLV. *fussent en garde, baille, tutelle, cure, manburnie.* Burchardus Decretorum lib. XIX. ex Pœnitentiali Romano: *Rapuisti vxorem tuam, & vi sine voluntate mulieris, vel parentum in quorum mundiburdio tenebatur illam adduxisti?* Sæpe etiam in eiusmodi litteris pro mundiburdio tuitio & defensio dicitur. Gregor. Turon. lib. IX. c. XX. in pactione Regum apud Andelaum: *Ne à quocumque, vllo vnquam tempore conuellatur, & sub tuitione ac defensione domni Childeberti, &c. debeat possidere.* Sic & in priuilegio Ludouici & Lotharij pro Corbiensi cœnobio, *Vt ipsum monasterium sub nostro munimine & defensione, cum cellulis sibi subiectis & rebus vel hominibus ad se pertinentibus confirmare fecissemus*, mox *sub tuitionis atque immunitatis nostræ defensione.* Ex quibus etiam liquet tuitionis clausulam frequentissimè immunitatis priuilegio insertam fuisse, vt & suprà cap. III. Otthonis Magni diploma pro Ecclesia Mindensi, *anteriorum Regum conscripta, qualiter ipsi præfatæ Ecclesiæ res, cum omnibus in ipsis rebus consistentibus sub illorum reciperent mundeburdo.* postea, *mundeburdum & tuitionem nostram.*

TANTVM IN PALATIO NOSTRO] Sic edidi & postulabat sensus, nam in MS. vitiosè *tam in palatio* legitur. Huc facit locus synodi Ticinensis suprà exscriptus, *sub defensione sacri palatij.*

PROLOGVS DE REGIS IVDICIO] Reges nostros olim proprio ore ius dixisse notum est, Episcopis & proceribus adsidentibus, præsertim de maioribus causis, & inter Episcopos, abbates, comites & potentiores personas. Capitul. lib. III. c. LXXVII. lib. V. c. CLVI. & de vassis & fidelibus suis, lib. III. c. LXIV. lib. V. c. XLVI. item ex causa prouocationis, aut negati vel diu dilati iudicij à comitibus, lib. V. c. CXLI. lib. III. cap. VII. & cùm quis iudicatum facere negligit, aut se iudicio sistere recusat, lib. II. cap. XIX. Marculfus lib. I. c. XXVI. XXVII. & XXVIII. tum demum de neglectu regalium constitutionum & decretorum, & ex variis causis, de quibus aliàs singillatim. Illud est quod sæ- CAP. XXV.

pissime hic auctor *in palatio causam prosequi*. Verùm ex his quædam à Rege ipso iudicabantur dum ius dicebat: quasdam verò Comes palatij vice Regis Episcopis etiam & proceribus adsidentibus finiebat, & nihilominus Regis nomine iudicata inscripta erant, atque si ipse iudicasset. Huius itaque iudicij formula nunc exhibetur, præfationis videlicet, nam rei iudicatæ tot formulæ quot negotia. Nos antiquitatis causa integrum Regis iudicium in causa Abbatis S. Benigni Diuionensis exscribemus. Veritatem enim & rem gestam repræsentat, quam adumbratam formula tradit, præsertim cùm illud ipsum instrumentum visum & laudatum animaduerterim à Io. Tilio rerum nostratum peritissimo. Est igitur eiusmodi in Chronico Diuionensi, quod litteratissimi viri Caroli Labæi beneficio videre contigit.

CHLOTARIVS REX FRANCORVM VIR INLVSTER. *Quotiescumque altercantum iurgia Palatij nostri iudicia, nostrorùmque fidelium ac Ecclesiarum seu sacerdotum pro quarumcumque rerum negotiis noscuntur aduenire, oportet nobis in Dei nomine iuxta legum seueritatem inquirere, vt deinceps nulla videatur quæstio renouari. Ideòque cùm nos in Dei nomine Masolaco in Palatio nostro, vnà cum apostolicis viris patribus nostris Episcopis, optimatibus, cæterisque Palatij nostri ministris, necnon & Andobello Palatij nostri Comite, qui de ipso ministerio ad præsens nobis deseruire videbatur, ad vniuersorum causas audiendas, iustoque iudicio terminandas resideremus, aduenientes ibi actores Basilicæ domni Benigni, quæ est sub oppidum Diuione constructa, vbi ipse pretiosus martyr in corpore requiescit, & vir venerabilis Vulfechramnus aba præesse videtur, videbantur repetere à quibusdam hominibus, dicentes quia anteacto tempore bonæ recordationis parens noster domnus Guntchrannus quondam Rex per testamenti sui paginam ad ipsam Basilicam sancti Benigni villam nuncupatam Elariacum cum adiacentiis, vel omni re ad se pertinente concessisset: & ipsi homines infra ipsum terminum commanentes, ex parte maxima plurima peruasissent, vel ad suam partem contradicerent, & reditus terræ partibus ipsius Basilicæ reddere contemnerent, & syluas de ipso agro deuastassent, & terram exinde, aut prata per loca plurima inuasissent vel vineas plantassent, aut calmus rupissent: E contra illi dicebant, quod ipse princeps domnus Guntchrannus per præceptionem quam in præsenti protulerunt relegendam, in antecessores parentes eorum firmasset: Vbi continebatur quòd ab eo tempore quo ipsum agrum Elariacum iam dictus Princeps ad memoratam Basilicam sancti Benigni contulerat, per munificentiam ipsius Principis promouerant,* (leg. promeruerant) *vt quicquid ex successione parentum habebant, hoc nunc ipsis confirmatum esse deberet. Interrogatum est à nostris proceribus, si cessionem ipsius domni Guntchranni, aut aliorum Principum, seu alia instrumenta de ipso agro habebant an non, in præsenti edicere debebant. Sed ipsi professi sunt ad præsens, quòd aliud instrumentum nullum vel firmationem magis exinde*

non

non haberent quàm quod præsentabant. Vnde & ipsis confirmationibus relectis & percursis, inuentum est à fidelibus nostris quòd nullum detrimentum vel præiudicium ipsa Basilica domni Benigni de ipso agro Elariacensi exinde non pateretur. Etiam & pactionem præsentabant, qualiter antesessor supradicti Vulfechranni, Richimarus quondam aba, seu & apostolicus vir domnus Berthoaldus Episcopus, vnà cum ipsis, vel parentes eorum de parte maxima de infra termino ipso Elariacense contentionem maximam habuissent: & ipsas terminationes perambulassent & signa posuissent. Proinde nos taliter vnà cum nostris proceribus in quantum illuster vir Andobaldus Comes palatij nostri testimoniauit, constitit decreuisse, vt dum hæc causa inter ipsos sicut superiùs continetur taliter acta, vel inquisita fuisset, per ordinem iubemus ipsum agrum Elariacense, quantumcumque domnus Guntchrannus per testamenti sui paginam ibidem delegauit, postposita & calcata ipsa confirmatione vel reliquis [à domno Guntchranno] & successoribus principibus factis descriptionibus, ne deinceps per ipsos aliqua remoueri videatur causatio, sed quod hactenus tenuisse videntur infra ipsum agrum Elariacense vel vbicumque tam terris, curtiferis, casis, vineis, pratis, syluis, pascuis, aquis, adiacentibúsque suis per alia loca cum omni iure teneant, possideant absque sollicitudine, absque alicuius repetitione: Sitque in Dei nomine ad partem sancti Benigni & prouisorum subiectorúmque eorum euindicatum omni tempore, &c. loci ac re (leg. eius loci ac rei) *sopita causatio.* ABBIEINVS *recognouit & datauit sub die* IX. *KL. Nouemb. in anno* VIII. *regnante domino nostro feliciter Amen. Airardus presbyter recognouit & subscripsit.* Chlotarius ille filius erat Chlodouei Dagoberti F. vt idem chron. testatur, Guntchrannúmque R. parentem vocat, quòd ex maioribus suis vnus, proauique patruus & loco patris fuerit.

VNA CVM DOMNIS ET PATRIBVS NOSTRIS EPISCOPIS] Hi enim in iudiciis Regi adsidebant, vt etiam notauit Tillius, qui rectè Curiæ seu Parlamenti originem hinc deducit, illúdque ita durasse vsque ad Philippi VI. Vallesij tempora, qui amplissimum Parisiensem Senatum à comitatu & consistorio Principis separatum, edicto constituit. Huius quoque iudicij Episcopis & proceribus adstantibus forma refertur Antiquitatum Fuldensium lib. I. *Anno Dominicæ Incarnationis* DCCCXXXVIII. *ind.* I. XVIII. *KL. Iulij, facta est contentio Gozboldi & Hrabani Abbatis, coram Imperatore Ludouico & filiis eius Ludouico & Carolo, necnon & principibus eius in palatio apud Niomagum oppidum constituto de captura, &c. præsentibus Trugone Archiepiscopo, Otgario Archiepiscopo, Radolto Episcopo, &c. Adalberto Comite, Helphrico Comite, Albrico Comite, Popone Comite, Gobavuino Comite Palatij, Ruadharto similiter Comite Palatij, &c. innumerabilibus vasallis dominicis.*

OPTIMATIBVS NOSTRIS] Ita nobilissimi & regni priores in Appendice Greg. designantur, Capitul. lib. I. c. CXXXII. *Vt omnes Episcopi, Abates, abatissæ, optimates & Comites.* lib. V. c. V. *per consilium sacerdotum*

& optimatum meorum. Frequentissimè verò in Annalibus Fuldensibus à P. Pithœo & Mar. Frehero editis. Caroli Calui præceptum de fugitiuis S. Dionysij, *statuimus cum communi consensu & consilio totius regni nostri optimatum*. Iidem *priores regni* Gregorio Turonensi, *primates* Appendici, *maiores* & *seniores* Hincmaro, *proceres* infrà cap. XXXVIII. *Palatini* in Roberti R. priuilegio pro S. Dionysij cœnobio, *ex sententia Palatinorum nostrorum adiudicauimus*.

PATRIBVS ILLIS] Repetitio, hoc est Episcopis illis, qui patres ab Ecclesia, dignatione meriti & sacerdotij dicti sunt. Vrbanus PP. ex Augustino apud Gratianum Distinct. LXVIII. Gregor. Turonens. lib. IV. c. XXVI. de presbytero Heraclio ad Charibertum Regem. *Pater*, inquit, *presbyter tuus Leontius, cum prouincialibus suis salutem tibi mittit*. Senator Variar. lib. XI. ep. III. *spiritales parentes, animæ veri parentes*.

REFERENDARIIS ILLIS] Referendarios Romani habuerunt, qui supplicum desideria Principi referrent, simúlque eius iussiones & responsa exponerent, Nouel. X. & CXIII. Cassiodor. lib. VI. cap. XVII. vbi eorum describit officium. Apud Francos verò diuersum quodammodo munus erat. anulum namque Principis Referendarium tenuisse Gregor. Turon. ostendit lib. V. c. III. Et eod. lib. cap. XLII. Vrsicinum Vltrogotthæ Reginæ Referendarium facit: subscriptionem etiam regiis litteris apposuisse idem testatur lib. X. cap. XIX. vt Referendarium summi Cancellarij munus sustinuisse apud Gregorium dubitari non possit. Quod & Sigebertus scribit ad annum DCXXXVII. *Referendarius*, inquit, *dicebatur ad quem publicæ conscriptiones referebantur, vt per eum anulo seu sigillo Regis confirmarentur*. Eadem fere Aimoin. lib. IV. cap. XLI. At cùm plurium Referendariorum heic fiat mentio, & summorum Cancellariorum primæ Regum familiæ diplomata reperiantur, suspicari licet hoc saltem tempore & postea Referendarios in aula Francica plures fuisse, qui scilicet libellos supplices & diplomata subscribenda Regibus offerrent. Quod innuere videtur præceptum Dagoberti de fugitiuis S. Dionysij, *Landericus obtulit, Dagobertus Rex subscripsit*. In præcepto immunitatis eiusdem cœnobij, *Dado obtulit*. & in diplomate Chlodouei Dagoberti F. *Gerardus obtulit, Chludouius Rex subscripsit*. Nisi fortè coniicias ex Referendariorum ordine vnum aliquem anuli Principis custodem fuisse. Hodie quidem Magistri libellorum supplicum eorum officio funguntur.

DOMESTICIS] De quibus ad lib. II. c. vlt. commodiùs tractabitur.

SENISCALCIS] Annales Fuldenses sub an. DCCCXXXVI. *Carlus per Autulfum Senescallum misso exercitu Britones domuit*. Sic & Vita Caroli M. apud Adhemarum, & Sigebertus: qui Audulfus in continuat. Aimoini lib. IV. c. LXXVIII. *regiæ mensæ præpositus* dicitur, eundémque Re-

gino Prumiensis *principem coquorum* vocat: quo etiam officio functos sub tertia regum familia ex vetustiss. vernaculis carminibus obseruat Falcetus Origin. lib. I. c. X. vt & plures extitisse: maiorem verò *dapiferum* tunc dictum, etiam vexillum regium in acie detulisse. Robertus Monachus S. Remigij Rhemensis Histor. lib. IV. *Ipso die Podiensis Episcopus perdidit dapiferum suum, qui suæ aciei deferre solebat vexillum.* Inter primas certè regni dignitates hanc fuisse declarant Regum tertiæ familiæ diplomata, quæ quidem à dapifero cum quatuor aliis familiæ regiæ præcipuis ministris subscribi consueuerant. Ludouici VI. R. diploma donationis ad S. Dionysium. *Præsentibus ex Palatio nostro, quorum nomina subtitulata sunt & signa, S. Ancelli tunc temporis dapiferi nostri, S. Giliberti buticularij, S. Hugonis Constabularij, S. Vvidonis Camerarij, Stephanus Cancellarius relegendo subscripsit. Anno* MCXII. Innumera eiusmodi litterarum exempla passim reperiuntur, adeò vt vacante dapiferi seu Senescalli officio, subscriberetur in litteris *dapifero nullo.* Guillelm. Tyrius Hist. belli sacri lib. IV. cap. V. *Alexius megadomestici dignitate (quem nos maiorem Senescallum appellare consueuimus) fungeretur officio, ab Imperatore secundus.* Itaque non malè eos in Maiorum domus locum successisse obseruatum est, nam *maioratum & senescalciam* Hugo de Cleriis vocat. Quod munus præclarè describit Hincmarus ex Adhalardo ep. III. c. XXIII. *Quæ videlicet cura, quamquam ad Buticularium vel ad Comitem stabuli pertineret, maxima tamen cura ad Senescallum respiciebat, eo quòd omnia cætera, præter potus, vel victus caballorum ad eundem senescallum respicerent.* Eius quoque iura ab Hugone de Cleriis traduntur, qui Ludouico VI. R. vixit, & post Goffridum Abbatem Vindocinensem à doctissimo Iac. Sirmondo editus est. Hunc nos hodie *Magnum Magistrum Franciæ* dicimus, de quo plura apud Tillium & Falcetum.

CVBICVLARIIS] Gregor. Turon. lib. VII. c. XXI. *Eberulfum cubicularium* Chilperici R. refert à Fredegunde accusatum, quòd is Principem occidisset, thesauròsque expilasset: vnde etiam apparet, thesaurorum curam ad cubicularium pertinuisse. Idem lib. X. cap. X. *Chundonem* Guntchranni R. *cubicularium* nominat. Plures fuisse ex hac formula & aliis locis manifestum est. Vnus verò cæteris præpositus fuit, de quo etiam suprascripti loci Gregorij Turonensis accipiendi sunt. Quem Regi adsedisse non mirum, ob dignitatis prærogatiuam: cùm idipsum Romano imperio solitum fuisse doceat Zozimus lib. V. vbi de Timasij magistri militum sub Arcadio damnatione. ὁ μὲν βασιλεὺς προυκάθητο δικαστής. Εὐτρόπιος δὲ παρεστὼς, ἐπειδὴ καὶ τὴν ἡγεμονίαν πάντων τῶν βασιλικῶν εἶχε κοιτώνων, τῆς πάσης ψήφου κύριος ἦν. Præpositus is erat sacri cubiculi. Eius officium latè ab Hincmaro exponitur ep. III. c. XXII. (Camerarium enim cum cubiculario eundem facio) *De honestate verò palatij, seu specialiter ornamento regali, necnon & de donis annuis militum, absque*

cibo & potu vel equis, ad Reginam præcipuè & sub ipsa ad Camerarium pertinebat, &c. Videndi Tillius, & Falcetus Origin. lib. I. cap. XI. Porro hos omnes proceres & regiæ familiæ ministros regij quoque iudicij participes fuisse probat Lex Ribuar. tit. XC. *Iubemus vt optimates, maiores domus, domestici, comites, grafiones, cancellarij, vel quibuslibet gradibus sublimati in prouincia Ribuaria in iudicio residentes munera ad iudicium peruertendum non recipiant: quòd si quis in hoc deprehensus fuerit, de vita componat.* Quod antè constituerat Gundebaldus R. in præfat. Legum Burgundionum.

COMITE PALATII] Hoc officio functos reperio Trudulfum & Romulfum apud Greg. Turon. lib. IX. c. XII. & cap. XXX. Aigulfum sub Chlodoueo Dagoberti F. R. in diplomate eiusdem Regis; Andobellum sub Chlotario eius filio: sub Carolo M. Anselmum, Vvoradum; sub Ludouico Reginarium, Adhalardum, Bertricum; & sub Carolo Caluo Fulconem, Bernardum & alios. In quo versaretur horum officium plenè tradit Hincmar. ep. III. c. XXI. in finiendis scilicet controuersiis quæ ad palatium deferebantur, & vt si quid in legibus emendandum esset Principi exponerent, & accepto responso emendarent: idémque cap. XIX. Comitem Palatij Archicapellano seu Apocrisiario confert: *Præcipuè*, inquit, *duo, id est, Apocrisiarius, qui vocatur apud nos Capellanus, vel Palatij custos, de omnibus negotiis ecclesiasticis, vel ministris ecclesiæ, & Comes Palatij de omnibus sæcularibus causis vel iudiciis suscipiendi curam instanter habebant: vt nec ecclesiastici, nec sæculares prius domnum Regem absque eorum consultu inquietare necesse haberent, quousque illi præuiderent, si necessitas esset, vt causa ante Regem meritò venire deberet, &c.* Non tamen omnium causarum notionem ad illos spectasse certum est, sed tantùm pauperum & minùs potentium causas. Capitul. lib. III. cap. LXXVII. *Neque vllus Comes Palatij nostri potentiorum causas sine nostra iussione finire præsumat, sed tantùm ad pauperum & minùs potentium iustitias faciendas sibi sciat esse vacandum.* Vice tamen regia sedisse & de maioribus etiam negotiis seu Regum mandato, seu officij prærogatiua cognouisse, & ex hac formula & Chlotarij R. iudicio, quod suprà exscripsimus palam est. Decreta nomine regio inscripta continebant, Regem ex relatione Comitis Palatij iudicasse, aut ab illo & proceribus iam iudicata firmasse. Itaque magna eius Comitis dignitas, magna potestas. Sangallensis lib. II. c. IX. *Videntes Comitem Palatij in medio procerum concionantem, imperatorem suspicati, terratenus sunt prostrati.* Quem magistratum in Germanico imperio longo tempore durasse, multáque alia præclara ex iure Saxonico notat P. Pithœus, nunquam sine laude nominandus, Comit. Camp. lib. I. Ex diplomatibus & veteribus instrumentis breuiter & eruditè horum officium descripsit Io. Auentinus Annal. lib. IV. cuius verba lubet adscribere: *Is vicem Cæsaris præsidendo senatui principali defungebatur, fidem Imperatoris implorantibus aderat,*

iisque reddebat, fiscum Augusti, prædia Salica, redditus regios procurabat, Cæsareum censum exigebat, nihil citra eius authoritatem Duci aut decernere, aut statuere licebat, &c. Ex quibus quàm dissimile sit Senescalli seu Magni Magistri officium, quod plerique hodie confundunt, vel cæco perspicuum est. Illud addam, plures aliquando fuisse Palatij Comites, non in Germanico imperio tantùm, quod Auentinus & Pithœus tetigerunt, sed & in prima & secunda Francorum Regum familia. Pipini Maioris domus de rebus S. Dionysij extat iudicium in tabulario eiusdem monasterij, vbi hæc verba reperias, *Vbicumque eorum iustitiam inuenimus, sicut proceres nostri, seu Comites Palatij nostri, vel reliqui legis doctores iudicauerunt.* In Tradition. Fuldens. lib. I. vno eodémque tempore, sub Ludouico Imp. anno DCCCXXXVIII. atque etiam in eodem iudicio duo referuntur Comites Palatij, *præsentibus &c. Popone Comite, Gebavuino Comite Palatij, Ruadharto similiter Comite Palatij, Hattone Comite, &c.* Capitul. lib. III. c. LXXVII. *Vt nullus Comes Palatij, &c.*

INDICVLVS COMMONITORIVS] Regiæ sunt litteræ, quibus Episcopus ante Regem in ius vocatur. CAP. XXVI.

POST VOS RETINEATIS] Nostris veteribus scriptoribus *retenir riere soy*, penes se.

LEGIBVS REVESTIRE FACIATIS] Id est eius rei quam abstulisti possessionem ei restituas, iterúmque eum vestias secundùm formam legis qua ipse viuit. Vestiendi verbum hoc sæculo frequens. Leg. Baiuuar. tit. XVII. cap. III. *Mei antesessores tenuerunt, & mihi in alodem reliquerunt, & vestita est illius manu cui tradidi.* Pipini Maioris domus iudicium de rebus S. Dionysij, *Vel casa S. Dionysij exinde vestita fuerat, vel à bonis & Deum timentibus hominibus datæ vel collatæ fuerunt, & ipsa casa legitimè & rationabiliter per legem exinde vestita fuerat.* Capitul. lib. IV. cap. XIX. *fideiussores vestituræ*, & c. XLII. *vestitura domni Karoli*. cap. XLV. *nostra vestitura*. Synodus Leptinensis an. DCCXLIII. *Ecclesia cum propria pecunia reuestita sit.* In Traditionibus Fuldensibus sæpissimè *vestitionis* & *vestituræ* testes. In Appendice Frodoardi *vestitus*.

CHARTA AVDIENTIALIS] Regia quoque est epistola, qua ad Comitem scribit vt quendam, qui eius iurisdictioni suppositus est, iudicium accipere & iudicatum facere cogat, aut si nolit fideiussorem det ad Regis iudicium sistendi causa. Inde dictam *audientialem* puto, quòd per eam quis ad Principis audientiam vocetur. Vt enim Iurisconsulti *ius* pro loco dicunt, sic *audientiam* tum illi appellabant. Greg. Turon. lib. VII. cap. vlt. Synodi Meldensis cap. LXXVII. CAP. XXVIII.

PAGENSIS VESTER] Pagi appellatio latè patet. neque enim vicus tantùm hoc nomine dicitur, sed & prouincia, aut saltem non exigua pars prouinciæ. Sic Plinio lib. IV. cap. XVII. *Gessoriacus pagus* non pro vico accipitur, sed pro magno agri tractu & ciuitatis vnius terri-

torio. Sic & septem Heluetiorum pagi apud Cæsarem: quod Gallica lingua retinuit, solita tamen mutatione g in i: *païs* namque dicimus, vt Ios. Scaliger Phœnix ille litterarum obseruat: seu quia eiusmodi litteras in medio abiicimus. Gregor. Turon. lib. IX. c. IX. *quicquid de pago Stampensi vel Carnoteno.* Appendix Gregor. Turonens. cap. LVII. *concessisse pagum Tholosanum, Chatorcinum, Aganensem, Petrocorreum, & Santonicum.* Vnde pagenses dicti, qui eiusdem pagi sunt. Pagis autem vt plurimùm præerant Comites, itaque qui eorum ditioni subditi erant *pagenses* dicebantur. Gregor. Turon. lib. VIII. cap. XVIII. *Vuintrio dux à pagensibus suis depulsus ducatu caruit.* Præceptum Dagoberti de mercato S. Dionysij, *Saxones & Vngarij & Rothomenses & cæteri pagenses de aliis ciuitatibus.* Capitul. lib. III. c. LXXIII. *vasallos suos casatos secum non retineat, sed cum Comite cuius pagenses sunt ire permittat.* Eod. lib. c. XLIII. & lib. IV. cap. XIX.

PER FORTIAM TVLISSET] Hoc est, per vim abstulisset. Vnde nostris *par force*, Leg. Ribuarior. tit. XI. 4. *Si quis regio aut ecclesiastico homini de quacumque libet re fortiam fecerit, & per vim tulerit, in triplum componat.* Leg. Baiuuarior. tit. I. c. V. *per fortiam hostilem aliquid prædare.* In lege Salica tit. XIV. 13. *per virtutem.* Formul. Incert. auct. cap. XXXIII.

TVLISSET] id est, vi abstulisset. Leg. Ribuar. tit. XI. Leg. Sal. tit. XIV. vetustis Francis *tollir:* & inde *male tolte* pro tributo. Sic infrà *tultis fideiussoribus*, pro ablatis & acceptis.

TVLTIS FIDEIVSSORIBVS] Acceptis. Glossæ nostræ ademtis, tultis.

CAP. XXIX. ILLE REX VIR INLVSTER] In antiquis Regum nostrorum præceptis & constitutionibus nil frequentius, vt *Childebertus vir inluster* in Decreto post Legem Salicam, Chlotarius, Dagobertus, Pipinus, Carolus, & alij in tabulario S. Dionysij, & cæterorum cœnobiorum archiuis. Sic Ennodius Ticinensis lib. IV. epist. X. ad Trasimundum Vandalorum Regem scribens, *Viro inlustri* epistolam inscribit, vt ibi doctiss. Sirmondus notat. Hoc enim titulo nullus maior in Romano imperio. Tanta enim erat apud exteras gentes illius imperij admiratio, vt cæteri Reges eius dignitatibus & honoribus insigniri cuperent & honestari: vt de Patricij & Cos. nomine & insignibus, quæ Chlodoueus R. ab Anastasio Imp. recepit, Gregor. Turonens. lib. II. cap. XXXVIII.

ADSALLISSETIS ET GRAVITER LIVORASSETIS] Adsallire heic est adoriri, appetere, impetum facere, aggredi: vnde nostris *assaillir*. Liuorare est vulnerare, & contundere, liuorésque efficere. Leg. Salicæ tit. XLIV. *Si quis collecto contubernio hominem ingenuum in domo sua adsallierit.* Formular. Romanar. cap. XXX. *Ipsum adsalliuit, vel ei insidiauit, & res suas ei contradixit, atque violenter super*

ipſum euaginato gladio venit : vnde liuores & capulaturæ, atque colaphi manifeſti apparent. & cap. XXXI. *Me malo ordine aſſalliuit, vel liourauit.*

RAVPA SVA IN SOLIDOS TANTOS] pro *rauba*, id eſt, veſte Leg. Alaman. tit. XLIX. *quicquid ſuper eum rauba vel arma tulit, omnia ſicut furtiua componat*, quod poſtea per veſtimenta explicatur, *De fœmina, ſi ita contigerit dupliciter componat, veſtimenta autem quæ ſuper eam tulit, velut furtiua componat.* Var. Formul. cap. VIII. Raubæ autem vt & veſtis appellatio latè pro omni ſupellectile & veſtimentis accipitur, inde *deſrober*.

COMMVTATIO CVM REGE] Hoc capite multa reperias, quæ inſcriptioni non conueniunt. Eſt enim eiuſmodi, *ille Rex, illi Regi:* ſed poſtea inter Regem & illuſtrem virum aliquid conuentum fuiſſe narratur: tum mentio fit eius quod Rex in animæ remedium dederit: quæ verba ad Eccleſiam, aut monaſterium pertinere dubium non eſt. Tantùm dicam eo animo ſcriptam fuiſſe videri, vt pluribus commutationis negotiis inſeruiret: vt planum ſit clauſulam aliquam aut quædam verba deeſſe. Commutationum autem plures infrà formulæ extant lib. II. cap. XXIII. & XXIV. Incert. Auct. cap. XVII. Leg. Rom. c. XXVI. Variar. c. XIV. CAP. XXI.

LOCELLVM] Eodem exemplo infrà lib. II. c. I. facultaticula. Synodi Agathenſis c. VII. *caſellæ, mancipiola.* Synodi Aurelianenſis IV. c. XIX. *terrulæ, vineolæ.*

CVM COLONICIS ILLIS] Leg. Burgund. tit. XXXVIII. 7. Colonica eſt villa ſeu villula, cùm modo agri quantum colonus vnus colere poteſt, nec admodum à manſo diſtat, adeò vt manſus & colonica aliquando promiſcuè dicantur. Synodi Valentinæ ſub Lothario Imp. cap. IX. *Sæculares & fideles laici, ſi condere voluerint baſilicas in prædiis ſuis, ſicut edictum piiſſimorum Auguſtorum continet, vnam Colonicam veſtitam cum tribus mancipiis donationis* (al. dotis) *gratia eis conferant.* Edictum illud extat Capitul. lib. I. c. XCI. & in vita Ludeuuici Pij, & Aimoin. continuat. lib. V. c. X. Synodi Meldenſis c. LXIII. vbi tamen *vnus manſus integer* vbique dicitur, quem *Colonicam vnam* hæc ſynodus vocat. Quod ipſum ibidem & in cæteris Conciliis & Capitulis *dos Eccleſiæ* dicitur. Synodi Colonienſis c. IV. c. I. De cenſib. Burchardus lib. III. c. LII. Itaque manſus & colonica non ſemper certam quantitatem, ſed modò maiorem, modò minorem agri modum continebant, quemadmodum hodie videmus in illis poſſeſſionibus quas *fermes & meſtairies* dicimus. Aliquando etiam ſub manſo colonicam comprehenſam reperi. Chron. S. Benigni circa an. MVII. *Fœmina quædam nobilis Aremburgis dicta, mater Letbaldi Matiſconenſis Epiſcopi, cum eodem filio ſuo dedit ſancto Benigno in villa Lu vocata ſeptem manſa, cum ſylua ibi adiacente, & ſeruis qui de prædictis manſis ſeptem colonicas tenebant.* In ſumma, plerumque Colonica, Manſus, Villa, & in Germa-

nicis scriptis diplomatibus & instrumentis Hoba & Hobunna pro eodem accipi debent. Tradition. Fuldens. lib. II. *duas Hobas seruiles*, item *vnam Hobam cum omnibus ad eam pertinentibus*, eod. lib. *trado seruum vnum cum sua Hoba*. Gregor. Turonens. de miracul. lib. II. cap. XV. Colonia quoque pro Colonica vsurpatur: Flodoard. Hist. Rhem. lib. IX. cap. XIX. de Ebone præsule, *Colonias nonnullas Ecclesiæ, descriptis per strenuos viros colonis, eorúmque seruitiis ordinauit.* Hincmar. De Villa Nouiliaco, *quasi de fisco Regis quasdam colonias de ipsa villa obtinuit in proprietatem.* Carolus Caluus an. regni XVIII. Indict. VI. (apud Cochlæum in Histor. Niuernens.) *dedit Ecclesiæ Maniacensi mansos* XV, *& colonias* VI. In Tradit. Fuldensib. lib. I. Vuilibaldus Episcopus cœnobio Fuldensi, *in supradicto loco nouem trado colonias (hoc sunt Hobunnæ) integras cum omnibus adiacentiis & finibus suis, in arialis, in terris arduriis, in syluis, in campis, in pratis, in pascuis, aquis, aquarumve decursibus, ædificiis, molinariis, mancipiis cum omni supellectili eorum*, Sic in l. XXIV. locati. l. XII. §. quæritur. l. XX. §. prædia. De intr. vel instrum. leg. l. XXVII. §. 2. Ad municipal. Columell. lib. XI. cap. I. *Neque enim coloniæ suæ terminos egredi debet.* Inde lex Colonica Varroni R. R. cap. 2. lib. I. ex quibus etiam liquet, quid coloniæ, seu colonicæ nomine veteres intellexerint.

Nos pro animæ nostræ remedio ibi dedimus] Satis apertè declarant hæc verba, ad commutationem cum ecclesia aut monasterio factam hanc clausulam pertinere. Porro commutationes de rebus ecclesiasticis, vt & cæteræ omnes alienationes, synodis & constitutionibus prohibitas fuisse constat. Synodi Meldensis c. XXIII. Synodi Valentinæ sub Lothario Imp. cap. XXI. Benedictus Leuita Capitul. lib. V. c. XLVII. Burchardus Decret. lib. III. c. CLXIV. & seqq. Tamen specialiter Principi in Synodo Siluanectensi concessum est vt commutationes cum ecclesia facere possit. *Si Princeps voluerit rem immobilem sanctis locis præstare, & accipere ab eis aliam immobilem rem, & eo modo permutationem contrahere, liceat hoc facere ei diuina pragmatica sanctione ab eo promulgata.* Quæ verba Iuliani antecessoris sunt Nouellarum interpretis cap. XXXIII. ex Nouel. VII. Aliis verò absque Regis licentia non licebat: Burchardus lib. III. c. CLXXII. *Ne commutationes rerum vel mancipiorum ecclesiasticorum qualibet persona sine licentia & consensu regio præsumat facere.* Ideóque Flodoardus Hist. Rhemens. lib. II. c. XIX. Ebonem antistitem *imperialia super eisdem commutationibus præcepta* obtinuisse refert. Et Tradition. Fuldens. lib. II. *Conuentione inter se de concambio facta rogatu antedicti Comitis, cum scientia & licentia gloriosi Francorum Regis Ludouici, &c.*

Cap. XXXII. Si aliqvis contra Regis voluntatem egerit] Hac formula Princeps securitatem tribuit ei qui iussu eius aliquem sibi aduersarium aut infidelem occidit, vel expulit, résque illius in

fiſcum redegit, quem ab omni iniuria tutum & innoxium eſſe iubet, vetátque ne propinquis & amicis illius eo nomine aut armis, aut iudicio eum perſequi liceat. Extat de ea re caput legis Baiuuar. tit. II. cap. VIII. *Si quis hominem per iuſſionem Regis vel Ducis ſui, qui illam prouinciam in poteſtate habet, occiderit, non requiratur ei, nec faidoſus ſit, quia iuſſio domini ſui fuit, & non potuit contradicere iuſſionem, ſed Dux defendat eum & filios eius.* Idipſum ſtatuitur Capitul. lib. V. c. CCXV. *Si quis iuſſione Regis vel Ducis illius, qui ipſam prouinciam regit, hominem occiderit, non requiratur ei: nec propterea faidoſus ſit, quia lex & iuſſio dominica occidit eum, & non potuit contradicere. Princeps verò & ſucceſſores eius defendant eum, & totam progeniem eius, ne ob hoc pereat, aut malum patiatur. Quòd ſi propterea ipſe, aut eius progenies aliquid mali paſſi fuerint, aut occiſi, dupliciter componantur.*

CVM RELIQVIS PARIBVS SVIS] Pares ſunt ſocij & æquales. Sic ſuprà cap. XII. *qui pari ſuo ex ipſis in hoc ſæculo ſuperſtes extiterit.* Leg. Ribuar. tit. LI. *qui parem ſuum ſuperuixerit.* Leg. Alaman. tit. XLV. *Si qua rixa orta fuerit, &c. illi pares ſequuntur eum vſque in domum ſuam cum armis.* Capitul. lib. III. cap. LXXI. *Quicumque &c. parem ſuum contra hoſtes communes in exercitu pergentem dimiſerit, & cum eo ſtare noluerit, honorem ſuum & beneficium perdat,* & cap. LXXII. Capitula Caroli Calui ad Aquitanos, an. DCCCLVI. *Si talis eſt cauſa, vt illum inde familiariter non debeat admonere, ante ſuos pares illum in rectam rationem mittat & ille iuſtum iudicium iuſtitiæ ſuſtineat:* Quod *iudicium ſociorum* Burchardus in lege Familiæ vocat. *Si quis* (inquit) *ex aliquo commiſſo in manus Epiſcopi cum iudicio ſociorum ſuorum peruenerit, ipſe cum omnibus poſſeſſionibus ſuis eo diiudicetur.* Sic in libris Feudorum paſſim *pares curiæ* ſeu *curtis* dicuntur, qui ab eodem domino feuda tenent, quaſi pares inter ſe. Friderici Imp. conſtitutio apud Radeuicum lib. IV. c. VII. *Si inter dominum & vaſallum lis oriatur, per pares curiæ à domino ſub debito fidelitatis coniuratos terminetur.*

FACIENTEM REVELLO] Ita MS. Legendum verò *rebellem,* vel *rebellionem.* Sed nihil mutandum, nam more ſæculi loquitur de eo qui Principi rebellis & infidelis exiſtit.

PRO TALI REVELLO IN VITA ORDINAVERAMVS EVM INSEQVI] Leg. Ribuar. tit. LXXI. *Si quis homo Regi infidelis extiterit, de vita componat, & omnes res eius fiſco cenſeantur.* Annales Fuldenſes ad ann. DCCCLXI. *Ludouicus Ernuſtum ſummatem inter omnes optimates ſuos quaſi infidelitatis reum publicis priuauit honoribus.*

CALVMNIAM] Id eſt actionem: plura ad Formulas Legis Romanæ cap. V.

PRÆCEPTVM QVORVM AB HOSTIBVS VEL ALIO MODO FVERINT INSTRVMENTA INCENSA] Certi iuris eſt inſtrumentis igne, vel naufragio conſumptis, hoſtium incurſu vel alio CAP. XXXIIII.

casu perditis, nullum ex ea re domino præiudicium fieri, modò tamen de eius dominio, debito aut alio iure sufficiens sit alia probatio. L. Sicut, cum seqq. Cod. De fide instrument. Adeò vt quibus casibus per testes probatio iure non admitteretur, tamen instrumenti amissio, & eius tenor per testes probari possit. L. Testium facilitatem in fi. C. De testib. Quoties autem casus aliquis eiusmodi contigit, ne postea difficili probatione ius domini deterius constituatur, receptum fuit litteras à Principe impetrare, quibus causâ cognitâ, & re probatâ ex relatione incolarum, cauetur ne amissio ei noceat, sed res quas possidet, securè in posterum sicut antea semper possideat. Sicque eiusmodi litteræ sunt ei omnium instrumentorum instar. Itaque etiam his litteris singillatim res singulas & possessiones omnes recensere moris erat. Appellantur à Flodoardo *præcepta de chartis combustis* Hist. Rhemens. lib. II. cap. XVII. de Tilpino Episcopo, qui à Carlomanno R. plura priuilegia obtinuit. *Item de chartis concrematis, quarum tunc temporis per negligentiam acciderat exustio, vt res & facultates Ecclesiæ, quas eo tempore possidebat, ita permanerent absque diminutione confirmatæ ipsi Ecclesiæ per regiam eius auctoritatem.* Extant & aliæ eiusdem rei formulæ inter Formul. incer. auct. cap. XLVI. vbi id ex Romanis moribus descendere dicitur, & Formul. Leg. Roman. cap. XXVII. & XXVIII. A Comite quoque impetrari solitas probat formula XLVI. Incert. auct. Eódem ferè pertinent litteræ, quas hodie *lettres en forme de terrier* appellamus.

REGIO MVNERE] Vide quæ suprà ad c. III. notata sunt.

ALODE] suprà cap. XII. vbi nos plura.

RELATIONEM BONORVM HOMINVM] Vt amissio instrumentorum probaretur, & præterea vt illi adsererent quid his chartis comprehensum esset, & quæ bona ille tum possideret. Eius formula seq. cap. exhibetur.

CAP. XXXV. ILLE REX ILLI PATRITIO] Patritios olim dictos qui maiorum gentium senatores essent, nemo nescit. Patritiatus demum dignitas sub Imperatoribus summa, & omnium honorum apex, quos quasi patres Principis Iustinianus ipse agnoscit. §. Filiusfamilias Institut. Quib. mod. ius pat. potestat. solu. l. vlt. De Consulib. lib. XII. Cod. & Nouel. LXXXI. Hanc dignitatem Constantinus Imp. primus instituit, vt author est Zozimus lib. II. συναναιρεθῆναι τούτῳ καὶ Ὀπτάτον παρασκευάσας, ὃς παρὰ Κωνσταντίνου τῆς ἀξίας τετύχηκεν τοῦ πατρικίου, πρώτου ταύτην ἐπινοήσαντος τὴν τιμὴν, καὶ προηγηθῆναι τοὺς ταύτης ἠξιωμένους τῶν τῆς αὐλῆς ἐπάρχων νομοθετήσαντος. Formula patritiatus extat apud Cassiodor. lib. VI. cap. I. quem vni tantùm cedere fulgori ait, consulatui scilicet, solámque cæterarum dignitatum successoris ambitionem non timere. Quam tamen dignitatum maximam nihil iurisdictionis habuisse ibidem testatur. Patritios quidem legationes obiisse, exercitibus præfectos, summam rerum aliquando tenuisse legimus.

Quo exemplo fuerunt sub primis Francorum Regibus etiam Patritij summæ dignitatis. Itaque Galliarum Patritios memorat Synodus Arausicana, à Cæsario Arelatensi contra Faustum Rhegiensem habita: vt & Gregorij Magni PP. registrum, vbi Arigium & Asclipiodotum, & alios sub Francorum Regibus eo munere functos videre est. Ex Gregorio Turon. multis locis liquet sub Guntchranno R. Patricios fuisse, qui Rhodano finitimas prouincias regerent, & exercitus ducerent, eámque dignitatem *patriciatus honorem* & *patriciatus culmen* vocat: qua donatos fuisse Agrœculam, Celsum, Pericium, & Mummolum refert lib. IV. c. XXIV. & XLII. Quod etiam ex Appendice Fredegarij apparet, vbi Vltra-Iuranis Patricios datos Ægilanem, Quolenum, Protadium, Vulfum, Richomerem, Vuillibaldum, illósque exercitibus præfectos fuisse tradit. Inter Duces certè numerari clarè eiusdem Appendicis Auctor innuit cap. LXXVIII. *Dagobertus de vniuerso regno Burgundiæ exercitum promouere iubet, statuens eis caput exercitus nomine Chadoinum referendarium &c. qui cum decem Ducibus cum exercitibus, id est Amalgario, Aremberto, Leudeberto, &c. Vuilibaldo Patricio ex genere Burgundionum, exceptis Comitibus plurimis qui Ducem super se non habebant, in Vuasconia cum exercitu perrexisset, &c.* & c. XC. Vuillibaldum *ex patriciatus sui termino* plurimam secum adduxisse multitudinem pontificum & nobilium. Ex quibus manifestum est Patriciis exercitus regendos, prouincias administrandas datas fuisse, leg. Ribuar. tit. LII. *Si quis testes ad mallum ante Centenarium vel Comitem, seu ante Ducem, Patritium, vel Regem* &c. in summa cum Ducibus eodem munere functos. Ideóque Marculfus suprà cap. VIII. eadem formula Duces Comites & Patricios à Principe institui docet. Sic & Carolum M. Patricium fuisse Romanorum, iisque hoc nomine imperasse, infinita diplomata & historici testantur. Patriciorum quoque dignitatem ab Anglis vsurpatam reperio apud Alcuinum ep. II. quæ ad Æthelredum Regem & Osbaldum Patricium scripta est: cuius etiam Patricij meminit Rogerius Houedenus Annal. par. I. sub ann. DCCXCVI.

ADTRACTVM] Id est acquisitum & comparatum. Passim his Formulis & in veteribus instrumentis.

SVB NOSTRO SERMONE] Hoc est sub nostra defensione, tuitione & mundeburde. Suprà cap. XXIV. Leg. Salicæ tit. LIX. *Tunc Rex ad quem mannitus est extra sermonem suum ponet eum.*

VT CAVSAS AVCTORVM ADSVMENDI SVORVM ALIQVIS LICENTIAM HABEAT] Vt quis iure auctoris sui vti possit, ius commune id præstare videtur, adeò quidem vt ius superueniens auctori meo, ius quoque meum confirmet L. Si à Titio. De Rei vindicat. Tamen id confirmandi, & tollendæ dubitationis causa, litteras quoque Principis impetratas fuisse docet hæc formula: quibus à Prin- CAP. XXXVI. Dubium mihi adhuc remanet.

cipe Episcopo vel Abbati conceditur, siue etiam alteri, qui res ab aliis emerant, quorum auctores sine heredibus decesserant, vt auctorum suorum defensionibus vti, imò & easdem instituere actiones & exercere possent.

PER QVODLIBET INGENIVM] Id est quacumque occasione, aut artificio. Gregor. Turonens. lib. VI. cap. XXII. *Proclamante Episcopo & dicente, quod sæpius hic ingenia quæreret qualiter eum ab Episcopatu deiiceret.* Capitul. lib. II. cap. XXXI. *aliorum suasionibus aut petitionibus, vel aliquo ingenio.* Sic & *malum ingenium* in Leg. Sal. tit. XXXVI. 4. & Capitul. lib. II. c. XXXII. *Nullus omnino sub mala occasione, vel malo ingenio res pauperum, vel minùs potentum nec emere, nec vi tollere audeat:* olim apud nos *par mal engin.*

HOMALLANDI] Siue obmallandi, id est, agendi, iudicio experiundi, & alterum in ius vocandi, vt dictum est cap. XXXVI.

SVPER ANNIS CONTRA QVEMCVMQVE SANCIENDI] Hæc videntur esse corrupta. Verùm commodè referri possunt ad continuationem possessionis, hoc est vt tempora possessionis auctorum cum eorum possessione continuentur & coniungantur: quod etiam ad vsucapionem Iustinianus extendit. §. Diutina, Instit. De Vsucapion. l. I. Cod. De vsucapione transform.

CAP. XXXVII. IVDICIVM EVINDITALE] Hoc est declaratorium, quo Rex notum & euidens facit quendam in palatio die dicta iudicio sterisse, aduersarium verò vadimonium deseruisse. Ideóque Comiti mandat, vt contra absentem qui per triduum expectatus non venit sententiam proferat secundùm consuetudinem loci, eundémque ad parendum compellat. Eiusdem argumenti formulæ extant in Formul. Incerti Auctor. cap. XXXVIII. & Formul. Leg. Rom. cap. XXXIII. quæ proximè huic capiti accedunt. Quibus iungi debet notitia de iactiuis cap. XXII. Incert. Auct.

ADSALLISSET] Adsallire, aggredi, impetere, adoriri, qua de re suprà, vt & de Liuorandi quod sequitur vocabulo.

RAVPA SVA] Id est, vestem, seu in vniuersum aliam supellectilem. Formula cautionis de infracturis, quæ vltima inter Varias est, *& exinde annonam vel aliam raupam in solidos tantos furaui.* Sed de his suprà.

IN SOLIDOS TANTOS] Id est, quæ tot solidis æstimabatur.

CAVSANTES] Aliàs *placitantes*, nobis *plaidans.* Formul. Leg. Rom. c. XXXIII. *rationantes.*

A QVO PLACITO VENIENS] Mallem *ad quod placitum.* Placitum verò generaliter pro die dicta vsurpabant, in qua quid agendum gerendumve esset, quòd scilicet sic inter partes pactum conuentum fuisset. Sic conuentus regios in quibus de summa regni tractabatur placita dixerunt, quæ post *parlamenta* dicta. Greg. Turon. lib. VII. c. XIII.

& xiv. & aliàs passim. Sic & *placitum legatis dare* ait Greg. Turon. lib. vi. c. xxxiv. pro legatos audire & absoluere. Vnde placitum pro iudicio sumptum, Synodi Turonensis iii. cap. xxxv. *pro quolibet placito vel iudicio à qualibet persona munera exigere.* Synodi Arelatensis sub Carolo M. cap. xvi. *Ne in dominicis diebus publica mercata, neque causationes disceptationésque exerceantur.* Synodi Turon. iii. c. xxxix. *placita sæcularia.* Sic *placitum Comitis*, & *placitum Centenarij* in Capitul. lib. iii. nostris *plaids*. Gregor. Turon. lib. vii. cap. xxiii. *Placitum in regis Childeberti præsentia posuerunt.*

Per triduum seu amplius ut lex habuit placitum suum custodisset] Sic c. xxxviii. Formul. Incerti Auctor. & Leg. Roman. cap. xxxiii. ex quo discimus non vno tantùm die, sed triduo aduersarium expectari debuisse. Gregor. Turon. lib. vii. cap. xxiii. *Iniuriosus ad placitum in conspectu Regis Childeberti aduenit, & per triduum vsque occasum solis obseruauit. Sed cùm hi non venissent, neque de causa hac ab vllo interpellatus fuisset, ad propria rediit.* Iunge Leg. Sal. tit. lix.

Abiectus sit] Hoc est vadimonium deseruerit, & defecerit; à deiecti & deiiciendi vocabulo. Formul. Incert. Auct. cap. xxii. *Placitum suum exinde neglexit, & iactiuus inde remansit.* Cautio de infracturis Variar. cap. vlt. *& si exinde negligens & iactiuus apparuero.* Leg. Salicæ tit. lii. 3. *quem legitimè habeo adiactiuum vel admallatum secundùm legem Salicam.* quo loci videndus Fr. Pithœus.

Solsatissit] Id est solem ei occasum fuisse, ante solis occasum iudicio non stitisse. Nam post solem occasum nemo se iudicio sistere poterat. Gregor. Turon. lib. vii. cap. xxiii. *per triduum vsque occasum solis expectauit.* Sic Leg. Salicæ tit. lii. *solem collocare & per singulas admonitiones vel solem culcatum terni solidi accrescant.* Sic olim apud Romanos in legibus Duodecim Tabularum *solis occasu diei suprema tempestas esto*, apud Varronem lib. vi. De lingua Latina. Hunc verò morem solis occasum opperiundi apud Francos multis sæculis durasse, probant veteres Duelli formulæ, quas doctiss. Io. Sauaro edidit, in quibus ante solis occasum aduersarium vincere necesse erat, aut id nominatim excipiendo sibi cauere. De ciuilibus quoque negotiis illud ipsum Philippus de Beaumanoir testatur, qui sub Philippo III. R. Claromontensis Comitatus in Bellouacis Leges patria lingua scripsit, cuius verba sunt hæc cap. ii. ex codice optimi doctissimique viri Ant. Oiselli: *Se li aiornemens est fais à releuée ou as vespres, l'euure de la presentation dure iusques à Soleil esconsant; & qui de Soleil luisant se presente il ne puet estre en defaute du iour.*

Nulla sonnia nuntiasset] Sonnia est impedimentum, excusatio: Sunnis in Leg. Sal. tit. i. Leg. Ribuar. tit. xxxiv. Capitul. lib. iii. cap. xlv. Ecsonia in Formul. Leg. Rom. cap. xxxiii. nobis

Exoine, de quibus integro capite agit Philippus de Beaumanoir quem modò laudaui, cap. III. *Des Essoines & contremans*. Veteribus quibusdam monimentis *soine*. Non placet hanc vocem deducere ex alia barbarica voce *Exidoniare*, vt quidam scripsere: Nam hæc duo vocabula toto cælo inter se distant, qua de re aliàs. Mallem à morbo suntico, sunnis originem petere.

COMES PALATII NOSTRI TESTIMONIAVIT] Sic infrà capite proximo: & in iudicio Chlotarij R. quod suprà exscripsimus: quæ verba Comitem Palatij cum proceribus vice Regia cognouisse manifestè ostendunt: nomine tamen regio iudicia inscripta erant, quod & hodie in Senatusconsultis fieri solet.

COMPONERE ET SATISFACERE NON RECVSET] Itaque hoc iure qui defecerat & vadimonium deseruerat, causâ cadebat. Quod etiam Lege duodecim Tabularum cautum fuit, *præsenti litem addicito*, apud Gellium lib. XVII. cap. II. verùm postea id mutatum. Vlpianus in l. Et post edictum LXXII. De iudiciis: *Pronuntiabitur non vbique secundum præsentem, sed interdum vel absens si bonam causam habuerit, vincet*. Franci tamen perpetuò obseruarunt vt absens causâ caderet, nisi iustam absentiæ causam nuntiasset. Consuetudines Regulæ à Ricardo Abbate Floriacensi constitutæ consilio Vicecomitum & Baronum terræ, anno DCCCCLXXVII. *Ille qui die assignata vsque ad horam septimam coram priore non comparuerit, tanquam conuictus iudicabitur*. Illud quoque passim occurrit in veteribus amplissimi Senatus Parisiensis monimentis. Donec constitutione Francisci I. R. statutum est, vt absente reo actor tamen necesse habeat legitimè probare iustam actionis causam. Quod antea à iudicibus Ecclesiæ, qui lege Romana vtebantur, obseruatum: Eleutherius PP. apud Gratianum in can. Caueant iudices III. quæst. I.

CAP. XXXVIII. CHARTA PARICLA] *Paricla* pro *paricula* scriptum est. Est autem iudicium Comitis Palatij, quo statuit vt quidam qui fugitiuum seruum recepisse accusabatur, certa die iuraret cum sex aliis, se non fecisse, & ita crimen obiectum purgaret. Et quia neutra pars victa dici poterat, iubentur ambo eius iudicij similia exempla accipere: ideo *paricula* dicitur *charta*, quòd eiusdem exempli duæ litigantibus dandæ essent. Sic Variar. Formul. cap. XIV. *Vnde duas epistolas pariculas, vno tenore conscriptas, manu eorum vel bonorum hominum firmatas, inter se fieri & firmare rogauerunt*.

ITEMQVE HOMINEM] Videtur aliquid deesse, designatio videlicet quorundam qui eodem crimine accusabantur, quod dictio *item* demonstrat: deinde quinque denominatos esse dicit, quorum vnus iurare iubetur.

FORTITER VISVS EST DENEGASSE] Gregor. Turon. lib. VII. c. XXIII. *Post hæc in iudicium venit: sed cùm fortiter, vt diximus, denega-*

ret, & hi non haberent qualiter eum conuincere possent, iudicatum est vt se insontem redderet sacramento.

DE QVINQVE DENOMINATIS] Ex quinque reis vnus purgari iubetur sacramento, ex quo etiam patet initio capitis quædam deesse.

SVA MANV SEPTIMA] Porrectis namque manibus iurabant, tactisque sacrosanctis euangeliis, aut altari, aut etiam, quod frequentissimum erat, Sanctorum reliquiis. Solebant enim non in ciuilibus tantùm & leuioribus causis, sed & in criminalibus cùm nulla probatio suppeteret, iusiurandum decernere vt reus crimen purgaret. Leg. Baiuuar. cap. XII. tit. XV. 2. *Iudex causam suam bene cognoscat, & priùs vel tacitus inquirat: vt eum veritas latere non possit, nec facilè ad sacramenta veniatur.* Paulò pòst, *Nulli liceat periurare, sed sicut iudicatum est cogatur exsolui. In his verò causis sacramenta præstentur, in quibus nullam probationem discussio iudicantis inuenerit.* Gregor. Turonens. lib. VII. c. XXIII. Formul. Incert. Auctor. cap. II. III. V. In legib. Frisionum, *non iuret, sed componat ac si ipse eum occidisset.* Leg. Angl. tit. IX. *si negat cum vndecim iuret, aut campo decernat.* Denique nil frequentius in his legibus. Vvillelmi Normanni Angliæ R. leges apud Houedenum, *Si Anglicus appellauerit Francigenam, & eum approbare voluerit iudicio aut duello, vòlo tamen Francigenam purgari sacramento, non ferro.* Verùm non vni tantùm reo deferebatur iusiurandum, sed & alios tres, quinque, duodecim, aut ampliùs, prout iudicatum fuerat, necesse habebat adducere, qui scilicet idem quod ipse iurarent; qui *iuratores* & *coniuratores* in Lege Salica dicuntur, tit. L. LV. LXI. Capitul. lib. III. c. IX. vt *sacramentales* & *consacramentales*, passim his legibus. Auctor Vitæ S. Eligij Nouiomensis lib. II. c. LI. apud Surium, *Lata sententia est vt vir ille cum multis aliis iuraret, sic enim apud Francos in more positum est: verùm Abas omnibus aliis remisit iuramentum, ne alterius flagitio implicarentur. Solus ille agri vsurpator procerum sententia iurare iussus est.* Leg. Baiuuar. cap. XII. tit. II. 3. *Cum duodecim sacramentalibus iuret de lite sua, vel duo campiones propter hoc pugnent.* Greg. Turon. lib. VIII. c. IX. *Fredegundis Regina, coniunctis prioribus regni sui, id est tribus Episcopis, & trecentis viris optimis, sacramenta dederunt hunc à Chilperico Rege generatum fuisse: & sic suspicio ab animis Regis ablata est.* Idem lib. VIII. c. XL. de Pelagio quodam qui res S. Martini abstulerat, *ille electis duodecim viris vt hoc scelus peieraret aduenit.* Capitul. lib. I. cap. LXIII. lib. III. c. IX. & X. lib. V. c. CCI. & CCX. Theganus Treuirensis Chorepiscopus De gestis Ludeuuici c. XXIX. de Paschalis PP. purgatione: inde frequentissimè *manu quinta, manu sexta, septima, duodecima,* in veteribus legibus, Capitulis, epistolis Romanorum Pontificum, & in libris Feudorum. Quæ demum purgatio canonica dicta est, quòd ea tantùm purgationis species ab Ecclesia probaretur: cæteris duelli,

ferri candentis, crucis, aquæ calidæ, panis hordeacei damnatis. Ea de re tituli sunt lib. v. Decretalium De purgatione canonica, & De purgatione vulgari. Iurisiurandi forma refertur Leg. Alaman. tit. VI. solum videlicet reum conceptis verbis iurare, cæteros verò iuratores hoc tantum, credere illum vera iurasse. Innocentius III. PP. in cap. De testibus. De purgatione canonica, *Illi qui ad purgandam alicuius infamiam inducuntur, id solùm tenentur iuramento firmare, quòd veritatem credunt eum dicere qui purgatur.* Ex consuetudine tamen iurandi periuria adeò inualuerant, vt iurisiurandi probatio à plerisque reprobaretur, & Burchardus Vuormatiensis Episcopus in Lege Familiæ duellum eius loco suffecerit. Vide Ottonis constitutionem in legib. Longob. lib. II. tit. LV.

SVPER CAPELLAM DOMNI MARTINI VBI RELIQVA SACRAMENTA PERCVRRVNT] Hoc est super reliquias S. Martini, quæ in Palatio asseruabantur, quibus etiam tactis Palatinæ causæ iureiurando finiebantur. Solenne fuit iusiurandum publicè in Ecclesiis, aut martyrum tumulis & altaribus præstare, aut etiam extra Ecclesiam admotis Sanctorum reliquiis. Gregor. Turon. lib. IV. cap. XLVI. *Requirit hominem alium Vrsum nomine, quem ad altare clam adductum, iurare fecit, ac dicere: Per hunc locum sanctum & reliquias martyrum beatorum, &c.* lib. V. cap. XXXII. *Si, inquiunt, est innoxia, super tumulum hoc beati Dionysij martyris sacramentis adfirma. Faciam, inquit pater. Tunc inito placito ad Basilicam martyris sancti conueniunt, eleuatisque pater manibus super altarium, iurauit filiam non esse culpabilem.* Lib. VIII. c. XVI. de impij cuiusdam voce, qui peierare consueuerat, *Ibo ad basilicam beati Martini, & sacramento me exuens innocens reddar.* Idem de Miraculis lib. I. c. XXXIII. *Quidam tempore Felicis (Biturigum) Episcopi, vicinos suos quodam pro crimine impetebat: quos cùm plerumque verbis procacibus lacesseret, ac iudicio publicè prouocaret, decretum est sententia primorum vrbis, vt se ab hac noxa qui impetebantur, sacramento purgarent, ingressique in eius memoratæ ædis altare, cum eleuatis manibus sacramenta proferrent, &c.* Idem de Miracul. lib. I. cap. XX. XXXIX. LIII. lib. II. cap. XIX. XXXIX. Idem de gloria Confess. cap. XCIII. XCIV. Leg. Alaman. tit. VI. *Sacramenta sic fieri debent vt illi iuratores manum suam supra capsam ponant.* Capitul. lib. I. c. LXIII. Synodi Meldensis c. XXXIX. *Tantum hoc malum est, vt ad sanctuaria martyrum, vbi diuersorum ægritudines sanantur, ibi periuri, licèt manifestè interdum vexari non videantur, iusto Dei iudicio à dæmonibus arripiantur, sicut sanctus dicit Gregorius.*

SVPER CAPELLAM DOMNI MARTINI] Capellam pro capsa dici, in qua martyrum ossa conderentur, vel hic locus euincit. Nam & super capsam iurare Lex Alaman. tit. VI. dicit. Sic etiam accipitur in Formul. Incert. Auct. cap. III. Euodius De miraculis S. Stephani lib. I.

Capella

Capella argentea, in qua erat reliquiarum portio. Reliquias igitur *Sancti* Martini in palatio asseruatas innuit hæc formula, vnde capellæ regiæ seu sacello nomen. Sangallensis lib. I. c. IV. *De pauperibus supradictis quendam optimum dictatorem & scriptorem in Capellam suam assumpsit, quo nomine Reges Francorum propter cappam S. Martini, quam secum ob sui tuitionem & hostium oppressionem iugiter ad bella portabant, sancta sua appellare solebant.* Hodie verò capellam vocamus quam veteres cellam & sacellum dixere.

PERCVRRVNT] Id est, fieri & præstari solent, à consuetudine quæ impetu & cursu quodam fertur: S. Augustinus Conf. lib. I. c. XVI. *Væ tibi flumen moris humani: quis resistet tibi? quandiu non siccaberis?*

DE HAC CAVSA DVCTVS SEDEAT] Ductus pro eductus, hoc est extra aleam & periculum positus: non dissimiliter de verbo *exire*, quod vsurpabatur de eo qui accusatione impetitus, absolutus est; vt & hodie *il est sorti d'affaire*. Augustin. Sermon. XVIII. in Matthæum in fin. p. 109. tom. 10.

CVM LEGIS BENEFICIO] Hoc est pretio compositionis, quæ Lege statuta est. Videantur veteres Leges.

ÆQVALES PRÆCEPTIONES] Eiusdem exempli, inde in titulo, *charta paricla* seu *paricula*, Variar. Formul. c. XIV.

VT PRO NATIVITATE REGIS INGENVI RELAXENTVR] CAP. XXXIX. Regis est epistola, qua Comitibus & Domesticis mandat sibi filium natum. Ideóque iubet vt in vnaquaque fiscali villa tres serui manumittantur, & lætitiæ, & eleemosynæ causa. Eò pertinet & illud Gregor. Turon. lib. VI. c. XXIII. *Dehinc Chilperico Regi post multa funera filiorum, filius nascitur: ex hoc iubet Rex omnes custodias relaxari, vinctos absolui, compositionésque negligentum fisco debitas præcepit omnino non exigi.* Illud præterea in hoc lemmate obseruandum, filium Regis Regem dici, quod tunc vsitatum fuisse ex Greg. Tur. apparet, qui lib. III. cap. XXII. Theodebertum Theoderici R. filium Regem vocat: & lib. IV. c. XIII. *Intendebat & ipse Rex Chramnus minas*, qui tamen perduellis patre superstite Chlotario R. interfectus est. Sic & filiæ Regum Reginæ dictæ: Gregor. Turon. lib. X. c. XV. de Chrodieldi Pictauensi moniali, *Nolite super me quæso vim inferre, quæ sum Regina filia Regis.* Rigordus in Philippi Augusti Vita, Regis Lusitaniæ filiam, Flandriæ Comiti nuptam, *Reginam Comitissam* vocat. Nec nouo id exemplo. Seruius in Virgilij Eclog. III. in fi. *Regum autem nomina dixit, non quoniam ipsi Reges fuerint, sed quia Regum filij: vt, Magnum Reginæ sedenim miseratus amorem, cùm de Ariadne diceret, Pasiphaes Reginæ filia.* Sic & Claudianus Serenam Theodosij Imp. fratris filiam Stiliconi nuptam, Reginam vocat, in panegyrico Serenæ. Teucer apud Sophoclem in Aiace Lorario, matrem suam filiam Laomedontis R. à Telamone captam, Reginam naturâ fuisse dicit, ἣ φύσει μὲν ἦν βασίλεια Λαομέδοντος. Sic Polyxena in Euripidis Hecuba

ſe reginam vocat Δούλη κεκλῆσθαι, Βασιλὶς οὖσ' αἰσχύνομαι.

Aliorvm domesticorvm svnt actionibvs] Actionibus, id eſt, officiis & miniſteriis, qua de re latiùs ſuprà cap. xi. de Domeſticis verò ad c. vlt. lib. ii. dicetur.

Cap. xl. Per vestras epistolas] Formula epiſtolæ manumiſſionis, quæ iuſſu Regis à Domeſtico celebratur, extat cap. vlt. lib. ii.

Vt levde samio promittantvr regi] Hoc eſt vt fidelitatis ſacramentum Regis filio promittatur, quem Rex in parte regni ſui Regem conſtituit, in Auſtria aut Neuſtria fortaſſe, quod crebrò ſub prima Regum Francorum familia factitatum. Corrupti verò quid eſſe in hoc titulo ſuſpicor, aut certè pleniùs inquirendum cenſeo. Nam quid *ſamio* ſibi velit, nondum reperi. Fortaſſe ſcriptum erat: *Vt leudis ſacramentum promittatur Regi*: ſacramenti vocabulo breuiatim ſcripto nec poſtea intellecto.

Tam Francos Romanos vel reliqvas nationes] Omnes quippe illi permixti habitabant. Sic ſuprà c. viii. *Omnes populi ibidem commanentes, tam Franci, Romani, Burgundiones vel reliquæ nationes*. Romani autem veteres incolæ appellabantur: omnes namque prouinciales Romani imperij, ciues Romani erant poſt conſtitutionem Antonini, L. In orbe, De ſtatu homin. & inde euerſo imperio nomen Romanum retinuere, Leg. Salicæ tit. xxxiv. *Si Romanus Francum ligauerit ſine cauſa.* & tit. xliii. 6. *Romanus homo conuiua Regis*. 7. *Romanus homo poſſeſſor*. 8. *Romanus tributarius.* Greg. Tur. lib. ii. cap. xxxiii. de Gundebaldo R. *Burgundionibus leges mitiores inſtituit, ne Romanos opprimerent.* Leg. Burgund. tit. xl. *Cæterum ſi quis poſthac barbarus vel teſtari voluerit vel donare, aut Romanam conſuetudinem, aut Barbaricam eſſe ſeruandam ſciat*, & paſſim his Legibus. Caſſiodor. lib. vii. cap. iii. *Neceſſarium duximus illum &c. ad vos Comitem deſtinare, qui ſecundùm edicta noſtra inter duos Gotthos litem debeat amputare: ſi quod etiam inter Gotthum & Romanum natum fuerit fortaſſe negotium, adhibito ſibi prudente Romano, certamen poſſit æquabili ratione diſtringere. Inter duos autem Romanos Romani audiant.* Vetus conſtitutio Chlotarij R. nondum edita, quam eruditiſſimus Iac. Sirmondus humanitate & liberalitate ſua mihi communicauit. *Inter Romanos negotia cauſarum Romanis legibus præcipimus terminari.* Sed de his, ſi Deus dederit, aliàs plura.

Bannire] Id eſt edicto conuocare. Bannum enim edictum eſt & denunciatio quælibet. Appendix Gregor. Turon. cap. lxxxvii. *Iuſſu Sygoberti omnes Leudes Auſtraſiorum in exercitu gradiendum banniti ſunt.* Leg. Ribuar. tit. lxvii. *Si quis legibus in vtilitatem Regis, ſiue in hoſte, ſiue in reliquam vtilitatem bannitus fuerit, & minimè adimpleuerit, ſi ægritudo eum non detinuerit, ſolidis* lx. *mulctetur.* Capitul. lib. iii. cap. lxix. *Quicumque homo noſtros habens honores in hoſtem bannitus fuerit.* lib. iv. cap. xxv. *Non manniatur ſed per comitem banniatur.* Hincmar. ep. iv.

cap. xv. Synodus Confluentina an. DCCCLX. *Ab hoc die & deinceps de Dei banno & nostro bannimus, vt nemo hæc ampliùs præsumat.* Sic bannum pro denunciatione & edicto. Capitul. lib. III. c. LXVI. & lib. IV. c. XXIV. & LX. Inde etiam pœna seu mulcta edicto non obtemperantis bannum dicitur sæpe in Capitulis & aliàs. Vt & Heribannum pro mulcta eius qui ad exercitum ire neglexit, quod nos *Arriereban* dicimus. Gregor. Turon. lib. v. c. XXVI. lib. VII. c. XLII. Capitul. lib. III. cap. XIV. & XXXV. Cuius vocis vestigia plura apud nos hodie remanent, siquidem & nuptiarum proclamationem *bannos* appellamus.

MISSO NOSTRO] Legato, qua voce nil frequentius.

EX NOSTRO LATERE] Sic Greg. Tur. lib. IV. c. XIII. *Misit Rex Imnacharium & Scaptarium primos de latere suo.* Synod. Matisconensis II. sub Guntchranno R. c. XIV. *Hi qui lateri Regis adhærent.* Vita Ludeuici Pij, quæ etiam apud Adhemarum extat, & Aimoini continuationi subiuncta est lib. v. c. x. *Eodem anno generalem conuentum Aquisgrani habuit: & per vniuersas regni sui partes fideles ac creditarios à latere suo misit, qui æqui iuris tenaces existentes peruersa corrigerent, omnibúsque congruum ius æquo libramine penderent.* Sangallensis lib. II. c. IX. *Tunc ex latere Cæsaris directi sunt qui eos honorificè introducerent.* Hodie quidem summi Pontificis legatos Cardinales *legatos à latere* dicimus.

FIDELITATEM] Gregor. Turon. lib. VII. c. VII. *Priores quoque de regno Chilperici, vt erat Ansoualdus & reliqui, ad filium eius qui erat vt superiùs diximus quatuor mensium se collegerunt, quem Chlotarium vocitauerunt, exigentes sacramenta per ciuitates quæ ad Chilpericum priùs aspexerant, vt scilicet fideles esse debeant Guntchranno Regi ac nepoti suo Chlotario.* & cap. XIII. de Gararico duce qui *sacramenta de nomine Childeberti susceperat.* Appendix Greg. cap. LXXVI. Capitul. lib. III. c. VIII. *Vt nulli alteri per sacramentum fidelitas promittatur, nisi nobis & vnicuique proprio seniori ad nostram vtilitatem & sui senioris, &c.* & cap. LXXXVIII. Eius porro sacramenti formulam P. Pithœus de litteris optimè meritus edidit, vnà cum secundæ Regum familiæ historicis.

LEODE] Pro fide accipio. Leudes in leg. Vuisigothor. lib. IV. tit. v. c. v. Leudes namque apud Gregorium Turonensem ij dicuntur qui fideles Regis sunt, & qui nulli præterquam Principi obnoxij sunt, quos sequens ætas *Barones* dixit. Greg. Turon. lib. IX. c. XX. in pactione Regum apud Andelaum, *Leudes illi qui domno Guntchranno post transitum domni Chlotarij sacramenta præbuerunt.* Appendix Gregor. cap. LIV. *Chlotarius cum proceribus & leudibus Burgundiæ Trecassinis coniungitur:* & passim. Idem leudes Baronum nomine comprehendit, c. XLI. *Burgundiæ Barones verò tam Episcopi, quàm cæteri leudes timentes Brunichildem.* Vnde proculdubio feudum *leudum* siue *lehen* hodie quoque Germani vocant, quod iam à Cuiacio initio Feudorum obseruatum est. Huc referri posset quod nos *ligium hominium* seu *homagium* dicimus,

SAMIO] Corruptè, vt quidem censeo, aut certè pleniùs inquirendum. Putarem notis *sacramenti* vocem heic scriptam nec intellectam.

PER LOCA SANCTORVM VEL PIGNORA] Appendix Gregor. c. XC. *Hi duo Flaochatus & Vuillibaldus, eo quòd multa ad inuicem per loca sanctorum de amicitia obliganda sacramenta dederant.* De eiusmodi sacramento proximè suprà diximus.

PIGNORA] Reliquiæ Sanctorum. Id porrò heic obseruandum in eam rem à Rege missas, vt sibi aut filio fidelitatis sacramentum præstaretur.

AD LIB. II.

HVIVS libri titulùs in MS. ita conceptus erat, INCIPIT SCEDOLA QVALITER CHARTÆ PAGENSES FIANT, quod omissum nolui. Igitur superiore libro omnium litterarum & negotiorum formulas tradidit Marculfus, quæ regio nomine & in palatio expediri solerent. Hic verò chartas pagenses continet, eas videlicet, quæ in vnoquoque comitatu & pago, in præsentia Comitis, aut Vicarij, aut Centenarij, aut etiam priuatim peragi possent. Nam vt antea diximus, ritè & publicè quidpiam perficiendi duo tum legitimi modi: in Palatio ante Regem, aut in pago ante Comitem. Pleraque existunt etiam negotia quæ per epistolam fieri possunt, quorum etiam formulæ secundo libro comprehenduntur. Ideóque magnus Cuiacius qui hoc eodem codice vsus fuerat, hanc totius operis diuisionem respiciens, hoc titulo Marculfum laudat, *in Marculfi monachi libro de formulis publicorum priuatorúmque negotiorum.* in Pauli sentent. lib. IV. tit. VI. etsi non omnia quæ secundo libro traduntur priuata sunt, nam quod ante Comitem peragitur publicum, non priuatum est. Vide Capitul. lib. IV. c. XIX. XXVI. XXIX.

CAP. I. DE MAGNA RE QVI VVLT XENODOCHIVM AVT MONASTERIVM CONSTRVERE] Xenodochij seu hospitalis, aut monasterij constructio est & dotatio, à priuato quolibet in animæ remedium & peccatorum remissionem facta. Omnes quippe donationes, fundationes & priuilegia Ecclesiis concessa his atque adeo superioribus sæculis, hanc remedij animæ causam continent. Vt fallatur Falcetus qui Antiqu. lib. V. c. X. non ante Dagoberti R. tempora Ecclesiis bona in animæ remedium, aut remissionem peccatorum data existimat, sed tantùm *ad opus, in vsum luminum & sarta tecta.* Nam vetustissima quæque monumenta etsi pecuniæ vel fructuum destinationem contineant, vt in sarta tecta, aut in vsum luminum sufficerent, hanc tamen causam prætendunt, vt ad veniam à Deo impetrandam dantibus prosint. Sal-

uianus disertissimus ille Massiliensis presbyter, integris quatuor libellis Timothei nomine ad Ecclesiam Catholicam, diuites omnes vehementissimè adhortatur, præcipuè eos quos grauium delictorum terror exagitat, quósque peccatorum conscientia excruciat, vt peccare & labi desinant, tandémque peccata sua misericordiis, largitionibus & eleemosynis redimant. Gregor. Turon. lib. VI. c. XX. de Chrodino quodam qui domos, vineas, argentum Ecclesiis distribuens dicebat: *Sint hæc Ecclesiæ data, vt dum de his pauperes reficiuntur, mihi veniam obtineant apud Deum.* & lib. IX. c. XLII. in Radegundis epistola, *Quæ alij pro animarum suarum remedio, vel sorores ibidem de rebus propriis contulerunt.* Hæc verò formula longam eius argumenti præfationem continet. Qua ratione postea eò vsque progressum est, vt plerique crederent donationibus in Ecclesiam factis posse crimina quæcumque nullo negotio aboleri: ob eámque causam Synodo Cabilonensi sub Carolo M. reprobata est hæc opinio, cap. XXXVI. nimirum aduersus eos qui de industria peccantes per eleemosynas impunitatem sibi promittebant. *Non enim*, inquit, *idcirco quis peccare debet, vt eleemosynam faciat: sed ideo eleemosynam facere debet quia peccauit.* Eódem pertinet quod tum illo Concilio, tum in Capitulis res Ecclesiæ *patrimonia pauperum & pretia peccatorum* appellantur.

SEV QVIDAM] Ita emendaui pro *quidem*, vt constaret sensus.

QVOQVE SCELERIBVS] Pro *& sceleribus.*

OPTAT] Huius clausulæ quæ duriùs conscripta mendis etiam non caret, sententia est. Ille scelerum & flagitiorum conscientiâ excruciatus & Christiano nomine indignus, optat dotatione & constructione monasterij, & eleemosynis peccata sua extingui, quod etiam passim sacra scriptura spondet: idque adductis rationibus pleniùs probat, deinde rem ipsam aperit.

COLONICIS] De Colonica dictum est suprà lib. I. c. XXX.

REMOTA PONTIFICVM] Hæc clausula ad exemptionem Ecclesiæ pertinet, ex voto ædificantis vel dotantis, quæ iustissima est causa, qua de re satis ad cap. I. lib. I.

CABALLORVM PRESTVS] Prestus, id est præstationes.

PARAVEREDA] De quibus lib. I. cap. XI.

MINVENDI CAVSAM] Causa pro re, vt nostris *chose*. Gregor. Turon. lib. IV. c. XIII. *Multæ causæ per eum inrationabiliter gerebantur.* Capitul. lib. V. c. CCVIII. *Si quis causam alterius tulerit de loco suo.* Pipinus Imper. *Non præsumant ipsi, aut homines illorum, alicui homini suam causam tollere, vel suum laboratum.* Leg. Longob. lib. III. tit. IV. l. V.

ZEZIÆ FRAVDIS MERCATOREM] Intelligit Giezi, de quo IV. Reg. V. 26. vbi de Naaman & Elizæo. Sic Gregor. Turonens. de Mirac. lib. I. c. LIX. Sic & Tarasij epist. p. II. Alij huius maledictionis loco Iudæ exemplum proponunt. Testamentum B. Remigij apud Flo-

doardum lib. I. c. XVIII. vett. Chartæ S. Benigni, & passim vetera instrumenta.

INFERAT SOCIETATI QVOQVE ET FISCO] Aliàs *socio quoque fisco*: vtrumque retineri potest. In pœnis enim fiscum socium adiungebant, vt infrà omnibus penè formulis.

CAP. II. PROLOGI] Præfationes sunt variæ quæ donationi ad Ecclesiam conueniunt, & omnes remissionis peccatorum & animæ remedij caussas continent. Cuius exempli pleraque instrumenta donationum videre est in antiquis Ecclesiarum monumentis.

COMAM CAPITIS MEI IBIDEM DEPOSVI] Capitul. lib. I. cap. CXLIII. *Vt liber homo qui in monasterio regulari comam deposuerit, & res suas ibidem delegauerit, promissionem factam secundùm regulam firmiter teneat.* In tabulario S. Martini Turonensis. *Ego Galfardus S. Martini humillimus Leuita, &c. dono, trado Deo necnon S. Martino, vbi parentes mei me obtulerunt, nouo ordine traditionis per capillos capitis mei illic comam relinquens &c. proprium meum qui ex successione parentum meorum mihi obuenit, &c. Dat. X. KL. Iulij, anno XVII. Regnante domno Karolo Rege.*

CAP. III. PECVLIO VTRIVSQVE SEXVS] Peculij vox variè accipitur. Nam præter notiorem significationem eius quod à patre vel domino filio, aut seruo concessum est, vel quod illi parsimonia & industria quæsierunt, veteres etiam omne patrimonium peculij nomine appellabant, auctore Seruio in Eclog. I. à pecoribus in quibus eorum vniuersa constabat substantia, vnde & pecunia dicta. Vlpianus quoque ea quæ Græci παράφερνα dicunt Gallos *peculium* appellasse testatur. L. IX. §. Dotis, De iure dotium. Heic verò pro pecudibus peculium vsurpari manifestum est, idque non abs re, cùm & peculij vox à pecudibus deducta sit. Sic infrà cap. IV. *Peculio vtriusque sexus maiore vel minore.* cap. VII. & aliàs sæpè. Synodi Aurelianensis I. c. XVII. *De his quæ parochiis in terris, vineis, mancipiis, atque peculiis quicumque fideles obtulerint, antiquorum canonum statuta seruentur.* Rotharis R. in legibus Longobardorum tit. CV. 19. *Si quis caballum alienum aut quodlibet peculium credens suum esse priserit.*

EA SCILICET RATIONE] Precaria est, de qua postea c. V.

NE QVICQVAM AVRI TALIVM VILITATE] Asterisco hunc locum notaui, quòd eum integra fide curare & restituere non potuerim. Sensus tamen hic esse videtur, donatorem velle præsentem donationem insinuari gestis municipalibus: etsi non eius fortaßè quantitatis sit quæ insinuationem desideret: nam ducentorum aureorum donationes, non minoris quantitatis, insinuari solitas ante Iustiniani constitutionem notum est.

SI QVIS VERO] Omnibus ferè huius libri formulis pœna adscribitur, si aduersus eas factum commissumve quid fuerit, vt & in Ca-

pit. lib. III. c. XXV. quod tutius est quàm ad id quod interest agere, cuius plerumque difficilis probatio, & ad exiguam summam deducitur l. vlt. De prætoriis stipulat. Hincmarus De diuortio Hlotharij & Tetbergæ ad XII. Int. p. 402. *Sed & in iure ciuili in conscriptione chartarum conditionalis constitutio ponitur, quo dispendio qui eandem chartam infringere tentauerit fisco multetur, & accusator, accusationi scripturæ se à conditione mutare non poterit.*

STIPVLATIONE SVBNIXA] Fortasse quòd stipulatio antè interuenerat: vel etiam huius clausulæ ea mens est, vt perinde firmum id habeatur, atque si in stipulatum deducta res fuisset. Nam stipulatio commune erat omnium obligationum astringendarum vinculum: Paulus Sentent. lib. v. tit. VII. Id porrò ex iure Romano petitum, omnibus formulis etiam inferioris æui adscriptum videre est: cuius loco sæpe in Traditionibus Fuldensibus, *culmo subnixa:* quasi stipulatio à stipula descenderet, quod Isidorus asserit Origin. lib. v. *Stipulatio à stipula. Veteres enim quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsiones suas agnoscebant.* Quamquam credibile sit Isidorum cùm hæc scriberet de iure hospitij & tessera hospitali cogitasse: aliam certè stipulationis notationem Varro, aliam quoque Iurisconsulti tradunt.

CESSIO] Ex causa donationis. Vet. instrumentum donationis tempore Iustini Imp. *Huic cessioni atque donationi à me factæ in beatissimo atque Apostolico viro sacerdote Rauennatis ecclesiæ ad omnia quæ superiùs tenentur adscripta relegi, consensi & subscripsi, & testes vt subscriberent conrogaui, stipulantique vobis, vir beatissime, & actoribus tuis in præsentia constitutis, in verbis solennibus spopondi,* quæ ideo longiùs exscripsi, quia non longè à nostris formulis absunt. CAP. IV.

PRECARIA DE IPSA VILLA DVM VIVIT] Res Ecclesiæ alienari non posse multis Synodorum decretis, pluribus etiam Imperatorum Regúmque constitutionibus sancitum est. Illud tamen receptum, vt petenti ad certum tempus rei ecclesiasticæ vsusfructus non denegetur, si quidem non minùs quàm alterius tantæ quantitatis quantam acceperat reditus, cum ipsorum prædiorum dominio ecclesiæ derelinquat, L. Iubemus. §. sanè omnis Cod. de sacrosanctis eccles. Synodi Beluacensis cap. XI. Meldensis c. XXII. Solebant & qui res suas Ecclesiæ dabant, precibus rogare vt sibi quoad vixissent iis vti frui liceret, vt hæc formula ostendit, & suprà huius libri cap. I. III. Incert. Auctor. formul. c. XXVII. Formul. Leg. Rom. cap. VII. Leg. Alaman. tit. II. *Si quis liber res suas ad Ecclesiam Dei dederit, &c. & posthæc à pastore Ecclesiæ per beneficium susceperit ad victualem necessitatem conquirendam diebus vitæ suæ, & quod spopondit persoluat ad Ecclesiam censum de illa terra, &c.* Leg. Baiuu. c. I. tit. I. *Posthæc nullam habeat potestatem exinde quicquam auferre, nec ipse, nec posteri eius, nisi defensor Ecclesiæ illius per benefi-* CAP. V.

cium præstare voluerit ei. Fortunatus lib. VIII. carm. ad Gregorium Turonens. pro agro præstito. tum carm. XXII. ad eumdem, precatoria pro ipso agro.

Quando reposcetur vestris redit vsibus aruum,
Et domino proprio restituemus eum.

Instrumentum verò seu chartam, quæ eo nomine conficiebatur, *precariam* & *precatoriam* appellabant, quòd precibus concessa videretur: Concilij Toletani VI. c. V. *Si quis clericorum vel aliarum quarumlibet personarum stipendium de rebus cuiusdam Ecclesiæ, Episcopi percepit largitate, sub precariæ nomine debeat professionem scribere, vt nec pertentionem diuturnam præiudicium afferat Ecclesiæ.* Synodi Epaunensis c. XVIII. Rhemensis sub Carolo Magno c. XXXV. vnde & ipsum negotij genus precaria dicitur. Quod à precarij contractu apertè deductum est, quamuis diuersa sit vtriusque negotij natura. Nam ad certum tempus precaria constituitur, non ad domini nutum; & vt plurimùm merces siue census in precaria interuenit, non autem in precario quod gratuitum est. Tandem omnis concessio vsusfructus rerum Ecclesiæ ad certum tempus, precaria dicta est, licèt qui petit de suo nihil donauerit. Pipinus R. in Synodo an. DCCXLII. *Vt sub precario & censu aliquam partem ecclesialis pecuniæ in adiutorium exercitus nostri cum indulgentia Dei aliquanto tempore retineamus, &c. & iterum si necessitas cogat, aut Princeps iubeat, precarium renouetur & rescribatur nouum.* Capit. lib. V. c. III. ex Synodo Leptinensi: & lib. VII. c. CIV. *Præcipimus vt nullus res Ecclesiæ nisi precario possideat, & postquam ipsæ precariæ finitæ fuerint, faciant potestatiuè speculatores Ecclesiæ vtrum elegerint, aut vt ipsas res recipiant, aut posteris eorum sub precario & censu habere permittant.* Vide infrà cap. XXXIX. XL. XLI.

SED DVM POSTEA NOSTRA FVIT PETITIO] Flodoard. Hist. Rhem. lib. II. c. I. de Mapinio Episcopo: *Huius quoque temporibus Suauegottho Regina Rhemensi Ecclesiæ tertiam partem villæ Virisiaci per testamenti paginam delegasse reperitur. Quam partem ipse quoque præsul Teudechildi præfatæ Reginæ filiæ vsufructuario per precariam saluo Ecclesiæ iure concessit. Ita duntaxat vt post eius obitum, absque vllo præiudicio, sicut ab ea meliorata fuisset, ad ditionem Rhemensis reuocaretur Ecclesiæ.*

AD BENEFICIVM VSVFRVCTVARIO ORDINE] Sic beneficium pro precario accipit Tertullianus aduersus Hermogenem: *Tribus modis aliena sumuntur, iure, beneficio, impetu, id est dominio, precario, vi, dominio non suppetente.* Horatius epist. II. lib. II.

Sit proprium quidquam. puncto quod mobilis horæ
Nunc prece, nunc precio, nunc vi, nunc sorte suprema
Permutet dominus.

Ideóque & precarium genus liberalitatis esse Iurisconsulti testantur.

L. I.

L. I. & II. De precario. Sic & in L. iubemus. §. Sane Cod. De sacrosanctis eccles. vbi hoc negotij genus describitur. *Pacta conscribat per quæ & tempus, intra quod hoc præstari placuerit, statuatur, & manifestum sit quod quisque acceperit huiusmodi beneficij gratia.* Leg. Alaman. tit. II. *à pastore Ecclesiæ per beneficium susceperit.* Leg. Baiuuar. c. I. tit. I. *per beneficium præstare.* Constitutio Synodi Pistensis, an. DCCCLXII. de villis B. Dionysij, *has villas, cum omnibus quæ per precarias aut beneficia, inde homines retinent, &c.* Inde beneficij nomine ea prædia dicta, quæ pro seruitio militari à Rege siue etiam ab aliis concedebantur, quæ feuda posteritas dixit: initio namque vita accipientis finiebantur, & ex certis causis reuocari poterant. Capitul. lib. I. c. CXXXII. *Qui beneficia regalia tam de rebus ecclesiasticis, quàm quæ & de reliquis habere videntur, &c.* lib. III. cap. V. XIX. XX. lib. IV. c. IX. Carolus Caluus R. in diplomate pro Ecclesia Rhemensi apud Flodoard. lib. III. c. IV. *Quicquid exinde nos fidelibus nostris beneficiauimus, præsentialiter restituimus.* Hincmarus De villa Nouilliaco, Carolus *dedit villam Nouilliacum in beneficio Anschero Saxoni, qui nonas ac decimas ad partem Rhemensis Ecclesiæ vsque ad mortem suam persoluit.* Synodi Meldensis c. XVIII. *Vt præcepta illicita iure beneficiario de rebus ecclesiasticis facta à vobis sine dilatione rescindantur.* & cap. XX. cap. LIII. Itaque cùm Hadrianus PP. ad Fridericum Ænobarbum scripsisset *multa se ei beneficia* contulisse, hoc verbo exarsit Imperator, quod sic excusat Pontifex apud Radeuicum lib. III. c. XXII. *Licèt enim hoc nomen quod est beneficium, apud quosdam in alia significatione, quam ex impositione habeat assumatur, tunc tamen in ea significatione accipiendum fuerat, quam nos ipsi posuimus, & quam ex institutione sua noscitur retinere. Hoc enim nomen ex bono & facto est editum, & dicitur beneficium apud nos non feudum, sed bonum factum.* Aliquando autem in donationibus Ecclesiæ factis nominatim cauebatur, ne in beneficium præstarentur, cuiusmodi exempla sunt in Traditionibus Fuldensibus lib. I. *Vt nulli clericorum aut laicorum aliquando res ipsæ quas tradidi in beneficium præstentur, sed ad locum quo præfatus martyr corpore quiescit perpetuò deseruiant.* lib. II. *Vt nullius clerici aut laici, aut alterius personæ beneficium nunquam fiat, & si vnquam factum fiat, nos iure hereditario prædictum locum accipiamus, vel successores nostri accipiant.* Flodoardus lib. III. c. X. Anselmus Leodiensis cap. LVI. *In tres portiones prædia Ecclesiæ diuisit, vnam sibi & successoribus reseruauit, alteram ecclesiis ac monasteriis impertiit: tertiam militibus qui Ecclesiam armis protegerent habere concessit.*

PONTIFICIVM NON HABEAMVS] Id est potestatem, facultatem, infrà cap. VIII. IX. & passim his formulis. Gellius lib. I. c. XIII. *Re semel statuta deliberatáque ab eo, cuius negotij id pontificium esset.* L. I. Cod. Th. De maternis bonis, *Ita sint in parentum potestate atque dominio, vt fruendi pontificium habeant, alienandi eis licentia derogetur.* L. III. Cod. Th. De fide cath. *Neque his penitus posthac obtinendarum ecclesiarum pontificium*

Iuretus ad Symmach. pag. 196. 197.

facultatémque permitto. In veteri instrumento S. Galli, Alamannicar. Antiquit. To. II. quo etiam precaria huic formulæ omnino simillima continetur: *absque præiudicio S. Galluni ipsam villam tenere & vsare facias, & nullum pontificium habeas de ipsa villa, nec vendere, nec donare, nec alienare, nec minuare, sed in quo possumus semper meliorare faciamus.*

PER HANC PRECATVRIAM] Precaturia pro precaria. Synodi Epaunensis cap. XVIII. *Quod clerici etiam sine precatoriis, qualibet diuturnitate temporis de Ecclesiæ remuneratione possederunt, in ius proprietatis temporis præscriptione non vocetur.* Flodoard. Hist. Rhemens. lib. II. c. V. ex Synodo Rhemensi sub Sonnatio Episcopo, *De his quæ per precatoriam impetrantur ab Ecclesia, ne diuturnitate temporis ab aliquibus in ius proprium vsurpentur, & Ecclesiæ defraudentur.*

AC SI SEMPER PER QVINQVENNIVM RENOVATA FVISSET] Infrà cap. XXXIX. *absque vlla alia renouata, vt mos est in cæteris, precaria.* Incer. Auctor. cap. XLI. *& vt aliæ precariæ de quinquennio in quinquennium renouantur, istam verò non sit necesse renouandi.* Id institutum ne longinquitas temporis proprietati obsisteret, vt Toletani Concilij VI. verbis vtar. Synodi Beluacensis c. XIII. *Vt precariæ de quinquennio in quinquennium secundum antiquam consuetudinem & authoritatem renouentur.* Meldensis c. XXII. Capitul. Caroli Calui c. IX. Burchardus lib. III. c. CLXIX. cap. I. De precariis. Precariarum porro præter has formulas exempla extant in Appendice Flodoardi, vbi de Adalberone Episcopo Remensi: in veteribus S. Galli instrumentis, quæ Alamannicar. Antiquit. To. II. à Goldasto edita sunt, & in Traditionibus Fuldensibus.

CAP. VI. CONTRA HANC EPISTOLAM DONATIONIS NOSTRÆ] Nil frequentius hoc libro, & in Formulis Leg. Rom. quàm per epistolam negotium gerere, atque adeo omnes huius libri formulæ in epistolæ modum conceptæ sunt, vt suprà *Domino sancto, &c.* infrà *Dulcissimis filiis, nepotibus &c.* Receptum illud esse sub Romanis Imperatoribus probabile est, paulatim recedente solennium verborum vsu, quibus per multas ambages res agebantur. Itaque & manumissio per epistolam fieri poterat, L. Qui absenti XXXVIII. De adquirenda vel amitt. possess. §. Multis, Instit. de libertin. Cautionum quoque & obligationum per epistolam exempla passim occurrunt. Imò & testamenti loco plerunque epistolæ scribi solitæ, vt de Hilarione B. Hieronymus prodit, earúmque epistolarum infinita exempla Iurisconsulti proferunt, L. Miles LXXV. De legat. II. L. Alumnæ. §. vlt. De adim. leg.

CAP. VII. CHARTA DONATIONIS INTER VIRVM ET FOEMINAM] De eiusmodi donatione lib. I. c. XII.

QVOD PARITER IN CONIVGIO POSITI LABORAVIMVS] Leg. Salicæ tit. XLVII. 2. *Si ibi aliquid elaborauit, quia legem noluit audire, amittat.* Leg. Ribuar. tit. XXXIX. 2. *Tertiam partem de omni re*

quam simul conlaborauerint. Tradition. Fuldens. lib. I. *Notitia traditionis Hrungboten, qualiter ille pro æterna retributione elaboratum suum omne tradidit, hoc est, porcos* LX. *vaccas* VI. *oues* XII. alibi in donatione Benedicti. *De elaboratu meo sunt hæc: boues* XXXIX. *porci* LXXII. *oues* XX. *mappas* IV. *manutergia* II. *plumacia* VI. *opertoria* II. *pallia linea* VI. *puluilli* XIV. *&c.* lib. II. *trado omnem laborem meum.*

CHARTA OBNOXIATIONIS A PATRE IN FILIIS FACTA] Epistola est qua pater, qui bonorum vxoris suæ præmortuæ vsumfructum à filiis accepit, remunerandi causa illis donat villas quasdam suas, earum tamen vsufructu retento: atque ita se obnoxium reddit, vt ne illas in posterum alienare aut minuere possit. Ideóque hæc formula Obnoxiatio appellatur. Quæ res proximè ad precariam Ecclesiæ accedit, de qua infrà cap. XXXIX. Nam & in fine additur clausula precariis adscribi solita, vt perinde valeat atque si per quinquennium renouata fuisset. CAP. IX.

EVINDICASTIS] Flodoard. Hist. Rhemens. lib. III. c. X. *Res quoque nonnullas, iuráque Ecclesiæ, ac mancipia, legibus per aduocatos euindicata recepisse reperitur.*

EPISTOLA CVM IN LOCO FILIORVM NEPOTES INSTITVVNTVR AB AVO] Epistola est codicillorum loco, qua auus nepotes ex filia præmortua ad successionem vocat. Similis est & alia inter Formul. Leg. Rom. c. XXII. verùm ad legem Romanam ea pertinet, hæc autem quæ indistinctè concepta est, ad Legem Salicam, vt opinor, referenda: etsi de Lege Romana potest etiam accipi: qua de re ad Leg. Roman. Formulas. CAP. X.

DVLCISSIMIS NEPOTIBVS MEIS] Sic in L. Lucius Titius LXXXVIII. §. Quæ marito. De legatis II. L. Titia XXXIV. §. I. De legatis II. & passim: proprium illud liberorum epitheton: *Dulces natos* dixit Virgil. Æn. IV. *Dulces liberos* Horatius.

PER LEGEM] Salicam scilicet. Illa etenim tit. LXII. proximiores tantùm admittit, & nepotes omnes repellit. Quod Childeberti R. Constitutione innouatum est, *vt nepotes ex filio vel ex filia ad auiaticas res cum auunculis vel amitis sic venirent, tanquam si pater aut mater viui fuissent.* Potest & de Lege Romana accipi, quæ ante Iustinianum ab intestato tertiam partem auiaticæ successionis nepotibus ex filia detrahebat, L. IV. Cod. Th. De legitimis hereditat. vt opus fuerit hac epistola in vice codicillorum, ne vllam deminutionem paterentur.

QVANDO EAM NVPTAM TRADIDI] Hoc est vt dotem matris conferant, si ad eius successionem accedere velint. L. V. Cod. Th. De legitimis heredit. *Vt mixtis matrum suarum dotibus, aui hereditatem pro rata parte, quam lex diualis censuit, cum auunculis partiantur.* Ibid. Anianus *quicquid filia accepit tempore nuptiarum.*

DE PRÆSIDIO NOSTRO] Suprà lib. I. c. XII. *cum terris &c.*

seu præsidiis domus eorum. hoc libro c. VII. *Terris, villabus, domibus cum omni præsidio, etiam peculium, præsidium vtriusque generis & sexus.* Gregor. Turon. lib. VI. c. IV. *Inruerunt in domo lupi, & direpto omni præsidio, fingentes se illud in thesauro Regis recondere, suis eum domibus intulerunt.* lib. IX. cap. XIX. in pactione Regum apud Andelaum. *Si quid de agris fiscalibus, vel speciebus atque præsidio pro arbitrij sui voluntate facere, aut cuiquam conferre voluerit, in perpetuo auxiliante Domino conseruetur.* Gregor. Turonens. de gloria Confessor. c. CVII. *Habens diuitias multas, & tam in fundorum possessione quàm in præsidio domorum valde diues erat ac locuples.* Ex quibus locis coniicio præsidij nomine pecuniam numeratam, aurum, argentum & alia id genus intelligi. Nam & Celsus in L. Si chorus LXXIX. §. I. De Legatis III. ait Proculum referre *audisse se rusticos senes ita dicentes, pecuniam sine peculio fragilem esse: peculium appellantes quod præsidij causa seponeretur.* Cui conuenit quod ait Constantinus Imp. in pecunia veteres robur omne patrimoniorum posuisse. L. XXII. Cod. De administrat. tutor. In formulis verò Incerti auctoris præsidij nomine pecudum greges, & boum armenta significari videntur, cap. XLVII. *etiam peculium, præsidium vtriusque generis & sexus.*

CAP. XI. CHARTA QVI SVO NEPOTE ALIQVID MELIORARE VOLVERIT] Nolui quid immutare, nam sæculi & auctoris vitium esse videtur. Est autem formula donationis, qua pater nepoti ex filio aliquid donat, vt præcipuum illud habeat, sitque melior eius nepotis conditio, quàm cæterorum.

ABSQVE CONSORTIO FRATRVM TVORVM] In donatione Haganonis ad S. Martinum anno V. H Ludouici Imp. *Fridegiso Abati trado mansum nostrum dominicatum, quem extra consortium fratrum in hereditate habemus in pago Blesensi.*

CAP. XII. VEL FILIIS MEIS] Leg. *filiorum meorum.*

VT FILIA CVM FRATRIBVS IN PATERNA SVCCEDAT ALODE] Lege Salica, Ribuaria & aliis, filia in alode seu terra paterna non succedebat. Hac verò formula patrem ad successionem suam potuisse eam reuocare, & veluti heredem cum fratribus instituere manifestum est. Quæ formula apud Cuiacium Obseruat. VIII. edita extat.

INTER NOS CONSVETVDO TENETVR] Consuetudinem vocat Leges Salicas, Ribuarias & similes: meritò, cùm multo antè vsu receptæ quàm in scriptis redactæ sint. Sic autem Leg. Salicæ tit. LXII. *De terra verò Salica nulla in mulieris hereditate transeat portio, sed virilis sexus totam terram proprietatis suæ possideant,* quæ diuersa ab editis, ex MS. Reg. exscripsi. Leg. Ribuar. tit. LVIII. *Sed dum virilis sexus extiterit, fœmina in hereditatem auiaticam non succedat.* Leg. Saxon. c. XXXIX. *Pater aut mater defuncti, filiis non filiæ hereditatem relinquant.* Leg.

Anglionum tit. VII. *Hereditatem defuncti filius non filia suscipiat: si filium non habuit qui defunctus est, ad filiam pecunia & mancipia, terra verò ad proximum paternæ generationis consanguineum pertineat.* Quod & olim Armeniis placuisse, & à Iustiniano Imp. sublatum docet Nou. XXI.

TERRA PATERNA] Alode, Leg. Ribuar. tit. LVIII. *terra auiatica*, in Leg. Saxon. & Anglion. *hereditas.* Vide suprà ad c. XII. lib. I.

SI QVIS EXTRANEVM HOMINEM IN LOCO FILIORVM ADOPTAVERIT] Adoptio est, quæ tamen propriam legem continet. Fit enim ab eo qui rebus suis superesse non potest, ideóque statim bonorum suorum possessionem in adoptatum transfert, ea conditione vt victum & vestitum quamdiu vixerit ei suppeditet. CAP. XIII.

PACTVM INTER PARENTES DE EORVM HEREDITATE] Diuisio paternæ hereditatis inter fratres, vt & Formul. Incert. auct. c. XXXIX. Leg. Rom. XXV. Parentes autem heic & alibi non rarò dicuntur non propriè & ex vsu veterum, sed in ea significatione quam vulgò hodie retinemus, pro quibuscumque proximis vel consanguinitate iunctis. Gregor. Turon. lib. V. c. V. *Cuius parentes condolentes propinqui exitum &c.* lib. VI. c. XXXVI. *Coniuncti parentes grauissimis clericum tormentis subdentes interimere voluerunt.* Sic fortasse Tertullianus lib. de carne Christi: *Cùm indignatio parentes non neget sed obiurget, mox demonstrat qua conditione negauerit matrem & fratres. Negauit itaque parentes.* & ita ibi sæpe. Qua voce etiam vsos antiquiores, Spartianum & Lampridium cum aliis plerisque, doctiss. Casaubonus ad Marci Imp. Vitam notat. CAP. XIV.

NON A IVDICIARIA POTESTATE COACTI] Fratres quippe communem hereditatem consensu diuidentes pietatis officio funguntur, inquit Papinianus in l. vlt. Familiæ ercíscundæ.

SCRIPTVRARVM SERIÈ ALLIGARI] In charta absolutionis Henrici II. Angliæ R. apud Houedenum Annal. part. post. *Ne in dubium veniant quæ geruntur, & vsus habet & communis consideratio vtilitatis exposcit, vt scripturarum serie debeant annotari.*

LIBELLVS DOTIS] Quo pater sponsi, sponsæ dotem constituit. Nam apud Germanicas illas gentes, vt Tacitus scribit, *dotem non vxor marito, sed maritus vxori offert.* Leg. Burgundionum tit. XLII. & tit. LXII. Mulier *si ad alias nuptias transierit, omnia perdat, dote tamen sua quam à marito suo acceperat, quandiu vixerit vtatur, filio proprietate seruata.* Leg. Ribuar. tit. XXXIX. *De dotibus mulierum. Si quis mulierem desponsauerit, quicquid ei per tabularum seu chartarum instrumenta conscripserit, perpetualiter inconuulsum permaneat.* Quibus verbis libellus dotis designatur, cuius specimen hoc capite extat. Leg. Saxon. tit. VII. & VIII. in Tilliana editione c. XLV. & XLVI. Leg. Alaman. tit. LVI. Sic dotem accipit Greg. Tur. lib. VI. c. XVIII. vbi legatos refert in Hispaniam à Chilperico R. missos ad inspiciendam dotem, quæ eius filiæ constitui deberet; CAP. XV.

& in pactione Regum apud Andelaum lib. IX. *De ciuitatibus quas Gailesuindam germanam domnæ Brunichildis tam in dote quàm in morghangeba hoc est matutinali dono in Franciam venientem certum est adquisisse, &c.* Sic in Synodo Triburiensi sub Arnulpho R. c. XXV. *dotare*, vbi de Franco qui vxorem è Saxonia duxit, nec eam lege Francorum desponsauit vel dotauit. In charta libertatum Ioannis Angliæ Regis apud Matthæum Paridem. *Assignetur viduæ pro dote sua tertia pars totius terræ mariti sui, quæ sua fuit in vita, nisi de minori dotata sit ad ostium Ecclesiæ.* Illud ipsum est quod *dotalitium* dicitur à Clemente III. PP. in cap. Plerumque. De donation. inter vir. & vxor. & quod nos hodie *doarium* appellamus. Eiusmodi dotis constitutio à Vuillelmo Siciliæ R. in Ioannam Henrici II. Angliæ R. filiam facta, extat in Annalib. Rogerij Houedeni. Est & alia libelli dotis formula c. XXXVII. Formular. Incert. Auctor. Quibus addere visum est libellum dotis non dissimilem, à doctiss. viro Ioh. Belio mihi concessum, qui circa annum MXL. conscriptus est.

Vide Apollonij Tyrij fabellam Milesiam.

Cùm Dominus omnipotens & excelsus condidit hominem ad imaginem & similitudinem suam, dixit, Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile sibi. Propterea relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna: non tamen duo, sed vna caro. Et quod Deus coniunxit homo non separet. Igitur ego in Dei nomine Adam, dilectissima sponsa mea nomine Heldigardis, dono tibi, donatúmque esse volo de rebus meis, seu de beneficiis meis quæ sita sunt in pago Andecauis in villa quæ dicitur Chelzei, & alia villa quæ vocatur Nandulia, de Ecclesiis, de vineis, de pratis, de censu, de frixingis, de obligis, & de omnibus redditurìs, tibi medietatem dabo. Et in alia Comitate in pago Dunensi in villa quæ dicitur Vallarias, quæ teneo de filiis Alboldi per testimonia Geylæ fœminæ Hugoni, de ipsa villa medietatem. Et super fluuium Lid vnum pharinarium, quæ est super quatuor & solidis quinque: & de super via chalceda arpenn. de vineis tres. In burbio S. Valleriani medietatem de mansionibus, & de areis similiter medietatem. Quod si quis LIBELLVM *hunc* DOTIS *aliquid calumniauerit, auri libras* V. *coactus exsoluat.*

QVOD BONVM FAVSTVM FELIX PROSPERVMVE EVENIAT] Hæc à Romanis desumpta sunt, quos boni ominis causa in plerisque negotiis ita præfari solitos notum est. De relationibus Coss. Suetonius lib. III. c. XV. QVOD BONVM FOELIXQVE SIT CAIO CÆSARI. De nuptiis Iuuenalis,

signatæ tabulæ, dictum Fœliciter.--

DE DISPONSANDIS MARITANDISQVE ORDINIBVS] Hæc non satis conueniunt, quibus tamen rudera & fragmenta quædam inesse vetustissimarum iuris Romani formularum coniicere licet. Videntur enim hæc verba significare, has nuptias ex præscripto Legis

Iuliæ De maritandis ordinibus fieri, & procreationis liberorum, quæ causæ, inquit, necessariæ sunt. Veteres namque Legibus Iuliis, ad nuptias præmiis & pœnis adigebantur.

PROCREATIONI LIBERORVM] Vetustissima hæc quoque clausula, tabulis nuptialibus adscribi solita. B. Augustinus De ciuitate Dei lib. XIV. c. XVIII. *Quid concubitus coniugalis, qui secundùm matrimonialium præscripta tabularum procreandorum fit causa liberorum?*

DONATIONISQVE ANIMO] Separatur heic donatio à dote, etsi ab vna eadémque persona sponso scilicet vel eius patre fiant: infrà, *similiter & in dotis titulum.* Sic apud Gregor. Turon. lib. IX. c. XIX. *dos* & *matutinale donum* seu *morghangeba* discernuntur.

INTER AVRVM ET ARGENTVM] Inter pro *præter*, sæpè hoc libro & aliàs passim.

IN SVA DOMINATIONE REVOCARE] Vt liberam habeat facultatem ea omnia in suam potestatem reuocandi, vel de his pro arbitrio disponendi.

SI ALIQVIS PVELLAM INVITAM TRAXERIT] Libellus est dotis, quæ à viro constituitur qui contra voluntatem parentum puellam rapuit, re tandem composita, ideóque epistola compositionalis vocatur. Trahere autem heic & infrà ca. XXIX. pro rapere accipitur, vt in Leg. Sal. tit. XIV. *Si puer Regis vel litus ingenuam fœminam traxerit, de vita componat.* Formul. Leg. Rom. c. XVI. CAP. XVI. Vide Synod. Meldens. can. 64.

RAPTO SCELERE MEO CONIVGIO SOCIAVI] Legi posset *raptam scelere, meo coniugio sociaui*, siue *rapto scelere* quasi per rapinæ scelus: in L. III. Cod. Theod. De raptu virgin. *coniugium raptus scelere contractum.*

FACIENTE CONTVRNO] Nullus sensus: itaque asterisco notaui. Legendum opinor *facto contubernio*, id est copiis contractis, ope sociorum & amicorum. Sic Leg. Salicæ tit. XVI. *Si quis villam alienam adsallierit, ipse & omnes qui conuicti fuerint quod in eius contubernio fuissent, &c.* & tit. XLIV. *Si quis collecto contubernio hominem ingenuum in domo sua adsallierit.* Certa, ni fallor, emendatio.

VITÆ PERICVLVM INCVRRERE DEBVI] Illud est ex Lege Romana, L. II. Cod. Th. De raptu virg. Lege autem Salica tit. XIV. crimen raptus vt cætera ferè delicta, pecuniâ tantùm æstimatur.

DRAPPOS] Vestes, suprà lib. I. c. XII.

QVALITER IN VNO VOLVMINE TESTAMENTVM DVARVM PERSONARVM CONDATVR] Formula est testamenti mutui inter coniuges, quod post Nouellam Theodosij & Valentiniani frequentari cœpit: antea quippe vix licebat, quia & captatoriæ institutionis speciem referre videbatur. Theodos. & Valentinianus Nouellar. lib. II. tit. IV. *In vnius chartæ volumine supremum votis paribus condidere iudicium, septem testium subscriptionibus roboratum: cui nos* CAP. XVII.

æternam tribui firmitatem legis huius definitione censuimus. Quoniam nec captatorium dici potest, cùm duorum fuerit similis affectus, & simplex religio testamenta condentium. quò pertinet L. Captatorias De heredib. instituend. *Captatorias*, inquit Papinianus, *non eas Senatus improbauit quæ mutuis affectionibus iudicia prouocarent.*

SANA MENTE INTEGROQVE CONSILIO] Testamentum Gregorij Nazianzeni Episcopi ζῶν καὶ φρονῶν, καὶ ὑγιεῖ γνώσει, καὶ ἐρρωμένοις τοῖς λογισμοῖς διεθέμην τὴν διαθήκην μου ταύτην.

VT QVOMODO DIES LEGITIMVS] Leg. *vt quando.*

DIES LEGITIMVS POST TRANSITVM NOSTRVM] In MS. legebatur *legitonos*, cuius loco *legitimus* legendum esse nemo negauerit. Ita etiam in Cod. MS. P. Pithœi. Apud Brissonium, qui hanc formulam exscripsit, vitiosè exaratum est *dies vltimus*, præter sensum & MS. fidem. Legitimus autem dies aperiendarum tabularum testamenti fuit post mortem testatoris, intra triduum vel quinque dies, Paul. Sentent. lib. IV. tit. VI. Gregor. Turon. lib. VI. c. XLV. *Multi meliores natu qui vi compellebantur abire, testamenta condiderunt, résque suas Ecclesiis deputantes, atque petentes vt cùm in Hispanias puella introisset, statim testamenta illa tanquam si iam essent sepulti reserarentur.*

RECOGNITIS SIGILLIS VT ROMANÆ LEGIS DECREVIT AVCTORITAS] Paulus Sentent. lib. IV. tit. VI. *Tabulæ testamenti aperiuntur hoc modo, vt testes, vel maxima pars eorum adhibeantur qui signauerint testamentum: ita vt agnitis signis rupto lino aperiatur & recitetur, atque ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico obsignatum in archium redigatur: vt si quando exemplum eius interciderit, sit vnde peti possit.*

GESTIS REIPVBLICÆ MVNICIPALIBVS] L. Testamento Cod. De testament. L. in hac Cod. De donation. Eiúsque rei formula extat infrà cap. XXXVII.

RELIQVI HEREDES EXHEREDES SINT] Testamentum B. Remigij Rhemensis Episcopi apud Flodoard. Hist. Rhemens. lib. I. c. XVIII. *Hæc ita do, ita lego, ita testor. Cæteri omnes exheredes estote suntote.* Testamentum Gregorij Theologi, Nazianzeni: Ἐὰν οὖν συμβῇ με τέλει τοῦ βίου χρήσασθαι, ἔστω μου κληρονόμος Γρηγόριος ὁ διάκονος καὶ μονάζων, &c. οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσάν μου ἀποκληρονόμοι. Inde inter cæteros exheredare, quod hac verborum formula fieri consueuisse Theophilus auctor est lib. II. Institut. tit. de exheredat. liberorum.

ID VT FIAT DETVR PRÆSTETVR IMPLEATVR] Hadoindi Cenomanensis Episcopi sub Chlodoueo R. Testamentum apud Brissonium, *Ita vt vbicumque aliquid per hoc testamentum meum dedero, legauero, darique iussero, id vt detur, fiat, præstetur fidei tuæ heres mea committo.*

SED DVM IN VILLIS QVIBVSDAM] Post varia legata adscripta,

pta, coniugi villas quasdam relinquit, in compensationem earum quas antea aliis legauit, in quibus quòd stante coniugio adquisitæ essent, vxori tertia pars competebat.

TERTIAM HABERE POTVERAT] Gentes illæ quæ ex Germania in Galliis sedes posuerunt, vxoribus tertiam partem concedebant rerum quas mariti stante coniugio adquisierant. Leg. Burgund. tit. XLII. & tit. LXII. *Filius vnicus defuncto patre tertiam partem facultatis matri vtendam relinquat, si tamen maritum alium non acceperit.* Leg. Ribuar. tit. XXXIX. *Si virum superuixerit,* L. *sol. in dotem recipiat, & tertiam partem de omni re quam simul conlaborauerint sibi studeat vindicare.* Capitul. lib. IV. c. IX. vbi de collaboratione in beneficio seu feudo tantùm agitur. Appendix Gregor. Turon. c. LXXXV. Simile quid moribus nostris obseruatur, per eam societatem bonorum quæ inter coniuges intercedit. Apud Saxones media pars vxori cedebat: Leg. Saxon. tit. VII. Apud Baiuuarios cum filiis in portionem vocabatur, & *qualem vnus ex filiis vsufructuariam portionem* auferebat, Leg. Baiuuar. c. XIV. tit. VII.

AD VASSOS NOSTROS] Vassi fideles, qui seruitium exhibent; nomen retinemus, *vassaus.* Leg. Alaman. tit. XXXVI. 4. *qualiscumque persona sit, aut vassus Ducis, aut Comitis,* & tit. LXXIX. 3. *& Dominus eius* XII. *vassos infra domum habet.* Leg. Baiuuar. c. II. tit. XV. *siue Regis vassus siue Ducis, omnes ad placitum veniant.* Capitul. lib. II. cap. XXIV. *vassi & vasalli nobis famulantes.* lib. III. c. LXIV. & LXXIII. Capitula Episcoporum Rhemensis & Rhotomagensis prouinciarum in Carisiacensi palatio ad Ludouicum R. an. DCCCXVIII. *in comitatu drudorum atque vassorum,* apud Falcetum Antiquit. lib. IX. c. XV. *Drudi* pro fidelibus à Germanico vocabulo *Drouu* fides.

LIBEROS LIBERAS] Vide l. 18. §. vlt. de aliment. & cibariis legat.

OBSEQVIVM] Vide l. 71. §. Titio centum. De conditionib. & demonstrat.

OBLATA] Vide B. Augustin. Confess. lib. VII. cap. II. de Ciuitate Dei lib. VIII. cap. XXVII. Idem ep. LXIV. *Oblationes pro spiritibus dormientium, super ipsas memorias, non sint sumptuosæ.* Tertullianus de resurrectione carnis. *Et tamen defunctis parentant, & quidem impensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum, vt quos negant sentire quicquam, etiam desiderare præsumant.* Vide Apollonij Tyrij historiam.

ET VT HÆC PAGINA HVIVS TESTAMENTI IN DISCEPTATIONEM VENIRE NON POSSIT] Testamentum B. Remigij. *Huic autem testamento meo dolus malus abest aberitque. In quo si qua litura vel charaxatura fuerit inuenta, facta est me præsente, dum à me relegitur & emendatur.* Bertchranni Cenomanensis Episcopi testamentum apud Brissonium, *Si qua litura, si qua caraxatura, si qua litteræ adiectæ*

ſunt, vel detractæ, ego feci fierique iuſſi, dum meam mihi ſæpius prælego voluntatem, & omnia per ſingula recognoſco, vel emendo. Clauſula teſtamentis adſcribi ſolita. Vlpianus in L. I. De his quæ in teſtam. delentur. *Et ideo & ſi nouiſſimè (vt ſolet) teſtamento fuerit adſcriptum:* LITVRAS INDVCTIONES SVPERINDVCTIONES IPSE FECI: *non videbitur referri ad ea quæ inconſulto contigerunt.* Quo loci non ſuperinductiones, ſed ſuperdictiones lego, vt mox ſequitur venuſtè, alioqui putida eſſet illa repetitio.

CARAXATVRÆ] Deletiones, maculæ, inquinamenta ab atramento. Sic in teſtamento B. Remigij, & Bertchranni Epiſcopi, locis proximè adductis. Gregor. Turon. lib. VII. c. XXXVI. *Tune es pictor ille qui tempore Chlotarij Regis per oratoria parietes, atque cameras caraxabas?* & lib. IX. c. V. *Vaſa per domos diuerſorum, ſignis neſcio quibus caraxata ſunt, quæ res nullo vnquam modo aut eradi potuit, aut deleri.* B. Irenæi vetus interpres lib. III. c. III. *Tantam Apoſtoli & diſcipulorum habuere reuerentiam, vt ne verbo quidem communicarent cuiquam incaraxanti veritatem.* Agobardus pag. 71. Gloſſæ veteres Labæi MS. *Charaxatis, ſcriptis.*

SVPERDICTIONES] Superſcriptiones, quæ deletis imponi ſolent. Cæterum heic videtur omiſſa clauſula codicillaris, quam B. Remigius & Hadoindus Cenomanenſis Epiſcopus non omiſerunt, *id codicillorum vice valere præcepi, ſi iuris aliquid videbitur defuiſſe,* qua omiſſa teſtamentum minùs perfectum vim codicillorum non habebat. L. I. De iure codicillorum.

ANTE TRIBVNAL CHRISTI PRO VIOLATA DEFVNCTI VOLVNTATE COMPELLATVR SVBIRE NEGOTIVM] Gregorij Theologi Teſtamentum: Ταύτην μου τὴν διαθήκην κυρίαν καὶ βεβαίαν εἶναι βούλομαι ἐπὶ παντὸς δικαστηρίου καὶ πάσης ἐξουσίας. εἰ δὲ καὶ ὡς διαθήκη μὴ ἰσχύσειεν, ὡς βούλησιν αὐτὴν, εἰ οὖν κωδίκελλον αὐτὴν ἰσχύειν βούλομαι. Ὁ δὲ ἐπιχειρῶν αὐτὴν ἀνατρέπειν δώσει λόγον. ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καὶ ἕξει τὸν λόγον πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος.

PROHEREDIBVS] Qui loco heredum fuerint, vt protutor qui tutor non eſt, ſed tutoris loco.

CAP. XVIII. SECVRITAS PRO HOMICIDIO FACTO] Omnibus Germanicis gentibus, quæ Gallias inſederunt, mos erat priuatas inimicitias armis perſequi: quæ praua conſuetudo adeò inualuit, vt nec Principis imperio, nec legum auctoritate per ſexcentos fermè annos aboleri potuerit, quinimmo legibus id non omnino prohibebatur, ſed tantùm nimia licentia certis finibus coërcita erat. Itaque qui vnum ex propinquis, & omnes aduerſos habebat, adeò vt ſi aliquis occiſus aut vulneratus, aut malè multatus ab inimico quodam priuato fuiſſet, continuò illius propinqui, affines & amici aduolabant, ſuam & ſuorum iniuriam armis vindicaturi. Sed aliquando pace per amicos facta vel etiam in iudicio ſecundùm leges tranſigebatur, quo caſu ſecuritatis

cautiones interponi solitæ, quarum exemplum hoc capite continetur, & in Formul. Incert. Auctor. cap. XVIII. & Formul. Leg. Rom. cap. XXXIX. Tacitus de Germanis, *suscipere tam inimicitias seu patris, seu propinqui, quàm amicitias necesse est.* Exempla passim extant, præcipuè apud Gregorium Turonensem, vt lib. V. c. V. & XXXII. lib. VI. c. XVII. lib. VIII. c. XVIII. lib. X. cap. XXVII. Præcipuum verò est quod pluribus ab eodem refertur lib. VII. c. XLVII. de Sichario & Austresigilo, quorum Austresigilus à Sichario cum quibusdam aliis interfectus, Sicharius à propinquis defuncti petitus, post varia dissidia, discrimina, cædes, ægrè euasit, tandémque compositione facta, intercessione Episcopi ipsius Gregorij Turonensis & iudicum, argentum ab Ecclesia Turonensi pro Sichario solutum est, & securitas ei ab aduersariis data. *Tunc*, inquit, *dato ab Ecclesia argento, quæ iudicauerant accepta securitate componunt, datis sibi per partes inuicem sacramentis, vt nullo vnquam tempore contra alteram pars altera mussitaret, & sic altercatio terminum fecit.* Qui mos priuatæ vindictæ (quam *faidam* dicebant) reprobatur in Capitul. lib. V. c. CLXXX. sed vt facilè appareat pessimam consuetudinem præualuisse, nec potuisse coërceri: *Nescimus qua pernoxia inuentione à nonnullis vsurpatum est, vt hi, qui nullo ministerio publico fulciuntur, propter sua odia & diuersissimas voluntates pessimas, indebitum sibi vsurpant in vindicandis proximis, & interficiendis hominibus vindictæ ministerium: & quod Rex saltem in vno exercere debuerat, propter terrorem multorum, ipsi impudenter in multis perpetrare non metuunt propter odium.* Quod tandem grauiùs exarsit extremis secundæ Regum familiæ temporibus, & initio tertiæ. Namque & Ius belli priuati factum est, de quo nos fortassè aliquando plura.

PRO IPSA CAVSA SOLIDOS TANTOS] Delicta enim certa pecuniæ summa æstimabantur, vt dictum est ad cap. XVIII. lib. I. Gregor. Turon. lib. IX. cap. XIX. de Sichario ad Chramnisindum: *Magnas mihi debes referre gratias, dulcissime frater, eo quòd interfecerim parentes tuos, de quibus accepta compositione aurum argentúmque superabundant in domo tua.*

VENDITIO] Formul. Incert. Auctor. cap. XIV. Leg. Roman. c. V. & VIII. CAP. XIX.

DVPLAM PECVNIAM QVANTVM A VOBIS ACCEPI] Cautio est duplæ euictionis causa, in venditionibus solita interponi, vt & cap. prox.

NEQVE IMAGINARIO IVRE] Imaginaria enim venditio nulla est, L. Nuda LV. De contrah. empt. CAP. XX.

ME VOBIS VENDIDISSE] Venditorem leges suæ rei perpetuò dixisse, non emptorem notat Cuiacius Obseruat. XXIII. c. XXXI. CAP. XXII.

NON FVREM, NON FVGITIVVM] Horat. lib. II. sat. III.
mentem nisi litigiosus *Exciperet dominus.*

Sic in Formul. Leg. Rom. c. IX. In seruorum venditionibus id promitti & præstari solebat. Varro De re rustica lib. II. c. X. de pastoribus seruis: *In horum emptione solet accedere peculium, aut si excipiet, stipulatio intercedere sanum eum esse, furtis noxisve solutum.* Vlp. in L. Si ita quis XXXI. De euiction. *sanum esse, furem non esse:* & in l. XXXII. *furem non esse, fugitiuum non esse, erronem non esse.* L. IV. L. Quod si nolit XXXI. §. I. De ædilitio edicto.

NEQVE CADIVVM] Malum, improbum: idioma Italicum integrum retinet *cattiuo.* Vnde & nostris *chetif.* Leg. Boior. Tit. XV. cap. IX. 2. *Herniosum aut caducum.* A. Oisellus significari hoc nomine contendit comitiali morbo vexatum, quem nos hodie morbum caducum dicimus. In veteribus glossis barbaris MS. Labæi, *Caducus* dæmoniacus.

PROBOS ATQVE PRÆSENTES] Sic Genes. XXIII. Abraham pro agro quem emebat appendit quadringentos siclos argenti *probatæ & publicæ monetæ:* quo loci Chaldæus Paraphrastes vertit, *argenti quod per mercatores recipiebatur in vnaquaque prouincia.*

CAP. XXIII. CONCAMBIVM DE VILLIS] Concambium pro permutatione frequentissimè apud Marculfum & cæteros formularum auctores, vnde *concambiare* & *concamiare* apud eosdem pro commutare & permutationem facere. Leg. Sal. tit. XXXIX. Leg. Baiuuar. cap. XV. tit. VIII. *Commutatio, hoc est quod cambias, talem qualem emptio habeat firmitatem.* In libris Feudorum lib. I. tit. XXII. *Cambium,* & aliàs sæpè.

CAP. XXV. CAVTIONES DIVERSO MODO FACTÆ] Cautionis vocabulum pro repromissione & chirographo accipitur, etiam sine satisdatione, vt *cautio creditæ pecuniæ,* in L. Minor XL. De minorib. & in L. Lecta XL. De rebus creditis, vbi cautionis creditæ pecuniæ formula exscribitur, cuiusmodi sunt illæ quæ hoc cap. & proximis exhibentur: quibus debitor cauet se pecuniam à creditore accepisse, eámque certo die soluturum spondet, addita dupli pœna si debitor cessauerit. Quamuis Romano iure pœnam vltra legitimum modum vsurarum stipulari non liceret.

KL. ILLIS PROXIMIS] Singulis Kalendis fœnebrem pecuniam veteres locabant, vnde & Kalendarium: Martial. lib. VIII. *Centum explicentur paginæ Kalendarum.* Fœnebris enim pecuniæ ratio menstrua erat. B. Basilius in Psalmum XIV. Homil. II. de debitore, φοβεῖται τοὺς μῆνας, ὡς τόκων πατέρας.

CAP. XXVI. ET QVOMODO] Leg. *& quando:* similiter & cap. seq.

CAP. XXVII. DVM IPSOS SOLIDOS] Donec pecuniam soluere possit, seruitio creditoris se ipsum obligat. Obæratos Romani dicebant. Varro de re rustica lib. I. c. 17. Idem de lingua Lat. lib. 6. *Qui suas operas in seruitute pro pecunia quam debet dum solueret dat, nexus vocabatur, vt ab ære obæratus. Hoc C. Popilio rogante Sylla dictatore sublatum ne fieret, & omnes qui bonam copiam eiurarent, ne essent nexi.*

ABSQVE VLLO EVACVARIO] Apocha euacuatoria, de qua c. XXXV.

QVI SE IN SERVITIO ALTERIVS OBNOXIAT] Formula est qua is qui supplicio liberatus est, soluta eius nomine ab aliquo pecunia, *statum ingenuitatis suæ obnoxiat*, id est ei qui redemit seipsum subiicit, addicit & in seruitutem tradit. Gregor. Turon. lib. VI. cap. XXXVI. *Clericum sub precio venundari procurant, ea videlicet ratione, vt aut esset qui redimeret, aut certè morti addiceretur obnoxius. Cúmque hæc Ætherio Episcopo delata fuissent, misericordia motus datis viginti aureis eum ab imminenti exemit interitu.* Leg. Baiuuar. c. II. tit. I. 5. Licebat autem vnicuique se in seruitutem dare, vt dicam infrà ad Leg. Rom. formulas. CAP. XXVIII.

IAM MORTI ADIVDICATVM DE PECVNIA VESTRA REDEMISTIS] Veteribus quippe Legibus crimina pleraque ita vindicabantur, vt aut reus capite plecteretur, aut pecuniâ redimeretur. Leg. Salicæ tit. LII. & passim.

CHARTA DE AGNATIONE SI SERVVS INGENVAM TRAHIT] Hac formula dominus serui qui puellam ingenuam rapuit, sopita controuersia, cauet vt qui agnascerentur ex his nuptiis liberi & ingenui permanerent, non serui. Est & alia sub eodem capite formula. Nam si mulier spontè seruo alieno coniuncta sit, ex Senatusconsulto Claudiano libertatem amittebat, vt etiam Lege Salica. Heic verò ius illud à domino remittitur, vt qui ex his nascentur liberi sint, nec possit eos vt seruos vindicare, aut manum iniicere. CAP. XXIX.

AGNATIONEM TVAM] quod ex te natum erit: adgnasci pro nasci sæpe apud Iurisconsultos. Edictum Theoderici R. cap. LXV. *Necesse est vt omnis matrem sequatur agnatio.* Id est filij omnes ad dominum ancillæ pertineant.

IN MEO INCLINARE POTVERAM SERVITIO] Mulier quæ se alieno seruo iunxisset, SC. Claudiano libertatem & substantiam amittebat. Tacitus Annal. XII. quod à Vespasiano renouatum diu in vsu remansit, & à Gallis obseruatum hinc apparet: sed in Oriente tandem Iustinianus antiquauit. Idipsum Lege Salica cauetur tit. XIV. 7. *Si ingenua fœmina quemcumque de illis* (seruis) *sua voluntate sequuta fuerit, ingenuitatem suam perdat.* Iuo Carnotensis ep. CCXXI. & CCXLII. Eodem iure Longobardi vsi sunt. Sic & ingenuus qui alienam ancillam vxorem duxisset, seruus efficiebatur, Lege Salica tit. XIV. II. tit. XXVII. 3. Quibus conueniunt quarumdam Galliæ prouinciarum leges, *en formariage le pire emporte le bon.*

LIBELLVS REPVDII] Exemplum est diuortij, consensu coniugum facti, quod aliquando licuit, L. Si constante, Cod. De repudiis: atque etiam bona gratia matrimonium dissoluitur, inquit Hermogenianus in L. LXII. De donat. inter vir. & vxor. quod legi euangelicæ CAP. XXX.

aduersum Conciliorum decretis reprobatum est, & à Iustiniano quoque Nou. CXVII. Tamen vsum eiusmodi diuortij etiam inter Christianos inualuisse hæc formula ostendit: est & alia adhuc eiusdem argumenti Leg. Rom. c. XIX.

SIVE AD SERVITIVM DEI IN MONASTERIO] Ex hac causa mutuo consensu olim diuertebant. Nou. CXVII. c. X. & pluribus probatur à Gratiano XXXIII. q. V. sed tandem receptum est, vt non aliter id ratum esset, nisi vterque continentiam profiteretur. Synodi Rhemensis c. III. Nicolaus PP. ad Carolum Regem. Burchardus lib. IX. c. XLVI. cap. I. cap. Cum sis. De conuersione coniugatorum.

AVT COPVLÆ MATRIMONII SOCIARE] Ex hoc loco apparet tum in vsu fuisse, vt post diuortium mutuo consensu celebratum vir & vxor matrimonium cum aliis contrahere possent; quæ consuetudo Christianæ legi contraria meritò reprobata est. Concilium Africanum c. LXIII. Burch. lib. IX. c. LXXII. ex decretis Innoc. PP. *De his requisiuit dilectio tua, qui interueniente repudio aliis se matrimonio copulauerunt, quos in vtraque parte adulteros esse manifestum est.*

CAP. XXXII. INCIPIVNT INGENVITATES] Variæ sunt manumissionis formulæ, per chartam, seu per epistolam, quas tum *ingenuitates* vocabant, vt apud Greg. Tur. lib. VIII. c. XLI. Synodi Aurelianensis IV. c. IX. *Si de seruis Ecclesiæ libertos fecerit Episcopus in ingenuitate permaneant.* & apud veteres sæpissimè. Fortasse quòd libertinitatis ab ingenuitate discrimina ab vsu recessissent, & ad solam manumittentis domini voluntatem attenderetur, qui pro arbitrio libertis leges dicebat, vt non paucis probari posset exemplis. Igitur Marculfi sæculo manumissio triplex, vt anteà diximus, per denarium ante Regem, in Ecclesia, & per epistolam priuatam. De prima actum est cap. XXII. lib. I. De manumissione in Ecclesia est cap. XII. Formul. Leg. Rom. vbi plura. Hoc autem capite chartæ sunt & epistolæ priuatæ, quibus libertatem dominus seruo suo concedit. Per epistolam manumissionem olim datam probat L. Qui absenti, De adquir. possess. & Caius lib. I. Institut. seu potiùs Aniani, aut cuiuspiam alterius epitome. Qui ita manumissi erant *chartularij* & *tabularij* dicebantur, vt & qui in Ecclesia seruitute liberati fuerant. Capitul. lib. VI. c. CCVIII. Eiusmodi manumissionum exempla posterioris quidem ætatis, sed quæ his formulis in multis conueniant subiecimus. Ex tabulario S. Laudi à Iohanne Belio habui. PIISSIMVS *Dominus noster Iesus Christus salutem humani generis paterno amore desiderauit: inter alia præcepta quæ fidelibus suis dedit, vt æternæ vitæ gaudia possent adipisci, præcepit eis debitores suos à debitis illorum absoluere, quo ipsi ad summum iudicem suorum commissorum veniam valeant expectare. Tantæ igitur authoritatis præmio compulsi, dominæque Ermangardis Comitissæ gratia precibúsque animati, nos Canonici S. Laudi hunc fidelem nostrum Radulphum, Ecclesiæ nostræ vincu-*

lo seruitutis obnoxium, ab omni debito seruilis conditionis pro animabus nostris, Goffridique Comitis excellentissimi, qui potissimus ecclesiæ nostræ fundator & ornator extitit, omniúmque benefactorum nostrorum absoluimus, vt deinceps cum omni fructu suo licentia liberali donatus in quamlibet partem mundi eat, nec cuiquam successorum nostrorum eum ab arbitrio suo reuocare liceat. Actum Andegauis in claustro S. Laudi IV. *KL. Octobris, anno ab Incarnatione Domini* MCXII. *Indictione* V. *concurrente epacta* I. *Luna* III. *Paschali PP. sedem Apostolicam obtinente, Ludouico in Gallia regnante, Fulcone adolescente Consulatum Andegauensem regente, Reginaldo Episcopo Andegauensem Ecclesiam gubernante.*

Præsentibus & videntibus istis imposuimus nos Canonici S. Laudi manus nostras super caput Radulfi, ob fauorem & confirmationem libertatis, videlicet, Rodulphus sacerdos, Rothardus sacerdos.

Aliud eiusdem æui.

Ego Fulco Comes Andegauorum, & mea soror Ermengardis hunc fidelem nostrum Benedictum nobis vinculis seruitutis obnoxium, ab omni debito seruilis conditionis pro anima patris nostri Fulconis, & pro remissione malefactorum nostrorum, absoluimus, vt deinceps cum omni fructu suo licentia liberali donatus, in quamlibet mundi partem eat, nec cuiquam successorum nostrorum eum ab arbitrio suo reuocare liceat.

TANQVAM SI AB INGENVIS PARENTIBVS] His verbis non tantùm libertas data, sed & iura ingenuitatis concessa videntur: quod miror, nam à Principe more Romano impetranda erant: nisi dixeris barbaris vndique Gallias occupantibus hunc morem ab vsu recessisse. Ex quo factum vt id omne ex dominorum arbitrio & beneficio penderet. Et inde paulatim manumissio ingenuitas dicta. Nec verò ad Nouellam Iustiniani quis referat, per quam ingenuitatis iura omnibus libertis dedit: cùm satis constet ius Iustinianeum tunc Gallis ignotum fuisse.

LIBERTINITATIS OBSEQVIVM] Ius patronatus.

PECVLIARI CONCESSO] Peculiare pro peculio. Burchardus lib. II. c. XXVI. & XXX. Vetus Libertatis instrumentum sub Henrico I R. *Peculiare quod nunc habetis, vel quod deinceps assequi potueritis, sicut vobis placitum fuerit, absque calumnia possideatis, & quietè prout volueritis disponatis.* Peculium manumisso inter viuos tacitè datum videbatur, si ademptum non esset. L. Si Sticho LIII. De peculio. L. I. Cod De peculio eius qui mer. lib: Heic autem nominatim conceditur, se dubitationis tollendæ causa, siue quòd tum non aliter seruo manumisso peculium competeret, quàm si specialiter donatum fuisset: quod facilius crediderim. Burchardus lib. II. c. XXIII. ex Concilio quodam Toletano: *De rebus illorum, vel peculiari, qui à dominis propriis libertate donantur, vt ad gradus ecclesiasticos promoueri debeant, statutum est, vt in potestate dominorum consistat, quicquid ante libertatem habue-*

runt, vtrum illis concedere voluerint, an sibi retinere.

DEFENSIONEM ECCLESIÆ] Manumissi in Ecclesia sub eiusdem Ecclesiæ tuitione consistebant, videatur Synodus Parisiens. III. can. 9. Leg. Ribuar. tit. XL. Denariales qui ante Regem liberati fuerant, Regem patronum & defensorem habebant. Itaque si quis eos occidisset, pretium compositionis, Chartularij quidem Ecclesiæ soluendum erat, Denarialis autem Regi, iisque Rex aut Ecclesia si absque liberis decessissent succedebant. At qui per epistolam ita manumittebantur, vt nullum obsequium manumissor retineret, solebant defensionem Regis aut Ecclesiæ, aut etiam alterius potentis expetere, vt esset qui eorum libertatem tueretur, & ab omni iniuria eos vindicaret. Tandémque constitutum est, vt quibus alius patronus & defensor deesset, horum occisorum pœna Regi solueretur. Capitula Caroli M. Leg. Baiuu. addita. *Qui per chartam ingenuitatis dimissi sunt liberi, vbi nullum patrocinium & defensionem elegerint, similiter Regi componantur* XL. *sol.*

INFERAT TIBI CVM COGENTE FISCO LIB. I.] Capitul. lib. III. c. XXVIII. *Si quis per chartam ingenuitatis à domino legitimè libertatem est consecutus, liber permaneat. Si verò aliquis eum iniustè inseruire tentauerit, & ille chartam ingenuitatis suæ ostenderit, & aduersarium iniustè se inseruire velle comprobauerit, ille qui hoc tentauerit multam quæ in charta descripta est soluere cogatur.*

CAP. XXXIII. INGENVITAS POST DISCESSVM] Alia manumissionis est epistola, qua post mortem dominus seruum libertate donat. Greg. Turon. lib. IX. c. XXVI. Ingoberga Chariberti Regis vidua, *subitanea ægritudine fatigata, migrauit à sæculo, multos per chartulas liberos derelinquens.*

CAP. XXXV. EVACVATORIA] Euacuatoria tum dicebatur apocha, qua creditor profitebatur sibi solutam fuisse pecuniam: ab euacuanda obligatione, idque cautione amissa. Nam heic apparet cautione reddita euacuatoriam non dari, quasi redditio chirographi satis esset ad solutionem probandam. L. II. De pactis. Securitas etiam dicebatur, præsertim in tributorum solutione. Senator Variar. lib. XI. ep. VII. *Meritò ergo testimonium solutionis securitas dicitur, quo non solùm animus, sed substantia communitur.*

VACVA ET INANIS PERMANEAT] Inde *Euacuatoria*. B. Augustinus De cura pro mortuis, *vbi esset recautum, quo illa cautio vacuata fuerat indicauit*, qui locus à Cuiacio iam notatus est ad tit. De apochis, lib. X. Cod. Theodos. & Valentinianus de tributis fiscalibus, Nouell. lib. I. tit. XXIII. *Cautiones quæ expensarum nomine v. in l. Octauiano emissæ sunt, iusta ratione vacuamus.* Eo sensu vetus B. Pauli interpres ad Galatas: *Euacuati estis in Christo, cùm proximè suprà dixerit, debitor est vniuersæ legis faciendæ.*

S 2

SI ALIQVIS SERVO SVO GASINDO SVO ALIQVID CONCEDERE VOLVERIT] Forma heic traditur donationis, qua dominus seruo qui iugiter ei ministrabat, aliquantulum agri concedit ab omnibus colonariis functionibus omnino liberum & immune. *Gasindi* autem nomine vt lib. I. cap. XXXIII. diximus, is seruus significabatur, qui non in agris, sed domi ministrat, quem vett. quædam aliæ formulæ & Capitula *ministerialem de intus casa* vocant. Leg. Longob. pag. 650.

MANSELLVM] Paruum mansum, qua de re ad lib. I. c. XXII.

PASCVARIVM] Vectigal ex animalium pastione. Greg. Turon. de miracul. lib. II. c. XVII. *Fuit quidam diaconus qui relicta ecclesia fisco se publicè iunxit.* &c. *Accidit autem quadam vice vt saltus montenses, vbi ad æstiuandum oues abierant, circuiret, atque pascuaria quæ fisco debebantur inquireret.*

AGRARIVM] Vectigal agro impositum, quod in quibusdam Galliæ prouinciis nomen retinet *agrier*, seu vulgò *champart, terrage.* Leg. Baiuuar. cap. I. tit. XIII. *De colonis vel seruis Ecclesiæ qualiter seruiant vel qualia tributa reddant, hoc est agrarium, prouideat hoc iudex, secundùm quod habet donet, &c.* Agraticum l. 2. Cod. Theod. de veteran. Heic porro vocula vna reponi debet, quæ in regio exemplari vetustate exesa legi non potuit, sed ex alio restituimus. Ea est *vel carropera*, quo nomine operæ continentur quæ carris seu plaustris fieri debent. Adnunciatio Caroli R. apud Pistas c. XXIX. *Vt illi coloni tam fiscales quàm & ecclesiastici, qui sicut in polipticis continetur, & ipsi non denegant, carropera & manopera ex antiqua consuetudine debent, & margilam & alia quæque carricare, quæ illis non placent renuunt, quoniam adhuc in illis antiquis temporibus fortè margila non trahebatur, quæ tempore aui ac domni & patris nostri trahi cœpit, & de manopere in scuria battere nolunt, & tamen non denegant quia manoperam debent, quicquid eis carricare præcipitur de opera carroperæ quando illam facere debent, sine vlla differentia carricent, & quicquid eis de opera manoperæ quando illam facere debent, præcipitur, similiter sine vlla differentia faciant.* Apud Ansegisum Capitul. lib. I. c. LXXXI. *carralia opera.*

RIGA] Tributi & vectigalis species. Vetus Formula: *in ea ratione vt riga exinde in cultura dominica arare & recondere faciam.* item: *in ea ratione vt riga & alios reditus terræ persoluam.*

GESTA IVXTA CONSVETVDINEM ROMANORVM QVALITER DONATIONES VEL TESTAMENTA LEGANTVR] Constantinus in L. I. Cod. Th. De sponsalibus, testatur patrem suum nullam voluisse liberalitatem valere, si actis inserta non esset, hoc est vt Anianus interpretatur, nullam donationem de quibuscumque rebus valere posse si gestis non fuerit allegata. L. Data. L. In hac, Cod De donationibus. Edictum Theoderici R. cap. LXXII. *Testamenta sicut leges præcipiunt allegentur, hoc modo fides voluntatis alienæ titubare non poterit.* Itaque testamenta publicari & insinuari necesse erat, L. Testamenta CAP. XXXVII.

Cod. De testamentis. Publicabantur autem testamenta & donationes in vrbe apud Magistrum census, in prouinciis apud prouinciarum rectores, vel si præstò non fuissent apud Magistratus municipales, aut si ciuitas illa vel oppidum in qua donatio celebratur, non habeat magistratus, apud defensorem plebis, L. VIII. Cod. Th. De donationibus. Huius insinuationis & publicationis forma hoc capite continetur. Gesta verò pro publicis actis passim dicuntur in constitutionibus Imperatorum, & Aniani interpretatione. L. Data Cod. De donationibus: *gesta confici super rebus etiam alibi collatis vbicumque sufficit*, & L. in donationibus XXXI. Cod. eod. *gestis alligari*. In L. VIII. Cod. Th. De Donationibus, *Gestorum*, inquit Honorius *confectionem siue ante traditionem siue post traditionem fieri oportebit, vt instrumentum quo continetur munificentia apud acta publicetur.*

REGNANTE REGE ILLO] B. Ambrosius in Lucam. *Si consules adscribuntur tabulis emptionis, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus adscribi! habes ergo omnia quæ in contractibus esse consueuerunt, vocabulum summam illic potestatem gerentis, diem, locum, causam.*

OMNI CVRIA ILLIVS CIVITATIS] Notum est Ciuitates sub Romano Imperio Curiam seu Senatum, Duumuiros seu magistratus municipales, & Defensores plebis habuisse, oppida autem Defensores tantùm. In ciuitatibus quæ curiam & magistratus habebant, publicatio & insinuatio actorum fiebat. Anianus ad L. IV. Cod. Th. De testamentis. *Testamenta omnia, vel reliquas scripturas, apud Censuales in vrbe Roma voluit publicari, hoc est, vt in reliquis regionibus apud Curiæ viros testamenta, vel quæcumque scripturæ actis firmari solent, gestorum alligatione muniantur.* Inde sæpissimè in veteribus donationum formulis, *gestis municipalibus alligare*. Formul. Leg. Rom. c. III. Incerti Auctor. c. LIV.

OPTIME DEFENSOR] De defensoribus ciuitatum tituli sunt in vtroque Codice, de quibus etiam agitur Nou. XV. Apud eos fiunt insinuationes testamentorum & donationum, testationes, depositiones; qua de causa & archiuum habent, siue scrinium & scriniarium, & exceptores. Alij sunt defensores Ecclesiarum siue aduocati, alij quoque defensores illi qui à summis Pontificibus ad curanda in prouinciis S. Petri patrimonia seu possessiones delegabantur, quorum officium à Pelagio PP. in epistolis, & in Registro Gregorij latè exponitur.

PATERE IVBEATIS] Quæ sequuntur vsque ad verba *prosequere quæ optas*, in regio exemplari deerant, sed ex c. LIV. Formul. Incert. Auct. facilè fuit restituere, quod ex ingenio Cuiacius præstiterat ad Pauli Sent. lib. IV. tit. VI.

CAP. XXXVIII. TEXTVS MANDATI] Mandatum, vt testamentum siue donatio apud acta publicetur. In fine testamenti Hadoindi Cenomanensis

Episcopi, apud Brissonium, subiicitur eiusmodi mandatum. *Magnificis in Christo & sancta Ecclesia filiis Bodilonno & Audranno Hadoindus Episcopus. Rogo & supplico charitati vestræ, vt cùm me dominus & creator omnium de hoc sæculo migrare præceperit, Cenomannis ciuitatem ire faciatis, & ibi testamentum meum cùm apertum fuerit vobis prosequentibus, apudque publica, gestis municipalibus faciatis allegare, vt quod vnicuique per ipsum testamentum sanctis, ciuibus, vel propinquis meis visus sum delegasse, vestra dispensatione vnusquisque iuxta ipsam delegationem percipere valeat, & quicquid exinde egeritis, gesseritis, ratum & firmissimum debeat permanere. Quod mandatum manu nostra firmauimus, &c.* quæ cum Marculfo omnino conueniunt. Sic in For. Incer. Auctor. c. LV. & Leg. Rom. c. II.

Post recitationem mandati] Sequitur continuatio Gestorum & recitatio Testamenti.

Arcipibus publicis] Archiis, archiuis, scriniis: notum est.

Præstaria de re Ecclesiæ ab Episcopo facta] Cap. XL. Precaria propriè dicebatur libellus quo quis res Ecclesiæ vtendas sibi dari rogabat, qua de re huius lib. c. v. Hincmarus de diuortio Hlotharij & Tetbergæ ad XII. interrogat. p. 399. *Quod suum erat locis sanctis donant per confirmationem & sibi vsurpant per occupationem, quod vt sæculi pauperiores non obtinent per deprecatam præstationem, immo & sibi auferunt, & locis sanctis non tribuunt.* Præstaria autem vocabatur epistola, qua Episcopus vel Abbas rem Ecclesiæ concedebat: præstationis charta, Tradit. Fuldens. l. I. *Ea ratione vt per vestram præstationis chartam ad vitam meam illud habere possim*, quod alibi sic exprimitur, *vt quod trado per vestram præstariam ad vitam meam possideam.* Hincmarus Ludouico R. apud Flodoard. Hist. Rhemens. lib. III. c. XX. *Qualiter sanctus Clodoaldus (villam Dudiciacum) sancto Remigio dederit, & quomodo Carolus Pipini Regis filius eandem villam apud Tilpinum Archiepiscopum obtinuerit in præstariam.* Idem lib. III. c. XXVI. ex eiusdem Hincmari epistolis: *Bernardo Comiti Tolosano propinquo suo, pro rebus Rhemensis Ecclesiæ in Aquitania coniacentibus, quas ille in præstariam sibi concedi petebat.*

Indiculus Episcopi qui ad alium in resurrectione Domini eulogias diligit] Cap. XLII. Solebant olim Episcopi in præcipuis solemnitatibus, vt in Paschate aut Natali Domini, litteris Coëpiscopos, Reges & amicos visitare, & eulogias mittere, quò pertinet hoc Marculfi caput cum tribus sequentibus. Eulogia verò benedictio est, atque etiam res quæcumque siue panis, seu sal, seu vinum, aut aliud eiusmodi cui benedictio illa accessit, eulogia dicitur. Eulogiæ quidem nomine sal, aut panem catechumenis datum fuisse loco communionis, ex Synodo Carthaginensi & B. Augustino notat eruditiss. Fr. Pithœus in Glossar. vnde & loco communionis quæ sin-

gulis dominicis diebus fiebat, postea receptum est, vt panis benedictus fidelibus non communicantibus daretur, qui vno verbo eleganter Græcis ἀντίδωρον. Balsamon ad Synodum Antioch. cap. 2. Honorius in Gemma animæ lib. I. cap. LXVII. Eulogiarum autem mittendarum morem antiquissimum esse constat. B. Augustinus ep. XXXIV. *Panis quem misimus, vberior benedictio fiet dilectione accipientis benignitatis vestræ.* Paulinus & Therasia ad Augustinum, inter B. August. epistolas ep. XXXI. *Panem vnum quem vnanimitatis indicio misimus charitati tuæ, rogamus accipiendo benedicas.* Paulinus epistola ad Alypium, quæ est XXXV. inter epistolas B. Augustini: *hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi.* Gregor. Turon. lib. IV. c. XVI. *Chramnus ad Basilicas ab antedicto sacerdote susceptus est, ibique comedens panem ad Childericum pertendit.* lib. VI. c. V. Chilpericus *postulat vt accepta benedictione discedere, &c. hæc dicens aquam manibus porrigi iubet, quibus ablutis facta oratione, accepto pane, gratias Deo agentes, & ipsi accepimus & Regi porreximus, &c.* lib. VIII. cap. II. *Surrexi ad occursum eius, & data oratione deprecor, vt in mansione mea eulogias B. Martini dignaretur accipere. Quod ille non respuens, benigno animo ingressus hausto poculo, admonitis nobis, ad conuiuium lætus abscessit.* Idem de Gloria Confessor. cap. XXXI. Benedictionem vocat Sulpitius Seuerus Dialogo 2. Flodoardus Hist. Rhemens. lib. II. c. XI. de S. Rigoberto Episcopo: *Hic venerabilis præsul Pipinum maiorem domus regiæ traditur amicissimum habuisse, cui eulogias pro benedictione crebrò solebat mittere.* Ad eulogias pertinet quod in Vita Ludeuuici Pij dicitur Carolum M. filium interrogasse *cur Rex cùm esset, tantæ tenuitatis esset in re familiari, vt nec benedictionem quidem nisi ex postulato sibi offerre posset, &c.* Sangallensis lib. I. c. XIII. Capitul. lib. VI. c. LXV.

CAP. XLVIII. SVPPLICATVRIO PRO EO QVI IN MONASTERIO CONVERSARE DESIDERAT] Preces sunt, seu potiùs commendatitiæ litteræ Abbati factæ, vt in cœnobio aliquem qui monachus fieri cupit recipiat. Conuersare enim tum vsurpabatur pro monachum fieri. Quasi dicas in monasterio degere.

CAP. XLIX. INDICVLVS GENERALIS AD OMNES HOMINES] Indiculus pro omni epistola & libello accipitur, vt libro I. diximus. Hic autem qui generalis dicitur epistola est commendatitia Episcopi, vt verisimile fit, quâ is qui limina Apostolorum peregrinationis causâ petit, omnibus Episcopis commendatur, & Principibus per quorum ditiones iter facturus est.

NON VT PLERISQVE MOS EST VACANDI CAVSA] Ideo Concilio Cabilonensi sub Carolo M. c. XLIV. & XLV. prohibitum est Romam siue Turonum absque licentia Episcopi sui adire. *Sunt pauperes, inquit, qui vel ideo id faciunt, vt maiorem habeant materiam mendicandi.* Burchardus lib. XIX.

QVALITER EX ORDINATIONE REGIS PRO NATIVITATE FILII SVI DOMESTICVS, &c.] Superiore libro formula est mandati regij ad Domesticos & Comites dati, quo iubet Princeps, vt propter filij natiuitatem in vnaquaque fiscali villa tres serui manumittantur. Hoc autem capite forma proponitur, qua Domesticus, vt regio mandato satisfaciat, seruos fiscales manumittit. Cap. LII.

DOMESTICVS] Dignitas fuit non contemnenda, sub prima & secunda Regum nostrorum familia. Nam inter præcipuos regni ministros domestici sæpe enumerantur, & in præfatione Leg. Burgundion. *Sciant itaque Optimates, Comites, Consiliarij, Domestici, & Maiores domus nostræ.* & cùm munera in iudicio accipere prohibeantur, eos quoque iudicasse dici potest: Sic Leg. Ribuar. tit. xc. *Vt Optimates, Maiores domus, Domestici, Comites, grafiones, cancellarij, vel quibuslibet gradibus sublimati in prouincia Ribuaria in iudicio residentes munera ad iudicium peruertendum non recipiant.* Hos etiam Regi iudicanti adsedisse probat Marculfus ipse lib. 1. dum inter ministros & officiales qui Regi adsiderent Domesticos recenset. Quod autem proprium Domesticorum munus fuerit, non satis constat. Nec enim iidem sunt, qui aulæ Constantinopolitanæ Domestici, quos planum est Scholis palatinis & militaribus excubiis præfuisse, de quibus tit. De domesticis & protectoribus in vtroque codice. Apud Francos verò expensas Regi ad placita proficiscenti suppeditasse & necessaria quæque præparasse domesticos, ex Gregorio Turonensi apparet. Sic enim ille lib. IX. cap. XXVIII. *Fuerunt etiam ad hoc placitum multi de regno eius tam Domestici quàm Comites, ad præparanda regalis expensæ necessaria.* Ex hoc tamen Marculfi loco, nil clarius eorum officio: quippe *Domesticus* dicitur *super villas regis*, vt planum sit Domesticos villis fiscalibus & fundis dominicis præfuisse & omnes reditus curasse.

AD VETERES FORMVLAS INCERTI AVCTORIS.

NOTITIA DE COLONO EVINDICATO] Exemplum est sententiæ inter Aduocatum seu Defensorem Ecclesiæ, qui vindicat aliquem in colonum fundi ecclesiastici, & ipsum colonum qui asserebat se liberum. Sed cùm id probare non potuisset, nec die dicta ad sacramentum cum aliis præstandum adfuisset, conuictus ipse agnouit se colonum. Itaque per Vicarium Comitis Aduocato redditus est. Qua de re conficitur instrumentum, vt omnibus id notum fiat. Vnde & Notitia appellatur. Chronicon Besuense: *Notum fiat posteris, & memoriæ commendetur quod*, &c. infrà pag. prox. Alio sensu notoriæ vocabulum Cap. I.

vſurpant Iuriſconſulti, pro relationibus quæ ab Irenarchis, Stationariis, officio præſidis, &, vt ait D. Auguſtinus ep. CLIX. ab his ad quos tuendæ pacis vigilantia pertinebat, in criminibus fieri ſolebant. l. 7. ad Sc. Turpillian. l. 31. Cod. Th. de Epiſcop. & cleric. l. 7. Cod. de accuſat.

ADVOCATVS SANCTI ILLIVS] Defenſor ſiue protector Eccleſiæ, aut monaſterij, qui res & iura eius tam in iudicio quàm extra iudicium tuetur & actiones exercet, Ἔκδικος. Nam ex Synodo Carthaginenſi cap. LXXV. inducta eſt aduocatorum defenſio pro cauſis Eccleſiæ.

CASAM DEI] Eccleſiam, alibi *donatio ad caſam Dei*, & paſſim.

ADRHAMITVM] Promiſſum. Adrhamire enim eſt iureiurando cauere ſe certa die & certo loco ſolemniter iuraturum : *de ſacramento fidem facere* in Leg. Ribuar. tit. LXVIII. Capitul. lib. III. cap. LVIII. *Vt ſi ſacramenta ad palatium fuerint adrhamita, in palatio perficiantur.* lib. IV. c. XXVIII. *Vbi antiquitatis conſuetudo fuit de libertate ſacramenta adhramire vel iurare*, & cap. XXIX Leg. Sal. tit. XXXIX. infrà cap. prox. *Vnde tale ſacramentum per ſuam fiſtucam viſus fuit adhramire.*

TENSANDVM] Retinendum, vt libertatem retineret.

RACIMBVRGIOS] Comites non ſoli, ſed adſidentibus ſeptem vtplurimùm conſiliariis ius dicebant, qui *Racimburgi* vel *rachimburgi* dicebantur. Leg. Salicæ tit. LII. 3. *Tunc grafio congreget ſecum ſeptem Rachimburgios.* & tit. LX. Leg. Ribuar. tit. LVII. Capitula Pipini R. *Si cauſa ſua ante ipſum Comitem fuit & ante Racemburgos.* infrà c. VI. Eoſdem Scabineos dictos eſſe exiſtimo, ſi quidem Scabinei iudices erant, & ſeptem numero Comiti adſidebant. Capitul. lib. III. c. XL. *Vt nullus ad placitum banniatur, niſi qui cauſam ſuam quærit, aut ſi alter ei quærere debet : exceptis ſcabineis VII. qui ad omnia placita præeſſe debent.* Qua occaſione lubet exſcribere ex Beſuenſis monaſterij Chronico Comitis & Scabineorum iudicium, quo tam hæc formula, quàm ſequentia capita quæ eòdem fere pertinent, non parum illuſtrantur.

Notum fiat poſteris, & memoriæ commendetur, quòd ante illuſtrem virum Hildegarium Comitem ; ſeu Iudices quos Scabinos vocant, & quamplures perſonas qui cum eo aderant in Montaniaco villa, in mallo publico ad multorum cauſas audiendas & recta iudicia terminanda, ibi veniens Becto Epiſcopus [Lingonenſis] & Aduocatus ſuus Burgoardus nouem legitimos teſtes ibi præſentauit, quorum nomina hæc ſunt, Simeon, Agano, Bertchrannus, Gouo, Machirius, Adalardus, Gerino, Gerento, Syrannus. Iſti teſtificauerunt & iurauerunt de finibus Beſuenſis monaſterij, quod à fine Pontenſe, & à fine Vendobrinſe, & Vvaurenſe, & Tillenſe, & Vetuſnimenſe, & Buſtellenſe, & Buſtenſe, & Lucenſe, & Burburenſe, & Berecholpo villare, per iſtas marcas inter ipſos fines

immunitas sit S. Petri ad integrum, & in alio loco bosco communitas ad integrum: & ab ipso fine Bustulense vsque ad viam petrosam, & deinde vsque ad stradam fractam, & deinde vsque ad finem Burburenensem immunitas est S. Petri ad integrum. Per istas marcas euntes ipsi nouem testes quos suprà nominauimus, misso secum Balacterio illustri viro, ab Hildegario Comite, & à suis Scabinis, dixerunt, & per iudicium testificauerunt, quòd à tempore Pipini Regis & deinceps per tempora domni Caroli Imperatoris vidissent inde legitimas vestituras ad partem S. Petri haberi, ita vt nec Aldo, nec heredes sui vllam legitimam vestituram exinde vnquam habuissent, sed per legem & per iustitiam vestitura S. Petri fontis Besuensis erat. Tunc ipsi scabinei vnanimiter iudicauerunt, quòd omni tempore ipsæ res per illas marcas ad partem S. Petri essent vindicatæ atque legibus conquisitæ. His præsentibus testibus Balacterio, Madaberto, Beato, Eppleno, Baldrico, Ausino, Vvormerio, Milone, Albrico notario, Feilagio, Leudumo, Arberto, Vvalterius præsens fuit & subscripsit. Data notitia die mercoris proxima, in mense Maio, Anno II. *regnante domno nostro Lugdouico Rege atque Imperatore.*

Pro colono] Glossæ vett. Colonus δουλοπάροικος. Coloni liberi quidem non serui erant, obnoxiæ tamen sortis & conditionis. Leg. Alaman. tit. IX. & XXIII. *Liberi ecclesiastici quos colonos vocant*, quos tamen frequentissimè seruis adiungi & connumerari reperias: nam ad tributa & seruiles operas tenebantur. Leg. Baiuuar. c. I. tit. XIII. *De colonis vel seruis Ecclesiæ qualiter seruiant, vel qualia tributa reddant, &c.* Adnunciatio Caroli apud Pistas c. XX. *Si quis reputatus fuerit mensuram adulterasse, & cum maiori modio vel sextario annonam vel vinum accepisse, vt cum minori mensura venundaret, si liber homo est, aut secundum suam legem se inde sacramento idoneum reddat, aut &c. si autem colonus vel seruus inde reputatus fuerit, aut iudicio Dei se examinet, aut si inde conuictus fuerit, hoc vt suprà diximus vnde mensuram adulterauit perdat, insuper & virgis nudo corio vapulet.* Sanè iure Romano, vt antea diximus, nec prædia receptis colonis vendi legarive poterant, L. Si quis inquilinos CXII. De legatis I. L. II. L. XII. De agricolis & cens. Cod. lib. XI. In donatione Haganonis ad S. Martinum Turonensem imperante Ludouico: *Fridegiso Abati trado mansum nostrum indominicatum, &c. cum hominibus ibidem commorantibus quos colonario ordine viuere constituimus.*

Recognovit et recredidit] Recredere eiusmodi scriptoribus restituere est & reddere. Iuo epist. CCLXXV. *Dicit Comes quòd libenter reddet aut recredet Comitem Niuernensem.* Vetus instrumentum in tabulario S. Martini Turonensis anno III. Rodulfi R. *Et sic ex ipsis decimis sese recredidit & per fistucam guerpiuit.*

Vicarius] Comitis, Gregor. Turon. lib. X. c. V. *Responderunt hoc Animondi Vicarij dolo qui pagum illum iudiciaria regebat potestate*

factum fuisse, & lib. VII. c. XXIII. de Armentario Iudæo qui Turonum ciuitatem venit *ad exigendas cautiones, quas ei propter tributa publica Iniuriosus ex-vicario, ex-comite verò Eunomius deposuerant.* Quibus locis videtur Gregorium sensisse de Vicario qui per prouinciam vices Comitis agebat, quique postea Vicecomes appellatus est. Erant enim & alij minores Vicarij, quorum singuli sub eodem Comite certis territoriis præerant, ideóque à Vvalafrido plebanis & parochis Ecclesiarum comparantur. Capitul. lib. II. c. XXVIII. *Habeat vnusquisque Comes vicarios, & centenarios suos secum.* Hincmarus ep. IV. cap. XV. *Comites & Vicarij, vel etiam Decani plurima placita constituunt.* Idem Epistola pro Episcopis Galliæ & Germaniæ cap. III. *Regum Comites in ciuitatibus suis, & Comitum Vicarij in plebibus.* Inde frequenter veteribus instrumentis *in pago illo, in Vicaria illa.* Hodie *Viguiers.*

ACCIPERE DEBERE] Leg. Ribuar. tit. LXI. *Hoc itaque constituimus, vt quicumque in causa victor extiterit, semper iudicium conscriptum accipiat.*

CAP. II. CHARTA SACRAMENTALIS] Qua statuitur, vt qui pro colono vindicatus se liberum asserit, manu sextadecima propinquorum, certa die in Basilica Sancti alicuius iuret se liberum esse.

IN MALLO PVBLICO] Mallus, placitum maius, vbi maiora negotia à Comite finiebantur. Leg. Salicæ tit. I. XLVI. XLVIII. LVI. LIX. LX. Capitul. lib. III. c. XXVIII. LI. LVII. & lib. IV. c. XXVIII. *Vbi antiquitus consuetudo fuit de libertate sacramenta adrhamire vel iurare, ibi mallum habeatur & ibi sacramenta iurentur. Mallus tamen neque in Ecclesia, neque in atrio eius habeatur. Minora verò placita Comes siue intra suam potestatem, vel vbi impetrare potuerit habeat. Volumus itaque vt domus à Comite in loco vbi mallum tenere debet constituatur, vt propter calorem solis & pluuiam publica vtilitas non remaneat.* Adnunciatio Caroli R. apud Pistas cap. XXXII. *Vt conlimitanei & vicini Comites in vna die, si fieri potest, mallum non teneant, maximè post octauas Paschæ, propter Francos homines & Aduocatos, qui ad vtrumque mallum non possunt occurrere, sed mittant sibi inuicem missos, & si vnus die Lunis mallum habuerit, alter die Iouis, aut die Lunis sequentis hebdomadæ mallum habeat. Et ne graue ei sit qui suum mallum interiecit, qui vno anno primus tenuerit mallum, sequenti anno consentiat alteri primum tenere. Et si sacramenta legalia in primo die Lunis post Pascha iuranda deuenerint, aut in aliis feriis quando mallum tenere debuerat, mittat quisque Comes missum suum qui ipsa sacramenta auscultet, ne ipsi homines iectiui inueniantur, & ipse sic mallum suum teneat, vt barigildi eius & aduocati qui in aliis Comitatibus rationes habent ad suum mallum occurrere possint.* Synodi Meldensis c. LXXVI. Passim in formulis quæ sequuntur.

Romæ etiã nunc Barigeldo.

APVD PROXIMIORES PARENTES SVOS] Inde in Lege Salica tit. LXIII. qui cognationi renunciat dicere debet *quòd se de iura-*

iuramento & de hereditate & de tota illorum ratione tollat.

NOCTES] Tacitus de Germanis: *Nec dierum numero vt nos, sed noctium computant, sic constituunt, sic condicunt vt nox ducere diem videatur.* Sæpissimè in Lege Salica, Capitulis, historicis, veteribus instrumentis, vt ad Capitula Caroli M. doctiss. Fr. Pithœus obseruat. Quo fit vt ad hæc vsque tempora plerique *annuit*, quasi *hac nocte* pro *hodie* vsurpent.

IECTIVVS] Suprà ad Marcul. lib. I. c. XXXVIII. Adnunciatio Caroli R. apud Pistas cap. XXXIII. *Multi inde contendunt, & se inter se iectiscunt.* postea: *Suum sacramentum se iurare debere contendant, & contra causatores suos, si ad hoc audiendum non venerint iectiscant.* CAP. IV.

RACHIMBVRGIIS] De quibus suprà cap. I. CAP. IV.

MISSOS DOMNI ET GLORIOSISSIMI REGIS] Missos dominicos, infrà hoc ipso capite. Pipinus Maior domus in diplomate pro S. Dionysio: *Omnibus Episcopis, Abatibus, Ducibus, Comitibus, domesticis, grafionibus, vegariis, centenariis, vel omnibus missis nostris discurrentibus, seu quacumque iudiciaria potestate praditis.* Quater in anno à Principe legati per prouincias mittebantur, vt siquid Episcopi aut Comites negligentiùs egissent, per eorum admonitionem corrigeretur: hisque quibus à Comite ius dictum non esset illi dicerent, & pleraque negotia Regis nomine perficerent, aut ad eum referrent: constitutiones quoque Principum seu capitula ab iis per prouincias transmittebantur & annunciabantur. Capitul. lib. II. c. XVIII. XXVI. XXVII. XXVIII. lib. III. cap. XIV. XVII. LXXXIII. LXXXV. LXXXVIII. & passim. Horum officium præclarè describit Flodoardus Hist. Rhem. lib. II. c. XVIII. CAP. VII.

ATQVE ELIDIATA SIT] Corrupta hæc sunt, sed ita restituenda crediderim, *Vt ipsam terram ipse Abas habeat euindicatam atque elitigatam, ne sit postmodum ex hac re omnique tempore subita causatio.* Elitigata, pro extra litem & controuersiam posita, quæ vox frequentissima est in Variis Formulis.

IN GRAFIA ILLA] In illo Comitatu. Grafiones enim Germanica lingua pro Iudicibus & Comitibus vsurpantur, Auentinus lib. VII. ad an. MCCLXXXV. *Eodem anno Cæsar VIII. KL. Ianuarias Augustam in confinio Rhetiæ atque Vindeliciæ concilium procerum conuocat. Albertum Hallusium in classem præfectorum, quos nos Graphios, litteratores Comites vocant, refert.* Rigordus in Vita Philippi Augusti R. ad an. MCCVIII. *Eodem anno quidam Comes Palatinus, qui eorum lingua Landgraf vocabatur, id est Comes Palatij, &c.* Sic enim ex veteribus libris legendum est. Carlomannus R. in Synodo an. DCCXLII. *Decreuimus quoque vt secundùm canones vnusquisque Episcopus in sua parochia sollicitudinem habeat, adiuuante Grafione qui defensor Ecclesiæ eius est, vt populus Dei paganias non faciat.* Ibi enim Grafio Comes est. Sic in Lege

Salica & veteribus aliis Legibus Grafionis vocabulum accipitur.

Cap. viii. Ingenvitas] Exemplum manumissionis à Senonensi quodam Archiepiscopo factæ Ludouico Pio imperante, qua secundùm eius constitutionem Archiepiscopus seruum suum in Ecclesia manumittit, vt ad sacros ordines possit promoueri.

Statvit vt Episcopi atqve Abates] Illud ipsum antea cautum erat Synodo Aurelianensi III. sub Childeberto R. c. xxv. Vita Ludeuuici Pij: *Considerans idem piissimus Imperator, non debere Christi ministros obnoxios esse humanæ seruituti, &c. statuit vt quicumque ex seruili conditione, conciliante scientia & morum probitate, ad ministerium altaris adsciscerentur, primùm manumittantur à propriis dominis, vel priuatis, vel ecclesiasticis: & tunc demum gradibus altaris induantur.* Quæ eadem continuationi Aimoini inserta sunt lib. v. cap. x. Capitul. lib. i. cap. lxxxviii. *De seruorum ordinatione &c. statutum est vt nullus Episcoporum deinceps eos ad sacros ordines promouere præsumat, nisi priùs à dominis propriis libertatem consecuti fuerint:* & quæ sequuntur, quod ipsum iisdem verbis refertur ex incerto quodam Concilio Toletano à Burchardo lib. ii. cap. xxxi. & ab Iuone Decreti par. vi. cap. clxxxii. Antea etiam id sæpe constitutum: nam & in eandem sententiam citatur ab eodem Burchardo & Gratiano auctoritas Leonis PP. Præterea Synodi Aurelianensis III. sub Childeberto R. cap. xxi. nominatim cautum apparet, *Vt nullus seruilibus colonariisque conditionibus obligatus, iuxta statuta Sedis Apostolicæ ad honores Ecclesiasticos admittatur, nisi testamento aut per tabulas constiterit eum absolutum.* Eòdem pertinet Nouel. cxxiii. §. Si seruus. c. xvii. Sic ratiociniis obnoxij ordinari non poterant. l. 4. Cod. de Episcop. & cleric. Concilium Carthaginense can. viii. & ix. Burchardus lib. ii. cap. xxxvi. Iuo part. vi. c. xxcvii. Gratianus dist. liv. can. iv. vbi falsò tribuitur Moguntinensi. cap. ii. de obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non. Id innuit Thomas Cantuariensis apud Rogerum Houedenum Annal. part. poster. anno 1165. *Mandauit ei Rex vt redderet ei plenariam computationem de omnibus receptis quæ receperat de redditibus regni quamdiu Cancellarius fuerat. Respondit Thomas, in electione mea Henricus filius eius, & omnes Barones, Scaccarij, & Richardus de luci Iustitiarius Angliæ clamauerunt me quietum Deo, & sanctæ Ecclesiæ de omnibus receptis & computationibus, & ab omni exactione sæculari, ex parte domini Regis: & sic liber & absolutus electus fui ad huius officij administrationem.*

Permissv ipsivs libertate donent] Innuit seruos Ecclesiarum, de quibus heic agitur, non potuisse manumitti etiam ordinandi gratia, sine Principis auctoritate, cùm alienationis species videatur.

Hlvdovici avgvsti avctoritate qvæ Senonis in arcibo Ecclesiæ Episcopii servatvr] Capitul.

lib. I. cap. LXXXVIII. *De Ecclesiarum verò seruis communi sententia decretum est, vt Archiepiscopi per singulas prouincias constituti nostram auctoritatem, suffraganei verò illorum, exemplar illius penes se habeant. Et quandocumque de familia Ecclesiæ vtilis inuentus aliquis ordinandus est, in ambone ipsa auctoritas coram populo legatur, &c.* Burchardus lib. II. cap. XXXII. Synodi Triburiensis c. XXV.

IN ARCIBO] Archio, archiuo.

EPISCOPII] Domus Episcopi. Synodi Meldensis c. XXVI. *Suggerendum est & ex diuino mandato intimandum Regiæ maiestati, vt Episcopium quod domus Episcopi appellatur &c. venerabiliter ac reuerenter introeat, & secundum sanctam prædecessorum consuetudinem, quando orationis & debitæ susceptionis gratia in transitu conuenienti ciuitatem ingressus fuerit, habitaculis episcopalibus reuerenter inhabitet.*

CENSEO TE ATQVE STATVO ANTE SACRI ALTARIS CORNV] Manumissio in Ecclesia ante altaris cornu solita celebrari, Formul. Leg. Rom. c. XII. Capitul. lib. I. c. LXXXVIII. *In ambone ipsa auctoritas coram populo legatur, & coram sacerdotibus vel coram fidelibus laicis ante cornu altaris, sicut in nostra auctoritate continetur, remota qualibet calliditate libertatem consequatur, & tunc demum ad gradus ecclesiasticos promoueatur.* Leg. Longob. lib. II. tit. XXXV. lib. III. v. IX. *circa sacrum altare manumissus.* Exemplum manumissionis apud Burchardum lib. II. c. XXVI. *Ego Burchardus Vvormatiensis Ecclesiæ Episcopus quendam Ecclesiæ nostræ famulum nomine Eberhardum, sacris ordinibus oblatum, ad altaris cornu, nobilium virorum in præsentia per hoc auctoritatis testamentum statuo, ita vt ab hodierno die & tempore bene ingenuus, atque ab omni seruitutis vinculo securus permaneat.* Seruos autem qui manumittebantur vt clerici fierent, alibi quàm in Ecclesia manumitti non potuisse, docet idem Burchardus cap. XXVIII.

CIVEMQVE ROMANVM APPELLARI] Qui in Ecclesiis manumittebantur, ciues Romani, non Latini fiebant, maximámque libertatem consequebantur, ex constitutione Constantini L. I. Cod. Th. De manumiss. in eccles. Ideóque hæc clausula instrumentis libertatis apponi solita. Formul. Leg. Rom. c. XII. B. Gregorius PP. Regist. lib. V. epist. XII. *Vos Montanum atque Thomam famulos sanctæ Romanæ Ecclesiæ, cui Deo adiutore deseruimus, liberos ex hac die ciuésque Romanos efficimus, omnéque vestrum vobis relaxamus seruitutis peculium.* Cuius tamen appellationis Caroli M. & Ludouici Pij sæculo non aliam vim fuisse existimo, quàm vt Lege Romana manumissi vterentur.

NVLLI HOMINVM QVICQVAM DEBEAS SERVITII ATQVE OBSEQVII] Hinc apparet non tantùm seruos, sed etiam libertos qui obsequiis erga patronos tenerentur, ordinari non potuisse. Debet enim ab aliis immunis esse qui diuinæ militiæ aggregandus est,

vt Leonis PP. verbis vtar. Synodus Toletana apud Burchardum lib. II. cap. XXV. *Quicumque libertatem à dominis suis ita percipiunt, vt nullum sibimet in eis obsequium patronus retentet, isti si sine crimine capitali sunt, ad clericatus ordinem suscipiantur, quia directa manumissione absoluti esse noscuntur: qui verò retento obsequio manumissi sunt, pro eo quod adhuc patrono seruituti tenentur obnoxij, nullatenus sunt ad ecclesiasticum ordinem promouendi, ne quando voluerint eorum domini, fiant ex clericis serui.*

CANONICIS ADMONITI SANCTIONIBVS VT SI QVÆ DEINCEPS PRÆDIA] In Capitulis idipsum statuitur: lib. I. cap. LXXXVIII. *Si post ordinationem aliquid adquisierit, illud obseruetur quod in canonibus de consecratis nihil habentibus constitutum est.* Canonicæ autem sanctiones illæ, de quibus heic & in Capitulis, sunt synodorum decreta, quibus statuitur, vt clerici qui nihil habentes consecrati sunt, si postea aliquid adquisierint, id omne ad Ecclesiam pertineat. Synodi Carthaginensis III. c. XLIX. *Placuit vt Episcopi, presbyteri, diaconi, vel quicumque clerici, qui nihil habentes ordinantur, & tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quæcumque prædia nomine suo comparant, tanquam rerum dominicarum inuasionis crimine teneantur, nisi admoniti Ecclesiæ eadem ipsa contulerint.* Iustinianus idipsum sanxit Nouell. CXXXI. cap. XIII. contra id quod olim obseruabatur ex constitutione Leonis & Anthemij l. XXXIV. Cod. de Episcop. & cleric. Burchardus: *Vt vnusquisque presbyter res quas post diem consecrationis acquisierit, propriæ Ecclesiæ relinquat.* Idem Burch. lib. III. c. CXVIII. ex Synodo Rhemensi refert hæc verba: *Inuestigandum si nihil patrimonij habens presbyter quando prouectus est ad ordinem ecclesiasticum, postea emerit prædia, cuius iuris sint; quoniam Ecclesiæ ad quam de nihil habente promotus est, esse debent, iuxta canonicam authoritatem.* Eadem verba extant in cap. I. De peculio clericorum, quæ tamen citantur ex Concilio Arelatensi.

CAP. IX. MANDATVM] Continet simplex mandatum seu procurationem litigandi causa, vt & similis est apud Marculfum lib. I. c. XXI. & lib. II. c. XXXI.

CAP. X. TRACTVRIA PRO ITINERE PERAGENDO] Tracturia pro Tractoria. Nam heic forma quædam quasi Tractoriæ refertur, qua Episcopus eum cui ob delicta pœnitentiæ causâ peregrinatio indicta fuerat, commendat iis ad quos iter faciens peruenerit, vt sciant non alia ex causa illum peregrinari, nec vagari. Itaque rogat vt ei mansionem & focum, panem & aquam præstent. De Tractoria dictum est ad Marcul. lib. I. c. XI.

CENTENARIIS] Singuli Comitatus in Centenas seu territoria quædam diuidebantur, quibus Minores Iudices præerant sub Comitis dispositione, qui à Centena Centenarij dicebantur. Synodi Cabi-

lonensis sub Carolo M. cap. XXI. *Comitibus & iudicibus hoc summopere obseruandum est vt iustè iudicent.* paulò pòst: *Sed & ministros quos Vicarios & Centenarios vocant, iustos habere debent.* Qui tamen non de omnibus causis, sed de minoribus tantùm iudicabant. Capitul. lib. IV. cap. XXVI. *Omnis controuersia coram Centenario definiri potest, excepta redditione terræ, & mancipiorum, quæ non nisi coram Comite fieri potest.* lib. III. c. LXXIX. *Vt nullus homo in placito Centenarij neque ad mortem, neque ad libertatem suam amittendam, aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur: sed ista in præsentia Comitis vel Missorum nostrorum iudicentur.* Centenarios porro per pagos statutos esse scribit Vvalafridus Strabo, & planè eosdem cum Vicariis facit, quos etiam cum presbyteris Ecclesiarum baptismalium qui minoribus presbyteris præsunt comparat.

DECANIS] Minimi sunt iudices sub Centenariis, & à Vvalafrido minoribus presbyteris conferuntur. Hincmar. ep. IV. c. XV. *Comites & Vicarij, vel etiam Decani plurima placita constituunt, &c.*

MANSIONEM EI ET FOCVM PANEM ET AQVAM LARGIRE DIGNEMINI] Capitula quædam Caroli M. & Ludouici Pij MSS. c. XVI. *Vt infra regna Christo propitio nostra omnibus iterantibus nullus hospitium deneget, mansionem & focum tantùm, similiter pastum nullus contendere faciat excepto prato & messe.*

QVID PLVRA AD SAPIENTES] Clausula qua commendatoriæ epistolæ claudi solebant, vt & aliæ. In Historia Augusta: *Dictum sapienti sat est.* Sic de formulis variis, cap. XXII. XXIII. XXIV. verba omisit, sed sensum expressit Senator sub Vitigis Regis persona, Variarum lib. X. epist. XXXIII. *Pauca dixisse sapientiæ vestræ sufficiunt.* &c.

LITTERÆ COMMENDATITIÆ] Clericis sine proprij Episcopi licentia peregrinari non licebat, nec peregrinantes ab alio Episcopo suscipi & admitti poterant, nisi à proprio Episcopo commendatitias litteras impetrassent. Gregorius Nazianzenus in Iulianum: ἐν ἐπιστολικοῖς συνθήμασιν, οἷς ἡμεῖς ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος τοὺς χρήζοντας παραπέμπομεν. Synodi Calchedonensis can. XIII. Ξένοις κληρικοῖς καὶ ἀγνώστοις ἐν ἑτέρᾳ πόλει δίχα συστατικῶν γραμμάτων τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου μηδὲ ὅλως μηδαμοῦ λειτουργεῖν. Synodi VI. in Trullo can. XVII. Synodi Agathensis c. XXXVIII. *Clericis sine commendatitiis epistolis Episcopi licentia non pateat euagandi.* Synodi Epaunensis cap. VI. Burchardus lib. II. cap. CXXXVII. CXXXVIII. CXLI. *Formatæ* vtplurimum apud Latinos scriptores hæ litteræ appellantur. Optatus Mileuitanus lib. I. de Syricio PP. *Cum quo nobis totus orbis commercio formatarum in vna communionis societate concordat*, siue quòd certa forma certisque notis conceptæ essent, siue etiam à forma seu sigillo quod addebatur, vt putat eruditissimus Iacobus Sirmondus in Notis ad Goffridum: cui CAP. XIII.

posteriori sententiæ suffragari videtur quod dicitur in Synodo Cabilonensi sub Carolo M. cap. XLI. presbyterum qui proprio loco dimisso ad alium migrat litteras habere debere, *in quibus sint nomina Episcopi & ciuitatis plumbo impressa.* Est etiam in Ordine Romano epistola, qua Episcopi à Pontifice Romano consecrati ad ciuitates suas remittuntur & officij admonentur, quæ *Formata Episcopo danda nuncupatur*, cùm tamen commendatitia non sit, quod aliis confirmari posset exemplis. Illud autem obseruandum, non tantùm clericis peregrinantibus formata opus esse, sed nec Episcopis remota loca petere absque Metropolitani formata licuisse: ideóque Laudunensem Episcopum nepotem suum Hincmarus reprehendit, quòd absque Metropolitani epistola extra diœcesim sæpe profectus esset. Quod ius Formatæ Episcopis dandæ Vigilius PP. ep. VII. Auxanio Arelatensi Episcopo tribuit, cui vices suas commiserat. *Nullus*, inquit, *de Pontificibus tuæ per has vices ordinationi commissis in longinquis quibuslibet locis audeat proficisci, nisi solenni more (sicut decessore nostro prædecessori vestro similiter concedente consueuerant) Formatam vestræ charitatis acceperit.*

MAGNONI] Carolo M. imperante vixit Magno Senonensis Archiepiscopus cuius est hæc Formata, quod & annus his litteris adscriptus ostendit. Ille est qui Notas iuris collegit & Carolo M. dicauit, quibus ipse hos præfixit versiculos. *Hæc iuris* σημεῖα *libens Rex accipe Carle, Offert deuotus quæ tibi Magno tuus.*

ET VT CERTIVS CREDATIS, GRÆCA ELEMENTA] Solebant Episcopi in formatis seu commendatitiis litteris, ne qua fraus fieret, vti quibusdam notis & symbolis, litteris videlicet Græcis quæ certum numerum exprimerent. Quod quomodo fieret exponit Atticus in fine Synodi Calchedonensis. Iuo Decreti Par. VI. cap. CCCCXXXIII. Gratianus Distinct. LXXIII. additis duabus harum epistolarum formulis, quarum vna Burchardi est lib. II. c. CCXXVII. Vide Sirmondum in Sidonium pag. 109. 110. 111. 112. 113.

CAP. XIII. INGENVITAS] De ingenuitate ad Marculf. cap. XXXII. lib. II. abundè diximus.

TESTAMENTVM ETIAM FACIENDI] Saluianus ad Ecclesiam Catholicam lib. III. *Illi testamenti faciendi arbitrium dant libertis, tu tollis liberis.* Quod plenæ libertatis qua ciues Romani efficiebantur proprium erat, non Latinæ. Verùm hoc sæculo, eiusmodi differentiam euanuisse antea monui.

DEFENSIONEM VEL MVNDEBVRDEM ECCLESIARVM] Marculfus lib. II. c. XXII. Synod. Matisconens. II. sub Guntranno c. VII. Concilium Toletanum V. c. LXXII. *Liberti qui à quibuscumque manumissi sunt, atque Ecclesiæ patrocinio commendati existunt, sicut regulæ antiquorum Patrum constituerunt, sacerdotali defensione à cuiuslibet inso-*

lentia protegantur, siue in statu libertatis eorum, seu in peculio quod habere noscuntur.

CHARTA AGNATIONIS] Qua dominus serui cui se ingenua iunxit illis indulget, vt qui ex eis nascentur, liberi permaneant. Marculfus lib. II. c. XXIX. vbi plura. Vide Cassiodorum lib. VII. c. XL. Cap. XVIII.

TRADITORIA DE TERRA] Forma est traditionis agri antea venditi. Cap. XIX.

VEL TERRAM VEL HERBAM VISVS FVIT TRADIDISSE] Vide Plinium lib. XXII. cap. IV. Infrà cap. XLIII. *Per terram vel herbam sicut lex est ad partem Sancti illius visus est tradidisse.* Sic Leg. Baiuuar. cap. XVII. tit. III. *Ea ratione firmet per quatuor angulos campi, aut designatis terminis, per hæc verba tollat de ipsa terra vel aratrum circumducat, vel de herbis aut ramis, sylua si fuerit, ego tibi tradidi & legitimè firmabo per ternas vices.* Non dissimilis est traditionis forma, quæ ab Innocentio III. PP. describitur in cap. II. De consuetudine: *Hanc conferendi formam esse proponis, quod in huiusmodi donationibus modicum terræ consueuit in manu accipere, vel in extremitate pallij manu prælati Ecclesiæ sustinetur, aut super altare ponendum sub testimonio videntium & audientium sub dicta forma quæ scotatio vulgariter appellatur.* De aliis traditionum modis nonnulla notauimus ad Marcul. lib. I. c. XLII.

EXITVM FECISSE] In signum scilicet traditionis exibat, loco cedebat, vacuámque possessionem in alterum transferebat: aliàs tamen *exutum* scriptum est, vt sit sensus, eum possessione se exuisse, vt alius eâ vestiretur, si sæculi verbis vti licet, vtrumque retineri potest.

NOTITIA DE SERVO VENDITO] Instrumentum venditionis serui. Cap. XXI.

NOTITIA DE IACTIVIS] Quâ notum fit quendam vadimonium deseruisse. Marculf. lib. I. cap. XXXVII. vnde petenda huius capitis interpretatio. Cap. XXII.

SECVRITAS] Marcul. lib. II. cap. XVIII.

VT ILLAM LEVDEM VT LEX ERAT SOLVERE DEBERET] Leudis, pretium compositionis pro homicidio. Leg. Salicæ tit. XLIII. II. *Si autem qui præcipitatus est mortuus fuerit, tota leude sua componatur.* 12. *medietate leudis eius componat, ille verò qui eum occiderit secundum legem eum componat.* Leg. Frisionum tit. II. *Expositor nec iuret, nec leudem soluat, sed inimicitias propinquorum occisi patiatur donec se cum eis reconciliet.*

MANDATVM] Eius qui propter morbum vel ætatem rebus suis superesse non potest. Marculf. lib. I. c. XXI. Cap. XXV.

PRECARIA] De precaria iam satis ad Marculf. lib. II. c. V. Cap. XXVII.

PRESTARIA] Præstationis charta suprà ad Marculf. cap. XL. lib. II. Cap. XXVIII.

CENSVM AD LVMEN VEL SACRIFICIVM SOLIDOS TANTOS] In precariis ab Ecclesia concessis solebat merces quædam seu census annuus interuenire. Synodus Leptinensis: *Ea conditione vt annis singulis de vnaquaque casata solidus id est duodecim denarij ad Ecclesiam vel monasterium reddantur.* Flodoard. Hist. Rhem. lib. III. c. XX. ex Hincmaro: *Quomodo Carolus Pipini Regis filius eandem villam apud Tilpinum Archiepiscopum obtinuerit in præstariam, ea conditione vt capellas ad ipsam pertinentes cum nonis & decimis Episcopus Rhemorum retineret, & Rex duodecim libras argenti in luminaribus Ecclesiæ daret, & quòd hunc censum tam ipse Rex quàm successores eius persoluerunt.* Quem censum in recognitionem dominij præstari idem Hincmarus innuit apud eundem lib. III. c. XXVI. *Ne fortè suggeratur Imperatori, quòd cupiditate illectus hunc censum repetat, quem in suos vsus nunquam redegerat: sed cupiens euadere periculum, ne silentio suo in diebus suis census ipse depereat, & ipsa villa in alodem vertatur.*

CAP. XXIX. NOTITIA DE HOMINE FORBATVDO] Formula iurisiurandi quod præstare tenetur is qui adgressorem interfecit, nimirum ob tutelam corporis sui & vim repellendo occidisse. Eiusdem argumenti est cap. XXX. Formul. Leg. Rom.

COLPVS] Ictus, vt vett. Glossæ apud Pithœum rectè interpretantur, nostris *coup.* Leg. Salic. tit. XIX. *Si quis ingenuus ingenuum fuste percusserit, & tamen sanguis non exierit vsque ad tres colpos, pro vnoquoque ictu* CXX. *denarios, qui faciunt sol.* III. *soluat.* Colpus à colapho, vt in Leg. Sal. vet. Cod.

FORBATVDVM] Sic in Form. Leg. Rom. cap. XXX. Decretum Childeberti R. *Iudex loci illius solatio collecto ipsum raptorem occidat, & iaceat forbatudus.* quasi forbatudus pro iure cæso diceretur. Quod apertiùs traditur in Leg. Ribuar. tit. LXXIX. *De homine forbatudo. Si quis hominem super rebus suis comprehenderit, & eum ligare voluerit, aut super vxorem, seu super filiam, vel his similibus, & non prævaluerit ligare, sed colpus ei excesserit, & eum interfecerit, coram testibus in quadriuio in clida eum leuare debet, & sic* XL. *seu* XIII. *noctes custodire, & tunc ante iudicem in arabo coniuret quòd eum de vita forfactum interfecisset. Sin autem ista non adimpleuerit, homicidij culpabilis iudicetur.*

INFRA NOCTES XLII.] Numerus respondet Legi Ribuariæ, cuius particulam modò adscripsi: in qua tamen ex hoc loco pro XIV. legendum esse putarem XLIV. alij viderint.

SICVT LEX EST] Leg. Ribuar. tit. LXXIX.

APVD TRES ALOARIVS] Sic infrà c. XXIII. *post ipsum tres aloariæ & XII. conlaudantes iurauerunt.* Pleniùs tamen inquirendum censeo. Aloarij videntur hoc sæculo dicti, qui probarent & laudarent, idémque affirmarent, à laudando; vnde & nostris hodie *alouër*, pro rationem probare. Monuit Iohan. Sauaro V. C.

ET LINGVAS EORVM LEGIBVS DIREXERVNT] Hoc est secundùm leges iurauerunt eum qui iurauit vera dixisse. Formul. Leg. Rom. cap. XXXI. *Similiter testes sibi similes visores & cognitores, secundùm quod ei iudicatum fuit, post ipsum iurauerunt, vt quicquid iam dictus ille de hac causa iurauit verum & idoneum sacramentum dedit.* Leg. Alam. tit. VI. suprà ad Marculf. lib. I. c. XXXVIII. Fortè legendum *dixerunt*, vt infrà c. XXXIII. & XXXIV.

INDICVLVS REGALIS] Regia epistola qua Rex Comiti mandat, vt cuidam qui queritur, quòd alij res suas retinerent, ius dicat; aut si illi satisfacere recusent, cogat eos fideiussores ante Regem iudicio sistendi causa dare. Marcul. lib. I. cap. XXVII. & XXVIII. Quid sit Indiculus, ad cap. VI. Marculfi expositum est. CAP. XXX.

FRATRI ILLI COMITI] Comites ciuitatum fratris appellatione à Principe decoratos hoc capite docemur. Quod ius vt prouinciæ rectores & præsides consequebantur. His enim id Cassiodorus tribuit lib. VI. cap. XXI. *Additur quòd à principe frater vocaris.* Ita Maiorianus Aug. apud Sidonium lib. I. ep. vlt. compellat *frater Camille.* Videantur Nouellæ Theodosij, Valentiniani, & Maioriani, vbi non rarò illud occurrit.

IN VESTRO MINISTERIO] Ministerium pro territorio. Capitul. lib. II. c. XVIII. *Sicut in capitulis quæ de hac re illis Comitibus dedimus, in quorum ministeriis moneta percutitur, constitutum est,* & passim.

SVPER NOCTES TANTAS] Id est intra tot dies. Nam spatia temporis non numero dierum, sed noctium finiebant, vt antea dictum est.

ALIVS INDICVLVS] Immunitas est militiæ, quæ seni à Rege conceditur. CAP. XXXI.

DE OMNI HOSTE] Exercitu. Capitul. lib. III. c. IX. X. *Quicumque homo nostros habens honores in hostem bannitus fuerit.* Appendix Aimoini lib. IV. c. LVI. *Rebellantibus Saxonibus paganissimis, qui contra Rhenum fluuium consistunt, strenuus vir Carolus hostem mouit Francorum.* Adnunciatio apud Pistas cap. XXVI. *Vt pagenses Franci qui caballos habent vel habere possunt cum suis Comitibus in hostem pergant.* Nostris *host.*

ARRIBANNO] Seu *Heribanno*, pœna est pecuniaria eius qui ad expeditionem post Principis bannum seu edictum profectus non est. Gregor. Turon. lib. V. cap. XXVI. *Post hæc Chilpericus Rex de pauperibus & iunioribus Ecclesiæ vel Basilicæ iussit bannos exigi pro eo quod in exercitum non ambulassent.* & lib. VII. cap. XLII. *Post hæc edictum à iudicibus datum est, vt qui in hac expeditione tardi fuerant damnarentur.* Capitul. lib. III. cap. XIV. *De Heribanno volumus vt missi nostri fideliter exactare debeant.* & cap. XXXV. & LXVIII. In Legib. Longobardorum heribanni mulcta est LX. solidorum. Vox est hodie quoque nota.

DISMANARE] id est de domo extrahere.

NOTITIA DE COLONITIO] Suprà cap. I. IV. V. CAP. XXXII.

CAP. XXXIV. NOTITIA DE HERBIS MALEFICIS] Iusiurandum mulieris, quæ veneficio hominem occidisse accusabatur, quòd scilicet potionem maleficam ei nunquam temperasset aut propinasset.

MALLAVIT] In ius seu ad mallum Comitis vocauit.

HERBAS MALEFICAS TEMPERASSEM] Leg. Sal. tit. XXI. *De maleficiis. Si quis alteri herbas dederit bibere, & mortuus fuerit,* VIII. *den. qui faciunt sol.* CC. *culpabilis iudicetur.* 2. *si verò biberit & mortuus non fuerit, &c. ille qui dedit pro aliquo maleficio culpabilis iudicetur.* Greg. Tur. lib. V. cap. XXXV. de Mummolo qui maleficij incusatus est, quòd herbam se habere ad tormina & dysenteriam sanandam professus sit: apud eundem Gregorium *per herbarum venena.* Inde *enherber.*

CAP. XXXV. CESSIO] Donatio à patre vni ex filiis facta, vt præcipuum illud habeat. Similis est apud Marcul. lib. II. cap. XI. quæ in nepotem confertur.

CAP. XXXVI. EVACVATORIA] Apocha, suprà ad Marculf. lib. II. cap. XXXV.

LIBELLVS DOTIS] De libello dotis suprà ad lib. II cap. XV.

CAP. XXXVII. MANCIPIA STANTIA] Villici, qui fundum exercent, & inter instrumenta fundi numerantur.

CAP. XXXVIII. INDICVLVS REGALIS] Videndus Marcul. lib. I. cap. XXXVII.

APVD NOSTRVM SIGNACVLVM] *Apud* heic dicitur pro *cum*, aut *per*, quod non rarò in illius sæculi auctoribus occurrit. suprà cap. II. *apud proximiores parentes suos octo* iuret. & cap. XXIX. in f. Itaque quod heic dicitur *apud nostrum signaculum* sic accipiendum est, *per litteras anulo seu sigillo nostro firmatas.* Nam vt diximus indiculo sigillum non addebatur.

MANNITVM] Mannire, in ius vocare, Leg. Sal. tit. I. & aliàs sæpissime, quasi *monere.*

CAP. XXXIX. ÆQVALENTIA VEL PACTVM] Diuisio hereditatis inter fratres, quæ æqualentia heic appellatur, quòd æquis partibus fiat. Marculf. lib. II. cap. XIV.

ÆQVALENTIA DIVIDERE] Æqua lance. Inde huius capitis titulus. Marculf. lib. II. cap. XIV. *æqua lance inter se visi sunt diuisisse vel exæquasse.*

CVM OMNI DESVPER POSITO] *Suprapositо* passim in Formul. Leg. Rom. infrà cap. XL. *vnà cum superpositis.* apud Iurisconsultos *cum omnibus quæ ibi erunt:* clausula in venditionibus, donationibus, legatis, diuisionibus hereditatis frequentissima.

PECVLIVM PRÆSIDIVM] De peculij & præsidij voce ad lib. II. Marculfi.

CAP. XL. DONATIO AD CASAM DEI] Casa Dei pro quacumque Ecclesia, quasi domus Dei. Hincm. Ep. VII. c. XXXV. *Prouidendum est etiam vt de nihil habentibus promoti presbyteri non præsumant quæ de faculta-*

tibus Ecclesiæ comparauerunt vendere, vel quasi ad Casam Dei tradere, nisi ad Ecclesiam cuius propria esse debent. Sane hodieque in Aruernia extat cœnobium, quod casæ Dei nomen velut proprium sibi retinuit.

GRAFIA ILLA] Comitatu illo. suprà ad cap. VII.

APVD IVGALEM MEVM VISA SVM CONQVISISSE] Tertiam videlicet rerum stante coniugio quæsitarum. Plura ad lib. II. cap. XVII.

DE FILII MEI LVCTVOSA HEREDITATE] Ita Papinianus apud Iustinianum L. vlt. Cod. De institut. & substitut. *Luctuosam hereditatem ad matrem venire curauit.* Iustiniano *tristis successio.* Institut. De senatusconsul. Tertullian. in pr. Inscriptio Viennensis, MISERI PARENTES CONTRA VOTVM PP.

EMVNITAS SANCTORVM] Priuilegium immunitatis monasterio à Rege concessum, qua de re plura ad cap. III. lib. I. CAP. XLIV.

HOMINIBVS VASSIS NOSTRIS] Fortasse legendum *omnibus vassis nostris*, aut saltem addendum *hominibus & vassis nostris.*

IN CVRTIBVS VEL VILLIS] Villas etiam Curtes dictas fuisse hic locus ostendit. Sic in diplomate Caroli R. pro Corbeiæ cœnobio, *villas seu curtes vel ea quæ deinceps in parte ipsius Ecclesiæ voluerit diuina pietas augeri.* & in Traditionibus Fuldensibus lib. II. *iugerum curtiferum* dicitur, in quo ædificium rusticum & villula esset. Leg. Salicæ tit. VI. *canem custodem domus siue curtis.* Olim quidem *Cortem* Romani dixere eam villæ partem quæ mœnibus cincta est, & in qua permulta rustica opera exercentur. Varro De re rustica lib. I. & Palladius lib. I. Sanè in Synodo Confluentina an. DCCCLX. aliter accipitur: curtem enim aulam & comitatum Principis vocat: *in hostem & ad placitum siue ad curtem veniens.*

RETRIBVTIONES EXACTANDAS] Exactare pro exigere. Marculfus lib. I. cap. II. Diplomata Ludouici & Caroli Calui pro S. Germano, quæ interseruntur continuationi Aimoini lib. V. cap. X. & XXXIII. *Neque seruitia ab eis exactet, neque parauerεdos aut expensas ad hospitum susceptiones recipiat.* Capitul. lib. III. c. XIV. *Heribannum exactare.*

INDICVLVS REGALIS] Exemplum immunitatis vectigalium à Carolo R. concessæ. CAP. XLV.

NVLLAS VENDITAS] Vectigal est rerum in foro & publicis nundinis venditarum, cuius mentionem in Gallicis quibusdam vetustis instrumentis legisse memini: hodie quidem rerum immobilium ἀποδεκτικά dicuntur *ventes.*

RODATICVM] Capitul. lib. VI. c. CCXIX. *Vt nullus homo præsumat tholoneum per vias, nec per villas rodaticum, nec pulueraticum recipere.* Hodie *Roüage*, quod vectigalis genus ex vino vendito colligitur. *Rotaticum* in diplomate Dagoberti R. de mercato S. Dionysij,

vbi varia tributorum nomina recensentur, & in præcepto confirmationis Pipini R. de eodem mercato: *Nec de nauigiis, nec de portibus, nec de carris, nec de saumis vllum theloneum vel foraticum seu rotaticum, vel pontaticum, vel portaticum, vel salutaticum, seu cespitaticum, siue mutaticum, vel aliquam exactionem aut consuetudinem exigere.*

FORATICVM] Præcepta Dagoberti & Pipini, quæ modò exscripsimus. Diploma Ludouici & Lotharij in continuat. Aimoini lib. v. cap. x. hodie certè *Foragium* ius illud vocamus, quod ex vino minutatim vendito debetur.

PONTATICVM] Quod in pontibus pro transitu datur. Capitul. lib. III. c. XII. *Placuit nobis, vt antiqua & iusta tholonea à negotiatoribus exigantur, tam de pontibus quàmque de nauigiis seu mercatis.* Idem Carolus Imp. & Ludouicus prohibuerunt theloneum exigi vbi necesse non est fluuium per pontem transmeare, & ne quis cogatur ad pontem ire thelonei causa. Cap. lib. IV. c. XXXI. In Legib. Benearnensium *pontage.*

SEV MERCADA] Mercatus.

COMMERCIVS] Negotiationis socius.

NEGOTIVM] Negotium, pro re vænali, merx. Sic negotium pro mercatura in Capitul. lib. I. c. CXXXI. *Si hoc propter necessitatem comparat, vt sibi habeat & aliis tribuat, negotium dicimus.* Gregor. Turonens. de Miracul. lib. I. cap. XXXII. & cap. LVIII. *Negotia multa in atrio protulerunt.*

CAP. XLVI. RELATVM QVOD DICITVR APENNIS] De instrumentorum amissione vel exustione, quæ hostium incursu, aut quolibet alio casu accidit, satis multa ad XXXIII. cap. lib. I. vbi litterarum Principalium exemplum proponitur, quæ ab eo qui iacturam passus erat impetrari solebant, ne difficili postea probatione eius iura deteriora fierent. Heic autem similis quædam formula exhibetur, non tamen à Rege, sed à Comite data. Qua, sedente in iudicio Comite, testes adhibentur qui alicuius domum cum mobilibus rebus, chartis & instrumentis quæ inerant, incendio consumptam testentur. Ideóque Comes eius rei testationem in scriptis redactam concedit, vt res omnes quas hic antea possidebat, in posterum securè etiam possideat.

CHARTVLAM RELATIONIS QVÆ DICITVR APENNIS] Sic in Formul. Leg. Rom. cap. XXVIII. Quæ autem eius nominis origo sit, mihi planè non liquet, & fortasse mendum est. Sanè dubitaui num legendum esset *à pari*, quòd eandem & parem vim habeat atque instrumenta amissa: quam vocem *à pari* & *apparibus* eodem ferè sensu hac ætate vsitatam fuisse reperio. In Registro B. Gregorij lib. VII. est epistola vt Episcopi cum mulieribus non habitent, quæ ad plures Defensores & subdiaconos scripta est: additur *apparibus*, id est omnibus eodem exemplo, nam etsi pluribus sit inscripta, ad vnum tantùm loqui Gregorium manifestum est. Sic eodem lib. ep. CXII. accipienda est epi-

stolæ inscriptio: *Syagrio, Betherio, Virgilio & Desiderio Episcopis Galliarum apparibus.* Et apud Hincmarum ep. VI. c. XXVIII. Zozimus PP. *ad Aurelium & vniuersos Episcopos per Africam constitutos, vniuersósque Episcopos per Gallias & septem prouincias constitutos, & vniuersis Episcopis per Hispaniam constitutis à pari*, hoc est eodem exemplo. Anastasius Bibliothecarius in Hadriano, *Apparem ipsius donationis per eumdem Etherium ascribi faciens, ipse Rex (Carolus M.) intus super corpus B. Petri, subtus Euangelia quæ ibidem osculantur, pro firmissima cautela, & æterna nominis sui ac Regni Francorum memoria, propriis manibus posuit: aliáque eiusdem donationis exempla per scriniarium huius sanctæ Ecclesiæ descripta, eius excellentia secum deportauit.* Aliorum sit iudicium.

CHARTVLAM RELATIONIS QVÆ DICITVR] Apparet heic *appennis* vocem deesse. CAP. XLVII.

HEREDITORIA] Libellus seu epistola, quâ pater filiam naturalem, quam ex propria ancilla susceperat, ad hereditatem suam vocat, aliàs non successuram.

IACTANTE DENARIO] Iactato denario ante Regem. Manumissionis modus, de quo ad lib. I. cap. XXII.

REDEMPTIONALE] Seu *charta redemptionalis*, per quam seruus seipsum de peculio suo redimit, & dato pretio libertate à domino donatur, ita vt ab obsequiis omnibus & iure patronatus liber & immunis permaneat. Quod ita demum procedit, si sciat dominus nummos peculiares esse. Alioqui enim, vt est in Leg. Baiuu. c. XV. tit. VII. *Si quis seruus de peculio suo fuerit redemptus, & hoc dominus eius fortè nescierit, de domini potestate non exeat, quia non pretium, sed res serui sui dum ignorat accipit*, quod caput exscripsit Benedictus Leuita Capitul. lib. V. cap. CCVII. CAP. XLVIII.

IN AMICTO] In veste, ex qua amictus dictione supplendæ lacunæ, suprà cap. XV. & XVI.

HEREDITORIA] Cùm Lege Salicâ filia in antiqua patris alode non succederet, tamen hac formula ad hereditatem admitti potest, vt cum fratribus portionem ferat. Marculf. lib. II. cap. XII. *vt filia cum fratribus in paterna succedat alode.* CAP. XLIX.

LEX SALICA CONTINET] Tit. LXII.

APVD GERMANOS TVOS] Id est cum germanis tuis.

CAVTIO DE VINEA] Oppigneratio est vineæ pro debito, cum antichresi. CAP. L.

ARIPENNOS TANTOS] Mensura est terræ, vt & iugerum, acra, bunnaria, arialis, opera. Gregor. Turon. lib. V. cap. XXVIII. *Statutum fuerat vt possessor de propria terra vnam amphoram vini per aripennem redderet.* hodie *arpent.* Glossæ vett. *Arpendium*, πλέθρα: quam vocem Scaliger in Diras Valerij Catonis Latinam esse contendit, quasi *aruipennium.* Reperio tamen apud Columellam De re rustica lib. V. cap. I. Gallos

ſemiiugerum *arepennem* vocaſſe : nunc certè vtplurimùm pro integro iugero accipitur.

CAP. LI. SECVRITAS] De ſecuritate Marculf. lib. II. cap. XVIII. & ſuprà cap. XXXI.

CESSISSET] Pro cecidiſſet.

CAP. LII. DONATIO AD FILIOS] Naturales videlicet, non ex iuſtis nuptiis procreatos. Pertinet hæc formula ad Legem Romanam.

LEX ET CONSVETVDO EXPOSCIT] Iure Romano filij naturales patri ex teſtamento heredes eſſe poterant in aſſem : atque adeò in ſubſtitutione facta, ſi ſine liberis aliquis deceſſerit, Papinianus exiſtimauit deficere conditionem, ſi naturales liberi extarent, L. Ex facto XVII. §. Si quis, Ad Senatuſconſ. Trebel. L. Generaliter §. vlt. Cod. de inſtitut. & ſubſtit. Lege tamen à Valentiniano, Valente, & Gratiano lata, is qui legitimos filios vel nepotes, aut patrem vel matrem haberet, non poterat naturalibus liberis plus vncia relinquere : quòd ſi non eſſent iuſti liberi, nec pater aut mater, vſque ad tres vncias filij naturales conſequi poſſunt. L. I. Cod. Th. De naturalibus filiis. Anaſtaſius poſtea conſtituit, vt ſi quis concubinam vxoris loco habuerit, & filios ex ea ſuſceperit, illis poſſit omnem hereditatem relinquere, non extantibus aliis, L. Iubemus Cod. De naturalibus liberis. Sed id Iuſtinianus immutauit & ad ſemiſſem reduxit, L. Humanitatis eod. tandémque reuocauit Nou. LXXXIX. vt in aſſem inſtitui poſſent. In Galliis autem veterem vſum ſeruatum fuiſſe docet hæc formula, nec obſeruatam Valentiniani conſtitutionem de tribus vnciis : quò pertinent hæc verba, *conſuetudo expoſcit*, maximéque propter commixtionem exterarum gentium, quæ naturales liberos à legitimis vix diſcernebant.

BENE INGENVAM] Impari tamen dignitate, alioqui ſolo affectu vxor eſſe potuiſſet.

NATVRALES APPELLANTVR] Innuit ſine dotalibus inſtrumentis non intelligi matrimonium, nec legitimos naſci liberos. Modeſtinus tamen inter regulas iuris refert, in liberæ mulieris conſuetudine non concubinatum eſſe, ſed matrimonium. L. In liberæ, De ritu nupt. Quod ita intelligendum eſt ſi quidem affectu & honore vxoris ſit habita. Sanè enim, inquit Vlpianus, niſi dignitate nihil intereſt. L. Item legato, De legatis III. & Papinianus cùm dixiſſet donationes in concubinam collatas non poſſe reuocari, adiicit, *an autem maritalis honor & affectio pridem præceſſerit, perſonis comparatis, vitæ coniunctione conſiderata perpendendum eſſe, neque enim tabulas facere matrimonium.* L. Donat. XXXI. De donat. Sed poſtea receptum eſt, & Theod. iure probatum, vt inter impares honeſtate perſonas non aliàs conſtaret matrimonium, niſi dotalibus inſtrumentis conſcriptis, nec aliàs legitimi eſſent liberi, L. Si donat. C. de nupt. L. III. C. Th. eo. Quò referri poſſunt

huius formulæ verba, *sed talis causa*, &c. Non dubito hoc ius postea à Iustiniano immutatum, vt etiam inter impares legitima essent matrimonia sine instrumentis dotalibus, L. Imperialis §. immo Cod. De nuptiis. Quam legem idem refixit Nouel. LXXIV. fixit rursum Nou. CXII. exceptis illustribus viris, quos non aliter matrimonium contrahere voluit nisi dotalibus instrumentis confectis: cæteros ex solo affectu vxores ducere. Sed Iustinianeum ius necdum in Galliis vsu receptum fuisse iam antea animaduertimus.

MANDATVM] Forma mandati ad insinuandam & publicandam superiorem donationem: quo facto eiusmodi naturales liberos legitimos effici & legitimam percipere patris successionem docet hæc formula. CAP. LIII.

GESTA] Insinuatio & professio apud acta municipalia, stabiliendæ & firmandæ donationis gratiâ. De eiusmodi gestis vide Marcul. lib. II. cap. XXXVII. CAP. LIV.

EPISTOLA] A procuratore scripta, qua se ex mandato donationem insinuasse refert. CAP. LV.

GESTA MANVMISSIONIS] Acta sunt manumissionis in Ecclesia celebratæ, ex parte tamen mutila. CAP. LVI.

ILLE DIACONVS TESTATVR] Primus diaconorum, siue archidiaconus. Præerat ille libertatibus quæ in Ecclesia dabantur, manumissionisque tabulas conficiebat, vt hæc formula testatur. Leg. Ribuar. tit. LX. Qui *seruum suum pro animæ suæ remedio, seu pro precio, secundum legem Romanam liberare voluerint, vt in Ecclesia coram presbyteris, diaconibus seu cuncto clero, & plebe, in manum Episcopi seruum cum tabulis tradat, & Episcopus archidiacono iubeat, vt ei tabulas secundum legem Romanam qua Ecclesia viuit scribere faciat, & tam ipse quàm omnis procreatio eius liberi permaneant, & sub tuitione Ecclesiæ consistant.* Statuit etiam eadem Lex Ribuaria, vt si in iudicio controuersia existat vtrum aliquis liber an seruus sit, & manumissionis tabulæ in dubium vocentur, vt archidiaconus & testes ante Regem vel Episcopum hac de re iurent: & si verè manumissum fuisse asseuerauerint, mulcta XLV. solidorum archidiacono debetur: sin minus, seruum cum pari mulcta domino archidiaconus restituere iubetur. Ex quibus non parum lucis huic capiti accedit. Idipsum testatur Amalarius Treuirensis, vbi de archidiaconi officio agit, non quidem in vulgatis, sed in MS. Codice S. Victoris Parisiensis. *Gesta*, inquit, *libertatum Episcopo defert*. Ebo De ministris Rhemensis Ecclesiæ, in Archidiaconi officio: *Libertates liberorum cum testibus probare, alienorum seruorum ad gradus venire volentium exigere: potestatem etiam habens libertatem ecclesiastica propria de familia facere, & alienis exigere.*

VINDICTAQVE LIBERARE] Impropriè. Nam aliud est vindicta manumittere, aliud in Ecclesia, sed quia vetustissimus plenæ li-

bertatis dandæ modus erat per vindictam, vt manumissi ciues Romani fierent, ideo hoc nomine in manumissione Ecclesiæ vsus est, quæ post constitutionem Constantini eandem vim obtinuit.

CONSTITVT. BONÆ MEMORIÆ CONSTANTINI] Constat manumissionis in Ecclesia Constantinum auctorem fuisse. Quod præsertim honori Ecclesiarum tributum est, sed & libertati, cuius adipiscendæ apud magistratus propter varias ambages maior tum erat difficultas. Tres igitur editæ sunt à Constantino de ea re constitutiones: quarum vna est in Cod. Th. tit. De manumissionibus in Ecclesia, ad Osium Episcopum, eáque postrema, nimirum Crispo & Constantino Coss. Est alia huic prior in Cod. Iustinianeo, De his qui in Ecclesiis manumittuntur, ad Protogenem Episcopum, Sabino & Aradio Rufino Coss. *Iamdudum placuit*, inquit Constantinus, *vt in Ecclesia Catholica libertatem domini suis famulis præstare possint, si sub aspectu plebis, adsistentibus Christianorum antistitibus id faciant, vt propter facti memoriam vice actorum interponatur qualiscumque scriptura*, ex quo apparet præcessisse & aliam quæ non extat. Sanè Sozomenus Histor. Eccles. lib. I. cap. IX. asserit tres Constantinum fecisse Leges de manumissionibus in Ecclesiis. Auctoris verba quia huic formulæ lucem afferunt, visum est adscribere: ἄξιον μὴ παραλιπεῖν τὰ νενομοθετημένα ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐλευθερουμένων· τῆς πολλῆς δυσχερείας οὔσης περὶ τὴν κτῆσιν τῆς ἀμείνονος ἐλευθερίας, ἣν πολιτείαν Ῥωμαίων καλοῦσι, τρεῖς ἔθετο νόμους, ψηφισάμενος πάντας τοὺς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐλευθερουμένους, ὑπὸ μάρτυσι τοῖς ἱερεῦσι, πολιτείας Ῥωμαϊκῆς τυγχάνειν. ταύτης τῆς εὐσεβοῦς ἐφευρέσεως, εἰς ἔτι νῦν ὁ χρόνος φέρει τὸν ἔλεγχον, ἔθους κρατοῦντος τοὺς περὶ τούτου νόμους προγράφεσθαι ἐν τοῖς γραμματείοις τῶν ἐλευθερῶν. Quæ postrema non est assequutus Latinus Tripartitæ interpres, sed ex hac formula interpretationem claram & certam accipiunt. Huius manumissionis præclarum extat exemplum apud Ennodium Ticinensem Episcopum, de Gerontio Agapiti seruo, vbi elegantissimum ex B. Augustini sermonibus nondum editis locum adfert eruditissimus Sirmondus. Est etiam ea de re Aurelianensis inscriptio, quam multi exscripsere; quam tamen posterioris ætatis esse existimo, circa tertiæ Regum nostrorum familiæ primordia.

EA TAMEN CONDITIONE] Etsi nulla lacunæ nota in MS. heic apponatur, quædam tamen deesse manifestum est: ea scilicet quæ ad gesta manumissionis de qua agitur pertinent.

AD

AD VETERES FORMVLAS SECVNDVM LEGEM ROMANAM.

DONATIO ECCLESIÆ] Donationum eiusmodi exempla varia Marcul. tradit lib. II. CAP. I.

IN CONDITA ILLA] In designandis locis solent hæ formulæ *conditæ* vocabulum vsurpare, quod nec apud Marculfum & Incerti Auctoris formulas reperitur, nec etiam alibi facilè occurrit. Quo nomine certum locum & territorium designari apparet. Sic in donatione Haganonis ad S. Martinum Turonensem, cuius particulas antea protulimus. *Fridegiso Abati trado mansum nostrum dominicatum, quem extra consortium fratrum in hereditate habemus, in pago Blesensi, in condita ponte Lapidense, in villa Bliderico, &c. partibus S. Martini tradimus cum hominibus ibidem commorantibus, quos colonario ordine viuere constituimus, &c. Data* XVII. *KL. Iunij anno* V. *HLudouici serenissimi Imperatoris.* In alio vet. instrumento eiusdem cœnobij, *in pago Blesensi, in condita Cabriniacensi, in loco nuncupante Aluarias.* Conditæ nomen pro comitatu videtur vsurpari, à quo etiam vocabulum sumpsisse dixerim: nam & Hispanis *Conde* pro Comite dicitur. Dubium tamen mouent exempla ex tabulario S. Martini, quæ suprà scripsimus, vbi post pagum condita designatur, & sub condita, villa. Originem certè ad comitatum lubens referrem, donec certior appareat. Contradam quoque pro regione etiamnum dicimus, ab eadem forsitan origine.

CVM OMNI SVPRAPOSITO] Synodi Meldensis c. XVII. *Vt res ecclesiasticæ tempore principatus vestri ablatæ ex integro præsentaliter restituantur & restitutæ conseruentur, sicut tempore aui & patris vestri fuerunt, excepto superposito, quod ad vsus possidentium absumptum est.* Suprapositum Græcis ἐνθήκη: in L. Titia XXXIV. §. Lucius Titius De Legatis II. Βούλομαι αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς λαβεῖν χωρίον, γάζαν σὺν ταῖς ἐνθήκαις αὐτοῦ πάσαις. Quæ Papiniano *dotes prædiorum*, L. II. De instruct. & instrument. leg. appellantur etiam *reposita* L. si mihi Mæuia XCII. §. vlt. De Legatis III. Enthecam dixit B. Augustinus quicquid naui imponitur, Sermon. Ad fratres in eremo. Can. Nolo XII. q. I.

MANDATVM] Vt superior donatio apud acta publicetur, & insinuetur. Marculfus lib. II. cap. XXXVIII. Incert. Auct. cap. LIV. CAP. II.

GESTA] Marculf. lib. II. cap. XXXVII. Incert. Auct. cap. LIV. CAP. III.

VENDITIO] Marculf. lib. II. c. XIX. XX. XXI. Incert. Auct. cap. XIV.

CONDITA ILLA] Suprà cap. I. & passim his formulis.

CALVMNIAM VEL REPETITIONEM] Calumnia, vt antea monuimus, in veteribus instrumentis & apud Marculfum & alios formu- CAP. V.

larum auctores pro actione accipitur. Leg. Longob. lib. II. tit. XXVII. *Non possumus in vna causa duas imponere calumnias.* Leg. Burgund. tit. LXXXIX. *calumniam mouere.* Inde vetustis vernaculis scriptoribus *calanger*, & antiquissima quæque diplomata calumniam *calange* interpretantur. Rogerius Houedenus Annal. part. poster. de controuersia inter Castellæ & Nauarræ Reges, cuius Henricus II. Angliæ R. arbiter erat: *Calumnia Regis Castellæ. Rex Aldefonsus Castellæ & Toleti conqueritur & petit à Rege Sanctio Nauarræ auunculo suo sibi fieri restitutionem, &c.* postea, *Tunc surrexerunt Episcopus Pampelunæ & alij nuntij Regis Nauarræ, & nihil eorum quæ ab aduersariis suis proponebantur contradicentes, scriptum quoddam, in quo petitiones & calumniæ & allegationes suæ scribebantur protulerunt in hac forma: Calumnia Regis Nauarræ. Petit Sanctius Rex Nauarræ Cudeio monasterium, montem de Oca, &c.*

CAP. VI. OBLIGATIO] Precariæ species est, quæ Obnoxiatio à Marculfo appellatur lib. II. c. IX.

CAP. VII. PRECARIA] Marculf. lib. II. cap. V. & XLI. Incert. Auct. cap. XXVII. & XLI.

CAP. IX. VENDITIO DE SERVO] Marculf. lib. II. cap. XXII.

CAP. X. VENDITIO DE SEMETIPSO QVALITER HOMO LIBER VENVNDETVR] Quod heic dicitur de libero homine qui seipsum vendit, non omnino conuenit cum iure Romano, de eo qui ad pretium participandum venundari passus est, ideóque ad libertatem proclamare non potest, nec manumissus pristinam ingenuitatem recipit. L. V. L. Et seruorum XXI. De statu hominum L. VII. De liberali causa, quod etiam in desuetudinem abiisse Græci notant, lib. XXIX. Basilic. Non enim seipsum vendebat, sed ob participationem pretij ab alio vænire patiebatur, ignorante emptore: nam si ille sciens liberum emerit, ad libertatem venditus proclamare potest, L. Liberis VII. §. Si quis sciens, De liberali causa. Heic verò liber homo pretio accepto emptori scienti prudentique seipsum addicit. Quò pertinet insignis locus B. Augustini in Sermon. *Hic mos solet inter ementem vendentémque seruari, vt is qui se alieno cupit dominio mancipare, aliquid pretij pro iactura propriæ libertatis, & addictione propriæ seruitutis à suo consequatur emptore.* (To. X. p. 666.) Gregor. Turonensis lib. VII. c. XLV. de fame quæ per Gallias grassabatur: *Grauiter tunc negotiatores populum spoliauerunt, ita vt vix vel modium annonæ aut semimodium vini vno triente venundarent: subdebant se pauperes seruitio vt quantulumcumque de alimento porrigerent.* Ieremias Thren. cap. V. *Ægypto dedimus manum, & Assyriis vt saturaremur pane.* Leg. Baiuuar. cap. VI. tit. V. *Quamuis pauper sit, tamen libertatem suam non perdat nec hereditatem suam, nisi si spontanea voluntate alicui tradere voluerit, hoc potestatem habeat faciendi.* Quinimo & seipsum pignoris loco dare mos erat, Leg. Baiuuar. cap.

II. tit. I. 5. *Si verò non habet, ipse se in seruitio deprimat, & per singulos menses vel annos quantum lucrare quiuerit, persoluat cui deliquit, donec vniuersum debitum restituat.* Capitul. lib. III. c. XXIX. *Liber qui se loco vuadij in alterius potestate commiserit, &c.* Iornandes de rebus Geticis cap. XXVI. *Satius deliberant ingenuitatem perire, quàm vitam.* Quamquam ibi agitur de patribus qui filios suos distraxerunt. Tacitus etiam refert Germanos aleæ ita deditos fuisse, vt extremo ac nouissimo iactu de libertate & de corpore contendant. *Victus*, inquit, *voluntariam seruitutem adit: quamuis iunior, quamuis robustior alligari se ac venire patitur.*

EPISTOLA COLLECTIONIS] Formula est, qua matricularij Cap. XI. Ecclesiæ alicuius testantur se puerum expositum collegisse, & certo pretio eum vendidisse secundùm Legem Romanam. De expositis infantibus varium fuit ius, nec olim satis certum. Id indicat Plinij ad Traianum consultatio, & eiusdem Traiani rescriptum de his qui liberi nati, expositi, & in seruitute educati sunt, quos vocant θρεπτοὺς: de quorum conditione & alimentis consulenti Plinio, Traianus non putat adsertionem denegandam iis qui ex eiusmodi causa in libertatem vindicabuntur, nec ipsam libertatem redimendam pretio alimentorum. Tamen propter alimenta quasi vice pignoris retineri potuisse ostendit M. Quintilliani Declamatio CCLXXVIII. de exposito quem pater recepit: *Vis*, inquit, *scire quàm pater non fueris, recipere illum nisi solutis alimentis non potuisti, & tibi vt pater esse incipias emendus.* Quò etiam pertinet Diocletiani constitutio in L. Pater XVI. C. De nuptiis. Constantinus verò statuit vt qui proiectum de domo voluntate patris vel domini collegerit, ac suis alimentis ad robur prouexerit, eundem retineat sub eo statu quo voluerit, id est siue vt filium, siue vt seruum, nec posse patrem vel dominum repetere, L. I. Cod. Th. De expositis. Multo magis si dominus vel patronus exposuerit, omnis repetitio denegatur aduersus eum qui misericordiâ ductus collegit, L. II. eod. in qua adiicitur, *Si modò testes Episcopalis subscriptio fuerit subsecuta, de qua nulla penitus ad securitatem possit esse cunctatio.* Extant etiam ea de re varia Synodorum decreta. Synodi Arelatensis II. c. XXXII. *Si expositus ante Ecclesiam cuiuscumque fuerit miseratione collectus, contestationis ponat epistolam. Et si is qui collectus est, intra decem dies quæsitus agnitúsque non fuerit, securus habeat qui collegit. Sanè qui post prædictum tempus calumniator extiterit, vt homicida ecclesiastica districtione damnabitur, sicut Patrum sanxit auctoritas.* Synodi Vasensis, quæ Theodosio Iun. & Dioscoro Coss. habita est, c. IX. *De expositis quia collata ab omnibus querela processit, eos non misericordiæ iam, sed canibus exponi, quos colligere calumniarum metu quamuis infelix à præceptis misericordiæ mens humana detrectet, id obseruandum est, vt secundùm statuta fidelissimorum Augustorum, piissimorúmque Principum,*

quisquis expositum colliget, ecclesiam contestetur, post contestationem colligat. Nihilominus de altari, dominico die, minister annunciet ab ecclesiastico expositum esse collectum : vt intra dies decem ab expositionis die expositum recipiat, si quis se probauerit agnouisse, collectori pro ipsorum x. *dierum misericordia prout valuerit ad præsens retribuat, aut in perpetuum cum Dei gratia, si voluerit possideat. Si quis expositorum hoc ordine collectorum repetitor vel calumniator extiterit, vt homicida habendus est.* Benedictus Leuita Capitul. lib. VI. cap. CXLII. Atque etiam Matiscensis Synodus apud Burchardum iubet, vt à presbyteris illud annuncietur non interficiendos liberos, sed potiùs alienæ misericordiæ exponendos, idque ne puellæ quæ clanculò corruptæ concepissent liberos, interficerent. Itaque hæc formula ad executionem eiusmodi legum & canonum pertinet. Contrà tamen Iustinianus definiuit expositos esse liberos & ingenuos, licèt serui nati sint, nec vindicari posse ab eo qui exposuit, nec eo qui emit vel sustulit, ne ex pietatis officio lucrum faciat, L. III. Cod. De infant. expositis.

MATRICVLARII] Matriculam pro indice, albo, seu notitia accipi notum est. Præter innumeras Impp. constitutiones quæ eo vocabulo vtuntur, Vegetius De re militari lib. II. c. V. *punctis milites inscripti & matriculis inserti iurare solent.* Eodem sensu matriculæ Ecclesiarum in Testamento B. Remigij dicuntur catalogi pauperum, qui ab vnaquaque Ecclesia stipendia recipere soliti erant: *Pauperibus duodecim in matricula positis, ante fores Ecclesiæ expectantibus stipem duo solidi vnde se reficiant inferantur.* In Testamento Sonnatij Rhem. Episcopi, apud Flod. lib. II. c. V. *Ad matriculam Rhemensis Ecclesiæ, nonnulla contulit donaria. Cæteris quoque matriculis vel congregationibus diuersa delegauit munera.* Quem morem apertissimè describit Hincmar. ep. VII. cap. XXX. Episcopi *de matriculariis per singulas Ecclesias iuxta facultatem & possibilitatem loci curam adhibeant, ne presbyteri pro locis matriculæ xenia accipiant, ne suos parentes sanos & robustos in eadem matricula collocent, nec opera ab ipsis matriculariis exigant, non de matriculariis bubulcos & porcarios faciant, sed pauperes ac debiles & de eadem villa de qua decimam accipiunt matricularios faciant.* quo loci *matricularij* dicuntur qui in matricula inscripti sunt, vt etiam apud Greg. Tur. lib. VII. c. XXIX. *Nonnulli matriculariorum & reliquorum pauperum pro scelere commisso tectum cellulæ conantur euertere.* Idem de Miracul. lib. II. cap. XXXVII. Sed in hoc capite & alibi passim, qui in singulis Ecclesiis matriculæ pauperum curam agebant, & eorum stipendia dispensabant, *matricularij* appellantur, hodie *marguilliers* rerum Ecclesiæ administratores. Matricularios porro custodes Ecclesiarum Vvandalbertus Diaconus interpretatur. Vidit hanc formulam Cuiacius, eiúsque partem exscribit ad Sentent. Pauli lib. V.

AD OSTIA IPSIVS ECCLESIÆ] Ibi enim exponebantur. Sy-

nodi Matiſcenſis ca. VI. apud Burchardum: *Decretum eſt vt vnuſquiſque presbyter in ſua plebe publicè annunciet, vt ſi aliqua fœmina clanculo corrupta conceperit, & pepererit, nequaquam diabolo cohortante filium aut filiam ſuam interficiat, ſed quocumque præualet ingenio, ante ianuas Eccleſiæ partum deportari, ibique poni faciat, vt coram ſacerdote in craſtinum delatus ab aliquo fideli ſuſcipiatur & nutriatur.* Sic & apud Treuiros obſeruari teſtatur Vvandelbertus Diaconus in Vita B. Goaris, cuius verba, quòd omnino huic formulæ conueniant, ſubiicere non piguit, quæ eadem notata ſunt in eruditiſſimo Capitul. Gloſſar. *Moris tunc Treuirorum erat, vt cùm caſu qualibet fœmina infantem peperiſſet, cuius nollet ſciri parentem, aut certè quem præ inopia rei familiaris nequaquam nutrire ſufficeret, ortum paruulum in quadam marmorea concha, quæ ad hoc ipſum ſtatuta erat, exponeret, vt in ea cùm expoſitus infans reperiretur, exiſteret aliquis qui eum prouocatus miſeratione ſuſciperet & enutriret. Si quando igitur id contigiſſet, cuſtodes vel matricularij Eccleſiæ puerum accipientes, quærebant in populo ſi quis fortè eum ſuſcipere nutriendum & pro ſuo deinceps habere vellet. Vbi verò ad eam rem offerret ſeſe aliquis, infans qui eſſet expoſitus Epiſcopo deferebatur, & eius priuilegio auctoritas nutriendi habendique paruuli ei qui à matriculariis ſuſceperat firmabatur.*

SANGVINOLENTVM] Recèns natum, rubentem à matre L. I. Cod. Th. De expoſitis. L. II. Cod. De patribus qui filios diſtrax. De matre cadentem, Statius lib. I. verſ. 60.

Si bene quid merui, ſi me de matre cadentem
Fouiſti gremio, & traiectum vulnere plantas
Firmaſti.

Claudianus in Rufinum lib. I:

-- quam prima meo de matre cadentem
Suſcepi gremio.

Æſchylus in χηφορ. ἐπὶ μόλων μητρόθεν κελάδοντε. Schol. πεσὼν ἀπὸ τῆς μητρὸς ἐβόησε.

PER TRIDVVM SEV AMPLIVS] Triduum heic exempli cauſa apponitur. Nam decem dies præfiniuntur Synodo Arelatenſi II. c. XXXII. & Synodo Vaſenſi c. IX.

LEGIS ORDINEM] L. I. Cod. Th. De expoſitis.

EX CORPORE THEODOSIANI LIBRI QVINTI] L. I. C. Th. De his qui ſanguinolentos emptos vel nutriend. accep. quæ licèt de expoſitis non loquatur, tamen par eſt ratio & idem ius. Itaque heic profertur, vt appareat venditionem à matriculariis factam ratam manere, & ex ea emptori ius eſſe infantem in ſuo ſeruitio retinere.

SI QVIS INFANTEM] Non ex verbis Legis, ſed ex interpretatione Aniani hæc ſententia deſumpta eſt.

INGENVITAS] Manumiſſionis eſt formula quæ in Eccleſia celebratur, qua de re plura ad Incer. Auctor. Formul. cap. VII. & cap. CAP. XII.

LVI. Exemplum porrò huiusce manumissionis, huic formulæ planè genuinum ex incerto quodam Concilio Toletano exhibet Burch. lib. II. c. XXX.

EAT PERGAT PARTEM QVAM MALVERIT] Clausula in manumissionibus frequentissima, & certè apud veteres sola ferè libertatis dandæ formula. Apertè id Plautus variis locis declarat, vt in Menæchm. Act. v. sc. VII. *Mea quidem herclè causa liber esto, atque abito quò voles*, cui seruus, *Salue mi patrone*. Vnde & ἐλάσειαν appellatam Grammatici testantur, quasi ea præcipuè nota libertatis sit quò libuerit proficisci. *Nihil enim*, inquit Venuleius l. II. de libero homine exhib. *multum à specie seruientium differunt, quibus facultas non datur à loco recedendi*. Ideóque Papinianus eiusmodi conditione vt in illa ciuitate domicilium habeat quis, ius libertatis aliquatenus infringi existimabat. L. LXI § Titio centum, De conditionibus & demonstrat. Burchardus lib. II cap. XXVI. *Eandem pergat partem quamcumque volens canonicè elegerit*. suprà in Formul. Incert. Auctor. cap. LVI. *Ea tamen conditione vt eat vbique: quam voluerit partem pergat, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset natus vel procreatus*. Leg. Ribuar. tit. LXIII. *Si quis seruum suum libertum fecerit, & ciuem Romanum, portásque apertas conscripserit*.

CAP. XVI. CHARTA IN PVELLAM FACTA] Marcul. lib. II. cap. XVI.

VIVENTIBVS PATRIBVS INTER FILIOSFAM.] Paulus Sentent. lib. II. tit. XIX. *Eorum qui in potestate patris sunt, sine voluntate eius matrimonia iure non contrahuntur, sed contracta non soluuntur, contemplatio enim publicæ vtilitatis priuatorum commodis præfertur:* cui sententiæ interpretationem Anianus seu quis alius adiecit, ex qua huius formulæ verba desumpta videntur. Videndus Cuiacius Obseruat. lib. III. cap. V.

CAP. XVII. DONATIO INTER VIRVM ET VXOREM QVÆ GESTIS SIT ALLIGATA] Constantinus in L. I. Cod. Th. De sponsalibus. *Pater noster nullam voluit liberalitatem valere si actis inserta non esset. Nos etiam inter sponsos quoque ac sponsas omnésque personas eam solam donationem ex promulgatæ legis tempore valere sancimus, quam testificatio actorum sequuta est*. De gestis dictum est ad Marculf. lib. II. c. XXXVII.

SCRIPTVRARVM NECESSE EST TITVLIS ALLIGARI] Anianus ad L. I. Cod. Th. De donat. *In conscribendis donationibus hic ordo seruandus est, vt donatio nomen priùs contineat donatoris, vel illius cui donatur, deinde res quæ donantur, siue in agris, siue in mancipiis, siue in quibuslibet rebus atque corporibus, nominatim in donatione conscribendæ sunt, non occultè sed publicè, non priuatim vel secretè, sed aut in tabulis, aut in chartis, aut vbicumque legatur facta donatio, &c.*

QVIA SECVNDVM LEGEM] Hæc superioribus non cohærent, nisi dicas *quia* pro *deinde* positum esse.

APVD DONATOREM EA QVÆ DONATA FVERANT REMANEBVNT] Verba ſunt Aniani, ſeu cuiuſcumque alterius ad Pauli Sentent. lib. II. tit. XXIII. Sententia Pauli hæc eſt: *Si inter virum & vxorem donatio facta fuerit, priore defuncto cui donatum eſt, ad eum res redit qui donauerat.* L. Si inter IX. De rebus dubiis. Quod Seueri oratione conſtitutum eſt. L. Cùm hic ſtatus XXXII. §. ſi ambo. De donation. int. vir. & vxor.

QVARTAM VERO LEGITIMIS HEREDIBVS MEIS RESERVO] Anianus ad L. I. Cod. Th. De donationibus. *Quæ tamen omnes donationes ſuperiùs comprehenſæ, ſi modum exceſſerint lege conſcriptum, vnde poſſint certæ perſonæ de immodica donatione proponere, hoc eſt ſi quartam ſibi facultatis ſuæ donator non reſeruauerit, non valebunt.* In donationibus etiam inter virum & vxorem Falcidia locum habet. L. Cùm hic ſtatus XXXII. §. Oratio, De donation. int. vir. & vxor. L. In donationibus XII. Cod. Ad Legem Falcidiam.

CVM STIPVLATIONE AQVILIANA] Aquilianæ ſtipulationis nomen propriè huic rei conuenit. Per eam namque omnes præcedentes obligationes nouantur, & in ſtipulatum deducuntur, vt per acceptilationem tolli poſſint. Sed quia huiuſmodi ſtipulationis vis erat maxima ad firmandum quod agebatur, inde factum arbitror, vt & in aliis actibus mentio fieret Aquilianæ ſtipulationis.

LIBELLVS REPVDII] Marculf. lib. II. cap. XXX. CAP. XIX.

CERTIS REBVS ET PROBATIS CAVSIS] Ex Aniano ad L. I. Cod. Th. De repudiis. In qua Conſtantinus tres tantùm diuortij cauſas probat, ſi homicidam, vel medicamentarium, vel ſepulcrorum diſſolutorem maritum ſuum eſſe fœmina probauerit. Quòd ſi præter hæc tria crimina repudium miſerit, vſque ad acuculam capitis in domo mariti deponere eam oportet: & præterea deportatur.

LEX ROMANA EXPOSCIT VT QVICVMQVE VXORIS SVÆ NEGOTIVM FVERIT PROSEQVVTVS] Verba Aniani ad L. IV. Cod. Th. De cognitoribus & procurator. Cui conuenit & alia Conſtantini conſtitutio in L. Maritus Cod. De procurator. CAP. XX.

QVICQVID PATER VNVMQVEMQVE EX FILIIS VEL NEPOTIBVS HABERE VOLVERIT] Infrà c. prox. *Quicquid filiis vel nepotibus de facultate patris cognoſcitur ordinaſſe voluntatem eius, in omnibus Lex Romana conſtringit adimplere.* Lex quæ heic indicatur, conſtitutio eſt Conſtantini L. I. C. Th. De familia erciſcunda: *Huiuſmodi conſcriptiones inter ſuos duntaxat heredes valere oportet.* paulò pòſt: *Conſiderari ſpecialiter voluntatem placet, & obſecundari protinus cùm res diuiduntur, nec retineri amplius, quàm quod ſingulorum perſonis detegatur adſcriptum, vt & memoria defuncti non violetur parentis, & occaſiones litium dirimantur.* Idipſum ſtatuitur in L. vlt. Cod. Familiæ erciſcundæ, quæ & ipſa Conſtantini eſt ad Baſſum PR. P. Sed & CAP. XXI.

olim Papinianus dixerat non videri simplicem donationem, sed potiùs supremi iudicij diuisionem, cùm pater inter filios sine scriptura bona diuisit, & onera æris alieni pro modo possessionum distribuit: L. Si filia xx. §. si pater. Familiæ ercifcundæ.

Cap. xxii. Epistola qualiter nepotes in loco filiarum instituuntur ab avo] Vix est vt Romana sit obseruatio hoc casu codicillis opus esse, cùm nepotes quoque ex filia Iure Romano ad aui successionem admissos constet, licèt cum tertiæ partis deminutione: nisi hoc ipsum agatur, vt sine tertiæ deminutione eiusmodi epistola vice codicillorum ad hereditatem aui vocentur. Qua de re nonnulla diximus ad Marculf. lib. ii. c. x. Huius formulæ partem exscribit Cuiacius sub Marculfi titulo, ad Nouel. cxviii.

Lex Romana] L. i. C. Th. De fam. ercifcunda.

Cap. xxiii. Cum curia publica] Anianus ad L. ii. Cod. Th. De legitimis hereditat. *adoptiuum, id est gestis ante Curiam adfiliatum.*

Cap. xxiv. Lex Romana constringit vt qui tutores noluerint esse] Ex Aniano in L. i. Cod. Th. Qui petant.

Cap. xxv. Pactum inter parentes] Marcul. lib. ii. cap. xiv. Incert. Auct. cap. xxxix.

Legem Romanam ordinantem] L. viii. Cod. Th. De pactis & transactionibus. *Si quis*, inquiunt Arcadius & Honorius, *maior annis aduersus pacta vel transactiones, nullo cogentis imperio, sed libero arbitrio, & voluntate confecta putauerit esse veniendum, vel interpellando Iudicem vel supplicando Principibus, vel non implendo promissa ea quæ inuocato nomine Dei omnipotentis, eo auctore solidauerit, non solùm inuratur infamia, verumetiam actione priuatus, restituta pœna, quæ pactis probatur inserta, earum rerum & proprietate careat, & emolumento, quod ex pacto vel transactione illa fuerit consecutus.* Verba autem quæ heic inseruntur Aniani sunt. Eadem ferè præfatio adhibetur in veteri instrumento commutationis, quæ inter Robertum Comitem & Actardum Nannetensem Episcopum facta est regnante Carolo Caluo R. Est autem eiusmodi: *Commutationes quas leges Romanæ transactiones appellant, inter certas personas factæ post legitima tempora, id est* xxv. *ætatis annos habentes, sub inuocatione nominis Dei & designatione Regis, inuiolabiliter permanere decernuntur, quas qui soluit & violat vt infamis notatur, & quod accipit committit, & summa quæ in scripto continetur multatur. Igitur placuit atque conuenit illustrem virum Rotbertum Comitem, necnon & Actardum venerabilem Nannetensis sedis Episcopum, &c. Et fieri placuit duas cartolas & bonorum hominum manibus roboratas. Placuit etiam hoc inserere, vt qui pari suo calumniam ex hoc postmodum vel successori tentauerit inferre, sub inuocatione diuini nominis, & Regis Karoli, mnarum* c. *cogatur mulctam persoluere. Actum Blesæ castro, publicè. Signum Rotberti Comitis qui hanc commutationem*

tionem fieri vel firmare rogauit Sig. Godobei de cuius beneficio fuit. Data mense Madio anno XXV. *regnante Karolo gloriosissimo Rege.*

CONFIRMATIO REGIS, &c. Marcul. lib. I. c. XXXIII. CAP. XXVII.

ITEM APENNIS] Incert. Auct. c. XLVI. CAP. XXVIII.

EDITIO LEGIBVS COMPREHENSA] Huius capitis duæ sunt partes. Prima continet formulam qua actor qui rem aut locum vindicat, aduersario nolente aliter respondere cauet de sumptibus & litis expensis secundùm leges soluendis, si actio iniusta reperiatur. Altera pertinet ad inscriptionem quam accusator edere tenetur in causa criminali, per quam se simili pœnæ subiicit. Itaque heic editionis nomen cautionem eiusmodi seu declarationem significat. CAP. XXIX.

IN QVADRVPLVM] Singulare est quod heic dicitur appellantem teneri aduersario expensas post appellationem factas in quadruplum refundere, si iniusta appellatio fuerit comprobata. Qua autem lege id constitutum fuerit in præsenti non occurrit.

INSCRIPTIONEM DE SVMPTIBVS ET EXPENSIS] Est igitur etiam in actione ciuili inscriptio, hoc est cautio seu repromissio in iure de impensis ab actore aduersario reddendis, si temerè litigasset.

QVICVMQVE ALIVM] Verba sunt Aniani ad L. XIV. Cod. Th. De accusat. & inscription.

DE HOMICIDII CRIMINE] Non in homicidij tantùm accusatione, sed cuiuscumque alterius criminis, inscriptionem præcedere oportet. In L. XI. Cod. Th. De accusation. *Nullus*, inquit, *secundùm iuris perscriptum, crimen quod intendere proposuerit exsequatur, nisi subeat inscriptionis vinculum. Etenim qui alterius famam, fortunas, caput denique & sanguinem in iudicium deuocauerit, sciat sibi impendere congruam pœnam, si quod intenderit non probauerit.* Cui conuenit L. Si cui VII. De accusation. & L. In causis XVI. Cod. eod. Symmachus lib. X. ep. vlt. *Quid habeat conditionis inscriptio nostis præ cæteris iuris publici conditores, Imperatores. Prouisum est enim ne quis temere in alieni capitis discrimen irrueret, ni se idem priùs pœnæ sponsione vinciret.* tum subiicit, *supererat vt crimine non probato in accusatorem formidata reis pœna transiret.* Concil. Arausicum can. IV. Burchardus lib. XVI. cap. III. Formulam autem seu conceptionem libelli inscriptionis tradit Paulus in L. III. De accusat.

ET SI SERVVM ALIENVM] L. Si quis seruos XIII. Cod. De accusation. quæ pars est L. XIV. C. Th. eod. ex cuius interpretatione Aniani hæc desumpta sunt.

RELATIO CVM IVDICIO] Continet relationem iudicis qui refert se cùm venisset in aliquem locum in quo homo interfectus iacebat, & quæstionem de cæde habuisset, ex testibus accepisse eum qui interfectus est impetum in alterum fecisse & grauiter cæcidisse, adeò CAP. XXX.

vt ille coactus sit vim repellendo eum interficere. Quod idem cùm assereret interfector, iudex pronunciauit vt in XL. dies manu sua tricesima septima in Ecclesia iuraret, se necessitate compulsum cùm aliter vim effugere non posset eum occidisse. Quo facto impune ei erit.

SI QVIS AD RAPINAM FACIENDAM] Desumpta hæc sunt ex l. II. Cod. Th. Ad legem Corneliam de sicariis, seu potiùs ex Aniani interpretatione. *Quoties*, inquit, *ad faciendam rapinam, aliquis aut iter agentem, aut domum cuiuslibet nocturnus expoliator adgreditur, huiusmodi personis, quæ vim sustinent, damus etiam cum armis licentiam resistendi, & si pro temeritate sua occisus fuerit ille, qui venerit, mors latronis ipsius à nemine requiratur.*

QVI AD IPSOS VCCOS CVCVRRERANT] Vccos accipio pro ictibus, *coups*. In MS. Reg. scribitur HVCCOS, quod me interpretationem mutare admonuit, & pro clamoribus accipio, nam & veteribus scriptis vernaculis, & in plerisque Galliæ partibus *hucher* pro vocare vsurpatur, idque à voce hac emanasse apparet.

LIVORES VEL CAPVLATVRÆ] Marculf. lib. I. cap. XXIX. Capulare verò truncare est, exscindere vel frangere, Vet. gloss. apud Pithœum ad Leg. Sal. tit. IX. Leg. Salicæ tit. XXXI. II. *Si quis pedem alterius capulauerit, & ibi mancatus remanserit*; Itaque capulaturæ vulnera sunt & plagæ gladio factæ.

IN SVA MOVITA] Nobis *esmeutte*.

FORBATVDVM FECIT] Vide suprà ad incert. Auctor. Formul. cap. XXIX.

IN NOCTES XL.] Quadraginta dierum tempus vtplurimum præfinitum erat, cùm aliquis iurare iubebatur: Adnuntiatio apud Pistas cap. XXXIII. *Et quia sacramenta post quadraginta noctes legaliter iuranda accipiuntur*, &c.

CAP. XXXI. BREVE SACRAMENTI] Formula sacramenti in Ecclesia præstiti post superiorem sententiam. Gregor. Turon. lib. IV. cap. XLVI. *Requirit hominem alium, Vrsum nomine, quem ad altare clam adductum iurare fecit ac dicere: Per hunc locum sanctum & reliquias martyrum beatorum, &c. Factóque ex hoc iuramento, breue sacramentorum Regi protulit.* Breue seu breuis chartula est siue libellus. Lampridius in Alexandro: *Milites suos sic vbique sciuit, vt in cubiculo haberet breues & numerum & tempora militantium*, idémque postea pittacia pro breuibus vsurpat. In l. V. De conueniendis fisci debitoribus Cod. lib. X. *Inter chartulas confiscati breuis quidam adseueratur inuentus, qui nomina continebat debitorum & contractuum.* Capitul. lib. III. cap. LXXXII. *describere in breue.* Vnde & *inbreuiare* Synodi Meldensis cap. XX.

CAP. XXXII. SI QVANDO MASCVLVS ET FOEMINA PARITER RAPTVM CONSENSERINT INFRA QVINQVENNIVM LITIGETVR]

Raptus accuſationem non tantùm ipſi parentes, ſed & quilibet alij quos commune odium delictorum mouerit inſtituere poſſunt: dum tamen intra quinquennium id faciant, alioqui nulli deinceps copia eſt arguendi, nec de coniugio aut ſobole diſputandi, l. III. Cod. Th. De raptu virgin. Illud eſt quod hoc lemmate indicatur. Itaque hac formula cùm quidam de raptu aliquem accuſaſſet, & mulierem quoque, quòd pariter conſenſiſſe diceretur, de ſcelere confeſſis capitalis pœna irroganda erat. Sed tandem quorundam interceſſione res ita compoſita eſt, vt illi certa pecuniæ ſumma vitam redimerent: teſtatione habita intra quinquennium accuſationem inſtitutam, & accuſatoris cauſa & reorum, ne deinceps ab aliis eiuſdem criminis rei poſtularentur.

VITÆ PERICVLVM] L. I. & II. Cod. Th. de raptu virginum.

VVADIOS SVOS] Vuadium pignus eſt, nobis *gage*; quod à vade deductum eſſe apparet. Synodi Cabilonenſis c. XVIII. Capitul. lib. II. cap. XXXVIII. Leg. Baiuuar. c. I. tit. VI. 3. *Ad partem fiſci pro fredo præbeat fideiuſſorem, & donet vuadium de* XL. *ſolidis.* cap. III. tit. I. *Donet vuadium Comiti illo de fredo ſicut lex eſt.* cap. XXIV. tit. I. *Dicat hæc verba, & cum dextera manu tradat, cum ſiniſtra porriget vuadium huic qui de terra ipſa eum mallat per hæc verba, Ecce vuadium tibi do quod tuam terram alteri non do,* ex quibus dici poteſt ſæpè pro vuadio non pecuniam modò, ſed etiam rem quamlibet datam fuiſſe, pro ſymbolo ſcilicet ſponſionis. Sic in Chron. Diuionenſi. *Fulchardus per vuadium ſuum & cultellum ſuum cum fiſtuca & ceſpite coram præſentia bonorum hominum, qui ibidem aderant, ſe exutum fecit, & ſecundùm legem ſuam miſſis B. Benigni publicè tradidit.*

IVDICIVM EVINDICATVM] Marcul. lib I. cap. XXXVII. CAP. XXXIII.

EPISTOLA ABATIS VEL RECTORIS ECCLESIÆ] Conceſſio precariæ, charta præſtationis. Marcul. lib. II. cap. XL. CAP. XXXIV.

CESSIO A DIE PRÆSENTE] Donatio. CAP. XXXVI.

NON OCCVLTE SED PVBLICE] Anianus ad L. I. Cod. Th. De donation. *Non occultè, ſed publicè, non priuatim vel ſecretè, ſed aut in tabulis, aut in chartis, aut vbicumque facta legatur donatio.*

MINISTERIALIBVS] Colonis, villicis, qui villas colunt, & in iis deſeruiunt. Flodoardus Hiſt. Rhemenſ. lib. III. c. XXVIII. de Hincmaro; *Plebeiis quoque quibuſdam perſonis, villarum ſcilicet miniſterialibus, pro rebus miniſteriorum ſuorum nonnunquam ſcribens prudenter atque rationabiliter diſponebat, qualiter res ſibi commiſſas tractare deberent.* Aliquando tamen miniſteriales pro vaſſis & vaſſallis dicuntur, qui ab alio feudum habent. Capitul. lib. IV. cap. XXX. *Si homo liber vel miniſterialis Comitis hoc fecerit, honorem qualemcumque habuerit ſiue beneficium amittat.* Diploma donationis à Carolo Simplici in Odonem Comitem collata Narbonæ an. XII. regni, indictione XII. *Odonem di-* CAP. XXXVII.

lectissimum comitem & ministerialem nostrum de rebus proprietatis nostræ honorare decreuimus.

CAP. XXXIX. SECVRITAS] Marculf. lib. II. cap. XVIII. Incert. Auct. cap. XXXII. & LI.

CAP. XL. ET DE ANNIS XXX.] Constitutionem edidit Theodosius Imp. de præscriptione xxx. annorum, vt testatur Valentinianus Nouel. lib. II. tit. VIII. *Lex domini patris clementiæ meæ, Theodosij perennis Augusti, qua virtutum suarum morem secutus, humano generi profunda quiete prospexit, constituens post* XXX. *annos nulla penitus iurgia, quæ medio tempore nota non fuerant, excitari.* Quod ipsum sanxit Valentinianus Nou. lib. II. tit. XII. De Episcopali iudicio, & diuersis negotiis, ad quam Anianus. Sidonius Apollinaris lib. VII. ep. VII. *Per ipsum ferè tempus, vt decemuiraliter loquar, lex de præscriptione tricennij fuerat proquiritata: cuius peremptoriis abolita rubricis vis omnis in sextum tracta quinquennium terminabatur.* Vbi plura doctissimus Sauaro.

CAP. XLI. BREVE SACRAMENTI] Suprà cap. XXXI.

CAP. XLII. VENDITIO DE AREA] Marculf. lib. II. c. XX.

CAP. XLV. EVACVATORIA] Marculf. lib. II. cap. XXXV. Incert. Auct. c. XXXVI.

CAP. XLVI. DE CAVSIS COMMENDATIS] Mandatum. Marcul. lib. II. cap. XXXI.

AD VARIAS FORMVLAS.

INCIPIVNT CHARTÆ REGALES SEV PARENSALES] Perperàm his formulis chartarum regalium titulus adscribitur. Non enim nomine Regis inscriptæ, sed priuatæ epistolæ forma more sæculi confectæ. Ad quas longioribus notis opus non est, cùm omnia ferè ad Marculfum & alios exposita sint.

CAP. III. BVNNVARIA TANTA DE TERRA ARABILI] Modus terræ, *Bonniere* in Butellerij libro. Qua voce Ambiani & Atrebates adhuc vtuntur.

CAP. V. PER SOLIDVM ET DENARIVM SECVNDVM LEGEM SALICAM VISVS FVI SPONSARE] Vxoris ducendæ forma quasi per coemptionem, veteribus Francis vsitata. Fredegarius de nuptiis Chlodouei & Chlotildis: *Legati offerentes, solido & denario, vt mos erat Francorum, eam partibus Chlodouei sponsant.* Imaginaria hæc coemptio vetustissimæ obseruantiæ species, quâ vxores emi non apud Germanos tantùm, sed apud plerasque gentes mos erat. Saxones etiam verè sibi vxores emebant. Leg. Saxonum cap. XXXVIII. *Vxorem ducturus trecentos solidos det parentibus eius.* In legib. Burgundionum tit. XII. *Sexies puellæ pretium raptor exoluat.* & tit. XXXIV. *Si quis vxorem suam sine causa dimiserit, inferat ei alterum tantum quantum pro precio ipsius dederat.* Qua de re aliàs fortasse.

SECVNDVM LEGEM SALICAM] Morem Francorum dixit Fredegarius, vt & Vet. Formul. apud F. Pithœum. *N. filius N. puellam ingenuam nomine N. illius filiam per solidum & denarium, secundùm legem Salicam & antiquam consuetudinem desponsauit.* In Lege quidem Salica de virginis nuptiis nil cautum extat. De viduis autem ducendis titulus est XLVI. vbi tamen non vnus solidus, sed tres solidi & denarius memorantur: *Ille*, inquit, *qui viduam accipere vult cum tribus testibus qui adprobare debent, tres solidos æquè pensantes & denarium habere debet: & hoc facto si eis conuenit, viduam accipiat:* deinde *si tres solidos & denarium ille cui reippus debetur acceperit, tum eam legitimè accipiat.*

MANSIS AD COMMANENDVM] Mansus villula est coloni vnius habitationi destinata, cum certo agri modo, quantum ille arare potest. Adnuntiatio Caroli apud Pistas cap. XXX. *Vt quoniam in quibusdam locis coloni tam fiscales quàm & de casis Dei suas hereditates id est mansa quæ tenent, non solùm suis paribus, sed & clericis, canonicis ac villanis presbyteris, & aliis quibuscumque hominibus vendunt, & tantummodo cellam retinent, & hac occasione sic destructæ sunt villæ, vt non solùm census debitus inde non possit exigi, sed etiam quæ terræ de singulis mansis fuerunt iam non possunt cagnosci &c.* Hodie quoque Burgundionibus *Meix* dicitur coloni adscriptitij hærediolum. Aliis *Mas*, harum certè formularum exemplar perpetuò non *mansum*, sed *masum* habet.

CASTICIIS] Casticias septa Falcetus interpretatur, Antiquit. lib. IX. cap. XIII. vbi capitula quædam Synodi Suessionensis an. DCCCLIII. refert, ne cui *in casticiis & syluis custoditis* venari liceret. In epistola Episcoporum Rhemensium & Rothomagensium apud Pithœum, & eundem Falcetum lib. X. c. XV. *Iudices vt ædificent villas moderatis casticiis*, quo loco ædificia designari sequentia verba manifestant. Sic infrà cap. IX. *mansum ad commanendum cum casticia superposita.* In veteri instrumento S. Galli, Alamannic. antiquit. tom. IX. p. I. c. LXVIII. *casa dominicata, casticiis, campis, pratis, pascuis, &c.*

DONATIONIS VEL DELIBERATIONIS NOSTRÆ] Deliberatio, traditio, Capitul. lib. VI. cap. CCLXXXV. *Pro quocumque illas Deo deliberare voluerit, ad seruiendum ex his Deo in sacrificiis.* inde *liurer*, & *deliurer*. CAP. IX.

CONCVLCATORIA] Hac formula abbas cuius seruus puellam ingenuam rapuerat, concedit vt ex eo coniugio nati liberi sint. Eiusdem argumenti est apud Marculf. lib. II. cap. XXIX. Quid sit autem conculcatoria ampliùs inquirendum: legi posset, *conciliatoria*. CAP. X.

NOTITIA DE CRVCE EVINDICATA] Crucis iudicium seu examinatio inter probationis species recensetur. Capitul. lib. III. cap. XLVI. *Si auctor venerit & rem intertiatam recipere renuerit, campo vel cruce contendant.* Append. II. c. XXXIII. *dicens quòd illi sit damnum facturæ*, CAP. XII.

& hoc contendere voluerit in iudicio, aut in campo, aut ad crucem, licentiam habeat. Synodi apud Vermeriam sub Pipino R. c. XVII. *Si mulier dicat quòd vir suus nunquam cum ea coisset, exeat inde ad crucem.* Burchardus lib. IX. c. XLI. Quod quidem prohibetur Capitul. lib. I. cap. CVIII. *Sancitum est vt nullus examinationem crucis facere præsumat, ne Christi passio quæ est glorificatio, cuiuslibet temeritate contemptui habeatur.* Vsum tamen inualuisse docent posteriora capitula. Eius probationis forma describi videtur in Legib. Frisionum tit. XIV. duas scilicet præparari tesseras, quarum vna pura, altera crucis signo insignita sit, quæ duæ super altare in linteo euoluuntur, deinde post varias preces à presbytero aut puero debent extrahi, quòd si crucis tessera prima extrahatur, innocentiam satis probatam existimabant. Agobardus pag. 288. *Iube ferrum vel aquas calefieri, quas manibus illæsus attrectem; aut constitue cruces, ad quas stans immobilis perseuerem.* Ex quibus verbis apparet alium quàm tesserarium modum purgationis fuisse. Vide de cruce 1384. ex Guibert. vbi est iuramentum super crucem. Beda Syn. epist. 8. testam. Kar. III. *iudicium crucis Dei.*

Hlotharius Imp. iisdem verbis in legib. Longob. lib. II. tit. LV. l. 32.

PROPRISISSET] inuasisset; Leg. Ribuar. tit. LXXVII. *Si quis caballum, hominem, vel quamlibet rem in via propriserit, aut eum sequutus fuerit, per tres marcas eum ostendat.* Capitul. lib. V. c. CXL. *De rebus proprisis, vt ante missos & comites & indices nostros veniant, & ibi accipiant finitiuam sententiam, & antea nullus præsumat alterius res proprindere, sed magis suam causam quærat ante iudices nostros, vt diximus, & ibi recipiant quod iustum est.*

CAP. XIII. CAVTIO DE CLAVIBVS] Cautio est ab eo facta qui cùm rem aliquam custodiendam suscepisset, eámque postea dolo vel iniuria amissam nec restituere potest, nec æstimationem præstare, domino rei seipsum tradit, vt pro seruo deinceps habeatur. Ideóque cautio de clauibus dicitur, quia per clauium traditionem res quæ in horreo, vel cellario continebantur commendatæ ei fuerant.

GRANICA] Horrea. à grano, vnde & nos hodie *granaria* dicimus. Leg. Baiuuar. c. I. tit. XIII. 12. *Fœnile, granicum, vel tumnum.* Granea in Capitulis. addit. IV. cap. XCIV. vbi de decimis. *Infra septa Ecclesiæ cui iure debentur, in suis vtiliter graneis collectas habeat* &c.

VITALIA SVA] Nobis *victuailles.*

PERDITA VEL NAVRATA] In ora MS. vnde hæc desumpta sunt, P. Daniel adnotauerat fortasse legendum, *non curata.*

PVBLICO] Delendum videtur.

CAP. XV. CHARTA TRACTVRIA] Incert. Auctor. cap. X.

CAP. XVIII. CENTENA ILLA] Comitatus in centenas distributi erant. Capitul. lib. III. c. X. *Et de ipso pago aut de vicinis centenis eligantur, nisi fortè longiùs extra comitatum causa sit inquirenda.* & lib. IV. c. XXIII. *Si*

tamen contentio quæ inter eos exorta est, in confinio duorum comitatuum fuerit, liceat eis de vicina centena adiacentis comitatus ad causam suam testes habere. Proxime Heildelbergam adhuc apparet centenæ vestigium in aliquot pagis, & mansit vocabulum. Rhenanus Rer. Germanic. lib. II. p. 88. *Nomen alibi fere incognitum & exoletum in Palatinatus regione integrum notúmque remansit, die centen. centenarij, centgraffen.* Freherus orig. Palat. p. I. c. 5. p. 36. Rhenanus Romanam esse vocem contendit & originem, quod doctiss. Frehero minùs placet. Huc referri posset Taciti locus, *Quod primò numerus fuit, iam nomen & honor est.* Sed an verè, adhuc inquirendum censeo. Vetus Chronicon. in Aluredo R. Anglor. *Centurias quas Hundredas vocant, & decimas, quas Tethinge appellant, instituit, vt omnis Angligena legaliter viuens centuriam habeat & decimam. quos si quis alicuius delicti argueretur incommodo, statim exhiberentur ex centuria qui eum vadarentur, & decima.* Vide Pithœum in glossar. Capitulor.

COMMENDATIA] Præstaria, charta præstationis.

INDICVLVS PRECATORIVS AD EPISCOPVM] Epistola est ab Abbate fortè aut alio quolibet sacerdote Episcopo scripta, qua illius seruum ad se confugisse declarat. Quem obnixè rogat vt vitam & membra salua integráque repromittat. Cap. XXII.

VITAM ET INMANCATIONEM] Solebant veteres seu Episcopi, seu clerici pro reis ad Ecclesiam confugientibus intercedere, nec priùs eos reddere quàm *ad euangelia datis sacramentis,* (inquit Synodus Aurelianensis I. c. III.) *de morte & debilitate sint securi, ita vt ei cui reus fuerit criminosus, de satisfactione conueniat.* quod etiam in seruis obtinebat, qui non nisi excusati dominis permittebantur. Synodi Aurelianensis I. c. IV. & V. Præclarum eius rei apud Gregorium Turonensem extat exemplum. Sic igitur ille lib. V. cap. III. de Rauchingo: *Aiebant quidam eo tempore duo de famulis eius, vt sæpe contingit, mutuo se amore dilexisse, virum scilicet & puellam. Cúmque hæc dilectio per duorum annorum aut eo amplius spatia traheretur, coniuncti pariter Ecclesiam petierunt. Quod cùm Rauchingus comperisset, accedit ad sacerdotem loci: rogat sibi protinus reddi suos famulos excusatos. Tunc sacerdos ait ad eum: Nosti enim quæ veneratio debeat impendi Ecclesiis Dei: non enim poteris eos accipere, nisi vt fidem facias de permanente eorum coniunctione: similiter & vt de omni pœna corporali liberi maneant, repromittas, &c.* Zozimus lib. V. de Stilichonis exitu, qui cùm Ecclesiam tutelæ causa petiisset, παρελθόντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ στρατιῶται καὶ ὅρκοις πιστωσάμενοι τοῦ ἐπισκόπου παρόντος, ὡς οὐκ ἀνελεῖν αὐτὸν, ἀλλὰ φυλάξαι μόνον παρὰ τοῦ βασιλέως ἐτάχθησαν, ἐπειδὰν τῆς ἐκκλησίας ὑπεξελθὼν, ὑπὸ τὴν τῶν στρατιωτῶν ἦν φυλακήν.

CAVTIO DE INFRACTVRIS] Qua is qui effracto horreo, vel cellario furtum commiserat, eo nomine in certam pecuniam condem- Cap. XXVI.

natus ſeipſum pro pignore tradit. Exſcribitur hæc formula à Fr. Pithœo ad Leg. Sal. tit LX.

SPICARIVM] Horreum, à ſpicis ſcilicet reconditis. Leg. Sal. tit. XVIII. 2. *Si quis ſpicarium aut macholum cum annona incenderit.*

SED iam portum conſpiciens ſupereſſe videtur, vt ſaltem in extremo operis profitear, cùm multos in his notis meritò lubénſque nominauerim per quos profeci, nullum tamen eſſe cui plus tribuendum ſit quam Rol. Bignonio I C. patri optimo atque amantiſſimo, qui mihi inter maximas difficultates, quæ toties occurrerunt, hærenti manum præbuit, fulſit, & digitum ad fontem intendit, licèt audendi auctor non extitiſſet. Sed à quo conſilium de tanta re non petiiſſem, ſubſidium tamen petere non dubitaui. Is eſt cui non tantùm vitam vt parenti, ſed inſtitutionem vt præceptori, & quicquid in me eſt, debeo. Qui mores & ingenium formauit, litteris & ingenuis artibus excoluit, atque etiam ad iuriſprudentiam & auctores adeò facilem aditum præbuit, vt hæc ſtudia nullo non modò labori, ſed voluptati mihi fuerint: nec alio anteceſſore opus, aut quærendus Scæuola à cuius latere nunquam diſcederem: de quo non eſt animus quicquam amplius dicere, ne videar ſuffragari mihi. Tantùm volui hoc extare grati animi indicium: Deum hominéſque teſtatus, nihil mihi magis eſſe in votis quàm vt talem tantúmque paternum affectum pari pietate poſſim compenſare. FAXIT DEVS CVI OMNIS GRATIARVM ACTIO, LAVS ET HONOR.

NOTARVM FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM,

Quæ in Notis ad Marculfi & aliorum authorum formulas continentur.

A

K

L

P

Q

R

INDEX AVCTORVM
QVI IN NOTIS ILLVSTRANTVR aut emendantur.

INDEX MANVSCRIPTORVM qui citantur in Notis.

DIPLOMATA PONTIFICVM.

FINIS.

LIBER

LIBER
LEGIS SALICÆ.

GLOSSARIVM
SIVE INTERPRETATIO RERVM
ET VERBORVM OBSCVRIORVM
quæ in ea lege habentur,

AVCTIVS ET EMENDATIVS.

Ex FR. PITHOEI I C. autographo.

Cum Notis clarissimi viri HIERONYMI
BIGNONII *nunc primùm editis.*

TESTIMONIA ALIQVOT DE LEGE SALICA.

Ado Viennensis ætate VI. anno Christi CCCLXXV.

VALENTINIANI & *Valentis tempore rebellantes Alemannos Franci inter Danubium & Mæotides paludes iuncti Romanis superauerunt. Francos lingua Attica Valentinianus Imperator à feritate & duritia atque audacia appellari primus voluit. Qui post paululum cùm tributa Romanis negarent, & Romanorum impetum ferre non possent, egreßi à Sicambria peruenerunt in extremas partes Rheni fluminis in Germanorum oppida: ibique aliquot annos cum Principibus suis Marcomiro & Sunnone resederunt. Vbi primum Regem*

Pharamundum ſibi poſtmodum ſtatuunt, legibúſque ſe ſubdunt, quas priores eorum Vuiſovaſtus & Vuiſogaſtus, Atrogaſtus, Salegaſtus inuenerunt.

Ottho Friſingenſis lib. 4. cap. 32. vbi de Francorum initio agit.

Pharamundum ſibi Regem creauere, leges quoque Vuiſogaſtaldo & Salagaſto auctoribus exhinc habere cœpere. Ab hoc Salagoſto legem quæ ex nomine eius Salica vſque hodie vocatur, inuentam dicunt. Hac nobiliſſimi Francorum qui Salici dicuntur, adhuc vtuntur.

Hincmarus de diuortio Lotharij & Thietbergæ ad interrogat. 5.

Tamen ſi Chriſtiani ſunt, ſciant ſe nec Romanis in die iudicij, nec Salicis, nec Gundobadis, ſed Diuinis & Apoſtolicis legibus iudicandos.

Pragmaticum Regum Lotharij & Ludouici, qui vltimi ſtirpis Karolinæ, pro Eccleſia Pariſienſi.

Si fortè calliditate iudicis, aut alicuius perſonæ ipſæ immunitates alicubi inruptæ fuerunt, priſcorum lege, id eſt ſolidis DC. *mulctetur.*

Suggerius in vita Ludouici Craſſi cap. 11.

Dominúmque illius virum nobilem Hunbaldum, aut ad exequendum juſtitiam cogere, aut jure pro iniuria caſtrum lege Salica amittere.

Lib. 2. feudor. tit. 29. Edit. Cuiac. lib. 4. tit. 32.

Accipere vxorem ad Morganaticam, alibi lege Salica.

In teſtamento Sancti Euerardi Comitis, acto in Comitatu Taruiſiano, in corte noſtra muſieſtro, imperante D. Ludouico Augusto. anno Christo Regni eius propitio XXIV.

In primis volumus vt Vnroch habeat pſalterium noſtrum duplum, & Bibliothecam noſtram, & librum S. Auguſtini de Verbis Domini, & librum de lege Francorum, & Ribuariorum, & Langobaldorum, & Alamannorum, & Bauariorum, & librum rei militaris.

Marculfus Formul. lib. 1. cap. 22.

Per manum illius ad noſtram præſentiam iactante denario ſecundùm legem Salicam dimiſit ingenuum.

Vett. Formulæ incerti auctoris cap. 47.

Et postea ante domnum illum regem iactante denario secundùm legem Salicam te ingenuam dimisi.

Cap. 49.

Omnibus non habetur incognitum quòd sicut lex Salica continet, de rebus meis de eo quod mihi ex alode parentum meorum obuenit, &c.

Vett. Formulæ Lindembrogij cap. 164. pag. 1290.

Apud XII. *homines bene Francos, Salicos &c.*

SALII in Notitia Imperij sæpe.

Eginhartus de vita Karoli M.

Post susceptum imperiale nomen cùm aduerteret multa legibus populi deesse, nam Franci duas habent leges plurimis in locis valde diuersas, cogitauit quæ deerant addere, & discrepantia vnire, prauáque ac perperam prolata corrigere: sed de his nihil aliud ab eo factum est, quàm quòd pauca capitula & imperfecta legibus addidit. Omnium tamen nationum quæ sub

eius dominatu erant, iura quæ scripta non erant describere ac litteris mandari fecit.

Sigonius de Regno Italiæ lib. 8. pag. 188. ad ann. Chr. MVII.

Illud animaduersione dignum, cùm horum etiam temporum consuetudo ferret, vt omnes ederent qua quisque lege viuere vellent, Romana, Longobarda, an Salica, Bonifacium Longobardam esse professum, Mathildem verò Salicam; quod ex eorum tabulis, quæ plurimæ in Ecclesia Mutinæ asseruantur, cognoscitur. Quod in patre & filio, non idem in viro & coniuge obseruatum. vnde in eodem tabulario per hæc tempora sic scriptum inuenitur. Maria quæ professa sum lege viuere Romana, sed nunc pro ipso viro meo lege Longobardorum viuere videor, qui professus est ex natione sua lege viuere Longobardorum.

Idem lib. 11. pag. 272. ad an. Christi M. CXXXVII.

Constans præterea doctorum hominum monumentis est fama, Lotharium vt ex vno iure ciuili Romano posthac iudicia fierent lege sanxisse. Ante hoc tempus Italici certè alij Longobardica, alij Salica, alij Romana lege vteban-

tur: in posterum autem omnes vni iuri, vnique legi, reliquis abrogatis, nempe Romanæ obtemperarunt, iúsque ciuile publicis Italiæ in gymnasiis maiore celebrari studio, &c. primus Irnerius &c.

F. LINDENBRVCHIVS
FR. PITHOEO IC. S.

REDIT ad te, V. Cl. Lex Salica, industria tua ante plurimos annos correcta explicatáque, nescio quo casu ita postea neglecta, vt metus esset ne periret. Et periisset sanè egregius iste labor tuus, nisi me adnitente seruatus fuisset: quem vel hac solùm de causa publici vsus facere volui, cùm priuatim tecum frui possem, vt fidem in parte assererem amicis, qui aurem mihi sæpiusculè vellunt, ac de Germaniæ legum editione admonent. Ego verò illas ad vetustissima exemplaria emendatas, vt scis, quin etiam paratas apud me habeo. Ac dedissem jam, nisi alia impræsentiarum cura remoráque detinerer. qua liberatus, videbit patria, quod præfiscinè dixerim, ecquid sua causa

laborauerim. Specimen ergo hic liber erit, quo interim harum antiquitatum amatores se oblectare poterunt, quousque cetera quæ restant, appareant. Ac te quidem patrem appellabit, me verò seruatorem educatorémque benemerentem. Vale. Parisiis, Prid. Kal. April. Ann. M. DC. II.

INCIPIT TRACTATVS LEGIS SALICÆ.

GENS *Francorum inclyta, auctore Deo condita, fortis in armis, profundáque in consilio, firma in pacis fœdere, corpore nobilis, in columna candore & forma egregia, audax, velox, & aspera, ad Catholicam fidem nuper conuersa, emunis quidem ab omni hæreſe, dum adhuc ritu teneretur barbarico, inspirante Deo inquirens scientiæ clauim, iuxta morum suorum qualitatem desiderans iustitiam, & custodiens pietatem, dictauit Salicam legem per proceres illius gentis, qui tunc temporis eiusdem aderant rectores. Electi de pluribus viris quatuor his nominibus, VVisogastus, Bodogastus, Sologastus, & VVidogastus, in locis cognominatis Solehaim, Bodohaim, VVidohaim, qui per tres mallos conuenientes, omnes causarum origines sollicitè tractantes discutiendo de singulis, sicut ipsa lex declarat, iudicium decreuerunt hoc modo. At vbi Deo fauente Rex Francorum Clodoueus florens & pulcher & inclytus primus recepit Catholicum baptismum: & deinde Childebertus &*

Clotharius in culmen regale Deo protegente peruenere, quicquid in pacto habebatur minùs idoneum, per illos fuit lucidiùs emendatum, & sanctiùs decretum. Viuat qui Francos diligit. Christus eorum regnum custodiat, Rectores eorumdem lumine suæ gratiæ repleat, exercitum protegat, fidei munimina tribuat, pacis gaudia, & felicitatis tempora dominantium Domino Iesu Christo propiciante concedat. Hæc est enim gens, quæ parua dum esset numero, fortis robore, & valida, durißimum Romanorum iugum de suis ceruicibus excußit pugnando. Atque post agnitionem baptismi sanctorum Martyrum corpora, quæ Romani vel igni concremauerunt, vel ferro truncauerunt, vel bestiis laceranda proiecerunt, Franci reperta auro & lapidibus pretiosis ornauerunt.

Prologus legis Salicæ.

Placuit atque conuenit inter Francos, & eorum proceres, vt propter seruandum inter se pacis studium, omnia incrementa veterum rixarum resecare deberent, & quia ceteris gentibus iuxta se positis fortitudinis brachio præminebant, ita etiam legum auctoritate præcellerent, vt iuxta qualitatem causarum, sumeret crimi-

nalis actio terminum. Extiterunt igitur inter eos electi de pluribus quatuor viri his nominibus, VVisogastus, Bodogastus, Salogastus, & VVidogastus, in villis quæ vltra Rhenum sunt Salehaim & Bedohaim & VVidohaim, qui per tres mallos conuenientes omnem causarum originem sollicitè discutiendo tractantes de singulis iudicium decreuerunt hoc modo.

Ex Chronico manuscripto.

Marchomoris quoque dedit Francis id consilium, & elegerunt Faramundum ipsius filium, & leuauerunt in Regem super se crinitum. Tunc habere & leges cœperunt, quas eorum priores gentiles tractauerunt, his nominibus VVisogastus, Arogastus, Salegastus, in villis quæ vltra Rhenum sunt, in Botagin, Salecagin, & VVidecagin.

Anno ab Incarnatione Domini nostri Iesu Christi DCCXCVIII. *Indictione sexta, Dominus Carolus Rex Francorum inclytus hunc Libellum tractatus Legis Salicæ scribere iussit.*

CAPITVLA
LEGIS SALICÆ.

XXIII. *De eo qui nauem ſine permiſſu domini mouerit, aut furauerit.*
XXIV. *De furtis in molino commiſsis.*
XXV. *De caballo ſine permiſſu domini ſui aſcenſo.*
XXVI. *De his qui pueros vel puellas occiderint vel totonderint.*
XXVII. *De adulteriis ancillarum.*
XXVIII. *De libertis dimiſsis.*
XXIX. *De furtis diuerſis.*
XXX. *De locationibus.*
XXXI. *De debilitatibus.*
XXXII. *De conuiciis.*
XXXIII. *De via lacinia.*
XXXIV. *De eo qui hominem ingenuum ſine cauſa ligauerit.*
XXXV. *De venationibus.*
XXXVI. *De ſepibus.*
XXXVII. *De homicidiis ſeruorum vel ancillarum.*
XXXVIII. *De quadrupedibus ſi hominem occiderint.*
XXXIX. *De veſtigio minando.*
XL. *De caballis furatis.*
XLI. *De his, qui aliena mancipia ſollicitauerint.*
XLII. *De ſeruo qui de furto fuerit interpellatus.*
XLIII. *De homicidiis ingenuorum.*
XLIV. *De homicidiis à contubernio factis.*
XLV. *De homicidiis in conuiuio factis.*
XLVI. *De Reippus.*
XLVII. *De eo, qui villam alienam occupauerit, vel ſi duodecim menſibus eam tenuerit.*
XLVIII *De Aſatomie.*

LIBER LEGIS SALICÆ.

TIT. I.

De mannire.

1. SI quis ad mallum legibus dominicis mannitus fuerit, & non venerit: si eum sunnis non detinuerit, DC. denariis, qui faciunt solidos XV. culpabilis iudicetur.

2. Ille verò qui alium mannit, si non venerit, & eum sunnis non detinuerit, ei quem manniuit, similiter DC. den. qui faciunt sol. XV. componat.

3. Ille autem qui alium mannit, cum testibus ad domum illius ambulet, & sic eum manniat, aut vxorem illius, vel cuicunque de familia illius denunciet, vt ei faciat notum, quomodo sit ab illo mannitus.

4. Nam si in iussione regis fuerit occupatus, manniri non potest.

5. Si verò infra pagum in sua ratione fuerit, potest manniri sicut superiùs dictum est.

II. De furtis porcorum.

1. SI quis porcellum lactantem furauerit de hranne prima aut de mediana, & inde fuerit conuictus, cxx. den. qui faciunt sol. iij. culp. iud. excepto capitali, & dilatura.

2. Si verò in tertia hranne furauerit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si quis porcellum de sude furauerit, quæ clauem habet, ıdccc. den. qui faciunt sol. xlv. culp. iudic. exc. cap. & dil.

4. Si quis porcellum in campo inter porcos ipso porcario custodiente furauerit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. excepto cap. & dil.

5. Si quis porcellum furauerit, qui sine matre viuere potest, xl. den. qui faciunt solidum i. culp. iud. exc. cap. & dilat.

6. Si quis scrouam subbattit in furto, hoc est porcellos à matre subtrahit, cclxxx. den. qui faciunt sol. vij. culp. iud. excep. cap. & dil.

7. Si quis scrouam cum porcellis furauerit, dcc. den. qui faciunt sol. xvij. S. culp. iud. exc. cap. & dil.

8. Si quis porcellum anniculum furauerit, cxx. den. qui faciunt sol. iij. culp. iud. exc. cap. & dilat.

9. Si quis porcum bimum furauerit, dc. den. qui

faciunt ſol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

10. Si quis tertuſſum porcellum furauerit vſque ad anniculatum, cxx. den. qui faciunt ſol. iij. culp. iud. excep. cap. & dil.

11. Si quis verò porcum poſt anniculatum furauerit, dc. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

12. Si quis verrum furauerit, dcc. den. qui faciunt ſol. xvij. S. culp. iud. exc. capit. & dil.

13. Si quis ſcrouam ducariam furauerit, dcc. den. qui faciunt ſol. xvij. S. culp. iud. exc. cap. & dil.

14. Si quis maialem ſacriuum, qui dicitur votiuus, furauerit, & hoc cum teſtibus ille, qui eum perdidit, potuerit adprobare, quòd ſacriuus fuiſſet, dcc. den. qui faciunt ſol. xvij. S. culp. iud. exc. cap. & dil.

15. Si quis maialem non ſacriuum furauerit, dc. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

16. Si quis tres porcos vel ampliùs vſque ad ſex capita furauerit, ıcccc. den. qui faciunt ſol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dil.

17. Si quis de grege xv. porcos furauerit, & reliqui ibi remanſerint, ıcccc. den. qui faciunt ſol. xxxv. culp. iud. excep. cap. & dil.

18. Si quis xxv. porcos furauerit, & de grege illo ampliùs non fuerit, ııd. den. qui faciunt ſol. lxij. S. culp. iud. exc. cap. & dil.

19. Si autem aliqui ex iiſdem porcis ſupra xxv. porcos remanſerint, & non fuerint furati, ıcccc. den. qui faciunt ſol. xxxv. cul. iud. exc. cap. & dil.

20. Si verò l. porcos furauerit, & aliqui remanserint, IID. den. qui faciunt sol. lxij. S. culp. iud. exc. cap. & dilatura.

III. De furtis animalium.

1. SI quis vitulum lactantem furauerit, cxx. den. qui faciunt sol. iij. culp. iud. exc. cap. & dil.

2. Si quis anniculum animal, aut bimam vitulam furatus fuerit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si quis vaccam cum vitulo furauerit, Icccc. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dilatura.

4. Si quis vaccam sine vitulo furauerit, Icc. den. qui faciunt sol. xxx. culp. iud. exc. cap & dil.

5. Si quis vaccam domitam furauerit, Icccc. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dil.

6. Si quis bouem furauerit, Icccc. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dilatura.

7. Si quis taurum gregem regentem furauerit, qui de tribus villis communes vaccas tenuerit, hoc est, trespellius, IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culp. iud. excepto cap. & dilatura.

8. Si quis taurum furauerit, qui vnum gregem regit, & iunctus nunquam fuit, Icccc. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dil.

9. Si quis bimum taurum furauerit, Icccc den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dil.

10. Si quis taurum regis furauerit, IIIDC. den. qui faciunt sol. xc. culp. iud. exc. cap. & dil. *Taurean bannal.*

11. Si quis xij. animalia furauerit, vt nec vnum quidem animal ex eis remanserit, IID. den. qui faciunt sol. lxij. S. culp. iud. exc. cap. & dil.

12. Si autem xij. furauerit, & insuper aliqua remanserint, ICCCC den qui faciunt sol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dilatura. Et vsque ad xxv. vno iudicio terminantur.

13. Si quis xxv. animalia furauerit, & insuper aliqua remanserint, IID. den. qui faciunt sol. lxij. S. culp. iud. exc. cap. & dil.

IV. De furtis ouium.

1. SI quis agnum lactantem furauerit, VII. den. culpabilis iudicetur, excepto capit. & dilat.

2. Si quis anniculum vel bimum berbicem furauerit, cxx. den. qui faciunt sol. III. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si verò II. aut III. furauerit, ICCCC. den. qui faciunt sol. xxxv. culpabilis iudicetur, exc. cap. & dil. qui numerus vsque ad xl. beruices obseruetur.

4. Si verò l. berbices aut lx. vel ampliùs furauerit, IID den. qui faciunt sol. lxij. S. culp. iud. exc. cap. & dil.

V. De furtis caprarum.

1. SI quis capritum siue capram, aut duas capras vel tres furatus fuerit, cxx. den. qui faciunt sol. iij cul. iudicetur, excepto capit. & dilat.

2. Si verò supra tres capras furauerit, dc. den. qui faciunt sol. iij. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si quis buccum furauerit, dc den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

VI. De furtis canum.

1. SI quis canem Seusium furauerit, aut occiderit, qui magister sit, IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culp iudicetur. excep. capitali & dilatura.

2. Si quis verò Seusium reliquum, aut Veltrem porcarium, siue Veltrem leporarium, qui & Argutarius dicitur, furatus fuerit vel occiderit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si quis verò canem custodem domus siue curtis, qui in die ligari solet, ne damnum faciat, post solis occasum solutum furatus fuerit vel occiderit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

4. Si quis verò canem pastoralem furatus fuerit, vel occiderit, cxx. den. qui faciunt sol. iij. culp. iud. exc. cap. & dil.

VII. De furtis auium.

1. SI quis acceptorem de arbore furauerit, cxx. den. qui faciunt ſol. iij. culpabilis iudicetur, exc. cap. & dil.

2. Si quis acceptorem de pertica furauerit, dc. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si quis acceptorem intra clauem repoſitum, furauerit, IↃCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud. exc. cap. & dil.

4. Si quis ſparuarium furauerit, cxx. den. qui faciunt ſol. iij. culp. iud. exc. cap. & dil.

5. Si quis anſerem domeſticum aut anetam furauerit, cxx. den. qui faciunt ſol. iij. culp. iud. exc. cap. & dil.

6. Si quis gallum aut gallinam furauerit, vel cygnum aut gruam domeſticam, cxx. den. qui faciunt ſol. iij. culp. iud. exc. cap. & dil.

7. Si quis turturem de reti alterius, aut quamlibet auiculam de quolibet laqueo vel decipula furatus fuerit, cxx. den. qui faciunt ſol. iij. culp. iud. exc. cap. & dil.

VIII. De furtis arborum.

1. SI quis pomarium ſiue quamlibet arborem domeſticam extra clauſuram exciderit, aut furatus fuerit, cxx. den. qui faciunt ſol. iij. culp. iudicetur, excepto capit. & dil.

2. Si quis verò pomarium aut quamlibet arborem domesticam infra clausuram exciderit, aut furatus fuerit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culpabilis iud. exc. cap. & dil.

3. Hanc quoque legem & de vitibus furatis obseruari iussimus.

4. Si quis in silua alterius matriamen furatus fuerit, aut incenderit, vel concapulauerit, aut ligna alterius furauerit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

IX. De furtis apium.

1. SI quis vnum vas apium deintro claue aut sub tecto furauerit, IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culp. iud. excepto capit. & dil.

2. Si quis vnum vas cum apibus, vbi ampliùs non fuerit, furauerit, IDCCC. denariis, qui faciunt sol. xlv. culpabilis iudicetur, exc. cap. & dil.

3. Si quis vnum vas cum apibus inter alia vasa sub tecto aut sub claue furauerit, causam superiùs comprehensam conuenit obseruari.

4. Si verò vnum vas cum apibus foris tecto, vbi ampliùs non fuerit, furauerit, causam superiùs comprehensam componat.

5. Si quis ex plurimis vsque ad sex vasa foris tecto furauerit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

6. Si verò septem aut ampliùs furauerit, & adhuc

huc aliqua remanſerint, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud. exc. cap. & dil.

7. Si autem ſeptem aut ampliùs furauerit, ita vt nulla remaneant, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud. exc. cap. & dil.

X. De damno in meſſe vel in qualibet clauſura.

1. SI quis animal, aut caballum, vel quodlibet pecus in meſſe ſua inuenerit, penitus eum lædere non debet.

2. Quòd ſi fecerit, & confeſſus fuerit, capitale in locum reſtituat, ipſum verò debile quod percuſſit, ad ſe recipiat.

3. Si verò confeſſus non fuerit, & inde fuerit conuictus, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

4. Si quis animal aut caballum aut iumentum in furto punxerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

5. Si quis in meſſe ſua, pecora aliena inuenerit, quæ paſtorem non habeant, & ea inclauſerit, vt nulli penitus innoteſcat, & aliqua ex ipſis pecoribus perierint, ICCCC. den. qui faciunt ſol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dil.

6. Si quis animal vel quodlibet pecus per ſuam negligentiam nocuerit, & hoc domino eius confeſſus fuerit, capitale in locum reſtituat, & illud debile ad ſe recolligat.

7. Si verò negauerit, ſed tamen conuictus fue-

rit, dc. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

8. Si alicuius porci aut quælibet pecora paſtore cuſtodiente in meſſem alienam cucurrerint, & ille negando fuerit conuictus, dc. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

9. Si qua pecora propter damnum meſſis alienæ inclauſa fuerint, aut minentur, qui ea executere vel expellere præſumpſerit, dc. den. qui faciunt ſol. xv. culpabilis iud. exc. cap. & dil.

10. Si alicuius pecora propter damnum inclauſa fuerint, damnum æſtimatum reddat, & inſuper x. den. perſoluat.

11. Si quis propter inimicitiam aut propter ſuperbiam ſepem alienam aperuerit, aut in meſſem, aut in pratum, vel in vineam, ſiue in quemlibet laborem quælibet pecora miſerit, & teſtibus fuerit conuictus, ei cuius labor eſt, æſtimationem damni reddat, & inſuper ıcc. denar. qui faciunt ſol. xxx. culp. iud.

XI. De ſeruis vel mancipiis furatis.

1. SI quis ſeruum aut ancillam alterius furauerit, ıcccc. den. qui faciunt ſol. xxxv. culpabilis iudic. exc. cap. & dil.

2. Si ſeruus aut ancilla cum ipſo ingenuo de rebus domini ſui aliquid portauerit, dc. den. qui faciunt ſol. xv. exc. cap. & dilat. atque cauſam, quam ſuperiùs diximus, culpabilis iudicetur.

3. Si quis seruum alienum occiderit aut vendiderit, vel ingenuum dimiserit, ıcccc. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dil.

4. Si quis homo ingenuus alienum seruum in texaga secum duxerit, aut aliquid cum eo negociauerit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

5. Si quis seruum aut ancillam valentem sol. xv. aut xxv. furauerit, aut vendiderit, seu porcarium, aut fabrum, siue vinitorem, vel molinarium, aut carpentarium, siue venatorem, aut quemcunque artificem, ııↃccc. den. qui faciunt sol. lxx. culp. iud. exc. cap. & dil.

6. Si quis puerum aut puellam de ministerio dominorum furauerit, ı. den. qui faciunt sol. xxv. in capitale restituat, & insuper mille cccc. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud.

XII. De furtis ingenuorum vel infracturis.

1. SI quis ingenuus foris casa quod valet duos den. furauerit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culpabilis iud. exc. cap. & dil.

2. Si verò foris casa quod valet xl. den. furauerit, ıcccc. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si quis ingenuus casam effregerit, & quod valet duos den. furauerit, ıcc. den. qui faciunt sol. xxx. culp. iud. exc. cap. & dil.

4. Si verò v. aut supra v. den. furauerit, ıcccc.

den. qui faciunt ſol. xxxv. culpabilis iud. exc. cap. & dil.

5. Si quis ingenuus clauem effregerit aut adulterauerit, & ſic domum ingreſſus fuerit, & inde aliquid per furtum tulerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culpabilis iudicetur, exc. capit. & dilat.

6. Si verò nihil tulerit, ſed fugiens euaſerit, propter effracturam tantùm, ICC. den. qui faciunt ſol. xxx. culpabilis iud.

XIII. De furtis ſeruorum.

1. SI quis ſeruus foris caſa quod valet duos den. furauerit, & inde conuictus fuerit, aut flagellis, cxx. ictus accipiat, aut pro dorſo ſuo, cxx den. qui faciunt ſol. III. culp. iud.

2. Si verò furauerit quod valet xl. den. aut caſtretur, aut ccxl. den. qui faciunt ſol. VI. reddat. Dominus autem ſerui, qui furtum fecerit, capitale in locum reſtituat.

XIV. De ingenuis hominibus, qui ingenuas mulieres rapiunt.

1. SI tres homines ingenuam puellam de caſa aut de ſcreona rapuerint, vnuſquiſque eorum ICC. den. qui faciunt ſol. xxx. culp. iudicetur.

2. Illi verò alij qui ſuper tres fuerint, vnuſ-

quiſque eorum cc. den. qui faciunt ſol. v. culp. iudicetur.

3. Qui cum ſagittis fuerint, vnuſquiſque eorum cxx. den. qui faciunt ſol. III. culp. iud.

4. Raptor verò, IID. den. qui faciunt ſol. lxII. S. culp. iud.

5. Si verò puella quæ trahitur, in verbo regis fuerit, propter fredum, IID. den. qui faciunt lxII. S. cogatur perſoluere.

6. Si verò puer regis vel litus ingenuam fœminam traxerit, de vita componat.

7. Si verò ingenua fœmina quemque de illis ſua voluntate ſecuta fuerit, ingenuitatem ſuam perdat.

8. Si quis ſponſam alienam tulerit, & ſibi in coniugium copulauerit, IID. den. qui faciunt ſol. lxII. S. culp. iud.

9. Sponſo autem eius, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iudicetur.

10. Si quis puellam, quæ druchte ducitur ad maritum, in via adſalierit, & cum ipſa violenter mœchatus fuerit, VIII. den. qui faciunt ſol. cc. culp. iud.

11. Si quis ingenuus ancillam alienam in coniugium acceperit, ipſe cum ea in ſeruitium implicetur.

12. Si quis vxorem alienam viuo marito tulerit, VIII. den. qui faciunt ſol. cc. culp. iud.

13. Si quis cum ingenua puella per virtutem mœchatus fuerit, IID. den. qui faciunt ſol. lxij. S. culp. iud.

14. Si quis cum ingenua puella desponsata ea consentiente in occulto mœchatus fuerit, IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culp. iud.

15. Si quis lidam alienam in coniugium sociauerit, ICC. den. qui faciunt sol. xxx. culpabilis iudicetur.

16. Si quis sororis, aut fratris filiam, aut certè alterius gradus consobrinam, aut fratris vxorem, aut auunculi, sceleratis nuptiis sibi iunxerit, huic pœnæ subiaceat, vt à tali consortio separetur. Atque etiam si filios habuerint, non habeantur legitimi hæredes, sed infamia sint notati.

XV. De eo qui hominem ingenuum expoliauerit.

1. SI quis hominem ingenuum in superuentu expoliauerit, IID. den. qui faciunt sol. lxij. S. culpabilis iud.

2. Si Romanus homo Francum expoliauerit, IID. den. qui faciunt sol. lxij. S. culpabilis iudicetur.

3. Si verò Francus Romanum expoliauerit, ICC. den. qui faciunt sol. xxx. culp. iud.

4. Si quis hominem præceptum regis habentem contra ordinationem regis adsalire, vel viæ lacinam ei * facere præsumpserit, viij. den. qui faciunt sol. CC. culp. iud.

* *Germ. edit.* restare

5. Si quis hominem ingenuum dormientem furtu expoliauerit, IIII. den. qui faciunt sol. c. culpabilis iudicetur, excepto capitali & dilatura.

XVI. De eo qui villam alienam adſalierit.

1. SI quis villam alienam adſalierit, ipſe & omnes qui conuicti fuerint, quòd in eius conturbernio fuiſſent, IID. den. qui faciunt ſol. lxij. S. vnuſquiſque ipſorum culp. iud.

2. Si quis villam alienam adſalierit, & ibidem oſtia fregerit, canes occiderit, vel homines plagauerit, aut in carro aliquid inde abduxerit, VIII. den. qui faciunt ſol. cc. culp. iud. & quicquid inde abſtulerit in locum reſtituat.

3. Et quanticunque in eius conturbernio fuiſſe conuicti fuerint, vnuſquiſque illorum, IID. den. qui faciunt ſol. lxij. S. culp. iud.

XVII. De eo qui mortuum hominem expoliauerit.

1. SI quis hominem mortuum antequam in terram mittatur furtu expoliauerit, IIII. den. qui faciunt ſol. c. culp. iud.

2. Si quis hominem mortuum effoderit, & expoliauerit, viij. den. qui faciunt ſol. cc. culp. iud. Et poſtea parentes defuncti iudicem rogare debent, vt inter homines non habitet auctor ſceleris, & qui ei hoſpitium dederit antequam parentibus ſatisfaciat, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

3. Si quis mortuum hominem aut in noſſo, aut in petra, quæ vaſa ex vſu ſarcophagi dicun-

tur, ſuper alium miſerit, IID. den. qui faciunt ſol. lxij. S. culp. iud.

4. Si quis ariſtatonem ſuper hominem mortuum capulauerit, de * vnoquoque DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

* *Ergo* plures

XVIII. *De incendiis.*

1. SI quis caſam quamlibet intus hominibus dormientibus incenderit, ei cuius caſa fuit, IID. den. qui faciunt ſolidos lxij. S. culpabilis iudicetur, excepto capitali & dilatura. Et quanticunque intus fuerint, & euaſerint, mallare eum debent, & vnicuique illorum, IID. den. qui faciunt ſol. lxij. S. componat, & quicquid ibi perdiderint, in locum reſtituat. Et ſi aliquis intus arſerit, ille qui incendium miſit parentibus defuncti VIII. den. qui faciunt ſol. cc. culp. iud.

2. Si quis ſpicarium aut macholum cum annona incenderit, IID. denar. qui faciunt ſol. lxII. S. culpabil. iud. excepto capitali & dilatura.

3. Si quis ſudem cum porcis, ſcuriam cum animalibus, vel fenile incenderit, IID. denar. qui faciunt ſol. lxII. S. culpabilis iudicetur, excepto capitali & dilatura.

4. Si quis conciſam vel ſæpem alterius capulauerit, vel incenderit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

5. Si

XIX. De vulneribus.

1. SI quis voluerit alterum occidere, & colpus ei fallierit, vel cum ſagitta toxicata eum percutere voluerit, & ei ictus fallierit, IID. denar. qui faciunt ſol. lxij. S. culpabilis iudicetur.

2. Si quis hominem in capite ita plagauerit, vt ſanguis ad terram cadat, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

3. Si quis hominem in capite ita plagauerit, vt inde tria oſſa exeant, ICC. den. qui faciunt ſol. xxx. culp. iud.

4. Si quis hominem in capite ita plagauerit, vt cerebrum appareat, & tria oſſa deſuper cerebrum exierint, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud.

5. Si verò intra coſtas vulnus intrauerit & vſque ad intrania peruenerit, ICC. den. qui faciunt ſol. xxx. culp. iud.

6. Si verò plaga ipſa ſemper currit, & ad ſanitatem non peruenerit, IID. den. qui faciunt ſol. lxij. S. culp. iud. excepta medicatura, quæ eſt ccclx. den. qui faciunt ſol. ix.

7. Si quis ingenuus ingenuum fuſte percuſſerit, & tamen ſanguis non exierit, vſque ad tres colpos, pro vnoquoque ictu cxx. den. qui faciunt ſol. III. ſoluat.

8. Si verò ſanguis exierit, ita componat, velu-

ti eum de ferramento vulneraſſet, id eſt, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

9. Si quis alterum clauſa manu, id eſt, pugno percuſſerit, ccclx. den. qui faciunt ſol. ix. culp. iud. videlicet vt pro vnoquoque ictu, iij. ſol. reddat.

10. Si quis alterum in via adſalierit, & expoliare tentauerit, & ille fuga euaſerit, ICC. den. qui faciunt ſol. xxx. culp. iud.

11. Si verò ceperit eum & expoliauerit, IID. qui faciunt ſol. lij. S. culp. iud. exc. capitali & dilatura.

XX. De eo qui hominem innocentem & abſentem ad regem accuſauerit.

1 SI quis hominem innocentem & abſentem de culpis minoribus ad regem accuſauerit, II D. den. qui faciunt ſol. xxx. culpabilis iudicetur.

2. Si verò tale crimen imputauerit, vnde mori debuiſſet ſi verum fuiſſet, ille qui eum accuſauerit, viij. den. qui faciunt ſol. cc. culp. iud.

XXI. De maleficiis.

1. SI quis alteri herbas dederit bibere, & mortuus fuerit, viij. den. qui faciunt ſol. cc. culpabilis iud.

2. Si verò biberit, & mortuus non fuerit, IID.

den. qui faciunt sol. lxij. S. ille qui dedit pro aliquo maleficio, culp. iud.

3. Si quis alteri aliquod maleficium superiactatus fuerit, siue cum ligaturis in quolibet loco miserit, IID. den. qui faciunt sol. LXII. S. culp. iud.

4. Si quis mulieri herbas dederit, vt infantes habere non possit, IID. den. qui faciunt solidos lxij. S. culp. ind.

XXII. De eo qui mulieri ingenuæ manum strinxerit.

1. SI quis homo ingenuus fœminæ ingenuæ manum aut digitum strinxerit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

2. Si verò brachium strinxerit, ICC. den. qui faciunt sol. xxx. culp. iud.

3. Si autem super cubitum manum miserit, ICCCC. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud.

4. Si ergo mamillam strinxerit, IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culp. iud.

XXIII. De eo qui nauem sine permissu domini mouerit aut furauerit.

1. SI quis sine permissu nauem alienam mouere præsumpserit, & cum ea flumen transierit, cxx. den. qui faciunt sol III. culp. iud.

2. Si verò ipsam nauem furauerit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si quis nauem vel ascum de intro clauem

furauerit, ıcccc. denar. qui faciunt ſol. xxxv. culp. iud. exc. cap. & dil.

4. Si quis aſcum de intro clauem repoſitum, & in ſuſpenſo pro ſtudio poſitum furauerit, ıↃccc. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud. exc. cap. & dil.

XXIV. De furtis in molino commißis.

1. SI quis ingenuus in molino alieno annonam furauerit, ei cuius molinus eſt, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud. ei verò cuius annona eſt, ſimiliter DC. den. qui faciunt ſol. xv. culpabilis iudicetur, excepto capit. & dilat.

2. Si quis ferramentum de molino alieno furauerit, ıↃccc. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si quis ſcluſam de farinario alieno ruperit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

XXV. De caballo ſine permiſſu domini ſui aſcenſo.

1. SI quis caballum ſine permiſſu domini ſui aſcenderit, & eum caballicauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud. Et pro eo quia deſcenderit, ſimiliter aliis DC. denar. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

XXVI. De his qui pueros vel puellas occiderint, vel totonderint.

1. SI quis puerum infra duodecim annos ſiue crinitum, ſiue incrinitum occiderit,

xxiii. den. qui faciunt ſol. DC. culp. iud.

2. Si quis puerum crinitum ſine voluntate parentum totonderit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud.

3. Si verò puellam totonderit, IID. den. qui faciunt ſol. lxij. S. culp. iud.

4. Si quis fœminam grauidam occiderit, XXVIII. den. qui faciunt ſol. DCC. culpabilis iudicetur.

5. Si quis infantem in ventre matris ſuæ, aut natum antequam nomen habeat infra VIII. noctes occiderit, IIII. denar. qui faciunt ſol. c. culp. iud.

6. Si quis puellam ingenuam infra annos antequam infantes poſſit habere occiderit, VIII. den. qui faciunt ſol. cc. culp. iud.

7. Si quis fœminam ingenuam poſtquam infantes cœpit habere, occiderit, XXIV. den. qui faciunt ſol DC. culp. iud.

8. Si quis fœminam poſtquam infantes habere non potuerit, occiderit, VIII. den. qui faciunt ſol. cc. culp. iud.

9. Si quis puer infra duodecim annos aliquam culpam commiſerit, fredus ei non requiratur.

XXVII. De adulteriis ancillarum.

1. SI quis ingenuus cum aliena ancilla mœchatus fuerit, DC. denar. qui faciunt ſol. XV. culpabilis iudicetur.

2. Si quis verò cum regis ancilla mœchatus fuerit, ICC. den. qui faciunt ſol. xxx. culpabilis iudicetur.

3. Si quis Francus alienam ancillam ſibi publicè iunxerit, ipſe cum ea in ſeruitio permaneat.

4. Si ſeruus cum ancilla aliena mœchatus fuerit, & de ipſo crimine mortua fuerit, ſeruus ipſe aut caſtretur, aut ccxl. den. qui faciunt ſol. VI. culpabilis iud. Dominus verò ſerui capitale in locum reſtituat.

5. Si autem ancilla propter hoc mortua non fuerit, ſeruus ipſe aut cxx. ictus accipiat, aut cxx. den. qui faciunt ſol. iij. domino ancillæ cogatur perſoluere.

6. Si quis ſeruus ancillam alienam ſine voluntate domini ſui ſibi in coniugium copulauerit, cxx. den. qui faciunt ſol. iij. culp. iud. aut cxx. ictus accipiat.

XXVIII. *De libertis dimiſsis.*

1. SI quis lidum alienum, qui cum domino ſuo in hoſte fuerit, ſine conſilio domini ſui ante regem per denarium ingenuum dimiſerit, IIII. den. qui faciunt ſol. c. culp. iud. res verò ipſius lidi legitimo domino reſtituantur.

2. Si quis ſeruum alienum ante regem per denarium ingenuum dimiſerit, ICCCC. den. qui faciunt ſol. XXXV. culp. iud. & capitale in locum

restituat, & res serui ipsius proprius dominus recipiat.

XXIX. *De furtis diuersis.*

1. SI quis tintinnum de porcina aliena furauerit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culpabilis iudicetur.

2. Si verò de pecoribus tintinnum furauerit, cxx. den. qui faciunt sol. III. culp. iud.

3. Si quis skellam de caballis furauerit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

4. Si quis pedicam de caballis furauerit, cxx. den. qui faciunt sol. III. culp. iud.

5. Si caballi ipsi perierint, capitale in locum restituat.

6. Si quis messem alienam per furtum metere, aut *ressare præsumpserit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

* *Germ.* repascere

7. Si quis hortum alienum ad furtum faciendum ingressus fuerit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

8. Si quis impotos de milario, aut de pyrario *tulerit, cxx. den. qui faciunt sol. III. culp. iud.

* *Germ.* diruperit

9. Si verò in horto fuerint, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

10. Si quis milarium aut pyrarium decorticauerit, cxx. den. qui faciunt sol. III. culpabilis iudicetur.

11. Si verò in horto fuerint, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

12. Si quis cultellum alienum furauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

13. Si quis in napinam, in fabariam, in piſariam, in lenticulariam, vel in his ſimilia ad furtum faciendum ingreſſus fuerit, cxx. den. qui faciunt ſol. III. culp. iud.

14. Si quis in campo alieno linum furauerit, & hoc in caballo aut in carro duxerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

15. Si verò tantum tulerit, quantum in dorſo ſuo portare potuerit, cxx. den. qui faciunt ſol. III. culp. iud. exc. cap. & dil.

16. Si quis in agro alieno arborem inſertam exciderit, ICC. den. qui faciunt ſol. xxx. culpabilis iudicetur.

17. Si quis campum alienum arauerit & ſeminauerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culpabilis iudicetur.

18. Si verò tantùm arauerit, & non ſeminauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culpabilis iud.

19. Si quis aratrum in campum alienum intrare prohibuerit, vel arantem foras iactauerit vel teſtauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culpabilis iudicetur.

20. Si quis pratum alienum ſecauerit, laborem ſuum perdat, & inſuper DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

21. Et ſi inde fœnum ad domum ſuam in carro duxerit, & diſcargauerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud. exc. cap. & dil.

22. Si

22. Si verò tantum tulerit, quantum in dorſo ſuo portare potuerit, cxx. den. qui faciunt ſol. iii. culp. iud. exc. cap. & dil.

23. Si quis vineam alienam per furtum vindemiauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culpabilis iudicetur.

24. Et ſi inde vinum in carro ad domum ſuam adduxerit, & diſcargauerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xl. culp. iud. exc. cap. & dil.

25. De meſſibus autem ſimiliter conuenit obſeruare.

26. Si quis clauſuram alienam ruperit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

27. Si quis in ſylua materiamen alienum aut incenderit aut capulauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

28. Si quis materiamen de vna parte dolatum furauerit, cxx. den. qui faciunt ſol. iii. culpabilis iudicetur.

29. Si quis arborem poſt annum quàm fuerit ſignata, capulare præſumpſerit, nullam exinde habeat culpam.

30. Si infra annum quis eam capulauerit, cxx. den. qui faciunt ſol. iii. culp. iud.

31. Si quis rete ad anguillas capiendas de flumine furauerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud.

32. Si quis ſtatuam aut tremaclum vel vertuolum de flumine furauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

33. Si quis ſcreonam, quæ clauem habet, effregerit, & aliquid furauerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud.

34. Et ſi inde nihil tulerit, pro ſola effractura DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

35. Si verò ſcreonam quæ ſine claue eſt effregerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

36. Si quis cum ſeruo alieno ſine conſenſu domini ſui aliquid negociauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

37. Si quis mulieri brachile furauerit, cxx. den. qui faciunt ſol. III. culp. iud.

38. Si quis caſam alienam ſine permiſſu poſſeſſoris traxerit, ICC. den. qui faciunt ſol. xxx. culpabilis iudicetur.

XXX. De locationibus.

1. SI quis furtim aliquem locauerit, vt hominem interficiat, & precium propter hoc dederit, IID. den. qui faciunt ſol. lxII. S. culpabilis iudicetur.

2. Similiter & ille qui precium accepit, vt hominem occideret, IID. den. qui faciunt ſol. lxII. S. culpabilis iud.

3. Si verò per tertium locatio ipſa fuerit tranſmiſſa, IID. den. qui faciunt ſol. lxII. S. culp. iud. Sic dans, accipiens, portans, vnuſquiſque illorum culp. iud.

XXXI. *De debilitatibus.*

1. SI quis alteri manum aut pedem truncauerit, vel oculum effoderit, aut auriculam vel nasum amputauerit, IIII. den. qui faciunt sol. c. culp. iud.

2. Si verò manus ipsa ibidem mancata pependerit, IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culpabilis iudicetur.

3. Si manus ipsa perexcussa fuerit, IID. den. qui faciunt sol. lxII. S. culp. iud.

4. Si quis pollicem de manu vel pede excusserit, IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culpabilis iudicetur.

5. Si verò ipse pollex mancatus pependerit, ICC. den. qui faciunt sol. xxx. culp. iud.

6. Si secundum digitum, quo sagittatur, excusserit, ICCCC. den. qui faciunt sol. xxxv. culpabilis iudicetur.

7. Si quis tres sequentes digitos pariter vno ictu excusserit, IDCCC. denar. qui faciunt sol. xlv. culp. iud.

8. Si quis medium digitum excusserit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

9. Si quis quartum digitum excusserit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iudicetur.

10. Si minimum excusserit, pariter DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

11. Si quis pedem alterius capulauerit, & ibi

mancatus remanſerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iudicetur.

12. Si verò pes ipſe perexcuſſus fuerit, IID. den. qui faciunt ſol. lxii. S. culp. iud.

13. Si quis alteri oculum euellerit, IID. den. qui faciunt ſol. lxiii. S. culp. iud.

14. Si naſum excuſſerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iudicetur.

15. Si auriculam excuſſerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

16. Si quis linguam alterius amputauerit, vt loqui non poſſit, IIII. den. qui faciunt ſol. c. culp. iud.

17. Si dentem excuſſerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culpabilis iudicetur.

18. Si quis ingenuus ingenuum caſtrauerit, aut virilia * truncauerit, vt mancus fiat, IIII. den. qui faciunt ſol. c. culp. iud.

* *Germ.* capulauerit

19. Si verò ad integrum tulerit, VIII. den. qui faciunt ſol. cc. culp. iud.

XXXII. De conuiciis.

1. SI quis alterum cenitum clamauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

2. Si quis alterum concagatum clamauerit, cxx. den. qui faciunt ſol. III. culp. iud.

3. Si quis alterum vulpiculam clamauerit, cxx. den. qui faciunt ſol. III. culp. iud.

4. Si quis alterum leporem clamauerit, ccxl. den. qui faciunt ſol. VI. culp. iud.

5. Si quæ mulier ingenua aut vir mulierem meretricem clamauerit, & non poterit adprobare, ſol. xlv. culp. iud.

6. Si quis alteri imputauerit, quòd ſcutum ſuum proieciſſet in hoſte, vel fugiendo præ timore, cxx. den. qui faciunt ſol. III. culp. iud.

7. Si quis alterum delatorem clamauerit, & non potuerit comprobare, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

8. Si quis alterum falſatorem clamauerit, & non potuerit comprobare, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

XXXIII. De viæ lacinia.

1. SI quis Baroni viam ſuam obſtauerit, aut eum impinxerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culpabilis iudicetur.

2. Si quis mulieri ingenuæ viam ſuam obſtauerit, vel eam impinxerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud.

3. Si quis viam quæ ad farinarium ducit, clauſerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

XXXIV. De eo qui hominem ingenuum ſine cauſa ligauerit.

1. SI quis hominem ingenuum ſine cauſa ligauerit, ICC. denar. qui faciunt ſol. xxx. culpabilis iudicetur.

2. Si verò eum ligatum in aliquam partem

duxerit, IDCCC. den. qui faciunt ſolidos xlv. culpabilis iudicetur.

3. Si Romanus Francum ligauerit ſine cauſa, ICC. den. qui faciunt ſol. xxx. culp. iud.

4. Si autem Francus Romanum ligauerit ſine cauſa, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

5. Si quis hominem noxium ligatum per vim tulerit grafioni, vitam ſuam redimat.

XXXV. *De venationibus.*

1. SI quis de diuerſis venationibus aliquid aut furauerit aut celauerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud. quam legem tam de venationibus quàm & de piſcationibus conuenit obſeruare.

2. Si quis ceruum domeſticum ſignum habentem aut occiderit aut furauerit, qui ad venationem faciendam manſuetus factus eſt, & cum teſtibus comprobare dominus eius potuerit, quòd eum in venatione habuiſſet, & cum ipſo duas aut tres feras occidiſſet, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud.

3. Si quis verò ceruum domeſticum qui in venatione adhuc non fuit, aut occiderit aut furauerit, ICCCC. den. qui faciunt ſol. xxxv. culp. iud.

4. Si quis ceruum quem alterius canes mouerunt aut laſſauerunt, occiderit & celauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

5. Si quis aprum laſſum quem alieni canes mo-

uerunt, occiderit, vel furauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

XXXVI. De ſepibus.

1. SI quis tres virgas cum quibus ſepes ſuperligata eſt, vel retortas quibus ſepes continetur, capulauerit, aut tres cambortas exceruicauerit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

2. Si quis per alienam meſſem poſtquam germina produxerit, herpicem traxerit, aut cum carro ſine via tranſierit, cxx. den. qui faciunt ſol. III. culp. iud.

3. Si quis per meſſem alienam poſtquam in culmum erigitur, ſine via cum carro tranſierit, DC. den. qui faciunt ſol. xv. culp. iud.

4. Si quis per malum ingenium in curtem alterius, vel in caſam, vel vbicunque miſerit aliquid, quod furatum eſt, neſciente domino cuius poſſeſſio eſt, & ibidem inuentum fuerit, ille qui per malum ingenium hoc miſerit, IID. den. qui faciunt ſol. lxII. S. culpabilis iudicetur.

XXXVII. De homicidiis ſeruorum vel ancillarum.

1. SI quis ſeruus ſeruum aut ancillam ſibi conſimilem occiderit, homicidam illum domini inter ſe diuidant.

2. Si quis ingenuus ſeruum alienum adſallierit, & expoliauerit, & conuictus fuerit, quòd ei

plus quàm xl. denar. valeant tulisset, ICC. den. qui faciunt sol. xxx. culp. iud.

3. Si verò minus quàm xl. den. valent tulerit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

4. Si quis seruum alienum * flagellauerit, & in xl. noctibus operare non potuerit, xl. denar. qui faciunt sol. I. & trianti vno quod est tertia pars solidi, culpabilis iudicetur.

* Germ. batterit

5. Si quis homo ingenuus lidum alienum expoliauerit, ICCCC. den. qui faciunt sol. xxxv. culpabilis iud.

6. Si quis seruum alienum mortuum per furtum expoliauerit, & spolia ipsa plus quàm xl. denar. valeant, ICCCC. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. iud.

7. Si autem spolia minus quàm xl. den. valeant, DC. den. qui faciunt sol. xv. culp. iud.

8. Si seruus ingenuum hominem occiderit, ipse homicida pro medietate compositionis hominis occisi parentibus tradatur, aliam medietatem dominus serui se nouerit soluturum, aut si legem intellexerit, potuerit se obmallare vt leudem non soluat.

XXXVIII. De quadrupedibus si hominem occiderint.

1. SI quis homo à qualibet pecude domestica fuerit occisus, & hoc parentes illius testibus potuerint comprobare, quòd dominus pecudis antea legem non adimpleuerit, medietatem compo-

compoſitionis dominus ipſius quadrupedis cogatur exoluere: ipſum verò quadrupedem, qui eſt auctor criminis, pro medietate compoſitionis reſtituat requirenti, eo videlicet modo ſi dominus quadrupedis non intellexerit ſecundùm legem ſe defendere.

XXXVIIII. De veſtigio minando.

1. SI quis bouem aut caballum vel quodlibet animal ſibi furatum perdiderit, & eum per veſtigium ſequendo fuerit conſecutus infra tres noctes, & ille qui eum ducit ſe comparaſſe aut cambiaſſe dixerit, vel proclamauerit, ille qui per veſtigium ſequitur res ſuas, debet per tertiam manum adhramire. Si verò iam tribus noctibus exactis, qui res ſuas quæſierit, & inuenerit, ille apud quem inueniuntur, ſi eas emiſſe aut cambiaſſe ſe dixerit, liceat ei adhramire. Quòd ſi ille qui per veſtigium ſequitur, quod ſe agnoſcere dicit illo alio reclamante per* tertiam manum adhramire noluerit, nec ſolem ſecundùm legem culcauerit, ſed ei violenter quod ſe agnoſcere dicit, tuliſſe conuincitur, ICC. den. qui faciunt ſol. XXX. culp. iud.

* *Germ.* non offerre per tertiam manum voluerit

XL. De caballis furatis.

1. SI quis caballum qui carrucam trahit, furauerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud. exc. cap. & dil.

2. Si quis Vuaranionem homini Franco furauerit, IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culp. iud. exc. cap. & dil.

3. Si quis caballum spadatum furauerit, ICCCC. den. qui faciunt sol. XXXV. culp. iud. excepto capitali & dilatura.

4. Si quis Vuaranionem regis furauerit, IIIDC. den. qui faciunt sol. XC. culp. iud. excepto capitali & dilatura.

5. Si quis admissarium cum grege, hoc est cum VII. aut XII. equabus furauerit, IID. den. qui faciunt sol. lxii. S. culp. iud. exc. cap. & dil.

6. Si autem de grege minus fuerit vsque ad VI. capita, & precium & causam superiùs intimatam conuenit obseruare.

7. Si quis puledrum anniculum vel bimum furauerit, DC. den. qui faciunt sol. XV. culp. iud. exc. cap. & dil.

8. Si verò sequentem poledrum furauerit, CXX. den. qui faciunt sol. III. culp. iud. excepto cap. & dil.

9. Si quis iumenta aliena tribatterit, & euaserint, DC. den. qui faciunt sol. XV. culp. iud.

10. Si autem mortua inde fuerint, ICC. den. qui faciunt sol. XXX. culp. iud.

11. Si quis prægnantem equam furauerit, IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culp. iud.

12. Si quis iumentum aut caballum furauerit, ICCCC. den. qui faciunt sol. xlv. culp. iud. exc. cap. & dil.

13. Si quis admissarium alienum sine consensu domini sui spadauerit, DC. den. qui faciunt sol. XV. culp. iudicetur. Et per vnumquodque iumentum quæ ille continere consueuerat, triaen componat, quod est tertia pars solidi, id est XII. denarij, & tertia pars vnius denarij.

14. Si quis per superbiam aut inimicitiam, caballos aut iumenta aliena tribatterit, vel debilitauerit, ICC. den. qui faciunt sol. XXX. culpabilis iudicetur.

15. Si quis caballum alienum sine consensu domini sui excurtauerit, CXX. den. qui faciunt sol. III. culp. iud.

16. Si quis caballum alienum excorticauerit, CXX. den. qui faciunt sol. III. culp. iud.

XLI. De his qui aliena mancipia sollicitauerint.

1. SI quis mancipium alienum sollicitauerit, & conuictus fuerit, D C. den. qui faciunt sol. XV. culp. iud.

2. Si quis seruum alienum plagiauerit, id est, per circunuentionem de seruitio domini sui abstraxerit, & trans mare siue in quamlibet regionem ipsum duxerit, & ibidem à domino suo inuentus fuerit, & ipsum à quo in patria plagiatus est, in mallo publico nominauerit, & tres ibidem testes dominus habere debet, & iterum cùm seruus ipse citra mare vel de qualibet regione fuerit reuocatus, in altero mallo debet nominare

qui eum plagiauerit, & ibidem ſimiliter tres teſtes debent adeſſe. Ad tertium verò mallum ſimiliter fieri debet, vt nouem teſtes iurent quòd ſeruum ipſum æqualiter ſemper ſuper plagiatorem dicere audiſſent. Sic poſtea qui eum plagiauerit, ICCCC. den. qui faciunt ſol. XXXV. culpabilis iudicetur, excepto capitali & dilatura. Ea tamen ratione vt nomina hominum & villarum æqualiter per totos tres mallos debeat nominare.

3. Si quis hominem ingenuum plagiauerit, vel vendiderit, & poſtea in patriam reuerſus fuerit, IIII. den. qui faciunt ſol. C. culp. iud.

4. Si quis hominem ingenuum vendiderit & poſtea in patriam ad propria reuerſus non fuerit, VIII. den. qui faciunt ſol. CC. culp. iud.

XLII. De ſeruo qui de furto fuerit interpellatus.

1. SI cuius ſeruus de furto fuerit interpellatus, ſi talis cauſa eſt vnde ingenuus DC. den. qui faciunt ſol. XV. componere debeat, ſeruus ſuper ſcamnum tenſus CXX. ictus accipiat.

2. Si verò antequam torqueatur fuerit confeſſus, & domino eius ita placuerit, CXX. den. qui faciunt ſol. III. pro dorſo ſuo reddat, & capitale dominus ſerui in locum reſtituat.

3. Si autem talis culpa fuerit, de qua ingenuus ICCCC. den. qui faciunt ſol. XXXV. componere debeat, ſimiliter ſeruus CXX. ictus accipiat tenſus.

4. Et si in ipso supplicio fuerit confessus, aut castretur, aut ccxl. den. qui faciunt sol. VI. soluat. Dominus verò serui capitale in locum restituat requirenti.

5. Et si seruus confessus non fuerit, & ille qui eum torquet adhuc ipsum seruum torquere voluerit, etiam nolenti domino serui pignus donare debet, & ipsum seruum ad maiora supplicia retinere. Et si postea seruus ad maiora supplicia traditus confessus non fuerit, qui eum torquebat ipsum habeat, dominus verò serui de quo iam pignus acceperat, precium pro ipso seruo suo suscipiat.

6. Si verò supra dominum seruus confessus fuerit, nunquam credatur.

7. Si verò maiori crimine seruus inculpatus fuerit, de quo ingenuus IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. posset culpabilis iudicari, & inter supplicia confessus fuerit, capitali sententia feriatur.

8. Si autem seruus de quolibet crimine inculpatus fuerit, & dominus serui ipsius præsens adfuerit, ab eo qui repetit admoneatur, vt seruum suum ad iusta supplicia dare non differat, & qui repetit virgas paratas habere debet, quæ in similitudinem minimi digiti grossitudinem habeant, & scamnum paratum habere debet, vbi seruum ipsum tendere possit.

9. Quòd si dominus serui supplicia distulerit, & seruus præsens fuerit, continuò ipse qui re-

petit domino serui solem collocet, & ad septem noctes placitum concedat, vt seruum ad supplicia tradat.

10. Si infra septem noctes seruum ad supplicia distulerit tradere, solem ei iterato is qui repetit collocet, & sic iterum ad alias septem noctes placitum tribuat, id est vt XIIII. noctes à prima admonitione compleantur.

11. Quòd si impletis XIIII. noctibus seruum noluerit ad supplicia dare, omnem causam & compositionem dominus in se excipiat, hoc est vt si talis causa fuerit de qua ingenuus DC. den. qui faciunt sol. XV. componere debeat, tantùm ipse dominus serui reddat.

12. Si verò maior culpa fuerit de qua ingenuus IDCCC. den. qui faciunt sol. xlv. componere debeat, & dominus seruum non præsentauerit, ipsum numerum solidorum reddat & capitale in locum restituat.

13. Quòd si adhuc maior culpa fuerit quæ seruo requiritur, dominus serui non vt seruus, sed vt ingenuus totam legem super se soluiturus accipiat.

14. Si autem seruus absens fuerit, dominum serui, is qui repetit, secretiùs admonere debet, vt seruum suum infra septem noctes præsentem faciat; quod si non fecerit, tunc repetens solem illi cum testibus collocet; & si infra alias septem noctes ipsum seruum non præsentauerit, iterum repetens cum testibus solem ei col-

locet, & tertia vice adhuc septem noctes placitum illi concedat, id est vt totus numerus ad viginti & vnam noctem perueniat. Quòd si post tria placita seruum noluerit ligatum ad supplicia dare, & per singula placita solem ei collocauerit, tunc dominus serui omnem repetitionem, sicut superiùs diximus, non vt seruus, sed quasi ingenuus hoc commisisset, talem compositionem repetenti restituat.

15. Si verò ancilla in tali crimine inculpatur, de quo seruus castrari debuerat, ccxl. den. qui faciunt sol. VI. si conuenit dominus reddat, aut ccxl. ictus accipiat flagellorum.

XLIII. De homicidiis ingenuorum.

1. SI quis ingenuus Francum aut hominem barbarum occiderit, qui lege Salica viuit, VIII. den. qui faciunt sol. CC. culp. iud.

2. Si verò eum in puteum aut * sub aquam miserit, XXIIII. denar. qui faciunt sol. DC. culp. iud. * *Germ.* in inpida

3. Si autem de ramis, vel de hallis, aut de qualibet re eum cooperuerit aut incenderit, XXIV. denar. qui faciunt solid. DC. culpabil. iud.

4. Si quis eum occiderit qui in truste dominica est, XXIV. denar. qui faciunt sol. DC. culp. iud.

5. Si verò in puteum aut sub aquam miserit, aut de hallis vel de ramis eum cooperuerit aut incenderit, lxII. denar. qui faciunt sol. IDCCC. culp. iud.

6. Si quis Romanum hominem conuiuam regis occiderit, XII. den. qui faciunt ſol. CCC. culp. iud.

7. Si Romanus homo poſſeſſor, id eſt, qui res in pago vbi commanet proprias poſſidet, occiſus fuerit, is qui eum occidiſſe conuincitur, IV. den. qui faciunt ſol. C. culp. iud.

8. Si quis Romanum tributarium occiderit, IƆCCC. denar. qui faciunt ſol. xlv. culpab. iud.

9. Si quis hominem inuenerit in quadriuio ſine manibus & ſine pedibus, quem inimici ſui detruncatum dimiſerint, & eum vita priuauerit, ſeu perceciderit, IV. den. qui faciunt ſol. C. culp. iud.

10. Si quis hominem ingenuum in puteum aut in pelagus, aut in quodlibet præcipitium, vbi periculum mortis eſſe poſſit, impinxerit, & ille qui proiectus eſt quolibet modo ab eodem periculo viuus euaſerit, ille qui eum impinxerit, IV. denar. qui faciunt ſol. C. culp. iud.

11. Si autem qui præcipitatus eſt mortuus fuerit, tota leude ſua componatur. Atque ita vnaquæque perſona quæ maiori minoriue compoſitione componi debuerat, ſi de præcipiti periculo viuus euaſerit, medietate leudis ſuæ componatur, qua componi debuerat ſi mortuus fuiſſet, nam & ſi mortuus fuerit, vnuſquiſque ſecundùm modum leudis ſuæ componat.

12. Si quis hominem ingenuum cuilibet ſocio ſuo de quolibet crimine accuſauerit, & per eius commotionem ſiue mendacium, ille qui accuſatus eſt occiſus fuerit, ſi ei adprobatum fuerit, medietate

dietate leodis eius componat, ille verò qui eum occidit, ſecundùm legem pleniter eum componat.

XLIIII. De homicidiis à contubernio factis.

1. SI quis collecto contubernio hominem ingenuum in domo ſua adſallierit, & ibidem eum occiderit, XXIIII. den. qui faciunt ſol. DC. culp. iud.

2. Si verò in truſte dominica ille qui occiſus eſt fuerat, lxxII. denar. qui faciunt ſol. IDCCC. culpabilis iud.

3. Quòd ſi corpus occiſi hominis tres plagas vel ampliùs habuerit, tres qui inculpantur, & quòd in eo contubernio fuiſſent conuincuntur, legem ſuperiùs comprehenſam ſingulatim cogantur exoluere. Alii verò tres de eodem contubernio, IIIDC. den. qui faciunt ſol. XC. vnuſquiſque illorum culp. iud. Et tres adhuc in tertio loco de eodem contubernio, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. ſinguli eorum cogantur exoluere.

4. Si verò Romanus vel lidus in tali contubernio occiſus fuerit, huius compoſitionis medietas ſoluatur.

XLV. De homicidiis in conuiuio factis.

1. SI in conuiuio vbi quatuor aut quinque fuerint homines, vnus ex ipſis interfectus fuerit, illi qui remanent aut vnum conuictum red-

dant, aut omnes mortis illius compoſitionem coniectent: quæ lex vſque ad ſeptem qui fuerint in conuiuio illo conuenit obſeruari.

2. Si verò in illo conuiuio plus quàm ſeptem fuerint, non omnes teneantur obnoxij, ſed quibus fuerit imputatum, illi ſecundùm legem componant.

3. Si quis foris caſa ſiue iter agens ſeu in agro poſitus à contubernio fuerit occiſus, & tres vel ampliùs habuerit plagas, tres de eodem contubernio qui conuicti fuerint ſingillatim mortis illius compoſitionem componant, & tres alij de ipſo contubernio, ICC. denar. qui faciunt ſol. XXX. vnuſquiſque illorum, culpabilis iudicetur. Et tres adhuc alij de ipſo contubernio, DC. den. qui faciunt ſol. XV. ſinguli eorum culp. iud.

XLVI. De reippus.

1. SI quis homo moriens viduam dimiſerit, & eam quis in coniugium voluerit accipere, antequam eam accipiat, Tunginus aut Centenarius mallum indicent, & in ipſo mallo ſcutum habere debent, & tres homines cauſas tres demandare, & tunc ille qui viduam accipere vult, cum tribus teſtibus qui adprobare debent, tres ſolidos æquè penſantes & denarium habere debet, & hoc factu ſi eis conuenit, viduam accipiat.

2. Si verò iſta non fecerit, & ſic eam accepe-

rit, illi cui reippus debetur, IID. den. qui faciunt sol. lxII. S. culp. iud.

3. Si autem quæ superiùs diximus omnia secundùm legem impleuerit, & tres sol. & denarium ille cui reippus debetur acceperit, tunc eam legitimè accipiat.

4. Hoc discernendum videtur, cui reippus debeatur.

5. Si nepus fuerit sororis filius senior, ille reippum accipiat.

6. Si verò nepus non fuerit, neptis filius senior ille accipiat.

7. Quòd si neptis filius non fuerit, consobrinæ filius qui ex materno genere venit, ipse accipiat.

8. Si autem nec consobrinæ filius fuerit, tunc auunculus frater matris reippum accipiat.

9. Si verò auunculus non fuerit, tunc frater illius, qui ipsam mulierem antè habuerat, si in hæreditatem defuncti fratris, id est, mariti mulieris illius venturus non est, ipse reippum accipiat.

10. Quòd si nec ipse fuerit, tunc qui proximior fuerit post superiùs nominatos qui singillatim secundùm parentillam dicti sunt vsque ad sextum genuculum, si in hæreditatem illius mariti defuncti non accedat, ipse reippum accipiat.

11. Si autem nullus nisi post sextum genuculum proximus fuerit, in fiscum ipse reippus vel causa quæ inde orta fuerit, colligatur.

XLVII. De eo qui villam alienam occupauerit, vel si duodecim mensibus eam tenuerit.

1. SI quis super alterum in villam migrare voluerit, & aliqui de his qui in villa consistunt eum suscipere voluerint, & vel vnus ex ipsis extiterit, qui contradicat, migrandi licentiam ibidem non habeat.

2. Si verò contra interdictum vnius vel duorum in ipsa villa considere præsumpserit, tunc interdictor testari debet illi cum testibus, vt infra decem noctes inde exeat, & si noluerit, iterum ad ipsum cum testibus veniat, & testetur illi, vt infra alias decem noctes secedat. Quòd si noluerit, iterum tertio placito, vt infra decem noctes exeat, denunciet. Si verò XXX. noctes impletæ fuerint, & nec tunc voluerit exire, statim illum manniat ad mallum, & testes suos qui ad ipsa placita fuerunt secum præstos habeat. Si autem ipse cui testatum est venire noluerit, & eum aliqua sunnis non detinuerit, & secundùm legem supradictam testatus fuerit, tunc ipse qui ei testatus est super fortuna sua ponat, & grafionem roget, vt accedat ad locum, & ipsum inde expellat, & si ibi aliquid elaborauit, quia legem noluit audire amittat, & insuper ICC. den. qui faciunt sol. XXX. culp. iud.

3. Si verò quis alium in villam alienam migrare rogauerit antequam conuentum fuerit,

IↃCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culpabilis iud.

4. Si autem quis migrauerit in villam alienam, & ei aliquid infra XII. menſes ſecundùm legem conteſtatum non fuerit, ſecurus ibidem conſiſtat ſicut & alij vicini.

XLVIII. De afatomie.

1. HOC conuenit obſeruare vt tunginus vel centenarius mallum indicent, & ſcutum in ipſo mallo habent, & tres homines cauſas tres demandare debent in ipſo mallo, & requiratur poſtea homo qui ei non pertinet, & ſic feſtucam in laiſum iactet, & ipſi in cuius laiſum feſtucam iactauerit, dicat verbum de fortuna ſua quantum ei voluerit dare, poſtea ipſe in cuius laiſum feſtucam iactauerit, in caſa ipſius manere & hoſpites tres ſuſcipere, & de facultate ſua, quantum ei datur, in poteſtate ſua habere debet, & poſtea ipſe cui creditum eſt iſta omnia cum teſtibus collectis agere debet. Poſtea aut ante regem, aut in mallo legitimo illi cui fortunam ſuam deputauit, reddere debet, & accipiat poſtea feſtucam in mallo ipſo ante duodecim menſes ipſe quem hæredem deputauit in laiſum ſuum iactet, & nec minus, nec maius, niſi quantum ei creditum eſt. Et ſi contra hoc aliquid dicere voluerit, debent tres teſtes iurati dicere quòd ibi fuiſſent in mallo vbi tunginus vel centenarius indixerunt, & quòd vidiſſent hominem il-

lum, qui fortunam ſuam dedit in laiſum illius quem iam elegerat. Feſtucam iactare & nominare illum debent, qui fortunam ſuam in laiſum electi iactauit, necnon & illum in cuius laiſum feſtucam iactauit, & hæredem appellauit, ſimiliter nominent, & alteri tres teſtes iurati debent dicere quòd in caſa illius hominis qui fortunam ſuam donauit, ille in cuius laiſum feſtucam iactauit ibidem manſiſſet, & hoſpites tres vel ampliùs collegiſſet, & pauiſſet, & ei ibidem gratias egiſſent, & in beudo ſuo pultes manducaſſent, & teſtes collegiſſent, iſta omnia alij tres teſtes iurati dicere debent, quoniam in mallo legitimo vel ante regem ille qui accepit in laiſum ſuum fortunam in mallo publico, hoc eſt ante theada vel tunginum fortunam illam quem hæredem appellauit publicè coram omnibus feſtucam in laiſum ipſius iactaſſet, & hæc omnia nouem teſtes debent adfirmare.

XLVIIII. De filtortis, hoc eſt, qualiter homo furatas res intertiare debet.

1. SI quis qui lege Salica viuit, ſeruum aut ancillam, caballum, vel bouem ſeu iumentum, ſeu quamlibet rem ſuam ſub alterius poteſtate agnouerit, mittat eam in tertiam manum, & ille apud quem agnoſcitur debet adhramire, & ſi intra Ligerim aut Carbonariam ambo manent, & qui agnoſcit, & apud quem agnoſcitur, in noctes quadraginta placitum faciant, & in ipſo pla-

cito quanticunque fuerint qui rem intertiatam vendiderint aut cambiauerint, aut fortaſſe in ſolutionem dederint, omnes intra placitum iſtum commoneantur, vt vnuſquiſque cum negociatoribus ſuis alter alterum admoneat. Si quis verò commonitus fuerit, & aliqua ſunnis eum non detinuerit, & ad placitum venire diſtulerit, tunc ille qui cum eo negociauit habeat tres teſtes quòd enuntiaſſet vt ad placitum venire debuiſſet, & alios tres ſimiliter habeat, quòd cum eo publicè negociaſſet: hoc ſi fecerit, exiuit ſe de latrocinio, ille autem qui admonitus non venerit ſuper quem teſtes iurauerint, erit latro illius qui res ſuas agnoſcit, & ei ſecundùm legem ipſas componat, & inſuper pretium illi reddat qui cum eo negociauit, iſta omnia vbi ſuus hamallus eſt, ſuper quem res primitus agnita fuerit aut intertiata, fieri debent. Quòd ſi trans Ligerim aut Carbonariam manet ille apud quem res agnoſcitur, in noctibus lxxx. lex iſta cuſtodiatur.

L. De falsò teſtimonio.

1. SI quis falſum teſtimonium præbuerit, DC. denar. qui faciunt ſolidos XV. culpab. iud.

2. Quòd ſi aliquis alicui imputauerit quòd ſe periuraſſet, & non potuerit adfirmare, DC. den. qui faciunt ſol. XV. culpabilis iudicetur.

3. Si alicui fuerit imputatum quòd ſe periuraſſet, & hoc qui imputauerit adfirmare potuerit,

tres de ipſis coniuratoribus periuri vnuſquiſque illorum DC. den. qui faciunt ſol. XV. culp. iud.

4. Alij verò qui ſuper ipſos tres fuerint, quinis ſolidis culp. iud.

5. Ipſe verò cui imputatum fuerit, excepto cauſa vel capitali & dilatura, DC. denar. qui faciunt ſol. XV. culp. iud.

LI. De teſtibus adhibendis.

1. SI quis teſtes neceſſarios habuerit, & forſtaſſe ipſi ad placitum venire noluerint, ille qui eos neceſſarios habet, mannire illos debet cum teſtibus ad placitum, vt ea quæ ſciunt iurantes dicant.

2. Si verò noluerint venire, & eos ſunnis non detinuerit, vnuſquiſque illorum DC. den. qui faciunt ſol. XV. culp. iud.

3. Si verò præſentes fuerint ad teſtimonium vocati, & noluerint iurando dicere ea quæ ſciunt, & forbanniti fuerint, DC. den. qui faciunt ſol. XV. vnuſquſque illorum culp. iud.

LII. De eo qui fidem factam alteri reddere noluerit.

1. SI quis ingenuus aut lidus alteri fidem fecerit, tunc ille cui fides facta eſt, xl. noctes aut quomodo placitum fecit, quando fidem ei fecit, ad domum illius cum teſtibus ambulare debet, vel cum illis qui precium adpreciare debent,

&

& ſi noluerit fidem factam ſoluere, DC. den. qui faciunt ſol. XV. culp. iud.

2. Si verò adhuc ſupradictum debitum ſoluere noluerit, debet eum ſic admallare, Rogo te iudex vt hominem illum denominatum gaſachionem meum, qui mihi fidem fecit, de debito tali denominato ſecundùm legem Salicam mihi inde eum adſtringas. Tunc iudex dicere debet, Ego gaſachium tuum illum in hoc mallo quod lex Salica habet. Tunc ille cui fides facta eſt, debet teſtificari fideiuſſori, vt nulli alteri nec ſoluat, nec pignus donet ſolutionis, antequam ei impleat vnde fidem fecit. Et ſic feſtinanter ad domum illius, qui ei fidem fecit, cum teſtibus accedat, & roget eum ſoluere debitum ſuum. Quòd ſi noluerit, ſolem ei collocet. Et ſi ei ſolem culcauerit, tres ſolidos ſuper debitum addat, & ſic vſque ad tres vices per tres mannitas facere debet. Iſta igitur omnia facta ſi adhuc noluerit debita componere, vſque ad nouem ſolidos debitum aſcendat, id eſt, vt per ſingulas admonitiones, vel ſolem culcatum, terni ſolidi adcreſcant. Si verò nec fidem factam in placito legitimo ſoluere noluerit, tunc ille cui fides facta eſt ambulet ad grafionem loci illius in cuius pago manet, accipiétque feſtucam, & dicat verbum iſtud, Tu grafio rogo te quia ille homo denominatus qui mihi fidem fecit, quem legitimè habeo adiactiuum vel admallatum ſecundùm legem Salicam, & ego ſuper me, & ſuper fortu-

nam meam pono, quod securus mitto in fortunam illius manum, & dicat de quanta causa ei fidem fecerat. Tunc grafio congreget secum septem raginburgios idoneos, & cum ipsis ad casam illius fideiussoris veniat, & roget eum si præsens est, Per voluntatem tuam solue homini isti, de quo ei fidem fecisti, & hoc quod debes secundùm precium legitimè preciatum satisfacere stude. Quod si tunc adimplere noluerit præsens, aut si absens fuerit, statim ragimburgij precium adpreciatum, quantum debitum quod debet valuerit, de fortuna illius tollant, & si fredus anteà de ipsa causa non fuerat datus, duas partes ille cuius causa est ad se reuocet, & grafio tertiam partem obtineat.

3. Si autem grafio ibi inuitatus non venerit, & sunnis eum aliqua non detinuerit, aut certa ratio dominica, & si distulerit vt ibi non ambulet, neque mittat vt cum iustitia exigatur debitum, aut se redimat, aut de vita componat.

LIII. De eo qui grafionem ad res alienas tollendas iniustè inuitauerit.

1. SI quis grafionem ad res alienas iniustè tollendas inuitauerit antequam gasachium suum secundùm legem habeat admallatum, VIII. den. qui faciunt sol. CC. culp. iud.

2. Si verò grafio inuitatus contra legem supra debitum iustum aliquid ampliùs tulerit, aut se redimat, aut de vita componat.

LIIII. *De re præstata.*

1. SI quis alteri de rebus suis aliquid præstiterit, & ei reddere noluerit, sic eum debet mallare. Cum testibus ad domum illius cui res præstauit accedat, & sic contestetur ei. Quia res meas noluisti reddere, quas tibi præstiti, in hoc eas tene nocte proxima quod lex Salica continet, & sic ei solem collocet. Si nec tunc voluerit reddere, adhuc super VII. noctes similiter contestetur sicut antea fecit, vt nocte proxima secundùm quod lex Salica continet res suas tenere debeat. Quòd si nec tunc noluerit reddere, iterum post septem alias noctes ad eum similiter cum testibus veniat, & roget vt debitum suum reddat. Ergo si tunc noluerit reddere, nec fidem facere reddendi, supra debitum quod ei præstitutum est, & super illos nouem solidos, qui per tres admonitiones accreuerunt, DC. den. qui faciunt sol. XV. culp. iud.

LV. *De manu de æneo redimenda.*

1. SI quis ad æneum mallatus fuerit, & forsitan conuenerit, vt ille qui admallatus est manum suam redimat & iuratores donet, si talis causa est, de qua legitimè si conuictus fuisset DC. den. qui faciunt sol. XV. componere debeat, tunc CXX. den. qui faciunt sol. III. manum suam redimat.

2. Si verò plus ad manum ſuam redimendam dederit, fredus grafioni ſoluatur, tanquam ſi de ipſa cauſa conuictus fuiſſet.

3. Si verò talis cauſa fuerit, de qua ſi conuictus fuiſſet, ICCCC. den. qui faciunt ſol. XXXV. debuiſſet ſoluere, & conuenit vt manum ſuam redimat & iuratores donet, VIIII. ſol. manum ſuam redimat.

4. Quòd ſi ampliùs dederit, fredus grafioni ſoluatur, tanquam ſi de ipſa cauſa conuictus fuiſſet.

5. Quòd ſi maior culpa fuerit de qua lxII. S. ſol. ſoluere ſi conuictus fuiſſet deberet, & conuenit vt manum ſuam redimat, cum ſol. XV. manum ſuam redimat.

6. Et ſi ampliùs dederit, fredus grafioni ſoluatur tanquam ſi de ipſa cauſa conuictus fuiſſet. Iſta redemptio vſque ad leudem ſic permaneat.

7. Si autem leudem alter alteri imputauerit, & eum ad æneum habet mallatum, & conuenit vt manum ſuam redimat, & iuratores donet, cum ſolid. XXX. manum ſuam redimat.

8. Et ſi ampliùs dederit, fredum grafioni perſoluat, tanquam ſi de ipſa cauſa conuictus extitiſſet.

LVI. De eo qui grafionem occiderit.

1. SI quis grafionem occiderit, XXIIII. den. qui faciunt ſol. DC. culp. iud.

2. Si quis ſagibaronem qui puer regis fuerat occiderit, XII. den. qui faciunt ſol. CCC. culp. iudicetur.

3. Si quis ſagibaronem qui ingenuus eſt, & ſe ſagibaronem poſuit, occiderit, XXIIII. den. qui faciunt ſol. DC. culp. iud.

4. Sagibarones in ſingulis mallobergiis, id eſt plebs quæ ad vnum mallum conuenire ſolet, plus quàm tres eſſe non debent: & ſi cauſa aliqua ante illos ſecundùm legem fuerit definita, ante grafionem remouere eam non licet.

LVII. De corporibus expoliatis.

1. SI quis corpus hominis mortui antequam in terram mittatur per furtum expoliauerit, IID. denar. qui faciunt ſol. lxii. S. culp. iudicetur.

2. Si quis tumulum ſuper hominem mortuum expoliauerit vel diſſipauerit, DC. den. qui faciunt ſol. XV. culp. iud.

3. Si quis ariſtatonem, hoc eſt, ſtaplum ſuper mortuum miſſum capulauerit, aut mandualem quod eſt ſtructura, ſiue ſelaue, qui eſt ponticulus, ſicut more antiquorum faciendum fuit, qui

hoc destruxerit, aut mortuum exinde expoliauerit, de vnaquaque de istis D C. den. qui faciunt sol. XV. culp. iud.

4. Si quis hominem mortuum super alium in naufo vel in petra miserit, ICCCC. den. qui faciunt sol. XXXV. culp. iud.

5. Si quis corpus iam sepultum effoderit, aut expoliauerit, vuargus sit, hoc est expulsus de eodem pago, vsquedum cum parentibus defuncti conuenerit, vt & ipsi parentes rogati sint pro eo, vt liceat ei infra patriam esse, & quicunque antea panem, aut hospitalitatem ei dederit, etiam si vxor eius hoc fecerit, DC. den. qui faciunt sol. XV. culp. iud.

6. Auctor verò sceleris huius si ipse hoc fecit & comprobatus fuerit, vel alium ad istud faciendum locauerit, VIII. den. qui faciunt sol. CC. culp. iud.

7. Si quis domum in modum basilicæ factam super hominem mortuum expoliauerit, ICC. den. qui faciunt sol. XXX. culp. iud. excepto capitali & dilatura.

LVIII. De incendio vel expoliatione ecclesiæ, siue homicidiis clericorum.

1. SI quis ecclesiam sanctificatam, vel vbi reliquiæ Sanctorum reconditæ sunt, incenderit, vel de infra ipsa ecclesia aliquam expoliationem de altari, aut de infra illam ecclesiam ali-

quid tulerit, VIII. den. qui faciunt sol. CC. culp. iud. excep. cap. & dil.

2. Si quis diaconem interfecerit XII. den. qui faciunt sol. CCC. culp. iud.

3. Si quis presbyterum interfecerit, XXIIII. den. qui faciunt sol. DC. culp. iud.

4. Si quis episcopum interfecerit, DCCCC. sol. culp. iud.

LVIIII. De eo qui ad mallum venire contempserit.

1. SI quis ad mallum venire contempserit, & quod ei à ragimburgiis iudicatum fuerit implere distulerit, si nec de compositione, nec de vlla lege fidem facere voluerit, tunc ad regis præsentiam ipsum mannire debet, & ibidem XII. testes esse debent, qui per singula placita iurando dicant, quòd ibidem fuissent, vbi ragimburgij ei iudicassent, & ille decretum iudicium contempsisset, iterum alij tres iurare debent quòd ibidem fuissent, post illam diem in qua ei ragimburgij iudicauerunt, vt aut per æneum, aut per compositionem se educeret, hoc est de illa die in xl. noctes, in mallo iterum solem culcauerit, & nullatenus legem implere voluerit, tunc eum debet mannire ante regis præsentiam in XIIII. noctes, & tria testimonia iurando dicant quòd eum mannisset. Quòd si nec tunc venerit, & ista omnia nouem testimonia coniurando quæ superiùs diximus vera esse dixerint, similiter ei iterum

ſolem culcet, & illos tres teſtes ibidem habeat. Vbi culcauerit ſolem, & iſta omnia compleuerit, qui eum admallat, & ille qui admallatur ad nullum placitum venire, nec per legem ſe educere noluerit, tunc rex ad quem mannitus eſt extra ſermonem ſuum eum eſſe deiudicet, & ita ille culpabilis, & omnes res ſuæ erunt in fiſco, aut cui fiſcus dare voluerit, & quicunque ei panem dederit, aut in hoſpitium collegerit, etiam ſi vxor eius propria ſit, DC. den. qui faciunt ſol. XV. culp. iud. donec omnia quæ ei legibus imputantur, ſecundùm legem componat.

LX. De rachinburgiis qui ſecundùm legem non iudicant.

1. SIQVIDEM rachinburgij in mallo reſidentes, cùm cauſa diſcuſſa fuerit inter duos cauſatores admoniti ab eo qui cauſam requirit vt legem Salicam dicant, & ſi legem dicere noluerint, tunc ab eo qui cauſam requirit ſint iterum admoniti vſque in tertia vice. Quòd ſi dicere noluerint, tunc dicat ille qui cauſam requirit, Ego vos tangano vſque dum vos inter me & contra cauſatorem meum legem iudicetis. Et ſi tunc dicendi ſe legem diſtulerint, ſole culcato ſeptem de illis vnuſquiſque CXX. den. qui faciunt ſol. III. culp. iud.

2. Et ſi adhuc tunc rachinburgij deſpexerint, nec legem dicere voluerint, neque de tribus ſolidis compoſitionem facere, tunc vnuſquiſque illorum

illorum ſeptem, culcato ſole DC. den. qui faciunt ſol. XV. culp. iud.

3. Similiter ſi comprobati fuerint legem non iudicaſſe ſeptem, ex eis vnuſquiſque DC. den. qui faciunt ſol. XV. culp. iud.

4. Si autem rachinburgij legem iudicant, & cui iudicatum fuerit hoc ſuſtinere noluerit, & dicit contra legem iudicaſſe ſibi, & hoc comprobare non potuerit, contra vnumquemque de ſeptem rachinburgiis, DC. den. qui faciunt ſol. XV. culp. iud.

LXI. De chrenechruda.

1. SI quis hominem occiderit, & in tota facultate ſua non habuerit vnde totam legem implere valeat, XII. iuratores donet, quod nec ſuper terram nec ſubtus terram ampliùs de facultate non habeat, niſi quod donatum habet. Poſtea intrare debet in caſam ſuam, & de quatuor angulis de terra illa in pugno ſuo colligat, & ſtare in durpilo, hoc eſt in liminari, & intus captare, & cum ſiniſtra manu, de illa terra vltra ſuas ſcapulas iactare, ſuper quem proximiorem parentem habet. Quòd ſi iam pater aut mater vel frater ſoluerint, tunc ſuper ſororem matris, aut ſuper ſuos filios debet illam terram iactare, id eſt ſuper tres de generatione matris qui proximiores ſunt, & poſtea in camiſa diſcinctus, & diſcalciatus cum palo in manu ſupra ſepem

ſalire debet, vt pro medietate quantum de compoſitione diger eſt, aut quantum lex indicat illi tres ſoluant. Idem illi alij qui de paterna generatione veniunt facere debent. Si verò aliquis ex illis pauperior fuerit, & non habet vnde ad integrum debitum ſoluat, quicunque de illis amplius habet, iterum ſuper illum chrenechruda ille qui pauperior eſt iactet, & ille totam legem componat. Quòd ſi nec ipſe habuerit vt totam legem perſoluat, tunc illum qui homicidium fecit, ille qui eum in fide ſua habet per quatuor mallos præſentem faciat. Et ſi eum nullus ſuorum per compoſitionem voluerit redimere, de vita componat.

LXII. *De alode.*

1. SI quis homo mortuus fuerit, & filios non dimiſerit, ſi pater aut mater ſuperfuerint, ipſi in hæreditatem ſuccedant.

2. Si pater aut mater non ſuperfuerint, & fratres vel ſorores reliquerit, ipſi hæreditatem obtineant.

3. Quòd ſi nec iſti fuerint, ſorores patris in hæreditatem eius ſuccedant.

4. Si verò ſorores patris non extiterint, ſorores matris eius hæreditatem ſibi vendicent.

5. Si autem nulli horum fuerint, quicunque proximiores fuerint de paterna generatione, ipſi in hæreditatem ſuccedant.

6. DE TERRA VERO SALICA NVLLA PORTIO HÆREDITATIS MVLIERI VENIAT: SED AD VIRILEM SEXVM TOTA TERRÆ HÆREDITAS PERVENIAT.

LXIII. De eo qui ſe de parentilla tollere vult.

1. SI quis de parentilla tollere ſe voluerit, in mallo ante tunginum aut centenarium ambulet, & ibi quatuor fuſtes alninos ſuper caput ſuum frangat, & illas quatuor partes, in mallo iactare debet, & ibi dicere, vt & de iuramento, & de hæreditate, & de tota illorum ſe ratione tollat.

2. Et ſi poſtea aliquis de parentibus ſuis aut moritur, aut occiditur, nihil ad eum de eius hæreditate, vel de compoſitione pertineat.

3. Si autem ille occiditur, aut moritur, compoſitio aut hæreditas eius non ad hæredes eius, ſed ad fiſcum pertineat, aut cui fiſcus dare voluerit.

LXIIII. De charocna.

1. SI quis alteri de manu aliquid per vim tulerit aut rapuerit, rem pro capitali reſtituat, & inſuper ICC. den. qui faciunt ſol. XXX. culpabilis iud.

2. Si quis homini aliquid quod ei in tertia manu miſſum fuerat per vim tuliſſe conuinca-

tur, ICC. denar. qui faciunt ſolidos XXX. culpabilis iudicetur.

LXV. De compoſitione homicidij.

1. SI alicuius pater occiſus fuerit, medietatem compoſitionis filij colligant, & aliam medietatem parentes qui proximiores fuerint tam de paterna, quàm de materna generatione diuidant.

2. Quòd ſi de vna parte vel paterna vel materna nullus proximus fuerit, portio illa ad fiſcum perueniat, vel cui fiſcus conceſſerit.

LXVI. De homine in hoſte occiſo.

1. SI quis hominem in hoſte occiderit, tripli-ci compoſitione componat, ſicut in patria componere debuit, excepto ſi ex truſte regali non fuerit ille homo.

2. Nam ſi ex truſte regali fuerit, eandem compoſitionem quam infra patriam facere debuit, culpabilis iudicetur, hoc ſunt denarij lxii. qui faciunt ſolidos IDCCC.

LXVII. De eo qui alterum hereburgium clamauerit.

1. SI quis alterum hereburgium clamauerit, hoc eſt, ſtrioportium, aut qui æneum portare dicitur vbi ſtriæ concinnunt, & conuincere

non potuerit, IID. den. qui faciunt ſol. lxII. S. culp. iudicetur.

2. Si quis mulierem ingenuam ſtriam clamauerit, aut meretricem, & conuincere non potuerit, VIID. den. qui faciunt ſol. clxxxvII. culp. iudicetur.

3. Si ſtria hominem comederit, & conuicta fuerit, VIII. den. qui faciunt ſol. CC. culpabilis iudicetur.

LXVIII. De caballo excorticato.

1. SI quis caballum alienum ſine conſenſu poſſeſſoris decorticauerit, & interrogatus, fuerit confeſſus, caballum ipſum in capite reſtituat.

2. Si verò negauerit & conuictus fuerit, DC. den. qui faciunt ſol. XV. excepto cap. & dil. culp. iudicetur.

LXVIIII. De eo qui hominem de bargo vel de furca dimiſerit.

1. SI quis hominem de bargo vel de furca ſine voluntate iudicis dimiſerit, IDCCC. den. qui faciunt ſol. xlv. culp. iud.

2. Si quis hominem ſine conſenſu iudicis de ramo vbi incrocatur deponere præſumpſerit, ICC. den. qui faciunt ſol. XXX. culp. iud.

3. Si quis caput hominis quod inimicus ſuus in palo miſerit, ſine permiſſu iudicis, aut illius

qui eum ibi posuit tollere præsumpserit, DC. den. qui faciunt sol. XV. culp. iud.

4. Si quis viuum hominem de furca dimiserit, IIII. den. qui faciunt sol. C. culp. iud.

LXX. De eo qui filiam alienam quæsierit, & se retraxerit.

1. SI quis filiam alienam ad coniugium quæsierit, præsentibus suis & puellæ parentibus, & postea se retraxerit, & eam accipere noluerit, IID. denar. qui faciunt solid. lxII. S. culpabilis iudicetur.

LXXI. De terra condemnata.

1. SI quis terram alienam condemnauerit, & ei fuerit adprobatum, IID. den. qui faciunt sol. lxII. S. culp. iudicetur.

FINIS.

RECAPITVLATIO LEGIS SALICÆ.

SCIENDVM est quòd in quibusdam libellis Salicis inueniuntur capitula principalia LXV. In quibusdam verò LXX. In quibusdam etiam paulo plus, aut paulo minus. Continentur alia capitula in quibusdam codicibus XCVIIII. in quibusdam verò plus minus, VC. habent etiam species, in quibusdam libellis XX. & VII. In quibusdam verò minus vel paulo plus.

Inquirendum est compositionis legis Salicæ quot varietates, & quæ numerum per minimum, quæ verò per maximum habeat. Diuisionis compositionis summa, CCCLVIII. Varietates XXXI.

1. Incipit ad septem denarios, vt si quis agnum furauerit.

2. Inde ad decem, vt si quis alterius messem damnauerit.

3. Inde ad sol. vt si quis porcellum qui sine matre viuere potest, foris domum furauerit.

4. Inde ad sol. & tremissem, vt si quis alterius seruum cedit.

5. Inde ad sol. III. vt si quis tres capras furauerit, hæc compositio III. solidorum in XLIII. locis legis Salicæ habetur.

6. Inde ad ſol. III. & den. I. vt ſi quis viduam in coniugium voluerit ſociare.

7. Inde ad ſol. V. Hi ſunt qui in raptu ſecundùm legem componunt. Hæc compoſitio II. locis habetur.

8. Inde ad ſol. VI. pro redemptione ſerui vt non caſtretur. Hæc compoſitio ſex ſol. in quinque locis habetur.

9. Inde ad ſol. VII. S. vt ſi quis ſcrofam alterius ſubbatit, vt porcellos non habeat.

10. Inde ad ſol. VIIII. vt ſi quis alterum clauſo pugno percutit. Hæc compoſitio VIIII. ſol. in III. locis habetur.

11. Inde ad ſol. XII. S. vt ſi quis ſeruum miniſterialem in mortis periculum immiſerit, & eum Deus liberauit.

12. Inde ad ſol. XV. vt ſi quis ſponſam alterius tulerit. Hæc compoſitio XV. ſol. in XX. & III. locis habetur.

13. Inde ad ſol. XVII. S. vt ſi quis alterius verrem furauerit. Hæc compoſitio XVII. S. ſol. in III. locis habetur.

14. Inde ad ſol. XXII. S. vt ſi quis tributarium Romanum in pelagus impinxerit.

15. Inde ad ſol. XXV. vt ſi quis ſeruum miniſterialem occiderit. Hæc compoſitio in II. locis habetur.

16. Inde ad ſol. XXX. vt ſi quis alterius ancillam furauerit. Hæc compoſitio XXX. ſol. in XXVIII. locis habetur.

17. Inde ad ſol. XXXV. vt ſi quis ſeruum alterius furauerit. Hæc compoſitio XXXV. ſol. in XXVIII. locis habetur.

18. Inde ad ſol. XLV. vt ſi quis Vuaranionem furauerit. Hæc compoſitio XLV. ſol. in XXXVI. locis habetur.

19. Inde ad ſol. L. vt ſi quis Romanum in pelagus impinxerit.

20. Inde ad ſol. LXII. S. vt ſi quis hominem percutere voluerit cum gladio, & eum non tetigerit. Hæc compoſitio LXII. S. ſolidorum in XL. locis habetur.

21. Inde ad ſol. LXX. vt ſi quis ſeruum aut ancillam miniſterialem furauerit.

22. Inde ad ſol. LXXV. vt ſi quis ſeruum miniſterialem in hoſte occiderit.

23. Inde ad ſol. XC. vt ſi quis Vuaranionem regis furauerit. Hæc compoſitio XC. ſol. in III. locis habetur.

24. Inde ad ſol. C. vt ſi quis Romanum occiderit. Hæc compoſitio C. ſol. in XXIIII. locis habetur.

25. Inde ad ſol. CLXXXVIII. S. vt ſi quis mulierem ſtriam vel meretricem clamauerit.

26. Inde ad ſol. CC. vt ſi quis hominem ingenuum occiderit. Hæc compoſitio CC. ſol. in XVII. locis habetur.

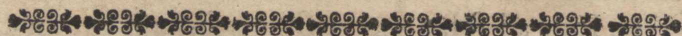
27. Inde ad ſol. CCC. vt ſi quis lidum alienum in hoſte occiderit. Hæc compoſitio CCC. ſol. in II. locis habetur.

28. Inde ad ſol. DC. vt ſi quis hominem ingenuum in hoſte occiderit. Hæc compoſitio DC. ſol. in XIIII. locis habetur.

29. Inde ad ſol. DCC. vt ſi quis mulierem paruulum habentem in vtero occiderit.

30. Inde ad ſol. DCCCC. vt ſi quis Romanum vel lidum in curte domini occiderit.

31. Inde ad ſol. IDCCC. vt ſi quis in truſte dominica hominem occiderit, & in puteum iactauerit. Hæc compoſitio IDCCC. ſol. in II. locis habetur.

SENTENTIÆ DE SEPTEM SEPTENIS HOC EST DE PARTICVLARIBVS CAVSIS.

1. SI quis baſilicam incenderit, ſol. CC. culp. iud.

2. Si quis Francus Francum occiderit, ſol. CC. culp. iud.

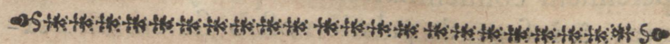
3. Si quis villam alienam adſalierit, & ibidem oſtia fregerit, & canes occiderit, & homines plagauerit, vel aliquid deinde in carro duxerit, ſol. CC. culp. iudicetur.

4. Si quis alicui herbas dederit bibere, vnde moriatur, ſol. CC. culp. iud.

5. Si quis vxorem alienam tulerit viuo marito, ſol. CC. culp. iud.

6. Si quis hominem mortuum effodierit, & expoliauerit, ſol. CC. culp. iud.

7. Si quis Francus Francum vendiderit, sol. CC. culp. iudicetur.

DECRETIO CHILDEBERTI REGIS.

CHILDEBERTVS REX

Francorum vir inluster.

1. CVM in Dei nomine nos omnes Cal. Mar. de quibuscunque conditionibus vnà cum nostris optimatibus pertractauimus, ad vnumquemque notitia volumus peruenire.

2. Ita Deo auxiliante Attiniaco Cal. Mar. anno XX. regni nostri conuenit, vt nepotes ex filio vel ex filia ad auiaticas res cum auunculis vel amitis sic venirent in hæreditatem, tanquam si pater aut mater viui fuissent. De illis tamen nepotibus istud placuit obseruari, qui de filio vel filia nascuntur, non qui de fratre.

3. In sequenti hoc conuenit vnà cum leudis nostris, vt nullus de crinosis incestum vsum sibi societ coniugio, hoc est, nec fratris sui vxorem, nec vxoris suæ sororem, nec vxorem patris sui aut parentis consanguinei. Si quis vxorem patris acceperit, mortem incurrat. De præteritis verò incestis coniunctionibus per prædicationem Epi-

ſcoporum iuſſimus emendari. Qui verò Epiſcopo ſuo noluerit audire, & excommunicatus fuerit, perennem condemnationem apud Deum ſubſtineat, & inſuper de palatio noſtro ſit omnino extraneus, & omnes facultates ſuæ legitimis parentibus perueniant.

4. Similiter Traiecti conuenit nobis, Campo, vt quaſlibet res ad vnum ducem vel iudicem pertinentes, per decem annos quicunque inconcuſſo poſſedit, nullam habeat licentiam intertiandi, niſi tantùm cauſa orphanorum vſque ad XX. annos licentiam tribuamus. Si quis ſuper hoc iudicium præſumpſerit intertiare, ſol. XV. ſoluat, & rem intertiatam amittat. De reliquis verò conditionibus omnes omnino cauſas tricenaria lex excludit, præter id quod in alia regna hucuſque detenuit.

5. Pari conditione conuenit Cal. Mar. omnibus nobis adunatis, vt quicunque raptum facere præſumpſerit, periculum mortis incurrat, & nullus de optimatibus noſtris de tam turpiſſimo vitio præſumat rogare, ſed inimicum Dei vnuſquiſque amodò perſequatur. Qui verò edictum noſtrum auſus fuerit irrumpere, iudex loci illius ſolatio collecto ipſum raptorem occidat & iaceat forbattutus. Et ſi ad Eccleſiam confugerit, reddatur ab Epiſcopo, & ſine vlla precatione exinde ſeparetur. Et ſi ipſa mulier poſtea raptori conſenſerit, ambo pariter in exilio tranſmittantur. Et ſi foras Eccleſiam capti fuerint, pariter oc-

cidantur, & facultates illorum parentibus legitimis dentur, & quod fiſco noſtro debitum eſt, acquiratur.

6. De homicidiis verò ita iuſſimus obſeruari, vt quicunque auſu temerario alium ſine cauſa occiderit, vitæ periculo feriatur, & nullo pretio ſe redimere vnquam valeat. Et ſi conuenerit, vt ad compoſitionem quis deſcendat, nullus de parentibus, aut de amicis ei quicquam adiuuet. Quiſquis fecerit, ſuum Vueregildum omnino componat, quia iuſtum eſt vt qui iniuſtè nouit occidere diſcat iuſtè mori.

7. De farfalio ita conuenit, vt quicunque in mallo præſumpſerit farfalium minare, ſine dubio ſuum Vueregildum componat, quia omnino volumus vt farfalius reprimatur. Et ſi forſitan vt adſolet, iudex hoc conſenſerit, & fortaſſe adquieſcet iſtum farfalium cuſtodire, vitæ periculum per omnia incurrat.

8. De furibus & malefactoribus ita decreuimus obſeruare, vt ſi quinque aut ſeptem bonæ fidei homines abſque inimicitia interpoſita criminoſum cum ſacramenti interpoſitione eſſe dixerint, quomodo contra legem furtum perpetrauit, ſecundùm legem moriatur. Et ſi iudex comprehenſum latronem laxauerit, vitam ſuam amittat, & hæc diſciplina in populo modis omnibus obſeruetur.

9. Similiter Cal. Mar. Coloniæ conuenit, & ita banniuimus, vt vnuſquiſque iudex crimi-

nosum latronem vt audierit, ad casam suam ambulet, & ipsum ligare faciat, ita vt si Francus fuerit, ad nostram præsentiam dirigatur. Et si debilior persona fuerit, in collo pendatur.

10. Si quis centenarium aut quemlibet iudicem noluerit super malefactorem ad prindendum adiuuare, sol. LX. omnino condemnetur.

11. Et quicunque seruum criminosum habuerit, & iudex rogauerit ipsum præsentare, & noluerit, suum Vueregildum omnino componat.

12. Similiter conuenit, vt si furtum factum fuerit, capitale de præsenti centena restituat, & causator centenarium cum centena requirat.

13. Pari conditione conuenit, vt si vna centena in alia centena vestigium sequuta fuerit, & inuenerit, vel in quibuscunque fidelium nostrorum terminis vestigium miserit, & ipsum in aliam centenam minimè expellere potuerit, aut conuictum reddat latronem, aut capitale de præsenti restituat, & cum XII. personis se ex hoc sacramento exuat.

14. Si serui Ecclesiarum aut fiscalini furtum admiserint, similem pœnam sustineant, sicut & reliquorum serui Francorum.

15. Diem dominicum similiter placuit obseruare, vt quicunque ingenuus, excepto quòd ad coquendum vel ad manducandum pertinet, opera alia præsumpserit, si Francus fuerit sol. XV. componat. Si Romanus VII. S. Seruus autem tres solidos reddat, aut dorsum suum componat.

16. De chrenechruda lex quam paganorum tempore obſeruabant, deinceps nunquam valeat, quia per ipſam cecidit multorum poteſtas. Datum pridie Calend. Mar. anno XX. regni Domini noſtri. Coloniæ.

Expliciunt legis Salicæ libri III. Quam Clodoueus Rex Francorum ſtatuit, & poſtea vnà cum Francis pertractauit, vt ad titulos aliquid ampliùs adderet ſic vt à primo vſque ad ſeptuageſimum octauum perduxerit. Inde verò Childebertus poſt multum tempus tractauit, vt quicquid inuenire potuerit ibi cum ſuis Francis adderet: hoc eſt, à LXXVIII. vſque ad LXXXIIII. quicquid inuenit dignè ibidem impoſuiſſe cognoſcitur. Iterum cùm hos titulos Clotharius à germano ſuo ſeniore gratanter excepit, ſic & ipſe ſimiliter cum regni ſui ſapientibus inuenit, vt à LXXXIIII. adderet, & ita perfectum perduxit. Et inde quæ ipſe inuenit ad fratrem ſuum reſcripta direxit. Et ita inter ſe firmauerunt, vt iſta omnia quæ conſtituerunt, inuiolabiliter, omnique tempore conſeruata fuiſſent.

PACTVM PRO TENORE PACIS *dominorum Childeberti & Clotharij Regum.*

1. ET quia multorum insaniæ conualuerunt, vt malis pro immanitate scelerum digna reddantur. Idcirco decretum est vt apud quemcunque post interdictum, si latrocinium comprobatur, vitæ incurrat periculum.

2. Si quis ingenuam personam furto ligauerit, & negator extiterit, XII. iuratores medios electos dare debet, quòd furtum, quod obiicit, verum sit. Quòd si latro redimendi se habet facultatem, se redimat. Si facultas deest, tribus mallis, parentibus offeratur, & si non redimitur, de vita componat.

3. Qui furtum vult celare, & occultè sine iudice compositionem acceperit, latroni similis est.

4. Si homo ingenuus in furto inculpatus, ad æneum prouocatus manum incenderit, quantum inculpatur, furtum componat.

5. Si seruus in furto fuerit inculpatus, requiratur à domino vt ad viginti noctes ipsum in mallum præsentet. Et si dubietas est, ad sortem ponatur. Quòd si placitum sunnis non detricauerit, & alias XX. noctes ita fiet. Et persecutor causæ de suis consimilibus tres, & de electis

ctis aliis tres dabit, qui ſacramenta firmarent per placita, quod lex Salica habet fuiſſe completum. Et ſi dominus ſeruum non præſentauerit, legem vnde inculpatur componat, & de ſeruo faciat ceſſionem.

6. Si ſeruus minus tremiſſo inuolauerit, & mala ſorte priſerit, dominus ſerui III. ſol. ſoluat, & ſeruus ille CCC. ictus accipiat flagellorum.

7. Si quis mancipia aliena iniuſtè tenuerit, & inter dies XL. non reddiderit, vt latro mancipiorum teneatur obnoxius.

8. Si litus, de quo inculpatur, ad ſortem ambulauerit, mala ſorte priſerit, medietatem ingenui legem componat, & iuratores ſex medios electos dare debet.

DECRETIO CLOTARII REGIS.

1. DECRETVM eſt, quia in vigiliis conſtitutis nocturnos fures non caperent, eo quòd per diuerſas intercedente conludio ſcelera prætermiſſa cuſtodias exercent, centenas fieri. In qua centena aliquid deperierit capitale qui perdiderat recipiat, & latronem inſequantur. Vel ſi in alterius centenæ partem deduxerint, & adhuc admo-

niti si neglexerint, quinos sol. condamnentur. Capitale tamen qui perdiderat, à centena illa accipiat absque dubio, hoc est de secunda vel tertia custodia.

2. Si vestigium comprobatur latronis, tamen præsentia nihil longè multandus, aut si persequens latronem suum comprehenderit, integram sibi compositionem accipiat.

3. Quòd si in truste inuenitur, medietatem compositionis trustis adquirat, & capitale exigat à latrone.

4. Si quis in domo alterius, vbi clauis est, furtum inuenerit, dominus domus de vita componat.

5. Si quis cum furto capitur, antè dictæ subiaceat legi.

6. Si de suspicione inculpatur, ad sortem veniat.

7. Si mala sorte priserit, latro est tamen, ad vtramque partem sint ternæ personæ electæ, ne conludius fieri possit.

8. De seruis Ecclesiæ, aut fisci, vel cuiuslibet quicunque inculpatur, ad sortem veniat, aut ad plebium promoueatur, aut ipsum precium à domino reformetur. Nam probati periculo subiacebunt.

9. Si quis cuiuslibet de potentioribus seruis, qui per diuersa possident, de crimine habetur suspectus, domino secretiùs cum testibus condicatur, vt intra XX. noctes ipsum ante iudicem debeat

præſentare. Quòd ſi in ſtatutum tempus interludente conludio non fecerit, dominus ſtatus ſui iuxta modum culpæ inter fredum & fredum compenſabitur.

10. Si ſeruus ante admonitum dominum defuerit, capitale dominus reſtituat, & de ſeruo faciat ceſſionem, vt cùm inuentus fuerit, detur in vindictam.

11. Si quis occultè de re ſibi furata à quolibet latrone compoſitionem acceperit, vterque latronis culpæ ſubiaceat, fur tamen iudici præſentetur.

12. Vt continuò capitale ei qui perdiderit reformare feſtinet, & latronem perquirat. Quem ſi in truſte perinuenerit, medietatem ſibi vindicet vel dilaturam. Si fuerit de facultate latronis, & qui damnum pertulit, ſatiatur. Nam ſi perſequens latronem ceperit, integram ſibi compoſitionem ſimul & ſolutionem, vel quicquid diſpendij fuerit reuocauit, fredus tamen iudici, in cuius pago eſt, reſeruetur.

13. Nullus latronem, vel quemlibet culpabilem, ſicut ſummis Epiſcopis conuenit, de atrio Eccleſiæ trahere præſumat. Quòd ſi ſunt Eccleſiæ, quibus atria clauſa non ſint, ab vtraque parte parietum terræ ſpatium, arpennis pro atrio obſeruetur.

14. Nullus confugiens foris ante dicta loca pro operarum cupiditate ſe dicat exire. Quòd ſi fecerint, & capti fuerint, ad dignum ſibi ſupplicium condamnentur.

15. Quòd si cuiuslibet seruus deserens suum dominum ad Ecclesias confugerit, & ibi primitus dominus eius aduenerit, contentio excusatur, reddatur furtum, vt se de pretio redimat.

16. Si quis ad vestigium minandum, vel latronem persequendum admonitus venire noluerit, v. sol. condamnetur.

17. Ea quæ in Dei nomine pacis tenore constituimus, in perpetuum volumus custodire.

18. Hoc statuentes, vt si quis ex iudicibus hoc decretum violare præsumpserit, vitæ periculum subiacere cognoscat.

HÆC SVNT CAPITVLA QVÆ GLORIOSISSIMVS KAROLVS IN LEGE SALICA MITTERE PRÆCEPIT.

De Homicidiis Clericorum.

1. SI quis ſubdiaconum occiderit, & ei fuerit adprobatum, CCC. ſolidos componat. Si quis diaconum, CCCC. componat. Si quis Preſbyterum, ſol. DC. componat. Si quis Epiſcopum DCCCC. componat. Si quis monachum occiderit, CCCC. ſolidis culpabilis iudicetur.

2. Si quis in immunitate damnum aliquod fecerit, DC. ſolidos componat.

Si autem homo furtum, aut homicidium fecerit, vel quodlibet crimen foris committens infra immunitatem fugerit, mandet Comes illi Epiſcopo, vel Abbati, vel vicedomino, vel quicunque locum Epiſcopi vel Abbatis tenuerit, vt reddat ei reum. Si ille contradixerit, & eum reddere noluerit, in prima contradictione, XV. ſol.

culpabilis iudicetur. Si ad ſecundam inquiſitionem eum reddere noluerit, x x x. ſolid. culpabilis iudicetur. Si nec ad tertiam inquiſitionem conſentire voluerit, quidquid reus damni fecerit, totum ille qui eum infra immunitatem retinet, nec reddere vult, ſoluere cogat. Et ipſe Comes veniens licentiam habeat ipſum hominem infra immunitatem quærendi, vbicunque eum inuenire potuerit. Si autem ſtatim in prima inquiſitione Comiti reſponſum fuerit, quòd reus infra immunitatem quidem fuiſſet, ſed fuga lapſus ſit, ſtatim iuret, quòd ipſe eum ad iuſtitiam cuiuſlibet diffaciendam fugere non feciſſet, & ſit ei in hoc ſatisfactum. Si autem intranti in ipſam immunitatem Comiti collecta manu quilibet reſiſtere tentauerit, Comes hoc ad Regem, vel ad Principem deferat, ibíque iudicetur. vt ſicut ille, qui in immunitate damnum fecit, DC. ſolid. componere debuit, ita, qui Comiti collecta manu reſiſtere præſumpſit, DC. ſolid. culpabilis iudicetur.

3. Si quis ad Eccleſiam confugium fecerit, in atrio ipſius Eccleſiæ pacem habeat, ne ſit neceſſitas Eccleſiam ingredi, & nullus eum inde per vim abſtrahere præſumat: ſed liceat ei confiteri quid fecit, & inde per manus bonorum hominum ad diſcuſſionem in publicum perducatur.

4. Si quis hominem in iudicio iniuſtè contra alium altercantem adiuuare per malum ingenium præſumpſerit, atque inde coram iudicibus vel Co-

mite increpatus fuerit, & negare non potuerit, xv. ſolidis culpabilis iudicetur.

5. Si quis de libertate ſua fuerit interpellatus & timens ne in ſeruitium cadat, aliquem de propinquis ſuis, per quem ſe in ſeruitium caſurum timet, occiderit, id eſt, patrem, matrem, patruelem, auunculum, vel quamlibet huiuſmodi propinquitatis perſonam, ipſe, qui hoc perpetrauit, moriatur, agnatio eius, & conſanguinitas in ſeruitium cadat, & ſi negauerit ſe illum occidiſſe, ad nouem vomeres ignitos iudicio Dei examinandus accedat.

6. Qui res ſuas pro anima ſua ad caſam Dei tradere voluerit, domi traditionem faciat coram teſtibus legitimis. & quæ hactenus in hoſte factæ ſunt traditiones, de quibus nulla eſt quæſitio, ſtabiles permaneant. Si verò aliquis aliȷ res ſuas tradiderit, & in hoſtem profectus fuerit, & ille, cui res traditæ ſunt, interim mortuus fuerit, qui res tradidit cùm reuerſus fuerit, adhibitis teſtibus coram quibus traditio facta eſt, res ſuas recipiat. Si autem & ipſe mortuus fuerit, heredes eius legitimi res traditas recipiant.

7. Si quis per cartam ingenuitatis à domino ſuo legitimè libertatem eſt conſecutus, liber permaneat. Si verò aliquis eum iniuſtè inſeruire tentauerit, & ille cartam ingenuitatis ſuæ oſtenderit, & aduerſarium ſe inſeruire velle comprobauerit, ille qui hoc tentauit multam, quæ in carta deſcripta eſt, ſoluere cogatur. Si verò carta

non paruerit, ſed etiam ab illo qui eum inſeruire voluerit diffacta eſt, Vueregeldum eius componat, duas partes illi quem inſeruire voluerit, tertiam Regi, & ille iterum per præceptum Regis libertatem ſuam conquirat.

8. Liber qui ſe loco Vuadij in alterius poteſtatem commiſerit, ibíque conſtitutus damnum aliquod cuilibet fecerit, qui eum in locum Vuadij ſuſcepit, aut damnum ſoluat, aut hominem in mallo perductum dimittat, perdens ſimul debitum propter quod eum Vuadio ſuſcepit, & qui damnum fecit dimiſſus iuxta qualitatem Regi cogatur emendare. Si verò liberam fœminam habuerit vſque dum in pignus extiterit, & filios habuerit, liberi permaneant.

9. Omnia debita quæ ad partem Regis ſolui debent, ſolid. XII. denariorum ſoluant, excepta freda, quæ in lege Salica conſcripta eſt. Illa eiſdem ſolidis, quibus ceteræ compoſitiones ſolui debent, componatur.

10. Si quis cauſam iudicatam repetere in mallo præſumpſerit, ibíque teſtibus conuictus fuerit, aut XV. ſolid. componat, aut XV. ictus ab iis ſcabinis, qui cauſam priùs iudicauerunt accipiat.

11. Optimus quiſque in pago, vel ciuitate in teſtimonium aſſumatur, & cui, ſi contra quem teſtimoniare debet, nullum crimen poſſit indicere.

CAPITV-

CAPITVLA
de causis admonendis.

1. DE Ecclesiis emendandis, & vbi in vno loco plures sunt, quàm necesse sit, vt destruantur quæ necessariæ non sunt, & aliæ construantur.

2. Vt presbyteri non ordinentur priùs quàm examinentur, & vt excommunicatio passim & sine causa non fiat.

3. Vt missi nostri scabinos, aduocatos, notarios, per singula loca eligant, & eorum nomina quando reuersi fuerint, secum scripta deferant.

4. De his, qui legem seruare contempserint, vt per fideiussores ad præsentiam Regis deducantur.

5. Vt illi, qui haribanum soluere non debent, coniectum non faciant ad haribannatorem.

6. De fugitiuis & peregrinis vt distringantur, vt scire possimus qui sint, aut vnde venerint.

7. Vt bauga & bruniæ non dentur negociatoribus.

8. De mensuris, vt secundùm iussionem nostram æquales fiant.

9. Vt non mittantur testimonia super vestituram domni Pipini regis.

10. Vt nec colonus, nec fiscalinus possint aliubi traditiones facere.

11. Vt nullus præsumat hominem ad iudicium sine causa iectare, nisi iudicatum fiat.

12. Vt liber homo, qui in monasterio regulari comam deposuerit, & res suas ibidem delegauerit, promissionem factam secundùm regulam firmiter teneat.

13. Vt omnia, quæ Vuadiari debent, iuxta quod in lege continetur, pleniter secundùm ipsam legem reuuadiata fiant, & postmodum vel domnus Rex, vel ille, cuius causa est, iuxta quod ei placuerit, misericordiam faciat.

14. De Episcopis, Abbatibus, Comitibus, qui ad placitum nostrum non venerunt.

15. Vt nullus ebrius suam causam in mallo possit conquirere, nec testimonium dicere, nec placitum Comes habeat, nisi ieiunus.

16. Vt nullus præsumat alium cogere ad bibendum.

17. De missis nostris discurrentibus, vel ceteris hominibus propter vtilitatem nostram iter agentibus, vt nullus mansionem contradicere præsumat.

18. De canibus, qui in dextro armo tonsi sunt, vt homo qui eum habuerit, cum ipso cane in præsentia Regis veniat.

19. Vt populus interrogetur de Capitulis quæ in lege nouiter addita sunt, & postquam omnes consenserint, subscriptiones, vel manufirmationes suas in ipsis Capitulis faciant.

20. Vt nullus ad placitum banniatur, nisi qui

causam suam quærit, aut alteri quærere debet, exceptis scabinis, vel qui ad omnia placita præesse debent.

21. De falsis testibus vt non recipiantur.

22. Vt nullus præsumat per vitam Regis, aut filiorum eius iurare.

23. De Saxonibus qui vxores non habent.

24. De Signatis qui mentiendo vadunt.

25. Vt missi nostri, qui iam breues detulerunt de adnuntiatione, volumus adhuc adducant de opere.

26. Quanti moram faciant in vnoquoque loco, & quot homines secum habent.

27. De prudentia & constantia missorum nostrorum.

28. De falsis monetariis requirendum.

GLOSSARIVM F. PITHOEI, SIVE INTERPRETATIO OBSCVRIORVM VERBORVM quæ in lege Salica habentur.

LEGIS SALICÆ] Francorum quos consuetudo Salios vocitauit, sicut Amm. Marcell. scribit. Fortasse à saliendo. Sidon.

Tibi vincitur illic
Cursu Herulus, Chunnus iaculis, Francúsque natatu,
Sauromata clypeo, Salius pede, falce Gelonus.

Et in prologo harum legum, *Gens Francorum inclyta fortis in armis, audax, velox & aspera.* Lex simpliciter dicitur, Synod. Cabillon. & Rhemens. Videantur Ado, Einardus, Ottho Frising. Sigebertus, Trithemius & Nicol. Vigner. libell. cui titulus est, *Traité de l'estat & origine des anciens François.*

TIT. I.

MALLVM] Flodoard. ex epistol. Hincmar. *Quia de presbytero & Ecclesia, ad Episcopos & synod. definitio pertineat, non ad mallum, vel ciuilium iudicum dispositionem.* Vide Glossar. ad Capitular. Quid enim repetam quæ ibi habentur?

MANNITVS] monitus, *semont.* Mannitiones, *semonces & adiournemens*, Nortmannis.

SVNNIS] Sic vet. omnes. Nec tamen alibi, malè *Sonnis.* Vet. Gloss. *Sonnis, impedimentum. Essoine ou empeschement,* Consuetud.

Hannonens. Tit. xix. §. 6. leg. Sal. in edit. Germ. *Si in mallum vocatus fuerit, & is qui vocatus est non venit, si eum aut infirmitas, aut ambascia dominica detinuerit, vel fortè aliquem de proximis mortuum inter domum suam habuerit, per istas sunnis se potest homo excusare, aliàs de vita componat.*

DENARIOS] Monetæ minutioris species sunt, & hodie hæ apud nos, *denier*. Denarius. Vnde *denrée*, denarata, in adnuntiatione Caroli apud Pistas DCCCLXII. *& fruicts adenerez* Blesensibus. *Double*, vnde *doublon* binio, dinummium, Ægesippo, Vet. Gloss. & C. Tit. de Alex. primat. *Liar*, Miliarisium Epiphanio & Cedreno. *Blanc*. Germ. *Vueispenning*. *Bianco* Italis. *Asprum* Græcis. *Katau* Persis. *& Grand blanc*, ad differentiam *des sols nerets*.

SOLIDOS] Solidus lege Salica fuit XL. denariorum, quod Pipinus immutauit. Can. XLI. Synod. Rhem. *Vt dominus Imp. secundùm statutum bonæ memoriæ Pipini misericordiam faciat, ne solidi qui in lege habentur per* XL. *denarios discurrant, quoniam propter eos multa periuria, multáque falsa testimonia reperiuntur.* Quod tamen omnino non placuit Karolo Mag. Capitul. lib. 3. cap. 30. Sed tandem Ludouicus Pius constituit lib. 3. cap. 75. *Vt omnis solutio atque compositio, quæ in lege Salica contineretur, inter Francos per* XII. *denarios solidos componatur, excepto vbi contentio intra Saxones & Frisones exorta fuerit.* Remanent tamen hodie vestigia Solidi istius moribus nostris in mulctis, & εἰσδεκτικοῖς siue laudimiis.

SI IN IVSSIONE REGIS] *Lettres d'Estat*. Marculf. in formula pro causa suspensa. *Cognoscat magnitudo tua, dum nos ad præsens Apostolico viro illustri pro nostris vtilitatibus illic ambulare præcepimus. Ideo iubemus, vt dum in illis partibus fuerit demoratus; omnes causæ suæ suorúmque amicorum aut gasindorum in susperso debeant residere.*

INFRA PAGVM] Anonym. de translatione B. Gildasij. *Per illud tempus, cum omni reuerentia nobis nominatus gloriosus princeps nobilis Ebbo, maximam partem pagi Bituricensis sub ditione sua tenebat. Siquidem à Charo fluuio, vsque ad Vuortempam & Engliam potentissimè principabatur.* Sigebert. anno 759 *Aruernorum pagum depopulatum premit, & multa castella, ipsam vrbem Aruernis capit.*

TIT. II.

LACTANTEM] Retinui omnium codicum scripturam. Grammaticis quidem, lactans dicitur quæ lac præbet, lactens cui lac præbetur. Sed hæc tam anxiè à nostris obseruata non sunt.

DE HRANNE] Sic vet. 3. & Germ. edit. *Rhan*. Vnde Campanis nostris, *Mettre les porcs en rhan*, vt pinguiores fiant.

CAPITALI] Tit. 10. *Si quis animal aut caballum, vel quodlibet pecus in messe sua inuenerit, penitus eum lædere non debet. Quòd si fecerit & confessus fuerit capitale in locum restituat, ipsum verò debile quod percussit ad se recipiat.* Et Tit. LXVIII. *Caballum ipsum in capite restituat*, & tit. 5. & 8. leg. Aleman.

DELATVRA] Gloss. *fredo.*

DE SVDE] Porcorum stabulo. Nostris *Seu.* liber de Arithmeticis proportionibus, siue is Gerberti sit, siue alterius: *Paterfamilias stabiliuit curtem nouam quadrangulam, in qua posuit scrofam, quæ peperit porcellos septem in media sude.* & tit. 18. inf. *si qui sudem cum porcis.*

SCROVAM] Sic vet. 5.

SVBBATIT] Gloss. *porcellos in ventre matris occidit.* Recapitulatio, *si quis scrofam alterius subbatit vt porcellos non habeat.*

TERTVSSVM] Gloss. *qui domi nutritur. Der Zuhous.*

VERRVM] Sic omnia exempl. *Verrat.*

SCROVAM DVCARIAM] Gloss. *ductricem aliarum scrouarum.* Longobard. *Sonopar* Sectarius, dicitur siue dux gregis, aut ducator, sicut loquitur Tert. Nam *Senneten* & *Sente*, armenta significantur in legib. Ripuar. & Angl. vnde Seniscalci nomen, *armentorum ministri.* Alam. leg. sub Tit. de eo qui pastores vel artifices occiderit; Sic apud Otfridum, *Druthines scalche*, Domini ministri siue Apostoli. *Kero*, seruus, *scal.* vt *Adelscalke*, *serui principis* in Synod. sub Thassil. habita. Theodulphus Antulphum Senescalci officio functum scribit, quem Sigebertus & Aimoinus, præpositum mensæ Regis, Regino, Principem coquorum dicunt. Vidend. Hincmar. Rhem. admonition. ad Episcopos, & ad Regem Karolomannum cap. 23.

SACRIVVM] Gloss. *qui est defensor aliorum porcorum. Sacriuæ arbores*, Syn. Antissiod. cap. 4. 715. Auctor de rectitudine Catholicæ fidei. *Fontes & arbores quos sacriuos vocant succidite.* Porci sacres Varr. & Fest. dicuntur ad sacrificium idonei.

QVI DICITVR VOTIVVS] Greg. Turon. 2. Mirac. 3. *Quæ sit mansuetudo pecorum in hac Basilica votiuorum, qualiter vituli petulantes, calcitrantes equi, grunnientes sues, vt limen sanctum ingressi sunt, conquiescunt.* Idem: *De his verò quæ votiua sunt, nulli penitus quippiam subtrahere licet.*

TIT. III.

HOC EST TRESPELLIVS] Germ. edit. *tresbellio*, id est de tribus villis. *de trois Clochers.* Sicut loquuntur consuetudinarij. Gloss. *Clocca. belle.* Cloccarium vel lucar, *bell-hus.* Sic *trimarchisia* apud Pausan. *Quòd singuli equites Galli constarent ex tribus.*

TAVRVM REGIS] sic vet. 3.

TIT. IV.

BERBICES] *Berbis*, Gregor. epist. 16. lib. 8.

TIT. V.

CAPRITVM] Hircum, *cabrit.*

SI QVIS BVCCVM] nostris *bouc.* Germ. *bock.* Turon. 9. 23. *Buccus validus vocabatur.*

TIT. VI.

SEVSIVM] sic vet. omnes. Vid. Tit. 19. leg. Baioar. Tit. 42. leg. Alaman. Videturque nomen istud reponendum tit. 15. Respons. Papiani, cùm vet. exemplar habeat. *si saucuum*, al. *Sacium.*

VELTREM] Canis Gallicus Ouidio & Martial. Clemens Scotus, siue potiùs incertus sancti Galli monachus in vita Caroli Magni. *Assumsit duos caniculos, in manum suam, quos Gallica lingua Veltres vocant, qui agilitate sua vulpes & ceteras minores bestias facillimè capientes. Veltro* Danti, nostris *vaultroy* dicitur. Et tit. 10. leg. Burgund. Veltrahus. Et apud Gratium de venation.

-----At te leue si qua
Tangit opus, pauidósque iuuat compellere dorcas,
Aut versuta sequi leporis vestigia parui,
Petronios sic fama canes, volucrésque Sicambros,
Et pictum macula veltrahum delige falsa.

Sic enim legendum. Petrunculorum fit mentio eodem tit. leg. Burgund.

ARGVTARIVS] Sic vet. 4. *qui sciat occultos & signis arguat hostes.*

CVRTIS] leg. Alam. *qui curtem defendit.* Petrus Beneuentanus. *Curtis vulgare est Gallicorum, sicut mansus Italicorum.*

CANEM PASTOREM] sic vet. 4. Aliàs *pastoralem.* Vid. Tit. XXXII. leg. Alaman.

TIT. VII.

ACCEPTOREM] Sic antiqua omnia exempl. & tit. 99. leg. Alem. Charisius. *Acceptor quoque & accipiter dicitur. Virgil. enim accipiter dixit. Lucill. acceptor.* Gloss. *Acceptor ἱέραξ.*

SPARVARIVM] Sic vet. *Esparuier.* Germ. *Sparuuer.*

ANETAM] Sic vet. 2. & tit. 99. leg. Alaman. Gloss. *Aneta ened.* In veteri Formul. *Similiter & porcellos habent, & vnam vaccam, & duas*

anetas

anetas à cæteris separat, & dat illis quotidie abundanter.

GALLVM] 1. Exempl. *coccum.* Gloss. *Gallus cocc. Gallina henn.*

SI QVIS TVRTVREM] 2. Vet. exemp. *Si quis aucellum de trappa furauerit.* Sicut & Germ. editio. inde *Trappe, & entrapper.*

TIT. VIII.

MATRIAMEN] Sic vet. 3. & inf. tit. XXIX. inde nostris *Marien.*

CONCAPVLAVERIT] Sic vet. 4. Gloss. *truncauerit vel exciderit.* Tit. 32. edit. Germ. de debilitat. Vet. Gloss. *Scapellare, id est, exscindere, frangere.* In legib. Longob. *Si quis caballo alterius caudam capellauerit, id est, setas traxerit.*

TIT. IX.

DE INTRO CLAVE] Sic vet. 4. *dedans la claye.*

TIT. X.

INCLVSERIT] Vet. 4. *inclauserit,* & inf. *inclausa.* Turon. 3. *Hac nocte cùm equos ad claudendum adduxeris.*

AVT MINENTVR] Paul. Diacon. *Agere modò significat ante se pellere, id est minare.* Vet. Interp. Actor. cap. 18. *& minauit eos à tribunali,* ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος.

SI ALICVIVS PECORA] Conueniunt mores. *De Labourt.* Tit. 3. Art. 9. 19.

SEPEM ALIENAM APERVERIT] *Qui clost empesche.* Gregor. Turon. de virt. S. Mart. *Primo die Paschæ, iussus est à domino suo vt agrum circuiret, inuentóque aditu, vnde pecora introibant, dum eum claudere conatur, excæcatus est.*

IN QVEMLIBET LABOREM] Greg. Turon. lib. 7. cap. 22. *Nam dum esset in libertate, equi ac pecora per segetes pauperum vineásque dimittebantur. Quòd si expellebantur ab his quorum euertebant laborem, statim à suis arcebantur.*

TIT. XI.

IN TEXAGA] Gloss. *Intra tecta.*

VINITOREM] Gloss. *Vinitor* ἀμπέλων. Turon. 5. 48. *à fiscalis vinitoris seruo.*

SIVE VENATOREM] Additur in vno exempl. *Siue Scantionem,*

Vet. Gloss. *Scantio, pincerna.* inde nobis *Eschanson.* & in Concil. Toletan. *Comes Scancziarum.*

De ministerio] Flodoard. *Plebeiis quoque quibusdam personis, villarum scilicet ministerialibus, pro rebus ministeriorum suorum nonnunquam scribens, qualiter res sibi commissas tractare deberent.*

TIT. XIII.

CXX. ictus accipiat] Nec enim olim arbitrio carnificis, sicut hodie cædebantur condemnati ad flagra, quod ex sacra scriptura constat. Petron. Harmenop. διὰ δώδεκα ἀλλακτῶν σωφρονιζέσθω. & alius, διὰ κ. μαγγλαβίων σωφρονιζέσθω. quod idem est. Gloss. μαγγλάβια ἀλλακτά. In LL. Boioarior. xl. *Gamactas accipiat*, & *Rumpatur dorsum eius quinquaginta gamactis.* quæ sunt vet. interp. *percussiones.*

Avt castretvr] Sic Tit. 27. & 42. Furcæ affigitur apud Gregorium Turonensem de virtutibus Sancti Martini lib. 1. c. 21. & lib. 3. c. 53. *Genitoris* (inquit) *ciuis nostri seruus à iudice pro furti scelere comprehensus, patibulo diiudicatur*, & de glor. Confess. cap. 101. & de gloria Mart. lib. 1. cap. 73. & lib. 6. Hist. cap. 8.

TIT. XIIII.

Screvna] Sic. cod. vet. 4. Alij *screona*, sicut Leodes, Leudes: Beodum, Beudum. Tit. 29. leg. Burgund. *Effractores omnes qui aut domos, aut screunias*, sic v. *Escrenes*, etiam hodie rusticis Campanis dicuntur, cameræ illæ demersæ in humum, multo insuper fimo oneratæ, in quibus hyeme puellæ simul conuenientes, peruigilant ad mediam noctem.

In verbo Regis] Ribuar. Tit. 37. Greg. Turon. lib. 9. c. 19. *Brunichildis grauiter accepisset, eo quòd in eius verbo Sicharius positus, taliter fuerit interfectus.* Et alibi. *Præceptionem tribui iussit, vt in verbo suo posita à nullo vnquam parentum defuncti illius in aliquo molestiam pateretur.* Inde hodie, *En parole de Roy.*

Propter fredvm.] Gregor. Turon. *Quosdam ex eis qui absoluti fuerant ad se venisse, atque compositionem fisco debitam, quam illi fredum vocant, se fuisse eis indultum.*

Litvs] sic 2. Exempl. vt Tit. 1. leg. Frison. & tit. 2. leg. Saxon. *Litus, si per iussum vel consilium domini sui.* Aliàs *Lidus.* Gloss. *Fiscalinus vel Sanctuarius.* In synod. Bauaric. *Homo regis id est fiscalinus, vel ecclesiasticus, vel lidus interfectus.* Albert. Stradensis: *Plures autem se eis dediderunt proprios, & qui ab eis viuere sunt permissi, Litones, sunt ab eodem vocabulo nuncupati, Inde Litones in*

prouincia Saxonum sunt exorti. In priuilegio concesso ab Henrico Imperatore, anno 1009. Ecclesiæ Mindensi: *Aut homines ipsius Ecclesiæ francos, liberos & Ecclesiasticos litones maalman, vel seruos cuiuslibet conditionis, seu colonos contra rationem distringendos.* In priuilegio ab Ottone III. Imperatore eidem Ecclesiæ, *Aut homines ipsius Ecclesiæ litos, vel cuiuslibet conditionis seruos, contra rationem distringendos.* In priuilegio concesso ab Ottone I. eidem Ecclesiæ, *Hominibus quoque famulatum eiusdem Monasterij facientibus, qui Saxonicè malman dicuntur, prædictum Mundeburdum & tuitionem nostram constituimus.* In Constitut. Caroli Magni; & lib. 3. leg. Longobard. *Aldiones ea lege viuant in Italia in seruitute dominorum suorum, qua Lidi in Francia.*

INGENVAM FEMINAM TRAXERIT] Marculf. in Form. Si aliquis puellam inuitam traxerit. *Dulcissimæ coniugi meæ ill. Dum te præter voluntatem parentum tuorum habui desponsatam, & absque tua vel parentum tuorum voluntate raptam scelere, meo coniugio sociaui, vnde vitæ periculum incurrere debui.* Et Carta, De agnatione, si seruus ingenuam trahit. *Dum hominibus non habetur incognitum, qualiter seruus meus ill. te absque tua voluntate rapto scelere in coniugium sociauit, & ob hoc vitæ periculum incurrere potuerat: sed interuenientibus amicis, vel bonis hominibus conuenit inter nos, vt si aliqua procreatio filiorum orta fuerit inter vos, in integra ingenuitate permaneant.*

DE SVA VOLVNTATE] Marculf. in For. *Dictis hominibus non incognitum, qualiter seruum meum nomine N. voluntariè accepisti maritum, vt te ipsam & agnationem meam in meo inclinare potuerim seruitio.*

DRVCHTE] Gloss. *Sponsata. Druhtines haus*, Templum domini apud Otfridum *Kero* interpret. Vocab. Barbar. dominus *Trustin.* Sidon. *Neque patiaris, vt te ab hoc proposito propediem coniunx domum feliciter ducenda deflectat.*

PER VIRTVTEM] sic vet. omnes cod. Vulgat. *Per vim mœchatus fuerit.*

SORORIS] Aliàs, *Sororem aut fratris filiam.*

CERTE ALTERIVS] sic vet. 4. alia duo *certè vlterius.*

FRATRIS VXOREM] Gregor. Turon. lib. 3. c. 6.

TIT. XV.

DE EO QVI] vet. 2. exempl. sicut & German. editio, *de superuentis & expoliationibus.* Et sanè mirum est quàm malè conueniat in plerisque editio Tiliana, cum Germanica. Nec tamen

vtraque sine veteribus libris, vt putem Tilianam repetitæ prælectionis esse, saltem posteriorem Germanica.

IN SVPERVENTV] Turon. 8. 40. *furta superuenta, peruasiones.* Gloss. ἐπείσπω, *superuentum facio.* Tit. 29. leg. Burgund. *Si quis superuentu aut latrocinij scelere negotiatorem aut aliquem occiderit.*

PRÆCEPTVM REGIS HABENTIS] Gregor. Turon. lib. 9. historiar. cap. 20. Aimo. 5. c. 36. *Præceptum tamen de confirmatione totius abbatiæ, de more Principum fecit.* Odo monachus Fossatensis in vita Burcardi Comitis: *Post hæc etiam Regis adeuntis præsentiam deprecati sunt, vt hæc dona præcepti sui auctoritate roboraret, & annuli sui impressione munire dignaretur.*

ADSALIRE] *assaillir.*

VIÆ LACINIAM EI FACERE] Germ. edit. *Extra ordinationem Regis restare, aut adsallire præsumpserit. Arrester.* Arrestare in leg. Longobard. lib. 3. tit. 1. l. 78.

FVRTV] Sic Vet. omnes, vt inf. tit. 17.

TIT. XVI.

CONTVBERNIO] Gloss. *auxilio.*

VNVSQVISQVE EORVM CVLPABILIS IVDICETVR.] Desunt hæc in antiquissimo exemplari.

TIT. XVII.

NAVFO] sic vet. 3. Gloss. *Sarcofago ligneo.* Nostris *Nau. Noue.* Gregor. Turon. de glor. Confess. *Cumque sancta corpora palliis ac naufis exornata.* sic vet. Nec tamen malè vulgat. edit. *mappis.*

ARISTATONEM] Gloss. *Staplum super tumulum missum.* vt tit. 57. inf. *Palla tegebant tumulum.* Emardus de SS. Martyrib. Marcellino & Petro sumo 528. in editione recentiori, *Lapidem quo summitas sepulchri tegebatur, de loco suo leuare moliuntur.* Gregor. Turonen. cap 54. de Mirac. S. Mart. *De Palla quæ sanctum tegit tumulum.* & lib. 1. Mirac. *Pallam holosericam, auróque exornatam ex gemmis, quæ sanctum tegebat sepulchrum, temerario ausu deripuit secúmque sustulit.* Et de glor. Confess. *Palla erat lignea quæ sanctum Confessoris tegebat sepulchrum.* Nobilibus superponebant tapetem. In vet. cartulario: *In redemptionem vnius tapetis, quod patri mortuo superpositum est, vt est consuetudo nobilium.*

TIT. XVIII.

SPICARIVM] Gloss. *Horreum cum tecto.* Germ. *Spicker.*

MAHOLVM] sic vet. 4. Gloss. *Horreum sine tecto.* nostris *Machau.*

SCVRIAM] Alleman. *Schure*, siue *scheure*. Hincmar. Rhem. aduers. Hincmarum Laudun. *Insuper & scuriam ipsius interclusit, & annonam de terris dominicatis collectam, sine licentia ipsius presbyteri in eam misit*. & Tit. 4. leg. Baiuuar. *Qui defendere volunt casas vel scurias vbi fœnum vel granum inueniunt*. Inde nostris, *Escurie*, & fortasse Glossar. B German. *Curia*, ἵππων βυλή.

FENILE] *Fenil*. Gloss. *Fenile locus vbi fœnum ponunt*. χορτοκόπιον. *fenile, fenisecium*.

MALLARE EVM DEBENT] Inde *Hamallus* tit. 49.

CONCISAM] Sic vet. 4. Vet. chronicon. *Et nimia festinatione Saxonum cæsas seu firmitates subitò introiit*. Item: *Multos Britones conquisierunt vnà cum castellis, & firmitates eorum locis palustribus & incesis*. quod alius autor sic. *Et ibi multa castella acquisierunt, & loca firma & munita palustria & incesa*. Nec tamen omnino malè vetus vnum exemplar, *concidem* habet. Gregor. Turon. lib. 2. *Franci simulato metu se in remotiores saltus receperant, concidibus per extrema siluarum procuratis*. Et, *qui coniunctis arborum truncis vel concidibus superstantes*. Concedes appellat Cæsar, & Marcellin. *Concæde*, inquit, *arborum densa vndique semitis clausis*. & alibi: *Difficiles vias & suapte natura cliuosas concadibus clausere solerter, arboribus immensi roboris cæsis*.

TIT. XIX.

COLPVS] Gloss. *ictus. Coup*.

SAGITTA TOXICATA] Gregor. Tur. 2 Hist. *Sagittas tormentorum ritu effudere inlitas herbarum venenis*.

PLAGAVERIT] Vet. interp. Iuuenal. *Mars cùm plagatus est à Diomede*.

VT SANGVIS AD TERRAM CADAT] Ribuar 2. *vt sanguis exeat, terrámque tangat*.

INTRANIA] Sic. Vet. 5. Greg. Tur. 4. Miracul. S. Mart. *Doloris malum in illis intraniorum flexuosis recessibus bacchabatur*. In edicto Turci Aproniani Præf. Vrb. *reliqua caro cum pelle & interaneis proficiat venditori*.

PLAGA SEMPER CVRRIT] *la playe court*.

TIT. XXI.

VIII. DENARIOS] Apud Vuitardum in fluuium merguntur. *Gerbergam*, inquit, *more maleficorum in Ararim mergi præcepit*.

HERBAS DEDERIT] *Herbarum venena*. Greg. Turon. lib. 2.

c. 9. & cap. 36. lib. 4. de Mirac. S. Mart. *Ligamina herbarum atque incantationum verba proferebant.* Vnde *enherber*. Vet. Poëta:

Souz gist le frais serpent en l'herbe,
Fuyez enfans car il enherbe. Burchard. 19. collect.

SVPERIACTATVS FVERIT] sic vet. 6.

CVM LIGATVRIS] Turon. Mirac. 2. c. 45. *Incantationes immurmurat, sortes iactat, ligaturas collo suspendit.* & de Mirac. S. Mart. c. 26. Hincmarus in gestis habitis super diuortio Thietbergæ ad 15. interrog. *Ad hæc non pertinent ligaturæ execrabilium remediorum quæ ars medicorum commendat, siue in præcantationibus, siue in characteribus, vel in quibusdam rebus suspendendis atque ligandis.* quæ verba extant apud Rabanum epist. ad Bonosum. Burchard. lib. 19. collect. canon. *Fecisti ligaturas & incantationes.*

TIT. XXII.

MAMILLAM STRINXERIT] Edit. Alam. *capulauerit.* Vid. Tit. Leg. Lang. *De paupere.* Burchard. decret. lib. 19.

TIT. XXIIII.

IN MOLINO ANNONAM] Greg. Turon. de virtutib. S. Mart. *Quidam non metuens neque honorans diem sanctum dominicæ resurrectionis, accepta annona ad molam vadit; impositóque tritico molam manu vertere cœpit.* Et de glor. Confess. cap. 107.

SI QVIS SCLVSAM] *Escluze.* Inde ὀχυρώματα. *Clusuræ* siue *sclusæ.* Anonym. in Pipino. *Astulphus rex Langobardorum supra dictam iustitiam vetando sclusas Langobardorum petiit.* quas Aimoin. vocat *clausuras.*

DE FARINARIO] Marculf. *pratis, pascuis, aquis, aquarúmve decursibus, farinariis, adiacentiis, appenditiis.* Odo Fossatens. monachus, in vita Burcardi Comitis: *Item prope castrum farinarium quod vocatur Toluia.*

TIT. XXV.

PRO EO QVIA DESCENDERIT] Sic. Vet. omnes. Tilius, *pro equa quam ascenderit.*

TIT. XXVI.

SIVE CRINITVM] Martialis:
Crinibus in nodum tortis venere Sicambri.

Apud Romanos vsque ad pubertatem comæ nutriri consueuerant. *Vnum è crinitis*. Agathias 8. 9.

TOTONDERIT] Gregor. Turon. lib. 9. c. 38. *Drocheltum incisis capillis & auribus ad vineam exercendam delegauit.* An respicit ad illum morem, de quo Otto Frising. lib. 1. c. 16. & Vett. annales. *Karolus* (inquiunt) *Francorum princeps, filium suum ad Liuthprandum misit, vt more fidelium Christianorum, eius capillum primus adtonderet & pater illi spiritualis existeret.* An ad clericatum? Greg. Tur. 3. Hist. 19. *& sibi propria manu capillos incidens clericus factus est.* & lib. 4. c. 4. Vid. tit. 6. leg. Burgund. Marculf. in præcepto de clericatu: *Veniens ille ad nostram præsentiam petiit serenitati nostræ, vt licentiam tribuere deberemus, qualiter comam capitis sui ad onus clericatus deponere deberet.* Sequitur paulò pòst: *Præcipientes ergo iubemus, vt si memoratus ille de capite suo bene ingenuus esse videtur, & in poliptycho censitus non est, licentiam habeat comam capitis sui tonsurare.*

INFRA VIIII. NOCTES] Sic Vet. omn. Pueris ergo nono die nomina imposuerunt, sicut & Romani: Fest. Lustrici. Inde vir & vxor inter se solidum capere poterant, si duos trimos, vel si tres post nonum diem amisissent. lib. 2. leg. Vuisig. tit. 4. §. 17. 18. Vlpian. lib. Regul. Alij septimo; quidam decimo. Aristot. Harpocrat. Schol. Aristoph. Suidas. Galli verò omnes spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiebant, vt noctem dies sequeretur. vt docui, Glossar. ad Capitul. Carol. Mag.

IIII. DEN.] Non igitur multa plectitur, qua qui virum occiderit, quod est contra ius Romanum. leg. pen. C. ad l. Cornel.

FREDVS EI NON REQVIRATVR] XII. Tab. Impuberes si furtum fecerint, Prætoris arbitratu verberantur.

TIT. XXVII.

ALIENA ANCILLA] Iure Romano tenetur iniuriarum actione. l. inter liberas D. ad leg. Iul. de adult. & aliam reformare cogendus est. Paul 1. sentent. tit. 12.

IPSE CVM EA IN SERVITIO] S C. Claudiano mulier quæ se alieno seruo iungit, ancilla fit. Vlp. tit. XI. lib. sing. regular.

CASTRETVR] Vt qua parte peccauit, eadem multetur. Niceph. hist. 11. δι' ὧν γάρ τις ἁμαρτάνῃ, δι' αὐτῶν καὶ παιδεύεται.

POSTQVAM INFANTES HABERE COEPIT.] Rib. 12. *Postquam parturire cœperit, vsquam ad quadragesimum annum.*

TIT. XXVIII.

IN HOSTE] *En l'host.* inde *hostage.*

PER DENARIVM] Præcepti denarialis formula extat in explicatione obscuriorum vocabulorum Capitul. In vet. chartula Eccles. Lugdunens. *Seruum iuris vestri manu propria, & manu illius excutientes denarium, secundùm legem Salicam liberum, cum omnibus quæ habet vel adquisierit, fecimus.* In veter. formul. *Inde quemdam seruum N. vt eum ob mercedis augmentum liberum dimitteremus rogarunt. Nos verò manu propria nostra excutientes de manu supradicti N. denarium vel nummum, vel argenteum vel aureum vel dragmam, vel sestertium, vel minam, secundùm legem Salicam, eum liberum dimisimus, & ab omni iugo seruitutis absoluimus.*

TIT. XXIX.

DE PECORIBVS TINTINVM] Clementian. Fortun.
Tintinnum rapit alter inops, magis improbus ille
Qui iumentorum colla tenere solet.

SKELLAM] Sic 5. Exempl. non *sellam* vt editum erat anteà, *Tintinnabulum.* Aleman. *Skel.* Tholos. *Esquil.* In vita B. Anselmi: *Vnum eorum sumpta in manibus corda pro excitandis fratribus, scillam pulsantem ad eius sonitum.* Durandus 1. de diuin. offic. c. 4. *Nota sex esse genera tintinabulorum, quibus in Ecclesia pulsatur; squilla, cymbalum, &c. squilla pulsatur in triclinio, id est, refectorio.* Aimo. lib. 3. c. 82.

REFFARE.] Edit. Basil. *Repascere.* Aliàs, *tripauerit aut meterit.* Gloss. *Raptor reofere.* Messor *Riftere.* & hodie Germanis *Reupfen.* Gall. *Raffler* vellere est.

INPOTOS] Sic vet. 5. An inde *impffen* Alamannis. *Enter* nostris. Gloss. *fructus pœstin.*

MILARIO] Sic vet. 5. Gloss. Malarium pomum. Vet. donat. instrum. & 2. *melarios in ipso loco.*

DECORTICAVERIT] Exempl. 1. *exceruicauerit.*

CVLTELLVM] Nostris, *Coultre.*

SI QVIS ARATRVM] Gallos adinuenisse formam aratri cum rotis, testatur Plin. lib. 18. cap. 18.

TESTAVERIT] Sic vet. omnes libri præter vnum, qui habet, *si quis aratrum de campo alieno anteostauerit, aut iactauerit, aut testauerit.* Basiliens. *aratrum anteortauerit, aut iactauerit.*

DESCARGAVERIT] *descharge.*

Si

SI VERO TANTVM TVLERIT] Licèt tamen viam transeunti, pabuli nonnihil equo carpere Leg. 1. Long. De transeunt. Leg. Neapol. lib. 3. tit. 58. Iure Saxonico lib. 2. Speculi.

POST ANNVM QVAM FVERIT SIGNATA.] In diplom. Ludouici II. apud Lazium. *Ex parte Austri vsque ad medium montis Slauonum Colmiza dicta. Vbi duabus arboribus signa certa posita sunt.* Et in Chronico Laureshamensi, ex donation. Cancoronis: *De illo rubero vt, per Agilofum & suos consortes pro signa incisa.* Et paulò pòst: *sicut ipsa incisio arborum in ipsa die facta est, quæ vulgò lachus appellatur siue diuisio*, Inde *Laye. S. Germain en Laye.*

STATVAM] Sic vet. 7. alij, *Stauam.* nostris *Estaue*, genus maioris retis. Palum, Germ. *Staf.*

TREMACVLVM] Sic vet. 5. al. *Tramaculam, Tramaculum, Trimaclem, Tremalium. Tremail*, nostris.

VERTIVOLVM] Sic vet. 5. al. 2. *Vertuolum*, al. *Verticulum.* Nostris *Verueil.* Genus piscatorij retis, quò cùm intrauit piscis exire non potest.

BRACHILE] *bracelet.* Tacit. de moribus German. *Nec alius fœminis quàm viris habitus. Partémque vestitus superioris, in manicas non extendunt, nuda brachia ac lacertos.*

SI QVIS CASAM] Sic vet. 7. Tacitus de moribus Germ. *Ne cœmentorum quidem apud illos, aut tegularum vsus. Materia ad omnia vtuntur informi.*

TIT. XXXI.

TRVNCAVERIT] Basil. edit. *capolauerit.*

DIGITVM QVO SAGITTATVR] Ribuar. tit. 5. *digitus vnde sagittatur.*

SI VERO POLLIX MANCATVS PEPENDERIT] Rib. 5. *Quòd si pollix ibidem mancus pendiderit.*

TIT. XXXII.

CENITVM] Gloss. *oculum erutum habentem. Borgne.*

CONCHAGATVM] Gloss. *sordidatum.* Honos auribus, *foireux, breneux.*

VVLPICVLAM] *renard.* Greg. Tur. 8. hist. c. 6. *Multas eis perfidias & periuria exprobrauit, vocans eos sæpius Vulpes ingeniosas.* In vita S. Remigij: *Iussit nominari vulpeculam, quod cur ita eum nominari voluerit, qui fraudes & significationes ipsius animalis cognoscit, satis aduertit.*

LEPOREM] Sidon. *Cùm sint in prætoriis leones, in castris le-*

pores. Eusebius in Chronic. *Cornificius poëta à militibus destitutus interiit, quos sæpè fugientes Galeatos lepores appellarat.*

SI QVÆ MVLIER] Abest hic § in omnibus exempl. præterquam in vetustiori.

QVOD SCVTVM SVVM PROIECISSET] Vidend. Agathias lib. 2. Gallos scuta patria Thireos vocasse scribit Pausan. Hodie *Targes.* Tacitus de moribus German. *Scutum reliquisse præcipuum flagitium, nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas, multique superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt.*

DELATOREM] Gloss. *mendacem vel latratorem.*

TIT. XXXIIII.

VIA LACINA] Sic vet. 4. *Alicui viam suam obstare.* l. 1. hîc & tit. 82. leg. Ripuar. *Viam contradicere.* tit. 66. leg. Alam. Langobard. *Vecorint.*

BARONI] Gloss. *Baro.* ἀνήρ. tit. 76. leg. Alaman. *Si quis mortaudit Baronem.* Cæsarius in vita Engelberti Archiepiscopi Coloniens. *Ex Teutonico enim Latinóque compositus, Engelbertus vocabatur, Angelicam sonat libertatem.* Kero, *liberorum Barono.* Inde Barones homines Regis, siue qui hominium Regi debent.

TIT. XXXV.

HOMINEM INGENVVM SINE CAVSA LIGAVERIT] Tacitus de moribus Germ. *Aleam sobrij inter seria exercent, & nouissimo iactu de libertate & de corpore contendunt. Victus voluntariam seruitutem adit. Quamuis iunior, quamuis robustior, alligari se ac vinciri patitur.*

HOMINEM NOXIVM LIGATVM] Greg. Turon. de Mirac. S. Mart. lib. 1. cap. 17. & lib. 4. c. 16. & c. 35.

TIT. XXXVI.

RETORTAS] *Vnde sepes continetur.* Ribuar. tit. 45. *superiores virgæ, quæ sepis continent firmitatem.* & tit. 74. *si quis hominem intertiauerit, & infra placitum mortuus fuerit in quadriuio cum retorta in pede.* sic V. Vid. tit. 17. leg. Baiuuar. Chron. Casin. lib. 2. cap. 62. *Duo nigerrimi spiritus retortas ex agrestibus vitibus facientes, eúmque per guttur ligantes, in ipsa lacus profunda miserunt.* In Chartul. maioris Monasterij, *& de siluæ bosco dedit monachis quantùm eis in omnibus sufficiat, similiter quoque retortas, & rollones,*

ſtimulos quoque & cauillas & hucias, & ſi quid aliud in rurali opere eis neceſſe fuerit.

CAMBORTAS] Gloſſ. *quæ ſepem deſuper firmant.* Eadem origine forſitan, qua *Camboritum*, Britannis. *Baculus incuruatus* in vita B. Notkeri. Vualafrid. Strabus in vita B. Galli cap. 23. *Accepit à fratribus epiſtolam ad B. Gallum continentem venerandi tranſitum Columbani. Qui & baculum ipſius, quem vulgò Cambotam vocant, per manum Diaconi tranſmiſerit.* Eckerhardus in vita B. Notkeri. *Feſtinato autem aram ſancti Galli adientes, Cambotam quam ſanctus magiſter Columbanus per Manoaldum Diaconum miſerat &c. Cùm autem illum baculo ſancto.*

HERPICEM] Seruius in Virgil. 1. Georg. *Vimineáſque trahit crates. Ad agrorum ſc. exæquationem, quam ruſtici Hyrpicem vocant. Herce.*

PER MALVM INGENIVM] *Par malengin.*

TIT. XXXVII.

TRIENTI VNO, QVOD EST TERTIA PARS SOLIDI] Sic. vet. omn. Gregor. Turon. de vita S. Mart. *Vnum trientem mercedis intuitu detulit.* & cap. 19. lib. 2. de gloria Martyr. *Quidam alteri trientem præſtiterat.* Et de gloria Confeſſ. *Inuenies vnum trientem, ipſum donans vinum dignum epulis pauperum comparabis.* & cap. 109. *Igitur de hoc triente vinum comparat.* Idem hiſt. lib. 3. cap. 13.

LEGEM INTELLEXERIT] Intellexerit ſecundùm legem ſe defendere. tit. 38. *s'il ſe trait & recourt à loy*, ſicut moribus Leodienſibus habetur.

OBMALLARE] Marculf. form. Vt cauſas auctorum adſumendas, ſuorum aliquis licentiam habeat. *Ne aliquis per quodlibet ingenium de ipſis rebus eum inquietare voluerit, licentiam habeat, in vice auctorum ſuorum ipſe vel aduocatus ſuus eius cauſas adſumere &c. Præcipientes ergo iubemus vt memoratus Pontifex, aut Abbas, vel abbatiſſa ſeu aduocatus eius, in vicem auctorum cauſas ipſius licentiam habeat adſumendi, vel obmallandi,* quod alibi *reſpondendi vel obmallandi.*

TIT. XXXVIII.

MEDIETATEM COMPOSITIONIS] Baſilienſ. edit. *Medietatem de ipſa leudi componat, & pro alia medietate ipſum quadrupedem homini donet.* Tit. 48. Ribuar. *in medietatem Vueregeldi ſuſcipiatur.*

TIT. XXXIX.

DE VESTIGIO MINANDO] Gregor. Turon. cap. 81. de glor. Confeſſ. *Alterius hominis, malitia furis boues abſtulerat, qui adprehenſo veſtigio, & inter infuſos aqua viarum tramites ad profundas luti voragines perdito.*

INFRA TRES NOCTES] Ribuar. 49. *Et certo die in domo cuiuſlibet, vel in quolibet loco eum inuenerit.*

CONCABIASSE] Priſcianus. A. *Camiaſſe.* Marculf. *Concamio de villa: Aliqua loca inter ſe concamiare deberent.* Et: *Concamio de terra aut vinea.*

SEQVITVR] *ſuit ſes beſtes*, Morib. Bituricenſ.

PROCLAMAVERIT] In lege Familiæ data à Burchardo Epiſc. VVorm. *Si quis ex familia S. Petri ad ſociam ſuam legitimè venerit, quicquid in dotem dederit, & hoc ipſa annum & diem non proclamatum poſſidet, ſi vir prior moritur, vxor eius totam habeat dotem, vſque ad finem vitæ ſuæ.* libro 2. de feud. Tit. 27. §. 4.

ADRHAMIRE] *Iurare.* Noſtris, *Arramir.* In inſtrumento, De concordia cum Tetbaldo filio Leterij Vindoc. *Pro his rebus acquirendis arramiuimus bellum in curia Vindocenſi.* al. *arrauimus.* Vid. Gloſſ. ad Capitularia.

SECVNDVM LEGEM CVLCAVERIT] Sic 7. exemp. al. *collocauerit.* vt tit. 42. inf. & alibi ſæpè. Noſtris, *Adiourner, ou donner iour.* Nam ſol occaſus ſuprema tempeſtas erat. Gregor. Turon. 7. hiſt. c. 23. *Iniurioſus tamen ad placitum in conſpectu Regis Childeberti aduenit, & per triduum vſque ad occaſum ſolis obſeruauit. Sed cùm hic veniſſet, neque de cauſa hac ab vllo interpellatus fuiſſet, ad propria rediit.*

RES SVAS QVÆSIERIT ET INVENERIT] Rib. Titul. 49. *Quòd ſi in domo fuerit, & ei ſcrutinium, cuius eſt domus contradixerit, fur habeatur.*

ILLO ALIO RECLAMANTE] Inde *Reclain.*

TIT. XL.

CARRVGAM] Sic 4. al. carruam, *charruë.* Greg. Turon. 2. Miracul. c. 14. *præparatis carrucis compoſitóque plauſtro.*

VVARANIONEM] Sic vet. 4. an inde *haras?* Tit. 12. Leg. Baiuuar. Angargnaco, dicitur equus qui in hoſte vtilis non eſt.

SPADATVM] Caſtratum: Equorum plurimi ex vſu caſtrantur, ne aut fœminarum vſu exagitati cunctentur, aut in ſub-

fidiis ferocientes prodant hinnitu densiore vectores. Ammian. Marcell.

AMISSARIVM] Sic vet. 8. Gloſſar. *qui omni tempore cum equabus eſt.* Iuo Carnotenſ. epiſt. 8. In conuentione pacis inter Elſatiæ proceres & ciuitates. *Equi autem admiſſarij, quod vulgariter Stuot vocatur, & vineæ & ſegetes ſub hac pacis conditione perpetuò permaneant.* Ribuar. Tit. 5. *Si ingenuus ſoneſti, id eſt,* XII. *equas cum amiſſario,* VI. *ſcruuas cum verre, vel* XII. *vaccas cum tauro furatus fuerit.* Marculf. *Armentorum cum ipſo amiſſario, caballos tantos.* Equus ad ſtallum dicitur. Lib. 8. VViſig. §. 4. ſic enim vet. lib. *Eſtalon.*

SI QVIS PVLEDRVM] Sic 4. al. *poletrum,* vt in legib. VViſigott. lib. 8. *poudre ou poutre.* Gloſſ. *Pullus.* πῶλος.

TRIBATTERIT] Sic 4. vet. al. *trebatterit, debilitauerit,* aut *percuſſerit.* In edit. German. Tit. 28. *Si quis fœminam ingenuam grauidam trabatit, & ipſa fœmina fuerit mortua.*

TRIAEN COMPONAT] Sic exempl. 4. Alia duo *Triante vno.*

EXCVRTAVERIT] Sic 5. al. *ſcurtauerit.* Tit. 4. lib. 8. leg. VViſigott. §. 3. *ſi quis alieni caballi comam turpauerit, aut caudam curtauerit.*

EXCORTICAVERIT] Sic 5. al. 2. *excoriauerit.* Pleniùs vnum exempl. *Si quis caballum mortuum ſine permiſſu domini ſui excorticauerit.*

TIT. XLII.

SVPER SCAMNVM TENSVS] Ad malam manſionem extenſus. l. 7. D. depoſit. Euſeb. τοῖς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν. Gregor. Turon. hiſtor. 5. c. 49. Geſta Francorum: *Chramnus ſuper ſcamnum tenſus orario ſuggillatus eſt.* Aimoin. 2. 30. vel 50. & lib. 3. c. 66.

TIT. XLIII.

DE HALLIS] Tit. 69. Ripuar. Gloſſ. *Siccis ramis.* Inde, *Halle de Mars.* Et quæ à Philippo Auguſto Lutetiæ ædificatæ ſunt, *Les Halles.* Rigord.

IN TRVSTE] Antruſtionem Regis, cui dabatur duploma, cuius formula hæc eſt. *Rectum eſt, vt qui nobis fidem pollicentur inlæſam, noſtro tueamur auxilio. Et quia ille noſter fidelis domino propitio veniens in palatio noſtro, vnà cum arimania ſua, in manu noſtra truſtem & fidelitatem nobis viſus eſt coniuraſſe, propterea per præſens præceptum decernimus ac iubemus, vt deinceps memoratus ille in*

numero Antrustionum computetur, & si quis fortasse eum interficere præsumpserit, nouerit se virgeldo suo solidos sexcentos esse culpabilem. Germanis, *trevv.*

CONVIVAM REGIS] Venant. Honorius Clementianus Fortunatus, presbyter Italicus. de Conda Domestico.

Nunc etiam placidi Sigeberthi Regis amore
Sunt data seruitiis libera dona tuis.
Iussit & egregios inter residere potentes
Conuiuam reddens proficiente gradu.
Rex potior reliquis merito meliora parauit
Et quod maius habet, hoc tua causa docet.

Gregor. Turon. lib. 7. cap. 16. De Prætextato. *Post reditum verò suum ad vrbem Parisiacam aduenit, ac se Gunthcramo Regi repræsentauit, exorans vt causam suam diligenter exquireret. Asserebat enim regina eum non debere recipi, qui fuisset per iudicium quadraginta quinque Episcoporum à sacerdotali officio segregatus.* Sequitur deinde, *Et sic à Rege susceptus, atque conuiuio eius adscitus ad vrbem suam regressus est.* Vt iure se tueatur Iuo epist. 123. Capitularibus regalibus, quòd Geruasium ad communionem in Paschali Curia suscepisset.

POSSESSOR] *Ingenuus.* Greg. Turon. 3. de mir. S. Martini cap. 23. *Erant enim ingenui & possessionem propriam possidentes.*

ROMANVM TRIBVTARIVM] Gloss. *Et Stopharius nominatur qui censum Regi soluit.* Nec enim Franci ingenui pendebant tributum. Turon. lib. 7. c. 16. In exemplar. de donationibus factis Ecclesiæ Salisburgensi: *Tradiditque tributales Romanos ad eundem locum in diuersis locis colonos centumsedecim.* 1151. pag. Tom. 6. Canisij. Ibid. *Dedit qui dicuntur Romanos tributales* LXXX. pag. 1152. *Alij erant exercitales*, ibid.

IN QVADRIVIO] Auson.

Abiecta in triuiis inhumati glabra iacebat
Testa hominis.

SINE MANIBVS ET PEDIBVS] Gregor. Turon. hist. lib. 8. c. 29. *Truncatis manibus, auribúsque & naribus, variis sunt mortibus interempti.* lib. 10. c. 15. *Aliis manibus, nonnullis auribus naribúsque decisis seditio depressa quieuit.* Et lib. 10. c. 17. *Alios manibus incisis relinquunt, nonnullos auribus naribúsque amputatis ad ridiculum laxauerunt.* & cap. 11. 18.

IN PVTEVM] Tur. 7. 23. 373. *Iudæi cum duobus Christianis, ab Iniuriosi hominibus interfecti, in puteum qui propinquus erat domui eius, proiecti sunt.* Ado. *Comprehensus à Chlodomero cum vxore & filiis suis necatur, & in puteum proiectus occultatur.*

TOTA LEVDE SVA COMPONATVR] Tit. 55. & tit. 7. leg. Angl. & tit. 2. leg. Frision. In Capitul. Caroli Magni in Syluaco editis. *Si latro ibi occisus fuerit, qui eum occiderit leudem inde non soluit, & nullus illi inde faidam portare præsumat.* Vetus formula: *sic ab ipsis fuit iudicatum, vt illam leudem, vt lex erat, soluere deberet.*

TIT. XLIIII.

IN DOMO SVA ADSALLIERIT] Marculf. *Qualiter vos nulla mouente causa in via adsallissetis, & grauiter liuorassetis.*

TIT. XLV.

SI IN CONVIVIO] Pœnitentiale Roman. cap. 15. ex Concilio apud Vvermerias.

TIT. XLVI.

DE REIPPVS] Gloss. *de Sponsalitiis viduarum.* Pretium emptionis viduæ matrimonii causa. Tit. 41. leg. Saxon.

TVNGINVS] Gloss. *Iudex qui post Comitem est. Degan. Sollensib.* & in priscis Anglorum legibus, *Thegn.*

SCVTVM HABERE DEBET] Tit. 48. *Scutum in ipso malo habeat.* Inde apud Ott. de gest. Frid. lib. 1. c. 12. *Est autem consuetudinis Regum Francorum, quæ & Teutonum, vt quotiescumque ad sumendam imperij coronam militem ad transalpizandum coëgerint, in prædicto campo mansionem faciant. Ibi ligno in altum porrecto scutum suspenditur.* Guntherus.

Ligno suspenditur altè
Erecto clypeus, tum præco regius omnes
Conuocat, à dominis feudalia iura tenentes.

An quòd armati in Concilium venirent? Liu. lib. XXI. de Gallis. Tacitus de morib. German.

TRES HOMINES] Tit. 48. & tit. 56. *Sagibarones plus quàm tres esse non debent.*

TRES SOLIDOS ÆQVE PENSANTES] Maiores nostri sicut & nos hodie vxores sibi emebant solido & denario. Fredegarius Scholasticus. *Legatos ad Gundebaldum dirigit petens vt Chrotilde neptem suam ei in coniugium sociandam traderet. Quod ille denegare metuens, & sperans amicitiam cum Chlodoueo inire, eam daturum spopondit. Legati offerentes, solido & denario vt mos erat Francorum eam partibus Chlodouei sponsant, placitum ad præsens petentes,*

vt ipsam ad coniugium traderet Chlodoueo. Marculf. in formul. *N. filius N. puellam ingenuam nomine N. illius filiam per solidum & denarium, secundùm legem Salicam & antiquam consuetudinem desponsauit.* Propterea vxor in potestatem viri cedit, nec liberam habet rerum administrationem, quod & Gallis in vsu fuisse testatur Cæsar.

HABERE DEBET] Additur in 2. *Et tres erunt qui solidos pensare vel probare debent.* Quasi libripendes interuenerint.

CVI REIPPVS DEBEATVR] Nec enim debetur ei qui in hereditatem defuncti mariti succedit.

POST SEXTVM GENVCVLVM] Synod. Agripp. can. 6. Meldens. can. 7. *vsque ad septimum gradum.*

CAVSA] Gloss. *Pœna, propter solemnia non seruata.*

TIT. XLVII.

DE EO QVI VILLAM] *De complainte en cas de saisine & nouuelleté dedans l'an.* vt fallantur, qui D. Ludouicum Regem, aut Simonem de Bucy, ius istud antè nescitum, intra Franciam proquiritasse tradunt.

SI VERO XXX. NOCTES IMPLETÆ FVERINT] Iure Romano cùm in rem aliquam agerent litigatores, & pœna se sacramenti peterent, poscebant iudicem, qui dabatur post xxx. diem. Ascon. 3. in Verrem.

PRÆSTOS HABEAT] Sic vet. 3. Gloss. *præsentes.* alij 2. *præstus.* Iure Romano superstitibus, id est, testibus præsentibus, ij inter quos controuersia erat, vindicias sumere iubebantur.

SVPRA FORTVNA SVA] *à ses perils & fortunes.*

VT ACCEDAT AD LOCVM] *Execution & fournissement de complainte sur le lieu.* cap. 12. Consuetud. Insulan. Gellius lib. 20. cap. 9.

ELABORAVIT] Turon. cap. 82. de gloria Confess. *Cùmque alterum vas apium vellet auferre, ait sacerdos, sufficiat nunc fili istud, alterum verò ei qui ipsum laborauit reserua.* Marculf. in form. *Tam de alode, aut de comparato, vel de qualibet adtractu, vbicumque habere videor, & quod pariter in coniugium positi laborauimus.* Et canon. 14. Synod. Triburiens. *Si verò in qualibet silua vel deserto loco aliquod desertum collaborauerit.*

TIT. XLVIII.

DE AFFATOMIÆ] Sic vet. 5. Gloss. *De donationibus quæ fiunt festuca in sinum ei cui donabatur, proiecta.* Marculf. in formul.

affatimiæ

affatimiæ. *Dulcissimis nepotibus meis illis. Ego auus. Dum cognitum est qualiter genitor vester filius meus compellente fine naturæ de hac luce decessit, & vos in alode minimè accedere poteratis. Ideo pensantes causam consanguinitatis, dono vobis per hanc affatimiam pro omni portione in pago illo, centena illa, quidquid in iam dicto loco, &c.* Idem *quidquid iam dicto loco genitor vester filius meus diuidere & exæquare deberet, vos quoque nepotes mei per hanc affatimiam post obitum meum diuidere & exæquare faciatis.*

FESTVCAM] Aliquot codic. *fistucam.* Symbolum traditionis. Marculf. *Consignauit & tradidit & vestiuit, & per durpilum & festucam, sibi foras exitum alienum vel spoliatum in omnibus esse dixit.* Et alibi. *quod in præsente & per fistucam eas eidem visus est commendasse.* Idem. *Inter se visi sunt diuisisse, vel exæquasse, & inuicem pars partem tradidisse, & per fistucam omnia partitum partisse.* Inde, *exfestucare.* Henrico IV. Imp. Sigebert. & Ottoni Frisingens. & formulariis nostris, *bailler vn festu en signe de deguerpissement.*

IN LAISVM] Gloss. *in sinum.* Marculf. de Læsouerpo per manum Regis. *Villas nuncupatas N. sitas in pago illo sua spontanea voluntate nobis per fistucam visus est laisouerpisse vel condonasse.* Inde, *tendre le giron.*

IN CASA IPSIVS MANERE] Greg. Turon. 4. de mirac. S. Mart. c. 12.

IN POTESTATE SVA] *Car donner & retenir ne vaut.*

ANTE XII. MENSES] *Temps de saisine.*

BEVDO] al. Beodo. *à sa table.* Vet. Glossar. *Mensa, beod; Refectorium, Beodden.* Inde opinor, *Vnir & mettre à sa table.*

THEADA] vet. Theoda. al. Theuda. Gloss. Lipsij *Theado gentes nationes Thiadon.*

ANTE REGEM AVT IN MALLO PVBLICO] Donationis per manum Regis formula extat apud Marculf. Moribus Bolonienf. & Pontiuens. *Auant que le donataire puisse iouïr du don à luy fait, & en faire son acquest, faut qu'il l'apprehende par mise de fait, & instice competente.*

TIT. XLIX.

DE FILTORTIS] Gloss. *de intertiatis rebus.*

IN TERTIAM MANVM] *En main tierce.*

CARBONARIAM] Quæ est inter Cameracum & Tornacum. Tritenheim. ex Hunnibaldo. Sulpit. Alexand. apud Gregor. Turonens. lib. 2. c. 8. 9. Sigebert. ann. 880. *Camaracum obsedit & cepit. Inde mouens per Carbonariam siluam ad Tornacum festinans iter direxit in Thoringiam.*

NOCTES XL.] Sic Tit. 52. & in const. Carol. Magn. *Postquam Comes & pagenses de qualibet expeditione hostili reuersi fuerint, ex eo die supra* XL. *noctes sit bannus rescissus, quod lingua Theutisca Scatlegi, id est, armorum depositio vocatur.*

REM INTERTIATAM] *Chose entiercée.* Aurelian. In leg. Eduardi Regis Angl. *Si quispiam aliquid intertiet super aliquem, & intertiatus non poterit vuarantum suum habere, erit forisfactura sua.*

VENDIDERIT AVT CAMBIAVERIT] Vnde & Constitutio Caroli Magni. *Nullus comparet caballum, nisi illum hominem agnoscat, qui ei vendidit, aut de quo pago est, vel vbi manet, aut quis eius senior.*

QVOD EI NVNCIASSET] Edit. Germ. *quomodo ei mancauerit.*

EXIVIT SE] Sic vet. 3. al. *Exuit se.*

ISTA OMNIA VBI SVVS HAMALLVS EST] Exempl. 1. *Ista omnia facere debet in mallo vbi ipse amallus esse dignoscitur, super quem, &c.* Aliud. *Ista omnia in mallo debent fieri, vbi illi est hamallus.* id est, *qui suscipit causam ad mallandum in vicem alterius.* Tit. 35. Leg. Ripuar.

TIT. L.

ADFIRMARE] Sic vet. 6.

DE IPSIS CONIVRATORIBVS] vet. 2. *de ipsis iuratoribus.* Marculf. in formul. *Sed nuncupatus ille nec ad placitum suum venit, nec ipsum sacramentum iurauit, neque iuratores sui, nec vllus fuit testatus qui sunia nunciasset.* Plaut. Pænul. *Vos iuratores estis, quaeso operam date.* Senec. *Quis vnquam ab historico iuratores exegit.* Nortmannis. *Iureurs.*

PERIVRASSET] Maximè in causis quæ sub iureiurando finiendæ sunt. can. 8. Syn. Aurel.

TIT. LI.

FORBANNITI] Sic vet. 3. Alia 5. exempl. *Ferbanniti.* In Constit. Caroli Magni. *De Theloneis qui iam antea forbanniti fuerant, nemo tollat.* Et alibi. *Quicumque abhinc inante latronem receperit, maximè autem illum qui forbannitus fuerit.*

TIT. LII.

DE EO QVI FIDEM FACTAM] Glossar. *Qui vvadium alteri dat, & postea persoluere spreuerit.* al. *De fide facta.* sicut Basil. edit. quam cum hac confer. Tit. 59. *nec de vlla lege fidem facere noluerit.*

ADMALLARE] Edit. Germ. *mannire ad mallum.* Marculfus in formula de causis alterius recipiendis, *Eo quod propter simplicitatem suam, causas suas minimè possit prosequi, vel admallare, clementiæ regni nostri petiit, vt inlustris vir ille omnes causas suas in vice ipsius, tam in pago, quàm in palatio nostro admallandum prosequendùmque recipere deberet.*

IVDEX] *Tunginus.* edit. Germ.

GASACCHIONEM] al. *Gasacchium.* Aduersarium causatorem. *Gegensac. Vuithef sack.*

INDE EVM ADSTRINGAS] In form. Rom. *Inde ego te ex iure manu consertum voco.*

IVDEX] 2. Exempl. *Tunzinus.*

DEBITVM ASCENDAT] *La debte monte à neuf sols.*

ADIACTIVVM] Vid. Notitia de iactiuis. Marculf. in formul. *Dum & illustris vir ill. Comes Palatij nostri testimoniauit quod antedictus ille placitum suum legibus custodiuit, & eum adiectiuit, vel solstatiuit, & ipse placitum suum custodire neglexit. Iectiuus siue negligens.* In formul. quam adscripsi tit. de Racinburg. infrà, & alibi apud Marculf. *Vt dum ipse tale sacramentum habuit adfirmatum, & ipsum nullatenus iurauit, nec ipse, nec iuratores sui, sed exinde se iectiuum dimisit.* In adnunciatione Caroli apud Pistas. *Et si sacramenta legalia in primo die Lunæ post Pascha iuranda deuenerint, aut in aliis feriis, quando mallum tenere debuerit, mittet quisque Comes missum suum, qui ipsa sacramenta auscultet, ne ipsi homines iectiui inueniantur, & ipse sic mallum suum teneat, vt Barrigildi.* Et *iectare.* In Constitut. Caroli Magni. *Vt nullus præsumat hominem ad iudicium sine causa iectare, nisi iudicatum fuerit.*

PER TRES MANNITAS] Trinundino, Rom.

PER SINGVLAS ADMONITIONES] *Pour chacun defaut.*

RACINBVRGIOS] Sic vet. 3. Gloss. *Iudices.* Kero. *Causa, rahcha.* tit. 57. leg. Ripuar. & in formulis Salic. *Ideo venientes pariter illo mallo ante illum Comitem, vel reliquos racinburgios.*

DE FORTVNA IPSIVS TOLLANT] Alioquin licuit res aduersarij possidere, donec satisfecisset. Gregor. Turon. 4. 46.

AVT DE VITA COMPONAT] Vid. Præfat. Burgund. leg. Marculf. in form. Qui se in seruitio alterius obnoxiat. *Dum instigante aduersario & fragilitate mea praualente, in casus graues cecidi, vnde mortis periculum incurrere potueram: sed dum vestra pietas me iam morti adiudicatum, de pecunia vestra redemistis, vel pro mea culpa res vestras quamplures dedistis. Et ego de rebus meis, vnde vestra beneficia rependere debuissem, non habeo, ideo pro hoc statum meum vobis visus sum obnoxiuisse. ita vt ab hoc de vestro seruitio penitus non discedam.*

TIT. LIII.

DE EO QVI GRAFIONEM] Vet. 1. *de Andoctemito.* Edit. Basil. *de Andocmito.* Sugger. de possession. Monast. B. Dionysij. *Ab oppressione exactorum regiorum quos dicunt Graffiones.*

ADMALLATVM] additur in 2. exempl. *vel adiectiuum.* Aliud exempl. habet, *antequam legitimè admallatus aut fides ei facta fuerit.* Edit. Basiliens. *Antequam eum per legem habeat admallatum aut consecutum quòd ei in mallo fidem fecisset.*

AVT SE REDIMAT] Edit. Basil. *Aut Vueregildeum suum redimat.*

TIT. LIIII.

DE RE PRÆSTATA] al. *de præstata. Du Prest.*

SOLEM COLLOCET] Gregorius Turonensis lib. 7. cap. 23. *Iniuriosus ad placitum in conspectu Regis Childeberti aduenit, & per triduum vsque occasum solis obseruauit.*

SVPER ILLOS &c.] Vnde & moribus Ambianensium multam fisco inferunt, qui ad diem non soluerunt.

TIT. LV.

DE ÆNEO] Gloss. *de Caldario.* Gloss. χαλκεῖον. Olla, æneum, miliarium. Gregor. Turon. 8. Histor. c. 6. *Conspicio eminus æneum super ignem positum feruere vehementer.* In form. consecrationis eiusmodi aquæ. *Vt si hic homo pro hac reputationis causa, furto videlicet, vel homicidio, aut adulterio, vel luxuria, aut pro qualibet causa culpa, modò ad præsens manum suam in hanc aquam igne feruentem miserit.* Vnde in consuet. Nort. *se purger par eau, & par ignise.* & leg. Vuisigott. *Examen Caldariæ.* Et communis apud nos loquutio. *I'en mettrois la main au feu.*

AD ÆNEVM] Gloss. interlinearis, id est, *ad iudicium.* Aimon. 5. cap. 34. Art. 39. Iur. Sax. *Vel in aquam bullientem brachium vsque ad cubitum imponant.*

Iudicium aquæ calidæ & ferri candentis.

Inquisitus aliquis de furto, luxuria, adulterio, vel qualicunque re alia, & nolens confiteri magistro seniori, vel missu senioris, ista erit ratio.

Pergens Sacerdos ad Ecclesiam induat se vestimentis sacris, excepta casula, ferens in læua Euangelium sanctum cum Crismario & patrociniis Sanctorum, calicéque & patena, expectante eum plebe cum fure vel cuiuscunque criminis implicato in atrio Ecclesiæ, & dicat coram astanti plebe in ostio Ecclesiæ.

Videte, fratres, Christianæ legis officium: Ecce lex in qua est spes & remissio omnium peccatorum, hîc chrismatis vnctio, hîc corporis & sanguinis Domini consecratio. Videte ne tantæ beatitudinis hæreditate & consortio priuemini, implicantes vos sceleri alieno, quia scriptum est, Non solùm qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, damnabuntur. Deinde vertens se ad sceleratum, dicat tam ei quàm plebi:

Interdico tam tibi quàm & omnibus astantibus, ô homo, per Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, per tremendum diem iudicij, per mysterium baptismatis, per venerationem omnium Sanctorum, vt si de hac re culpabilis es, aut fecisti, aut scisti, aut baiulasti, aut consensisti, aut post actam culpam denominatam sciens factoribus iuuisti &c. Ecclesiam Dei non introeas, Christianæ societati non miscearis, si reatum nolueris confiteri admissum, antequam iudicio examineris publico.

Deinde designet locum in atrio Ecclesiæ vbi ignis fieri possit ad caldariam suspendendam, in qua aqua bulliens efficiatur, aut ferrum ignitum: Ita tamen vt priùs locus ille aqua benedicta aspergatur, nec non & aqua quæ in caldaria est propter illusiones dæmonicas. Et his dictis imponat introitum. Ant. Iustus es Domine. Ps. Beati immaculati. ℟. Custodi me Domine. ℣. De vultu tuo. Off. De profundis. Com. Amen dico vobis quidquid orantes.

Post celebrationem missæ pergat Sacerdos cum plebe ad aquam vel ferrum benedicendum. Oremus. Deus Iudex iustus &c. Vt ab Auctuar. referuntur lib. 4. Annal. Boior. MS. quod ad finem ita est in vet Ex. *eripuisti: Ita clementissime dominator oramus & petimus, vt quisquis innocens de hoc crimine prænominato in* hanc aquam manum miserit, vel ferrum portauerit, *sanam & inlæsam,* eam educat, *per te saluatorem & redemptorem totius orbis, qui venturus es iudicare viuos & mortuos, & sæculum per ignem.*

Omnipotens sempiterne Deus, qui es scrutator occultorum cordium, te. Hîc desinit planè vet. exemplar.

Vid. Auctuar. lib. 4. Annal Boior. p. 418. Iuretum in notis ad Epistolas Iuonis.

TIT. LVI.

SAGIBARONEM] Gloss. *dicuntur quasi senatores.* al. Sachbarones. *hommes de loy ou de causes.* Artic. 85. Consuet. Hanno. Senatorum vrbis Aruernæ meminit Gregor. Turonen. de glor. Confess. cap. 5. 42. 65. & 206. Senatorum Bituricensium lib. 1. c. 31. Turonensium lib. 2. c. 26. historiar. In Synod. Aquisgran. *Senatores vniuersi Regni Francorum perficere se acclamauerunt.*

ID EST PLEBS QVÆ AD VNVM MALLVM CONVENIRE SOLET] Tacit. de moribus Germ. *Eliguntur in iisdem Conciliis & principes,*

qui iura per pagos vicósque reddunt. Centeri singulis ex plebe Comites, consilium simul & auctoritas, adsunt.

TIT. LVII.

TVMVLVM] Gloss. *Tumbam.* Iornandes in histor. Gotthor. *Noctúque secreto cadauer est terra reconditum, cuius coopercula primùm auro, secundò argento, tertiò ferri rigore communiunt.*

ARISTATONEM] pag. 108. suprà. Pallio cadauera tegebantur Apuleius 1. Floridor.

MANDVALEM] Gloss. *Cancellum qui desuper tumulum stat.* Einhardus lib. 1. de Translatione beatorum Martyrum Marcellini & Petri. *Sacra beatorum Martyrum corpora notto recondita in absida basilicæ locauimus, & sicut in Francia mos est, superposito ligneo culmine linteis ac sericis palliis ornandi gratia conteximus, apponentes altare, ac duo vexilla Dominicæ passionis, quæ in via feretrum præcedere solebant. Hinc atque hinc erigentes, locum illum diuinis officiis celebrandis aptum facere curauimus.*

SELAVE] *seule* dicitur. & tit. 7. leg Baioar. *sul.* Inde *Hermsul.* Mercurij columna.

PONTICVLVS] In vita beati Euermari. *Post exequias accuratiori sepultura cohonestantes dimidio clypeo corpori eius superposito, & altera clypei parte ei supposita.* In epist. Theodulphi Aurelianensis, & can. 9. Synodi Meldensis. *Tumuli qui apparent profundiùs in terram mittantur, & pauimento desuper facto nullo tumulorum vestigio apparente, &c.* Alemann. *Columella.* Emardus, suprà 108. in Gloss. Lipsij *Slapigraui, sepulchro.*

CORPVS IAM SEPVLTVM] Nam vestitum sepeliebant cum ornamentis. Gregor. Turonen. lib. 6. c. vlt. *Ablutúmque vestimentis melioribus induit.* Amalarius lib. 4. c. 41. Idem Gregor. lib. 8. cap. 21. *Sepulta est cum grandibus ornamentis & multo auro.* Paulò pòst. *Detexerunt sepulchrum, tollentes & auferentes omnia ornamenta corporis defuncti quæ reperire potuerunt.* Idem alibi. *Exinde vestitus, atque ablutus in Ecclesiam defertur.* Et, *Adfuit quædam matrona, quæ ablutam dignis vestiit vestimentis.*

VVARGVS] hoc est *deiectus & expulsus.* Sic vet. Gloss. & tit. 87. leg. Ripuar. *Vagus & profugus super terram,* vt habetur cap. 4. Genes. Inde apud Sidonium lib. 6. ep. 3. *Vargus, Bandouiller.*

IN MODVM BASILICÆ] Gregor. Turonen. de glor. Martyr. *Basilicam super tumulum sancti magnam ædificauit.* & 2. Histor. cap. 14. Idem de glor. Confess. cap. 51. & 105.

FACTVM] sic vet. 5.

QVICVMQVE HOSPITALITATEM DEDERIT] παρέχει σέγην. apud Plutarch. in Ciceron. Alioquin quemcunque mortalium arcere tecto, nefas habebant maiores nostri. Cæsar lib. 6. Tacit. de moribus German.

TIT. LVIII.

DE INCENDIO VEL EXPOLIATIONE ECCLESIÆ] *Hæc capitula Domnus Ludouicus Imp. Anno Imperij sui quinto, cum vniuerso cœtu populi in Aquisgrani palatio promulgauit, atque legi Salicæ addere præcepit. Ipsáque postea cùm in Theodonis villa generalem conuentum habuisset, vlteriùs capitula appellanda esse prohibuit, sed vt lex tantum diceretur voluit.*

VEL VBI RELIQVIÆ] Gregor. Turon. 2. Mirac. cap. 40.

DE ALTARI] 1. q. 3. c. quæsitum. & c. grauem de excess. Prælat.

SI QVIS DIACONEM] ita in omnibus.

TIT. LIX.

IN XL. NOCTES] In formula relationis cum iudicio. *Sed postea taliter in iam dicto loco ipsi illi iudicatum fuit, vt in noctes* XL. *apud homines* XXXVI. *manu sua trigesima septima, in Ecclesia illa, in loco nuncupante illo, coniurare debeat.*

REX EXTRA SERMONEM SVVM EVM ESSE DIIVDICET] Extra mundeburdem. Marculf. in formul. de Mundeburde Regis, *Sub sermone* (inquit) *nostro & mundeburde quietus resideat.* Et alibi. *sub sermone tuitionis nostræ visi fuimus recepisse.*

PER LEGEM SE EDVCERE] Vet. 5. per legem se edicere noluerit.

ET QVICVMQVE EI PANEM DEDERIT] Cæsar 6. de bell. Gall. *Sacrificiis interdicunt. Hæc pœna est apud eos grauissima. Quibus ita interdictum est, ij numero impiorum ac sceleratorum habentur, ab iis omnes decedunt, aditum eorum, sermonem defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant, neque his petentibus ius redditur, neque honos vllus communicatur.*

TIT. LX.

DE RACINBVRGIIS] Gloss. Keronis. *Causa, Rahcha.* In formula cautionis de Infracturis. *Contigit quòd cellarium vel spicarium vestrum infregi, & exinde annonam vel aliam raupam in solidos tantum furaui, dum & vos & aduocatus vester exinde ante illum Comitem interpellare fecisti. Et ego hanc causam nullatenus potui de-*

negare. Sic ab ipsis Racinburgiis iudicatum, vt per vuadium meum eam contra vos, hoc est, componere vel satisfacere debeam, &c. sed dum ipsos solidos minimè habui, vnde transsoluere debeam, sic mihi aptificauit, vt brachium in collum posui, & per comam capitis mei coram præsentibus hominibus tradere feci, in ea ratione, vt interim quod ipsos solidos vestros reddere potuero, & seruitium vestrum & opera qualecumque vos vel iuniores vestri iniunxeritis, facere & adimplere debeam, & si exinde negligens vel iactiuus apparuero, spondeo me contra vos, vt talem disciplinam supra dorsum meum facere iubeatis, quam super reliquos seruos vestros.

EGO VOS TANGANO] *Adiuro, interpello*, Ribuar. tit. 30. *Et sine tangano loquatur & dicat. Ego ignoro vtrum seruus meus culp. an innocens de hoc extiterit.* Et tit. 60. *Tabularium interpellatum in iudicio non tanganet, & nec alsaccia requirat, & sacramenta absque tangano coniurent.* In fœdere Ludouici & Caroli apud Nitardum *plaid. Thing.* Gloss. vetus, *placitum, plait, vel gedinge; placitare, Dengen.* Germ. *Dingen*, accusare dicitur.

LEGEM IVDICETIS] Inde *Iugement de loy.* Hannoniens. mor. cap. 17. & Mont. cap. 2. & 15.

CONTRA VNVMQVEMQVE] *Amende de fol appel.* vt Ribuar. Tit. 57.

TIT. LXI.

IN DVRPILO] *In liminari siue vestibulo.* Marculf. *Et per durpilum & festucam, sibi foras exitum alienum vel spoliatum in omnibus esse dixit.* In vita S. Eugendi. *Clausuram fortissimam superstitiosissimi templi, quod Gallica lingua, Isandor, id est, ferrei hostij.*

DE ILLA TERRA] Vnde Moribus nostris. *Mettre en sa main le gazon de l'heritage.* In notitia traditionis. *Qualiter veniens il. die illo, in villa illa, ante bonos homines per hostium, & axatoria, seu terram vel herbam homini illi, nomine ill. & coniugi suæ ill. rem illam visus fuit tradidisse non in fraude, sed in publico, & per meam fistucam, de iam dicta re illa exitum fecisse.* Et alibi. *Per terram, & per herbam, seu per hostium, visus fuit tradidisse.* In formula traditoriæ de terra. *Missus ipsius fœmina ille ipsi misso monasterij, nomine illi per ipsum hostium de ipsa casa per terram vel herbam, sicut lex est, ad partem Sancti illius, visus est tradidisse, & per suam fistucam ipsum missum, vel ipsam fœminam de ipsis rebus se exutos ex omnibus esse dixisse.*

VLTRA SCAPVLAS IACTARE] Inde *Riche par dessus l'épaule.*

CAMISA] al. *Camisia.* Guitbert. de bello sacro lib. 3. *Adoptionis autem talis pro gentis consuetudine dicitur fuisse modus. Intra li-*

neam interulam, quam nos camisiam vocamus, nudum intrare eum faciens, sibi adstrinxit. Ad hæc omnia osculo libato firmauit.

DISCINCTVS ET DISCALCEATVS] *Desceint & sans houzeaux.* Artic. 72. Consuet. Borbon. & c. 20. Aluerniæ, Artic. 4. Marchiæ 64. Inde *tendre & donner la ceinture. Et laisser les houzeaux.* Videatur quæst. 46. Drusij.

TIT. LXII.

ALODE] In epist. Ioan. PP. VIII. *Proprietates Bosonis & Engeltrudis, quas vos alodium dicitis, filiabus eorum heredibus restituatis.* Marculf. *Terra paterna. Auiatica.* tit. 58. leg. Ripuar. *Biens papoaux, & auitins. VVasconibus.* Dicitur tamen & de conquisito, vt notaui in Glossario ad Capitularia.

ET FILIOS NON DIMISERIT] Filiæ enim patri in alode non succedebant, nisi aliter cauisset. Marculf. in formul. quæ extat apud Doctorem meum, Obseruat. 8. Innominat. Auctor de formulis Salicis. *Dulcissima filia mea, dum cognitum est qualiter secundum legem Salicam, in portione paterna cum fratribus tuis filiis meis minimè potes accedere.* Sed nec in lege familiæ, quam Burch. VVorm. Episc. scripsit. *Si ex familia* (inquit) *vir aliquis & vxor eius obierint, & filium cum filia reliquerint, filius hæreditatem seruilis terræ recipiat, filia autem vestimenta matris, & pecuniam operatam recipiat.*

QVICVMQVE PROXIMIORES] Vet. formula, Vt in locum filiarum nepotes instituantur ab auo. *Dulcissimis nepotibus meis S. Dum peccatis meis facientibus genitrix vestra filia mea, quod non optaueram, tempore naturæ suæ completo ab hac luce decessit. Ego verò pensans consanguinitatis causam, dum & pro lege, cum ceteris filiis meis auunculis vestris in alode mea minimè accedere potueratis, ideo per hanc epistulam vos dulcissimi nepotes mei volo, vt in alode mea, post meum discessum, si mihi superstites fueritis, &c.*

DE TERRA VERO SALICA] In donatione Caroli Magni Ecclesiæ Tigurinæ. *Atque insuper in Honica duos mansos & dimidium præter Salicam terram de nostra propria manu in suam manum vt iustum est percepit.* Id est, terra quæ hostibus deuictis Regi militibúsve Saliis sorte obtigit. Gregor. Turonens. histor. 2. 27. Aimoin. 1. 12. Thoromach. 678. Hincmarus in vita beati Remigij. Vnde & *decima Salica* in descriptione Hubarum ad curiam Furde pertinentium, apud Marq. Freherum vir. doct. Et Salica domus, in Polyptico sancti Galli, *tam marchis quàm ædificiis (excepta domo Salica) curtilibus terris, &c. anno XXXV. Hludouuici piissimi Regis.* Nam agri ex hoste capti partim in publico, vel Principi, partim veteri posseso-

ri relinquebantur, partim militibus & veteranis in præmia assignabantur. Procop. 1. de bello VVandalico. *Gizerichus deinde siquid inter Afros boni fuerat, aut agri, aut rerum aliarum, omne inter filios diuisit Honorichum & Genzonem, nam Theodatus omnibus iunior iam decesserat sine liberis. Ceteros item agros optimos Africæ, à dominis ereptos VVandalis distribuit, qui adhuc hodie* κλῆροι βανδίλων καλοῦνται. Malè interpres Latinus. Vnde in edicto Hunnerici apud Victorem Episc. Vticens. lib. III. *Sortes Vandilorum.* Et lib. 10. leg. VVisigotth. tit. 2. *Sortes Gothicæ & Romanæ.* Sidonius lib. 7. ep. 6. *Limes Gotthicæ sortis.* Videantur leg. Burgund. & Cassiodorus.

NVLLA PORTIO HEREDITATIS MVLIERI VENIAT] Carol. IV. de vita sua. *Eodem anno obiit Carolus Francorum Rex, relicta vxore prægnante, quæ filiam peperit. Et cùm de consuetudine regni, filiæ non succedant, prouectus est Philippus filius soceri mei in Regem Franciæ, quia propinquior erat heres in linea masculina.* Albertus Argentin. in Chron. *Cùm Francia à nullo haberi dicatur in feudum, quamuis è contrà nullus per fœmininam lineam successisse dicatur.* Vet. Chron. *Obeunte inhumatóque Carolo Pulchro orta est quæstio non modica, quis in regno de ipsius progenie proximior existeret ad succedendum, &c. Tandem opinionibus & altercationibus sopitis, per Principes & regni sapientes conclusum fuit & vnanimiter determinatum, quòd regnum eo quòd de consuetudine & statutis eiusdem, in genus fœmineum descendere non valebat, Comiti de Valesio Philippo pertinere debebat.* Bald. ad l. 1. D. de senator. & ad tit. De feudo Marchiæ. Petr. Iacobus Tit. De causis ex quibus Vasall. Froissard. Volum. 1. cap. 4. Garibay lib. 26. Histor. Hisp. cap. 16. Et sanè iure antiquo feudorum, filiæ à successione feudi remouentur, quia fœminæ neque faidam leuare, neque pugnam facere possunt. lib. 1. de feud. tit. 1.

TIT. LXIII.

DE EO QVI SE DE PARENTILA] Id est, *De eiuratione cognationis.*

FVSTES ALNINOS SVPER CAPVT SVVM FRANGAT] Ad inde fustis fractio in funere Regum nostrorum. Et *Rompre le fust ou festu auec quelqu'vn.* Sicut contrà moribus nostris, *Liurement de fust.* In vet. Instrument. *Vnde eiusmodi auctoramentum priùs ibidem in capitulo quodam fuste, vt moris est, fecit, & postea eundem fustem super altare posuit.* Et alibi. *Ex quo molendino dum super altare donationem quodam fuste vt moris est faceret.* Item. *Postea hoc maius monasterium in capitulo nostro, quodam fuste qui apud nos nomine eius inscripto in testimonium seruatur, præsente Domino Abbate Alberto fecit guerpitionem.*

DE TOTA EORVM SE RATIONE] *De toute leur race.*

TIT. LXV.

MEDIETATEM PARENTES] *Nam vniuersa domus recipiebat satisfactionem.* Tacit. de morib. Germ. *Suos enim opprimi quisque & circumueniri non patitur.* Cæsar.

TIT. LXVII.

HEREBVRGIVM] Equestribus *Herege*, Heluetiis *Herberger.* An inde *Hurebez.*

STRIA HOMINEM COMEDERIT] λαιςρυγών. *Striga malefica.* Plaut. Pseudolo. *Strigibus viuis, conuiuis intestina quæ exedant.* Vid. Tit. de homicidiis seruor. lib. 1. Leg. Langobard. *Genichiales*, Hincmaro dicuntur. *Genoches*, Biturigens.

TIT. LXIX.

DE BARGO] *Ramo.* Tacit. de morib. Germ. *Proditores & transfugas arboribus suspendunt.* Inuenio in Gloss. Saxonic. antiquiss. *Baar feretrum.* Inde fortassis *Bargina* νεκροφορός.

VTI INCROCATVR] Inde *Pendre au croc.*

QVOD INIMICVS] *Duellio*, Mos Francis solitus. Aimon. 5. 13.

VIVVM HOMINEM] In quæstionibus adhibendis more Francico, reus reuinctis post tergum manibus, suspensus ad arborem dependebat. Gregor. Turon. lib. 5. histor. cap. 49.

TIT. LXXI.

DE TERRA CONDEMNATA] Totus hic titulus abest in omnibus exempl. Ædificiorum condemnatorum fit mentio, Specul. Saxon. libr. 3. Tit. 1.

DECRETIO CHILDEBERTI R.

CVM NOSTRIS OPTIMATIBVS PERTRACTAVIMVS] Vetus Chronic. in Ludouico Pio. *Francofurti generali conuentu congregato, quæ ad vtilitatem Orientalium partium regni sui pertinebant, more solemni ab optimatibus quos ad hoc euocare iusserat, tractari curauit.*

CONVENIT NOBIS IN CAMPO] Chronic. MS. in Pipino. *Tenuit Synodum suum cum omnibus Francis more solito in campo.* Aimoin. 4. 67. *Et Biturigas veniens conuentum more Francico in campis egit.*

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM,

Quæ in Glossario F. Pithœi continentur, & explicantur.

Trappe.

INDEX AVTHORVM

Qui in Glossario F. Pithœi citantur.

FINIS.

CLARISSIMI VIRI HIERONYMI BIGNONII AD LIBRVM LEGIS SALICÆ NOTÆ.

LEGIS SALICÆ] Zozimus lib. III. Τὸ Σαλίων ἔθνος Φράγκων ἀπόμοιρον. Ammian. Marcellinus lib. XVII. de Iuliano, *petit primos omnium Francos, eos videlicet quos consuetudo Salios appellauit.* Idem Zozimus lib. III. Iulianum refert Saliorum ope Quados penitus excidisse, quos demum in numeros militares adscripsit. Καῖσαρ Σαλίους τε, καὶ Κουάδων μοῖραν, καὶ τῶν ἐν τῇ Βαταβίᾳ νήσῳ τινὰς τάγμασιν ἐγκατέλεξεν, ἃ καὶ νῦν ἐφ' ἡμῶν ἔτι δοκεῖ περισώζεσθαι. Quos Saliorum ordines suo tempore durare ait; Ideóque in Notitia vtriusque imperij inter auxilia palatina sæpe Saliorum numeri memorantur. *Sub dispositione Magistri militum præsentalis per orientem Batavi seniores, Braccati iuniores, Salij Constantiani.* In Occidente verò sub dispositione Magistri peditum, *Salij Tubantes Augustei, cum eorum clypeis.* Ibidémque, *Sagittarij Neruij, Salij Gallicani.* Et inter Equitum vexillationes intra Gallias cum viro illustri Magistro militum Galliarum, *Salij seniores*; alibi, *Salij iuniores.* Francorum quippe multitudo non in Palatio modò, vt ait Ammianus, ea tempestate florebat, sed & auxilia militaria, numerósque complebat. Sed vnde Saliorum appellationem traxerint ignotum est; nam quod plerique à fluminibus sic nominatos esse contendunt, nec confirmare, nec refellere in animo est: Tantùm dicam nihil adferri quo mihi quidquam ex his opinionibus probetur. Quod verò doctissimus Pithœus & Vignerius de Saltu commenti sunt, id bellè & acutè magis quàm verè dictum. Neque suffragatur Ammianus

dum ait consuetudine Francorum partem Salios vocari, cùm liquidò constet consuetudinem pro more gentis ab illo vsurpatam. Longè itaque Romanas eiusmodi barbararum appellationum etymologias fugere debemus, ne cum illis ineptiamus qui Longobardos à longis barbis dictos somniarunt, cùm tamen inter Germanicarum gentium barbara vocabula apud Tacitum reperiantur. Idem & de Burgundionibus statuo, qui itidem à Tacito nominantur; quos tamen Iordanus à Burgis Romanis appellatos esse contendit. Vt tamen nihil prætermittam, Salicen oppidum Mœsiæ apud Ammianum lib. XXXI. legitur, vnde Salios deducere possent qui somnia sua obtrudere gestiunt, quandoquidem & ex Pannoniis, aut etiam ex Scythia Francos oriundos asserunt quidam apud Gregorium. Igitur superuacuo labore, & anxia curiositate reiecta, nihil certi de vetustissimis rebus sine coætaneis scriptoribus posse dici pronuntiemus. Porro, hæc lex vna ex duabus est quibus Franci regebantur; altera verò lex Ribuariorum. Sic accipio Einhardi memorabilem locum de vita Karoli M. *Franci duas habent leges plurimis in locis valde diuersas*, quibus Karolum capitula pleraque addidisse scribit, quæ quidem hodie extant. Hæc quoque lex est qua sub Friderico Ænobarbo Francorum nobilissimos Salicos adhuc vsos fuisse testatur Ottho Frisingensis lib. IV. cap. XXXII. qua vsam fuisse Matthildem Comitissam in diplomatibus suis apud Sigonium de Regno Italiæ lib. VIII. ipsa docet. qua tandem vetustate abolita, Iuris Francici præcipua capita in locum eius noménque immigrarunt; præcipuè illud decantatissimum quod Regni nostri velut tutelam continet. De tempore verò quo lata est, & quid quoque tempore additum vel immutatum sit, iam accuratè à nobis disputatum est.

TIT. I.

DE MANNIRE] Adnuntiatio apud Pistas DCCCLXIV. C. VI. *Et quia non habent domos, ad quas secundum Legem manniri & banniri possint, dicunt quod de mannitione vel bannitione legibus comprobari, aut legaliter iudicari non possunt.*

I. SI EVM SVNNIS NON DETINVERIT] Editio Germanica Legis Salicæ, vt testatur Pithœus. *Si in mallum vocatus fuerit, & is qui vocatus est non venit, si eum aut infirmitas, aut ambascia dominica detinuerit*, &c. AMBASCIA, leg. Burgund. addit. I. tit. XVII. *in ambascia sua asinum alienum detinere pro opera*. Germ. *Ambacht*. inde *Ambasiator*, Petrus de Vineis lib. I. ep. 8. lib. 3. ep. 82. inde *Ambachti*, Gallorum clientes Cæsari.

TIT. II.

FVRAVERIT] Sic infrà passim hoc tit. & in seqq. vbicumque *furatus fuerit* legis, in MS. *furauerit* scriptum est. Sic Symmachus lib. 2. ep. 48. Glossarium infrà tit. 29. In legibus Baiuuariorum.

HRANNE] Hara Varroni R. R. lib. 3. cap. 10.

EXCEPTO CAPITALI ET DILATVRA] Damnum & dilatura. Leg. Rip. tit. XVII. Præter capitale subreptum, & præter dilaturam, hæc etiam multa infertur excepto capitali, id est præter subreptum vel eius rei pretium, vt infrà tit. XI. Dilatura verò est id quod interest propter moram. Iacob. Cuiacius. non autem pretium delationis, aut fredi, vt malè apud Pithœum & Lindembrogium glossæ vett. quibus non eo statim fides habenda quod illi scripserint; mihi namque constat edita glossaria ineptorum hominum & inscioru opera, à quibus non nisi vestigium vocum antiquarum quærendum est. Hæc dixisse sufficiat, nam non semel ab illis infrà dissentimus, nec illi sumus qui adeò religiosè editas quisquilias obseruemus, vt integrum iudicium non retineamus.

4. DE SVDE FVRAVERIT] Obserua grauiùs puniri qui è stabulo seu hara subripiunt, denique si quid clausum, vt infrà sæpe, quàm qui in campo, sic l. vlt. § 1. D. de Abigeis, *pleniùs coërcendus*, &c. quamquam Cuiacius hoc tit. & obseruat. 6. cap. 8. ex Græcis legat *leniùs*, πρᾳότερον, adducto Iustini loco de Scythis.

13. SCROVAM DVCARIAM] Codex Thuani. *Scrofam*, id est Scrofam quam cæteræ sequuntur. Virgilius : *Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur.* Tertullianus aduersus Iudæos, *cùm ducator eius in ea pati haberet.* Sic ducator nauis, l. quemadmodum §. Si nauis, ad leg. Aquil. Et quod propiùs ad hunc locum accedit, glossæ vet. *Ducale* ἀγωγὸς ὁ τῶν κτηνῶν. glossæ quippe ad iumenta quæ agmen ducunt respiciunt. Vide Sauaronem in notis ad Sidon. pag. 350.

14. SACRIVVM QVI DICITVR VOTIVVS] Sacriuus Varroni dicitur ad sacrificium destinatus.

Tertullianus tamen de sanguine reprobi bouis mori optantis. ea verò vox translata est ad illos qui locis sanctis deuouebantur, vt apud Gregor. Turon. Porro Sacriui istud vocabulum reliquum est ex ethnicis obseruationibus, quibus tum Salij tenebantur cùm scribi leges suas iusserunt, etsi remanserit tamquam de votiuis rebus ageretur, quæ Sanctis quibusdam deuotæ sunt. Et quod hîc ex Gregorio Turonensi affertur, eius exemplum hodie extat in agnis Sancti Petri, ex quorum lana fit pallium. Sacriuus pro votiuo accipitur in Concil. Antissiodor. can. III. *Non licet inter sentes, aut arbores Sacriuas, vel ad fontes vota exoluere.*

VOTIVVS] Gregor. Turonens. de Miraculis lib. 1. cap. 97. *Anus exigua pauculos gallinarum pullos habebat, quos ex voto Basilicani ditioni subdiderat.* Idem lib. 2. cap. 31. *Illud memoratu dignum est quæ sit mansuetudo pecorum in hac Basilica* (S. Iuliani Briuatensis) *votiuorum*, &c. *De his verò quæ votiua sunt nulli penitus quippiam subtrahere licet, nullus priusquam ad Basilicam veniat aut commutare præsumit aut emere.* Sic & de gloria Confessor. cap. 3. vide de equis à Cæsare Rubiconi consecratis, Sueton. lib. 1. cap. 81.

16. ICCCC. DENAR.] Hæc nota I significat mille, CIↃ. Iacob. Cuiac.

17. XV. PORCOS] Quidam decem oues gregem esse putauerunt, porcos etiam quinque vel quatuor abactos, l. vlt. D. de Abigeis.

SI QVIS DE GREGE XV. PORCOS] Nam & Sues gregatim pascuntur. in tit. D. ad leg. Aquil. ex Homero.

TIT. III.

5. SI QVIS VACCAM DOMITAM] An grauidam quæ tauri ruentis in venerem pondus tolerauit? vide tamen Columellam de domitis bobus. Fortè cicurem & mansuefactam, vt intelligatur de ea quæ in villa nutritur, non de aliis quæ cum grege in agris vagantur.

7. TAVRVM GREGEM REGENTEM] Virgilius Georg. III. *Quem legêre ducem, & pecori dixêre magistrum.* Seneca Hippolyto, act. 1. sc. 2. *ductor indomiti gregis.* Claudianus de IV. coss. Honorij,

Sic pascua paruus
Vindicat, & necdum firmatis cornibus audax
Iam regit armentum vitulus.

Seneca ep. 90. *Mutis gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima, non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares vicit.* Vide de ariete gregis ductore Basilium in Psalm. 28.

GREGEM REGENTEM] Atqui armentum est, non grex: sed non mirum si id nostri non curarunt, nam à Iurisconsultis ipsis confundi videmus, l. 2. §. 2. D. ad leg. Aquil. l. 22. de leg. 1.

10. TAVRVM REGIS] Vide libros Regum, de Regibus Edon.

TIT. IV.

3. BERVICES] Paulus Diaconus lib. V. cap. XL. Vlpianus in l. 2. §. 2. de Abigeis. *Qui porcum, vel capram, vel veruicem abduxit*, vulgata editio habet *Veruicem*, sed Florent. *beruicem*.

TIT. V.

TIT. VI.

DE FVRTIS CANVM] Vide Columellam lib. VII. cap. XII. Virgil. Georgic. III. *Nec tibi cura canum fuerit postrema.*

I. CANEM SEVSIVM] Herman. Nuenarius in lib. de origine Francor. Porcarium canem interpretatur, vel doctum ad inuestigandos apros: fortasse, doctus ad venandum aut indagandum. Sidon. Rutilius Itinerar.

Instrumenta parat venandi Villicus hospes,
Atque olidum doctas nosse cubile canes.

Germani dicunt *Ein scus huntd*, vel *Schuynhuntd.* at in legibus Alamannorum & Baiuuarior. *Loithihunt* vocatur, quasi manu ducatur, *leithen* ducere, *hundt*, canis. nos *Limier* ab ea fortassis origine. Exemplar ꝑ. habet *Segusium*, omnino rectè, qui canis Gallicus à loco dicitur, Arrian. in cynegetico MS. vide leg. Burgund. addit. I. tit. X. leg. Alamannor. tit. LXXXII. leg. Baiuuar. tit. XIX. cap. I. num. I. 2. 3. glossæ vet. *Suses, magni canes.* Papianus tit. XX.

QVI MAGISTER SIT] Fortè, *dressé à la chasse*, aut qui alios possit ducere. Canis venaritius, apud Ruffinum, antiquit. Iudaïcarum lib. IV. cap. VI. Canis doctus, leg. Alaman. tit. LXXIX. c. I. n. I. Fortasse & canis ductor, vt in leg. Alaman. tit. XXVIII. Boiorum tit. XIX. cap. I. Fridericus Imper. de arte venandi cap. VI.

2. SEVSIVM RELIQVVM] Vnum ex multis, inter cæteros.

VELTREM] Vide Franc. Pithœi notas. Ioh. Belius indicauit hanc vocem apud Xenophontem in cynegetico latere.

PORCARIVM] Leg. Alaman. tit. XXVIII. *canis Porcaritius.*

VELTREM LEPORARIVM] Vide Lindembrog. glossar. leg. Burgundionum addit. I. c. 10. Alamann. tit. 82. Baiuuar. tit. 19. cap. I. §. 5. Firmicum, tit. V. C. VIII.

QVI ET ARGVTARIVS DICITVR] *Qui ciat occultos, & signis arguat hostes.* Gratius de Venatione, F. Pith. hîc tamen de cane leporario agitur, quem argutarij quoque nomine vocitatum docet hic locus, ab argutis naribus & acri olfactu nomen sortitum. Valerianus Cemel. homil. I. *Hic in conflictu æmulis cursibus aurito lepori imminet, ille argutis naribus cerui vestigia latentis inquirit.* ἰχνευταὶ Sophocli, & Xenophonti in cynegetico.

3. CVSTODEM DOMVS] Leg. Alaman. tit. 82. Fris. tit. 4. Boior. tit. 19.

QVI IN DIE LIGARI SOLET] Cato R. R. c. CXXIV.

4. CANEM PASTORALEM] Leg. Fris. tit. IV. Iustin. in legibus Georgicis. vocat κύνα ποιμαίνοντα. Iac. Cuiac. Ioseph. lib. 4. cap. vlt. κυνὸς ἤτοι θηρευτικοῦ, ἢ ποιμνίων φύλακος. Sophocles vocat κύνας βοτῆρας. hoc est τοὺς ποιμενικοὺς κύνας.

TIT. VII.

1. ACCEPTOREM DE ARBORE FVRAVERIT] Gregor. Turonens. de Miracul. lib. 2. cap. 16. In leg. Frisionum tit. IV. num. III. *canis acceptoritius*. leg. Boior. tit. XIX. cap. I. leg. Burgund. addit. I. tit. X I. edit. Til. leg. Alaman. tit. XCIX. glossæ vett. *acceptor* ἱέραξ. acceptor & accipiter dicitur, Virgilius enim accipiter dixit, Lucilius acceptor; Sosipater Charis. acceptor *domitus* in leg Ribuar. tit. 36. n. II. qui idem est ac accipiter. Communiter autem accipitrem sparuarium reddimus, quamquam hîc clarè distinguantur infrà, num. 4. sed scitè hîc distinguuntur, non malè à vulgo nostrati coniunguntur, idem enim vtriusque genus, quamquam diuersæ species. In eiusmodi venatione tribus variis auium speciebus vtuntur, Aquila, Falcone, Accipitre. Priores duæ Pinnariæ sunt, seu Lorariæ, vltima Buccellaria, cuius rursum sunt quinque species. Primus est *autour* dictus, femina. Secundus *autour* mas & parum capiens. Tertiæ speciei deest masculus. Quarta sparuarius est. & Quinta Salech omnium minimus. *Tardif*, artis falconariæ cap. 1. & 8. Porro *acceptor* ad verbum est *autour*. Quarta species Sparuarius, dicitur Fringilarius Thuano lib. 1. de re accipitraria: quamquam Astures vocet Thuanus ex Iulio Firmico, ibidem. & Volaterranus lib. 25. *Astorgios ponit Pausanias, quos Italici astores dicunt, astures alij vocant.* Ita Fridericus de arte venandi lib. 2. c. 29. *Sparuarij sunt minores aliis auibus de rapina, quibus frequentiùs vtuntur homines, & quia secundùm formam membrorum & maneriem plumagij similes sunt austuribus, licèt sint alterius speciei; tamen illi qui appropinquant formæ membrorum conuenienti, & pulchro plumagio, austurum sunt laudabiliores.*

3. INTRA CLAVEM] Obserua maiorem pœnam in furto rei intra clauem seruatæ, vt infrà tit. 2. num. 3. & 4.

5. ANETAM] Fortè anserem feminam, aut anatem, leg. Alaman. tit. 99. num. 19. *Anethapich*. in leg. Baiuuar. tit. XX. cap. III. accipiter anetas capiens. Speculum Saxon. tit. III. art. 51.

TIT. VIII.

2. INFRA CLAVSVRAM] De clausura vide infrà tit. X. in rubrica.
EXCIDERIT] Virgilius Eclog. 3. *Atque mala vites incidere falce nouellas.*

TIT. IX.

1. VAS APIVM] Apiaria, in leg. VVisig. lib. VIII. tit. vlt. l. 2. & 3. *Si quis apiaria in ciuitate aut in villa forsitan construxerit.*

& alij damnum intulerit, statim moneatur vt eas in aliis locis transferre debeat, ne fortè in eodem loco hominibus aut animalibus damnum inferant. Leg. 3. *Si quis ingenuus in apiariis furti causa fuerit deprehensus.* Porro in leg. Baiuuar. tit. 21. c. 8. aduertenda hæc: *Si apes, id est examen alicuius ex apili elapsum fuerit.* Et cap. 9. *Si autem in capturis quæ ad capiendas apes ponuntur, id est vasculis apum*, (euolauerunt apes, supple) *simili modo*, (vt suprà cap. 8.) *Interpellat eum cuius est vasculum.* Vide rei Rusticæ authores.

3. CAVSAM] Id est rem, vt infrà tit. xi. n. 2. vide notas ad Marculf. pag. 309.

TIT. X.

CLAVSVRA] Leg. VVisigotthor. lib. VIII. tit. XI. *Si pecus absque damno in clausuram mittatur*, suprà tit. 8. num. 2. Capitular. lib. V. cap. CXLVIII. *domus, & villas & septa villarum, & piscatoria manufacta, & quidquid fossis aut sepibus, vel etiam alio clausarum genere præcingitur. Clos, closture* nostris.

1. PENITVS EVM LÆDERE NON DEBET] L. 39. D. ad leg. Aquil. Sic illud expellere debet quomodo si suum deprehendisset, alioqui actio est ex lege Aquilia; nam si quod damnum ex ea re cepit, habet proprias actiones, de pastu scilicet, l. 14. de præscript. verbis. Itaque qui alienum pecus in agro suo deprehenderit, non iure id includit. Hæc Pomponius. Aliud tamen hodie seruatur, nam includimus secundùm legem municipalem. vide *Rat* in consuetud. Pict. speculator. tit. de actore. vers. *sed pone inuen.* Bartol. ad l. 9. §. 1. de damno infecto. Contra Oldrad. Vide *Mingon* ad consuetudines Andeg. Godofred. ad l. 39. ad leg. Aquil.

3. CONSESSVS NON FVERIT] Sumptum ex lege Aquilia, in qua inficiatione lis crescit.

9. MINENTVR] Hieremias thren. cap. 3. *Me minauit & adduxit in tenebras.* Vide libros Regum. minare est agere. Victor Vticensis lib. II. *Illa beatorum turba expellentibus quibusdam Æthiopibus minata est foras.* Quæ vox apud nos integra conseruatur. Anianus ad Pauli sentent. lib. 1. tit. 18. actum interpretatur quo pecora minare consueuimus. Cuiac. ad eum locum. Apuleius lib. 9. *Iumenta bibendi causa prominabat.* Et lib. 3. *Nos duos asinos minantes baculis exigunt.* Festus, *Agasones, equos agentes, id est minantes*. mox, *Agere modò significat ante se pellere, id est minare:* glossema videlicet Pauli Diaconi. Vnde Cuiacius dicit se assentiri Ant. Oisellio, qui in Ausonij Epig. de Myronis Bucula, *me mouebat vt suam*, legebat, *minabat.*

11. SEPEM] Prudentius Hamartigenia,

Quamuis maceries florentes ambiat hortos,
Sepibus & densis vallentur vitrea rura:

Aut populata rodet gemmantia germina bruchus,
Aut auibus diſcerpta feris lacerabitur vua.

Vide infrà tit. 36. de ſæpibus. Vide Columellam, Catonem, Palladium, de maceriis & ſæpibus.

QVEMLIBET LABOREM] Græcis ἔργον: ἐν τοῖς ἔργοις, pro in aruis, in cultis. Xenophon in cynegetic. Euſtathius odyſſ. ξ. Heſiodus ἔργα καὶ ἡμέραι.

PECORA MISERIT] Gregor. Turonenſ. de miracul. lib. 1. de Chunis, ſeu Hunnis Gallias vaſtantibus. *Hoſtis in circuitu depopulabatur villas, domos tradebat incendio, agros vineáſque pecoribus intromiſſis vaſtabat.* Alioqui ſi aperta eſſet terra, nec ſæpe aut vallo defenſa, impune erat, vt & conſuetudinibus noſtris. Pithœus. Sic Cicero pro Cæcinna: *Si via ſit immunita, iubet lex quà velit agere iumentum.* Defendere porro eo ſenſu apud Columellam, & in legibus VViſigotth.

TIT. XI.

3. INGENVVM DIMISERIT] Pro, libertate donauerit, vt infrà tit. 28.

5. VALENTEM SOL. XV. AVT XXV.] Varium mancipiorum fuit pretium, vt & cæterarum rerum venalium, pro tempore ſcilicet, & mancipij qualitate. Finge, aliud eſſe in nouitio, aliud in veteratore, aliud in artifice, in erudito. Vide titul. de Ædilitio edicto, & Pignorium de ſeruis. Communis tamen æſtimatio fuit XX aureorum, l. 31. D. de Minorib. l. 1. Cod. de comm. ſeru. manumiſſ. Gregor. Turon. lib. 3. cap. 15. ſunt XII. ſolidi, leg. Burgund. tit. 57. Concil. Matiſcon. I. ann. XVIII. Guntchranni R. c. 16. *Sancimus vt nullus Chriſtianus Iudæo deinceps debeat deſeruire; ſed datis pro quolibet bono mancipio* XII. *ſolidis, ipſum mancipium quilibet Chriſtianus ſeu ad ingenuitatem, ſeu ad ſeruitium licentiam habeat redimendi.*

TIT. XII.

1. SI QVIS INGENVVS] Hîc paſſim duæ tantùm hominum ſpecies, ſerui & ingenui; non liberti, nec libertini.

5. AVT ADVLTERAVERIT] Gloſſæ interlin. Thu. *& eam furtiuè aperit*, videndum an rectè.

TIT. XIII.

1. AVT FLAGELLIS] Patibulo condemnabantur ſerui pro furto, aut latrocinio, nî eſſet qui redimeret. Gregor. Turonenſis de Miracul. lib. 2. cap. 16. Et etiam aliquando liberi, idem de

Mirac. lib. 1. cap. 73. Seneca epist. 7. *Latrocinium aliquis fecit, meruit vt suspendatur.* Gregor. Turonens. de gloria Confessor. cap. 101. Idem de Miracul. B. Martini lib. 1. cap. 21. lib. 3. cap. 53.

CXX. ICTVS] Franc. Pithœus. Capitular. lib. 3. cap. 31. vbi quædam annotaui. Iosephus lib. 4. cap. vlt. ὁ δ' παρὰ ταῦτα ποιήσας, πληγὰς μιᾶς λειπούσας τεσσαράκοντα τῷ δημοσίῳ σκύτει λαβὼν, &c. Synodi Matisconens. sub Guntcranno R. cap. 8. *Si quicumque Clericus hoc implere distulerit, si iunior fuerit, vno minus* XL. *ictus accipiat; si honoratior,* XXX. *dierum inclusione multetur.* Victor Vticensis pag. 21. *& fustes accipiat.* De XL. ictibus vide Buxtorfium Synag. Iud. pag. 410.

PRO DORSO SVO] Sic corium serui redimere, leg. Frison. tit. 3. num. 4. sic apud Iurisconsultos sanguinem suum redimere.

TIT. XIV.

1. SCREONA] Cod. Thuani, *Screuna:* non potest esse scrinium. Fr. Pithœus feliciter interpretatus est cameras in humum demersas & fœno oneratas, in quibus hyeme puellæ conueniunt: idque etiam cum integro nomine apud rusticos campanos remanere testatur, quod Germanis consuetum. Tacitus: *Solent & vlteraneos specus aperire, eósque multo insuper fimo onerant, suffugium hyemi & receptaculum frugibus, quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt, & si quando hostis aduenit, aperta populatur, abdita autem & defossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt quod quærenda sunt,* infrà tit. 29. num. 33. *Si quis screonam quæ clauem habet effregerit, & aliquid furauerit.* Des-Accords librum fecit *Escrenes,* à iocis ibi habitis.

5. TRAHITVR] Id est rapitur, vt suprà num. 1. & 4. & infrà tit. 29. num. 38. Marculfus lib. 2. cap. 16. & cap. 39. formulæ leg. Rom. cap. 16. Synodi Turonens. II. cap. 21. *Vt nullus ingenuam puellam absque parentum voluntate trahere aut accipere præsumat.* Vide Virgilium 2. Æneid. de Cassandra.

Ecce trahebatur passis Priameia Virgo
Crinibus.

IN VERBO REGIS] Vide leg. Rib. tit. 35. num. 3.

6. LITVS] Glossæ interlin. Th. *Fiscalinus, vel Sanctuarius.*

7. INGENVITATEM SVAM PERDAT] Senatusconsultum Claudianum. Marculf. lib. 2. cap. 29.

8. TVLERIT] Id est abstulerit, ademerit, glossæ vet. barbaræ MSS. *ademtis, tultis.* Notæ ad Marculfum pag. 294.

10. DRVCHTE] Pacta, promissa; à fide quæ *droun* Germanis. Auentinus in glossario.

ADSALIERIT] Infrà tit. 15. num. 4.

11. Tertull. lib. 1. ad vxorem.

In servitium implicetur] Infrà tit. 27. num. 3. Sic apud nos, *en formariage le pire emporte le bon.* Vide Burchardum in lege Familiæ.

13. Per virtutem] Per vim. leg. Alaman. tit. 5. v. 2. & 5. vbi facto opponitur. leg. Longobard. tit. 1. & tit. 17. l. 4. *Et collegerit se vna pars cum virtute, & dixerit eamus & expellamus eos de ipso loco per virtutem foras.* Tertull. aduersus Iudæos. *Nam præter quod omnibus notum est Orientis virtutem,* (id est vires) *auro & argento pollere solitam.* Anastasius Bibliothecarius ex Theophane, ad an. Christi dcxxv. *Imperator* (Heraclius) *ordinauit alium Prætorem nomine Bahanem, & Theodorum Sacellarium cum virtute Romaïca, & aduersus Arabes misit.* Theophanes dixit μετ̀ Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως. Eò retulerim illud Virgilij, *Dolus an virtus, quis in hoste requirat?* Et sanè præcipua militaris virtus fortitudo est, vnde virtus etiam in malam partem, pro vi, aut pro copiis : nos *forces.* Franci quidem fortitudinem præcipuam virtutem habuerunt, & vi virtutis nomen tribuerunt. Prudentius Hamartigenia, *insultat virtute pari, sed dispare fato.* Idem ibidem. *Pœnarum virtus non intellecta coërcet.* Paulus VVarnefrid. lib. 6. cap. 27. *Qui Gisulfus tempore Iohannis Papæ cum omni sua virtute Campaniam venit, incendia & deprædationes faciens* &c. Sic Tertullianus de Pallio. *Præsentis imperij præsens virtus.* Per fortiam. leg. Ribuar. leg. Baiuuar. Marculfus, lib. 1. cap. 28.

16. Et si caput hoc in quibusdam MSS. reperiatur, vt in Cod. Iac. Augusti Thuani, Anton. Oisellij, & in Met. Abest tamen à plerisque, Regij quidem & Phyliracei duo non habent, & rectè; nemo quippe dixerit hanc legem Salios redolere, sed continuò Romanam esse omnes agnoscent. Vnde irrepserit manifestum est, particula enim est interpretationis Aniani ad leg. 3. Cod. Th. de incestis nuptiis. Sanè lege Salica de incestis nuptiis nihil cautum fuisse adfirmare ausim, cùm in Decreto suo Childebertus Rex sanctionem ea de re ediderit. *Nullus incestum vsum sibi societ coniugio, hoc est nec fratris sui vxorem, nec vxoris sui sororem, nec vxorem patrui, aut parentis consanguinei. Si quis vxorem patris acceperit, mortem incurrat. de præteritis verò incestis coniunctionibus, per prædicationem Episcoporum iussimus emendari.* Quod malum in Gallia primis Francorum temporibus, vt qui aut pagani adhuc, aut recèns Christiani fuerint, grassatum fuisse, ex repetitis Canonum sanctionibus videre est. Synodi Agathensis c. 61. Epaunensis c. 30. Aurelianensis III. c. 10. Aruernensis c. 11. Aurelianensis IV. c. 27. Turonicæ II. sub Chariberto R. c. 22. In qua referuntur excerpta ex libris sacris, canonibus superioribus, & legibus quæ huc pertinebant; nominatímque hæc constitutio laudatur. *Itemque ait sacra sententia legum, quæ in hac explanatione omni homini tam docto, quàm indocto aperta est, vt quisquis aut sororis aut fratris filium, aut certè*

gradu (lege, *vlterioris gradus*) *consobrinam, aut fratris vxorem sceleratis nuptiis sibi iunxerit, huic pœnæ subiaceat, & de tali consortio separetur, & reliqua.* Vide Capitul. lib. VI. c. 307. lib. legum Theodosij 3. cap. 12. contra illicita coniugia & de viduis, Synodi Paris. III. c. 4. Tomo 2. Concil. pag. 638.

FRATRIS FILIAM] Hanc certè coniunctionem Romani quoque aspernati sunt, Senatu licèt in gratiam Claudij decernente, vt iustæ inter patruos fratrúmque filias nuptiæ in posterum statuerentur. Sed, vt Tacitus scribit, nemo repertus est nisi vnus talis matrimonij cupitor. Iurisconsulti quidem satis docent reprobata fuisse hæc coniugia, dum quod eiusmodi matrimonij causa datum esset, causa non sequuta condictione sine causa repeti aiunt. Papinianus in l. vlt. de Condict. sine causa.

ALTERIVS] Oisellij Cod. *vlterius.* Legendum vt in Aniano, *vlterioris.*

INFAMIA SINT NOTATI] Hæc ex Aniani mente, non ex Impp. sententia; neque enim quid simile in lege ipsa reperire est. Sed ex quo Gothus ille legerat incestis nuptiis contractis neminem ex eiusmodi coniunctione neque vxorem, neque dotem, neque liberos sperare debere; continuò ille spurios infamia notari commentus est, certè præter constitutionis mentem. Spurios sanè illegitimæ coniunctionis & natalium pœnam nota quadam sustinere nemo ambigit. Verè Plutarchus, Τοῖς μητρόθεν ἢ πατρόθεν οὐκ εὖ γεγενόσιν ἀνεξάλειπτα παρακολουθεῖ τὰ τῆς δυσγενείας ὀνείδη παρὰ πάντα τὸν βίον, καὶ πρόχειρα τοῖς ἐλέγχειν καὶ λοιδορεῖσθαι βουλομένοις. In eam sententiam videndus Cassiodorus lib. 2. epist. 11. & Iosephus lib. 4. cap. vlt. Idipsum tradit Calistus PP. in epist. ad Fratres per Galliam constitutos, c. 1. ex quo Burchardus lib. 7. c. 1. *Coniunctiones consanguineorum prohibete, quòd eas & diuinæ & sæculi prohibent leges*, &c. *Leges verò sæculi infames tales vocant, & ab hereditate repellunt.* Leg. VVisigotth. lib. 3. tit. 5. cap. 1.

TIT. XV.

EXPOLIAVERIT] *Dépoüiller*, Saluianus lib. 7. *Punit expoliatores domorum, cùm sit expoliator Prouinciarum.*

1. SVPERVENTV] Paulus Varnefridus pag 280. *Super eos veniens*, & passim. in Bibl. *irruit super eos.* Gallicè *courir sus.* Seneca de ira lib. 1. *Germanis quid animosius, quid ad incursum acrius.*

3. SI VERO FRANCVS] Obserua maiorem pœnam aduersus Romanum, quàm aduersus Francum.

4. VIÆ LACINAM] Vet. Cod. Th. *viæ laciniam.* Vide infrà titul. 33.

TIT. XVI.

1. VILLAM ALIENAM ADSALIERIT] Vide l. 11. D. ad leg. Iul. de vi publica.

ET QVICQVID INDE ABSTVLERIT] Id est capitale, vt suprà & infrà passim.

TIT. XVII.

DE SEPVLCHRO VIOLATO] Vide infrà tit. 57.

2. PARENTES DEFVNCTI] Iulius Capitol. in Maximino iuniore. *Quædam parens sua libros Homericos dedit.* Lampridius in Alexandro, *amicos & parentes Alexander si malos reperit, aut puniuit*, &c. Vide Notas ad Marculf. pag. 317.

VT INTER HOMINES NON HABITET] Vide leg. Ribuar. tit. LXXXVII.

3. IN NOFFO] Glos. interlin. Cod. Thuan. *in sarcophago ligneo.*

4. ARISTATONEM] Vide infrà tit. LVII. num. 3. Fr. Pithœum. Vide & Lindembrogium ad Ammianum, de purpura auulsa à sepulchro Domitiani.

TIT. XVIII.

DE INCENDIIS] De incendiariis, de arsis. Vide *Baaumanoir* cap. *de haute iustice.*

4. CONCISA] Concædes dicit. Tacitus, sicut Cæsar & Marcellin. Vide Fr. Pithœum, & Spartianum in Hadriano, describitur à Sangallensi lib. 2. cap. 2. Paulus VVarnef. lib. 3. cap. 4. Strabo lib. 4. de Britannis. Περιφράξαντες δένδρεσι καταβεβλημένοις, &c.

TIT. XIX.

1. COLPVS] Vet. Cod. *colaphus*, vnde nostris *coup.*

FALLIERIT] Fallire à verbo fallere, nobis *faillir.*

SAGITTA TOXICATA] Venenatis sagittis vsos olim Gallos, etiam in venatu, Plinius auctor est lib. 27. cap. 11. vt & Cornelius Celsus, A. Gellius ex Plinio; & Admiranda sub nomine Aristotelis; quod Germanis in vsu esse hodie quoque audiui. Barbaræ gentes vbique ferè & olim vtebantur, & hodie quoque vtuntur. Longum esset exempla recensere. De Getis Ouidius non vno loco, Tristium lib. 5. de Ponto lib. 1.

Qui mortis sæuo geminent vt vulnere causas,
Omnia vipereo spicula felle linunt.

Romani quinetiam vsi aliquando sagittis eiusmodi, ni Plinium de omni

omni hominum genere loquutum fuisse intelligamus lib. 18. cap. 1. *Nos & sagittas vngimus, & ferro ipsi nocentius aliquid damus.* Porro in leg. Baiuuar. multo minor est multa, XII. scilicet, sol. etiam si quis non modò sagittam toxicatam emiserit, sed etiam si alium vulnerauerit, tit. 3. cap. 6. Gregorius Turonens. lib. 2. *Sagittas tormentorum ritu effudere illitas herbarum venenis.* Sidonius in panegyrico Maioriani, vers. 406.

teretes pars explicat arcus,
Spiculáque infusum ferro latura venenum,
Quæ feriant bis missa semel.

D. Ambrosius de Tobia, cap. 7. *Quasi seruus sagitta toxicata ictus paululum procidens, tandem victus veneno procumbit: aut quasi piscis qui fuscina fuerit infixus, quocumque fugerit vulnus vehit.*

10. ADSALIERIT] Suprà tit. XIV. num. 10. tit. XV. n. 4. tit. XVI. n. 1. & 2. Infrà tit. XXXVII. n. 2. tit. XLIV. n. 1. Marculfus lib. 1. cap. 29. *Adsalissetis, & grauiter liuorassetis.* Vide notas ad Marculfum pag. 294 idem lib. 1. cap. 37. vide notas pag. 300. Capitul. lib. V. cap. CCXII. ex legib. Baiuuar.

TIT. XX.

De accusatoribus calumniantibus.

2. VIII. DEN. &c.] Ergo lege Salica calumniatori mulcta pecuniaria infligitur, lege verò Romana talio. Vide notas ad veteres formulas pag. 361. Anastas. Bibliothecar. in Leone IV. pag. 293. & quæ ad eum locum notaui. Postea verò vbique fere obseruari cœpit in Gallia. Brito Philippid. pag. 324.

Quædam autem in melius iuri contraria mutans,
Constituit pugiles, vt in omni talio pugna
Sanguinis in causis ad pœnas exigat æquas,
Victus vt appellans, siue appellatus eadem
Lege ligaretur, mutilari aut perdere vitam.
Moris enim extiterat apud illos hactenus, vt si
Appellans victus in causa sanguinis esset,
Sex solidos decies cum nummo solueret vno,
Et sic impunis amissa lege maneret, &c.

Sed tandem sublatus est, & ad ius Salicum reditum; scilicet vt accusatores calumniari deprehensi mulcta pecuniaria, & præterea in id quod interest condemnentur.

TIT. XXI.

DE MALEFICIIS] Seu potiùs de veneficiis.
1. HERBAS] Vide Gregorium Turonens. pag. 491. veter.

formul. incerti authoris 34. & notas pag. 346. Id à Medicina peritum, quæ remedia vt plurimum ex herbis deducit. Vide Homerum de Machaone. Manilius lib. 3. de Medicina,

Et vitæ ſuccos miſcere ſalubres.

At magia ex medicina nata, Plinius lib. 30. cap. 1. Claudianus,

Pocula nec triſti gramine miſta bibunt.

Virgilius Georg. 3.

Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba.

Gratianus Imper. in l. 6. Cod. Th. de indulgentiis criminum. *Qui noxiis quæſita graminibus, & diris immurmurata ſecretis, mentis & corporis venena compoſuit.*

3.] Gregorius Turonenſ. de miracul. lib. 2. cap. 44. & 45.

MALEFICIVM SVPERIACTATVS FVERIT] Noſtris, *Ietter du ſort.* Porro iactare pro iacere non nouum, Frontinus Agrimenſor, pag. 57. de arboribus imminentibus, quarum fructus in fundum vicini decidunt.

CVM LIGATVRIS] Tertullianus pag. 824. *In remediis naturalia plurimùm, aliquid & magia circumligat, medicina cum ferro & poculo occurrit.* Idem de ſpectaculis: *Magicis deuinctionibus perfici.*

MISERIT] Mittere, pro ponere.

4. VT INFANTES HABERE NON POSSIT] ἀτόκιον Plin. lib. 29. cap. 4. vbi de Phalangio. *Vis ea annua eſt, quam ſolam ex omni atocio dixiſſe fas ſit, quoniam aliquarum fœcunditas plena liberis tali venia indiget.* Fallitur verò Plinius. Apud Chriſtianos certè abominandum illud eſt, Tertullianus, Minutius, Arnobius. Idem Plinius lib. 27. cap. 8. *Fœcunditatem reſtituere ademptam veneficiis.*

TIT. XXII.

CREDO non tam hîc agi de dolore, quàm de pulſata verecundia & immodeſta contrectatione, & impudica. Vide Herodotum de legatis Perſarum apud Macedones.

3. SVPER CVBITVM] Nam vt Tacitus ait, *Partem veſtitus ſuperioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos.*

4. MAMILLAM STRINXERIT] Ouidius:

Forma mamillarum quam fuit apta premi.

Iniuriarum apud Romanos actio competit.

TIT. XXIII.

ARGVMENTVM eſt hic titulus, ſcriptam eſſe legem cùm adhuc Paludicolæ eſſent Franci, cui vſui Aſcus; & cùm mare vel flumina accolerent in Belgio, vbi aquæ multæ.

3. VEL ASCVM] Hodie *nascon*, vel *ascon*, Alueolus cuius in paludibus frequens vsus. Vide. Rapini epigramma. fortè heic ab vtribus, quibus flumina permeari sæpe dictum est. Marcell. Notitia.

TIT. XXIV.

1. INGENVVS] Id est liber. Marculfus lib. 2. cap. 32. Notæ ad Marculfum pag. 326. Gregorius Turonens. lib. 8. cap. 41.

ANNONAM] Gregorius Turonens. lib. 8. cap. 42. *Ita vt annonas, fœnum, vinum, & quicquid reperire potuisset*, &c. Capitul. lib. 4. cap. 25. glossæ, *annona*, σιτηρέσιον, nam de annona militari agitur, sed ab eadem origine. Inde est *area annonaria*, leg. Burgund. tit. 23. cap. 2. qui annonam dederit seruo fugitiuo, leg. Longob. lib. 1. tit. 25. l. 25. Annona ad Caballos, Capitul. lib. 4. cap. 73. Vide lib. 1. cap. 118. 131. leg. VVisigot. lib. 12. tit. 1. l. 2. lib. 9. tit. 2. l. 6.

3. SCLVSAM] Cassiodorus Senator lib. 2. c. 19. *Vniuersis Gotthis & Romanis, & his qui portubus vel clusuris præsunt.* Balsamon ad Epist. Basilij ad Amphiloch. can. 55. *Clausura S. Basilij*, εἰς τὴν κλεισοῦραν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Translatio Martyrum Georgij, Aurelij, & Nataliæ, p. 47. *Ne fortè eis improuisis aut legatio fraudulenta fiat, aut certè magis hostilis impetus superueniens, cunctarum ad sese viarum aditus continuis satagat obfirmare custodiis, atque ea permaximè loca quæ ab angusti tramite callis exclusas appellant.*

TIT. XXV.

1. SIVE CRINITVM] *Quilibet capillatorum*, in Edicto Theoderici R. cap. 145. Decretum Childeberti R. c. 3. *vt nullus de Crinosis.* Quod tamen abest à MS. Regiis, & φ. φ. Agathias tamen lib. 1. cap. 5. solos Reges Francorum cæsariem prolixam gerere scribit, subditos omnes circumtonsos esse, nec illis longiorem comam concedi. Quod ita accipiendum censeo, vt Romanos tantummodo tonsos fuisse intelligamus: aut Reges quidem longam gestasse cæsariem, sed crinium flagellis discriminatam, & optimè comptam, quod aliis non licuit. Capillati Alpium populi, Plinio; inde & Comata Gallia eidem lib. 4. cap. 17. Capilli apud quasdam gentes probro. Idem Plin. lib. 6. cap. 13. Maiores crines, & indumenta pellium inhibentur, l. vlt. Cod. Th. de habitu quo vti oportet int. vrb. Claudianus de IV. Coss. Honorij,

> *Ante Ducem nostrum flauam sparsere Sicambri*
> *Cæsariem.*

Idem de Bello Getico.

Crinigeri sedere Patres, pellita Getarum
Curia, quos plagis decorat numerosa cicatrix.

Sidonius lib. 1. epist. 2. lib 3. ep. 3. lib. 5 ep. 13. Isidorus lib. 16 c. 13. Iornandes in historia Gotth. Gregor. Turonens. lib. 6. cap. 24. lib. 8. cap. 10. de vita Patrum cap. 12. Claudianus in Eutropium lib. 1.

Militet vt nostris detonsa Sicambria signis.

Idem de laudibus Stiliconis lib. 1.

Ingentia quondam
Nomina, crinigero flauentes vertice Reges.

Ibidem,

Nec fida valenti
Dextera duxisset rutilantes crinibus alas.

2. TOTONDERIT] Tondere, videlicet deturpare, decúsque capitis auferre. Ouidius,

Turpe pecus mutilum est, & sine crine caput.

Vnde decaluatio pœna in leg. VVisigott. & Capitul. Caroli M. de Cura capillorum apud veteres, etiam apud Barbaras gentes. Tertullianus de Pallio, *Numidas etiam equis cæsariatos iuxta cutem tonsor, & cultri vertex solus immunis.* Franci verò specialiter capillum curabant, quo scilicet distinguerentur à Romanis subditis. Fere olim Galli comati, Capillati Alpium populi Plinio. Posset tentari hunc locum accipi debere de Clericatu, nam & tum Episcopi sæpe inconsultis parentibus comam iuuenibus tondebant, vt ad clericatum eos aggregarent. Quidam & inuitos aliquando tondebant; nam & sæpe vis fiebat vt quis Clericus ordinaretur. Vide insigne exemplum in epistola Paulini, quæ est inter epistolas B. Augustini, ep. 35. pag. 145. *Nam ego etsi à Delphino Burdegalia baptizatus, à Lampio apud Barcilonam in Hispania per vim inflammatæ subitò plebis sacratus sim, tamen Ambrosij semper & dilectione ad fidem nutritus sum, & nunc in Sacerdotij ordine confoueor.* Gregor. Turonens. lib. 7. cap. 31. *Quia inuitum aliquando eum totonderat, inhians facultati eius.* Quasi Episcopi Clericorum heredes fierent, quod notandum, & pleniùs expendendum. Conciliis itaque id prohibitum est. Vide, & Capitul. lib. 5. c. 137. Prior tamen interpretatio magis arridet, vt quasi de atroci iniuria puero & parentibus facta agatur, cùm decus capitis præcipuum coma sit, vnde & Clericis comam alere Synodis prohibeatur. Vide. Idem quasi in notam seruitutis illud fieri videatur, vide leg. Burg. lib. 6. num. 4. & discute.

TIT. XXVII.

DE ADVLTERIIS ANCILLARVM] Adulterium hîc impropriè cum ancilla, vide l. 6. D. ad leg. Iul. de adulter. Sic accipitur apud Ambrosium de Abrahamo lib. 1. cap. 4. *Omne stuprum adul-*

terium est, & quicquid in ea quæ non sit legitima vxor commissum fuerit, adulterij crimine damnatur. Sic fortasse Gregorius Turonens. lib. 9. c. 37. *Et licèt esset vorax cibi, ac potator vini extra modum quàm Sacerdotalem cautelam decet, tamen nullum de eo adulterium quispiam est locutus.* Sic etiam fortè eodem lib. c. 34. in fine.

2. REGIS ANCILLA] In leg. Longob. lib 2. tit. 9. l. 2. Rotharis Regis. Mulier libera quæ se seruo coniunxit potest impunè à parentibus, id est proximis, occidi intra annum. post annum licet Gastaldio Regis, aut actori, aut Sculdasio, ipsam in curtem Regis ducere, & intra pensiles ancillas constituere, id est quæ pensum faciunt. & leg. 5. Luitprandi eadem de re. *Sit ancilla palatij, & ipse seruus similiter ad palatium replicetur, & filij qui ex eis nati fuerint, curti Regiæ omnimodo seruiant.* Vbi quod palatium dixit, mox curtem appellat. Ancilla Regia in legibus Ribuar. tit. 58. ita Lindembrogius. vel Tilij 60. num. 9. serui Regis passim, & fisci.

3. PVBLICE IVNXERIT] Id est vxorem duxerit.

IN SERVITIO PERMANEAT] Suprà tit. 14. num. 11.

4. CASTRETVR] Castrationis pœna seruo non in adulterio tantùm, sed & in furto, infrà tit. 42. n. 4. κτῶνοβάτω caulis abscissione puniti. Attaliates. p. 63. Iuris Græcorom.

7. ANCILLAM ALIENAM] Foras nubere, Tertullianus ad vxorem lib. 3. *Foras nubere seruis suis interdicunt. Formariage* in consuetudinibus nostris.

TIT. XXVIII.

DE LIBERTIS DIMISSIS] De eo qui alienum seruum manumiserit.

1. ANTE REGEM PER DENARIVM] Marculfus lib. 1. cap. 22. vbi nonnulla notauimus, & vetus instrumentum denariale Caroli Calui adduximus ex Tabulario S. Martini Turonens. Vuilhelmus Heda in historia Episcoporum Traiectensium p. 249. n. 13. *Egiboldus natione Frisius vnanimi omnium voto* XIII. *Episcopus surrogatur in locum Odibaldi, vir non contemnendæ vitæ, litteris clarus, & ipsi Zuentiboldo Regi acceptus, qui eius contuitu famulam quamdam datis, vt lex Salica docet, in commutatione duobus mancipiis priùs, & postea secundùm legem Francorum denarium eius excutiens, hoc modo seruitutis vinculo liberauit, & donauit ingenuitati. Actum Nuimage.* Synodus Lemoricensis MS. dicta III.

IV. DENARIOS &c.] Quo casu nota libertatem manere, seu fauore libertatis, seu quia ante Regem celebrata est, & mulctam tantùm inferri cum peculio.

TIT. XXIX.

1. TINTINNVM] Nonius: & Isidorus lib. 3. cap. 22. Phædrus libro 2. *Clarumque collo iactans tintinnabulum.* leg. Gotth. lib. 12. tit. 2. l. 2. Burgund. tit. 4. c. 5. Boiorum cap. 8. tit. 2. § 1. Fortunatus lib. 2. de B. Medardo. Greges tinnibulatos dixit Sidonius lib. 2. ep. 2. VValafridus Strabo.

Mala fidem, titinna sonant documenta saluto.

Leg. VVisigotth. lib. 7. tit. 2. l. 11. leg. Burgund. Longobard. lib. 1. tit. 25. l. 31. Meminit & Ado Viennens. Causa in bobus, ne in syluis aberrando amittantur; In equis præcipuè Sagenariis, vt & hodie, & in mulis onerariis, quo tinnitu mulceantur, & sono laborem leniant, in musicæ modum ita ferunt; adeo musica Brutis etiam imperat. Agatharchides lib. 5. de mari rubro, cap. 30. Θρεμμάτων μὲν πλῆθος ἑαυτοῖς ἔχουσι συνεπόμενον. κώδωνας δ' ἐξάπτουσιν ἐκ τῶν κεράτων τῶν ἀρρένων πάντων, ὅπως ὁ ἀπ' αὐτῶν ψόφος διώκῃ τὰ θηρία. Malè interpres, *vt tinnitus horum fures arceat fugétque.* Vide in historia Francor. de Stratagemate per tintinnum. Aimoin. lib. 4. cap. 81.

3. SKELLAM DE CABALLIS] Scella, vel Scilla, equorum clitelliarorum tintinnabulum, quâ voce Aquitani adhuc vtuntur. Græcis κώδων, cuius etiam furem in legibus Georgicis Iustinianus coërcet. *Esquil.* Tholosatibus. Squillam pro tintinnabulo & nola vocat Petrarca in poëmatibus Italicis. Et Itali etiam hodie *Squillare.*

8. SI VERO IN HORTO] Maior pœna si arborum furtum in horto fiat, vt suprà, vide.

12. CVLTELLVM] Vide glossas Agrimens. p. 172.

13. NAPINAM] Columella lib. 11. cap. 2. sic rapinam facere, id est rapos serere, vsurpatur in l. 88. §. matre, D. de leg. 2. Columella lib. 2. cap. 2. Cato Rei R. cap. 31. Pictauis *nabine*, locus napis consitus, vt monuit Ioh. Belius amicus chariss.

16. ARBOREM INSERTAM] Seruius Georgic. 2. vers. *Et sæpe alterius. Sane insitas arbores dicimus, insertas verò causas aut fabulas.* Ouidius:

Firmaque adoptiuas possidet arbor opes.

De adoptione Suetonius. *Insertus est eadem figura.* Vide auctores R. R.

29. SIGNATA] An de signo quod imponebatur ad limites notandos, qua de re Siculus Flaccus: *Si notatæ arbores in regionibus finales obseruabuntur, intuendæ sunt notæ.* Leg. Longob. lib. 1. tit. 26. l. 3. *Si quis liber homo arborem, vbi theclatura facta est, inter fines discernendos inciderit.* Vide Respons. Papiani tit. 39. leg. VVisigotth.

lib. 10. tit. 3. l. 3. Baiuuar. tit. xi. cap. 3. num. 2. Et ita Lindembrogius putat, cuius sententiæ non accedo; nam hîc de finibus nullum verbum, & de anno quod additur contrarium euincit. Vide an huc faciat quod est in leg. VVisigotth. lib. 8. tit. 6. vlt. l. 1. in legib. Boior. tit. 9. cap. 12. *Signum quod propter defensionem ponitur,* &c.

31. RETE AD ANGVILLAS CAPIENDAS] *Hord* locus apud nos dicitur in flumine, vbi retia tenduntur ad anguillas capiendas. Vide Martin.

32. TREMACLVM] *Tramail.*

VERTVOLVM] *Verreul.*

CASAM ALIENAM TRAXERIT] Casam alienam trahere. Sic Gregorius Turonens. lib. 9. c. 35. *auferre villam.* Quamuis abolita sit Massurij Sabini sententia, qui putabat fundi furtum fieri posse, Instit. lib. 4. tit. 1. trahere autem rapere est, & inuadere, suprà tit. 14. n. 5. Sic Hieronymus ep. 3. ad Heliodorum: *Marcomani trahunt, vastant, rapiunt.*

TIT. XXX.

1. LOCAVERIT VT HOMINEM INTERFICIAT] Iuuenalis Sat. 13.

Si flectas oculos maiora ad crimina confer,
Conductum latronem.

TIT. XXXII.

NON de iniuria tantùm hîc agitur vt vulgò dicimus, sed de iniuria quæ fit per conuicia. Vide de iudicio iniuriarum apud Athenienses.

1. CENITVM] Si fides gloss. apud Pithœum, Cocles cenitus est, sed vereor ne aliud hîc intelligatur. Fortasse hîc cenitus est eadem inflexione qua congagatus num. sequenti, is qui aliquando cœno & sordibus ad summam ignominiam perfusus est, à populo. quod iniuriæ genus apud Francos in vsu. Vide l. 1. D. de extraordinar. criminib. §. 1. Ecclesiastici cap. 22. vers. 1. & 2. Auctor Etymologici. οἱ Ἀττικοὶ τὸν ἐπί τινι ἁμαρτήματι ἁλόντα πηλῷ χρίοντες ἐδημοσίευον. Alibi idem auctor: οἱ Ἀρχαῖοι ὅτε ἤθελον ὑβρίσαι τινὰ καὶ ἐμπαῖξαι, πηλῷ ἔχριον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Vide Gregor Turonens. lib. 7. cap. 14. leg. Longob. lib. 1. tit. 16. l. 8. vbi de sponsa. *Peruersi homines aquam sordidam & stercoratam super ipsam iactassent.*

2. CONGAGATVM] Gallis *conchié*, honos auribus, *chiard,* κοπρίας. Scaliger ad Festum. Casaubonus ad Suetonium. Imò non de vitio corporis, sed de iniuria ab alio illata: glossar. Pithœi, *conchagatum, sordidatum.*

3. VVLPICVLAM] Herodes à Domino nostro ita vocatur Lucæ 13.

4. LEPOREM] Timidum videlicet & fugacem, Græci prouerbialiter, δειλότερος λαγῷ φρυγός. Annales Fuldenses Carolum Caluum leporem vocant. Vide. Magnum certè apud Francos conuicium fuisse hinc apparet, quòd fugam sibi exprobrari non patiebantur, quam dedecus extremum esse existimabant. De Gallis Ælianus de varia historia lib. 12. οὕτως δὲ αἰσχρὸν νομίζουσι τὸ φεύγειν, ὡς μηδὲ ἐκ τῶν οἰκιῶν κατολισθαινουσῶν καὶ ἐμπιπτουσῶν πολλάκις ἀποδιδράσκειν. Nicolaus Damascenus historiarum scriptor Augusto & Herodi acceptissimus, ἐν συναγωγῇ apud Abbatem Maximum Eclog. cap. IV. Κελτοὶ οἱ τῷ ὠκεανῷ γειτνιῶντες, αἰσχρὸν ἡγοῦνται τοῖχον καταπίπτοντα ἢ οἰκίαν φεύγειν. πλημμυρίδος δὲ ἐκ τῆς ἔξω θαλάττης ἐπερχομένης, μεθ' ὅπλων ἀπαντῶντες ὑπομένουσιν ἕως κατακλύζονται, ἵνα μὴ δοκῶσι φεύγοντες τὸν θάνατον φοβεῖσθαι. Strabo lib. 7. ἀφοβίαν οἱ Κελτοὶ ἀσκοῦντες, κατακλύζεσθαι τὰς οἰκίας ὑπομένουσιν, quæ tamen ridet Strabo. Idipsum de Francis nominatim affirmat Laonicus Chalcondyles histor. lib. II. pag. 59. Κελτοὺς δέ φασί τινες φεύγειν αὐτοὺς ἐν ταῖς μάχαις οὐ θέμις νομίζειν, ἀλλὰ μαχομένους τελευτῆσαι. καὶ ἀπὸ τούτου Κελτοὶ σφᾶς ἀξιοῦσι περιέχειν τῶν ἄλλων γενναιότητι, καὶ ἐπισημοτάτοις εἶναι ἁπάντων.

5. MERETRICEM CLAMAVERIT] Vide Consuetud. Campaniæ vett. p. 456. art. 45.

7. DELATOREM] Conuicium illis temporibus non leue, nam delatores, quibus alioqui præmia magna decernebantur, & à Tiberio custodia legum dicti, apud Tacitum ni fallor, sub malis Principibus sæuiebant. Plinius panegyric. *Vidimus delatorum indicium quasi grassatorum, quasi latronum.* Itaque id genus hominum omnes aduersati, detestati, vnde infamia; etsi initio bono publico essent introducti, vt & accusationes, quemadmodum Cicero in Verrem plenè tractat. Martialis. *turba grauis paci*, &c. Postea ex consuetudine fraudis & calumniæ etiam Principibus exosi. *execrabiles nuntiatores* dicuntur qui fisco deferunt, l. 4. Cod. de Delatorib. lib. 10. Itaque calumniantes ferro puniti, l. 5. eodem, & illis aliquando lingua euulsa, l. 2. Cod. Th. de petitionibus & vltro datis & delatoribus. Atque adeò in bonis caussis si idem delator tertiò fuerit, capite punitur, l. 12. 13. 28. Cod. Th. eodem, quòd scilicet iam deferendi studium quasi artem exercere videatur. Vnde apparet delatoris nomen in conuicium transiisse, quemadmodum latronis. conuicium est & iniuria aliquem delatorem appellare, l. 3 Cod. de iniuriis. Denique l. Græca 7. Cod. de delatoribus, statuit eum qui tyrannos deferat, μηδὲ μηνυτὴν καλεῖσθαι, sed calumniatorem. Non tamen eo facto delatio abolita, translatâ eâ in palatinos, qui obtentu officij posterioribus Rom. Imperij temporibus impunè grassati sunt, l. 7. Græca, & l. 2. Cod. eodem. Tacitus lib. 4. *Sic delatores genus hominum publico exitio repertum per præmia elicie-*

eliciebantur. Delatores ſtrangulantur Capitul. lib. 7. cap. 126. eis lingua capulatur, aut conuictis caput amputatur, ibidem cap. 227. Malè gloſſæ interlin. Thuan. delatorem hoc loco interpretantur. *Mendacem, vel latratorem,* ἴσως *raporteur,* apud nos.

TIT. XXXIII.

DE VIÆ LACINA] De via clauſa, infrà eod. tit. n. 3. ſuprà tit. 15. num. 4. Vide leg. Ribuar. tit. 82. Vide Agrimenſores pag. 125. & in gloſſa Rigaltij.

1. IMPINXERIT] Vide gloſſar. Agrimenſorum pag. 180.

3. CLAVSERIT] Hieremias. Thren. cap. 3. *Concluſit vias meas lapidibus quadris, ſemitas meas ſubuertit.*

TIT. XXXIV.

SINE CAVSA LIGAVERIT] Additur ſine cauſa, id eſt innocentem; alioqui licebat vnicuique furem aut alium quemlibet reum priuata authoritate comprehendere, & ligare, vt poſtea à iudice condemnaretur. quod ſi vel ipſe qui ligauerat, vel alius eum ſoluiſſet, pœna legitima mulctabatur, leg. Ribuar. tit. 73. nam & priuati tenebantur latrones inſequi in ſua vicinia, decretum Childeberti cap. 12. & 13. decretum Chlotarij cap. 16. Locus Taciti de Alea notatus à F. Pithœo, nil ad rem.

3. ROMANVS] In præfat. leg. Burgund. in præfatione edicti Theoderici. *Barbari Romanique.* Vide Notas ad Marculfum pag. 306.

4. SI AVTEM FRANCVS] Obſerua minorem pœnam in Franco, vt ſuprà cap. 15. aliud in leg. Ribuaria, vbi maiore mulcta Ribuarius quàm Romanus damnatur. Sic in decreto Childeberti n. 7.

TIT. XXXV.

1. AVT CELAVERIT] Ergo aut de regia venatione generali, vere aut autumno, vt in Annalibus vetuſtis, quod vix credo: aut de quadam venatione quam in communi Franci faciebant, quemadmodum de quibuſdam populis Ariſtoteles narrat, & Itineraria recentia.

2. CERVVM DOMESTICVM] Inſtitut lib. 2. tit. 1.

SIGNVM HABENTEM] Id eſt nolam, ita enim campanæ Eccleſiarum vocabantur.

AD VENATIONEM FACIENDAM MANSVEFACTVS] Fortaſſe vt quemadmodum aucupes illice vtuntur, ita & ceruis cicuribus Franci venando vterentur, quo cæteros attrahere poſſent. Nam

memini me vspiam legisse eiusmodi venationis modum. De anatibus qui alios inducunt in decipulas, in Pictonibus, docuit Belius.

4. CERVVM QVEM ALTERIVS CANES] Contrà Iustinianus Instit. lib. 2. tit. 1. §. Illud quæsitum.

TIT. XXXVI.

1. VEL RETORTAS] Leg. Ribuar. tit. 43. & 72. n. 1. 3. Constitution. Neapolitanæ. *Tortam vel virgam de nemore incidere*, lib. 3. tit. 38. cap. 4. Italis *ritorta*. Prouerbium vulgare, *la rehorte vaut mieux que le fagot.* cùm appendix rem ipsam excedit. Docuit Belius.

2. HERPICEM TRAXERIT] Varro lib. 4. *Irpices regula cum pluribus dentibus, quam item vt plaustrum boues trahunt, vt eruant quæ in terra sunt.* videlicet ad occandum. Id notauerat Iac. Cuiacius. nobis *herce.* quasi *herpce.* ἅρπαξ, κος. Euripides, Cyclope.

3. POSTQVAM IN CVLMVM ERIGITVR] Vide Ciceron. de Senectute.

4. POSSESSIO EST] Agrimensores pag. 299. *Possessiones sunt agri latè patentes, publici priuatique, quos initio non mancipatione, sed quisque vt potuit occupauit, vnde & nuncupati. Fundus dictus quòd in eo fundatur, vel stabiliatur patrimonium.* Confer Siculum Flaccum p. 4. Impp. Arcadius & Honorius in l. 11. Cod. de Episcop. & Cleric. *In Ecclesiis quæ in possessionibus, vt fieri adsolet, diuersorum, vicis etiam vel quibuslibet locis sunt constitutæ, Clerici non ex alia possessione vel vico, sed ex eo vbi Ecclesiam esse constiterit ordinentur*, & reliqua quæ vide. Iornandes de rebus Getic. p. 2. *Traprobane quoque in qua exceptis oppidis & possessionibus dicunt munitissimas vrbes*, &c. Inde possessores in Cod. Th. & apud Cassiodorum, *Honoratis possessoribus & curialibus*, ad differentiam inquilinorum, & colonorum, cuiusmodi erat ferè plebecula. Originem inde ducere libet, quòd maior pars agrorum fuerit publicata, cùm deuicta fuit à populo Rom. quæcumque prouincia; Itaque agri publici, proprietas Reipublicæ, possessio priuatorum. Id aliquatenus colligo ex Ciceronis Agraria 2. *Qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non iure, misericordia Senatus, non agri conditione defendunt; nam illum agrum publicum esse fatentur, sed moueri possessionibus, amicissimis sedibus negant oportere.* Vnde adsignatio agrorum quæ militibus fiebat, ex eiusmodi agris fiebat, ne quis putet proprietarios pulsos. Suetonius lib. 1. cap. 38. *Adsignauit agros sed non continuos, nequis possessorum expelleretur.* Iurisconsulti de agro militibus adsignato. *Modico honoris gratia possessori dato.* Sed discutiendum ampliùs, nam aqua adhuc hæret. Vide tit. 43. num. 7. Symmachi notas p. 288.

TIT. XXXVII.

8. MEDIETATE COMPOSITIONIS] Vide tit. 65. n. 1. 2.
LEGEM INTELLEXERIT] Tit. 38. prox. in fine.

TIT. XXXVIII.

1. NON INTELLEXERIT SECVNDVM LEGEM] Suprà tit. prox. in fine.

TIT. XXXIX.

DE VESTIGIO MINANDO] Vide Gregor. Turonenſ. de gloria Confeſſor. cap. 81. Decretionem Clotarij n. 2. 16.

VESTIGIVM SEQVENDO] Liuius lib. 1. de Hercule & Caco. *Ipſa veſtigia quærentem dominum eò deductura erant, auerſos boues eximium quemque*, &c. Iamblichus apud Photium num. 94. Perſecutionem Rhodanes & Synonidis à Dama Enucho factam memorat. & pag. 239. ἐδίωκον κατ' ἴχνη Ροδάνης ϗ Σινωνίδος, συνεργοὺς αὐτοὺς εἰκάζοντες εἶ) τοῦ λῃστοῦ. Inde inueſtigare, & ἀνιχνεύειν.

ADRHAMIRE] Vide notas ad veteres Formulas pag. 334. *Adrhamire* ab affirmare, vt putat Belius. infrà tit. 49. Vide Gloſſarium Pithœi ad Capitul. p. 2. vbi adferuntur verſus. Sed fallitur Pithœus dum iurare exponit, quod ipſi verſus ab illo adducti euincunt. *Molt les oyſſez arramir, ſerement faire & foy pleuir.* Vbi diuerſa videntur adrhamitio & ſacramentum. fortè illud quod vernaculè dicimus *arrer*, ab arra data. Inſtrumentum Tetbaldi apud Pithœum, ad hunc locum.

SOLEM CVLCAVERIT] Infrà tit. 42. n. 9. & 52. n. 2. *Adiurnatus*. Capitul. lib. 5. cap. 151. *De hominibus Eccleſiaſticis ſeu fiſcalinis qui non erant adiurnati quando in Cœnomanico pago fuimus*. Angloſaxonicè *Andagar*.

TIT. XL.

3. SPADATVM] Id eſt ſpadonem factum, ſeu caſtratum, infrà n. 13. Horum equorum Germanicis gentibus frequens vſus, quòd ſint laboris & æſtus patientiſſimi, maximè verò in bellis. Ammianus Marcellin. lib. 17. de Quadis, & Sarmatis in ea Sarmatiæ parte, quæ ſecundam proſpectat Hannoniam. *Equorum plurimi ex vſu caſtrati, ne aut feminarum viſu exagitati raptentur, aut in ſubſidiis ferocientes, prodant hinnitu denſiore vectores.* Equi ita mutili hodie ex Sarmatia & Vngaria in Gallias adducuntur multi, vnde communi nomine originis eiuſmodi *vngres* vocamus.

8. POLEDRVM] Pullum equinum, aliàs *puledrum*, quæ vox integra Italis vſurpatur, *Pulledro*. *Poutre* Ronſardo & Amioto de femina, *Poudreau* de maſculo.

13 ADMISSARIVM] leg. Alaman. tit. 69. Varro de re R. lib. 2. cap. 2.

SPADAVERIT] Id eſt ſpadonem fecerit. Iac. Cuiacius. Spadones autem à Spada Perſiæ vrbe in qua primi Eunuchi facti, ſi Stephano fides. Σπάδα ἐ δευτέρως, κώμη Περσικὴ ἐν ᾗ πρώτη εὐνουχισμὸς γέγονεν. Concilium apud Theodonis Villam: *Si quis Presbyterum calumniatus fuerit & ſpadauerit.* Alio capite, *Si quis Presbyterum malè tractauerit & ſpadauerit.* Anton. Auguſtinus emendat. Gratiani lib. 2. dialog. 2. legendum cenſet *ſpathauerit*, malè vulgò *ſpaſſauerit.*

TRIAEN COMPONAT] Sic vetus Cod. Thuani. Legendum *triente*, niſi legas triene. de triente vide Gregor. Turonenſ. de gloria Confeſſor. cap. 109. & alibi. vett. formul. Lindembrogij 143.

TIT. XLII.

4. ET IN IPSO SVPPLICIO] Supplicium pro tormento. Vt infrà num. 5. 8. Anianus in Caij Epitome apud Aleandrum pag. 9. b.

CASTRETVR] Vide Sigonium de regno Italiæ lib. 6. ad annum 933. pag. 159. Caſtratur autem ſeruus in adulterio ſuprà tit. 27. num. 4.

8. VIRGAS PARATAS HABEAT] Fuſtuarium ſupplicium Senatori lib. 4. epiſt. 10. nam in leg. Burgund. tit. 6. num. 11. *Acceptis* CCC. *fuſtibus damnetur*, ita leges illæ interpretantur, quod aliæ frequentiùs dicunt, CCC. *aut* CXX. *ictibus*. Vide infrà pactum pro tenore pacis Dom. Childeberti, & Clotharij R. art. 6. ſuprà tit. 13. num. 1. Gregor. Turonenſ. lib. 1. cap. 41. *Monachos ad militiam cogi iubet, nolentes fuſtibus præcipit verberari*, cap. 34. *tamdiu fuſtibus cæditur, quoadusque putaretur exanimis.* Vide Victorem Vtic. pag. 7. 14. 21. 31. 36. Sed ibi de flagellis, quæ ſunt diuerſa. Vide l. 1. Cod. de curſu publico lib. 12. & diſcute.

MINIMI DIGITI GROSSITVDINEM] Caroli Calui adnuntiatio apud Piſtas an. DCCCLXIV. c. XV. *Si verò ſerui Eccleſiaſtici, aut Comitum, aut vaſſallorum noſtrorum hoc facere præſumpſerint, quia in præfato Capitulari continetur, vt* LX. *ictibus vapulent, & hac occaſione indiſcreti homines modum in diſciplina non faciebant; conſtituimus fidelium noſtrorum conſenſu atque conſilio, vt quorumcumque coloni & ſerui pro hoc conuicti non cum groſſa fuſte, ſed nudi cum virgis vapulent; & in ciuitatibus atque vicis ſeu villis Epiſcopi per ſuos miniſtros vel Presbyteros prouidentiam hanc cum Reip. miniſtris accipiant, nec in hac cauſa modus diſciplinæ tranſgrediatur.*

Et scamnum paratum] Tormenti & quæstionis genus Turcis etiamnunc in vsu, quod cùm homines tendat, equuleum possumus appellare; nam & medici vnum ex instrumentis quibus vtuntur ad ossa componenda Scamnum vocant. Celsus lib. 8. cap. 20. de femore luxato: *Etiamnum valentiùs intenditur membrum super scamnum, cui ab vtraque parte axes sunt, ad quos habenæ illæ deligantur, qui vt in torcularibus conuersi rumpere quoque, si quis perseuerauerit, non solùm extendere neruos & musculos possunt.* Hippocrates docuerat περὶ ἄρθρων. Tensionem ad Trocleas vocat Gregor. Turonens. lib. 5. cap. 49. quem vide lib. 6. cap. 8. & 35. lib. 7. cap. 32. Vide Magium de Tintinnabulis, & Gallonium. Abdias supposititius lib. 9 pag. 110. b. *Rex iratus iussit eum extensum torqueri, & cæsum recludi carcere.* Martyrolog. Notkeri IV. id. Martij pag. 792. *Apud Nicomediam B. Petri martyris iubente Diocletiano, eo quòd de suppliciis Martyribus irrogatis (nam vnus erat ex sodalibus Dorothei & Gorgonij martyrum qui in cubiculo Regis erant) liberiùs causaretur, in equuleo suspensus, & flagris toto laniatus corpore, aceto & sale perfunditur.* Idem idib. Martij de S. Matrona quæ ancilla erat. *in scamno extenta atque ligata.* Gregor. Turonens. lib. 5. cap. 28. *ad stipitem extendi.* Ammian. Marcellin. lib. 14. *Eusebius verò obiecta fidentiùs negans, suspensus in eodem gradu constantiæ stetit.* Vide notas Lindembrogij pag. 22.

14. Noctes] Vide notas ad Marculfum pag. 337. Id quia nox die prior. An verò quia non à dite oriundi, vt Cæsar; sed à Septentrione vbi hyems ferè continua, & longæ noctes, vt ab ea diei parte denominarent ex qua plurimum apud eos constabat. Etsi in compensationem longiores dies iidem illi habuerint. Inde Cimmeriorum fabulam fluxisse reor. & quod N. Paulus etiam fabulatur de tenebrarum regione. Quamquam, nisi fallat memoria, illi Haythonus Armenius concinat: pleniùs discutiendum. In legib. Canuti R. cap. 10. *Post duodecim hyemes.* Anglosaxones numerasse annos per hyemes palam est, ex quibus annus illis constabat. Baiuuarij per autumnos numerabant, l. Baiuuar. tit. 7. cap. 19. num. 4. Adde Iuuenalem Satyr. 6. *Quinque per autumnos.* Seruius ad Eclogam 1. *Post aliquot aristas: quasi rusticus per aristas numeret annos. Aux baux; neuf années & neuf cueillettes.*

TIT. XLIII.

1. Barbarum] Gregorius Turonens. lib. 3. cap. 15.

2. Sol. DC.] Marculfus lib. 1. cap. 18. Notæ ibidem pag. 279. Paulus VVarnefr. lib. 3. cap. 31. *Data est redemptio pro capite vniuscuiusque viui solidi sexcenti.*

In trvste Dominica] *Amstrutio.* in Cod. Reg. Marculfus lib. 1. cap. 18. Notæ ibidem 276. 277. & 278. vbi *trustem, id est fidem.*

Decretio Clotarij R. cap. 3.

6. CONVIVAM REGIS] Suetonius in Vespasiano cap. 2. Martialis lib. 9. epig. 93. Marcellinus lib. 15. Senator lib. 1. cap. 43. lex Burgund. tit. 38. n. 2. Claudianus in Eutropium lib. 2.

Claro quod nobilis ortu
Conuiua est domini.

Iornandes de rebus Geticis cap. 33. de Berimundo: *Susceptus est cum filio suo à Rege Theoderico honorificè nimis, adeò vt nec consilio suo expertem, nec conuiuio faceret alienum.* Gallicè *commensal.* Vetus Cod. Iac. Aug. Thuani habet, *in conuiuium.*

7. POSSESSOR] Vide suprà ad tit. 36. num. 4. & Gregor. Turonens. lib. 5. c. 28.

TIT. XLIV.

1. CONTVBERNIO] Sidonius lib. 3. epist. 9. *Inter armatos tumultuosos, virtute, numero, contubernio contumaces.* Ita emendaui. Marculfus lib. 2. cap. 16. Contubernium autem hîc non est auxilium, vt malè Lindembrogius; sed cœtus est, manus, quo per turbam vis fieret. quod nomen inde deductum esse opinor, quòd contubernium extrema & minima centuriæ particula erat quæ ducem haberet, cui præerat decanus, siue caput contubernij. Vegetius lib. 2. cap. 8. & 13. apud Cæsarem & Suetonium passim. At si quis decem virorum cœtum coëgisset, turba erat, & de vi tenebatur, l. 4. §. 2. D. vi bonorum raptor. Vnde & ibi Bartolus ex decem populum constare existimauit. Et si diligentiùs hoc caput legis Salicæ discutias num. 3. nouem in contubernio ordine terno adsignari inuenies. Porro qui conuocata seditione villas expugnauerint, lege Iulia de vi publica tenebantur; & qui hominem obsederit, incluserit concursu & turba, l. 3. §. 2. l. 5. D. ad leg. Iul. de vi publica.

4. MEDIETAS SOLVATVR] Medietas tantùm compositionis, & pœna minor in Romano aut liberto occiso à Francis.

TIT. XLV.

2. PLVSQVAM SEPTEM] Æquitas summa, turba enim potiùs esse videtur quàm conuiuium; inhumanum autem fuisset ab vno in turba commissum cæteros luere. Ausonius in Ephemer.

Sex enim conuiuium
Cum Rege iustum, si super conuicium est.

Regem conuiuij intelligit, vt sint numero septem. Conuicium σκῶμμα [?], vociferatio multorum inconditè clamantium. Capitolinus in Vero: *Septem conuiuium, nouem verò conuicium.* Varro apud Gellium

lib. 13. cap. XI. *Plures esse non conuenit, quod turba est turbulenta.* Archestratus Syracusius vetus Poëta in γαστρονομίᾳ apud Athenæum lib. 1. pag. 3. non ampliùs quàm quinque conuiuas admittit,

Πρὸς δ᾽ μιᾷ πάντας δειπνεῖν ἁβροδιαίτῃ τραπέζῃ.
Ἔστωσαν δ᾽ ἢ τρεῖς, ἢ τέσσαρες οἱ ξυνάπαντες.
Ἢ τῶν πέντε γε μὴ πλείους, ἤδη κ᾽ ἂν εἴη
Μισθοφόρων ἁρπαξιβίων σκηνὴ στρατιωτῶν.

Aptè itaque alludit Archestratus ad tentorium, sub quo vnum decem hominum contubernium. Vide Vegetium. Quamquam in Platonis Symposio viginti fuerint conuiuæ.

TIT. XLVI.

1. TRES HOMINES] Infrà tit. LVI. num. 4.

10. PARENTILLAM] Vide infrà tit. LXIII. vbi nota ex Iornande. Fortunatus pag. 99.

Iuncta parentali culmine Roma fuit.

Leg. Burgund. tit. 85. art. 1. Capitolinus in Gordiano. *Duxit vxorem filiam Misithei doctissimi viri, quem causa eloquentiæ dignum parentela sua putauit, & præfectum statim fecit.*

11. CAVSA QVÆ INDE ORTA FVERIT] Id est pœna solemnium non seruatorum P. P. MS.

TIT. XLVIII.

DE AFATOMIE] Forma est & modus possessionis transferendæ ex causa possessionis. Videantur veteres formulæ incerti auctoris cap. 19. 20. 43. 57. & legis Romanæ cap. 15. Edictum Theoderici R. cap. 53. *Tres sufficiant curiales, dummodo vicinis scientibus impleatur corporalis introductionis effectus.* Vide ex consuetudinibus nostris Raguellum pag. 507. in verbo *saisine.* Videatur Andegauensis consuetudo, & acta possessionis. traditio in donationibus necessariò requirebatur. Vide l. 1. Cod. Th. de donationibus in verbo *Abscessu donantis.* l. 8. eod. Adfatimire, & adfatimus, leg. Ribuar. tit. 51. pag. 28. edit. Til. Epistolæ adfatimæ. vet. Form. Lindembrogij 50. pag. 1241. donatio est, vt videtur Francisco Pithœo.

TIT. XLIX.

INTERTIARE] Franc. Pith. gloss. Capit. pag. 47. ἔντριτος *sequester.* Εντειτος *intertius.* Glossæ Latino-Græcæ, *sequester*, μεσίτης, ἔντειτος, σωματικοφύλαξ. Capitul. lib. 3. cap. 46. lib. 6. cap. 209.

1. ADHRAMIRE] *Adrhamire*, suprà tit. XXXVIII. Capitul. lib. 4. cap. 29. quod caput tribuitur Pipino Regi Italiæ in leg. Longob. lib. 1. tit. 25. l. 76. Et quod in Capitul. lib. 3. cap. 18. in titulo dicitur, *de Sacramentis in palatio adhramitis*. In veteri MS. Capitulorum apud Aquas, cap. an. IX. sic exprimitur, *de Sacramentis in palatio faciendis*. Sed hoc parum ad rem facit. Hoc autem caput Imp. Karolo tribuitur leg. Longobar. lib. 2. tit. 55. l. 20. Vide Formulas veteres, cap. 1. 2.

CARBONARIAM] Gregor. Turonens. lib. 2. cap. 8. Nithardus lib. 2. *Quamobrem cum paucis Karolus hoc iter accelerans ab Aquitania Carisiacum venit, & à Carbonariis & infrà ad se venientes benignè suscepit. Mox cùm Lodharius à Lodhuuico reuerteretur, & omnes citra Carbonarias ad illum venirent, Mosa traiecta ratum duxit vt Sequanam vsque procederet.* Idem lib. 4. pag. 366.

TIT. L.

4. SVPER IPSOS TRES] Tres tantùm coniuratores grauiùs reliquis puniuntur, quia cum reo tres præcipuè puto proximiores affirmabant, reliqui tantùm probabant. Id patet ex formula vet. incerti auctoris 19. vbi tres Aloarij, & XII. conlaudantes. Lege autem Alaman. tit. 6. solus reus conceptis verbis iurabat, cæteri probabant. Vide notas Formular. pag. 303. & 344.

TIT. LI.

2. NOLVERINT VENIRE] De testibus cogendis agitur hoc capite, qui nolunt testimonij dicendi causa in iudicio sistere, quo nomine olim Athenis actio prodita. Iul. Pollux lib. 8. *Λειπομαρτύριον δὲ κατὰ τῶν ἰδόντων μὲν, καὶ μαρτυρήσειν ὁμολογησάντων, ἐν δὲ τῷ καιρῷ τὴν μαρτυρίαν ἐκλειπόντων. τὸν δὲ οὐ βουλόμενον μαρτυρεῖν, ἐκλήτευον ἀνάγκην τοῦ μαρτυρῆσαι προστιθέντες, ἔδει δὲ αὐτὸν ἢ μαρτυρεῖν, ἢ ἐξομόσασθαι ὡς οὐκ εἰδείη, ἢ μὴ παρείη, ἢ χίλια ἀποτίνειν.* Æschines *περὶ παραπρεσβείας*. Quod & iure Romano obseruatum, vt inuiti testimonium dicerent in causis criminalibus tantùm, l. 4. 5. 8. & 19. De testibus. Ex constitutione verò Iustiniani Græca, l. 16. Cod. eodem, etiam in ciuilibus causis coguntur inuiti testes esse.

TIT. LII.

2. ADMALLARE] Vide infrà ad tit. LIX. Sic infrà, *Vel admallatus secundùm legem Salicam.* tit. LIII. n. 1. *Secundùm legem habeat admallatum.* Inde fortasse *Hamallus* suprà tit. XLIX.

SOLEM CVLCATVM] Solem occasum, quæ scilicet suprema tempestas obseruabatur, vt infrà tit. LXIX. Gregorius Turonens. lib.

lib. 7. cap. 23. Vbi nos quædam congeſſimus non aliena. Vnde & apud Marculfum lib. 1. cap. 37. *ſolſatire.* Romanis quoque idem vſitatum fuiſſe fidem facit lex 12. tab. Illud ipſum ſignificare videtur Homerus Odyſſ. *μ.*

Ημος τ' ἐπὶ δόρπον ἀνὴρ ἀγορῆθεν ἀνέξη
Κείνων νείκεα πολλὰ δικαζομένων αἰζηῶν.

quibus verbis tempus veſperi deſignauit, *καὶ μάλιστα τὸ τὴν ἑσπέραν ἐπιτεῖναι*, vt Strabo interpretatur lib. 1. Vide ſuprà tit. XXXIX. infrà LIV. & LX. Speculum Saxonicum lib. 3. cap. 40. Iuuenalis Sat. 13.

Hæc quota pars ſcelerum quæ cuſtos Gallicus vrbis
Vſque à lucifero donec lux occidat audit.

Nortmannis hodie *clameur couchée.* Quod ſuprà eſt, *Solem ei collocet*, & infrà, *Solem collocatum*, id eſt diem conſtitutum, *iour aſsigné.* vnde *adiourner*, diem dicere. Sol pro die. Archilocus, & ex eo Ronſardus.

SINGVLAS ADMONITIONES] *Tria edicta*, P. P. MS. *Pour chacun defaut*, F. Pithœus. *Doublement & tiercement*, in ordinationibus Regiis.

ADIACTIVVM] Vide notas ad Marculfum pag. 301. & 343.

RACIMBVRGOS] Gloſſæ interlinear. *iudices.*

PRETIATVM] Preciari apud Caſſiodor. lib. 2. cap. 22. Sic depretiari Tertullian. aduerſus Marcion. lib. 1. cap. 6.

ADPRETIATVM] Leg. Alamann. tit. 75. *Illam optimam vaccam* IV. *tremiſſes licet adpreciare.* Capitul. lib. 5. cap. 214. *Si quis alterius caballo, aut boui, vel cuilibet quadrupedi vnum oculum excuſſerit, adpreciet illud pecus quid valet, & tertiam partem componat.* Quod caput deſumptum eſt ex legib. Baiuuar. tit. 13. cap. 8. pag. 87. edit. Tilia.

3. GRAFIO] Gloſſæ interlineares, *Comes.*

CERTA RATIO DOMINICA] Vetus Cod. Th. *certè.* Vide ſuprà tit. 1. num. 4. & 5.

NEQVE MITTAT VT CVM IVSTITIA EXIGATVR DEBITVM] *Refus de faire iuſtice.* Infrà tit. LX.

TIT. LIII.

VIDE leg. Ribuar. tit. 53. pag. 29. edit. Til. & Tabul. S. Dionyſij in fol. min.

1. GRAFIONEM] Paulus VVarnefr. lib. 5. cap. 36. pag. 303. Vide notas ad vet. Formulas pag. 337. Iudex fiſcalis dicitur in textu leg. Ribuar. tit. 55. pag. 29. edit. Til. *Si quis iudicem fiſcalem quem Comitem vocant interfecerit*, DC. *ſol. mulctetur.* Deinde quia illa freda exigebant, leg. Ribuar. cap. vlt. exactores Regij dicuntur à Suggero, loco à Fr. Pithœo allato. Ideò autem mihi videtur dici Iudex Fiſcalis Comes, ad differentiam magiſtratuum municipalium; illi enim etiam

tum iudicabant, vt patet variis ex locis, præcipuè ex Gregor. Turonens. lib. 1. de Miraculis cap. 33. *Decretum est sententia primorum vrbis.* Sunt & multa huius rei alia exempla. de Comitibus autem vide notas ad Marculfum pag. 265. & seq.

GASACHIVM] Glossæ interlinear. Cod. Th. *causatorem.*

TIT. LIV.

DE RE PRÆSTATA] De rebus creditis. nostris, *De prest.* Optatus lib. 3. pag. 35. b. *Præcedente terrore creditores periculis vallabantur, & qui pro præstitis suis rogari meruerant, metu mortis humiles impellerentur in preces.* Iuretus ad Symmach. pag. 263. 264.

TIT. LV.

1. ÆNEVM] Examen aquæ feruentis, leg. VVisigotthor. lib. 6. tit. 1. c. 3. Adnuntiatio Caroli Calui apud Pistas an. DCCCLXIII. cap. 20. *Si colonus vel seruus inde reputatus fuerit, aut iudicio Dei inde examinet: aut si conuictus fuerit, hoc vt suprà diximus vnde mensuram adulterauit perdat, insuper & virgis nudo corio vapulet.* Capitul. lib. 4. cap. 13. Erat & aquæ frigidæ iudicium, de quo Gregor. Turonens. lib. 1. cap. 69. & 70. de muliere adulterij à marito accusata, quæ Lugduni sententia iudicis in Ararim probationis causa demersa est. De vtroque Hincmarus de diuortio Lotharij & Thetbergæ, ad VI. interrog. SEXTA INTERROGATIO. *Quidam dicunt nullius esse auctoritatis, siue credulitatis, iudicium quod fieri solet per aquam calidam, siue frigidam, neque per ferrum calidum. Sed adinuentiones sunt humani arbitrij, in quibus sæpe per maleficia falsitas locum obtinet veritatis, & ideo credenda esse non debent.* HINCMARVS. *Christianitas ex antiquo, quæ inter acta est & agenda iudicia, sanxit & frequentauit iudicium quod fit per aquam,* &c. Et paulò pòst, *Quapropter fieri aquam ignitam ad hæc duo copulata in vnum indaganda iudicia, illud videlicet quod iam per aquam factum est, & illud quod per ignem fiendum est, licèt sint pro temporum varietate disparia, sed vnum sunt operationis mysterio, in quibus sancti liberantur inlæsi, & reprobi puniuntur addicti Ecclesiæ, quam designauit arca diluuij, creditur tradidisse auctoritas,* &c. Deinde, *Constat nimirum, vt inquiunt, quia in aqua ignita coquuntur culpabiles, & innoxij liberantur incocti, quia de igne Sodomitico Lot iustus euasit iniustus,* &c. Vide quæ apud Hincmarum post hæc sequuntur pag. 350. & pag. 357. *Aut sacramento, aut Dei iudicio expurgate,* &c. Eódem pertinet quod refert Gregor. Turonens. de Miracul. lib. 1. cap. 81. de altercatione Presbyteri Arriani cum Dia-

cono Catholico, pro fide Catholica. *Accenditur ignis, æneus superponitur, feruet valde, annulus in vnda feruenti proiicitur*, &c. Insignis locus, & qui omnino legem Salicam illustrat, & vetustissimam eiusce iudicij formam docet. Vt & de gloria Confessor. cap. 14. Videndus idem Gregorius historiæ lib. 2. cap. 1. de S. Briccio Turonensi Episcopo. De ignitis vomeribus varij meminere. Leges vett. Capitula, Iuo Carnotensis, Burchardus, Pithœus, & Iuretus. De aliis quoque purgationum generibus, iuramento, duello, pane hordaceo, caseo, crucis, nos quædam scripsimus. De ferro candenti vide Georgium Logothetam pag. 41. vbi etiam de duello. Additur de purgatione ferri igniti. Οὐκ ἔστι τῆς ῥωμαϊκῆς καταστάσεως, βαρβαρικῇ δὲ παραδόσει παρῆκται. mox dicitur eum qui ex barbaris originem ducit, barbarico iudicio vti debere. Vide & N. B. Eadem de re Pachymerius lib. 1. Cantacuzenus lib. 3. cap. 27. Hæc omnia iudicia reprobauit Ecclesia. Agobardus contrà scripsit pag. 287. De aquæ iudicio videndus item Adhemarus, & ex eo Sirmondus ad Goffridum. Porro nostra memoria paucis abhinc annis solebant iudices reos maleficij accusatos mergere, pro certo habentes incertum crimen hac ratione patefieri: quod scelus meritò secundùm Ecclesiæ canones amplissimi ordinis decreta resecarunt. Sic accipio Nithardum, dum ait Gerbergam vt veneficam aquis præfocatam, quia scilicet rea fuisse mersione apparuerat. Vnde fortasse,

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

leg. Longob. lib. 1. tit. 33. cap. 1. *Si quis seruum alienum sine voluntate domini sui in sacramentum miserit, aut manum in caldaria mittere fecerit.* Æneum pro aheno. Vide Ezechielem 24. *Æneum in quo est ærugo*, &c. Saluianus pag. 252. infrà tit. 67. num. 1. *Æneum portare vbi stria concinunt.* Pactum Childeberti & Clotarij infrà num. 4. *Ad æneum prouocatus manum incenderit.* In Decretione Clotarij infrà num. 8. *Ad sortem veniat, aut ad plebeium promoueatur.* Fortè legendum est, *æneum*, non *plebeium*. tit. LIX. infrà: *Vt per æneum, aut per compositionem se educeret.*

TIT. LVI.

2. SAGIBARONEM QVI PVER REGIS FVERAT] Ille qui iudicia Regis exequebatur. Vide leg. Burgund. de VVittiscalcis tit. 76. edit. Til. *Saiones* apud Cassiodorum. Sed tamen hi iudicabant infrà vers. 4. *virisagi*, PP. MS.

4. MALLOBERGIIS] Id est locis tectis, inquit Belius, quia statutum est constitutionibus Caroli M. vt locus malli sub tecto foret. Capitul. lib. 3. cap. 57. lib. 4. cap. 28. in fine. *La Cour de Mauberge au à Poitiers.*

SAGIBARONES] Viros ætate & sapientia maturos interpretor, quibus controuersias definiendi facultas erat, adeò vt nec postea ab his Comes seu Grafio appellari possit, quemadmodum hîc statuitur. Periti scilicet legum, quos postea *homines legales* dixerunt; quorum & consuetudinario veteri iure non minima auctoritas in plerisque causis, vt apud Matthæum Paris, & alios passim videre est. Illud ipsum est quod *iudicium ciuium* vocat Gregor. Turonens. lib. 7. cap. 47. Dehinc & ex his delecti videntur qui legis Doctores in Adhemari Chronico, sub Ludouico Balbo, cuius particulam edidit Pithœus, sub nomine *Fragmenti historiæ Aquitanicæ*, de Valgrino Aquitaniæ Duce, qui contra Nortmannos Martiliacum castrum construxit, ibique misit *Robertum Gisdebertum legis doctum*, al. peritum; *& amicum suum fidelissimum nomine Ranulfum, fecitque eum Vicecomitem suum.* Adreualdus de Miracul. S. Benedicti lib. 1. cap. 25. *Visum est missis Dominicis placitum Aurelianis mutare; Venientes igitur ad condictum locum magistri & iudices, vtraque ex parte acerrimè decertabant, aderant namque legum Doctores tam ex Aurelianensi, quàm ex Vuastinensi prouincia* &c. In diplomate Pipini Maioris domus pro S. Dionysio. *Vbicumque eorum iustitiam inuenimus, sicut prædecessores nostri, seu Comites Palatij nostri, vel reliqui legis Doctores iudicauerunt.* Prima pars huius vocis, *sagibarones*, ad *saiones* accedit, de quibus passim Cassiodorus, leges VVisigotthor. & Concilia Toletana.

PLVS QVAM TRES ESSE NON DEBENT] Suprà tit. XLVI. num. 1.

ANTE GRAFIONEM] Qui cùm septem iudicat, suprà tit. LII. num. 2. Sagibarones verò numero tres.

TIT. LVII.

VIDE suprà tit. XVII. de sepulchro violato.

3. PONTICVLVS] Mos antiquæ sepulturæ, de qua, & de positione Columbæ, vide Paulum VVarnefridum lib. 5. cap. 34.

4. SVPER ALIVM] Sic intelligo Sidonium lib. 3. epist. 12. *Quid plura, iam niger cespes ex viridi, iam supra antiquum sepulchrum glebæ recentes.* Nec audiendus Sauaro pag. 203. ad verbum *torsi latrones*: tamquam illi spoliandi mortuos causa sepulchrum violassent, nam vetus erat sepulchrum aui multo antè mortui. Vide sis epistolam.

5. EXPOLIAVERIT] Gregorius Turonens. de gloria Confessor. cap. 62. Franciscus Pithœus ad verbum *Corpus iam sepultum.* & tit. XVII. B. Basilius, Πρὸς τοὺς πλουτοῦντας pag. 286. τάχα σε οὐδὲ περιστελοῦσι οἱ οἰκέται τοῦ τελευταίου κόσμου, ἀλλ᾽ ἀφοσιώσονται τὴν ταφὴν, τοῖς κληρονόμοις λοιπὸν προσχωρήσαντες κατὰ τὴν εὔνοιαν. ἤ που καὶ καταφιλοσοφήσουσί σου τότε. ἀπειροκαλία φησὶ καλλωπίζειν νεκρὸν, καὶ πολυτελῶς ἐκκομίζειν, τὸν οὐκέτι αἰσθανόμενον.

Τί δὲ οὐ βέλτιον τοὺς περιόντας κοσμεῖσθαι τῇ πολυτελεῖ καὶ ἐνδόξῳ περιβολῇ, ἢ συγκατασήπειν τῷ νεκρῷ τὰ πολυτίμητα τῆς ἐσθῆτος. τί δὲ μνήματος ἐπισήμου, καὶ ταφῆς πολυτελοῦς, καὶ δαπάνης ἀκερδοῦς ὄφελος. B. Ambrosius de Nabuthe cap. I. *Eruderato paulò pòst tumulum, & si cognoscis egentem argue, nisi fortè hoc solum quod cum diuite plura pereunt: sericæ vestes, & auro intexta velamina, quibus diuitis corpus ambitur, damna viuentium, non subsidia defunctorum sunt.* Iunge l. 14. §. 5. de Religios. & sumpt. funer. Vbi de ornamentis. Gregor. Turonens. lib. 8. cap. 21. leg. VVisigotth. lib. II. tit. 2. l. I. Boiorum tit. 8. c. 4. Vide Sauaronem ad Sidonium pag. 161. Lindembrogium ad Ammianum Marcell. lib. 16. Quintilianum declamat. 373. Paulum Diaconum lib. 4. cap. 49. Sidonius lib. 3. ep. 3. *Nec elutis vestimenta, nec vestitis sepulcra tribuebant, iustè sic mortuis talia iusta soluentes*, l. 14. §. 4. D. de Religios. l. 29. de in rem verso. Propriè tamen ad pœnam hîc subiectam attinet l. 3. §. 7. de sepulcro violato. Vide locum, & l. vlt. de auro argento mundo. Lactantius lib. 2. cap. 4. Arnobius lib. 5. Mos ille in vulgo obsoletus, in funeribus Episcoporum & Presbyterorum retinetur. Vide Grauamina de Alliaco à P. Auenionensibus. Vide Nouell. 19. Leonis sapientis, Photium Nomocan. tit. 13. cap. 23. tit. 19. cap. 27. l. 2. Cod. Th. de sepulcro violat. l. 5. Cod. eod. l. 3. 7. 8. Cod. Th. de indulgentiis criminum. Valentis Nouellam de sepulcr. Concil. Toletan. IV. can. 45. Sauaronem ad Sidon. pag. 211.

VVARGVS] Glossæ interlin. Th. *deiectus*. Vide leg. Ribuar. tit. 87.

HOSPITALITATEM] Hospitalitas Francorum: videatur lex Burgund. Ioseph. lib. 4. cap. vlt. pag. 109. hîc est aquæ & ignis interdictio. Sic infrà tit. LIX. *Panem dederit, aut in hospitium collegerit.*

TIT. LIX.

I. QVI EVM ADMALLAT] Suprà tit. LII. n. I. *Admallatus.* leg. Ribuar. tit. 32. 3. *Coniurare debet quòd eum ad strudem legitimam admallatum habet.* in edit. Til. tit. est 34. num. 4. pag. 19. Marculfus lib. I. cap. 21. *Admallandum prosequendúmque.* Notæ ibidem. leg. Ribuar. tit. 52. num. 3. pag 54. & tit. 53. n. I. edit. Til.

ETIAMSI VXOR EIVS PROPRIA SIT] Vxor recipiens maritum punitur.

TIT. LX.

I. ERGO VOS TANGANO &c.] *Dény de Iustice*, vt suprà de Grafione tit. LII. Vide Præfationem leg. Burgund. P. P. MS.

CAVSATOREM] Gregor. Turonens. lib. 10. cap. 9. *Causaturus accessit.* lib. 9. cap. 3. *Exponens causas.* lib. 10. cap. 4. *Causatus cum*

socio. Decretio Chideberti R. infrà num. 12. *Causator centenarium cum centena requirat.*

TIT. LXI.

De chrenecruda] De cessione bonorum.

1. Nec svetus terram] Thesaurum, aut quid aliud denotat.

De terra illa in pvgno svo colligat] Vide leg. Alaman. tit. 84. *Tollat de ipsa terra, quod Alamanni Curffodi* (aliàs Zurb) *dicunt.* Videantur vett. formulæ, cap. 19. & notæ pag. 343. Mos Germanicus, de quo Plinium accipio lib. 22. cap. 4. Sed & apud Romanos quid non dissimile obseruabatur, de Cespite, &c.

Vltra svas scapvlas iactare] Quasi pro derelicto habeat, verè enim relinquimus ea quibus oculos & anticam corporis partem retrahimus, & posteriora tantùm ostendimus, 3. Regum cap. 14. *Proiicere post corpus suum.*

Camisia] Eginhartus, *ad corpus camisiam lineam, & feminalibus lineis induebatur.* Additio Capitul. Ludouici I. cap. 22 *Alioquin hoc omnino prouideat vt camisas duas, & tunicas duas, & cucullas duas, & cappas duas vnusquisque monachorum habeat.* Victor Vticens. lib. 1. *De palliis altaris, prò nefas, camisias sibi & femoralia faciebat.* Beda in Martyrologio XVIII. Kal. Ianuar. *De ipsis palliis altaris camisias sibi & femoralia faciebat* Quæ sumpsit ex Victore proculdubio. Hieronymus epist. ad Fabiolam de veste Sacerdotali: *Solent,* inquit, *militantes habere lineas quas camisias vocant, sic aptas membris suis, & astrictas corporibus,* &c.

Discinctvs] Hodie quoque bonis cedentes zonam soluunt, & zonam abiicere, pro bonis cedere vulgò apud nos vsurpatur. Porro hîc agitur de cessione bonorum.

Discalciatvs] Vide de Calceis lib. Ruth. Calceus in scripturis nota dominationis. Psalm. *Extendam calceamentum meum super Idumæam.* Ad calceamentum pertinet, nescio an hûc faciat, quod scribit Gregor. Turonens. in vita B. Leobardi, & B. Venantij, prisco Galliæ ritu vsitatum esse vt annulus porrigeretur sponsæ, vnáque osculum & calceamentum. de calceis Plutarchus in Theseo. discute.

Diger est] Regius Cod. 2. *dederit*; atqui nil dedit cùm bonis cedat, nisi legas *dedisset*, aut illi scripsissent *dederit*, pro *dedisset*, cùm certum sit satis malæ, ne dicam pessimæ latinitatis auctores esse. Legerem *indigens est.* Vid.

Per compositionem] Alibi in eadem lege, *Per compositionem se educere.* infrà tit. LXVI. num. 1. & 2. *Compositionem quam infra patriam facere debuit.* Leg. Longobard. lib. 1. tit. 2. l. 10. *de compositionibus quæ ad Palatium pertinent.*

TIT. LXII.

DE ALODE] Alode Auiatica hereditas dicitur in leg. Ribuar. tit. 56. aliàs 58. p. 31. edit. Til. in fin. tit. Vide Decretionem Childeberti R. infrà num. 1. Auiaticum in constitutione Conradi, in legib. Longobard. lib. 3. tit. 8. l. 4. Nepos est, non hereditas; quamquam ibi malè accepisse videatur Lindembrogius pag. 1360. de Alode. Vide notas ad Marculfum & vet. formulas pag. 251. 252. 272. 233. vbi plura. leg. Baiuuar. tit. 2. cap. 1. n. 4. (in Lindemb. edit. 3.) edit. Til. pag. 31. leg. Baiuuar. tit. 17. cap. 2. (sic Lindembr.) Til. 3. pag. 105. leg. Ribuar. tit. 56. (sic Lindembr.) Tilio 58. pag. 30. Vide item leg. Anglionum tit. 6. pag. 483. vbi de exclusione feminarum agitur. Et alia capita omnino cum huius Tituli capitibus componenda. Capitul. lib. 1. cap. 132. *Ex beneficio suam familiam nutricare faciat, & de sua proprietate propriam familiam nutriat.* Mox. *Si in beneficio aut in Alode annonam habeat,* &c. lib. 3. cap. 20. & cap. 81. *Quomodo eadem beneficia conducta sint, aut quis de beneficio suo Alodem comparauit, vel struxit.* Capitul. Caroli Calui cap. 6. pag. 331.

6. SED AD VIRILEM SEXVM] *Dum extiterit*, leg. Ribuar. tit. 58. Idem apud Athenienses sancitum. Κρατεῖν δὲ τοὺς ἄρρενας, καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀρρένων, ἐὰν ἐκ τῶν αὐτῶν ὦσι, καὶ ἐὰν γένει ἀποτέρω. Demosthenes in Oratione πρὸς Μακάρτατον. Vbi illud quoque obseruare est, separationem quodammodo paternorum bonorum fieri: ideo idem Demosthenes in oratione πρὸς Λεωχάρην. Εν μὲν οὖν ὁμολογεῖται, τὸ κρατεῖν τῶν κληρονόμων τοὺς ἄρρενας, καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀρρένων. ἁπλῶς γὰρ τοῖς ἐγγυτάτω πρὸς ἀνδρῶν, ὅταν μὴ παῖδες ὦσιν, ὁ νόμος τὰς κληρονομίας ἀποδίδωσιν. Quod scilicet perpetuò obtinebat cùm de legitimis hereditatibus agebatur. Lex verò Salica etiam in paterna hereditate. Idque olim apud Armenios obseruatum Iustinianus sustulit Nouell. 21. Sic Ribuarij leg. Ribuar. tit. 58. Sic Saxones leg. Saxon. tit. 39. Sic Angli vetusti, leg. Angliorum tit. 6. Sic olim Hebræi, vnde refertur Iobum cauisse testamento vt filiæ cum fratribus portionem ferrent. Iob. cap. vlt. Vide Marculfum lib. 2. cap. 12. Institut. tit. de legitima agnator. success. §. cæterum. *Vt plerumque hereditates ad masculos confluerent.* Videndus Philo de vita Mosis pag. 468. διά τι τὰς κληρουχίας ἄρρεσι δίδωσι. & pag. 469.

TIT. LXIII.

DE PARENTILLA TOLLERE VVLT] De modo eiurandæ cognationis.

TOLLERE VVLT] Propter onera inimicitiarum, vindicandæ mortis,

& iuramenti: vt hereditas proximos, sic permulta onera sequuntur. Onera proximorum apud Athenienses, quæ mercede quadam hereditatis rependebantur. Vide Demosthenem in oratione πρὸς Μακάρτατον.

1. PARENTILLA] Iornand. de regnorum successione pag. 11. *parentela coniuncti*. Vide suprà tit. 46. num. 10.

TIT. LXIV.

DE CHAROCNA] Vet. Cod. Th. *charoena*. Sic Cod. Expilij.

1. PER VIM] Cod. Expilij, *Per virtutem*.

TIT. LXV.

DE COMPOSITIONE HOMICIDII] Tacitus de Germanis. *Luitur homicidium certo armentorum aut pecorum numero*. Vide leg. Scotorum, in lib. *Regiam maiestatem*. huc respicere videtur Salomon Prouerb. 6. ℣. 35. *Nec suscipiet pro redemptione dona plurima*. Sic apud Afros. Leo African. Part. 2.

TIT. LXVII.

1. STRIÆ] Hincmar. de diuortio Hlotarij & Tetbergæ ad 15. interrogat. *Quidam vestibus carminatis induebantur, vel cooperiebantur; alij autem cibo à Sortiariis dementati, alij verò tantùm carminibus à strigis fascinati, & quasi enerues effecti reperti sunt; quidam autem à lamiis siue genichialibus feminis debilitati*, &c.

TIT. LXVIII.

CABALLO EXCORTICATO] MS. Expil. *decotato*. apud nos vilissimi qui equorum morticinia decoriant, & ferè intestabiles.

1. CABALLVM ALIENVM] An viuum, an mortuum? puto mortuum, quia corium domini est.

DECORTICAVERIT] Decorticare suprà tit. 29. num. 10. *escorcher*. in Cod. MS. Lescurij & Expilij, *decotauerit*, id est caudam abstulerit, & deturpauerit.

2. SI VERO NEGAVERIT] Infitiatione lis crescit, vt in lege Aquilia.

TIT. LXIX.

2. DE RAMO] Mos Germanicus, Tacitus Annal. 1. p. 31. *Truncis arborum antefixa ora*. Gregor. Turonens. lib. 9. cap. 19.

3. SI QVIS CAPVT HOMINIS] Vetustissima Gallorum hæc obser-

obseruatio, auctore Posidonio, quámque à Romanis vetitam, vt docet Strabo, Franci rursum intulerunt. Strabo lib. 4. Πρόσεστι δὲ τῇ διανοίᾳ (aliàs τῇ ἀνοίᾳ) καὶ τὸ βάρβαρον, καὶ τὸ ἔκφυλον, ὃ τοῖς προσβόρροις ἔθνεσιν παρακολουθεῖ πλεῖστον, τὸ ἀπὸ τῆς μάχης ἀπιόντας, τὰς κεφαλὰς τῶν πολεμίων ἐξάπτειν ἐκ τῶν αὐχένων τῶν ἵππων, κομίσαντας δὲ προσπατταλεύειν τὴν θέαν τοῖς προπυλαίοις. φησὶ γοῦν Ποσειδώνιος αὐτὸς ἰδεῖν ταύτην πολλαχοῦ, καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀηδίζεσθαι, μετὰ δὲ ταῦτα φέρειν πρᾴως διὰ τὴν συνήθειαν. Apollonij Tyrij historia, apud Photium. *Decollabatur, & caput eius ad fastigia portæ suspendebatur.* Venationum certè notas, & ferarum captarum capita nobilium valuis affigi hodieque mos est, ex illo veteri, & immani, vt verisimile est, descendens. Manilius lib. 4.

Habet hoc studium, postes ornare superbos
Pellibus, & captas domibus præfigere prædas,
Et pacare metu syluas, & viuere rapto.

INIMICVS SVVS] Franc. Pithœus de eo qui in duello vicit interpretatur, sed pace eius dictum sit, non ita accipiendus hic locus; sed de inimico & faidoso, vt tum loquebantur, licebat enim priuatas inimicitias armis persequi, & inimicos qui aliquem ex agnatione sua occiderant aut malè mulctare, aut impunè occidere.

IN PALO MISERIT] Vide Gregor. Turonens. lib. 9. cap. 19.

TIT. LXX.

DE repudiis, seu de sponsalium dissolutione. leg. Alaman. tit. 55. *Componat eam quod desponsauit & dimisit, cum* XL. *solidis. Et cum* XII. *sacramentalibus iuret, cum quinque nominatis & septem aduocatis, vt pro nullo vitio, nec tentatam eam habuisset, nec vitium in illa inuenisset; sed amor de alia eum adduxit, vt illam dimisisset, & aliam habuit vxorem.* Nec dissimile quod veteri iure Romano obseruabatur. Seruius Sulpitius lib. de dotibus, apud Gellium lib. 4. cap. 4. *Qui vxorem ducturus erat, ab eo vnde ducenda erat stipulabatur eam in matrimonium ductum iri: qui daturus erat itidem spondebat. Is contractus stipulationum sponsionúmque dicebatur sponsalia. Tunc quæ promissa erat sponsa appellabatur, qui spoponderat ducturum sponsus. Sed si post eas stipulationes vxor non dabatur, aut non ducebatur, qui stipulabatur ex sponsu agebat, iudices cognoscebant. Iudex quamobrem data acceptave non esset vxor, quærebat. Si nihil iustæ causæ videbatur, litem pecunia æstimabat, quantique interfuerat eam vxorem accipi aut dari, eum qui spoponderat aut qui stipulatus erat, condemnabat.* Quod obseruatum scribit ad id tempus quo ciuitas vniuerso Latio lege Iulia data est. eadem & Neratius de nuptiis. Vide Aristotelem Politic. lib. 5. cap. 4. l. 1. Cod. de sponsal. l. 2. Cod. de repud. l. 2. D. de diuort.

TIT. LXXI.

EXTAT hic titulus num. XCVIII. in Cod. Reg. 2. & φφ. 2. quem ab omnibus abesse scribit Pithœus. Huc facit Speculum Saxonicum lib. 3. art. 1. *Ædificia prædiorum seu villarum propter nullam aliam iniuriam succidi, seu ad terram prosterni debent, nisi in ipsis fuerint virgines aut mulieres violenter oppressæ, aut post factum introductæ; tunc enim domus illæ per ius condemnantur, si non, vt iuris est, excusentur. Postquam condemnata iam fuerint ædificia eiusmodi, si reus postmodum absoluitur ab actione, destructa iam ædificia non exsoluentur, quia ea à reatu non excusauit cùm iure fuerant excusanda.* Verùm cùm eiusmodi condemnatio iure fiat, & Romanis quoque legibus in crimine maiestatis non sit ignota, palam est non de hac condemnatione legem Salicam hîc agere, sed illud quale sit mihi incompertum esse ingenuè profiteor. Suspicor tale quid hîc designari, quod in Arabia solitum fieri, & σκοπελισμὸν appellari scribit Vlpianus l. 9. de extraordinar. criminibus. Fortasse & ad terminos effossos, limites exaratos, arbores terminales euulsas referri potest. de qua re Edictum Theoderici R. cap. 104. Fortasse & ad clausum agri aditum; qua figura & condemnare portam, pro obstruere & occludere vulgò dicimus. sed hoc diuinare est.

1. CONDEMNAVERIT] Formul. vet. Lindembrog. 38. pag. 1235. *Vt nullus ex vobis iam dictum abbatem, vel ipsum monasterium, nec homines, nec res suas quas ad præsens habere videtur, vel in antea Christo propitio à bonis hominibus ibidem conlatum fuerit, nullus inquietare, nec condemnare, vel aliquid de rebus suis minuere omnino præsumat.* Sed ibi de iudicibus loquitur. Putarem condemnare esse damnum dare, *endommager la terre d'autruy.* Sic in leg. Burgund. tit. 48. num. 3. *Ceterum si aut brachium cuiuscumque, aut tibia supradicto ordine fracta, & euidenti fuerint debilitate damnata.*

DECRETIO CHILDEBERTI R.

1. CVM NOSTRIS OPTIMATIBVS] De his nonnulla ad Marculf. lib. 1. cap. 25. adnotauimus. Olympiodorus apud Photium, τῶν μετὰ Ῥοδογαίσου Γότθων οἱ κεφαλιῶται ὀπτιμάτοι ἐκαλοῦντο, εἰς δώδεκα συντείνοντες χιλιάδας.

2. ATTINIACO] Locus est durante secunda Regum nostrorum dynastia percelebris, palatium quippe fuit in quo plerique conuentus habiti. Vita Ludouici Pij. *Dominus Rex conuentum generalem coire iussit in loco cui vocabulum est Attiniacus*, &c. Ibidem indictum placitum à Lothario, apud Nithardum lib. 2. Rodulfus quoque Rex

Franciæ, inquit Frodoardus ad an. DCCCCXXIV. placitum tenuit apud Attiniacum; ac tandem cum Carolo Rege fœdere Remis inito, Attiniacum reddidit an. DCCCCXXIX. vicus est in vltimis Rhemorum finibus cis Mosam situs, qui antiquum nomen hodie retinet *Attigny*. Hîc verò omnia quotquot vidi exemplaria, Reg. Oisel. c. 2. non *Attiniaco*, sed *Antonaco* habent, quod etiam editio Tillij nominatim exhibet. Est autem *Antonacum* oppidum ad Rheni fluenta Romanis notissimum, cuius meminit Itinerarium Æthici, quod vulgò Antonino adscribitur. Notitia Imperij Occidentalis sub dispositione Ducis Moguntiacensis, Præfectum militum Acintensium Antonam locat. Quod etiam Alemannis à Iuliano ereptum, munitionibus deinde instructum, & mœnibus reparatis ornatum fuisse narrat Ammianus Marcellin. lib. 18. Regum tandem Francorum Palatium fuit, & sedes eorum qui Vuestriæ Austrasiæ, seu Franciæ Orientali imperarent. Fortunatus lib. 10. carm. 12.

Antonacensis castelli promptus ad arces
Inde propè accedens, sarcina pergo ratis.

Mox,

Denique dum præsunt Reges in sedibus aulæ,
Ac mensæ officio prandia festa colunt.
Retibus inspicitur quo salmo fasce leuatur,
Et numerat pisces, cùm sit in arce sedens. & cætera quæ sequuntur. Quibus verbis eleganter publici conuentus, solemnibus diebus à Regibus nostris haberi soliti, describuntur. Calendis Martij vtplurimum primæ familiæ Reges conueniebant. festis postea diebus Natalis Domini, Paschæ, Pentecostes celebrari placita moris erat. Qua occasione lubet hîc ascribere Roberti R. diploma B. Dionysij Monachis concessum, *In nomine sanctæ & indiuiduæ Trinitatis. Robertus diuina ordinante clementia Rex Francorum, semper Augustus,* &c. *Curtem itaque nostram cùm in ipso castello haberemus, vt nos ab inquietudine ipsius Ecclesiæ & fratrum ibi Domino famulantium longè faceremus: Deo & glorioso protectori nostro S. Dionysio ex consultu Archiep. & Episcop. quorum nomina subtersignauimus, & optimatum Francorum, placuit serenitati nostræ ab hodie & deinceps remittere vt solemnem curiam, hoc est in Natale Domini, in Theophania, in Pascha & in Pentecoste, neque nos neque successores nostri in ipso Castello vlterius vllo modo præsumamus celebrare. Data* VIII. *Kl. Februar. Indict.* II. *anno* I. *regnante Roberto Rege glorioso.* Vnde & iudiciarij conuentus (Parlamenta vocabant) quater in anno, in Natali Domini, in Purificatione, Pascha & Pentecoste, haberi soliti. Sed vt ad Antonacum reuertamur, Castellum est ad Rhenum non longè à confluentibus, Coloniæ paret, *Andernach* vulgò vocant; quæ vox cùm non longè ab *Antonaco* absit, proximior est *Anternaco.* Sic enim illud ipsum castrum, de quo sermo est, Annales Fuldenses vo-

cant sub an. DCCCLXXVI. *Hludouicus* (Germaniæ Rex) *quadam nocte se subtraxit de castris, & Rheno flumine transito in castello Anternaco cum suis consedit.*

AVIATICAS RES] Alode, suprà tit. LXII.

3. PER PRÆDICATIONEM EPISCOPORVM IVSSIMVS EMENDARI] Sic Synodi Aurelianens. III. c. X. *Illud etiam adiiciendum esse credidimus, vt in Episcopi discussione consistat, de his qui in ciuitate sua & territorio consistunt, & tali sunt ordine sociati, vtrum ignoranter ad illicita coniugia venerint, an per contumaciam quæ sunt interdicta præsumpserint*, &c.

EXCOMMVNICATVS FVERIT] Synodi Aurelianens. III. anno 26. regni eiusdem Childeberti, c. X. *Non priùs ad communionem recipiantur quàm incesti adulterium separatione sanauerint.* Synodi Turonicæ II. c. XXI. *Quamdiu in tanto versatur scelere à Christiano cœtu atque conuiuio & Ecclesiæ communione priuabitur.* Itaque cùm Charibertus Rex vxoris suæ sororem connubio iunxisset, à B. Germano Parisiensi Episcopo communione priuatus est cum vxore. Gregor. Turonens. lib. 4. cap. 26. id impunè antè fecerat Chlotarius Rex. Idem Gregorius lib. 3. cap. 6. De anathemate, vide Lindembrog. pag. 1353. S. Ioh. Chrysost. περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἀναθεματίζειν ζῶντας ἢ τεθνεῶτας. ibid.

ET INSVPER DE PALATIO NOSTRO SIT OMNINO EXTRANEVS] Excommunicationis effectus ad temporalia.

4. TRICENARIA LEX] Theodosij iunioris. Valentinianus Nouell. lib. 2. tit. 8. *Humano generi profunda quiete prospexit.* & tit. 12. vbi Anianus. Procopius de bello VVandalico lib. 1. pag. 94. νόμου δὲ ὄντος Ῥωμαίοις, ἢν τινες οὐχ ὑπὸ ταῖς οἰκείαις χερσὶ τὰ σφέτερα αὐτῶν ἔχοιεν, καὶ τρίβοιτο χρόνος εἰς τριάκοντα ἐνιαυτοὺς ἥκων, τούτοις δὲ οὐκέτι ἐξεῖναι κυρίοις ἐπὶ τοὺς βιασαμένους ἰέναι, ἀλλ' ἐς παραγραφὴν αὐτοῖς ἀποκεκλεῖσθαι τὴν ἐς τὸ δικαστήριον εἴσοδον: νόμον ἔγραψεν ὅπως ὁ τῶν Βανδίλων χρόνος, ὃν ἔν γε τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ διατρίβοιεν, ἐς ταύτην δὴ τὴν τριακοντοῦτιν παραγραφὴν ἥκιστα φέροιτο. Edictum Theoderici R. c. LXIX. *Tricennalis legis saluberrimum constitutum.* Leg. VVisigothor. lib. 10. tit. 2. l. 3. & l. 4. *Tricennalis ergo transcursio temporum cùm iam sic constanter inoleuerit in negotiis actionum, vt non iam quasi ex instructione humana, sed veluti ex ipsa rerum processisse natura videatur.* Constitutio Chlotarij MS. Vide Synodum Aurelian. III. c. XII. vbi tricenaria tempora Ecclesiæ quoque obstare scribitur. Id postea immutatum, & XL. annorum præscriptione contra eam opus est. Vide Cod. de triginta vel XL. ann. præscript.

7. BANNIVIMVS] Vide notas ad Marculf. pag. 306. & 307. & Lindembrog. pag. 1362.

PACTVM PRO TENORE PACIS dominorum Childeberti & Clotharij Regum.

4. AD ÆNEVM PROVOCAVERIT] Vide ſuprà leg. Salic. tit. LV.

6. INVOLAVERIT] Noſtris *voler*, Optatus lib. 4. *De inuolato gremio*. Et infrà, *Poſſeſſio Dei eſt turba fidelium, ex quo cottidie fur Diabolus cupit aliquid inuolare*. Iuuat ſic recenſere plurium vocum noſtrarum origines, quas Barbaras aut nouitias plerique exiſtimant. Vet. Gloſſar. κλέπτω *furor, inuolo*. Hygenus fab. 201.

CCC. ICTVS ACCIPIAT FLAGELLORVM] Vide ſuprà ad tit. leg. Sal. XIII. flagella porro aliud ab ictibus in l. 2. Cod. Th. de curſu publico. Vide Philonem contra Flaccum pag. 998.

DECRETIO CLOTHARII REGIS.

HÆc conſtitutio pars ſuperioris eſſe videtur, pacti ſcilicet inter Childebertum & Clotharium initi; tum quòd pactum illud quod antecedit fine congruenti & epilogo careat; tum quia pacis fœdus dicitur, neque tamen vlla pacis mentio, de qua in fine huiuſce conſtitutionis agitur verſ. 15. vt ex MS. ſuppleuimus, & verſic. 17. itaque cum præcedenti coniungi debet.

1. CONLVDIO] Marcell. lib. 18. & 30. Symmach. lib. 1. ep. 5. lib. 3. ep. 20. & 50. lib. 4. ep. 36. Maioriani Nouella de Epiſcopali iudicio. Edictum Theoderici cap. 114. Decretio Childeberti ſuprà cap. 7. leg. Baiuuar. tit. 8. cap. 6. l. 11. Cod. de Iuriſdict. Gloſſæ, *Conludium*. συνδυασμὸς, aliæ, *compactum, colluſio*.

2. VESTIGIVM COMPROBATVR LATRONIS] Infrà verſ. 16. *Si quis ad veſtigium minandum*. Vide leg. Salic. tit. 39.

3. TRVSTIS ADQVIRAT] Quid Truſtis hîc.

8. AD PLEBEIVM] *Id. æneum*, ſeu *inium*, vt in MS. nam de ſortibus hîc agitur & purgationibus.

13. ATRIO ECCLESIÆ] Vide Concil. Tolet. XII. c. 10. can. diffiniuit 35. cauſ. 17. qu. 4. Iuon. part. III. c. 121. Capitular. lib. 1. cap. 140. lib. 4. cap. 13. 28. lib. 5. cap. 90. 91. Vide titul. in vtroque Cod. de his qui ad Eccleſias confug. Sozomenum lib. 5. de Stilicone. Homiliam S. Chryſoſtomi de Sacerdotio pag. 549. Leo Marſican. lib. 3. cap. 26. *Atrium ante Eccleſiam, quod nos Romana conſuetudine paradiſum dicimus*. Vide notas Lind. ad Pauli Diac. hiſtor. Longob.

QVIBVS ATRIA CLAVSA NON SVNT] Concil. Tolet. XIV. triginta passus tribuit. vidi constitutionem Honorij MS. vbi L. passus tribuuntur.

ARPENNIS] Vide notas ad veteres Formul. pag. 349. Agrimensores pag. 297. Pontanum Origin. lib. 6. pag. 579. Gregorius Turonens. lib. 1. cap. 6. *Vnum stadium habet aripennes quinque.* Leg. Baiuuar. tit. 1. cap. 14. num. 2. vbi dicitur arpentum, leg. VVisigotth. lib. 8. tit. 4. l. 25. & lib. 4. tit. 1. l. 14.

15. CONTENTIO EXCVSATVR &c.] Vetus codex MS. ita habet.

Omnium rerum excusatio reddatur futurum, aut si de pretium domino reformetur.

De fiscalibus vt contra dominum censuimus pro tenore pacis iubemus, vt in truste[1] electi[2] centenarij ponantur,[3] pro quorum[4] fide atque[5] sollicitudine pax prædicta seruetur.[6] Et quia propitiante Domino inter nos germanitatis charitas indisrupto vinculo custodiatur, centenarij inter communes prouincias licentiam habeant latrones persequi, vel vestigia assignata minare, & in truste qua[7] defecerit, sicut dictum est, causa remaneat. Ita vt continuò capitale ei qui perdiderit reformare[8] festinet, & latronem[9] perquirat, quem si in truste[10] perinuenerit medietatem sibi vindicat, &c.

Leg. Omnium rerum excusatus reddatur fugitiuus, aut inde pretium domino reformetur.
1 electorum
2 centenariorum
3 per
4 fidem
5 sollicitudinem
6 *ïs.* Et quo inantea
7 defecerint,
8 festinent,
9 perquirant,
10 perinuenerint.

vt suprà cap. 12. quod eiusdem Codicis authoritate, traiectum inde auferri, & hîc legi debet.

OMNIVM RERVM EXCVSATVS REDDATVR] Videatur Synod. Aurelian. I. c. 3. 4. & 5. Variar. Formular. cap. 22. & notæ.

HÆC SVNT CAPITVLA QVÆ gloriosissimus Karolus in lege Salica mittere præcepit.

IN Rem. Cod. *Capitula quæ in lege Salica Domnus Augustus Karolus anno Incarnationis Domini nostri Iesu Christi* DCCCIII. *Imperij verò sui anno* III. *addere iussit.*

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM,

Quæ in notis C. V. HIERONYMI BIGNONII continentur, & explicantur.

A

B

C

D

INDEX AVTHORVM

Qui in notis C. V. HIERONYMI BIGNONII citantur.

V

X

Z

FINIS.

LACRYMÆ
IN LVCTVOSO
BONIS OMNIBVS FVNERE
ILLVSTRISSIMI VIRI
HIERONYMI BIGNONII,
REGIS CHRISTIANISSIMI
IN SANCTIORE CONSISTORIO
CONSILIARII,
ET IN SVPREMA TOTIVS REGNI CVRIA
Primarij fisci Patroni,

CVM SVSPIRIIS AC GEMITV
PROFVSÆ

A IOANNE ALBERTO PORTNERO.

ARGENTORATI, *Anno Christiano* CIↃ. IↃC. LVI.

Tacitus Annal. XVI.

Detur hoc illustrium virorum posteritati, vt quomodo exequiis à promiscua sepultura separantur; ita in supremorum traditione accipiant habeántque propriam memoriam.

'Aristophanes in Equit.

ΕΥΛΟΓΗΣΑΙ ΒΟΥΛΟΜΕΘΑ ΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΑΣ ΗΜΩΝ, ΟΤΙ ΑΝΔΡΕΣ ΗΣΑΝ ΤΗΣΔΕ ΓΗΣ ΑΞΙΟΙ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΕΠΛΟΥ.

PRÆFATIO.

Illustrissimis Viris, HIERONYMO, Consiliario & Aduocato Regio, ac THEODORICO BIGNONIIS, fratribus, HIERONYMI filiis.

IOANNES ALBERTVS PORTNERVS S. P. D.

ILLVSTRISSIMI VIRI,

TARDIVS omnino, quàm par est, officio & pietati meæ erga Illustrissimi Parentis vestri manes satisfacio. Verùm hoc quidquid est moræ, non obliuioni, (quomodo enim ea in me cadere possit tot nominibus vobis obstrictum?) sed magnitudini luctus, vnde difficulter me collegi, imputandum est. Hæc sola ratio me tamdiu silere coëgit, ac in animum sæpe reuocauit illud vetus; Curæ leues loquuntur, ingentes stupent: vocem nimirum intercludit oborti doloris impetus, præsertim cùm subitò nec tale quid timentem inuadit, simul & opprimit; oppresso enim vehementiâ tristitiæ animo vniuersæ mentis facultates ac ingenij iacent, neque ad præclaras cogitationes possunt erigi. Id quod mihi perlectâ primùm Illustrissimi Iacobi Puteani, de parentis vestri viri summi obitu, ad me Epistolâ, peruenisse agnosco, quem casus

iste tanquam impræuiso ictu percussum ita exanimauit & deiecit, vt non nisi ægrè, & post temporis aliquod interuallum ad me redierim. Lacrymas quoque idem, qui verba negauit, affectus intra fontes suos cohibuit ac velut absorpsit, adeò vt versibus eas complecti inter initia non potuerim, serò admodum recuperatis viribus, quas assidui mœroris languor consumpserat. Ne autem, quod imprimis cauendum erat, in silicem obriguisse, ac omnem vestri memoriam ex animo abiecisse viderer, expectare nolui donec pristinum vigorem recepissem, sed quamuis imperfecto conatu, multúmque adhuc debilitatis arguente venerationem meam erga defunctum, obseruantiam erga vos profiteri malui, quàm, si tacere perseuerassem, in ambiguo relinquere, verecundiâne id an negligentiâ accidisset; quorum alterum timidi & abiecti, alterum inciuilis & ingrati hominis futurum erat. Visum quoque est opperiri nonnihil, donec accepti è desideratissimi parentis morte vulneris crudus adhuc in animis vestris sensus aliquantum remisisset, quem vt recentem contingere ac irritare intempestiuum, ita plagâ iam ad cicatricem ferè perductâ adhibitis solatiis mollire non vtile minùs quàm iucundum est. Itaque nondum elapso ab excessu eius trimestri, neque adeò violento luctu vt leuissima commemoratione lædi possit, neque adeò inueterato, quin quotidie adhuc recurrat, simul vestro dolori leuamentum, simul meo remedium isto, quod vobis offero, carmine quærere decreui; in quo tamen nihil, quod vel meritis illius quem defleui, vel opinioni vestræ respondere, nihil denique quod placere vobis queat, præter animum scribentis, inueniri poterit. Addidi Elogia illustrium clarissimorúmque virorum de maximo parente vestro & ad alios quondam & nuper ad me ipsum scripta, non vt viro suismet radiis splendidissimo mutuaticiam facem præferrem, sed vt nostrorum hominum, qui vulgò sua tantùm mirantur, conspectui exhiberem raram illius & sine exemplo virtutem,

coniunctámque cum summa eruditione inusitatam morum integritatem, cum amplissimâ dignitate singularem modestiam, atque vt tot tantásque dotes alienis & probatissimæ quidem fidei testimoniis commendatas in lucem producerem. Neque nescius fui longè plura & propemodum innumera huius generis proferri ac cumulari potuisse, sed hæc pauca & ad laudes eius prædicandas, & ad implendam instituti huius mensuram suffectura credidi: cætera, quæ Præfationis huius modus non capit, tota nouit Gallia, & in annales ac fastos relata grata olim posteritas cum voluptate leget. Accuratam enim illius in reddendo iure diligentiam, incorruptam in Regem ac Rempublicam fidem, mirificam Historiarum eruditæ antiquitatis, omniúmque ferè scientiarum cognitionem, generosam in secundis moderationem, in aduersis constantiam, in arduis dexteritatem cum reliquis virtutis ac gloriæ titulis hîc enarrare paginæ huius angustias excedit. Neque mihi aliud propositum nunc est, quàm vt de meo erga Illustrissimi parentis vestri vmbram cultu vobis constet, ac tum prioris silentij mei, tum allocutionis huius ratio reddatur. Præter hoc supremum, quod mortui cineribus debui, tibi officium quoque, ILLVSTRISSIME HIERONYME BIGNONI, de nouâ dignitate gratulandum censui, ídque eo magis, quo te illam priùs meritis virtutum, quàm suffragiis amplissimi ordinis consecutum esse noui. Vbertatem enim doctrinæ, copiam eloquentiæ, morúmque tuorum comitatem nemo sanè in dubium vocare poterit, qui tua consuetudine vnquam vsus est. Ego certè, quem antehac ea sæpius dignatus es, me à colloquiis tuis nunquam nisi maximo cum fructu recessisse, ingenuè profiteor. Quare dignum virtuti tuæ obtigisse theatrum tantò impensiùs lætor, quantò certius melioris spei augurium est, cùm honores merentibus conferuntur, & ad gerendam rempublicam non ambitione, aut gratiâ prouecti, sed iudicio & ab æstimantibus asciti promouentur. Et hæc quidem publi-

ca, cur gaudeam, causa est; priuatim autem, quidni lætter incolumi & manente amicitiâ nostrâ, tuam creuisse dignitatem, quam vt fortiter ac inuicto animo difficillimis temporibus auspicatus es, ita vt eam ad imaginem paterni exempli bono publico ac tuo diu ac feliciter sustineas, ex animo voueo. Cùm enim flagrantissima Illustrissimi parentis vestri, erga me beneuolentia vobis, VIRI NOBILISSIMI, tam arcta necessitudine me coniunxerit, vt nulla propior vel excogitari vel optari possit, par omnino ac æquitati consentaneum est, me iis, quæ prospera vobis aut aduersa eueniunt, perinde ac meis affici. Neque profectò vlla siue temporum iniuria, seu casuum vicissitudo delere ex animo meo poterit suauissimum incomparabilis viri, quo me prosecutus est, affectum, cuius vt monumentum aliquod publicè extaret, fragmentum postremæ illius ad me Epistolæ hîc subiungere volui. Dedi etiam amicitiæ florentissimi ac litterarum studiosissimi iuuenis, cognati mei, vt dolorem eius carmine epico expressum vobis vnà cum meo nuncuparem: cuius perinde ac meam pietatem si æqui boníque consulueritis, operæ pretium me fecisse, ac pulcherrimum officij mei fructum retulisse existimabo. Valete NOVA REIP. FORI AC LITTERARVM PRÆSIDIA ET ORNAMENTA, & cultori vestro, quemadmodum facitis, facere pergite. Scrip. x. Kalend. Iulij, A. O. R. CIↃ. IↃC. LVI.

OMINOSVM SOMNIVM

In luctuoso bonis omnibus funere Illustrissimi Viri HIERONYMI BIGNONII Regis Christianissimi in Sanctiore Consistorio Consiliarij, & in suprema totius Galliæ Curia Fisci Regij Patroni,

EXPLICATVM

A IOANNE ALBERTO PORTNERO.

ACTENVS & terras vrnis & floribus vrnas
Annua complerunt geminato funera luctu,
Sed priuata tamen. verùm maiora canenda
Nunc instant, velátque pios Respublica vultus.
Tu mihi Phœbe pater, vósque aspirate canenti
Aonio Pindi residentes vertice Diuæ,
Et claros Heroum obitus memorare decoro
Carmine sola potens, nostris conatibus æqua
Sis rogo, Melpomene; nunquam maiora dolendi
Argumenta dedit rigidi inclementia fati.
Vere nouo paribus spatiorum linea metis
Æquarat noctíque diem, noctémque diei,
Paulatímque diem in plures produxerat horas,
Plus media nitidi fulgens Arietis, alti
Dum relegit bissena poli sol aureus astra,
Et properat Tauri radiantia visere signa,
Nondum equidem læti facies pulcherrima veris,
Sed primus tenuísque color signauerat annum,
Vt cùm mane nouo stellis Aurora fugatis
Venturi roseo solem notat ore diei.
Fortè serenato ridebant omnia cœlo,
Et lenis streperas Zephyrus tepefecerat auras,
Cùm mea diuersis fallentem tempora curis,

Ire suburbanos me solum inuitat in hortos
Nescia mens fati instantis, sortisque futuræ:
Illic dum tenerâ iacens reclinis in herbâ
Effusos molli adrepens in cespite sensim
Oblitósque sui lentus sopor illigat artus.
Ast alio inuitam abripiunt non irrita mentem
Somnia, & è patria sublatum finibus vrbis
Parte alia, atque iubent aliis consistere terris.
Non vltra Imbripolis, non hæc mihi castra ridentur
Reginæ Boiorum, non ripa binominis Istri,
Sed properè excitum admotis Cyllenius alis
Trans Rhenum, tardúmque Ararim, cursúque citato
Præcipitem Rhodanum velocibus auehit auris;
Sequana quà socios amnes & Matrona iungunt,
Maiorique minor titulos transmittit & vndas.
Quà sita magnificum populosa Lutetia tollit
In sublime caput, propioráque sidera summo
Pulsat, & aërias transcendit vertice nubes.
Non ibi consuetam Ludouici Regia Pompam
Seruat, & assiduos augusta Palatia cœtus
Admittunt, vacat indicto turbata repentè
Curia institio, occurrunt squallentia passim
Ora, rubent vultus multóque humentia fletu
Lumina, dispersique iacent post terga capilli,
Et mœstas plerique ferunt ad sidera palmas.
Quis ferus hic, inquam, dolor est? quæ Numinis ira
Horrentis sedem Imperij, ciuésque beatos
Percutit, & magnam fœdauit luctibus vrbem?
Mox tanti causas cupientem inquirere motus
Accepit Puteana domus, tabularia Regum
Quæ tenet, & seruat pluteos custode IACOBO.
Heu mihi! quos illic vultus, quæque ora tueri
Attonito, qualésque datum est contingere dextras!
Heu quàm dissimiles illis, quas antè solebat
Ferre amor! Ingressum tacito me murmure amici
Agnoscunt, mœstóque iubent considere nutu.
Hos inter, velut stellis sociata coruscis
Cynthia, sed qualis venturos nuntiat imbres,
Obtectóque latet densa inter nubila vultu,
Eminet indutus lugubri veste THVANVS.
Hìc etiam oppresso suspiria pectore fundunt

SEVÆVS

SEVÆVS, cultóque potens RVGEALTIVS ore,
DONIATIVSque grauis, claróque GENVTIVS ortu;
Omnes purpureo delecti ex ordine Patres
Consilij membra, & summi decora alta Senatus:
NVBLETIVS pars magna fori, doctúsque clientes
Eloquio regere, atque illustres dicere causas;
MONMORIVS quàm diues opum, tam diues honorum;
Astrorúmque vias & magni tempora secli
Noscere, & immensi gnarus describere cœli
BVLLIALDVS superos spatiis æqualibus orbes;
Et fraterna VALESIADÆ dilectáque Phœbo
Pectora nec finem lachrymis, nec vulnere norunt
Quis tanto queat afflictis succurrere rebus.
LAVNOIVM vox ipsa fugit; Permeßidos vndæ
Castalias qui potat aquas, cui tempora lauro
Cincta virent, venerum veterúmque oblitus amorum
MENAGIVS canit abiectâ testudine lessum;
Mœsta CAPELLANI tragicos solertia versus
Concipit, & grandes molitur Musa cothurnos.
Anteit hos pietas PVTEANI, inuictáque tantis
Mens generosa malis superat virtute dolorem,
Affectum ratione domat, sapientia sæuum
Temperat, & validis luctum compescit habenis.
Hic petit amplexus peregrè venientis amici,
Sed lento timidóque gradu, non læta salutem
Lingua refert, artúsque ad singula verba tremiscunt.
Quæ tanta hæc vestros, inquam, mutatio vultus
Incessit? Superúmve animis grauis incubat horror?
Aut vestros infanda lues populata penates
Publica priuatis cumulauit funera damnis?
Attoniti siluere omnes, solúsque moueri
Cœperat, & mœstis PVTEANVS talia verbis
Dicere, quæ memori mansere recondita mente.
Iampridem aßueti duris, & plurima paßi,
Quæ rerum fatique vices mortalibus ægris,
Ingratísque solent immittere numina terris,
Struximus elato nuper monumenta MOLÆO,
Quo sacra iactabat se Curia Principe, nullo
Quem fregere metu virésve iræve potentum,
Quem mediis ipsi immotum ciuilibus vndis
Vidimus, & tantùm patriæ Regique timentem,
Donec salua viri meritis & tuta periclis

Huic vltro magni curam dedit aula sigilli,
Sed partum mors sæua decus post quattuor actas
Sustulit æstates, & funere mersit acerbo.
Ista, licèt nullo clades reparabilis æuo,
Parua tamen superis visa est, iussæque sorores
Imperfecta aliorum abrumpere stamina Parcæ.
Concidit exanimis noster CVMONTIVS, *ille*
Flos populi illibatus, & ingens gloria Patrum,
Cui non vile togam precium, non ambitus orbi
Exitiale malum, sed factis cognita virtus,
Et mores peperere probi, quos gessit honores.
At nunc vocem intercludit, prohibétque referre
Quæ mallet nescire animus, tamen impete facto
Pergendum, & tanti memoranda est causa doloris.
BIGNONVS *fuit, & vitam cum luce reliquit,*
Et felix superas cæli tenet incola sedes.
Vixit honos patriæ, & Celtarum maxima gentis
Gloria, & exiguo tegitur conclusa sepulcro.
Conticuit doctæ tristis facundia linguæ,
Et silet exanimis cuius pendebat ab ore
Cura fori, legúmque decus, quo tota loquente
Curia, & attoniti stupuerunt septa Palati.
Hunc non tam clari generis fiducia, veræ
Quàm virtutis amor, ménsque inconcussa periclis,
Et parta ingenio doctrinæ fama sagaci
Supra vulgus iners tulit, atque Heroïbus illis
Addidit, annosis quorum laus tradita cartis
Durat, & immensum resonat diffusa per orbem.
Non meliore tibi quisquam, SERVINE, *beatum*
Cœlicolas inter medios qui transigis æuum,
Iure alius poterat succedere; solus Atlantio
Qui gestaret onus, qui toto pectore cœlum
Exciperet, fuit Alcides, hunc summa parentis
Cura parem impositæ firmato robore moli
Fecerat, & vires nascenti adiunxerat æquas.
Diceris ipse polo dubij, LVDOVICE, *Senatus*
Nutantes rexisse animos, tacitóque futurum
Instinctu successorem monstrasse; probauit
Indicium Fortuna tuum, monitúsque sequuntur
Fata tuos, cunctique ferunt suffragia Patres,
BIGNONIVM*que legunt; læua tonuisse relatum est,*
Et placuit superis electio prouida Diuis.

Hoc cupiit ſpretas Aſtræa reuiſere terras
Vindice, & hoc legum populis dare iura patrono;
Hoc probitas, priſcúſque pudor, moréſque decori,
Et veri non fictus amor, tutela ſalutis
Publica, & Aoniæ viguerunt præſide Muſæ.
Libera, nec Regum deuincta potentia Romæ,
Et ſolij diuinus apex, reuerentia ſceptro
Debita, iuridici libertas æqua Senatus,
Purpureæque vetuſta togæ ornamenta nitorem
Illibata ſuum tanto cuſtode tenebant.
Pax niueos velata ſinus, & candida rerum
Hoc ſuaſore quies nullis agitata periclis
Subſtitit, & ventos tutò contempſit & vndas.
Vidimus, & ſeri norint audita nepotes
Facta viri, exhauſtóſque infracta mente labores,
Cùm virtus metuenda bonis, cùm fama noceret
Clarior, & timidas proferret Curia voces;
Cùm plena exiliis miſerorum limina Regni,
Et ſtreperent iuſſis perfuſæ cædibus vrbes;
Cùm gemerent ſæuis pridem euacuata tributis
Oppida, & immiſſos fugeret plebs anxia faſces.
Quas etiam ingenti curas ſub pectore voluit!
Quæ prudens reſponſa dedit præſagáque vates
Dicta! vbi ciuili patriam feruere tumultu
Vidit, & infeſtis ferri contraria ſignis
Signa, & cognatas armis contendere dextras;
Cùm fera in obſeſſo gererentur bella Senatu,
Lymphatámque furens in partes ſcinderet vrbem
Impetus, & morbo peior medicina priore
Dum traxit validos ægris cum partibus artus.
Quæ tum BIGNONI *pietas! quo robore duris*
Obſtitit, vt tumidas rupes immota procellas
Excipit, & flantes infra ſe deſpicit Auſtros.
Hinc Regi ſeruata fides, non victa periclis,
Non mutata malis, pretio non vendita turpi:
Hinc cauſæ mens æqua bonæ, pro iure Senatus
Libera, & ambiguis vox imperterrita rebus,
Aſſiduæ pro pace preces, ac muneris ingens
Cura ſui, & nullo temerata modeſtia faſtu,
Secretique lares, nec auaræ vota ſenectæ
Tutam illi ſtabilémque domum, fidámque quietem
Effecere, alios dum ſpes velocior æquo

Præcipites afflixit humi, nimiúmque feroces
Prodidit in mediis fortuna volubilis ausis.
Ciuiles sancita domi sanauerat iras,
Cognatúmque nefas, & iniqua represserat arma
Consiliis pax fulta bonis; iam Curia prisco
Reddita legitimo decori pollebat honore,
Iure forum, & pacis florebant artibus vrbes;
Iam suus & post tot discrimina liber ouánsque
BIGNONVS *solito tractare negotia ritu,*
Et Patribus pro Rege loqui dubiásque solutis
Nexibus ingenio solerti euoluere causas;
Per tres exactos (tot enim post ciuica vixit
Bella senex) annos bene continuauerat, æger
Quamuis sæpe graui teneros arthritide neruos
Adstringi, sæuóque premi sua membra dolore,
Lentáque nodosæ sentiret vincla podagræ,
Cùm subitò magnis agitantem publica curis
Commoda, funesto febris ardens sustulit igne;
Vt matutinis ridentes floribus hortos
Torridus immisso populatur sirius æstu.
Heu mihi! quas vno clades in funere terris
Intulit vna dies! non illâ Gallia solùm
Morte iacet, neque priuatas gens vna querelas
Fundit, & ereptum tantùm sua littora plorant.
Hinc tamen exorsæ lacrymæ causámque dolendi
Principiúmque petunt, fidóque orbata ministro
Regia, quam solij fulgor sacræque verendus
Maiestatis apex, & honos Dîs proximus ipsis
Flere vetant, tristi cohibet suspiria vultu.
Altior augusti planctus venit æde palatî,
Mœrori cedit grauitas, mutatáque pullâ
Purpura veste latet; tanto spoliata Patrono
Curia iam non priuatas cognoscere lites,
Non maiora sequi, precibúsve insistere iustis
Audet, & obscuro testatur murmure cœtus
Occubuisse sui decus, atque obstructa diserti
Ora viri, cuius Regum facundia mentes
Et populi indomitos poterat componere motus.
Luget sacra cohors, magnáque illustris in vrbe
Pontificum conuentus inops solaminis hæret,
Et vires animis & desunt verba dolori.
Ast vbi deductum patulâ tellure recondi

Funus, & in fragili deponi contigit vrnâ,
Iam repetita nouis acuuntur vulnera causis
Tristiáque ingentes augent spectacula luctus,
Prælatas quatit aura faces, inuita ministri
Iussa obeunt, gestántque ardentes ordine ceras,
Et clari nomen generis, pictæque feruntur
Effigies, in imaginibus noscuntur honoræ
Maiorum facies, & auitæ munera laudis,
Cum patrij titulis meriti, cum stemmate longo,
Quósque atauûm virtus illi transmisit honores
Spectantur, proprij rutilo nitet æmula cœlo
Gloria BIGNONI, *radiísque insignis & auro*
Informes procerum clypeos, ærísque vetusti
Annosam vincit seriem non indiga laudis
Quam virtus aliena parat, sibi sufficit ipsa
Et reliquas præit vna faces. Captiua sequuntur
Agmina, & in iusto ducuntur serua triumpho.
Huc ades & prædas quisquis miraris opimas,
His aduerte oculos spoliis; sine sanguine gesto,
Non homines, non castra capi, non oppida bello,
Sed deuicta trahi vitiorum monstra catenis,
Pallentem inuidiam, & falsæ mendacia linguæ,
Iras, insidias, sexcentáque nomina fraudum
Ferre iugum, & domitos vinclis præbere lacertos,
Et vano innocuam latratu incessere famam
Aspicies, veræque agnosces præmia laudis.
Virtutum comes it decori chorus, atque relicta
Migrat humo, repetítque poli conuexa sereni.
Prima triumphantem pietas comitatur honorem,
Hæc superos homini, & terris cœlestia iungit,
Soláque virtutes longè supereminet omnes.
Proxima iustitia est, BIGNONO *hæc mœret adempto*
Et trahit inuersis obtusum lancibus ensem.
Hanc Regi seruata fides, hanc aurea mixto
Libertas fremitu paßísque emota capillis,
Cautáque composito sequitur prudentia gressu;
Et pacis sincerus amor, sed tempora marcent
Nuda, nec intextis de more ornantur oliuis.
Demittit vultum trepidis constantia rebus,
Agnoscítque vices, & vinci posse fatetur.
Nec valet assiduo mens iam mihi turbida luctu
Omnia virtutum complecti nomina; paucas

Enumeraſſe, ſat eſt. Videas deſcendere cœlo
Numina & ætherias nobiſcum plangere mentes.
Horrida fraxineam procul abiicit ægida Pallas;
Et vacuis iterum indignans diſcedit Athenis.
Huc delapſa polo mortalia funera ſpectat
Suetorum Cytheræa parens oblita leporum,
Nec formæ memor ipſa ſuæ fletu irrigat ora,
Et iam non teneros iuuenum meditatur amores,
Sed raptum dolet æqua ſenem: iam Flora virentes
Linquit agros, neglecta Ceres ſata deſerit, imis
Æquoreis pelagi rector caput exerit vndis,
Et rapidus cæcis latè fremit Æolus antris.
Te quoque Phœbe pater radios texiſſe ſerenos
Commemorant, ſacríſque diu immugiſſe cauernis.
Interea longo deducitur ordine funus,
Et cineres breuis vrna tegit: circumſtat amore
Proxima Natorum pietas, comitantur amici,
Collegæque pij vacuiſque curulibus illic
Stare Patres, ſummique illic ſedem eſſe Senatus
Dixiſſes, tanto ſolemnes rite frequentant
Exequias, meritóque ſenem dignantur honore.
Hinc properè auguſti repetunt excelſa palatî
Mœnia, ſumuntúrque togæ, lectúſque parenti
Filius extincto ſucceſſor, fauſta precatus
Omnia, tum primùm genitoris munus obiuit.
Huic patrius ſedet ore lepos, & ſpiritus alto
Pectore defixus non tantùm nominis illum
Heredem officiique probat, nam viuida in ipſo
Emicat, & vera patrem notat indole virtus.
Proſequitur læto dicentem Curia plauſu,
Et votis ſtudiiſque fauet, primóque loquente
Præſide placatas verbis accommodat aures.
Ille obitum patris, & caſus miſeratus acerbos
Conſilio ſiſtit iuuenem, cui cuncta parentis
Dona ſui, atque adſint ſtimuli virtutis auitæ.
Hunc monet, vt foueat, patriaque in ſede repoſtum
Lætis excipiant animis: ſententia cunctis
Iſta placet, reddunt hilares ſubſellia voces,
Et paulùm veterem minuunt noua gaudia luctum.
At nos hìc mœſtos colimus ſecreta penates,
Inter & aſſidui parua interualla doloris,
Atque alij ſanctos placamus carmine manes;

Pars croceos tumulo flores, & fundit Amomum,
Cúmque rosis violas & lenta papauera spargit.
Pars solido ingenij monumenta in marmore sculpunt;
Et statuas puróque dicant ex ære columnas.
Ista domi molimur, & hæc solatia mœror
Inuenit, & claris decernit munera bustis.
Sed tamen ereptum non sola Lutetia plorat
BIGNONVM, *tanti flet conscia Gallia lethi,*
Flent Druidæ, Saliique gemunt, vlulántque frementes
Per siluas Bardi, densisque in saltibus errant
Parisij, longisque leues Suessona in armis,
Et Biturix, studiisque Aurelia nobilis, acer
Hæduus, & Leuci, & ponunt fera colla Sicambri.
Vasco oculos, guttisque humectat grandibus ora,
Neustria vicino luget contermina ponto,
Andini Turonésque, & multâ Santonus arte,
Armorici, strictóque truces Tungri ense superbos
Deiiciunt vultus, & questibus aëra pulsant.
Oceano fusas Ligeris, rapidóque Garumna
Amne vehunt lacrymas, atque ostia turbidus implet
Sequana, Tyrrhenum Rhodani lutulenta feruntur
In mare, nec lætas allambunt flumina ripas.
Nubiferis positi celsas in montibus ornos
Allobroges gemitu feriunt, planctúque canoro
Adria, & abiectis nunc eiulat Insuber armis.
Et Ligur, & notis in vallibus Apenninus
Marcet, & antiquis etiamnum clara trophæis
Roma dolet, fumant iterum cæca antra Vesuui,
Trinacriáque picem cum sulphure fundit ab Ætnâ
Mulciber, & cineres vicina per æquora spargit.
BIGNONVM *quoque Belga canit, seu cinis Iberi,*
Hostis Celta tuus; seu libertate recepta
Integer, & sumtis Batauus metuendus in armis.
Hic Mosa coniunctus Vahali, Rhenóque bicorni,
Hic illum resonat Scaldis, procul ira, feroces
Bellantum procul hinc ausus; mors ista furorem
Distulit, & sæuos audita recondidit enses.
Magna sed hinc modico diuulsa Britannia ponto,
Ad Tamesin salices inter, campósque virentes
BIGNONVM *memorat, teneráque hunc cantat in herbâ*
Pastor, & extinctum Daphnin deplorat Amyntas.
Tristia hyperboreum conturbat nuncius axem,

Et lacrymis glaciale fretum, Arctoúmque liquescit
Imbre gelu, ac subitos miratur Suecia riuos.
Hæc etiam vasti penetrato gurgite Rheni
Vangiones, Nemetésque, & cultos fama Treboccos,
Mattiacásque adiit gentes. Alemannia passis
Crinibus, & mitis positis flet Tencterus armis,
Vindelici, Rhætique, & quæ tibi proxima tellus
Norica. Me intuitus respexerat: his ego dictis
Euigilo, & pulso vanescunt cetera somno.
Sed mihi sollicitâ durant hæc somnia mente
Fixa, locíque hominúmque animo obseruatur imago,
Et crescunt auctæ ancipiti formidine curæ.
Interea inuito processit vesper olympo,
Cùm vera ad fictos accessit causa timores,
Et Puteana domum defertur Epistola, visis
Quæ præstat perlecta fidem, iustósque dolores
Imperat, & longo mortis genus ordine narrat.
Ergo mihi veris posthac BIGNONIVS *heros*
Flendus erit lacrymis! ergo tot honoribus amplo
Venit summa dies, & ineluctabile fatum,
Et carum mors dira caput sæuo abstulit ictu!
Præterita intendunt instantem gaudia luctum,
Quâque frui nequeo sensus erepta voluptas
Angit, & occulto iam viscera corripit igne.
Cùm memini, quo me fuerit complexus amore;
Cúmque animo ipsa viri facies, & pulchra recurrit
Canities, morésque probi, laudatáque virtus;
Et priscæ studium historiæ, quam Græca vetustas,
Vel Romana dedit, primisve Ecclesia seclis
Condidit, aut patriis mandauit Gallia fastis.
Cùm mihi colloquiis subeunt transacta disertis
Tempora, BVLLIALDO *comite, iste secundus ad illum*
Dux mihi doctrinæ extiterat, iurisque patronum;
Siue VALESIACO, *quo non præstantior alter*
Seu calamos tractare leues, seu sacra Pelasgûm
Pandere, seu Latiæ reserare arcana senectæ.
Cúmque animum amplexus postremi ac dulcia tangunt
Oscula, quæ discedenti libauerat æger,
Mens ignara sui stupet, & toto obruta luctu
Linquitur, ac gelido venæ sudore rigescunt.
Heu mihi, quanto etiam absentem BIGNONVS *amicum*
Affectu, & verè patrio dignatus amore est,

Quod

Quod nomen dedit ipse sibi! nunc fata maligna
Auulsum nato patrem, natúmque parenti
Disiungunt, nostrisque nihil commota periclis
Illatâ tantùm lacrymas è clade relinquunt.
Cedendum superis, & tam parere necessum est,
Quàm decreta pati. Cœli mittuntur ab axe,
Pectora qui tristes agitant mortalia casus.
Verùm eadem, placitis animos quæ subjicit istis,
Relligio, haudquaquam questus excludit amantum,
Quin potiùs fauet his pietas, ipsúmque tonantem
Nouimus illorum non intercedere curis,
Quos studium non error agit, quos mentis honestæ
Impetus, & meritis obnoxia gratia magnis
Reddere supremos defunctis vrget honores.
Nunc Manes saluete pij, tutóque recumbens
Vmbra vale, gelido patriæ telluris in antro,
Te nunc grata quies, & fessum suscipit vlnis
Terra suis, cineréſque sinu custodit opaco.
Vermibus ossa patent, animáque abeunte per auras
Exangues artus, & morbida membra putrescunt.
Immunis ne carpe viam, quicumque per istam
Ire paras agri partem, sed mitibus illam
Floribus, & viridi monstratam contege myrto.
India diuitias tumulo transmittat Eoas,
Balsama Niliacæ gentes, & aromata mollis
Donet Arabs, graciléſque ministrent thura Sabæi.
Nos violas calathis & lilia pulchra feremus,
Purpureáſque rosas, & suaue rubentem hyacinthum,
Pallentéſque inter taxos, tristéſque cupressos
Palma leui consurget humo, depressáque ramos
In sublime feret, celsóque cacumine Pindo
Æmula mirantem propior spectabit olympum.
At tu cœlicolas inter sedéſque beatas,
BIGNONI, *rutilum cœli complecteris axem*
Integer, & lætâ ætherias mente incolis arces.
Nubiláque & Cauros & cæca tonitrua tutò
Despicis, & curas hominum miseraris inanes.
Hic te æterna fouet summi sapientia patris,
Nec quicquam nescire sinit, credendáque nobis
Sacra vides, reclusa patent mysteria regni,
Cœlestéſque throni, & superùm diuina potestas.
Exhibet hîc tibi se toto Prudentia vultu,

Et noſtris maiora docet conatibus, error
Quantus in humanis rebus; quàm lubrica celſos
Circum agat fortuna duces; quàm ſplendida fallax
Regna bonum, & quantis obnoxia ſæpe periclis
Purpura Sidonio metuat quos terret in oſtro.
Hîc tecum moderata forum, cùm roſtra teneres,
Tecum erepta ſolo æquatos examine lances
Alma Themis gerit, & fido ſe iungit alumno.
Hîc promiſſa Fides manſuræ gaudia vitæ
Donat, & auguſto ridens Clementia vultu
Gratuitas affundit opes, tibi plauſibus ingens
Aula fauet, fidique animam ſuper aſtra Miniſtri
Pacata regione locant, superóſque Quirites
Inter ad æternæ deducunt culmina lucis.
Hîc ſacer, & toto radiantis numine cœli
Plenus agit clarum ſuperatâ morte triumphum
Spiritus: hîc partam Chriſti virtute ſalutem
Libat ouans animi; alatæ latus vndique turmæ
Cingunt, pérque choros rerum deuota parenti
Carmina inaudito modulatur Muſica cantu.
Hîc Regum cernis trabeas, cœlóque receptos
Heroas; CAROLI*que tui veneranda tueri*
Ora potes; noſtris pietas quo vindice terris
Creuit, & armatam domuit qui legibus Arcton,
Dum ſuperis terras, Aquilis dum Lilia primus
Iunxit, & Imperij Regno ſociauit honorem.
Hîc Caroli ſtirps tota oculis offertur, & altum
Perpetuis latè radiis illuſtrat olympum.
Hîc læto CAPEVINGA *domus ſplendore coruſcat,*
Continuáque Duces ſerie, Regúmque nepotes
Et Regum tibi ſiſtit auos; hîc lucida fulget
ROBERTI *probitas, ſanctis* LVDOVICVS *in armis*
Eminet, & nitidis meritum caput inſerit aſtris.
BORBONIIS *rutili collucent ignibus orbes,*
Et belli pacíſque ſimul ſtat laudibus ingens
HENRICVS, *patrióque tumet* LVDOVICVS *in auro.*
Emicat hîc ordo Procerum, Patréſque togati
Sidera ſumma tenent ac toto vertice denſas
Tranſcendunt nubes, & gaudia pura capeſſunt.
Hîc magno SERVINO *hæres; Collega* TALÆO
Iungeris; & vita celebres & morte THVANOS
Conſpicis; hîc ſocio PVTEANOS *lumine luſtras*

Obuius, & teneris omnes amplecteris vlnis.
GROTIVS *hîc tecum, & culto* SARRAVIVS *ore*
Inter SEGVERIOS *degunt, clarúmque* MOLÆVM.
Hic BIGNONE *tuus superos* PEIRESCIVS *axes*
Metitur, rerúmque obitus speculatur & ortus.
Tyndaridæ gemino concordes sidere fratres
MEMMIACI, *leníque nitet* RIGALTIVS *igne.*
Hìc patriæ IANNINVS *honos, princépsque Senatus*
HARLÆVS *iuncti* VERDVNO *mollia ducunt*
Otia, sacrorúmque pios respirat amores
VÆRÆVS, *doctique comes facunda* MAGISTRI
Lingua venit, roseósque gerunt post nubila vultus
SILLERII *fratres, & quis memorare canendo*
Tot decora, & seris illustria nomina fastis
Debita complecti numeris queat? antè tumentis
Oceani aduerso surgentes littore fluctus
Ille mihi, aut Libycas citiùs numerarit arenas.
Hæc inter BIGNONVS *agens consortia dulci*
Pascitur ambrosia, & genuini nectare fontis.
Illum semideis medium, lætísque vagantem
Cœtibus immixtum, & felicia regna tenentem
Ætherea admisere faces. Huic sidere ab omni
Ceditur; Arctoas cupienti visere partes
Vrsa locum, ac vltro facilis stellata Bootes
Plaustra dabit: seu feruentem translatus in Austrum
Oppositas lustrare plagas; antarcticus axem
Quà polus arentem, & nimio loca torrida sole
Aspicit, accessisse velis tibi Sirius ignes
Ipse suos, aurúmque suum tibi nobilis Argo
Transmittet, mitíque Orion vertice luci
Assurget BIGNONE *tuæ: seu signa tueri*
Zodiaci, obliquo medium quà circulus æthra
Diuidit, ac anni distinguit tempora tractu,
Mens aueat, tibi non Aries, non horrida Tauri
Cornua, non fidus socio cum Castore Pollux,
Sed pulchram Erigone fesso dabit optima sedem.
Inde reges seruatæ æqualia pondera libræ,
Et paribus cum nocte diem discernere metis
Iussus, præcipiti neque pressas frigore terras
Constringes, seros neque tellus sentiet æstus;
Inter vtrasque vices medio tutissimus ibis
Tramite, & innocuo percurres sidere cœlum.

Hîc quoque iustitiæ Mystes, iurísque sacerdos,
Sacra feres Themidi, trutinámque examine certo
Librabis: sic officij simulacra prioris
Perdurant vitæque manent exempla peractæ.
Nos votis, DILECTE DEO, *comitamur euntem*
Quò te fata vocant, non hîc commenta Quirini
Patris & occisi veneramur Cæsaris astrum.
Mortales natura creat, sed viuida virtus
Eripit imperio necis & cœlestibus æquat
Quos semel est dignata. Nec assentatio vilis,
Nec regni metus, aut crudelia iussa tyranni
Immeritas donare vlli, meritásve negare,
Quem rapuit Libitina, queunt post funera laudes.
Nos tibi libertas quos recti conscia iussit
Reddimus, & iustos tantùm sacramus honores,
Postquam liuor edax, viuos qui rodit iniquis
Dentibus abscessit, stimulósque in morte reliquit.
Te primùm, BIGNONE, *tuis canit integra curis*
Gallia, & in medij foribus tibi digna palatî
E saxo monumenta struit, statuámque merenti
Erigit effigiémque locat meliore metallo.
Facundas SORBONA *tuis accommodat artes*
Elogiis, illic Tyrio te insignis in ostro
Rector, & argutâ collaudant pulpita voce.
Pieridum te docta cohors, quâ Gallica constat
Præside SEGVERIO *cultis Academia mœrens*
Versibus extollit, priscísque heroibus addit.
Nuncius huc rerum domina qui venit ab vrbe,
Ingentes illic tumulos, & vasta parari
Mausolea refert, positósque ex ære colossos
Ausonij lacrymas aris, & carmina templis
Inscribunt Patres, celsaque in sede Quirini
BIGNONVM *æterno celebrant capitolia cultu.*
Sunt etiam in Batauis, velox vbi Tethyos vndis
Rhenus & oceano Vahalis coniungitur, æqui
BIGNONO, *guarique chelyn pulsare canoram.*
Hîc stilus & Latiæ excellit facundia linguæ,
In numeros & docta ferax præconia, solers
Iam Lugdunensem declamat Rhetor ad aram,
Non veterem & prisci memoratam vatibus æui,
Sed nostram, quam Belga tenet, quam pulcra iuuentus
Insidet, & variis veniens miratur ab oris

Hîc tua marmoreis inſcribit nomina tumbis
HEINSIVS, *& ſoluit laceros Elegia capillos*
In laudes fœcunda tuas, hîc Voſſius amplam
Curat & ornatam myrtho tibi conſecrat vrnam.
Nos quamuis rapidus cis Rhenum diuidat Iſter,
Quantum quiſque poteſt, tantum conamur & vni
BIGNONO *ingenium, viréſque impendimus omnes.*
Et iam noſtra ſuis excudit carmina prælis
Alſatiæ caput ARGYROPE, *quam ex omnibus vna*
Vrbibus, exciſis poſtquam migrauit Athenis,
Pallas amat ſedem, Phœbúſque Helicone relicto
Incolit, & Clarios hîc obliuiſcitur amnes.
Hunc retinet BOECLERVS, *& illum tota dearum*
Agmina, tranſlatáque ſequuntur ſede Camœnæ.
Hæc ætas tibi noſtra dicat, BIGNONE, *ſed olim*
Poſteritas maiora feret, ſeríque nepotes,
Inuidia procul & ſtudiis, quæ ſæpius obſtant
Iudicio, & denſa obuoluunt caligine ſenſus;
Cùm tua geſta legent, & ſupremi acta Senatus
Euoluent, memori reddent tibi debita cultu,
Præmia Pyramidéſque tuo de nomine dictas.
Serpente ornabunt hedera, lauróque virenti,
Sertáque donabunt conſcripti quercea Patres,
Et tua pro roſtris ſolito ſplendebit imago
Clarior: hanc quondam tenera cum pube iuuentus
Suſpiciet, miraſa decus, curſúque citato,
Hæc eadem vt faciens eadem ferat, ibit in altum,
BIGNONI*que lubens veſtigia ſumma ſequetur.*
Hîc illi clypeus gemmis diſtinctus & auro
Fulgebit, medios titulis implentibus orbes,
Quos pietas obſtricta dabit, quos ſedula ſculpet
Praxitelis manus, & ferro cœlabit acuto:
BIGNONO in terris victurum nomen adepto,
Ob merita & cauſam Regis, Regníque ſalutem
Peruigili defenſam animo, facienda Senatus
Gallicus & Populus fidei hæc monumenta locarunt.
Cetera in Annales ibunt deſcripta vetuſtos,
Traditáque hiſtoriæ ſerò ventura docebunt
Secula, & hoc patrio ſignabunt nomine faſtos.
Huc omnis ſe turba Deum conuertit, & vni
Militat æqua viro; cum Gorgone Pallas & haſtâ
Aduenit, & Delphis oracula mittit Apollo,

Arcanóque animat firmatos numine vates.
Atlantis Tegææ nepos, tibi fama iubenti
Paret, & immensum laudes diffundit in orbem.
Alma Ceres terram, cum ponto flumina Nereus,
Iuno auras, longi ætatem scriptoribus æui
Pandit supremus Diuûm pater atque hominum rex.
Non ferro Gradiuus atrox, non Mulciber igne
Præclarum consumet opus; Cytherea maritum
Placabit, sæuúmque patrem: seruataque doctis
Gratia perpetuos chartis durabit in annos.
Non Chronus hanc segnis minuet, non tristia pulsi
Sidera Saturni, nec edax delere vetustas,
Non illam implacido fumantia tartara Diti,
Non furiarum abolere minæ, nec iniqua sororum
Stamina tam pulchros poterunt violare libellos:
His genium vitámque dabunt, pia numina, musæ
Æternáque tegent redimitæ volumina lauro.
EGREGII FRATRES, *ac illo digna parente*
Progenies, teneros sensim dediscite fletus,
Sit lacrymis iræque modus, tacitóque dolori.
Vestrûm ALTER *rerum è mediis solatia curis*
Vera petat, decorísque memor, vitæque paternæ,
Fortunæ ingentes animos opponat & ausus.
Officij quò iura vocant, quò iussa Senatus,
Quò Regis mandata trahunt, patriæque rogantis
Ducit amor proferre pedem, nullásque morari,
Quas scelerum rabies, aut sors inimica procellas
Obiicit, aut Genius dominantis suscitat aulæ;
Eloquio mulcere Patres, ac litibus ansam
Eripere, atque fori solemnia iurgia legum
Comprimere imperio, & populi decidere causas
Grande sibi pulcrúmque putet: sic digna parenti
Iusta suo fieri credat, sic vera parari
Virtutis simulacra, patrem cùm filius îsdem
Artibus, & laude ingenij cùm sistit eâdem.
At MINOR, *& priuata gerens doctæ otia vitæ*
Ignotos Arabum ductus, Chaldæáque voluat,
Et quæ prisca orbi monumenta reliquit Idume,
Quæ Pharus, & si qua est nascenti conscia Nilo
Gens abstrusa tenet; quæ verba loquatur Araxis
Potor, & Armeniæ quæ barbarus accola terræ
Norit, & Aßyriæ populos intelligat oræ,

Cui sueta est sciuisse parum. Romana vetustas
Cui puero & vixdum iuueni sapientia Graium
Excoluit viuacem animum; cui plectra Maronis,
Ascræique senis, Samij præcepta Magistri,
Et quæ Zeno pater dedit, intonsúsque Cleanthes,
Quæ Plato Socraticis dictata notauit in hortis,
Et sensus, Stagira, tui, cui iura Solonis
Imberbi patuere. Cui quod Tullius ingens
Dixit, & Annæi grauior facundia quondam
Prodidit, à teneris iampridem innotuit annis.
Vos miseris geminas vno pro lumine terris
Ostendit natura faces, mens vna duobus,
Vnus amor, paribus studiis, paria omnia famæ,
Virtutísque ambo fratres exempla paternæ
Promittunt; & pulchra seges iam surgit in herbâ,
Votorúmque facit patriam, gratæque potentem
Lætitiæ, firmúmque suo de stipite robur
Ducit, & illustri natorum in imagine totus
Respirat meliore sui iam parte superstes,
Subductúsque neci Genitor post funera viuit.

VIRO NOBILISSIMO atque amplissimo Domino IO. ALBERTO PORTNERO, Reip. Ratisp. Consiliario meritissimo.

INCIPE *Musa virum lugubri promere cantu,*
Quo se adeo fortis iactabat Gallus alumno:
Qui famâ Oceanum, Lunæ confinia mente
Atque etiam nostras ingenti nomine terras
Attigit. Ille quidem nullo mihi cognitus vsu.
Nec facie, virtute tamen rebúsque patratis,
Et dictis (PORTNERE) *tuis, heu flebilis orbi*
Francia! totne tibi subducunt lumina Parcæ?
Tot claros cecidisse viros? nexúque malorum
Funera funeribus succedere, tristia fatis
Fata premi? quonam læsisti crimine Diuos?
Non tibi hîc pridem merita vir laude receptus
Philosophos inter proceres, adscriptáque cœlo
Nomina, quod radio populis descripserat ille,
Occidit, & totum induxit caligine Pindum.

Proh ſuperi! quæ tum lacrymæ? quos Dinia queſtus
Effudit, diſcincta comas, velamine ſciſſo?
Spectatrix dedit ipſa mali Lutetia planctus,
Porticus inſonuit gemitu, fleuere Camœnæ,
Sequana contraxit fluctus, tumulúmque recentem
Allapſus fremuit: cupiátque auertere curſum,
Nî ruituro altas opponant littora moles.
Nunc quoque ſe inuito genius tuus eripit orbi:
Namque erat is verè genius tuus: ille ſalutis
Præcipuum monſtrabat iter, ſeu tempora pulcra
Annueret Fortuna togæ, ſeu poſceret arma.
Viſaque dum cœlo nimium turgeſcere tanto
Gens Braccata bono, propria hæc ne dona manerent
Præſtat, & egregium repetit per funera pignus.
Heu probitas! heu iuris amor, conceſſaque paucis
Priſca fides! vbi nunc generoſa modeſtia vultus,
Eloquij ſublime decus, vis blanda mouendi
Senſa virûm, placidóque vndantes melle lepores?
Cuncta ſilent? prodéſtque nihil, tot pectore rerum
Euentus, tot iura hominum, ſecretáque quondam
Sceptrigeræ tenuiſſe domus, artémque tremendi
Cuſtodem ſolij? celſæque mentis amica
Non ſua proiecto reſerat penetralia vulgo.
Atqui equidem tantus fatis melioribus heros
Dignus erat: metas tranſcendere debuit æui,
Aut aliquem ſe ferre Deum, cœlóque reponi.
Si quis iudicio grauis, & virtutis honoræ
Conſpectus, ſtolidæ fugit contagia plebis:
Si meritis ornare togam, ductare Senatum
Conſilio & Regem potuit, ſi dicere iura,
Emendare fori tabem commentáque linguæ
Venalis, (commune malum) ſtudiiſque tueri
Rem populi, & multis caput obiectare periclis;
Is BIGNONVS *erat: teſtis ſacer ordo Senatus,*
Curiáque, & magni facies mœſtiſſima Regis,
Geſtatæque inſigne togæ, & tot mille clientes:
Nunc iacet, ac placidâ compoſtus pace quieſcit.
Quis (modò dum gerat humanos in pectore ſenſus)
Hîc teneat lacrimas? cedens Iber ipſe doloris
Vi magni, iniuſtos ſentit prorumpere fletus,
Inuitiſque frequens contundit pectora palmis.
Aſt vrbs Borbonij cuſtos fidiſſima Regis

Vrbs,

Vrbs, cui par nulla est, luctu grauiore tenetur,
Quippe viro spoliata suo, cultúmque relegat
Qui lætam decorare solet, mœstamque cupressum
Ædibus inducit. Circumstant nobile funus
Pullati proceres, & quos dum fata sinebant,
Florenti propior sociarat nexus amoris.
Nec vulgus lacrymis parcit: iuuenésque viríque
Impatiente fremunt luctu, accensíque dolore
Bacchantur, totámque vrbem singultibus implent.
B*IGNONVM vox quæque sonat: circum alta remugit*
Lupara: funestus ferit aurea sidera clamor.
It sonus, & gliscens terras atque æquora subter
Fundamenta quatit: sentit Prouincia murmur:
Iura tremit: dubius timet vltima quæque Tulingus:
Sequanicus stupefactus Arar iam lene meandum
Haud censet, neque celat vtram nunc vrgeat vndas
In partem, penitísque furens turbatur arenis.
Non is luctus habet gentes, quas continet amplum
Elysium: accepti circumdant hospitis vmbram:
Pars insigne viri decus admiratur, & oris
Prosequitur speciem vultu, totúmque pererrat
Lumine: pars vocum pulsat discrimina plectris,
Exercétque cohors & cantibus æthera mulcet.
Iam G*ROTI lætare: tuum tibi reddit amicum*
Mors facilis, ruptásque olim dat iungere dextras.
I, tende aduersum, caro da vincula collo,
Necte genas: non te toruo vetat Æacus ore.
Tecum Galli adsint, quorum sapientia laudes
Orbe vehit, stellísque altè rutilantibus infert:
Illustres animæ vestro date brachia circum
B*IGNONO, ex iunctis dulcem præcingite frontem*
Floribus & longos socij gaudete per annos.
Vos animam interea, Celtæ, decorate supremo.
Munere, & has saltem pro factis reddite grates.
Erigat æternum marmor sublime sepulchrum:
Relliquias inferte viri: persoluite iusta:
Manibus asportate rosas, & flore recente
Accumulate locum, & flori superaddite carmen:
Hîc situs es modico tectus B*IGNONE sepulcri*
Marmore, quem totum totus vix ceperit orbis.
Ipse sub hæc decori sacrabo carmina vestro,
Et quia non oculis licuit (sic fata tulere)

Mente ſequar, ſolóque animos in nomine paſcam.
Et quando, ô Superi, vobis expellere tantum
E viuis heroa ſtetit, nec rumpere fata
BIGNONVS *potuit; ſaltem ſeruate* THVANVM
Incolumem: maneat ſenio florente ſuperſtes
BVLLIALDVS, *veneréſque meras qui fundit ab ore*
MENAGIVS: *multa* CAPELANVS *luce fruatur:*
Sis ſoſpes PVTEANE *tuis, duréſque ſenectâ,*
Párque VALESIADVM *ſuperet ſua tempora fratrum.*
Hos ſeruate Dij: ſunt his quoque nomina magna
Et magnum decus: hos olim ſpect iſſe iuuabit.
At tu quem fugimus, qui nos fugis, euge ſolutus
Corporeo requieſce iugo: tibi meta laborum
Grata venit: partémque tui ſibi vendicat vrna,
Pars erepta neci pelagúmque ſolúmque peragrat
Laude tui, populiſque altæ ſimulacra reuelat
Virtutis, ſi qua inueniat, qui talia tendant
Fata ſequi, paribúſque auſis ad ſidera ſpectent.
O felix anima! ô felix, cui præmia virtus
Tanta parat: magis atque magis tua gloria fata
Vincet & extremas perſtringet lumine gentes.
Te memorabit atrox inter conuiuia Dacus,
Implebit tua fama Getas, neque Bactra latebit
Vltima, nec fuſcis erit ignorata Moluccis.
Te quocumque velis æuo, quacumque moueri
Parte poli, ſtellam ſtellis fulgentibus addent
Numina, formoſaque dabunt igneſcere luce,
Et patriam ex alto ſemper ſpectare relictam.

IN OBITVM ILLVSTRISSIMI VIRI D. D. BIGNON Comitis Consistoriani, & Regis in Suprema Curia Aduocati Catholici

ELEGEIDION.

PLANGITE *Rectores Legum, lugete Clientes,*
Quem meritò lugent quotquot in orbe boni.
Iure licet memorem lacrymis explere dolorem,
Assiduè erumpant more perennis aquæ.
Ille, stupente Themi, sic Gallica Iura regebat,
Crederet vt quisquis Iuris adesse Patrem.
Eximius recti cultor, seruator honesti,
Spes miseris fulsit, præsidiúmque bonis.
Nostra perorantis mirata est Gallia linguam,
Nec forsan meliùs dixerit ipsa Themis.
Ante oculos stetit hinc pietas, hinc nescia flecti
Sincera vt Regi, sic populisque fides.
Astræâ monstrante viam super astra coruscans
Transit, vbi meritis digna corona datur.
Hunc cœlo HEROEM *merito sic iure locarunt,*
Iustitia, & constans cum pietate fides.

I. THEVART Doctor Med. Paris. & R. M. mœrens canebat, die 9. Apr. 1656.

Ad Parentalia Clarissimi Viri HIERONYMI BIGNON Regij Aduocati Catholici

EPICEDIVM.

N*Ondum* MOLÆI *resides ex funere acerbo:*
Cogimur heu! lacrymis ora rigare nouis.
Haud pridem ante pari mentem cruciata dolore
Nostra parentarat Musa, TALÆE, *tibi.*
Tertius ecce vocat nos ad lugubria rursum
Funera BIGNONI *casus & atra dies.*

(O sæuum nostri cursus, crebrúmque procellis
Æquor! vt hoc duris mortibus horret iter?)
Ille bonus felixque tuis (Academia) rebus,
Et mihi (propter te, credo,) benignus erat.
Sed quis non, magnus te vir vehementer amauit?
Abiectæ est animæ non studuiße tibi.
Augusti ad Patres conscriptos ille Senatus
(Reddit vbi ex adyto iura suprema Themis)
Regius Orator, vitæ non segnis honorem,
Summo virtutis gessit honore grauem:
Nec virtute modò (vera est sine lumine Virtus
Nulla, nisi in plebis simplicitate rudi)
Sed claro ingenio, doctrinæque ignibus auxit:
Nec viuo in terris doctior vllus erat:
Tantáque in exili miracula corpore cernens,
Nemo non animis obstupuisset hebes.
At quàm humiles de se sensus, sibi vilis, habebat?
Magnis verè animi maximus ille bonis.
Iam quis facundos celebret, BIGNONE, *lepores*
Nestoreo fusos dulciùs ore tibi?
Curia, cum Patribus; populosa frequentia septis
Circumfusa loci; Gallia tota, canat:
(Quis non affluxit? cui non tam sæpe, tot annos,
Auditus doctâ voce replere forum?)
Partem aliquam (Docti) nostras referatis ad aures,
Per me posteritas inuidiosa rogat:
Quos nodos, & quæ tenebrosa ænigmata Iuris
Ille resoluebat, litigiique dolos:
Quæ, quibus, aut Populi, aut Cleri, bella ille gerebat,
Aut Fisci, vitiis, integritate potens:
Tum quid de summâ patriæ regnique salute
Extremo cantu dixerit albus olor:
Et quâ clade forum Patrésque (ò tempora!) & omnes
Mortuus afflictos liquerit ipse Bonos.
Namque erat illius defleri digna per Orbem
Per se iam virtus, eloquiique fides.
At quoniam quasi murus erat; quasi Agrippa Quiritum
Et Regi & populo, Iustitiæque tenax:
Ecce, vt deuixit, clades horrenda repente
Accidit: (historiæ credere parce, Pudor)
Sic antiqua ruit quercus, sic illa ruinam
Ex alto ingentem monte caduca trahit.

Plange super fato hoc, Academia; plange, Senatus,
Plange, arbor cecidit, Gallia tota, tibi.
At quibus heu! tanti tot planctus inter, Amici
Priuatim ad funus conquerar ipse modis?
Optandum mihi nempe foret, doctissima Musas
Verba ex colloquiis posse referre viri:
De veteri Canonum inprimis (Ecclesia) Iure:
De disciplinâ Conciliisque tuis:
Quo vero splendore, tui & virtute, Ministri
Sedibus in propriis munera quique gerant:
Quâ plerisque noui Iuris, Clerique, medelam,
Fas modò sit vitiis, lege viâque dari.
Hoc dicam: inuidiâ licèt infrendente virorum
Ad quos hæc spectat Iura docere palàm:
Nemo adeò versatus in his; talésve repertus
Sermones vsquam texere posse mihi:
Quos simul atque Scholâ videas; Iurisve forensis
Finibus egressos exeruisse caput:
Ad quosvis Canones, quævis oracula prisci
Caligant Iuris mox, reuocántque gradum:
Cum rudibus quasi discipulis res omnis agenda:
Certa venit rerum quæque probanda fides:
Lex illis, Schola sola, etiam virtutis auitæ:
Diuini Iuris, mens sua sola, Canon;
Quin apud hos plerumque nocet sermonibus vti
Talibus, & mores excoluisse Patrum.
Coniicio iam quanta mihi, te, Gaza, reperto,
BIGNONE, *obtigerat; quámque beata dies!*
Ius erat vrgendum tenuis, mihi lite, Decani;
(Inter Apollineos iúsque locúsque choros)
Ad te adij, Astræam semel implorare coactus;
Ius mihi seruatum, victáque causa fuit.
In mediâ iam luce fori, te orante, libellum
Fortè meum audierat laude, TALÆE, *dari:*
(Multiplicem contra, edideram quem nuper auari
Militiam Cleri, multiplicémque gulam)
Regius hic tùm me vir magno amplexus amore est
Admisitque ad opes largiter ille suas.
Felix certamen! felix, vota omnia præter,
Litigium! ex spinis vua merúmque meis!
Attamen hunc nos te exanimem BIGNONE, *videmus;*
Extinctum hoc lumen, lingua, capútque tacet.

O mihi mors! ô quanta tuæ iactura Mineruæ?
Regnóque, & studiis dura ruina meis!

CL. DE LA PLACE P. Rectorius, Nationis Gallicæ Decanus in Vniuersit. Paris. M. DC. LVI.

F. I. FRONTO C.R.

HIERONYMO BIGNONIO IN AVDITORIO Paris. Aduocato Regio & publico, eiúsque Fratri,

H. FF. S.

IN acerbissimo casu quem hisce diebus passi estis, qui Senatum Parisiensem, Galliámque totam vnà cum Domo vestra luctu impleuit, tanto ipse dolore perculsus sum, vt mihi ereptam lucem, mihi abscissum gaudium, omnémque Litterarum amorem in me penitus extinctum existimauerim. Cúmque ab libris nonnihil consolationis pro more quærere cogitarem, squallere ipsi mortuo Bignonio, & ab oculis, quos aliàs recreare solebant, lachrymas extorquere viderentur. Vix fletus exterseram quos Illustriss. MATTHÆI MOLE' dira mors prouocauerat; vix mœstitia ex amisso clarissimo Patrono concepta elanguerat, & aliquantam remissionem (finem enim nunquam potest) acceperat, cùm altera mors æquè dura, reíque publicæ æquè funesta, Litteratis autem omnibus non minùs luctuosa nobis annuntiata est. Mihi certè religio sit lachrymis, & gemitibus in hoc casu modum velle imponere: quin potiùs & vobis, & ciuibus vestris, & Senatui Parisiensi toti luctum suaderem, si me authorem habere vellent: Virum enim multorum sæculorum amisimus, cui nec ea quæ præcessere parem, nec quæ sequentur similem facilè dabunt. Qui vnus loco plurimorum sit: quo ablato in solitudinem redacti videmur. Quòd si longa in luctu perseuerantia, & implacabilis dolor aliquando excusationem meruere, maximè amisso Bignonio. Qua in re, quid primum lugere debeam non inuenio: an Regni calamitatem, cuius columnæ concutiuntur? an Senatus Parisiensis iacturam, cuius os & lingua, & ferè anima ipsa comprimitur? an reipublicæ Literariæ noctem quandam, cuius Sol ipse, & caput, & princeps extinguitur? an verò priuatum dolorem vestrum, qui Patrem optimum, Docto-

rem domesticum, & familiarem quidem, sed sapientissimum, qui familiæ columen clarissimum, morum magistrum prudentissimum, amisistis? Quamquam in his omnibus, quid est vobis quod peculiare, & non cum aliis commune sit? Patrem scilicet optimum ablatum doletis. Quis clientum, quis miserorum, & inopum illum tamquam Patrem non adiuit, non sensit, non laudauit? Vt mihi quondam Vir ille magnus, cuius aurea effata penitus animo infixa sunt, dixerit, quendam à se præferri nobilissimis aliis quos commendatum ieram, *iure miseriæ, & priuilegio paupertatis*. Qui sic erga infimos & mediocris conditionis homines animatus est, nonne is omnium pater est? & indidem venit quod vt nemini deesset, numquam labori pepercit: valetudine semper infirma ab aliquot annis vsus: nec vita curæ illi fuit, nisi vt pluribus succurreret. Ingemiscitis abstractum à vobis Doctorem sapientissimum & assiduum. Ita est. Illum nempe qui orbem ipsum docere potuit, & verè docuit: qui sæpè mirante Rege, plaudente Senatu, toto consessu stupente in Auditorio Galliæ disseruit. Quem Richeleius Dux, stupor ille regni & orbis, nomen pridem mundo sacrum, regum terror, ingeniorum acerrimus inspector, ponderatórque meritorum ore suo laudauit, cuius eloquentiam suspexit, eius dicendi vim expertus, & omnium qui in Literis florerent, doctissimum confessus. Amisistis præterea familiæ columen præclarum: Verùm ex quo in collegio Regiæ aduocationis admissus, & in nobilissimo illo Triumuiratu qui nostris temporibus mirum in modum claruit, Senatúmque Parisiensem ornauit, Talæi, Molæi, Bignonij, celebratus est, multáque cum luce enituit; ex quo orationum suarum varia & multiplici eruditione, consiliorum pondere, sententiarum grauitate, vitæ innocentia Regno affuit, séque illi deuouit, non vnius deinceps, sed omnium familiarum & vrbium, totiúsque Galliæ firmissimum columen, luménque clarissimum habitus est. Vt nunc se Gallia maximo ornamento magnanimóque defensore orbatam conqueri possit, & destitutam. Denique Christianarum virtutum exemplum splendidissimum, morúmque magistrum prudentissimum perdidistis. Sed cui Vir ille magnus sua modestia, sanctitate, integritate, constantiâ non præluxit? Quis in religione Christiana strictioris obseruantiæ sectator Bignonij pietatem non miratus est: eiúsque vestigiis insistere non pro magno honore habuit? Nonne ab ipso & qui in Clero, & qui in laicis, & qui intra claustra cohibentur multa didicere, non ad scientiam tantùm, sed etiam ad diuinum cultum pertinentia? Et si Bignonio non absimiles fuissent cæteri Catholici & Romani, in nostras

partes dudum heterodoxi concessissent. Sed quid hîc Literatorum dolorem persequar? inter quos sic eminuit, vt SCIENTIARVM REX ab omnibus haberetur. Quàm latè fama doctrinæ illius peruagata est, (quò autem vsque non peruenit?) tam latè mortis eius luctus se extendet. Nec in Gallia solùm, sed in Italia, Hispania, Hollandia, Germania, Sueuia, Anglia, & vbique terrarum, & vbique locorum, si aliquid hominis ibi erit, Bignonius deflebitur, & inter fletus omnibus ornamentis, omnibus titulis, omnibus honoribus, quos pietas insignis, rara eruditio, vitæ integritas, patriæ amor meruere vmquam, condecorabitur. Itaque habetis socios luctus vestri tot ferè quot orbis habet incolas; pauperes imprimis qui apud ipsum primum locum tenuere; Reges & Principes, quos summè veneratus est, & quorum iura magna cum authoritate asseruit; Senatum Parisiensem, in quo velut sydus splendidum multos annos effulsit; Galliam totam, cuius gloriæ & saluti dies suos deuouit; Literatos omnes quos doctrina sua maxima, amplissima, accurata in admirationem & amorem sui pertraxit; denique quotquot hominum sunt qui eum norunt, quos benignitate & comitate sua sibi deuinxit. Quæ si parum efficacia videbuntur, vt consolationem aliquam vobis afferant, fatebor dolorem vestrum non aliunde quàm à vobis ipsis remedium accipere posse. Cùm enim eius doctrinæ, pietatis & amoris erga patriam participes & successores sitis, apud vos solos non omninò Bignonius extinctus existimandus est, qui spiritus illius reliquias, documentorum memoriam, egregiorum facinorum venerationem, morum similitudinem, tamquam hereditatis vestræ portionem longè præcipuam, & patrimonij fundum vberrimum conseruatis. Quænam autem me in participationem & societatem luctus vestri compulerint, pauci ignorant. Et vos ipsi cumprimis scitis, qui vidistis quàm familiariter ipsum consuluerim, quàm iocundè disserentem audierim, quàm sæpè ipsum in dubiis adierim, quàm benignè semper ab illo exceptus sim: vt eo amoto vix quicquam cum literis deinceps commercij habere libeat. Citiùs fortè doloris mei monumenta vobis misissem, aut etiam palam edidissem, nisi mihi absenti, & procul ab vrbe Parisiorum posito in pago Andegauensi, mors illa luctuosissima nuntiata esset. Continere manum non potui, quin saltem Epistolâ mœrorem meum vestro coniungerem: quæ si multa habet parum eleganter scripta, nec luce digna, memineritis quæso ab animo mœsto & pæne deiecto nihil elegantis, & ornati posse produci. Hoc tamen affirmare ausim, æternam fore apud me Bignonij memoriam, & amorem perpetuum: in hæc enim, quamdiu viuo, mors nihil iuris habet:

Vósque

Vósque illius filios quibuscumque studiis & officiis me prosecuturum iuro. Valete.

Datum in Prioratu S. Germani de Benaio Andegauensi pago, XIII. Kalendas Maias, A. D. MDCLVI.

LESSVS

In obitum perillustris & incomparabilis viri D. D. HIERONYMI BIGNONII Comitis Consistoriani & in Principe Senatu Aduocati Catholici

ERVMPE *tandem liber in gemitus dolor?*
Datum est stupori iam nimis diu tuo.
Impar age tanto Funeri, omnes explica
Cordis recessus? loquere qui dudum siles?
Et voce cassâ, REGIÆ *silentia*
Acerba VOCIS *omnibus bonis dole?*
Dixisse Gallis haud enim satis foret,
Deflenda superat orbitas mortalibus
Hæc vna cunctis, terra quos sinu tenet.
Ecquid moraris? nimius an ne sis times?
Violésque Legis Iusta Funerariæ?
ASTRÆA *Sortis ipsa dum memor suæ,*
Laribus relictis triste Iustitium indicit,
Quò tibi vacaret tota, muneri deest.
Tenere Causa tam grauis modum vetat:
Priuatus iste conuenit nec Publicæ
Luctus Ruinæ, diuidendus singulis.
Augustioris sanctius Numen fori
Terras reliquit, ille Terrigenûm decus,
Et si Penates nominatim fas Deos
Vocare, votis consecratus Cœlitum,
Ereptus ille est Inclytus BIGNONIVS
Diuinioris Corculus sapientiæ,
Vnáque diues ac inexhaustum penu
Qui rarioris litteraturæ cluit,
Promúsque condus Eruditionis perit.
Interpres ille Iuris, & Legum Arbiter,
Spirans stupendæ Mnemosynes sacrarium,
Acrísque nexu iuncta Iudicij simul
Vis insolenti, periit heu nobis quoque.

Tantùm patebant tam breui corpuſculo
Scientiarum plena latifundia.
Tantùm premebat molis exiguæ ſinu
Virtutis ille ſplendidæ, conſors Deûm:
Humilíque ſenſu mentis egregiæ bona
Celabat ore, laudis impatiens ſuæ.
Fecere ſed hunc facta quum Diuis parem,
Tulere fata: neu dehinc liceat queri.
Lugere namque iuſtus haud dolor poteſt,
Miſeros reliquit, factus hinc beatior:
Doluiſſe rebus huius, inuidentia eſt:
Suis at humanum affici quemque eſt malis.
Ita quò dolemus gaudet æternum, Cruce
Cùm gloriari ſola quam cuperet ſibi
Gloria fuiſſet, pectori perenniùs
Inſcripta, fuſo quàm ſit ære Stemmati,
Sanctior Auito digna quæ titulum daret
Pietas Sepulchro, dignior qui viueret
Meliore vita: ſic datum votis frui,
Vbi vita Mors eſt, dulce Chriſto commori.

Ampliſſimo illuſtriſſimóque viro HIERONYMO BIGNONIO, *in ſupremo Senatu Pariſienſi Patrono Regio: Et* THEODORICO BIGNONIO, *eiuſdem Fratri clariſſimo.*

P. PETITVS S.

LVGERE parentem veſtrum (VIRI CLARISSIMI) omnium intereſt qui ſtudio, & amore ducuntur liberalium diſciplinarum, ne dum meâ, qui eandem quam ille nactus patriam, imò & παροικίαν, inque ipſius, vt ſic dicam, conſpectu natus, atque eductus, virtutum eius admirationem, & cum ſpiritu cœleſti hauſiſſe, & cum lacte nutricis ſuxiſſe videor. Siquidem ab ineunte ætate BIGNONII laudes ita ſemper auribus meis increbruerunt, vt non temerè aliam virtutis ideam conciperem, niſi quam animo meo incomparabilis illius viri nomen impreſſiſſet. Quocircà ſi quid in litteris capeſſendis valent exempla, valent autem plurimùm, huius qualiſcumque mei in litteris profectûs magnam partem non dubitem tam inſigni exemplo acceptam referre. Hinc autem ratiocinari licet magnitudinem veſtram, alio-

qui clarissimis iam facinoribus abundè perspectam. Nam si vel sola parentis vestri fama tantum est aliis virtutis incitabulum, quis satis æstimare possit felicitatem vestram, quibus præter egregiam indolem domesticum quoque illud exemplum contigit, quibus licuit os illud probum quotidie contueri, dicta eius aurea, καὶ εἰς νοῦν ἀπεβαλθέντα excipere, præsentiâ denique frui, & consuetudine eruditissimâ (vt quidem existimo) omnibus Lyceis, omnibus Academiis potiore? Hæc non eò dico (VIRI CLARISSIMI) quò vestros incendam luctus reputatione bonorum tantorum, quibus vos fatum spoliauit, sed vt cogitetis, quanta sit omnium de vestrâ virtute expectatio, quantúmque sitis reipublicæ nomen, quibus omnia ad summam laudem consequendam necessaria, velut diuinâ virgulâ suppeditata sunt. Magis excusanda videretur tarditas huiusce querimoniæ, nisi esset absurdissimum, eum dolorem nunc serum, aut intempestiuum existimari, qui erit in omnium bonorum animis sempiternus. Hanc igitur vt boni consulatis, communíque patrocinio tutêmini, oro obtestórque vos per eos manes, quorum in honorem eam & concepimus, & emittimus. Valete.

In obitum HIERONYMI BIGNONII, Regi à sanctioribus Consiliis, nec non in supremo Senatu Parisiensi Regij Patroni Viri summi,

ELEGIA.

HEI mihi! quid Musis crudelia fata minantur
CELSE, quid ingeniis nunciat ira Deûm?
Questus eram, sæuis orbem quatientibus armis
Otia despecto nostra perire situ.
Nunc etiam, tristes populantur funera syluas,
Mœstáque Parnaßi fletibus antra madent.
Aspicis? Informes torpent formidine luci,
Deserti fontes, plectra relicta silent.
Nuper SALMASIO positas marcescere lauros
Vidimus, Aonides obstupuisse deas,
Nec mora, depositum Polyhymnia planxit alumnum,
Planxisti sparsis túque Elegîa comis.
En iterum sacris GASSENDI in vallibus ingens
Errat, & attonitum territat vmbra nemus!
Nec tamen his duri stetit inclementia fati,
Aut Lachesis tantis exsaturata malis;

Sed volucres impellit equos, graniora minatur
Funera, terribilis non habet ira modum.
Fulgebat summâ Pindi BIGNONIVS *arce,*
Deliciæ Themidis, Pieridúmque decus,
Secli rarus honos, quo nec sapientior alter
Ingenio maior, nec pietate fuit;
Vertit in hunc arcus furui Regina barathri,
Victima bacchanti non nisi prima placet.
O furor, ô tetricæ scelerata licentia diuæ,
O nimiùm summis inuida fata viris!
Ergò ferales visit BIGNONIVS *vmbras,*
Ausáque tam clarum est tollere parca decus?
Ausa nefas tantum rapidi vis improba morbi,
Quódque homines semper, numináque ipsa gemant?
Occidit heu! luménque fori, columénque Senatus,
Occubuit pignus Gallica Nympha tuum!
O vos antiquæ turres, decora ardua regum
Vndique quas liquidis Sequana pulsat aquis.
Regales titubate domus, ingentia legum
Templa, vbi dat populis iura verenda Themis.
Vester honos cecidit, vestrum (fas dicere) numen,
Ingenio certè numen, & eloquio:
Occubuit nostri Nestor dulcissimus æui,
Defecit Suadæ blanda medulla deæ.
Hei mihi! cui pectus, Pylij cui Nestoris ora,
Cur non vt Pylio longa senecta fuit?
Nestoris & pectus, facundáque vicerat ora,
Debuit & Pylij vincere secla senis.
Debuit Euboicæ soles numerare Sibyllæ,
Ille fori vates, ille Sibylla fuit.
Debuit annorum Tithoni excedere metas,
Hunc dea dilexit quæ iubar axe refert;
Illum prisca Themis vastum quæ temperat orbem
Sancta comes, magni consiliúmque Iouis.
O nimiùm dura, ô nimiùm iam ferrea secla
Æternùm sancti pectoris orba fide!
O nimiùm posthâc tenebrosa, & decolor ætas,
Æternùm tanti sideris orba face!
Sæua togam nunc arma premant, lingua abiice lauros,
Cedite raucisonis verba diserta tubis.
Omnia nunc fortuna regat, clarissima mundi
Virtus lethæo gurgite pressa latet.

Ignoraſſe Deos tanto quid perderet orbis
Fulmine, quàm terris mors ea dura foret,
Non ego crediderim, diui nimìs omnia norunt,
Cuncta nimis ſuperis nocte diéque patent.
Quid rear? An terras cupiens punire nocentes
Tale decus terris abſtulit ira Deûm?
Nunc certè tantis hominum perculſa ruinis
Hoc ſaltem vellet non licuiſſe ſibi.
Inuidiámque timent ſuperi, iam conſcia queſtus
Horrent turbato ſidera cuncta polo.
Sed quid ſublati proſunt ad ſidera queſtus,
Quidve madens tantis imbribus ille dolor?
Nempe etiam laſſo moritur querimonia planctu,
Nempe dolor lacrymas deuorat ipſe ſuas.
Omnis tam clarum luget ſibi lumen ademptum
Gallia, nec minùs hunc extera regna gemunt,
Qui Rhenum, Tameſimque bibunt, quos perfluit ingens
Arnus, & aurifero quos lauat amne Tagus.
Extinctum Rex ecce gemit, populúſque, patréſque,
Luctibus ad tumulum Curia tota furit,
Extinctus iacet ille tamen, longúmque iacebit,
Nec minùs hunc tellus, quàm priùs alta premit.
Ite leues lacrymæ, ſterilis liquor, ite dolores,
Funereáſque gerens pompa ſuprema faces.
Non ſi Threïcij veſtigia priſca ſecuta
Vatis, eat nigros Calliopêa lacus:
Non ſi Tartareos emendatura furores
Inuiſat manes ab Ioue miſſa Themis,
BIGNONI *ingenium, aut exangues excitet artus,*
Aut moueat blandum numina ſurda melos.
Fixa manet lethi nulli exoranda poteſtas,
Semper habet quicquid ſuſtulit illa ſemel;
Et quid non rapit illa? rapit cum plebe Tyrannos,
Nec minùs Herôas, quàm rude vulgus agit.
Ipſe Deûm cecidit MINOS *conuiua, ſibique*
Cùm caderet nullos ſenſit adeſſe deos.
Quique tulit leges Phœbo inſtigante LYCVRGVS,
Quíque dedit Siculis iura cruenta DRACO,
Cecropidéſque SOLO, *& Locrorum æterna* ZALEVCVS
Gloria, & ÆGERIÆ *notus amore* NVMA,
Deſeruêre ſuis formatum legibus orbem,
Nec quicquam illorum nunc niſi fama manet.

Hâc quoque BIGNONI *viues, dum Sequana curuas*
In mare purpureum præcipitabit aquas;
Dum terris artes, & honos erit artibus vllus,
Et tua sideribus fama superstes erit.
Te fora, te semper Themidis resonantia templa,
Te iuga Parnassi, te nemus omne canet.
Interea seu iam fulgenti exceptus Olympo
Virginis Icariæ sidera nota moues,
Seu desiderium charorum, & fata reuisens
Incolis humanas nobilis vmbra domos,
Hùc ades, & lacrymas, mansurósque accipe cultus,
Persoluit noster quæ tibi iusta dolor.
En tibi mœsta Themis manibus fert lilia plenis,
En tibi purpureas docta caterua rosas,
Illúdque ô quo nil certè tibi dulcius olim,
Et tibi, si qua fides, nunc quoque dulce melos.
Hoc satis. Indoctum miretur marmora vulgus,
BIGNONI *tumulum munera docta decent.*

In obitum viri illustris HIERONYMI BIGNONII in Senatu Parisiensi Regis Aduocati

ELEGIA.

Ad Cl. V. BIGNONIVM eius filium, & in Aduocatione Regiâ successorem.

DIVA *Palatini seruans sacraria templi,*
Conferto quæ das iura tremenda foro:
Huc ades, & celsum paulisper linque tribunal,
Mœstáque profusis fletibus ora riga.
Nec verò pudeat mortali in funere Diuam
Cælestes lacrimis commaculasse genas.
Si pater ipse Deûm raptum Sarpedona fleuit,
Te nunc indignus non erit iste dolor.
Nam neque quem flemus minor est Sarpedone, nec te
Maiorem quisquam dixerit esse Ioue.
Eximius Iuris vindex legúmque patronus,
Et doctæ cecidit gloria rara togæ.
Iustitiæ recto qui semper tramite pergens,
Obliquum nunquam carpere visus iter.

Quem non ambitio, non fraus, non gratia fallax
Concutere, obiectæ nec valuere minæ.
Ille quidem summi partes non Iudicis egit:
Et quocumque tamen Iudice maior erat.
Illum è suggestu licet inferiore loquentem
Audiit aurato Curia tecta tholo.
Sermonésque viri, ceu Diuûm oracula sectans,
Iudicij normam credidit esse sui.
Nemo illo meliùs norat regalia iura,
Patronus quorum tutor & acer erat.
Nec tamen Augusti causam sic Principis egit,
Vt populi causam deseruisse putes.
Iuncta simul Regis populique negotia duxit:
Et quod plebis, idem principis esse bonum.
Iure quidem merito. Quis enim pascentis ouile
Commoda non eadem dixerit atque gregis?
Oppressis igitur populis suffragia linguæ
Præstare, officij credidit esse sui.
Ah quoties dum Rex populis edicta daturus
Mane Palatino sederat in solio:
Armatos inter proceres intérque togatos,
BIGNONIVS *flexo poplite verba dedit.*
Et populi gemitus sacras peruexit ad aures
Orans ne fessis adiiceretur onus.
Tunc totas simul explicuit facundia vires,
Vnius vt posset corda mouere viri.
Tunc Graiæ pariter Musæ paritérque Latinæ
Prompsere innumeras ore loquentis opes.
Multa quoque ex sacro quæsita volumine Mosis,
Vt robur dictis cresceret atque fides.
Sic potuit duras Regnantum inflectere mentes,
Et populum multis eripuisse malis.
Quid memorem quoties magno mandante Senatu
Rebus in angustis Regia tecta petit:
Vota Patrum summi portans ad Principis aulam,
Rursus & ad Patres Regia dicta ferens.
Qualis Atlantiades cælóque ereboque measse
Fertur, concilians mundi vtriusque Deos.
Hunc igitur raptum Regis populique Patrúmque
Patronum merito Gallia cuncta gemit.
Et nunc præcipuè, cùm copia rara bonorum est,
Cùm medicam morbi vis mala poscit opem.

Inde dolor nobis, luctúsque occasio crescit,
Quod miseris iam spes nulla salutis adest.
Cernimus in patriæ exitium coniuncta malorum
Agmina, confertis incubuisse globis.
Vndique bella premunt. Illinc grauis imminet hostis:
Externo hinc ciuis durior hoste ruit.
Ac velut aggeribus ruptis cùm exuberat amnis,
Et secum siluas ac sata læta trahit:
Sic ferus exactor campos deuastat & vrbes,
Et quæstus proprios publica damna facit.
Ergo quæ speranda salus, si turba malorum
Crescit, & imminuunt funera crebra bonos.
Instrumenta boni sæcli, Iurísque columnæ
Si pereunt, nec qui substituatur adest.
Ecquis erit, magno posthac qui robore causam
Afflictæ coram principe plebis agat?
Labentis patriæ quis sustentare ruinam
Quis poterit tantis obuius ire malis?
Tu potes, ô Iuuenis, clari patris inclita proles,
Tu potes. Idque abs te Gallia tota petit.
Ergo age, & in laudem magni succede parentis.
Incipe monstratum carpere firmus iter.
Cúmque tuo pariter collega viribus æquis
Ardua virtutis scandere perge iuga.

HENRICVS VALESIVS.

Illustrißimo atque integerrimo viro,

GVILLELMO DE LAMOIGNON, EQVITI,
D. D. de Basuille, Regi à sanctioribus Consiliis,
nec non libellorum supplicum Magistro.

QVOD in meo Parente nuper, VIR ILLVSTRISSIME, eo beneficij genere, quo nec mihi optare maius licuerat, totam Tibi ipsius familiam deuinxeris; nonne hoc aliquam à me grati animi significationem postulabat? Illius igitur, quod eo tibi nomine debebatur, nonnihil à me propediem exoluendum, dum certè totum non poterat, fortè audieras: cùm expirante circa id tempus BIGNONIO, hunc Tu lugere amici interitum iubes, qui tuas apud omnes posteros canere laudes gestiebat. Sic eum te iuuit

iuuit tui ſeſe exhibere doloris interpretem, qui tuarum eſſe virtutum præco, neſcio magiſne officij ſui ratione teneretur, an ipſe ardentiùs exoptaret. Præterquamquòd enim ſumma hæc, quam earum mihi magnitudo mouerat, admiratio, ad celebranda me ipſarum encomia vltro impellebat: quanta inſuper huiuſce rei cupiditas eſſe debuit, cuius mihi, amouenda ingratæ mentis ſuſpicio, neceſſitatem imponeret? Verùm, pro Tuo illo, quem meditabar, Gloriæ Triumpho, HIERONYMI TVI recèns demortui Tumulum: pro iucundis gratulationibus, lugubres queſtus, triſtéſque Nænias imperaſti. Tantus nimirum ex illius morte tuum pectus mœroris ſenſus peruaſerat, vt alterius plorare miniſterio cogereris, cui vel lacrymarum vſum ingens ille dolor abſtuliſſet. Quo quidem in negotio eos tibi imitari populos neceſſum fuit, qui illorum, quos, dum viuerent, charos habuerint, cùm ſuo ipſi nequeant, alieno eiulatu, funera proſequuntur. Quanquam ergo nonniſi grauis, & acerba, ea mihi rerum ſcribendarum commutatio accidit: Meo tamen deſiderio, &, quam ex illâ tuorum in me beneficiorum, virtutúmque tuarum prædicatione ſperarem, maximæ voluptati denegandum cenſui, quod à me Tuus in illum pluſquam fraternus amor, *Tuáque Tibi*, vt tecum loquar, *vitâ charior ipſius memoria*, exigebant. Hinc tibi δυσπετέστοντι συναλγεῖν, & aliquod inde mihi poſtmodùm gaudium contigit; vt ei me aduerſæ ſortis præbuiſſe comitem non pigeat, à quo fuiſſem nuper ad proſperam, conceſſo, quem optaueram, rerum mearum ſucceſſu, reuocatus. Accipe igitur, VIR ILLVSTRISSIME, quod aliâ tibi ratione perſolui, vt longè præſtiterat, ſic noſtrûm vterque maluiſſet, grati hoc à me animi monumentum: Et quem iubente Te, etiam dum ſuam proferre lætitiam parabat, flere non pœnituit, nihil non deinceps, quod præſcripſeris, facturum confide.

Tibi addictiſſimus ÆGIDIVS DANCEL.

Ampliſſimi Clariſſimique Viri HIERONYMI BIGNON Regi à Conſiliis, & in Senatu Pariſienſi prioris Aduocati Catholici

TVMVLVS.

DESIERAT *iam triſtis hyems, ac verna ſubire*
Temperies, tellúſque nouos expromere vultus
Cœperat: ecce mihi, medius quà ſuſpicit arces
Sequana Parriſias, atro ſqualentia luctu

Obiicit ora Themis, quæ tunc per compita crebros
Fundebat gemitus, crudeliáque astra vocabat,
Et, quibus est rexisse datum mortalia, Diuos.
Non illi diadema caput, non regia crines
Fascia cingebat, solitæ vel pondera Lancis
Astitit ipsa gerens, cultu-ve instructa nitebat
Antiquo: dum funereæ fragmenta Cupressus
Huic aderant prætenta manu, laceratáque nigro
Inclyta cæsaries obducebatur amictu,
Et totam atratâ sese sub veste ferebat.
Quinetiam gressu iamiam casura labanti,
Poscebat mortalis opem, admotaque trementem
Orabat fulcire manu, méque excipe, dixit,
Quisquis es, & casus Diuæ miserare nefandos.
Nec valuit iam plura loqui. Nos ferre leuamen,
Quà licuit: verbísque Deæ lenire dolores.
Atque vt causa latet, sic causam quærere luctus,
Et nouisse iuuat: sedenim præcluserat ingens
Voci aditum, dum sola dabat suspiria, mœror.
Mox vbi, collegitque animos, viré sque recepit,
Et fari iam posse datur: BIGNONIVS *eheu*
Occidit! an iustis incessimus astra querelis?
Nempe illud columen, vindéxque acerrimus Æqui
Interiit, ritus quo non defendere nostros,
Aut recti docuisse vias, omnémque Senatum
In sensus traxisse suos, præstantior vsquam
Alter erat vasto quacunque extenditur orbe
** Hectoridûm Tellus, legésque & iura tueri.*
Hic erat humanos quo freta reuisere cœtus,
Desertásque mihi iam pridem ob crimina terras
Haudquaquam timui nuper, superúmque recessus
Me sibi mortalis postponere compulit hospes,
Scilicet vt reliquas huc confluxisse Sorores
Aspexi, castóque Viri sub pectore sedes
Delegisse suas, & quæ præsaga futuros
Prospicit euentus rerum, quæque ardua tentat,
Atque truces domat affectus: quæque omnia demum
Humanas decorare queunt insignia mentes;
Huc subiisse Themin decuit, quo nulla deesset
Ad numerum, cunctísque foret virtutibus ingens.
Nec mora, me reliquis tum prætulit omnibus vnam,
Vt pæne inuidiam virtutum senserit agmen,

*Hoc est Francorum, hi siquidem ortum traxisse ab Hectore perhibentur.

Iámque proco neglecta cohors : dum totus in ore
Vnius , & nostris tantùm sermonibus hæret.
Quin mea dat nullum scitandi oracula finem ,
Anxius , aut gemini normas ediscere iuris ,
Aut varias legum species ; seu motibus illas
Arcanis natura docet , rectúmque latenti
Imperio iubet ipsa sequi : seu condita morum
Has vetat impositis perfringi regula pœnis.
Sic vbi peruigili mysteria nostra labore
Exhausit , moré sque vno sub pectore clausit
Innumeros , ritúsque hominum , & quas quisque recuset ,
Quás-ve colat , populus , leges : dum postulat omnis
Curia , diuersisque sibi hunc addicere tentat
*Muneribus , iuuat illustrem præponere * Cœtum*
Ante alios , sacras cui fas componere lites ;
Magnáque ob ingentes cesserunt nomina causas.
Hìc quoties grandi Proceres stupuere tonantem
Eloquio , oppressos linguâ dum Vindice seruat
Patronus , Regémque simul , populúmque tuetur :
Expromítque dolos , si quos admiserit alter
Causidicûm ; merito quò stent sua iura Clienti.
Sed quàm nulla diu tantas comprendere possit
Curia Virtutes , quin erumpentibus vltra
Effractos obices , disiectáque claustra , moueri
Inuidiam reliquis contingat Cœtibus. ergo
Hunc Patrum Conscripta cohors , hunc feruidus ambit
Ille ingens , & quo mihi non augustior omni
*Hectoris imperio , * traxítque in rostra Senatus*
Ipse sua euictum tandem ; viduatáque plangunt
Ereptum columen Magni subsellia Cœtus.
Nec priùs ad Francum veniunt ea nuncia Clerum ,
Cum sua , Seruinio sacri succedere quemdam
*Ordinis optantum ac ritus renouare * vetustos ,*
Gratantur fausto sic euanescere casu
Irrita vota Patres ; neque iam nisi gaudia iuuit
Testari , ac lætos verbis expromere sensus.
Et meritò. quoties vos namque hoc munere , forti
(Vos ô sacrorum Proceres) BIGNONIVS ore
Asseruit , vestrósque abscedere compulit hostes ,
Et sua in authorum vertit molimina casus ,
Seu reditum aut vestros quisquam , inuasisset honores ?
Nec minor in reliquos pietas ; dum nulla subegit

* Magnum scilicet Galliarum Consilium, cuius Aduocatus Catholicus anno 1620. creatus est.

* In locum Seruinij in Parisiensi Senatu Aduocati Catholici, anno 1625. substituitur.

* Ille siquidem Magistratus olim à Clerico gerebatur.

Ambitio, turpis-ve timor deflectere recto
Tramite, conceptóque semel desistere sensu,
Proposito semper stabilem, firmæque tenacem
Virtutis; veluti cunctis Marpesia cautes
Flatibus inconcussa manet, quanquam ipse solutos
Æolus, huc omnes iussit concurrere ventos.
Sic stetit intrepidus, nullóque hæc ardua mentis
Maiestas infracta metu, diuersa minantis
Excitam Inuidiæ potuit contemnere famam,
Nullus & exilij mouet hunc, vel carceris horror.
Atque vtinam sacros tumulis accersere manes
Durior heu! sineret, mutari ac nescius ordo
Fatorum: ætherios quò iam reuocatus in axes
Ipse sibi, orantem lachrymas mouisse decentes*
Testetur Ludouix; dum, circunstante Senatu,
Hic nostro quondam solio sublimis ab ore
Facundo, nullâ hortantis formidine, pendet;
Cùm nec Mancipibus, nec parceret ipse Ministris.

* Illâ graui & intrepidâ oratione, quã sedente pro Tribunali, in medio Senatu Ludouico XIII. anno 1635. habuit.

At velut ante alios humani corporis artus
Præsidium capiti, si quid discriminis instat,
Admonet, ac reliquas nudat munimine partes
Prouida tum Natura suo, quò protegat arcem
Hanc vitæ, cuius pereunt sibi cætera casu:
Sic mihi per cunctas olim metuenda Curules,
Dum videt antiquæ dispendia maxima sortis,
Ac propè fas versum, Ludouix; tua Te sibi raptum
Curia, BIGNONI, luménque aspexit ademptum,
Ad Cœtus transire sacros, vbi Regia sueuit
Fundere Maiestas, oracula summáque rerum
Stat Themidi, Francíque sita est pars optima iuris;
Vnde tibi fas nempe foret prohibere ruinas
Instantes, aut praua suos adducere in vsus.
Iamque vocandorum, dum bella vrgentia poscunt,
Nobilium causas, Fiscúmque, & iura Caduci*
Magnum euoluit opus; gemináque ex parte querelas
Submouet; vt, Regíque fidem, populísque probari
Viderit, ac faustos cessisse vtrinque labores.
Sic LODOICVM inter, Francósque æquissimus ille
Arbiter, amborum raro sibi pectora nexu
Demeruit, potuitque in se conuertere amores
Hactenus aduersos, tantæ solertia mentis.
Nos sedenim, numerúsque ingens memorare, dolórque,

* *Gallicè*, les amortissemens.

Singula iam prohibet, vel quæ veneranda Senatus
Agmina, vel reliquæ quondam aspexere Curules
Facta viri, nostrúmque decus, causámque tuentis,
Hunc sua sors quocunque vocat. Sed & omnia Francæ
Quid sparsisse moror, per rura, per oppida, gentis,
Heu! duráſque vices, iustósque in sydera questus?
Ergo vale, euentúsque tibi mage fausta secundos
Numina concedant, nostrum ô miserate laborem.
Quippe mihi lacrymas, dum tristia fata referret,
Astræa excierat, pressósque effundere planctus
Viderat ardentem dudum: quem nempe vetabat
Vnus honos Diuæ in mœstas erumpere voces,
Promentémque suum verbis lenire dolorem.
Té-ne igitur sæuo, Francæ ô doctissime Gentis,
(Aggredior sic ipse queri) correpta furore
Abstulit infandum! Lachesis? nec profuit artes
Phœbæas quidquam studio coluisse perenni,
Et Sophiam, Terræque situs, numerósque, figurásque,
Astrorúmque vias, scriptósque annalibus actus
Heroum, geminámque Themin, facundáque Suadæ
Lumina, & Aoniæ quicquid nouere Sorores:
Vt tibi communes saltem decurrere metas
Posse daret, iustúmque mori prohiberet Apollo
Ante diem; tristes cui fas depellere morbos,
Filaque gramineis Parcarum extendere succis?
Aut, si fata vetant, præscriptáque linea vitæ
Cuique manet, quam nulla Deûm mutare potestas,
Herbarúm-ve queat; tecum partitus honores
Vitæ immortalis, fratrísque exempla secutus
Tyndaridæ, subitò reuocare in luminis auras
Debuit extinctum, alternóque occumbere letho:
Dum, casúsque graues, & tot discrimina rerum,
Vindicis auxilium, Themis ac miseranda reposcit.
Egrege iam Tymbræe tuo vel prodeat vnus
*In medium, qui se quondam lustrasse * decennem*
Tot radio iactet populos, fluuiósque, lacúsque,
Ac per Idumæas signasse tot oppida gentes,
Tótque locos tabulâ iam tum sculpsisse fideli.
Scilicet ante alias, illam BIGNONIVS *artem*
Excoluit, quâ vel Siculos transmittere fluctus,
Vel Libycos impunè datur, sæuámque Charybdim
Appetere, & notas sua per discrimina Syrtes:

* Annos decem natus Geographicam Terræ sanctæ Tabulam ipse delineauit.

Quáque indefesso totum conceditur orbem
Ambire, ac nullo prærupta euincere nisu
Culmina pyramidum, Ætnæaque incendia rupis
Illæsus, gelidám-ve queas calcare Pyrenen.
*At quantæ iam molis opus scripsisse * vetustos*
Ausonidum ritus, gentísque exacta Quirinæ
Sæcula, & euectos suprema ad munera Mystas,
Nec senibus tentanda viris molimina, & omni
Emeritis studio dudum! quæ præstita quondam
Vix tibi bis septem nato quis crederet annos,
BIGNONI, *& tantos iuuenem exhausisse labores?*
Nec solùm peregrina iuuant. Te lilia contra
*Valdensem ipsa suos * seruasse fatentur honores,*
Borbonidúmque aliis prælata insignia sceptris,
Et calamo, cunctis asserta potentiùs armis
Vindice te, cùm se tibi vix lanugine vultus
Induerant, necdum vicesima venerat æstas.
Quòd demum optato Marculphus lumine gaudet,
Dum prælóque, notísque beas, gemináque latentes
Iamdudum soluisse iuuat caligine fœtus,
Cuncta tibi acceptum referent hoc sæcula munus.
Sic nempe Hectorei fontes cognoscere iuris
Præcipuos, causásque datur, quæque abdita Francæ
Hactenus historico fuerant sub cortice genti,
Conciliis, aut si qua latent mysteria nostris;
Quámque horum referant, Regum moderamina, ritus,
Tertia dum reliquis nondum successerat ætas,
Nec Francûm sortitus erat diadema CAPETVS.
Hinc è Pieriis vobis non charior alter
Cœtibus, & missis quicum maiora tabellis,
Aut viuo sermone forent commercia, fontis
Numina Castalij, gens dilectissima Phœbo:
Túque ô! quem fausto genuit mea Neustria partu,
Et cui purpureum virtus dedit ipsa Galerum
PERRONI *fastísque tuis memoranda Thuanûm*
Progenies, omnésque amplexe CASALBONE *musas,*
Tectosagûmque decus COSTI, SAVARO*que per amplos*
Aruernûm, quacunque patent, celeberrime tractus:
Túque sub ingrato præreptus sydere nuper
GASSENDI: *qui, quos habeant errantia cursus*
Astra polo, aut quali rapiantur cætera motu,
Et quæ mortales fugerent cœlestia, noras;

* Nondum annos 14. egressus duos libros conscripsit, alterum de antiquitatibus Rom. alterum de eligendo Summo Pontif.

* Libro nimirum, quem anno ætatis suæ 19. contra Valdensem Hispanum, in Francorum Regum gratiam composuit.

Quotquot & eximios, vos, hæc sub tempora vates
Ipsa tulit vastum quà Gallia conficit orbem.
Non ergo, Illustres animæ, cœlestia si quis
Pectora liuor habet, vestris quòd nempe deeßent
Agminibus iucunda viri consortia, terris
Inuidisse putem, & fati præuertere tempus,
Præscriptúmque diem, pulchrámque abrumpere vitam
BIGNONI, *precibus feralia numina vestris*
Indulsisse rear? nec dissimulare dolori
Hoc licuit nostro, iustos vel prodere sensus.
Nec modò Phœbæas tenuit BIGNONIVS *artes,*
Quásque profane doces Helicon. Quin pergere iuuit
Vlteriùs, meliórque animum inspirauit Apollo,
Iussit & Æthereis intendere pectora musis.
Nec requieuit enim, donec sibi viderit haustu
Assiduo, sacros propè iam exarescere fontes
Cœlestis Sophiæ: seu fortè volumina spectes
Isacidûm, casus queis præuidisse futuros
Contigit, accedántque nouæ Mysteria legis
Ad Veterum, & Mosis seruatos tempore ritus:
Seu monumenta Patrum, vel quæ sublimis Aquinas
*Scribebat dictante polo, Libycús-ve * Magister,* * S. August.
Perpendisse iuuat, vel quotquot vindice pennâ,
Cultúsque Æthereos, supremáque iura tuentur.
At cui tanta foret, cui tam diuersa supellex
Virtutum, dotúmque animi, vt collecta teneret,
Quæ reliquos diuisa beant, vix postera credant
Sæcula, quos de se diuina modestia sensus
Indiderit (doctæ ô! virtus rarissima menti)
Quámque nihil sese iudex sibi semper iniquus
Fecerit, & tantis pretiúmque, fidémque negarit
Dotibus, atque suos sibi sit prædatus honores.
Scilicet hoc reliquas niti fundamine norat
Virtutes, quarum moles tractura ruinam
Hac absente foret: celsásque vt fulmina quercus
Effringunt, Regúmque domos, quibus infirma nusquam
Tecta ruant, Corylíque breues, humilésque Myricæ:
Sternere sic fastu quæcunque elata superbo,
Rursus & abiectas superos attollere mentes.
Hinc vilis sibi semper erat, quem, numinis instar,
BORBONIDES, *ac ipsa Themis, Princépsque Senatus,*
Totáque suspexit quanquam vastissima tellus

Hectoridûm, nostri dum carperet ætheris auras.
Occidit ille tamen (memori mihi namque recursat
Corde dolor) periítque heu! funere mersus acerbo,
Heu! Francæ periit certissima gloria gentis.
Nec tibi iam largos stat Gallia fundere luctus,
Cui tantum infausto feralia numina casu
Extinxere decus, cuius post fata, timendum
Heu! tibi sit, ne sidereas Astræa reuisat
Orba repentè domos, quibus hanc BIGNONIVS olim
In terras, hominum potuit deducere in vsus;
Fásque adeo nullum, legésque aut iura supersint.
Ergo cæruleo quæ sparsa vagantur amictu
Lilia, quæque tibi, vultu fortuna sereno
Dum risit, consueta geri: diademata, sceptrum,
Armillas, faustæque insignia cætera sortis,
Abiecisse iuuet, multóque tepentia luctu
Attonitæ stupeant passim tua flumina Nymphæ.
Nec priùs absistant lacrymæ, quàm senseris, omni
Humore absumpto, gelidæ tua membra Pyrenes
Duritiem, aut Libyci sortem subiisse tyranni,
Qui fulcire Polos, & mundi creditur axes.
* Niobe. Pignoribus sic orba suis * Sipyleia mater,
Transiit in silicem, rupésque immobilis hæsit,
Dum nullo præstare putat, sub marmore, sensu,
Quam vitâ languente frui, bustóque trementi
Inclusam, toties repetitæ occumbere morti.
Quo tamen abripior demens? quis cæcus adegit
Vesano suasisse furor marcescere luctu?
Viuit enim in tantâ sibi iam post fata superstes
Prole pater, magnóque nouus discrimine Phœnix
Exuperat, si quem, postquam tot sæcla peregit.
Combustum casiâ, Panchæos inter odores,
Ipse suus reparátque cinis, vitáque perenni
Mors alterna beat, nitidos quâ fulua iugales
Eripit Oceano, lucémque Aurora reducit.
Aspice florentes vt iam reuolutus in annos,
Inque suo iuuenes animos, priscúmque vigorem
Pignore sortitus Genitor renouata tuendis
BORBONIDÆ, Francúmque affert nunc pectora rebus,
Regius Interpres legum, Themidisque Sacerdos.
Nec, si fortè dies aliquot latuisse sepulchro
Hunc iuuit, fecisse putes, nisi viscera Terræ

Vt repetens, primáque iterum conceptus in aluo,
Inde, nouas vires, maioráque nactus vtrinque
Robora, prodiret rursum sub luminis auras
Viuidior, qualémque Themis, venerandáque Patrum
Agmina suspiciunt nuper; dum summa tonanti
Eloquio potuit circùm resonare Curulis.
Sic vbi terreno per quædam absorptus hiatu
Delituit spatia, ac visus effugit Iberos,
Iam longo Hesperiæ per regna ingentia cursu
Fractus Anas, aliis en protinus exilit vndis
Auctior, &, quanto non fluxerat hactenus amne,
Labitur, & rapido fertur magis agmine torrens.
Viue igitur, France ô! totidem per sæcula Phœnix,
Quot volucris consumit Arabs: nec, nonnisi postquam
Sexcentos fluxisse tibi conspexeris annos,
Iuuerit in propriis, fœcunda morte, renasci
Te quoque Pignoribus, viuúmque in Prole parentem
Linquere, & in seros sic te transmitte nepotes.

Offerebat ex Harcuriano ÆGIDIVS DANCEL,
7. Calendas Quintiles anno Domini 1656.

INCERTI AVCTORIS.

BIGNONI *manes & tanti nominis vmbras*
Si quæris, non hîc siste, viator, abi:
Obscura angustis conduntur fata sepulchris,
Heroum cineres non breuis vrna capit.
Hoc humili saxo possunt sapientia, virtus,
Publica libertas tantáque fama tegi.
Postera BIGNONO *monumentum sæcula ponent,*
Vrna capax tanti nominis orbis erit.

EXIMIIS MANIBVS MAGNI BIGNONI
Regi à Sanctioribus Consiliis, & in Senatu Regni Principe Fisci Patroni integerrimi.

BERNARDI MEDONII CARMEN.

DICEBAM, *finis nunquam speranda malorum,*
Et miseros perdet Fati inclementia Cives?
Proh dolor! exhausti corrodit viscera Regni
Aurivorax genus horrendum; quo tollitur omnis
Vis legum, mœrétque auri sub pondere virtus!
Criminibus longùm & quæsitis clara ruinis
Gallia, Te Dominam terrarum viderat Orbis,
Nunc captiua iaces veteres oblita triumphos,
Nec Belli Lauros carpis, nec Pacis Olivas;
Et perferre potes tantum scelus? exere vires
Exere sopitas, animósque accende pudore.
Vulnere virescat Virtus quæ vulnere languet.
Iampridem hæc secum voluebat plena malis mens,
Multáque; quippe patet cunctis seges ampla querelæ;
Cùm sensim cordi est placidæ spes insita Pacis,
Et meritò, rebus Regni auxiliante Senatu;
Quando illum afflictæ tangit pia cura salutis,
Et retinet quidquid restat splendoris auiti;
Imponet finem lacrymis, & Tempora reddet
Aurea, quæ nostri laudent per sæcla Nepotes.
Talia ludebant animum sub imagine veri;
Inuitis etenim Superis spes nulla quietis.
Heroas repetunt en vt sibi Numina terris:
O duræ nimiùm sortis prænuntia nostræ!
BIGNONVM *haud nobis rapuisset Parca; virum quem!*
Aspera si nostri mouissent Numina questus.
Scilicet hoc vno viguit decus omne Togatæ
Gentis, & Herculeos poterat superare Labores.
Illum incorrupto semper Themis ore loquutum,
Per varios casus, & mille pericula rerum,
Vidit, & impauido spectantem iurgia vultu,
Iam dudum accensæ studiis ciuilibus Aulæ.

Munera non etiam potuerunt ſtectere mentem:
Soluere non mores potuit male-ſuada voluptas:
Tanta viro fuerat vis & conſtantia Recti!
Te Diuum BIGNONE *canam; tua facta fidelis*
Poſteritas referet, nitido numeranda lapillo;
Et vitæ & mentis purus memorabere Faſtis.
Exemplis ventura tuis formabitur Ætas,
More Patrum niſi noſtrorum peiora ſequatur.
Quid referam doctæ tenuit quas Palladis Artes;
Innumeros Ritus, Leges, Moréſque vetuſtos,
Et ſcriptis ditaſſe ſuis inſignibus Orbem?
Plura recenſendi non iam locus; hunc ſibi luctus
Occupat, oppreſſo cohibens in pectore laudes.
Nec mora, præcipiti merguntur lumina fletu,
Lugubréſque dolor premit ingens corde querelas.
At Dolor! extremum ſaltem hunc concede laborem,
Inualidâ Buſto BIGNONI *ſcalpere dextrâ;*
BIGNONVS *Regni ſplendor, Patriæque voluptas,*
Muſarum Numen, ſacri decus omne Senatus,
Debuerat, qui Morte ſuâ tot cauſſa malorum eſt,
Vel nunquam, vel ſerò magis decumbere morte.
Sed iuuat ancipites animi compeſcere curas;
Namque alius paribus ſtudiis, & robore mentis,
Moliturus opus tantum ſuccedit adempto,
BIGNONVS *magni Genitoris nobilis Hæres.*

Pridie Kal. Maij M. DC. LVI.

D. BARRINI REGI A CONSILIIS, & libellorum ſupplicum Magiſtri.

Eò quòd D. BIGNONIVS elegerit locum ſepulturæ in Cœmeterio.

CONDITVR *hoc tumulo Regis regníque patronus,*
Defenſor viduæ, pauperis atque parens.
BIGNONIVM *dixiſſe ſat eſt, quis neſciit illum?*
Corpore paruus erat, totus at ingenium:
Doctrinam ſi reſpicias, quis plenior illo?
Si mores, nemo ſanctior eſſe poteſt.
Quippe duo viuus ſemper contraria iunxit,
Cunctarum rerum notitiam, abſque typho:
Nec iuuat hunc vixiſſe humilem, moriendo ſuperbos
Inſtruit, hoc humili ſarcophagóque iacens:

Sed frustra vili tegitur sub cespite terræ,
Nam totum sancto cœlum erit vrna viro.

MVses prenez le deuïl, vostre Apollon n'est plus,
L'Escole des Sçauans a perdu la lumiere;
Toutefois nos regrets sont icy superflus,
Ce Heros est au bout d'vne illustre carriere,
Et quoy que sous le poids de la mort abbatu,
BIGNON viura tousiours où viura la Vertu.

De Monsieur GIRY.

HOc *iacet in tumulo Themidis* BIGNONIVS *Heros,*
Musarum quondam, nunc pietatis opus.

IACOBVS IOLY Procognitor Regius, mense Apr. 1656.

Ad Nobilissimum Clarissimumque virum BIGNONIVM, Illustrissimo Senatus Ordini nuper cooptatum

EPIGRAMMA.

LVGEBAT *Themis, & crudelia fata vocabat*
Quòd tuus occiderat noster & ille parens.
Quippe capax mentis Medicorum exhauserat artes,
Artibus hisque memor sponte ferebat opem.
Irascor, Medicina, tibi, quòd nulla parasti
Pocula, præclarum queis tuerere caput.
Heroes sed fata manent. mortalibus ægris
Commodat ad tempus lumina rara Deus.
Ast vbi præfixos terris vicere labores,
In cœlum reuocat gloria læta viros.
Non tamen hæc mulcent Themidem, minuúntve dolores,
Fletibus assiduis ora rigare iuuat.
Occidit heu Regni columen BIGNONIVS, *inquit,*
Et nos occidimus spes populique salus.
Vt vidit gnatos; hunc munia Regis obire,
Et tractare parem bella paterna foro:
Illum consiliis medio fulgere Senatu,
Quem priùs Orator suaserat eloquio.

Protinus excutiens conceptum corde dolorem,
Ecce, ait, in natis spirat vtrisque pater.
En iuuenum præcox prudentia præterit annos,
Pondus inest animis ingenitusque vigor.
Hic patris viget eloquio, sanctúmque Senatum
Arrigit ad voces consilióque regit.
Ille ætate minor quem purpura vestit, iniquas
Componit lites, belláque sæua domat.
Promittit patrium robur, iustíque tenacem
Propositi mentem, si bene nota fides.
Annorum seriem compensat docta iuuentus
Et versata diu tot monumenta senum.
Quicquid Aristoteles abstrusus condidit antris
Detegit, & nouit quàm sapit alta Plato.
Quos aut Roma vetus vel Græcia iactat alumnos,
A puero studij conciliauit amor.
Necnon rimatur quos Gens Hebræa Magistros
Suspicit, & veteres audit amátque sonos.
Testis ego rigido quem lætum examine vidi,
Obstupui & sorti blandior ipse meæ.
Difficiles legum gaudebas soluere nodos,
Prælia ridebas ingeniíque cruces.
Crescite magnanimi iuuenes, decora ampla Senatûs,
Nestoreos annis vincite vterque dies:
Hæredes pater inuenit virtutis auitæ,
Ostendunt tales sæcula rara viros.

Hoc precabatur illustrissimis fratribus pro officio suo
N. Leletier Doctor Med. Facult. Parisiensis.

Τῆς φύσεως μέγα θαῦμα· παλαιά τε καινά τε εἰδώς,
Θεόφιλης δ' ἔδει ἐνθάδε Βιγνόνιος.

Ægidii Menagii.

Amplissimi Viri Hieronymi Bignoni in Suprema Parisiensi Curia Aduocati Regij

Tvmvlvs.

Qvod *cineri,* Bignone, *tuo pia reddere certat*
Gallia, quos viuus sis dedignatus honores,
Parce, nec ingentis solatia parua doloris

Afflictæ inuideas matri. Tu lingua loquentis
Regis & Imperij. Patriæ te vindice leges
Vim priscam in tantâ morum tenuere ruinâ.
Vnum Romuleis, vnum te Gallia Graiis
Omnibus antetulit; cùm tu simul vnus haberes
Quæ priscis insigne decus dispersa dedere.
Quem natura suis ornauit largior vnquam
Muneribus? vel quis variis magis artibus auxit
Sedulus acceptas naturæ munere dotes?
Quidquid Graiorum monimenta immensa recondunt,
Et quæcumque latent Romanis abdita libris,
Quidquid habent vasti sinuosa volumina Iuris;
Fontibus ex ipsis teneris vigil adbibis annis.
Mox meliora iuuat sacris impendere chartis
Tempora, & antiquos penitus peruoluere Patres.
Tótque licèt variæ mentis penetralia formæ
Implerent, non illa tamen sine lumine moles,
Nec congesta simul temerè simulachra iacebant.
Stabant quæque suâ constructæ sede figuræ:
Quælibet hinc sese facilis, cùm posceret vsus,
Promebatque, oríque tuo festina subibat.
Hinc tua longinquas peruasit gloria terras;
Et quotquot virtutis amor, vel Apollinis artes
Sollicitant, cuncti studiis ardentibus vltrò
Tecum perpetuo petierunt fœdere iungi;
Musarumque ducem coluit te quisque suorum
Primitiis operum, cùm tu non inuidus omnes
Arbiter exciperes, & scriptis scripta repensans
Docta per innumeras ageres commercia gentes.
At quorum decus exoriens tutoris egebat,
Hos fouisse tui gaudebas nominis vmbrâ,
Quò teneræ tutò possent adolescere laudes.
Sic te diuitiis multi, cultúque superbo
Vicerunt; nullus tot se iactauit amicis.
Nullius inuidia est minùs ausa lacessere famam,
Incolumis licèt hæc nunquam virtutis amica.
Quid loquar, vt tibi mite daret facundia mitis
Imperium? partem incumbens seu pronus in vnam,
Pertraheres tecum magni consulta Senatus;
Seu magis incertas velles suspendere mentes,
Ancipites dubio librans examine causas.
Sic tua nonnunquam visa est sententia vinci,

Te victore tamen; primo cùm valdiùs æstu
Impulsos non ipse animos reuocare valeres.
Nec tibi verborum sola dulcedine capti
Hanc omnes habuere fidem: perspecta mouebat
Plus etiam virtus; quòd te nec falleret error,
Non vllus iusto quateret metus; ac licèt ardens
Infremeret manceps, prædámque è faucibus ipsis
Ereptam fureret, non segniùs ipse soleres
Infames quæstus, legésque arcere rapaces,
Impauidus vocem vitámque impendere vero.
Regis amans, Regis firmus defendere iura,
Sed forti tamen obsequio; nec Principe dignum
Esse putans, recto quicquid pugnaret & æquo.
Ergo hæc insigni populorum laude feruntur.
At quibus interior tecum, dum vita manebat,
Vsus erat, qui te à turbâ videre remotum;
Hi magis arcanos animi mirantur honores,
Quòd non ingenij, non ingens gloria linguæ,
Non immensa dabat vanum doctrina tumorem.
Sed te fama licèt, virtúsque extolleret astris,
Ipse tibi despectus eras, & lumine mentis
Diffisus, trepidâ tractabas singula curâ.
Nec dotes etiam cessant celebrare minores,
Congressus faciles, & apertum semper amicis
Pectus, & alterno multum in sermone lepôrem,
Vndique compositos mores, frontémque serenam,
Æqualémque modum vitæ, stabilémque tenorem.
Sed quamuis toto fueris notissimus orbe,
Exiguum est ex te quicquid cognouimus, & nos
Magnâ parte lates, oculis cùm plurima nostris
Subtraheres, penitúsque animo conclusa teneres.
Illic virtutum sedes veneranda tuarum;
Hîc sincera fides, illic cœlestibus vsque
Spes affixa bonis, & castus numinis ardor.
Hinc quædam nobis micuerunt fulgura, tantæ
Quantula pars lucis! Solus tua munera norat,
Qui dedit; hic tardo spoliatum corpore tandem
Sperato satiat vultu, æternámque rependens
Mercedem meritis, in te sua dona coronat.

לְבִרְכַּת זִכְרוֹן הָאִישׁ חָכָם
וְנִכְבָּד מְאֹד הִיֵרוֹנִימוֹס בִּגְנוֹן

שִׁיר׃

מָה לָכֶם לָשֵׂאת הַקִּינָה׃
תִּזַּל מֵעֵינֵיכֶם דִּמְעָה׃
יֶחְדַּל בָּכֹה מֵאָזְנֵינוּ
הַשְׁמִיעוּ־נָא קוֹל שִׁירֵיכֶם׃
הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ
כִּתְבוּ תוֹדָה בְּסִפְרֵיכֶם׃
לָקַח הָאֵל אִישׁ מֵאִישִׁים
לָשׂוּם אוֹתוֹ בַּמִּקְדָּשִׁים
לָתֵת לוֹ שָׂכָר עַל טוֹבוֹת
אֲשֶׁר עָשָׂה עִם כָּל־אָדָם
שׁוֹמֵר דַּלִּים מֵהַמִּרְמוֹת
שֶׁעוֹשִׂיהֶם אַנְשֵׁי עוֹלָם׃

עַל מָה תָּמִיד אַתֶּם בּוֹכִים
לֹא עָזַב אֶתְכֶם חֲשֵׁכִים
אוֹהֵב עַמּוֹ גַּם בְּמוֹתוֹ
חָנַךְ בָּנָיו לְעָזְרֵנוּ׃
כָּתַב סֵפֶר בְּחָכְמָתוֹ׃
לִהְיוֹת דֵּעָה לְדִבְרֵינוּ׃
נְבָרֵךְ אֶת־שֵׁם אֱלֹהִים
נְהַלֵּל זֵכֶר צַדִּיקִים׃
נֶאֱהַב אִישׁ חָפֵץ בָּנוּ׃
נִתְפַּלֵּל כָּל־הַיּוֹם תַּחְתּוֹ
נֹאמַר־נָא מִתּוֹךְ לִבֵּנוּ׃
יִחְיֶה עִם אֵל עַל צִדְקָתוֹ׃

אָמֵן וְאָמֵן

F. AMBROSIVS IANVIER Monachus Benedictinus
Congregationis S. Mauri.

ORATIO

ORATIO FVNEBRIS

In obitum HIERONYMI BIGNONII *Comitis Consistoriani , & in Senatu Parisiensi publici & regij Aduocati.*

SI quæ sunt in rerum natura , silentio potiùs quàm humano sermone celebranda ; si quæ vis est in tacente attonitóque homine ad magnitudinem rei cuiuspiam demonstrandam , sentio profectò , vbi de Bignonio laudando agitur , non tam de accurata mihi oratione esse laborandum , quàm de religioso silentio cogitandum. Quæ enim dicendi vis est , aut quæ tanta orationis vbertas , quæ etsi omnia eloquentiæ vela expandat , huius argumenti dignitatem complecti possit? Quis Oratorum , qui in republica literaria florent , Bignonij laudes tutò , ac famæ suæ securus aggredi ausit : qui multis abhinc annis suo nomine orbem impleuit , famâ æternitatem sibi asseruit , maximis autem suis meritis omnem dudum laudem superauit? Vos ipsos testes appello , qui hîc adestis , AVDITORES : quotus quisque vestrûm , cùm Bignonium fato cessisse didicit , non Galliæ ingemuit , tanquam luce maxima destitutæ ? quis non aduocationem Senatus Parisiensis pæne in orbitatem reductam existimauit ? quis non eruditorum solem occidisse exclamauit?

Iste potest implere dolor vel sæcula tota,
Et magni luctus obtinuisse locum. Pedo Eleg. ad Liuiam.

Obiit Bignonius ! O casum omnium Parisiensium , omnium Gallorum , omnium literatorum , omnium hominum fletu , dolore , desiderio persequendum ! Sed obiit senex. Senectutem in viris maximis nullam agnoscimus, in quibus labor infatigabilis , inuictum robur, viuax ingenium mortale nihil sapit. Longiore vitâ immortalitate se dignos reddunt ; vnà cum annis merita augent: & tunc demum videntur mori numquam debere , cùm moriuntur. Atque vtinam heic mihi fatum incusare liceret. Si prædæ auida mors est , prædatorum Gallia , imò & Europa plena est. In illos innolet , eos rapiat , cum maximo nostro bono è mundo auferet, quem cumulatis suis diuitiis, ornatis prætoriis , clauatis auratisque curribus onerant , corrumpunt , commaculant. Cur nobis Virum optimum, Iudicem integerrimum , publicum & sapientissimum Patronum inuidit? At tandem moriendum. Ita est : sed in

peste publica, bene id quidem, si citò fiat: cum gaudio hoc erit, & gratulatione plurimorum. At in eo qui Regis & populi amor est, qui regni maximum censetur ornamentum, etsi serò fiat, nonnisi cum luctu omnium id accidet. Quòd nemini parcat mors, fatum est: Quòd in his aut illis cum diuersis elogiis & acclamationibus excipiatur, ius est. Sed mortuus est Bignonius. scilicet minima sui parte, eáque infirma semper & inualida. Sed verò pietas illa sincera, quâ mirum in modum enituit, sapientia incredibilis, quâ cunctis ferè excelluit, doctrina ampla, quâ orbi admirationi fuit, modestia summa, quâ ab omni fastu luxúque abhorruit, dicendi facultas, quâ toties eruditionem suam prodidit, labor assiduus, quo corpusculi vires fregit, hæc numquam morientur. Sæpe illa Senatus Parisiensis celebrabit, sæpe forum laudibus eorum personabit, sæpe Gallia posteris commendabit, sæpe filij qui in eius locum successere, nobis ea exhibebunt, sæpe posteritas tota ante oculos habebit. Quotquot verò scriptorum, aut Galliæ decora, aut Senatus Parisiensis lumina literis mandabunt, Bignonium non obliuiscentur:

Viuitur ingenio: cætera mortis erunt. C. Pedo in Mœcenat. obitum.

Viri magni nati sunt in exemplum. vt de S. Honorato dixit S. Hilarius Arelat.

Pars erit historiæ, totóque legetur in æuo;
Séque opus ingeniis carminibúsque dabit.

Pedo in Eleg. ad Liuiam.

Sæpius recurret, seu æquitas iudiciorum tractabitur, seu Aduocatorum eloquentia laudabitur, seu sessio Regis in cœtu Senatorio describetur, seu denique sententiarum grauitas expendetur. Percurre virtutum nomina, titulorum insignia, dignitatum ornamenta, Bignonium vbique inuenies aut agentem, aut recusantem, aut adiuuantem, semper autem eximium ac ferè singularem. A quo verò cumque tempore incipias, ex quo natus est, laudis materiam habebis & admirationis. Et quò mea oratio suis distincta partibus faciliorem sui det intellectum, primò scientiam ferè cum eius pueritia coniunctam, deinde occupationes, postremò virtutum insignia cum quibus vixit & decessit, attingam.

Non inanis hic est Oratoris discursus, sed ex penitiore philosophia desumptus. *Aristot. l.2. de gen. anim.* πάσης μὲν οὖν ψυχῆς δύναμις ἑτέρου σώματος ἔοικε κεκοινωνηκέναι, καὶ θειοτέρου τῶν καλουμένων στοιχείων· ὡς

Atque vt ab eo vnde cætera pendent, exordiar, sic sentio, AVDITORES, vti nihil excellentius reipublicæ, nihil melius & optatius accidere potest, viro optimo & præstantissimo, sic eius originem, & nascendi causas non aliunde quàm ab astris, & singulari Dei erga homines beneuolentia esse repetendas. Illic formatur animus, quo viuit: hinc semina virtutum manant, quibus clarescit: & ab ignibus sempiternis qui lucent in cœlis, oriuntur igniculi quibus eius ardet ingenium; veniunt impetus quibus ad magna contendit, habetúrque totius indolis ratio quâ se arduis summísque natum persentiscit. Eam ob rem Lacedæmonij quum

virum bonum laudibus efferre volunt, [a] *Diuinus*, inquiunt, *hic vir est*; cognationem eius hac appellatione honorifica cum cœlis, & cum Diis ipsis confitentes: Et quem Arabes vident eximia quadam virtute cæteris præcellentem, exclamant, [b] *Tibi Pater non est*: nempe inter mortales, quia Deum ipsum patrem habere, aut de cœlis descendisse videtur. Et tanti æstimata fuit olim hæc cognatio, vt maximi Regum eam titulis præfigerent, teste Sapore Persarum, qui Constantio Imperatori scribens [c] *Regem se Regum, Solis & Lunæ fratrem, siderúmque participem* vocat. Sed quam Principes sibi iure quodam vindicant affinitatem, eam affirmo præstantissimis & optimis quibuscumque viris communem esse. Et quanta quanta sit regia celsitudo, si mores peruersi sunt, non aliter de cœlo venit, quàm quomodo fulmina, grandines, tempestates.[d] Aio iccirco, accepta diuinitùs nobilissima indole, & luce stellarum infusa, educationem præterea diligentem, & accuratam disciplinam esse adhibendam. Quæ cùm ita se habeant, AVDITORES, Bignonij cùm magnitudinem, tum claritatem non aliunde quàm ab cœlorum ipsorum immensitate, siderúmque splendore profectas, facilè mecum agnoscetis, vbi pauca de iis disseruero.

ὃ διαφέρουσι τιμιότητι αἱ ψυχαὶ καὶ ἀτιμίᾳ ἀλλήλων, οὕτω καὶ ἡ τοιαύτη διαφέρει φύσις· πάντων μὲν γὰρ ἐν τῷ σπέρματι ἐνυπάρχει ὅπερ ποιεῖ γόνιμα εἶναι τὰ σπέρματα, τὸ καλούμενον θερμόν. τοῦτο δ' οὐ πῦρ, οὐδὲ τοιαύτη δύναμίς ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ἐμπεριλαμβανόμενον ἐν τῷ σπέρματι καὶ ἐν τῷ ἀφρώδει πνεῦμα. καὶ ἡ ἐν τῷ πνεύματι φύσις ἀνάλογος οὖσα τῷ τῶν ἄστρων στοιχείῳ.

a Plato in Menone. οἱ Λάκωνες, ὅταν τινα ἐγκωμιάζωσιν ἀγαθὸν ἄνδρα, θεῖος ἀνήρ φασιν ἐστί.

b לא אבא לך

c Ammianus Marcellinus l.17.

d αὗται δὲ αἱ φύσεις παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχοῦσαι τέλεον ἀποφαίνονται πρὸς ἀρετήν· ἀμεληθεῖσαι δὲ μεγάλων κακῶν αἴτιαι γίνονται. Alcinous c.1.

Patrem habuit Rollandum Bignonium in pago Andegauensi natum, & in Senatu Parisiensi Patronum iuris consultissimum, [e] scientia forensi, iudicij grauitate, eruditione varia, morum integritate clarum, sed filio suo Hieronymo Bignonio longè clarissimum. Hunc cùm ex Maria Ogieria charissima & optima coniuge anno Domini 1589. suscepisset, & à primoribus annis animum eius capacissimum cognouisset, nihil antiquius habuit quàm vt ipse [f] præceptoris officium erga illum faceret, hoc est vt integrum se patrem non dimidiatum exhiberet. Quemadmodum enim quoddam dimidiatum genus est matrum, quæ postquam peperêre, filios aliis tradunt alendos: sic quoddam est imperfectum patrum genus, qui quos genuere, aliis dant instituendos, cùm per se id facere possint: qua in re quod maximum est aliorum studiis demandant. At Rollandus noster, id inprimis curæ habuit, vt quem puerum genuerat, eum hominem faceret. Quod propriè præceptorum munus est, si [g] Platoni credimus; secutus hac in re veterum consuetudinem, apud quos [h] *suus cuique parens pro magistro, aut cui parens non erat, maximus quisque & vetustissimus pro parente*, vt docet Plinius. Et de Hercule Hylæ præceptore ait Theocritus: [i]

e Fauorinus apud A. Gellium l.12 c.1.

f Theophylactus Simocata in Epist. ὃν γὰρ εἶναι πατέρα φύσις ἐδίδαξε, τοῦτον καὶ παιδαγωγεῖν ἐστιν ἀξιόπιστον.

g Clemens Alex. strom. 5. παιδεύσει τοὺς προσιόντας, καὶ ὡς ἐν Θεαιτήτῳ φησὶ Πλάτων γεννήσει καὶ ἀνθρώποις ἀποτελέσει.

h Plinius l.8. Ep.15.

i Καί μιν πάντ' ἐδίδαξε πατὴρ ὡσεὶ φίλον υἷα. Theocr. Idyl. 13.

Quomodo filium solet docere, sic illum Hylam docuisse. Et Ouidius de seipso:

Heu mihi cur didici, cur me docuere parentes?

Et nouissimis temporibus viri grauissimi morem illum antiquum imitati fuère. Iulius Cæsar Scaliger filiorum fuit præceptor. & ex hac schola prodiit Iosephus Scaliger, vir sanè maximus, si modestiam cum doctrina coniunxisset. Isaacus Casaubonus magni vir ille nominis parenti suo Arnaldo acceptum fert quicquid literarum hausit in libris. Nihil maioris momenti in domo filiis: hi hæreditate & patrimonio quocumque, hi dignitatibus & diuitiis pluris sunt faciendi: eorum enim institutio cum maximo bono vel malo reipublicæ coniuncta. Assentior * Alcinoo ex Platone dicenti *politicarum legum nullas esse præferendas iis, quæ de iuniorum disciplina & institutione tractant.* Eam ob rem voluere Lacedæmonij, vt educatio puerorum, curâ & studio reipublicæ fieret, quod hoc operis omnium intererat. Neque diuites aliter ac pauperes instituebantur. & qui olim huic puerorum institutioni præpositi, παιδονόμοι dicti sunt.

Gratum est quòd patriæ ciuem populóque dedisti,
Si facis vt patriæ sit idoneus, vtilis agris,
Vtilis & bellorum, & pacis rebus agendis.
Plurimùm enim intererit quibus artibus, & quibus hunc tu
Moribus instituas. inquit Iuuenalis [a].

Hæc in animo habuit Rollandus Bignonius, cùm filium per sese instituendum suscepit. Et quis non credat genio cum Galliæ ad id officij erga filium fuisse inductum, cùm tot inde emolumenta perceperit?

Vix autem credibile sit quantùm profecerit filius hoc domestico & familiari præceptore. Tanta vis in eo fuit ingenij, tanta memoriæ felicitas, tanta iudicij solertia, vt anno ætatis decimo Terræ sanctæ chorographiam ediderit: anno decimo tertio, libros duos, alterum de Romanis antiquitatibus, alterum de electione Summorum Pontificum scripserit: anno decimo septimo in Aurelianensi vrbe theses Iuris vniuersalis summa cum laude propugnauerit coram præsente Academia Aurelianensi in Iurisprudentia tunc temporis hodiéque celeberrima: anno ætatis decimo nono Hispano Valdeno librum de iure προεδρίας, id est, *præsessionis* Regum Galliæ opposuerit: anno vigesimo tertio, Marculfum cum notis luci dederit: in quibus Iuris & Romani & Gallici arcana exposita, Conciliorum loca difficillima euoluta, multa Historiæ Gallicanæ obscura explicata, tanto cum iudicio, ac Latini sermonis elegantia, tanta cum sapientia & eruditione, vt à

Et Iuuenalis, *Dij majorum vmbris tenuem & sine pondere terram, Spirantésque crocos, & in vrna perpetuum ver, Qui præceptorem sancti voluere parentis, Esse loco.*

Iulius Cæsar Scaliger epistola ad Syluium filium initio Poëtices præfixa.

In notis ad Diogenem Laërtium quas patri obtulit.

* ἄριστα δ' ἐν προέξει μὲν καὶ ὡς ἐν ταύτῃ προηγμένα τὸ περὶ νομοθεσίας, καὶ πολιτείας κατάστασιν καὶ παιδείαν νέον.

ὁμοίως αἱ τῶν πλουσίων τρέφονται τοῖς τῶν πενήτων, καὶ παιδεύονται, &c. *Arist. Polit.* 4. c. 9.

ἡ παιδεία ὁμοία ἐπὶ χρυσῷ στεφάνῳ. καὶ γὰρ τιμὴν ἔχει, καὶ τὸ λυσιτελές. *Demophil. in similitudinibus.*

a *Satyr.* 14.

ſene multos annos in omni genere librorum verſato nihil accuratius, aut elaboratius prodire poſſit. Id ætatis ergo, quâ vix alij librorum auctores nouêre, ſciuit adeò multa Bignonius noſter, vt clariſſimus Thuanus Præſes inter literatos inſignis, & literatorum cultor celeberrimus diceret, numquam ſe Bignonium niſi doctiſſimum nouiſſe: id eſt, numquam illum iuuenem, ſemper ſenem vidiſſe. Re verâ tanta támque præclara ſciuit, vt difficilius ſit inuenire quando didicerit, quàm quando ſcire incœperit.

Hæc autem ingenij acies, iudicij grauitas in adoleſcente, & cuiuſuis ſcientiæ capax animus in cauſa fuere, cur ab illuſtriſſimis viris, qui tunc temporis floruêre, plurimùm dilectus ſit. Dominus Ivetexus ſub Henrico IV. Delphini (vt vocant) poſtea Ludouici XIII. præceptor, itidem & Principis Vindocinenſis natu grandioris, exiſtimauit vtriuſque Principis è re futurum, ſi Hieronymus Bignonius ſæpius in eorum conſpectum ſe daret. Poſt hunc Faber ille maximus, Regis quoque præceptor ſingulari Bignonium amore proſecutus eſt. ſúntque hodie qui aſſerant, ab eius ore ſe audiuiſſe, Regem Ludouicum XIII. adhuc iuniorem ſæpe de Bignonio cum eo locutum. Neque tamen propterea maior Bignonius factus eſt, aut opes ſuas auxit. Sed habuit vnde moderationis ſuæ maiora daret argumenta, dum arridenti fortunæ, & quaſi occurrenti, ne nutu quidem reſpondere, aut facilem ſe præbere voluit. His adde Cardinalem Perronium, Galliæ decus maximum, Præſidem Thuanum iam à me laudatum, Caſaubonum inter literatos nobiliſſimum, Pithœum Patronum clariſſimum, Sirmondum cùm optimum tum doctiſſimum, qui Bignonium & iuuenem, & virum, & ſenem vidit, amauit, laudauit; Leſchaſſerium in Senatu Pariſienſi, dum vixit, celeberrimum, poſt autem quàm mortuus eſt, toti Galliæ ſuis ſcriptis notiſſimum, alióſque multos, qui adoleſcentem Bignonium non tam exhortati quàm admirati, eíque gratulati ſunt. In Italiam profectus, quotquot illic celebres erant viri eruditi, Florentiæ, Romæ, Paduæ, Venetiis, eos ſibi deuinxit, S. Suſannæ Cardinalem Hieronymum Aleandrum, D. Pignoriam, alios denique, qui ſuis in libris Bignonij meminere omnes, & quanti illum facerent, teſtatum reliquere. Vt mittam Paulum V. qui vt eius indolem nouit, & candorem ingenuum magna cum eruditione coniunctum, illum dilexit plurimùm. Hos tamquam ſeniores, & in literaria palæſtra emeritos veneratus eſt. Vir autem factus iuniorum qui literis operam dabant, neminem à ſe reiecit, perbenignè & cum amoris teſtificatione domum ventitantes excepit, grauiſſimis monitis adiuuit, per ſe ipſe ſæpiſſime docuit: &, vt de me taceam, huiuſce-

Des Ivetaux.

modi multi sunt qui ab eius ore documenta præclara excepere, Nubleus, Launoius, Menagius, Valesij & Aluerni fratres, Chamillardus in Consilio maiore regius & publicus Aduocatus, Bigotius iunior,

Horat. ---- *Animæ, quales neque candidiores*
Terra tulit, neque queis me sit deuinctior alter.

Quorum doctrina in libris, in cœtibus, in foro, in conuersatione omnibus innotescit. Vt hîc mittam illustrissimos clarissimósque viros de Boucherat, de Lamoignon, d'Ormesson libellorum supplicum Magistros, & in literis optimè versatos, qui eo vsi sunt perquàm familiariter. Præter illos autem habuit veluti socios literarum, & in eodem stadio decurrentes Thuanum Præsidis filium, quem nulla res è memoria æquissimorum hominum fugabit vmquam, Puteanos fratres, Rigaltium, Sarrauium, Hugonem Grotium, Iosephum Scaligerum, Salmasium, plurimos alios qui hisce temporibus Musas coluêre & ornauêre. Vt quisque studia, sic Bignonium amabat, solo aliquando de nomine cognitum.

Nec abs re erit hîc referre qua ætate, quáque ratione Sirmondo innotuerit. Tractabat nescio quid librorum in Officina Cramosiana Sirmondus. Illic fortè aderat iunior Bignonius annum decimum tertium vix superans, & ipse etiam libris intentus. Venit quidam Sirmondo notus, qui de re quapiam difficili eum interrogauit. Quæstionem audiuit Bignonius, eíque extemplò respondit summa cum eruditionis nota, & abiit. Obstupuit Sirmondus: quæsiuit quis esset, & admiratione plenus dum se domum recipit, inuenit Fabrum de quo antè dixi, narrat quæ audierat ab adolescente. Ad hæc Faber: Itáne tibi hactenus ignotus fuit puer ille doctor, vir duodecim annorum, in adolescentia senex & maturus, annis suis grandior? proculdubio si viuat, illum doctissimi, & sapientissimi viri scientiarum Dominum habebunt.

Quæ sanè cum viris magnis consuetudo licèt ditiorem Bignonium non reddiderit, neque honores auxerit, certissimam tamen ei immortalitatem cum perpetua laude acquisiuit. Et hoc pluris est apud me quàm si amplificata patrimonia, adaucta prædia, cumulata beneficia in eo prædicarem, quæ nunquam in vno congeruntur, nisi cum aliorum detrimento, & sæpe ex spoliis eorum. Nihil charius libris habuit: dies noctésque cum illis versatus, neque cuiusquam voluptatis absque his cupidus: sic vt vigilias ad secundam vsque post mediam noctem horam perducere soleret: quibus tamen morbus grauissimus anno ætatis eius quadragesimo quinto, modum coëgit adhibere. Cúmque extra paupertatis incommoda natus, facultatibus non indigeret, *amabat studia vt*

μετὰ λύπης ἡ μάθησις, inquit Arist. polit. VIII. 5.

Vsurpare potuit hæc Ciceronis verba, *Quid dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem otiosum.*

solent pauperes: sicut de Cornelio Minitiano dicit Plinius. Infinitum autem propè est hoc quod ex libris omnis generis hausit. *L.7.Epist.22.* Geographiæ peritus ad vnguem atque Chronologiæ, quæ scire non tam gloriosum existimauit, quàm nescire, turpe viro literis dedito credidit. In rebus naturalibus, diceres Aristotelis animam accepisse, adeò illas callebat. Hippocratem, Galenum, Aretæum, ita memoria tenuit, vt cum medicis disserens, eorum Græca verba proferret, mentem aperiret, effata & aphorismos commendaret. Nulla pars Mathematicarum disciplinarum illum fugit. Geometriæ elementa, aut Arithmeticæ θεολογούμενα, mechanicorum instrumenta, syderum cursus, phænomenῶν ortus & occasus, Perspectiuæ pyramides & puncta, Optices angulorum varietatem, & radiorum confluxum ac inflexionem, aquarum pondera & eleuationes, ignium frena & impetus nouit, & in promptu habuit. Nihil in historia Ecclesiastica varium & obscurum quod non explanaret, nihil in Græca insigne quod non è re nata proferret, nihil in Romana scitu dignum quod non teneret, nihil in sacra inuium aut difficile quod non perspectum haberet, nihil in barbarica remotum quod non penetraret, nihil in Gallicana implexum quod non euolueret. *Hydraulica. πνευματικά.* Norunt id qui illum loquentem audierunt: vt inde effata, hinc exempla, aliunde argumenta frequens assumeret, personis, temporibus, locis designatis. Et ex hac accurata historiæ cognitione venit illius prudentia in rebus tractandis & in iis quas sæpe coram Rege & Senatu augustiore habuit orationibus. Sciebat exemplis virorum maximorum, & sapientissimorum Magistrorum consiliis & præceptis, quæ cauenda, quæ reticenda, vbi audendum, vbi flectendum, quis finis rerum, quis modus verborum tenendus: ne animi altitudo in contumaciam excederet, ne illius submissio in adulationem degeneraret. Iam quid Theologicæ disciplinæ, quid Scripturarum sanctarum scientiam referam? Quis id de illo qui in forensi exercitio sudat & inter Iuris ciuilis spinas, perpetuos dies distinetur, credat, ad sublimiores eum, diuináque literas pertigisse, vt de quacumque materiâ Theologicâ rectè dissereret, & de omni Scripturæ loco egregiè disputaret: Patrum Ecclesiæ, Authorum Theologiæ, Interpretum Scripturæ, quiqui illi essent, censor esset fidelissimus, & acerrimus, & omnes in numerato haberet? Quis Sacerdotum Ecclesiæ illum de rebus Ecclesiasticis loquentem audiuit, quem non sui ipsius puderet, & ignorantiam suam præ forensi illo Iurisconsulto non agnosceret? Quis Doctorum de diuinis & Theologicis eum tractantem vidit sine stupore? Quis vtrorumque Patres Ecclesiæ allegantem Græcè & Latinè animaduertit sine admiratione? Quæ nisi ego experien-

tia didiciſſem, hîc non afferrem. Ad hæc humanioribus literis ita imbutus fuit, Authores Græcos & Latinos, Poëtas & Oratores ita poſſedit, vt eorum verbis, ſententiis, floribus, acutè dictis, figuris, aliíſque ornamentis Actiones ſuas quotidianas intexeret, ac veluti aſcititiis coloribus condecoraret. Denique facilius mihi eſt dicere quid neſciuit Bignonius eorum quæ in hac vita ſciri poſſunt, quàm quid ſciuerit: adeò omnia illi erant præſtò, & ad ſingula paratus fuit.

Sed hîc mirari ſubit cur multiplicis ſcientiæ fons ille vberrimus, nullos, aut paucos admodum à ſe riuos manare paſſus ſit: hoc eſt, cur non multos libros ediderit: cur poſt annum ætatis vigeſimum tertium nulli operi cudendo manum admouerit? Quidni cum Plinio ſenſit, vt *quatenus nobis denegatur diu viuere, relinquamus aliquid, quo nos vixiſſe teſtemur?* Sed cum eodem authore huic iuſtæ admirationi reſpondeo: *O quantum eruditorum, aut modeſtia ipſorum, aut quies, operit, & ſubtrahit famæ?* Aut ſentiens cum huius auunculo, curas ſpreuit ſollicitæ *auidæque numquam deſinere mortalitatis.* Conſiderauit vir ſapientiſſimus ineptorum & inutilium librorum editione operas librariorum gemere ad oblectanda otioſorum ingenia, tempúſque illorum abſumendum: fruſtra melioribus operam daret, quæ nec legere vellent homines, nec intelligere poſſent. Aut ſatis eſſe librorum exiſtimauit iis qui ſana doctrina, & pietate chriſtiana imbui volunt: altiorem & ſanctiorem cogitans, quàm quæ libris editis comparatur, immortalitatem.

Plin. l. 3. Ep. 7.

l. 7. Ep. 25.

Plin. l. 7. c. 55.

tenet inſanabile multos Scribendi cacoëthes Iuuenal.

Lucan.

Tot dotibus ornatus Bignonius debuit *non ſibi ſed toti genitum ſe credere mundo.* Poſt aliquot annos in cauſis agendis, audiendíſque in foro Pariſienſi tranſactos, primùm in Conſilio maiore Galliæ Aduocatus publicus, tum Conſiſtorianus Comes, deinde in Senatu Pariſienſi Aduocatus regius & publicus factus eſt, quinque ſupra triginta annos natus. Quo in gradu tamquam in theatro ampliſſimo totus emicuit.

Atque imprimis non omittendum, hoc eodem anno qui erat à Chriſto nato milleſimus ſexcenteſimus vigeſimus quintus, Clerum Galliæ in comitiis ſuis generalibus Pariſiis coactum, cùm morte illuſtriſſimi Seruini locum illum Aduocationis regiæ vacaſſe reſciuit, decreuiſſe ſuis ſupplicationibus ab Rege repetere illam dignitatem quam olim Clericus obtinuit. Verùm vbi certior factus eſt in locum Seruini Bignonium ſuffectum, omiſſis ſupplicationibus gratias egit Regi, quòd præſtantiſſimum virum ad id muneris delegiſſet, qui Religionis & Eccleſiæ res non minore zelo ac pietate tueretur, quàm ſi clericus eſſet. His ſub auſpiciis ab Regia autho-

ritate

ritate, & sacrorum Pontificum assensu petitis, cœpit eorum quæ collegerat apud se præclaros fructus edere, hinc priuatorum litibus discutiendis, inde publicis commodis procurandis intentus.

Atque vt de priuatis paucula dicam, nulla ipsum adeundi molestia, pauperibus maximè, & miseris, quos semper prætulit, huiusce memor quod dixit Menander,

Prorsus Dei sunt qui vocantur pauperes,

& huius Senecæ, *Res est sacra miser.* Nulla eum alloquendi difficultas: patentes aures præbuit res suas narrantibus. Nihil in eo rugarum neque supercilij, nihil versutæ simulatæque tristitiæ, qua ementitam fingeret virtutem. Non importunum in forum vultum, & nimia grauitate terrentem detulit, non supplicibus ac clientibus rara vel dimidiata verba protulit. In legendis autem causarum instrumentis, & examinandis singulis schedulis, schedularúmque punctis, & articulis mirum quàm diligens, & assiduus esset, imò quàm religiosus. Dicere enim solebat, cùm aliorum interest, nos esse negligentiores, licèt in propriis negotiis quisque Argus sit, & solertissimus: nec sine scrupulo in hanc potiùs quàm in aliam partem inflectebat, aliorum iudicio stans magis quàm suo: quòd nempe in vtramque partem acutùm videret, & alterutri nocere formidaret.

ἀεὶ νομίζονθ' οἱ πένητες τῶν θεῶν. Initio lib. de consolatione, & Homerus Odyss. Z. πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες ξεῖνοί τε πτωχοί τε. οὐδεὶς ἐπιμελεῖται ὁμοίως τῶν ἀλλοτρίων καὶ τῶν οἰκείων. *Arist. œconom. 1.6.*

In publicis autem rebus, Rege ipso pro tribunali sedente in Auditorio Parisiensi, Principibus, & nobilissimis aulicis circundato, vel toto Senatu coacto, cùm illius muneris esset basilicas editiones, populíque commoda expendere atque librare, quis eius in disserendo eloquentiam, in expendendo prudentiam, in Regia authoritate tuenda fidem, in populorum pace & vtilitate procuranda constantiam referre possit? Vt exorditur *aptè, narrat apertè, pugnat acriter, colligit fortiter, ornat excelsè, postremò docet, delectat, afficit.* Si probat, nihil fortius; si demonstrat & exponit, nihil clarius; cùm ornat, nihil pulcrius. Dictio pura, sermo elegans, rotundata periodus, sententiæ graues, multa acutè dicta, plurima ad nobilem politiam accommodata, pronuntiatio clara: quibus adjuncta fuere incredibilis memoria, iudicium acre, robur mentis inuictum, attento Rege, stupente aula, laudante Senatu, mirante consessu. Nihil in eius oratione quod reprehendere, nihil quod desiderare posses. Veneratio Regis summa, amor populi sincerus, verba eius dispensant. Gloria Regis, pax regni, quies populi, æqualibus librantur momentis. Maiorum exempla sæpe in medium afferuntur: similitudinibus aptissimis, res quasi ob oculos ponuntur: optata quæsitáque bona cum malis timendis prudenter admodum comparantur.

Plin. l.2. Epist.3. Bignonius nō erat τῶν ἐμούντων ἀλλὰ τῶν ἀκριβούντων, vt de se Aristides dixit in Philostrato.

Verùm in his Actionibus, dum Regem inter & populum, hoc est in lubrico, & difficili loco positus, moderatè & animosè tamen agit,

& quæ ſuarum ſunt partium ea præſtat, ſæpe illi monſtra expugnanda occurrunt. Monſtra autem! Et quænam illa? Tigrides, leones, pardi & vrſi, eiuſcemodi feræ, quæ ſanguine humano paſcuntur. Sed in quoſnam memet heic amfractus adegi? ne diis inuitis, inacceſſa & ſacratiora τῆς πολιτείας adyta penetrare videar, iuro hîc ô Magnates primarij, Miniſtríque potentiſſimi, veſtram me authoritatem, veſtram dignitatem, veſtram potentiam velle intactam, & vndequaque inuiolatam. Liceat mihi cum bona veſtra venia, in prolata prædia, in amplificatos hortos, in ruſticana prætoria, in fontes operoſos, quorumdam hominum viliſsimorum, qui ſubitò erupêre in lucem, declamare. Liceat gurgites illos ſanguinem reipublicæ heluatos, iuſta indignatione perſequi, qui ex viſceribus populorum comitatus & dominationes emunt, magnificas domos ad cœlos vſque exſtruunt, montes terræ adæquant, fluuios in vſus ſuos detorquent, camporum planities coaceruatis, & decurrentibus aquis corrumpunt: quorum libidini & voluptati orbis ipſe cedere videtur. Liceat mihi ea quæ * Rex, quæ vos ipſi in animo deteſtati, odio habetis, dicteriis, probris, maledictis ſicut meruere inſequi.

Prouerb. I. 16. & 18. & 19. ſanguinis nomine, facultates hominis appellantur.

Pſal. LXXVI. 5. vbi legimus Hebraïcè *illuſtris tu & potens* (Deum alloquitur pſaltes

מֵהַרְרֵי טָרֶף

præ montibus rapacibus, id eſt, præ potentibus illis qui ex rapina viuunt.

Maiores noſtri δημοσίᾳ μὲν τοίνυν οἰκοδομήματα καὶ κάλλη τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατεσκεύασαν ἡμῖν ἱερῶν καὶ τῶν ἐν τούτοις ἀναθημάτων, ὥστε μηδενὶ τῶν ἐπιγιγνομένων ὑπερβολὴν λελεῖφθαι. ἰδίᾳ δ᾽ οὕτω σώφρονες ἦσαν καὶ σφόδρα ἐν τῷ τῆς πολιτείας ἤθει μένοντες ὥστε τὴν Ἀριστείδου καὶ τὴν Μιλτιάδου, καὶ τῶν τότε λαμπρῶν οἰκίαν εἴ τις ἄρα οἶδεν ὑμῶν ὁποία ποτ᾽ ἐστὶν, ὁρᾷ τῆς τοῦ γείτονος οὐδὲν σεμνοτέραν οὖσαν. *Demoſt. Olynth.* 3.

Nec mirum ſi Rex hos fert potiùs quàm amat, quum certiſſimum ſit hoc quod dicit *Ariſtotel.* 4. *polit.* 11. οἱ ἐν ὑπεροχαῖς εὐτυχημάτων ὄντες, ἰσχύος καὶ πλούτου καὶ φίλων καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, ἄρχεσθαι οὔτε βούλονται, οὔτε ἐπίστανται.

Et Iuuenalis.

Rarus enim ferme ſenſus communis in illa Fortuna.

Oratione περὶ συντάξεως queritur Demoſth. de iis qui τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων σεμνοτέρας τὰς ἰδίας οἰκίας κατεσκευάκασιν, οὐ μόνον τῶν πολλῶν ὑπερηφανωτέρας, οἱ δὲ γῆν συνεωνημένοι γεωργοῦσιν ὅσην οὐδ᾽ ὄναρ ἤλπισαν πώποτε.

Hæc inquam monſtra habuit Bignonius contra quæ decertaret, eo expugnatu difficiliora, quod ſæuiunt vt feræ, loquuntur vt homines: fingunt ſe Chriſtianos, & tanquam archipiratæ latrones fuerunt, vaſtant, incendunt. Nihil in eis humani præter figuram ἄνθρωποι ἀπάνθρωποι. In quibus nihil pietatis niſi ſimulatæ. Vrbani ceteroquin, & aliquando litteratorum amantes. Animalia congeminata: intus brutæ animantes, foris homines, & iccircò monſtra. Euenit ergo anno à Domino milleſimo ſexcenteſimo trigeſimo quinto, vt coram præſenté Rege, audiente aula, adſtante Senatu aduerſus improbum hoc genus hominum verba faceret Bignonius, pauca quidem ſed efficaciſsima. Feritatem eorum Regi exponit, & inexhauſtam ſanguinis humani ſitim. Afflictæ verò ac miſeræ plebis ita patrocinium ſuſcipit, ac ſi

τοῖς μὲν ὑπὲρ τοῦ βελτίστου λέγουσιν οὐδὲ βουλομένοις ἔνεστιν ἐνίοτε πρὸς χάριν οὐδὲν εἰπεῖν. *Demoſth. Philip.* 3.

eius calamitatis non adiutor tantùm, ſed ſocius eſſet. Ait quod *olim pauperes magiſtratus diuitem rempublicam habebant: nunc autem diues poteſtas pauperem facit eſſe rempublicam. Quæ autem inſania*, inquit, *aut quæ cæcitas, vt mendicante republica diuitias poſſe credant ſtare priuatas? .·.·. Quæ enim ſunt non modò vrbes, ſed etiam municipia atque vici, vbi non quot curiales fuerint, tot tyranni ſint? .·.·. Quis locus eſt, vbi non à principalibus ciuitatum, viduarum, & pupillorum viſcera deuorentur? .·.·. nec vllus admodum præter ſummos, à vaſtatione latrocinij populantis immunis; .·.·. imò in hoc ſcelus res deuoluta eſt, vt niſi quis malus fuerit ſaluus eſſe non poſſit.* His magno quidem animo, ſed modeſtè tamen pronuntiatis, iram non miſerationem in Aulicis, & miniſtris commouit. Quos tamen non auſim aſſerere, feris his hominis vorantibus oblectari, probatáſque illarum deuaſtationes, ac vexationes habere. Sed neceſſitate quadam adacti, has graſſari ſinunt, donec dies & tempus earum aduenerit. Non exiſtimauerim, Auditores, Regni miniſtros, plebis miſeria & calamitate tam graui, tam longa, tam diuturna recreari. Homines ſunt, atque hominum rectores & principes, non è fæce plebis euecti, qui ciuium ſuorum ruinis, & prouinciarum vaſtitatibus magnitudinem ſuam extulerunt.

Saluian. l. 1. de Prouident.

idem L. 5.

Multi ſunt Aulicorum quibus ſanandæ antè aures quã mentes, nihil enim boni audire volunt iuxta illud Demoſthenis. δεῖ γὰρ τὸν βουλόμενόν τι ποιῆσαι τὴν πόλιν ἡμῶν ἀγαθὸν, τὰ ὦτα πρῶτον ὑμῶν ἰάσασθαι· διέφθαρται γάρ. οὕτω πολλὰ καὶ ψευδῆ, καὶ πάντα μᾶλλον, ἢ τὰ βέλτιστα ἀκούειν συνείθισθε. oratione περὶ συντάξεως.

Ariſtot. 2. Rhetoric. c. 16. διαφέρει δὲ τοῖς νεωστὶ κεκτημένοις, καὶ τοῖς πάλαι τὰ ἤθη, τῷ ἅπαντα μᾶλλον καὶ φαυλότερα τὰ κακὰ ἔχειν τοὺς νεοπλούτους. ὥσπερ γὰρ ἀπαιδευσία πλούτου ἐστὶ τὸ νεόπλουτον εἶναι.

Quales ex humili magna ad faſtigia rerum
Extollit, quoties voluit fortuna iocari. — *Iuuenalis.*

His enim nihil arrogantius, ac minùs ferendum. In eis nihil moderatum aut æquabile: vix quicquam loquuntur niſi lictores, carceres, catenas, exilia, cruces. His inquam non accenſeo Regni miniſtros ac principes. Patiuntur illos technis ac latrociniis ſuis vacare, non probant; eorum auaritiâ vtuntur, non laudant: Deum imitati, cui proximè accedunt, qui peſſimis vtitur hominibus, quamdiu libet, tum illos interficit. Verùm aliquando fit vt dum in has peſtes publicas inuehimur, nimiam principum & miniſtrorum patientiam incuſare videamur. Quamquam aliter habet. Eam quidem conuenimus, non laceſſimus, non incuſamus. Amorem populi non quaſi nullum inclamamus, ſed quaſi ſopitum excitamus. Imitati illos qui ad Deum confugiunt, qui clamant, inſtant, obſecrant, conqueruntur: cætera, ad ferendum quicquid euenerit, ſe componunt. Hoc itaque non animaduertentes Aulici in Bignonio, de illo vel in carcerem conijciendo, vel in exilium mittendo, vel Venetias legationis ſpecie able-

Teſte Ariſtot. ibidem loci.

Claudian. in Eutrop. l. 1. *Aſperius nihil eſt humili, cùm ſurgit in altum Cuncta ferit dum cuncta timet, deſæuit in omnes* &c.

ἔργμασιν ἐν μεγάλοις, πᾶσιν ἁδεῖν χαλεπόν. *Plutarc. in Solone.*

gando, cogitauerunt. Bignonius in exilium? proh superûm hominúmque fidem! Bignonius, cuius pudor, fides, religio, innocentia, integritas omnium iudiciis, omnium testimoniis, omnium authoritatibus comprobata. Et quid est exul? si crimen abest, *nomen calamitatis non turpitudinis*. Bignonius in carcerem cum sicariis, cum proditoribus, cum cruciariis? proh scelus! gement boni in carcere dum perditi prædones, & patriæ parricidæ sub auratis tectis, & in magnificis ædibus luxu ac conuiuiis diffluunt. Scire debuerunt quod olim in Pompeio, heic quoque futurum, vt

Tam mala Bignonij quàm prospera mundus adoret.

sed quamcumque rationem ineant opprimendi viri optimi, vel honoris specie, vel calamitatis horrore, non nisi per honorem authoribus turpissimum, aut per calamitatem ferenti honestissimam exscindetur: neque enim hominibus sed virtutibus hostes se profitentur; neque hoc iudicium putandum: sed vulnus, sed dedecus, sed turpitudo rei & salutis publicæ.

Verùm Rex Christianissimus Bignonij fidem & innocentiam compertam habens, ac veteris sui erga illum amoris memor, cõsilia illa repulit:

Principis est virtus maxima nosse suos.

Nam iniustitiæ Bignonium accusare; perinde sit ac Herculi timorem exprobrare. Non desunt quidem in aula, & in comitatu regum ganeones cincinnati, laruati politici, qui integerrimorum hominum vitam, fidem, mores traducant. Sed *Cor regis in manu Dei est*: nec ad cuiusuis maledicentiæ auram sinit illud commoueri. *Lenta ira deorum est.* cúmque melioris & diuinioris substantiæ animam reges sint sortiti, tardâ manu fulmina vibrant, licèt Steropes adsint multi Brontesque igni accendendo paratissimi. Nouerint aulicæ illæ pestes se non Constantinopoli, sed in Gallia versari, vbi regis amor in subditos non sinit animum eius contra illos facilè exacerbari. Fatendum eo illum tempore disseruisse, quo *dicere quod velles periculosum, quod nolles miserum.* Sed Ius Ciuile professus erat, *quod neque inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia possit.* Ad alia propero.

Sedata hac tempestate, non multum pòst genero suo Briquetio, viro etiam optimo, & prudentissimo munus hoc Regiæ Aduocationis, cum Regis consensu tradidit, & Comitis Consistoriani officio functus est, sed decedente eodem Briquetio, locum repetiit vt dignitatem filio suo conseruaret. Quando verò Ludouicus XIII. illum nouo quodam honore postea auxit, affirmauit se obtrectatoribus eius aurem non præbuisse, & de fide ac amore illius erga se numquam dubitasse. Gaudebat Bignonius, quòd Domino suo post

---

Tanti viri exemplo dubito, *an sit aliquid in nostris consiliis, liceátque inter abruptam cõtumaciam, & deforme obsequium pergere iter ambitione & periculis vacuum.* C. Tacit. Ann. l. IV.

Cicero.

cui minor sapientia & ex mediocritate fortunæ pauciora pericula sunt. Tacit. Ann. l. XIV.

Lucan.

In hac tempestate quæ Bignonij nostri capiti imminebat, amicum sensit potissimum D. Belleuræum Principis Senatus patrem, Præsidem Infulatum, qui pro amico suo id nesciente in aula egit, vt eius vita & tranquillitas nõ turbaretur.

Martial.

Iuuenal.

Fallitur egregio quisquis sub Principe credit Seruitium, numquam libertas gratior existat. Claudian. l. 3. de laud. Stilich.

Plin. l. 8. Ep. 15.

Cicero.

Donatus in Terent. *ius est quod omnia recta & inflexibilia exigit.*

Deum summè colendo probatum se gratúmque agnosceret: & hoc pluris habebat, quàm si diuitiis & muneribus Rex illum cumulasset.

In reuocanda pace tum Parisiorum, tum Prouinciarum, quas bella ciuilia turbauerant, quia pauci in his reipublicæ tenebris cæcísque nubibus, ac procellis acutùm videbant, *& multi odio præsentium, & cupidine mutationis suis quoque periculis lætabantur*: ipse omnem curam, operam, studium adhibuit, vt regia authoritas inuiolata, populorum verò concordia firma esset: & magni ponderis erat Bignonij nomen, tam apud Regem & Aulicos, quàm apud Senatum & populum. Quandiu in Consistorio Regis fuit, & postea, difficilioribus negotiis decidendis à Rege adhibitus est, & à Cancellario in consilium vocatus: eius enim doctrinam, virtutem, æquitatem cum modestia summa coniunctas magni fecit. Itaque quæ de successione Mantuanorum Principum diu agitata fuere, in quibus plurima erant quæ Galliæ statum, regiáque iura concernerent, mandato Regis ab eo discussa sunt: in qua lite quæ diu mansit incerta, norunt omnes quàm implicata multa, quàm obscura, & in dubium vtrimque reuocata: quàm multi viri doctissimi, & iuris peritissimi pro alterutra parte laborauerant. Sed ipse ad fundamenta prima reuocata causa, successionibus euolutis, perspectis affinitatibus, iuribus distinctis, facultatibus domus expensis, regionum consuetudinibus admissis, liti perpetuæ finem imposuit. Anno millesimo sexcentesimo quadragesimo quinto, eo agente fœdera Galliæ cum Batauis renouata: alia anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo quarto cum Antiaticis vrbibus peracta: quibus in rebus sapientia eius, industria, veterum morum scientia, legum peritia, cautionum adhibendarum diligens obseruatio mirum in modum enituere. Præterea commissio fisci Regij, tum altera edicti conuocantis secundarias clientelas, alia denique ad solutionem beneficiariorum prædiorum à lege caducâ Bignonio creditæ sunt, vt iudicio illius, & sententia transigerentur, quòd leges Galliæ, & iura, & consuetudines, & conditiones, & rei magnitudinem, & dignitatem perspectas haberet: & quia paciscentes pecuniæ summam in ærarium publicum referre debebant, cauit cum primis, ne quisquam grauaretur. Et æquitatis suæ negotiatores argumentum habuere, quòd ex mente Bignonij rem totam confecissent. Sic olim aliquis dixit *se sapientissimè agere, quia licèt sapiens non esset, sapientissimis tamen consiliis vtebatur*. Habuimus in Gallia, non diu est, viros magnos, & regni primarios, qui negotio maximi momenti præpositi, in simultates incidère publicæ salutis perniciosas. Horum studia conciliare, magni intererat: quis autem id operis aggrederetur, aut cui id Regina tunc temporis Galliam regens, mandaret? Delectus est Bignonius qui scientiam animorum

Cornel. Tacit. Ann l. 1.

æquè ac rerum habebat: cuius integritas neutri suspecta erat. Operosa res est, nec cuilibet facilis, magnatum voluntatem conuenire, animorum ægritudinem sine dolore & offensione tractare. Qua enim ratione id facias? suadendo? ad omnem orationis artem, & illecebram parati sunt viri magni: nec verbis se duci sinunt. Terrendo? apage: concitatiores fierent. Vtrique charus erat Bignonius: quis enim tantam virtutem, tantum candorem, tantam eruditionem, tantam modestiam non amaret? eos seorsim conuenit. Quisque apud illum etiam non rogatus, it se excusatum ab hac simultate: quòd ægrè eam ferret, quòd inuitus ad illam pertractus sit. Heic Bignonius: „Facilè offensiones in primariis regni nasci: solere tamen illos per sese in gratiam redire, & iracundiæ fluctus ponere, testibus Catone & Cicerone Romanis, & amicitias * aut inimicitias suas ex bono publico metiri. Eos sequestro, & interprete non indigere vt pacem ineant. tantùm inesse in vtroque vrbanitatis, & amoris commodi publici, vt non dubitet, si occurrant, in amplexus ruituros. Illi autem, primùm non repugnare, deinde id percupere, posteà promittere, & certiores facti mutuæ alter alterius voluntatis, maximo cum reipublicæ bono coniuncti sunt. Sed in iis potissimùm quæ ad Galliam spectabant, & iura regni, atque authoritatis regiæ complectebantur, mirum quàm sagax esset, & diligens omnium obseruator: vt arcana historiæ nostræ opportunè eruebat: vt à nemine adhuc notata, in medium afferebat, vt distinctè & propriè sententiam suam aperiebat: vt fisci & patrimonij regij callens erat: vt filiorum Franciæ vsuarias attributiones, earúmque iura & priuilegia, accuratè nouerat: vt principum honores, titulos, appellationes, pro eorum gradu, numero, ætate sciebat: vt dominiorum in regno principalium varietates, amplitudines, mutationes pro temporibus & personis distinguebat: vt familiarum nobilissimarum nomina, antiquitates, affinitates, decora, egregiè facta tenebat. Vnde ad ipsum velut ad certum regni oraculum in rebus maximi momenti confluxere Principes, & Primates: & pluries confessi sunt Bignonio neminem esse doctiorem, meliorem, sapientiorem. Quin & Principum exterorum seu Italiæ, seu Germaniæ, Rerúmque publicarum iura, ditiones, decora, proprietates, mores, consilia, vires, omnia, sic comperta habebat, ac si intimis eorum penetralibus interesset: de iis interrogatus, tanta cum facilitate respondebat, vt qui audiebant etiam eruditi & rerum harum periti stupentes redirent. Quòd si Ecclesiæ res agebatur, seu in Consistorio Regis, seu in Senatu Parisiensi, seu in fœderibus quibus intererat, supra fidem est quomodo Conciliorum canones, Patrum dogmata, Pontificum decreta, Sanctorum exempla, fundamenta historiarum, hæreseon principia, & horum omnium causas, tempo-

* De Arato dixit Plutarchus ἔχθρας ὅρῳ καὶ φιλίας τῷ κοινῷ συμφέροντι χρώμενος. quod virorum magnorum & sapientissimorum est.

ra, loca, exceptiones, vsus, abrogationes, æquè facilè explicabat, ac si manu tractasset. Veteris autem disciplinæ quoad licuit, assertor erat: antiquos mores pro virili reuocabat: diœceseon, parochiarum, monasteriorum reformationi fauebat.

De summo verò Pontifice, eiúsque authoritate si disceptaretur, vix vmquam magis & pietas, & prudentia Bignonij emicuit. Nam inde patriæ iura & consuetudines, inde Patris omnium potestatem, sapienter admodum distinguens, suum vnicuique tribuebat: nec vlli quicquam detrahi permisit: singularem in omnibus venerationem erga sanctissimum Patrem ostendens.

Cùm tot in hac anima populorum vita salúsque
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis. *Lucan.*

Hisce cum ornamentis facultates suas non auxit Bignonius. Vti animus eius tot inter laudes, & plausus numquam intumuit, sic nec substantia creuit. Semper mansit idem, summa cum moderatione: vt Bignonij modestia vbique celebraretur, & ab omnibus amaretur. Nihil in domo, nihil in filiis, nihil in mensa quod non moderationem præferret, & vt indigere miserum esse sensit, sic ditescere periculosum. Et quis magni faciat immensas diuitias, quas vilissimis & scelerosis hominibus communes esse videt? quæ cuiusdam iniustitiæ hodie & auaritiæ, & deprædationis notæ sunt in plurimis.

πᾶν τὸ ἀποχρῶν μεσότητι ὥρισται. *Philostrat. in Herod.*

ὑπέρκαλον δ' ἢ ὑπερίσχυρον, ἢ ὑπερευγενῆ, ἢ ὑπερπλούσιον, ἢ τἀναντία τούτοις, ὑπέρπτωχον, ἢ ὑπερασθενῆ, ἢ σφόδρα ἄτιμον χαλεπὸν τῷ λόγῳ ἀκολουθεῖν. γίγνονται γὰρ οἱ μὲν ὑβρισταὶ καὶ μεγαλοπόνηροι μᾶλλον. οἱ δὲ κακοῦργοι καὶ μικροπόνηροι λίαν. *Arist. 4. Polit. c. 11.*

Eam ob rem summam ærarij publici præfecturam sibi anno 1651. oblatam recusauit: ne *si tangeret picem ab ea coinquinaretur.* Ne vel cogitatio, vel sollicitudo pecuniæ maculam innocentiæ inureret: ne, etiamsi puras manus haberet, non puras habere crederetur: ne latrones publicos, quos oderat, etiam ferre & tolerare cogeretur. Et sanè quidem tantus non fuisset Bignonius, nisi contemptum diuitiarum habuisset, sine quo nihil magnum in hominibus, quicquid magni ostentare videantur. Quidquid eruditionis iactitent, quicquid sapientiæ & industriæ venditent, nihil in eis magnum nisi diuitias contemnant. Nec si fulget purpura, nec si emicat dignitas, nec si corona caput exornet, quicquam propterea erit magnum sine contemptu diuitiarum. Extra paupertatem esse velint: diuites & opulenti fieri non curent: quas ab auis accepere opes, seruent: eas in infinitum augendi curam abiiciant: facessant hi qui nullam esse magnitudinem & præstantiam putant, nisi vbi distenta nummis marsupia,

Eccli. XIII. 1.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum Finge Deo.

Nemo alius est Deo dignus, quàm qui opes contempsit. Senec. Epist. 18.

Fuit aliquãdo paupertas δεῖγμα λαμπρὸν χρηστότητος καὶ μεγαλοφροσύνης. *Plutarch. in Galba.*

Herodes Sophista. θησαυροὺς εἰς οὓς ἀποτίθενται τὰ χρήματα ἔνιοι, πλούτου δεσμωτήρια dixit.

vbi agrorum spatia immensa, vbi dominationum plurimarum tituli aggesti, qui thesauros suos tanquam *pecuniarum carceres* habent: Asinio Marcello perquàm similes, qui *paupertatem præcipuum malorum* credebat. Deum suum inclusum tenent, & ei quotidie sacrificant, Aloadas imitati, qui postquam Martem in vincula coniecissent, ei sacrificauere.

ἔοικεν ἡ κολακεία γραπτῇ πανοπλίᾳ, διὸ τέρψιν μὲν ἔχει, χρείαν δὲ οὐδεμίαν *Demophilus.*

εἰδὼς καὶ ζώντων κόλακας, κόρακας εἶναι *Epigr.*

Neque ratio quærenda cur ditior factus non sit Bignonius. Haud inanibus se virorum superborum laudibus implicuit: non in libris vel in actionibus suis aulicis adblanditus est. Non ore suo laudauit quæ in animo suo exspuebat, non verbis extulit quæ mente oderat, non exquisitis adulationum generibus vsus est, vt solent vilissima aulicarum gratiarum mancipia. Non seplasiator verborum fuit: non misericordiam in crudelissimis hominibus, non in superbissimis moderationem laudauit. Sed nec inter salutatores domum magnatum se contulit: non in vestibulo aut salutatoria aula cum aliis multis, tempora multa triuit, vt ab egrediente, & ingrediente videretur, & velut insignis notaretur. Scio hæc officia ab illustrissimis, nobilissimis, fortissimis viris erga primates regni frequentari. Sed quid hoc ad Bignonium, qui in eorum se numero numquam collocandum censuit, sed tenuitatis suæ conscius, sua se virtute inuoluit? scilicet in effusis hominum laudibus, vbi non meriti sed dignitatis ratio habetur, error plurimus, assentatio putida, & sæpe insaniæ adduntur irritamenta. Sed sentio hîc me meo perstringi stilo, qui hac in re nimio plus liberalis factus sim. Quàm multa inuiti facimus, & facimus tamen! agnosco ingenuè, quamuis illis abstinuissem, nec minorem me, & tamen meliorem futurum. Quàm eloquentes sæpe, & diserti videremur, si taceremus! Vt quid castissimas musas hisce præconiis fictis & mendacibus contaminamus? Quid inde fructûs speramus? olim

Scicbat quòd ex τὸ πρὸς χάριν δημηγορεῖν ἐνίοις, εἰς πᾶν προελήλυθε μοχθηρίας τὰ παρόντα πράγματα. *Demost. Olynth. 3.* Infrà, ἀξιῶ δικαίου πολίτου κρίνω τὴν τῶν πραγμάτων σωτηρίαν ἀντὶ τῆς τοῦ λέγειν χάριτος αἱρεῖσθαι.

Quid quod adulandi gens prudentissima laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici,
Et longum inualidi collum ceruicibus æquat
Herculis, Iuuenal.

Accepi enim non minus interdum oratorium esse tacere, quàm dicere. Plin. l. 7. Ep. 8.

a *Et spes & ratio studiorum in Cæsare tantum.*

Nunc verò contigit vt

——————b *Desertis Aganipes*
Vallibus esuriens migraret in atria Cleio.

Et ludiones, mimi, faceti, adulatores, τεχνικοὶ viri & μηχανικοί, parasiti, histriones, in eius locum successere.

a Iuuenal.
b Idem.

Sed quînam fit saltem vt filiorum Bignonij nullus beneficio Ecclesiastico donatus sit: cùm ipse de re publica sæpius bene meritus esset, clareréntque eius merita, & vbique terrarum celebrarentur. Promptum est quoque huicce quæstioni respondere. Iccirco nullum huiuscemodi beneficium accepit: quia nullum petiit. Nec solent aulici dare, nisi petentibus. Digni illi quidem sunt qui non petunt: sed ratio aulica nostræ non consentit. Quid, quod non solùm petendum,

Ipsa quidem virtus sibimet pulcherrima merces. Sil. Ital.

dum, sed cum sollicitatione, cum ambitu, cum intercessione multorum flagitandum, præeuntibus interdum muneribus, & viam parantibus: quæ sanè si nihil criminis habent apud multos, in mente Bignonij religiosissimâ criminis plena sunt. Ausim autem asserere, quòd non tantùm non peteret beneficia, sed ne oblata quidem reciperet. Quorsum enim viro sapientissimo, & virtutis ad canones & regulas Ecclesiasticas exactæ, quorsum bona Ecclesiæ in domum suam recipere? An vt viuant filij? habent Deo dante absque illis vnde viuant. An vt opulentiùs, & splendidiùs viuant? ô scelus detestabile! ô nefandum sacrilegium! Sed quî sufficere possint beneficia Ecclesiastica, vt & bene meritis concedantur, & plerisque aliis in quibus nec pietas, nec eruditio locum habent? Neminem fugit in Gallia quibusnam artibus nonnulli facti sunt illustrissimi, qui antea obscurissimi erant: qua ratione lucere cœperunt, qui omni claritate erant destituti. Et dum hæc dico, nulli iniuriam facio: neque quisquam mihi irasci potest, nisi qui de se priùs voluerit confiteri. Ad ornamenta virtutum Bignonij transeamus, quæ & vitam, & mortem eius condecorauere.

Periit ab orbe Christiano iustitia: commutatiua quidem maximam partem, fraudibus, mendaciis & vsuris manifestariis. At iustitia distributiua penitus auolauit: & cum maximo Ecclesiæ detrimento beneficia Ecclesiastica conceduntur οὐκ ἀριστίνδην sed πλουτίνδην.

ὅλου τοῦ βίου ἐστὶ τέχνη ἡ ἀρετή. *Philo.*

Numquam laborauit ἀργυράγχῃ, quod patiuntur bene multi.

Amandatis ergo à domo sua immensis diuitiis & beneficiis Ecclesiasticis, tamquam vitiorum plurimorum seminibus & causis, ostendit se nihil venale in lingua, nihil in anima coactum habere. Sua erga regem non venire obsequia. Nec si beneficum illum, nec si parum liberalem experitur, quicquam propterea mutat: spem omnem ac formidinem, quarum flatibus aliorum voluntates agitantur, ipse præscidit. Ad aliam amussim mentem suam direxit. Quod lex iubet, quod Deo acceptum, præstabilius est illi omnibus bonis: & nihil magis fugiendum censet, quàm quod rationi, pietati, Christianæ religioni contrarium. *Neque minus apud hunc honestas, quàm apud alios necessitas valet.* Eam ob rem numquam Aulam adiuit, nec Summatum domos, nisi vocatus: ne placandi quidem causa, quando subiratos nouerat, conscius sinceræ suæ erga Regem obseruantiæ, nec vllius ambitionis reus, non existimauit excusatione se indigere. Cum Solone sensit, qui dicenti sibi cum *Rege* aut pauca *aut placentia* esse loquendum, respondit, *aut nulla, aut vera.*

Plin. l.4. Epist.10.

Ω Σόλων (ἔφη) τοῖς βασιλεῦσι δεῖ ὡς ἥκιστα ἢ ὡς ἥδιστα ὁμιλεῖν. καὶ ὁ Σόλων Μὰ Δί' (εἶπεν) ἀλλ' ὡς ἥκιστα ἢ ὡς ἄριστα. *Plutarch.*

Comitatem illius, benignitatem, sincerū animi cādorem erga filios, erga domesticos, erga amicos, ac etiam in litigantes frustra commemorem. Hærent adhuc in animis omnium: vt nemo non propter illa eum extolleret. Nihil seueritatis vmquam ostendit, nisi vbi iustitiæ intererat: haud enim in eo quidquam molle aut fractum, sed neque austerum quidquam & intractabile. * Tam à superbia alienus fuit ac si prorsus nihil sciuisset, aut nulli charus ac laudatus esset: vix aliquid tulit maiore cum molestia, quàm laudes hominum & plausus: nec animum inducere potuit vt legeret quæ in eius honorem scripta

Vt in vita, sic in studiis pulcherrimum & humanissimum æstimo, seueritatem comitatémque miscere, ne illa in tristitiam, hæc in petulantiam procedat. Plin. l. 8. Ep. 22.

* *Quin ipsa superbia longè Discessit, vitium rebus solemne secundis Virtutúmque ingrata comes.* Claud. de laudib. Stilic. l. 2.

Tacit. hist. 4.
Ouid.
Fuit in eo τὸ ἄφημον, καὶ τοῦτο ἀψοφητὶ, καὶ τὸ πολυμαθὲς ἀνεπιφάντως. *M. Anton. l. 1. de vita sua.*
a Sc. θεραπεύοντες illum μᾶλλον ἢ φιλοῦντες, vt Catoni accidit. *Plutarch.*
b τὸ δυσμίμητον αὐτοῦ βαρυνόμενοι, *vt de Catone minore ait Plutarch.*
c ἀρετῆς γὰρ ἀληθινῆς οὐκ ἐγγίνεται ζῆλος ἢ δι' ἄκρας τοῦ παραδιδόντος εὐνοίας καὶ τιμῆς. *Plutarch. ibid.*
τοὺς μὲν κενοὺς ἀσκοὺς τὸ πνεῦμα διΐστησι, τοὺς δ' ἀνοήτους ἀνθρώπους τὸ οἴημα. *Demoph.*
d Quia his sæpè sanctitatis Christianæ, nomen vile eſt.
e In his enim *clauſum poſſidet arca Iouem.*
f Scientia ampla, & quæ illam ſequitur φιλοτιμία ſic animum occupant aliquando, vt nullum virtuti relinquant locum.
g Magni nempe hardeliones: illis ſapere non vacat.
h *Maior in exiguo regnabat corpore*

erant, aut eius dicata nomini. Coniunxit quæ plurimum diſtare videbantur, ταπεινοφροσύνην, id eſt, humilem ac demiſſam ſui ipſius exiſtimationem, cum maxima ſcientia; & hac ſua modeſtia potiſsimùm ſibi omnium amorem & admirationem conciliauit; vt nemo non laudaret, quia à nemine laudari vellet. Et licèt *gloriæ cupido* huiuſmodi ſit, vt *nouiſſima exuatur etiam à viris ſapientibus.* In Bignonio tamen citò euanuit. Adoleſcens vir, ſenex nihil quicquam tumidi & inſoleſcentis habuit, ſempérque ſe ad Chriſtianam modeſtiam compoſuit. Neque de illo dici potuit,

O quàm diſsimiles hic vir & ille puer.

Quærebamus ſuprà, cur à vigeſimo tertio ætatis anno libros non ediderit? Eum ſe eſſe non credidit, qui alios docere poſſet, & poſteris aliquid momenti relinquere. Cur in priuatorum cauſis quas pro ſuo officio in vtramque partem agitabat, rarò litem decideret? non tanti eſſe ſententiam ſuam exiſtimauit, vt proferretur. Sic de ſe Bignonius cogitabat, dum vbique terrarum à viris doctiſsimis, ſcientiarum Rex, literatorum Sol, Muſarum Apollo, Themidis Pariſienſis Antiſtes celebratur.

Rex eum dilexit, *a* reueriti ſunt aulici, Senatores omnes ad vnum magni fecere, vicini vt præſidium in medio ſui conſtitutum habuere, miſeri numquam fruſtra inuocauere, *b* mali odere, prædones publici timuere, literati laudibus ad cœlum vſque extulere, *c* filij & ſuſpexere ſimul, & amauere, morum eius eam ob rem imitationi ſedulò incumbentes. Omnium denique in ore fuit Bignonius, & omnium omnes ille vnus cogitationes impleuit. Et nihilominus ſi ei de ſe ſententiam ferenti credimus, nihili eſt, nihil ſcit, nihil egit, nihil promeruit.

Sed omnium rerum nihil ita in Bignonio excelluit ac pietas in Deum, & ſincerus Chriſtianæ religionis amor; qua rara *d* magiſtratuum, *e* diuitum, *f* eruditorum, *g* variis diſtractorum negotiis virtus eſt. Sed in Bignonio & prima & vltima fuit, & antiqua & nouiſsima. *h* Cum ea creuit, & adoleuit, cum ea ſenuit, & mortuus eſt. Fuit in eo cæterorum baſis & apex; & quem puerum ornauerat, actis profundis radicibus illum numquam deſeruit. Hanc totos vitæ dies coluit, auxit, omnibus prætulit, tamquam ſcopum habuit, in moribus expreſsit, palam, & in ſecreto dilexit, & quà verbis, quà operibus & exemplis aliis perſuaſit. Fuit Bignonius in literis omne genus verſatiſsimus; fuit regularum & præceptorum politiæ nobilioris callentiſsimus; in Gallia & apud Principes ſpectatiſsimus, præclara in Senatu Pariſienſi, & in Conſiſtorio Regis dignitate ornatus, fortunæ bonis quantum ſatis erat, præditus. Sed hæc omnia eius ornamenta ſuperant, morum eius ſanctitas, & vitæ innocentia. Illa nihili habuit, vt in his totus eſſet. Illa in nullo numero poſuit, vt ſummam vitæ &

cogitationum suarum in has conferret. Et Prophetam secutus, qui legem Dei loco omnium consiliariorum, & omnium authorum habuit, Euangelicis se ita conformauit regulis, & postea Pontificum, Patrum, Conciliorum placitis, & consuetudinibus, vt inde solum quid fas, quid nefas esset sumeret, & qua ratione sibi viuendum, addisceret. Non in turbidis contentiosorum doctorum aquis, non *in cisternis dissipatis*, sed in sacris bibliis diebus singulis sese exercebat, mente sua procul ab omni strepitu seiunctus, & extra omnem rerum humanarum cogitationem positus. Illic exuebat magistratum, vt Christianum solum indueret; illic omnem scientiam abdicabat, vt diuinam & cœlestem perciperet, & Deum vnum docentem audiret. Mirabatur in simplici stilo rerum sublimitatem, in humili altitudinem, in humano diuinitatem. Homines quæ Dei sunt annuntiantes, Deum verò ἀνθρωποπαθῶς & loquentem, & sese exhibentem. Agnoscebat scripturis his in genere literarum nihil esse antiquius; In iis quæ ad mores pertinent nihil vtilius, nihil etiam rusticis ad intelligendum facilius. In iis verò quæ ad eruditionem spectant, nihil arduum magis & varium & amplum, nihil quod scitu dignius sit. Ex hoc itaque animarum sanctarum gymnasio, ex hac athletarum Christi palæstra, ex hoc phrontisterio Christianorum prodiit nobis maximus, & excellentissimus Bignonius. Quàm multi sunt qui *Curios simulant*, qui *tenero supplantant verba palato*, qui videri volunt

Esse quod Arcesilas, ærumnosique Solones,

dum honestatis cuiusdam extrinsecùs laruam prætendunt, intus autem ne vmbram quidem virtutis habent; qui ad fontem hunc sanctitatis, Scripturam aio sacram, & maximè Christi Euangelium numquam animum suum aduerterunt. Nihil in professione Christiana contempsit Bignonius; Ecclesiæ catholicæ vsus omnes obseruauit; parochiæ suæ addictus, sempérque in humili loco consistens, extra chorum & clericorum cœtum; quia in ædibus Ecclesiæ nihil nisi se Christianum meminerat. Et verò qui tot aliis in locis magnitudinem suam ostentant, qui plateas pompa sua implent, & artiores faciunt ac impeditas, qui domi, & in foro, & vbique oculos omnium in se conuertunt, sua semper de dignitate solliciti, vt vix absque illa dormiant, cur in ædibus sacris saltem se professioni Christianæ non accommodant, hoc est simplicissimæ, & ab omnibus honoribus, titulis, gradibus abhorrenti: & quam prudentiores, ac sapientiores nullo in loco obliuiscuntur, cur hi in medio Sanctorum positi, coram Domino suo astantes, eam ob oculos non habent? Quod si *in Christo Iesu non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est mas, neque fœmina*, quî fieri potest vt in Ecclesia quæ *corpus Christi, & plenitudo eius* est, sit distinctio magistratus & plebeij, diuitis & pauperis? Talem se Ecclesiæ, & sacris altaribus obtulit Bi-

virtus. Statius.
Multi palam laudantur, quorum secreta malè audiunt, sicut de Licinio Muciano ait *Tacit. Hist.* 1.
Psal. cxix. secund. Hebræos vers. 24. sic textus fert Hebr. *etiam lex tua deliciæ meæ*,
אַנְשֵׁי עֲצָתִי
viri consilij mei. id est, consiliarij mei.
Loquitur Deus in scripturis lingua filiorum hominū, vt dicunt Hebræi.
Iuuenal. *Pers.* *idem*.
Galat. 11. 28.

gnonius, qualem quondam Ecclesia genuerat, mundo renuntiantem & pompis eius. Hinc nonnumquam intra turbam & promiscuam plebem visus est stans, catecheses audiens, attenta mente, ac si ipse instituendus fuisset, aut sublimia aliqua & recondita pronuntiasset qui loquebatur è suggestu. Quàm sæpè summo mane subduxit se ab oculis domesticorum, vt solus itaret per Ecclesias, & alicubi defixus cor suum coram Deo effunderet, & procul à conspectu hominum eleemosynas largiretur, ac pauperibus quos in numerato habebat, succurreret? Quoties in angulis Ecclesiæ obseruatus est, licèt latere se crederet, flere vbertim, ac si se maximum peccatorum sensisset: deinde stolæ alicuius Euangelistæ & Euangelio quod pronuntiabatur caput suum submittere? hac nempe actione quæ simplicium Christianorum est, se ad omnem simplicitatem componens, & doctrinam suam, doctrinæ Christi subiiciens. Quoties sacerdoti sacrum facienti ministrantem nostris oculis vidimus hac in Ecclesia, & omnia ministri officia, quæ animo coniicere potestis exequentem? An hîc minimis immoror? proh Deum immortalem! nostra socordia, nostra cæcitas, & superbia fecit vt hæc minima existimaremus. Sed absit vt viri piissimi, & sanctissimi cum vulgo Christianorum sentiant. Hæc si minima sunt, ad ea virum maximum descendisse, non minimum est.

Existimaui de Bignonio differens hoc quod de Catone mi. ait Plutarch. δεῖ μηδὲ τὰ μικρὰ τῶν ἠθῶν σημεῖα παραλιπεῖν, ὥσπερ εἰκόνα ψυχῆς ὑπογραφομένοις.

Dum sic animum suum immortalitati consecrat, mortem corpori suo accersit. Diuturnis morbis conflictatus neque propterea labori parcens, aut ab occupatione forensi abstinens, præcipiti morte, haud tamen illi improuisa, præreptus est. Quanto autem cum detrimento nostro, quanta cum iactura reipublicæ, & totius orbis fato auferuntur à nobis viri boni, Auditores? *a* Hi sunt sal mundi, quo euanescente, facilè corrumpimur. *b* Hi puriora terræ sydera, quæ cùm occidunt, tenebris inuoluimur. *c* Hi Dei imago omnium pulcherrima, qua abscedente Deus ipse à nobis recedere videtur. *d* Hi pacem hominibus & consiliis & precibus suis conciliant: quibus amissis, bellis destinamur. Hi parata, & capitibus nostris impendentia fulmina repellunt, quibus recedentibus, malis obruimur. Et vel vnus illorum, multorum criminibus coram Deo resistit, ne pœnis quas meruere affligantur. Faxit Deus vt obitus Bignonij viri integerrimi, & optimi, qui in foro iustitiæ & æquitatis præsidium, qui in vrbe miserorum perfugium, domi omnis virtutis exemplum fuit, nihil vrbi Parisiorum, nihil Galliæ mali portendat, sed eius cuius in terris defensor fuit, in cœlo protectorum numerum augeat. Morti proximus iussit vt in medio cœmeterij parochiæ conderetur: exosus quandam quæ inualuit consuetudinem sacras Dei ædes ossibus humanis & puluere inficiendi. Quod olim vix sanctissi-

a *Viri boni, anima sunt mundi*, secundùm S. Iustinum. & in opere imperf. apud Chrysost. sunt *medulla mundi*.

b Quod stellæ in cœlo, hoc viri boni in terra.

c ὁ κατ᾽ ἀρετὴν βίος τῆς θείας ὁμοιώσεως ἀντεχόμενος, τῷ ὄντι θεῖός ἐστιν. *Hierocl. Et ait Arist. 3. Polit. c. 13. de viro optimo*, ὥσπερ γὰρ θεὸν ἐν ἀνθρώποις εἰκὸς εἶναι τὸν τοιοῦτον.

d Sunt enim filij Dei: & hi pacifici dicũtur *Matth. 5. 9.* ὁ σπουδαῖος τοῦ φαύλου λύτρον. *Philo.*

mis hominibus concessum, hoc nunc temporis audent appetere multi vix satis Christiani. Et quas ædes numquam dum vixere ex animo venerati sunt, suis non timent corporibus mortuis contaminare. Et præterquàmquòd salubritati loci hoc plurimùm nocet, certè sanctitati eius non parum detrahit. Videant Pontifices quo iure id permittant, Conciliis hoc prohibentibus: & considerent etiam atque etiam Matricularij, an ex praua hac consuetudine pecunia sit congerenda.

Paraphrastes Chald. in Psalm. LXXXIII. 4. viros sanctos vocat *Dei thesauros.*

Omitte corpus, rem sepulchri & funeris. Prudent. Peristeph.

Morti templum erexere Lacedæmonij, vt quam alij fugiunt, timent, abhorrent, colerent ipsi, amarent, adorarent. Neque enim credidere commodiùs, & vtiliùs posse homines suæ immortalitati & ἀποθεώσει consulere, quàm cùm subeunda mors est: tunc enim quicquid virtutis, quicquid magnitudinis & excellentiæ in homine est, prodit, elucet, erumpit. Hæc vitam coronat, præclarè facta illustrat, obscura tegit, mala corrigit, famæ apud posteros momenta dispensat; & sæpe satis est fortiter mori, vt optimus quiuis censeatur & maximus. Multi * *gloriosæ mortis beneficio*, adhuc viuunt. Et ex Platone sapiunt homines tunc maximè cùm iamiam morituri sunt. Sed Bignonius, & dum vixit, & cùm mortuus est, sapientiæ suæ argumenta dedit.

Plutarch. in Agide & Cleomene.

Marc. Ant. de seipso l.4. ὁ θάνατος τοιοῦτος, οἷον γένεσις, φύσεως μυστήριον.

Sæpe turpis vitæ maculam honesta mors emendat.

* *Cassiod. l.3. Ep. 6.*

πᾶν ἐφήμερον, καὶ τὸ μνημονεῦον, καὶ τὸ μνημονευόμενον. *M. Ant. l.4.*

Monumentum Bignonij non marmoribus ornatum, non statuis insigne, non columnis distinctum, non sculpturis mirabile, non cælaturis æstimandum, non varia & multiplici arte laudandum: stultum enim existimauit in rebus perituris immortalitatem quærere: quia post mortem gloriari, vltra vitæ terminos desipere est. Monumentum, inquam, Bignonij, Christianæ humilitatis monumentum est. Quæris vbinam sit Bignonius celebratissimus ille Regius Aduocatus: si famam attendis, vbique: si corpusculi locum, ferè nullibi. Eam ob rem hoc illi Epitaphium pono:

Bignonium frustra tumulo ne quære sub isto,
Namque vmbram illius, vix locus iste tenet.
Ast vbi sit totus dici si poscis: Vbique.
Vtque hunc contineat, non satis orbis erit.

Epigr. Gr. σὴν ἀρετὴν πολύολβος ἐπέπλατο πείρατα κόσμου· Καὶ ψυχὴ μακάρων ἀμφιπολεῖ θαλάμοις.

Hactenus multa dixi, AVDITORES: pauca tamen præ argumenti amplitudine. Temerarius sim si Bignonij laudes intra orationis fines comprehendere me posse crediderim. Qui inter Christianos virtutis præcellentissimæ, inter Magistratus integritatis inuiolatæ, inter Regis subditos fidei perfectæ, inter literatos eruditionis & doctrinæ consummatæ fuit, tanto interuallo Oratorum vires, & conatus superat, quanto supra vulgus hominum euectus est. Haud tamen merita laude carebit. Nullibi terrarum tacebitur Bignonius: nulla vrbs erit tanta vel tantula, quæ illum non celebret. Musæ eum commendabunt, quas dilexit. Eius laudibus perstrepet Parnassus, quem co-

σοφοὶ σοφοὺς σώζουσιν ἂν ὦσι σοφοί. dicebat Philoſtrat' philoſophus Arrio philoſopho, quò vitam ab Auguſto eius operâ impetraret. *Plut. in M. Anton.*

luit. Eum ad cœlum vſque extollent Academiæ, quas pro virili fouit, & auxit. Illum loquentur libri cum quibus vixit. Sed cum primis pigra non erit nec infrequens hoc in officio academia Pariſienſis, cuius Proceres ſuſpexit, & amauit, cuius priuilegia defendit, cuius hoſtes & aduerſarios non ſemel repulit, & compreſſit, cuius gymnaſia & agones ſuâ ſæpe præſentiâ condecorauit, & ore ſuo laudauit.

Quòd ſi hæc non ſufficient ad tanti viri laudem, qui dignum Bignonio elogium quærunt, adeant Franciæ Cancellarium Seguierium, virum doctiſſimum, & doctorum æſtimatorem acerrimum, qui ſæpe Bignonij conſilio in rebus grauiſſimis vſus cum gaudio illum ad omnia paratum vidit, cum admiratione dimiſit, confeſſus inter doctos vnicum & ſingularem. Adeant Belleuræum Senatus Pariſienſis Principem nobiliſſimum, & meritiſſimum, qui ſermonis elegantiam, rationum pondus, dicendi artem, ſententiarum grauitatem, patriæ amorem in eo centies extulit. Qui poſtquam funus Bignonii præſentiâ ſuâ vnà cum aliis Infulatis Præſidibus ornaſſet, dicenti cuidam cauendum eſſe ne id traheretur in exemplum, reſpondit, *Non ſemper Bignonios habebimus.* Sed & fatebitur patrem ſe habuiſſe virum æquiſſimum, grauiſſimum, integerrimum, ſæpe de republica benemeritum, in Senatu Pariſienſi Præſidem Infulatum, Bignonii iudicio, & ſententiæ ita adhærentem, vt nihil momenti ſine illo ſtatuere ſoleret. Et poſtquam viuos hos teſtes illuſtriſſimos magnitudinis, & præſtantiæ Bignonij audierint, ſtent demum iudicio Richelei illius Ducis & Cardinalis, in quo cognoſcendorum hominum ſtudium viguit, cui magnarum animarum virtus vndequaque perſpecta fuit, vt quid ab eis timendum, quid expectandum eſſet, notum haberet. Hic omnium hominum qui in republica literaria florerent, tres tantùm doctiſſimos celebrabat, Hieronymum Bignonium, Hugonem Grotium, Claudium Salmaſium. Et tamen quis neſcit quàm celebres fuerint Heinſij, Voſſij, Seldeni, Buxtorfij, Sirmondi, Rigaltij, Allatij, Holſtenij, alij bene multi? Tantorum virorum teſtimonia omnem Oratorum eloquentiam, omnem Poëtarum venuſtatem, omnem Hiſtoricorum fidem ſuperant. Sed etſi taceant omnes, ſemper maximus erit Bignonius. Ipſe ſuum ſibi decus & ornamentum eſt, quod nec vis temporum, nec potentia aulicorum, nec calumniatorum audacia vmquam violabit: neque noſtris laudibus indiget vir omni laude maior, vt ſit felix, & clarus, & immortalis.

Dorion in Philoſtrato vitis Sophiſtarum in Dionyſ. ait ſapientis eſſe ἑαυτὸν γιγνώσκειν, ἕτερον δὲ μὴ ἀγνοῆσαι.

Sarrauius in Epiſtolis pag. 146.

DIXI.

D. O. M.

SEMPITERNÆ VITÆ FONTI.

ET

IMMORTALI MEMORIÆ

HIERONYMI BIGNONI,

VIRI

INTER REGIOS SENES

SAPIENTISSIMI,

INTER REGIOS ORATORES

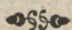
CLARISSIMI,

INTER IVDICES INTEGROS

INTEGERRIMI,

INTER PIOS OMNES

ILLVSTRISSIMI,

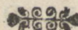
QVEM HIC QVASI IACENTEM CERNIS,
VIATOR,
SI PVTAS IACERE,
TOTA VIA ERRAS.
POST DEIECTVM TOTIES MENDACIVM,
POST CONCVLCATAM VIRIBVS TANTIS INIQVITATEM,
POST CONTRITAS IMPROBORVM
INVICTO ELOQVENTIÆ MALLEO
MOLAS,
POST EREPTAS DE FAVCIBVS ET DENTIBVS EORVM
INCORRVPTA SANCTITATE
PRÆDAS,
HIERONYMVS BIGNONVS
NEC CECIDIT,
NEQVE CADERE VEL DEBVIT, VEL POTVIT:

QVI
DEI E ECCLESIÆ,
REGIS ET REGNI,
ASTREÆ AC THEMIDIS
CAVSAM VICTRICEM PERORANDO STARE FECIT SEMPER;
AC
NE CADERET ALIQVANDO OMNINO,
PER SCRIPTA AVREA ET CEDRO DIGNA
SAPIENTER,
PER FILIOS PVBLICÆ FELICITATI SANCTE EDVCTOS
FELICITER PROVIDIT.
AD COELESTEM POSTEA IVSTITIÆ CORONAM
INTEGERRIMIS MORIBVS QVÆSITAM,
AGONIBVS LEGITIMIS COMPARATAM,
LAVDATISSIMIS LABORIBVS DEBITAM
FIDELIS ATHLETA PERREXIT:
INDE
COMMENDATAS HVIC LOCVLO
SACRAS EXVVIAS REPETITVRVS;
QVANDO IVDEX IVDICVM
IN PORTIS SEDERIT
CVM SENATORIBVS TERRÆ.
TV INTERIM
VIRO SANCTO
LVCEM INEXTINCTAM,
RELIGIONIS ASYLO
QVIETEM INCONCVSSAM,
AFFLICTORVM REFVGIO
SOLIDAM PRECARE FELICITATEM;
PIETATI AVTEM AC PIIS OMNIBVS
PAREM SEMPER
EXOPTA DEFENSOREM.

De Benedictina S. Mauri Congregatione merito quàm optimè
P. Id. April. Ann. M. DC. LVI.

F. ROBERTVS QVATREMARIVS
eiusdem Congregationis Monachus
BIGNONIÆ GENTI ADDICTISSIMVS.

Dicite iusto quoniam benè, quoniam fructum adinuentionum
suarum comedet. *Isa.* 3.

SVMMA PRIVILEGII.

Regis diplomate cautum est, nequis in ipsius regno aliisve locis ejus ditioni subjectis intra proximos decem annos à die impressionis primæ perfectæ inchoandos, excudat, vendat, vendendum excudendúmque quouis modo ac ratione curet Librum qui inscribitur : Marculfi Monachi formularum Libri duo : Item veteres formulæ incerti Auctoris ex Bibliotheca Regia : & Liber Legis Salicæ ex recensione, & cum glossario FRANCISCI PITHOEI: hæc omnia cum viri clarissimi HIERONYMI BIGNONII notis nunc primùm editis ; *præter Sebastianum Cramoisy Regis & Reginæ Architypographum, Regiæ Typographiæ Luparensis Gubernatorem, nec non vrbis Parisiensis Exconsulem , sub pœnis in Originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Parisiis die vigesima quarta Iunij 1665. & signatum de mandato Regis,* MABOVL.

Prima editio absoluta fuit die 9. Nouemb. 1665.